

A felszabadulás krónikája

Közreadja
Karsai Elek
és
M. Somlyai Magda

A felszabadulás
krónikája

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1970

A FELSZABADULÁS KRÓNIKÁJA

1944 ŐSZE — 1945 TAVASZA

Közreadja

Karsai Elek és M. Somlyai Magda

Negyedszázad telt el azóta, hogy 1944. szeptember 23-án az első szovjet katonák a Békés megyei Battonya községnél magyar földre léptek. Negyedszázada annak, hogy a Vörös Hadsereg megjelenésével Magyarországon megkezdődött a leszámolás a múlttal, a reakciós uralkodó osztályok hatalmával, és megindult egy alapjaiban új folyamat, a népi demokratikus Magyarország építése. Ami akkor csak jövődől volt, annak ma múltja, történelme van. Történelme, melynek formálódását az ország felnőtt lakossága már átélte, sőt, az átalakulás cselekvő részese volt. Így érthető, hogy emlékképe, véleménye, ítélete van a felszabadulás hónapjaiban és az azt követő években, évtizedekben történekről. Az egyes ember emlékképei azonban az egész történeknnek csak szűk területéről származnak. Ebből természetesen következik, hogy csupán szubjektív élményei alapján senki sem képes világos ítéletalkotásra, mivel az emlékképek nem elegendők az események mögött meghúzódó nagy történelmi összefüggések felismeréséhez. Ezek feltárása és közvetítése a kortársak számára a történeknnek feladata. De ők sincsenek könnyű helyzetben.

Hiteles kortörténetet adni a legnehezebb történetírói feladatok közé tartozik. Nemcsak azért, mert számolni kell, illetve meg kell birkózni az olvasóközönség rendkívül hézagos és feltétlenül tendenciózus élményanyagával, nem is csupán azért, mert a nagy történelmi távlat hiánya megnehezíti a lényeges és a lényegtelen elválasztását, hanem azért is – mondjuk ki bátran –, mert a jelenkori történet problémái elszakíthatatlan részei napjaink politikájának. Ez természetesen fokozza a kimondott, a leírt szóval járó felelősséget. E fokozott felelősségnek azonban semmiképp sem a feladat előtti meghátrálásra, hanem annak hiteles megoldására kell serkentenie. Annál is inkább, mert a történettudomány a ma emberének történeti tudatformálásába mégiscsak a hozzá legközelebb álló események értelmezésével tud a legközvetlenebbül bekapcsolódni.

A történeknnek ma már tudják, hogy minden objektív és szubjektív nehézség ellenére nemcsak szükséges, hanem lehet is kortörténetet írni. E felismerés eredményeképpen megjelent cikkek, tanulmányok, monográfiák nyomán kezdenek kirajzolódni a korszak legfontosabb elvi, politikai, gazdaságtörténeti problémái. A publicitást nyert értékelések fölött széles körű viták bontakoztak ki. Nem véletlen, hogy a legtöbbet vitatott, a legellentétebb nézeteket kiváltó kérdés a népi demokratikus átalakulás jellegének meghatározása. Az eddigi kutatások során ugyanis bebizonyosodott, hogy csakis e kérdés világos elemzésén keresztül jutunk el mai szocialista építésünk történeti feltételeinek helyes tisztázásához.

A jelenkori történet kutatásával foglalkozó történeknnek már régóta próbálják

megfogalmazni a felszabadulás néhány hónapjának s az azt követő, a hatalom kizárólagos birtoklásáért folytatott éveknek igazi értelmét, történelmi rendjét. A teljesen kiérlelt, átfogó magyarázathoz azonban nem jutottak el sem nálunk, sem más népi demokráciákban. E sokoldalúan árnyalt, elemzett elméleti általánosításhoz az eseményeknek az eddigieknél sokkal részletesebb, sokkal alaposabb ismerete alapján lehet csak eljutni.

E döntő előfeltétel: a felszabadulás hónapjaiban lezajlott események részletes, sokoldalú ismerete ma már adott. A megyei levéltárak több éves munkával feltárták, számba vették, hozzáférhetővé tették e periódus valamennyi dokumentumát. A rendelkezésre álló gazdag forrásanyag alapján már reális célkitűzés e néhány hónap történeti, elméleti szintézisének kikovácsolása is. Természetesen ez még hosszú évek munkájának s az ahhoz kapcsolódó vitáknak lesz az eredménye. Ezt azonban már nem kell kivárnunk ahhoz, hogy dokumentumokban nyújtani tudjuk Magyarország felszabadulásának részletes történetét.

A kötetben közölt korabeli források s az első hónapok eseményeit felelevenítő visszaemlékezések, reméljük, segítségünkre lesznek abban, hogy tettenérjük az indulást, népi demokratikus átalakulásunk első, egész további fejlődésünket eldöntő kezdeti mozzanatait.

Népi demokratikus átalakulásunk sajátosságairól nem akarunk előljáróban semmilyen ismertetést adni. Könyvünk maga sem megszűrt elmélet, hanem az eleven történelmet igyekszik nyújtani. A történések mögött meghúzódó legfőbb mozgatórugóra mégis szeretnénk felhívni a figyelmet, mert ennek ismeretében minden izgalmasabb és minden érthetőbb lesz.

Engels a XIX. század végén, az elkövetkező társadalmi átalakulásért tudatosan küzdő erők múltját, jövőjét vizsgálva, a következő megállapítást tette: „Ha a feltételek a népek háborújában megváltoztak, nem kevésbé változtak meg az osztályharcban is. A rajtaütéseknek, kicsiny tudatos kisebbségek által öntudatlan tömegek élén végrehajtott forradalmaknak az ideje elmúlt. Amikor a társadalmi szervezet teljes átalakításáról van szó, ebben a tömegeknek maguknak is részt kell venniük, maguknak is meg kell érteniük, hogy miről van szó, mi mellett szállnak síkra életükkel és vérükkel.”

Újkori történelmünk egyik legizgalmasabb s egyben új jelensége, hogy a tömegek mint tudatos történelemformáló erők jelennek meg a társadalmi fejlődés folyamatában. Felszabadulásunk több mint fél éves periódusának dokumentumai világosan tükrözik, hogy a magyar dolgozó tömegek „megértették, miről van szó”. A legfontosabbat, a közvetlen tennivalókat értették meg, s ezek megoldására – bármilyen nehézségeket is kellett közben leküzdeniük – készek voltak. Az első, még tétova lépések biztosabbá válásához természetesen hozzájárult a párt segítség, a szovjet hadsereg jelenléte is. A tömegek cselekvésvágya, lendülete nélkül azonban a legkitünőbb elmélet és organizáció is hajótörést szenvedett volna.

E korszak történetíróinak egyik fő feladata követni a cselekvő nép útját, elemezni eredményeit, történelmi jelentőségét, nem titkolva a tévelygéseket, megtorpanásokat sem. Vizsgálniuk kell a cselekvő osztályok mozgásának és a tevékenységüket elméletileg összegező és szervező pártpolitikának az egybeesését, el-

térését és kölcsönhatását. E kötet összeállítói mindenesetre e mozzanatok szem előtt tartásával dolgoztak.

A tömegek történelemformáló szerepének előtérbe állítása annál is inkább szükséges, mert e kérdés megítélésében az utolsó 25 évben sok, egymásnak gyökeresen ellentmondó nézet élt és hatott már. Kezdetben a dolgozó osztályokról, a munkásokról, a parasztokról úgy illett beszélni, mint akik egytől egyig született marxisták, született hősök, akik „láncaikat vesztve” valamiféle, a középkori szentekével rokon aszkétizmussal törnek a kommunizmus azonnali megvalósítása felé. Az ilyen felfogás persze csak arra jó, hogy bebizonyosdjék a hamissága, a tarthatatlansága. Amikor ez bekövetkezett, a korábbi nézet lehangosabb szószólói jogot éreztek ahhoz, hogy kétségbe vonják a dolgozó osztályok bármilyen szerepét a történelem formálásában. A kezdeményezést, a cselekvést, a bonyolult társadalmi, politikai helyzetek felismerésének jogát s a döntéshez való értelmet ettől kezdve csak a felső vezetés privilégiumának tartották. Ennek az antimarxista gyakorlatnak az igazolásához megalkották a „fasizmussal fertőzött nép” elméletét.

Ezek a torz nézetek hol erősebben, hol halványabban, hol tisztán, hol keveredve, de ma is élnek. Teljes eltűnésüket mindaddig nem is várhatjuk, amíg nem gazdag történeti tényanyag segítségével közelítjük meg ezt a problémát. Csak a valóságos történeti kép lehet úrrá a hamis feltevéseken.

Attól a pillanattól kezdve, hogy 1944. szeptember 23-án Battonya községnél magyar földre lépett a Vörös Hadsereg, Magyarország nemcsak két hadseregnek, hanem két társadalmi formációnak is a küzdőterévé lett. A háború, mert háború volt, természete szerint rombolt és pusztított. Ahonnan azonban a Vörös Hadsereg elűzte a modern kor legnagyobb veszedelmét, a fasizmust, ott összeomlott a régi államgépezet, és sürgető teendőkkel, messzelátó tervekkel kezdetét vehette az új élet. A magyar helységek közül Battonya szabadult fel elsőnek, és Nemesmedves utolsónak; felszabadulásuk időpontját majd hét hónap választja el egymástól. Az ország egy – egyre szűkülő – részén tehát hónapokig tartotta magát a régi, egyre féktelenebb, egyre brutálisabb eszközökkel. Kötetünk, követve az események rendjét, párhuzamosan ábrázolja az új Magyarország kibontakozását és a régi Magyarország szükségszerűen bukáshoz vezető útját. Ezzel a módszerrel, úgy érezzük, nemcsak annak bemutatására nyílik lehetőségünk, hogy miért nem lehetett tovább a régi módon élni, de érthetőbbé válnak a születő új formai és egyben belső tartalmi jegyei is.

I

AMIT AZ ELŐZMÉNYEKRŐL TUDNI KELL

1944. augusztus 23-án a késő esti órákban, pontosan 22 óra 20 perckor, a Magyar Távirati Iroda bizalmas, házi tájékoztatója a következő, New Yorkból származó Reuter-jelentést rögzítette:

„A bukaresti rádió közölte, hogy Románia elfogadta a békeajánlatot. A bukaresti rádió híret a háborús tájékoztató iroda rádiófigyelő osztálya fogta fel.”

Budán, a királyi Várban, a kormányzóságon, a kormányhivatalokban éppúgy, mint a Vár másik oldalán, a német követségen, villámcsapásként hatott a bukaresti változás híre.

Horthy kormányzó a vidéki birtokán időző Lakatos vezérezredest azonnal a fővárosba hívatta, míg Veesenmayer követ a vezéri főhadiszálláshoz fordult sürgős útbaigazításért.

Másnap, augusztus 24-én este a londoni „Daily Mail” így kommentálta Románia kiválását a fasiszta táborból:

„Bulgária, Magyarország és Finnország minden bizonnyal sajnálni fogja, hogy nem ők kértek elsőként fegyverszünetet a szövetségeseiktől. A román lépést egyébként lényegében véve a háború befejeződésének tekinthetjük Európának ebben a részében, ha Románia érvényesíteni tudja azokat a biztosítékokat, amelyek nevében Mihály király rádión közölt.”

Augusztus 26-án Bulgária, a román példát követve, megtette az első lépéseket: Draganov bolgár külügyminiszter kijelentette Kilsanov szófiai szovjet ügyvivő előtt, hogyha a Romániában állomásozó német csapatok bolgár területre vonulnak vissza, leszerelik őket; továbbá azt is közölte, hogy előző nap, augusztus 25-én a bolgár kormány a német parancsnokság elé terjesztette azt a kérését, hogy az országban levő csapatokat vonják ki Bulgáriából; ha erre nem hajlandók, le fogják őket fegyverezni.

Budapesten 72 órás kínos, keserves, főként Veesenmayer német követtel folytatott alkudozások után Lakatos Géza vezérezredest megalakította kormányát – augusztus 29-én, alig 24 órával azután, hogy a Vörös Hadsereg Erdély területére ért. Az első külföldi kommentár: Lakatos – „a magyar Mannerheim” . . .

„A szép szavak nem használnak, csak az elszánt tettek!”

Szeptember 8: Minisztertanács a Sándor-palotában a katasztrofális harctéri helyzet és az esetleges fegyverszünetkérés ügyében. Csatay honvédelmi miniszter:

„Nekünk együtt kell harcolnunk a németekkel, ezért igyekszünk tőlük, ha lehetséges, mielőbb két, három, négy, ha lehetséges öt páncélos hadosztályt kapni. Mi angolszász megszállást kérünk, ha csak jelképeset is, de a bolsevizmus ellen harcolunk.” Határozat: a fegyverszüneti kérelmet – tekintettel a németek által ígért öt hadosztályra – a minisztertanács leveszi a napirendről.

Szeptember 10: a „titkos tanácsosok” (Esterházy Móric gróf, Bethlen István gróf, Károlyi Gyula gróf, Kánya Kálmán, Perényi Zsigmond báró, Lakatos Géza, Henyney Gusztáv, Csatay Lajos, Röder Vilmos, Sónyi Hugó, Náday István – azaz: három volt és egy aktív miniszterelnök, egy-egy volt és egy-egy aktív honvédelmi miniszter, két tábornok, egy koronaőr) döntése: a harc megszüntetése fegyverletétel nélkül, a német csapatok szabad elvonulása magyar területről, a magyar csapatok visszavonása a második bécsi döntésben (!) megvont határok mögé, Náday tábornok római utazása az angol–amerikai főhadiszállásra.

Szeptember 11: A minisztertanács elutasítja a fenti döntést.

Szeptember 13: Német–magyar katonai akció – Dél-Erdély birtokbavételére. Csekélyebb jelentőségű kezdeti sikerek után a harcba vetett páncélos és gyalogsági alakulatok súlyos veszteségeket szenvednek, s kénytelenek visszavonulni az Arad–Nagyvárad–Kolozsvár-vonalra.

Szeptember 19: Finnország elfogadja a fegyverszüneti feltételeket.

Szeptember 21: Lakatos miniszterelnöki bemutatkozó beszéde a parlamentben:

„Déli és délkeleti védőbástyáinkon átvezető utak egy része máról holnapra meglepetésszerűen az ellenség kezébe került, amivel szemben erőviszonyaink és másutt való lekötöttségünk folytán csak korlátolt mértékű ellenrendszabályokat tehattünk. Mindamellett . . . nem nyílik számunkra más út, mint a magyar határok elszánt védelme.”

Szeptember 22-én a moszkvai rádió több ízben foglalkozott Lakatos programbeszédével. A 18 órai adás leszögezte:

„A magyar uralkodó körök azt állítják, hogy Magyarország védelmi háborút folytat, a magyar hadsereg a hazát védi. Így beszél a Horthy–Lakatos-klikk és fullajtárjaik. A tények azonban egészen mást mondanak.

A tények arra mutatnak, hogy Magyarország Németország védelmének közvetlen előterévé vált. A tények azt bizonyítják, hogy Hitler kíméletlenül feláldozza Magyarországot azért, hogy egy kissé elodázza Németország elkerülhetetlen vereségét.”

A 23 óra 15 perckor sugárzott adásban Szabó Gáspár (kit takar ez a név, nem tudjuk), így kommentálta Lakatos beszédét:

„Lakatos miniszterelnök nagyon jól mondja, hogy a magyarok helyzete súlyos. De nem elég csak beszélni. A magyar nép vonja le a végső következtetést, és igenis szálljon ki abból a robogó vonatból, mert benne maradni nagyobb veszedelem, mint leugrani. Itt van Románia és Bulgária példája, de leginkább kövételre méltó a szlovák példa. A szép szavak nem használnak, csak az elszánt tettek! A magyar nép tegye jóvá a múlt bűneit, és első feltételként szakítsa meg a viszonyt Németországgal, hogy így a reakció útjáról a demokrácia és a szabadság útjára léphessen.”

Nem kevésbé éles és határozott volt London állásfoglalása – a szövetségesek el-
lentéire alapozott politikai elképzelésekkel szemben. Íme, a BBC magyar adása,
1944. szeptember 22-én 14 órakor:

„Esztelenség annak feltételezése, hogy Magyarország más feltételekre számíthat
Anglia és Amerika részéről, mint a Szovjetuniótól.”

„*A magyar batáron a Vörös Hadsereg!*”

Moszkva, 1944. szeptember 23. 0,30 óra, román adás:

„A szovjet orosz hadsereg a román csapatokkal együttműködve, helyi harcok
eredményeként elfoglalta Pádureni (Erdőcsinád, Maros-Torda vm.) községet.

Helyi harcokban elfoglalták Sf. Ana (Szent Anna), Otlaca (Ottlaka), Aradul
Nou (Új-Arad), Nădlac (Nagylak) és Semeac (Szemlak) községeket.”

Ugyanaznap este 22 óra 30 perckor jelentette a Kossuth Rádió:

„Arad eleste után az orosz haderő Makó, Szeged és Békéscsaba irányában nyo-
mul előre.

Magyarország katonai helyzete napról napra katasztrofálisabbá válik. *A déli
irányból haladó oroszok már csak fele akkora távolságban állanak Budapesttől,
mint a Kárpátoknál harcoló magyar csapatok.*

Érdekes megjegyezni, hogy a német hírverés azt kürtölte világgá, hogy sike-
rült stabilizálni a keleti frontot. Tallinn eleste és a Baltikumban lejátszódó ese-
mények megcáfolják ezt a német porhintést.”

A londoni rádió szeptember 24-i, 14 órai magyar adása:

„A magyar történelemnek ebben a legvégzetesebb órájában a Károlyi Mihály
elnöklete alatt álló londoni Magyar Tanács a következő sürgős üzenetet küldi
magyarországi honfitársainak:

A magyar határon a Vörös Hadsereg! Lakatos nyíltan beismerte, hogy az ország védtelen az egyesült nemzetek túlnyomó erejével szemben. Beismerte, hogy a német hadsereg megszűnt katonai erő lenni Délkelet-Európában.

Lakatos azonban elmulasztotta, hogy levonja az ebből a válságos helyzetből adódó következtetéseket. Tudja, hogy a helyzet reménytelen, mégis kész a magyar katonák tízezreit feláldozni a Vörös Hadsereg elleni meddő küzdelemben.

A Lakatos-kormány még ma is a halogatás kétkulacsos politikáját folytatja, márpedig határozottságra és gyors cselekvésre van feltétlenül szükség...

... A magyar haderőnek csatlakoznia kell az egyesült nemzetek haderőjéhez a németek üldözésére és megsemmisítésére. Meg kell akadályoznia, hogy a szétzúllóban levő balkáni német erők Magyarországot Hitler utóvédharcainak színterévé tehessek.

A magyar honvédség felhasználásánál csakis a német haderő megsemmisítéséhez való hozzájárulást szabad szem előtt tartani.

Ezt a célt területi megfontolásokkal elhomályosítani nem szabad, hiszen mint az angliai Magyar Tanács programja is világosan kifejezésre juttatja: a Hitler segítségével létrejött területi változások amúgy sem ismerhetők el."

Este 19 óra 15 perckor hangzott el Rákosi Mátyásnak, a Kommunisták Magyarországi Pártja egyik vezetőjének a magyar néphez intézett szózata:

„... Most kell cselekedni és nem diplomataizálni, amint Lakatos teszi, aki arra célozgat, hogy esetleg megkockáztatna valamit, ha előre pontosan közölnék vele az ellenszolgáltatást. A sorrend azonban fordított: előbb meg kell mutatni, hogy a magyar nép nem azonos Horthyékkal, hogy érvényt tudnak szerezni a nemzetnémetellenes akaratának, hogy mi is kivesszük részünket a harcból, amely megszabadítja a világot a fasiszta mótelytől, és akkor biztosak lehetünk, hogy az eredmény nem marad el."

„FOGADJÁK ÉS SEGÍTSÉK
A FELSZABADÍTÓ VÖRÖS HADSEREGET...”

1944. szeptember 25-én 20 óra 15 perckor az ankarai rádió kommentárjában Magyarország helyzetét és lehetőségeit vizsgálta:

„Németország már nem tud egyetlen frontról sem elvonni tartalékokat, hogy Magyarországot megvéddesse, mert már magát sem tudja megvédelmezni . . .

Románia és Bulgária határozata közelebb hozta a szövetségeseket a győzelemhez. Magyarország is hasonlóképp cselekedhet, hiszen ez az egyetlen követendő példa. *Kétségtelen, hogy Magyarország hozzá tud járulni a háború meg rövidítéséhez.*”

Ezekben a napokban Malinovszkij tábornagy 2. Ukrán Frontjának előőrscsapatái elérték az első magyar községeket, az 1920-ban megvont trianoni határvonaltól nyugatra. A magyar csapatok kivonulására és a szovjet katonákkal történt első találkozásra emlékszik három battonyai lakos:

Czakó József:

„1944 őszén, hogy mikor, a napra már nem emlékszem pontosan, a Steiner-féle uradalomban dolgoztam mint részes arató. Egy reggel mentem ki munkára. A belicai majoron mentem keresztül, ott láttam, hogy a magyar katonai konyha már visszavonult. Beszélgettünk többen, hogy kár is kimenni a munkába, mert most már alighanem idekerül a front hamarosan. Na azért csak kimentünk. Tíz óra felé már az aknavetőket keresztülöltöztet rajtunk. Akkor felvetettük az ispánnak, hogy menjünk haza, a front időszakában ne dolgozzunk itt. Nem akart elengedni bennünket, már csak addig, hogy Pista bácsi, egy idősebb ember fellépett. Hát aki akar, dolgozzon még tovább, mi hazajövünk. Így jöttünk haza. Majd másnap hajnalban a magyar hadsereg kivonult Battonyáról. A kivonulás az aradi úton történt, a gyülekezés, ahol én is lakom, arccal Torna felé. Mikor felálltak riadókészültségben, vagyis indulásra készen, megfordultak és kimentek Battonyáról. Ugyanaznap délután Battonya délkeleti szegélyén tartózkodtam, a (mai) Szabadság utca végénél, s az úgynevezett battonyai nagy gulyalegelőn keresztül láttam egy szovjet katonát a kukoricásból kijönni, amely körülbelül egy kilométer távolságban volt a legelő túlsó oldalán, és talpon állva bejött. (Vagyis: nem kúszva. – Szerk.) Odajött hozzánk, már akkor összegyűltünk tízen, tizenöten kíváncsiak, főleg nők voltak ott többen, hát beszéltünk is, hogy mit kellene ajándékot adni néki. Így Ujvári Mátyásné hozott egy pakli nyolcas dohányt, avval kínáltuk meg. Majd két másik szovjet katona is bejött

oda, ott beszéltek; kérdezték, hogy német katona nincs-e. Oroszul beszéltek, de azért valami kicsit én is értettem hozzá, mert előzőleg már beszéltem velük. Bejöttek a Szabadság utcán végig, bejöttek a Dózsa utcába, ott találtak egy italboltot, megkóstolták a magyar italt, aztán visszamentek nótaszóval, jókedvvel. Majd utána két-három napra jött be a főhadserég. Véleményem szerint ez a három szovjet katona – hogy kik voltak, nem tudom, a legelső egy magas, szőke ember volt, ez jött legelőször Battonyára – gondolom, felderítő lehetett.”

Iklódi Mihály:

„Nagyon emlékezetes nap marad számomra 1944. szeptember 24-e. Akkor jöttek be az oroszok. Itt a pécskai úton. Egy katona hajtotta a kocsi, és egy szovjet tiszt ült rajta. Az út alá volt aknázva. Mi ott kiabáltunk, meg voltunk ijedve, hogy felrobbannak. De ők átjöttek elsőnek, ott, az aknazáron keresztül. Sokan álltunk ott kint a sarkon. A tiszt felemelte a kezét, osz kiabált, hogy „brate, brate, ne bojsze”, ne féljetek. Aztán behíttak bennünket a községházára, és ki a reptérre ment, ahova kellett ember, társadalmi munkába. Én bekerültem a rak-tárba, vagyis a malomba. Ott tárolták a lisztet, búzát, onnat vitték széjjel.”

Dr. Elesánszky Kázmér, nyugalmazott főszolgabíró:

„Lakásom ablakából néztünk kifele. Láttam, hogy három orosz katona jön föl puskával cirkálva, lement egy az ér partjára is, nézegetett, egyszer csak a községháza felől jön a bíró, Fodor Mihály és Vadaszász Szvetozár (?), botjukon fehér kendővel. A három orosz katona meglátja ezt, odamegy, kezét fog vele. Erre én is kinyitottam a spalettát, tehát most már minden rendben van. És tényleg úgy is nézett ki, hogy rendben van. Későbbben, mondjuk egy-két órával, megjelenik egy orosz őrmester, egy csomó kísérettel, voltak köztük magyarok, szerbek; a szerbek inkább tudtak tolmácsolni, és azok felhívják engem, hogy menjek velük el a Rádics Kovácshoz. Két tiszt, orosz tiszt hívat. Lemegyek ezzel a küldöttséggel, az orosz őrmester egész úton mindig csak azt mondotta: „ne bojsze, ne bojsze”. Nahát, szóval, éppen ebédelték – hát ez inkább vacsora volt, olyan hat óra felé volt, azt hiszem –, mikor bementem, nagy tisztelettel felálltak, hogy így mondjam, csizmájuk le volt vetve, még az asztal alatt azt is felhúzták a tiszteletemre, és helyet, borral kínáltak meg, és aztán azt mondták, hogy vegyem át a közigazgatást. Ezzel aztán jöttem is végig az utcán, nagy üdvözlés, á, rendben van itt már minden! És akkor aztán még vissza is adták a vizitet, elegánsan kiöltözve. Ha jól tudom, vezérkari tisztek voltak, fiatalok.

Szóval, ez volt az első nap. Másnap korán reggel, hat-hét óra között, Vas Zoltán keresett fel. Kért, hogy hívjak össze egy gyűlést, ahol ő fog majd beszélni, és megnyugtatta Battonya közönségét; mert attól volt itt félelem, hogy románok alá kerülünk. Összehívtunk egy gyűlést, én nyitottam meg a kultúrházban, és ő akkor nagy beszédet tartott, egész hazafias ízű beszédet, és mondtotta, hogy tűzzék ki a templom tornyába a magyar zászlót, mert igenis Battonya csak magyar marad. Na, ez volt a Vas Zoltánnal való szereplés.”

Így őrizi az emlékezet az ország felszabadításának első napjaiban a Battonyán történeteket. Hitelességüket nincs módunk, esetleg más egykorú írott emlékekkel, meg-

mérni. Ezekben a napokban Battonyán még nem írták le, csak megélték a történelmet. Az emlékezetben általában megszelídülnek a dolgok. Lehetséges, hogy Battonyán is több és súlyosabb volt a félelem, a zavarodottság, mint ahogy a szemtanúk két évtizeddel később elmesélték. Mégis igaz a kép, amit adtak, lényegében igaz – mert azt ragadta és őrizte meg az emlékezetük, ami előremutató volt –, ez a legfontosabb. Az első 48 óra eseményei Makón:

Boronkai Sándor:

„Akkor, azon a bizonyos szeptember 24-én vasárnap este nagy lövöldözés volt itt, és a katonák jöttek befele. Kimentem elébük, és kérdeztem, hogy mi van. Azt mondják, hogy legyünk elkészülve, mert a csendőrök nem bírják tartani a vonalat, hanem az éjjel ki fogják üríteni Makót. Erre fel, kérem szépen, a szomszédom, egy megyei tisztviselő ember, azt mondta, hogy menjünk ki az utca végére, nézzük meg őket. Körülbelül nyolc-tíz csendőr lövöldözött. Kérdeztük tőlük, hogy mit, hová, miért lövöldöznek. Hát kérem, azt mondja, menjenek maguk haza egész nyugodtan, az éjjel át fogjuk adni Makó városát, mert annyi az orosz, mint a légy, itt jönnek a Maros mentén befele, Makóra. Mi bementünk, de mivel nagyon lövöldöztek, nem bírtunk aludni, mikor világosodott az idő, kijöttünk ide a sarokig, megnézni a Fő téren, mi volt. Hát itt nagy káosz volt, a katonaság vonult visszafele. Sokan átöltöztek, mi adtunk nekik ruhát.

Kedden délután teljessé vált a város átadása . . . Itt álltunk a sarkon, és láttuk, hogy jön Makó város fiákerje. Mikor odaért, valaki intett belőle, hogy menjünk oda. Mi odamentünk, és egy orosz katonatiszt, egy ezredes kérdezte, hogy van-e itten városparancsnok? Mondjuk, nincsen, elment a polgármester, mind elmentek. Míg beszélgettünk, jött Kolonics Jóska: dr. Kolonics ügyvéd, Makó városának ügyésze. – Azt mondja az ezredes: milyen ember ez, nem fasiszta? Mondjuk: nem, demokrata. Á, azt mondja, hívjátok csak ide! Idehívtuk. Jóska bácsi, mondom, gyere ide, mert itt akarnak veled beszélni. Azt mondja az a tiszt, te leszel a városparancsnok, és sorba nekünk is kiosztotta az állásokat, beosztásokat. Kérdezte még, hun vannak a fasiszták. Mondjuk, bizonyára elmentek, mert nem lehet látni senkit se. És, kérem szépen, akkor a vármegyeházához is bementünk, illetve elsőbb a városházához. Ott nagy volt a felfordulás, az iratokat hajigálták kifele, mi a tömeget csitítottuk. Mentünk a vármegyeházára, ott senki se volt, se alispán, senki, a padlón folyt a vér, mert kötözőhelynek használták az oroszok. Mi mondtuk a hajdúknak, hogy ide az embereket, és fel kell mosni a padlót. Ettől a naptól megindult a munka.

Így szabadultunk fel Makón. Itt nem volt baja senkinek se az égvilágon, már civilnek. A katonákból pusztultak el úgy, amint szokás is. Volt azután az is, hogyha nem állt meg valaki, akkor meglőtték, de ha megállt, és intett, hogy én civil vagyok, akkor már nem volt semmi baj.”

Amit nem tudtunk megvalósítani a battonyai visszaemlékezéseknél – a szembesítést a felszabadulás eseményeinek korabeli dokumentumával – arra itt, Makónál nyílik némi lehetőségünk. Makó város polgármestere 1944. december 30-án, a kecskeméti polgármesternek küldött beszámolójában, így írja le az első napok történetét:

„Makó város megszállását szeptember 24-től 26-ának hajnaláig a magyar hadsereg részéről tanúsított ellenállás előzte meg, amely nagyjából a város külterületén zajlott le, de utcai harcokra is került sor. A visszavonuló magyar csapatok a Maroson átvezető vasúti és közúti hidat felrobbantották, és kb. 12 napon keresztül ostromolták a várost.

A város közigazgatását a megszálló katonai parancsnokság által kinevezett városparancsnok és helyettese szervezték meg. Tekintettel arra, hogy a városnak mindössze 8–10 tisztviselője távozott el (ezek közül főtisztviselő 3), így a közigazgatási gépezet szakemberekkel zökkenőmentesen megindulhatott.

A lakosság életszínvonala és egészségügyi állapota kielégítő. A szovjet csapatok bevonulása alkalmával mindössze 3–5 halálozás történt, a 11 napos ostrom alatt pedig 260 halálesetet jegyzett be az anyakönyvi hivatal, ezek közül polgári halott 30 volt. A fertőző betegségek csak szórványosan fordultak elő. A gazdátlan gyógyszertárak gyógyszerkészletét hatósági úton a működő gyógyszertárak és a kórház rendelkezésére bocsátottam.”

E szűkszavú egykorú beszámoló semmiben sem tagadja, hanem megerősíti, egy-két ponton kiegészíti az emlékezetet.

„Az idő homokórája fogytán van . . .”

1944. szeptember 27-én az olaszországi Bari városában működő rádióadó – az Egyesült Nemzetek Hangja – üzent a magyar népek:

„Éveken át a magyar hadijelentések csak Harkov, Kijev, Tarnopol, Voronyezs és más idegen városok nevééről beszéltek . . .

Ma a hadijelentés Nagyváradról, Kalocsáról, Szegedről és Makóról beszél.

A szíve mélyén mindig tudta a magyar honvéd, hogy az orosz katona még vissza fogja adni a látogatást, és meglátja a Tisza vizét . . .

Az oroszokat nem a bosszú vezeti át a Kárpátokon. A Vörös Hadseregnek csak egy célja van: a német hadsereg megsemmisítése. A magyar honvédnek meg kell értenie, hogyha a németekkel harcol, osztozni fog a német katona sorában . . .

A józan eszű magyar ember belátja, miért tört be az ország szívébe az ellenesség: a németet akarja megsemmisíteni. A magyar honvéd tudja, hogy a németek melletti harc vereséggel végződik. Ez a harc öngyilkosság. *Nem a magyar honvéd feladata Hitlert megmenteni.*”

1944 szeptember második felében „hadművelési terület” lett a Közép-Tisza vidéke. Az új fogalom azt jelentette, hogy erre a területre is elért a háború, minden problémájával együtt. A szükségszerűen bekövetkező megpróbáltatásokra nem volt felkészülve sem a polgári lakosság, sem a közigazgatás. Az első meglepetés hatása alatt a szovjet hadsereg előrenyomulását sem a hivatalos vezetés, sem az ország lakosságának nagy többsége nem kötötte össze a német fasizmus biztos vereségé-

vel. Csakis ezzel magyarázható, hogy az első hetekben – mindenekelőtt az ún. középosztály köréből – népvándorlásszerű menekülés indult meg, előbb a Tisza, majd a hadiesemények alakulásával rendkívül gyorsan a Duna vonala mögé. (Az külön talán nem is kell említenünk, hogy a harcok közeledtére elsőként a nagyobb birtokosok, gyártulajdonosok, a szélsőjobboldali fasiszta pártok, szervezetek közismert vezetői hagyták el lakóhelyüket.) Ezrek és ezrek menekültek azért, mert a szovjet rendszerről – a Horthy-rendszer 25 éves propagandájának megfelelően – csak rémképeik voltak; menekültek, mert a fasiszta német hadsereg vereségsorozata ellenére – talán már csak automatikusan – még mindig a németek győzelmét várták. A polgári közigazgatásnak és a hadvezetésnek a civil lakosság menekülésére vonatkozó intézkedései is ebben a szellemben fogantak.

1944. szeptember 25-én adta ki Szentesen a „közép-tiszai hadművelleti terület kormánybiztosa” a közigazgatás vezetőinek az alábbi rendeletet:

„Felkérem Alispán Urat, szíveskedjék szigorúan utasítani az összes köztisztviselőket, elsősorban a helyi, vármegyei, városi és községi közigazgatási, rendőrségi tisztviselőket, hogy állomáshelyeiket csak engedéllyel és csak akkor hagyhatják el, ha a várost, illetve a községet az ellenséges megszállás veszélye közvetlenül fenyegeti. Az állomáshelyeikről indokolatlanul eltávozott tisztviselők, valamint azok a tisztviselők, akik az ellenséges veszélyeztetés megszűnte folytán állomáshelyeikre visszatérhetnek, munkahelyükre haladéktalanul térjenek vissza, és teljesítsék hivatali kötelességüket.

A lakosság önkéntes eltávozása csak a harcterektől számított 50 km széles sávból engedtetett meg. Kérem azonnali erélyes rendelkezését, hogy az illetéksége alá tartozó messzebb eső területről a lakosság eltávozása akadályoztassék meg. Különösen fontos, hogy a tisztviselők hozzátartozói maradjanak eddigi helyükön, mert eltávozásuk súlyos hatást kiváltó riadalmat keltene. A román anyanyelvű lakosság általában nem hagyhatja el még az 50 km-es sávot sem, amennyiben pedig a határon túlról román menekültek érkeznek, azokat románok által lakott területen, kolostorokban, iskolákban stb. internálásszerűen kell elhelyezni. Arra nézve, hogy az 50 km-es sáv honnan számít, esetenként tőlem kérjen tájékoztatást. Jelenleg az 50 km-es sáv általában a trianoni határtól számít.

Szentés, 1944. szeptember hó 25.

Dr. Molnár Imre s. k.
kormánybiztos”

A menekülők első hulláma átcsapott a Dunántúlra. Szekszárd polgármestere 1944. szeptember 27-én a következő felhívással fordult a város lakosságához:

„Anélkül, hogy a győzelembe vetett hitünket a legkisebb mértékben is elveszíténénk, nézzünk szembe a helyzettel és a tényekkel.

Senki előtt sem lehet kétséges, hogy nemzeti létünknek talán legsúlyosabb időszakához értünk.

Számtalan magyar testvérünk máris mindenét elhagyva, csak pusztá életét mentve menekül.

Szekszárd város közönségének is több ezer menekültet kell elhelyeznie. E kötelezettség alól nem vonhatja ki magát senki sem, és örüljön mindenki, hogy adhat, és nem neki kell kérnie.

Nagyon csekély lesz ez az áldozat ahhoz képest, amit a menekültek hoztak már a hazáért és mindnyájunkért, tehát joggal elvárhatják tőlünk, hogy úgy fogadjuk és lássuk el őket, mint jó testvért.

Senki ne keresse saját kényelmét, hanem azon legyen, hogy az a szerencsétlen hozzá forduló és rátámaszkodó menekült második otthont találjon nála, és véletlenül se legyen az az érzése, hogy könnyörületből tűrik.

Hiszem, hogy a város közönsége átérzi és lelkiismeretesen teljesíti a reá háruló feladatokat, s megértéssel viseli az áldozatokat, mert csak ezek tesznek méltóvá bennünket arra, hogy e vérzivatarból kibontakozó új, boldogabb, igazságosabb magyar életnek részesei lehessünk.

Az önzőket, közömböseket az új életből ki fogjuk közösíteni. Remélem azonban, hogy erre nem kerül sor, és nem kell szegyenkezni sem mások, sem magunk előtt.

Felkérem tehát a város minden rendű és rangú polgárát, hogy tehetségéhez képest a legmesszebbmenően legyen segítségünkre a menekültek elhelyezésénél. Kérem mindazokat, akik felhívásomat megértették, akár szóval, akár írásban *baladéktalanul* közöljék a polgármesteri hivattal, hogy ki hány, esetleg miféle foglalkozású stb. menekült elhelyezését vállalná.

Végezetül figyelmeztetek mindenkit, hogy a fogyasztói létszám felduzzadását s az ezzel együtt járó kereslet nagyfokú emelkedését ne próbálja senki feketézésre, harácsolásra kihasználni, mert a visszaélőkre irgalmatlanul lesújtunk.

A szorult helyzetét kihasználni egyenlő a hullarablással!"

A Lakatos-kormány, azon kívül, hogy titkos tárgyalásokat szeretett volna folytatni, és angolszász megszállást kért, nem próbált közeledni az antifasiszta koalícióhoz. Ugyanakkor Csatay honvédelmi miniszter felhívást intézett az értelmiségiekhez, hogy lépjenek be a nemzetőrségbe, a modern páncélelhárító fegyverekkel harcba vetett honvédek harci kedvét pedig azzal igyekezett feltüzelní, hogy öt hold földet ígért minden kilőtt szovjet tankért . . .

A moszkvai rádió 1944. szeptember 30-i magyar adásában Volinszkij ezt a következőképpen kommentálta:

„Magyarország helyzete napról napra súlyosabbá válik. Északi határain tovább fejlődik a szlovákiai felkelés, amelynek éle a magyar és német megszállók és azok segítőársai ellen irányul.

Délen a szovjet csapatok, együttműködve a román kötelékekkel, elérték a magyar határokat, a jugoszláv felszabadító hadsereg pedig délen veri a német megszállókat a magyar határhoz közel fekvő területen. Újabb veszélyt jelent a magyar kormány számára, hogy a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság beleegyezett abba, hogy a szovjet csapatok a Magyarországgal határos jugoszláv területekre léphessenek.

A hitlerista magyar bábkormány elrendelte a totális mozgósítást, felhívást

adott ki a nemzetőrség megalakítására. Csatay hadügyminiszter hisztériás felhívással fordult a magyar értelmiséghez, hogy fogjon össze Hitler megmentéséért.

Lakatos kormánya földet ígér jutalmul azoknak a katonáknak, akik a tankok elleni harcokban kitüntetik magukat.

A magyar kormány azelőtt szovjet területen ígért földet a honvédeknek, most már akarva, nem akarva magyar földdel kell őket biztatni. A kérdés csak az, hogy ezek a föld felszínén vannak-e vagy a föld alatt. Hitler hadseregének viselkedési útját a magyar honvédek holttesteik jelzik, akiket a német fasiszták örült szovjetellenes kalandjában feláldoztak.

Hitler és Lakatos most tömegsírokat készítenek a honvédek számára, de most magyar földön.”

Ugyanazon a napon, 1944. szeptember 30-án hangzott el a Károlyi Mihály elnöklése alatt álló angliai Magyar Tanács üzenete:

„Magyar polgárok és munkások! Földművesek és értelmiségiek, honvédek és honvédtisztek! A budapesti rádióból hallottátok, hogy a katonai helyzet változó. A londoni rádióból hallottátok Churchill szavait.

Ha Magyarország meg akarja találni helyét a demokratikus népek közösségében, *ma kell cselekednie.*

A szociáldemokraták, a kisgazdák, a kommunisták, a békepártiak, a polgári radikálisok és a Hitler-ellenes és Horthy-ellenes magyarság összes rétegei azonnal alakítsák meg minden városban és községben, minden járásban és kerületben a nemzeti ellenállás bizottságait, hogy tovább szervezzék a megindult sztrájkokat és tüntetéseket, és hogy *fogadják és segítsék a felszabadító Vörös Hadsereget és a szövetséges haderőket.*”

Az 1944. március 19-i német megszállás után Magyarországon a haladás valamennyi híve megértette, hogy a német imperializmus ellen csak egyesült erővel lehet eredményesen küzdeni. Ettől kezdve az illegális Kommunista Párt háborúellenes, antifasiszta harcának bázisa kiszélesedett.

Ugyanakkor ösztönösen mozgolódnak kezdtek a néptömegek. Ez azt jelezte, hogy az ellenállásnak voltak gyökerei.

A kopaszhegyi gazdaság főintézője jelentette 1944. szeptember 30-án a kaposvári járás főszołgabírájának:

„Alulírott, mint a Somssich grófok Bárdudvarnok községhez tartozó kopaszhegyi és vátagpusztai gazdaságának vezetője, eddigi 40 éven át ittlétem alatt soha nem tapasztalt fegyelmezetlenség kezd fellépni az itteni cselédség és hozzátartozóiknál, amit annak kell tulajdonítanom, hogy valami földalatti kommunista szerv uralkodik közbe, amit ugyan figyelek, de nem tudom, honnét ered?

Kérem a járási főszołgabíró urat, lenne szíves a kadarkuti csendőrsparancsnokot utasítani, hogy a helyszínére, külön mindegyik pusztára kiszállni, és a déli avagy esti órákban, amikor a cselédség együtt van, szigorúan figyelmeztetni

a fegyelem és munka teljesítésére, amire a jelen időben a legnagyobb szüksége van az egész országnak és a magyar nemzetnek.

Én azt hiszem, ennek meg is lenne a kellő hatása, és megelőzve lenne minden további szervezkedés stb.

Kiváló tisztelettel

Ph.

Farkas József s. k.
gazdasági főintéző"

A Nagy-Alföld kapujában álló szovjet és román harckocsi-alakulatok és gyalogsági erők várható nagy offenzívájának feltartóztatására a magyar katonai és polgári szervek mindent megpróbáltak. Arról, hogy ez a „minden” – a kezdetleges sáncok és futóárkok ásása – már akkor is szinte nevetségesnek tűnt, nem is szólnunk. De azt hangsúlyoznunk kell: a „minden”-nek a végrehajtása a tömegekre várt, őket sújtotta. Helyzetük egyre nehezebb lett. Így történt, hogy az uralkodó osztályok görcsös igyekezete a hadműveletek előrehaladásának megakadályozására az egyszerű emberekben az „essünk túl rajta, de minél hamarabb” reakciót váltotta ki.

Boros János, Hódmezővásárhely:

„A hatalmon levő urak tudták, hogy körülbelül mi következik itt. Próbálták ezt a várost kiüríteni az emberektől. Tehát, körülbelül a megszállás előtt másfél héttel, behívták 18-tól 50-ig a vívópályára, s ott egy zászlóaljba osztották be az egész behítt emberiséget, és elindultak velük este itt a szegedi úton. Nem tudtuk, hova megyünk . . . Sándorfalvára vittek bennünket, a Tiszántúlra; azt hittük, hogy tán majd mivelünk akarják itt megvédeni a frontot. Amikor tudomást szereztem róla, hogy rövidesen elmennek innen, s elindítanak bennünket – hogy hova, azt megint nem tudtuk –, hazajöttem Sándorfalváról. Így maradtam itthon Hódmezővásárhelyen, mint szökött katona. Tudtam, mi lesz a sorsom, hogyha gyorsan itt változás nem történik. A lakásomra nem is mertem menni, mert már kerestek is. Hun itt voltam, hun ott. Állandó helyem nem volt egypár napig, míg egyszer megtudtam, hogy megint embereket toboroznak a városháza – úgy hívtuk még akkor a tanácsházát – udvarán. Nem tudtuk, hogy miért toborozzák. Mondtak ilyet is, mondtak olyat is, a végén majd megtudjuk. Civilbe átöltöztem, felgyöttem ide, és megtudtam, hogy sáncot kell ásni. Én is beálltam a sorba, jelentkeztem. Gondoltam, hogyha a helyzet is úgy alakul, majd ezzel igazolni tudom, hogy hát én itthon mégis szolgálatot teljesítettem. Persze, amikor összeírták a nevünket, én álnév alatt jelentkeztem. Nevemet nem mertem bemondani, miután már előzőleg – hogy említettem – kerestek. Amikor beosztottak bennünket, körülbelül kétszázán lehettünk. Elindítottak bennünket erre Makónak. Na, gondoltam, jófele járunk, most már erre akartam én éppen menni. Mikor elhagytuk a város körtöltését, beosztottak bennünket körülbelül két-három kilométer távolságra, egyik felit az emberiségnek jobbra az úttól, a másikat balra, és elkezdtünk Z-alakú futóárkokat ásni. Meg is kérdeztem mindjárt az őrmestertől, hogy miért csináljuk ezt. Maga volt-e katona? – kérdi tőlem. Mondok, én még soha életemben nem voltam katona.

Azt mondja: meg is látszik ez magán, mert akkor nem kérdezne ilyesmit. No, elkezdtek csak ázni az árkokat, beszélgettünk. Az őrmester lerakta minden holmiját egy csutkakúphoz. Egyszer, úgy körülbelül ebéd után, futó morajlást hallottam Makó felől. Olyan különös morajlás volt, el se tudtam képzelni, mi az. Az őrmester összekapkodja minden pereputtyát, és elkezd szaladni befele, a város fele. Hát – mondok – miért szalad most? Azt mondja: nem hallotta? Mondok: mit? Azt mondja: azt a morajlást. Hallottam – és mondom –, de attól tán nem kell szaladni. Azt mondja: már maga megint sokat beszél, már egyszer mondtam magának, hogy meglátszik magán, hogy nem volt katona. Azt kérdezem: őrmester úr, oszt most mindnyájunknak szaladni kell? Azt mondja, hogy azt csinálnak, amit akarnak, én most már nem törődök magukkal. Erre mi kinnmaradtunk egészen, azért estére a Csomorkányi útig ástuk azokat az árkokat.”

A harci események hatósugarába került Kiskunfélegyháza polgármestere jelentette a szegedi tankerületi főigazgatónak 1944. október 4-én:

„Értesítem, hogy a Hadműveleti Kormánybiztos Úr az 1500/1944. ME sz. rendelet 7. §. (2) bek. n. pontjában gyökerező jogánál fogva Kiskunfélegyháza megyei városban levő összes iskolákat bezárta.

Erről az iskolák igazgatóit is értesítettem.”

1944. október 5-én 18,45 órakor, a New York-i rádió magyar adásában hangzott el az alábbi figyelmeztetés:

„Egy amerikai szenátor mondta Magyarországról:

Az idő homokórája fogytán van már Magyarország számára. Magyarország áldozataiból csak Hitler húzhat hasznot. Magyarország csak veszthet, ha ellenáll.

Az országnak szembe kell néznie a valósággal. Nincs idő kicsinyes alkudozásokra. Magyarország csak határozott cselekedettel bizonyíthatja, hogy tiszteletreméltó helyre tart igényt a háború után a nemzetek között.”

„Céltalan, öngyilkos háború . . .”

1944. október 6-án hajnalban, csaknem kétheti előkészület után, a 2. Ukrán Front gyalogos, lovas és harcokcsiegységei offenzívát indítottak Magyarország délkeleti határvonala mentén.

Este 21 óra 30 perckor jelentette a moszkvai rádió:

„Arad román várostól északra és északnyugatra csapataink átkeltek a román–magyar határon, és megtörve a német–magyar csapatok ellenállását, magyar területen elfoglalták Gyula várost és nagy vasúti állomást, Kétegyháza várost és Battonya várost, valamint harcokkal elfoglaltak több mint száz más lakott helyet, köztük a következő nagyobb lakott helyeket:

Biharugra, Zsadány, Geszt, Gyulavári, Elek, Nagykamarás, Nagymás, Kermes, Dombiratos, Kunágota, Magyarbánhegyes, Végegyháza, Mezőhegyes, Pitvaros, Csanádpalota, Királyhegyes, Apátfalva.”

A Magyar Távirati Iroda rádiófigyelő szolgálata másnap, október 7-én így rögzítette a New York-i rádió magyar adását:

„Románia augusztus 23-i lépésével nagyban hozzájárult a szövetségesek ügyéhez. A balkáni helyzet ma nem lehetne olyan előnyös a szövetségesekre nézve, ha Románia akkor nem így cselekedett volna . . .

Magyarország azonban, ha földrajzi helyzetét tekintik, ma merész és elszánt akcióval, a románoknál is sokkal jobban hozzájárulhat az egyesült nemzetek győzelméhez.”

Ugyanezen a napon hangzott el a moszkvai rádióban az alábbi figyelmeztetés:

„Magyarország most Németország külső védelmi zónája lett. A Vörös Hadsereg ma már áthágott a Kárpátok egész hegyrendszerén, keleten és délen eljutott Magyarország határaihoz, az Alföld szegélyeihez. Bukarest, Constanța, Ploiești, amelyek azelőtt fontos célpontok voltak a szövetséges légi haderő számára, messze az arcvonal mögött fekszenek. Ezek helyébe a magyar városok: Szeged, Cegléd, Budapest, Debrecen léptek . . .

Nyugodtan meg lehet állapítani, hogy az, amit Magyarország ebben a háborúban eddig vesztett . . . mind gyerekjáték ahhoz képest, ami az országra vár, ha tovább folytatja Hitler oldalán ezt a céltalan, öngyilkos háborút.”

Az ország megfélemlített és szinte legelemibb létfeltételeiben fenyegetett millióihoz ezek az adások nemigen jutottak el. 1944 október első napjaiban a tömegek eszmélését elősegítő leghathatósabb eszköz a szovjet hadsereg feltartóztatatlan előnyomulása volt.

Az október 7-i szovjet hadijelentés a magyarországi hadszíntéren elért újabb sikerekről számolt be:

„Október 7-én csapataink Magyarország területén sikeresen előrenyomultak, és elfoglalták Békéscsaba városát és vasúti csomópontot, Orosháza városát és vasúti csomópontot, Sarkad, Békés, Mezőberény, Szeghalom, Körösladány, Tótkomlós városokat, s ezenkívül harmincnál több más lakott helységet . . .”

Az október 8-i hadijelentés Magyarországra vonatkozó része így hangzott:

„Csapataink Békéscsabától északnyugatra és északkeletre előrenyomulva elfoglaltak több várost és vasúti állomást. Csapataink elfoglalták Mezőtur, Szentés, Hódmezővásárhely és Szarvas városokat, továbbá Füzesgyarmat, Biharnagybajom, Endrőd, Gádoros és Szegvár vasúti állomásokat.

Csapataink október 7-én 4000-nél több hadifoglyot ejtettek.”

Ha a magyar népnek a horthysta Magyarország 25 éves örökségével a vállán, a német fasiszta hadsereg béklyójában, a közigazgatás zűrzavarában nem volt és nem is lehetett módja arra, hogy kezébe vegye saját sorsának intézését, ez semmiképp sem szándékán és képességein múltott. Amint szabaddá lett az út, és kitűnt, hogy a harcoló szovjet csapatok parancsnokai nem kívánnak egyebet, mint rendet a termelésben és a közigazgatásban, a nép nem várt különösebb biztatásra, hogy munkához lásson.

A rend megteremtése a hadművelleti területen vagy éppenséggel az első vonalak mentén, nem volt valami könnyű feladat.

Erről tanúskodnak az itt következő visszaemlékezések.

Hegyesi János, Fűzesgyarmat:

„Fűzesgyarmaton születtem, ott is éltem. Előbb mezőgazdasági munkás voltam, fuvaros, és pár hold földön gazdálkodtam. Mikor már megnősültem, úttör lettem. Az 1944-es felszabadulás úgy ért, mint úttört. A községembe 1944. október 6-án jöttek be az első orosz csapatok. Fűzesgyarmaton különösebb harcok nem voltak, a harcoló csapatok úgyszólván keresztülzáguldottak. Van egy emlékem például, ami engem akkor egy kicsit rosszul érintett, hogy három nap, három éjjel elvittek az orosz katonák. Egy kocsira kellett felülni hajtókocsisnak, és löszert szállítottunk Püspökladányból a szoboszlói és nádudvari harcok irányában, aknavetőkhöz aknákat.

Azért nem volt kellemes, mert nem magamat féltettem, hanem az otthon magára hagyott családomat. De békésen megúsztam ezt is, sőt a végén az orosz tiszt megdicsért, és azt a kétlovas kocsit is ideadta, hogy azzal menjek haza. Mikor elbocsátott, adott egy igazolást. Rengeteg orosz csapatokkal találkoztam, az írást mutattam, és engedtek tovább. Éjjel sötétben, 11 órakor érkeztem haza minden baj nélkül.”

Dr. Marik Dénes, Gyula:

„A felszabadító csapatok megbízottai délelőtt fél 10 óra körül érkeztek a városházára, ahol a város lakossága részéről dr. Blanár László városi tisztiorvos fogadta őket, néhány kisebb beosztású városi tisztviselő társaságában. Fél 11–11 körül már kivonult az utcákra a város lakossága, és nagy örömmel, fegyelmetlenül üdvözölte a szovjet csapatokat. A szovjet parancsnokok október 7-én reggel vették fel az érintkezést a város lakosságának a kiküldötteivel. Felszólították a lakosság képviselőit, hogy jelentenek és a város tisztviselői közül helyén maradt Baki Sándor műszaki tanácsost, hogy ideiglenesen vegye át a város irányítását, és szervezze meg a közigazgatást. Miután Baki Sándor műszaki ember volt, engem bízott meg helyettes polgármesterként a teljesen széthullott közigazgatási szervezet felállításával. Ez a munkánk egy-két napot vett igénybe. A szovjet alakulatok parancsnokai – miután a városban már akkor megbízott szovjet katonai városparancsnok is működött, akinek irodája az első időben a városházán volt – kifejezetten hangsúlyozták, hogy Gyulán jól működő köz-

igazgatásra van szükségük. Ugyanis Gyula az első nagyobb magyar város, amelyet a szovjet csapatok felszabadítottak, megyeszékhely, s hadászatiilag is rendkívül előnyös helyzetben van, mert az útviszonyai is olyanok, hogy ott könnyen fel lehet állítani egy katonai igazgatási központot. Ezért már az első napokban hangsúlyozták, hogy semmiféle politikai kísérletezést nem látnak jó szemmel, a régi igazgatási szervezetet kell fenntartanunk, és azt kell demokratikus tartalommal megtöltenünk. Ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével állítottuk fel a város igazgatási szervezetét, munkásokból, demokratikus jogászokból, minthogy a fontosabb beosztású tisztviselők majdnem egy szálíg elmenekültek. Ez volt az első lépcső az igazgatási szervezet megszervezésében, és talán ez volt a könnyebb feladatunk. Következő feladatunk a megyei szervezet felállítása volt, miután már egy héten belül kinevezték a városparancsnok mellett a szovjet megyei parancsnokot is, aki kifejezetten ragaszkodott ahhoz, hogy felállítsák a demokratikus megyei szervezet, s ily módon megfelelő kapcsolatot tudjon teremteni a megye egyéb városaival és községeivel onnan a központból. Miután nem rendelkezünk elegendő számú képzett munkással és demokratikus értelmiségivel, ezt a problémát nem lehetett másként megoldanunk, mint hogy megosztottuk a városi igazgatási szervezet dolgozóit a városi és a megyei igazgatási szervezet között. Lényegében az október 7-én megszerveződött városi szervezetből alakult meg a megyei szervezet is. Most beszélnem kell röviden azokról a feladatokról, amelyeket meg kellett oldanunk. Az igazgatási szervezet felállítása mellett az első és legfontosabb feladatunk volt a belső rend és közbiztonság helyreállítása. Ez körülbelül egy hetet vett igénybe.

Voltak azonban kilengések is. A városban – ezt el kell mondanom – az igazgatási szervezet összeomlása idején a csendőrség, az államrendőrség elmenekülésével egyidejűen feloszlatták az igen népes elmebetegkórházat. Vonatközlekedés már nem volt, az elmebetegek egy része, kikerülvén a kórházból, éjjel-nappal ott bolyongott a város területén. Azonkívül feloszlatták az ügyészégi elnök rendeletére a börtönt is. A börtönben levő büntetettek sem tudtak nagyobb részben eltávozni a város területéről, ugyancsak azért, mert vonatközlekedés azokban a napokban már nem nagyon volt. A városnak is voltak olyan elemei, amelyek kihasználták azt, hogy a nagymérvű tűzérési tűz következtében üzleteink összes kirakata betört, és az üzletekbe könnyen be lehetett hatolni. Ez a három rétegből toborzódott elem meglehetősen nagymérvű fosztogatást, rablást végzett. A városi igazgatási szervezetnek, amikor már felállítottuk a közbiztonsági szolgálatot, első feladata az volt, hogy az így elrablott értékek nagy részét visszaszerezze. Ez körülbelül 50–60 százalékban sikerült is. A későbbi időkben a város kereskedelme az így megszerzett és visszajuttatott árukból indult meg.”

Szabó Péter, Orosháza:

„Október 8-án reggel az orosz városparancsnok hivatott, mert a párt megbízásából oda osztottak be közmunkahivatal-vezetőnek. Minden hivatalos személy ebben az időben nemzetiszínű karszalagot viselt. Az jelentette az egységet. A beosztásom rengeteg gonddal, fáradsággal, munkával járt. Először a katonai és polgári személyeket temettük el, mivel a harcok után 528 elesett katona volt a

BATTONYA — TORNYAI ÚT. ITT LÉPTEK BE AZ ELSŐ SZOVJET HARCOSOK MAGYARORSZÁG TERÜLETÉRE

PÁNCÉLOSCSATA DEBRECEN TÉRSÉGÉBEN

A SZOVJET CSAPATOK SZEGEDEN

UTCAI HARCOK KECSKEMÉTEN, A „CIFRA PALOTA” KÖZELÉBEN

ELŐRENYOMULÓ SZOVJET GÉPESÍTETT EGYSÉGEK

BATTONYAI FIATALOK CSOPORTJA VÖRÖS ZÁSZLÓK ALATT

KÉT HÍD A TISZÁN —
SZEGEDNÉL

SEBESÜLT SZOVJET KATONA

ELŐRENYOMULÓ
ROMÁN CSAPATOK
A TISZÁNTÚLON

MEGBESZÉLÉS A FRONT ELSŐ VONALÁBAN

MAGYAR HADIFOGLYOK
DEBRECEN
TÉRSÉGÉBEN

„ZSIDÓRENDELETEK”
A PESTI UTCÁN

ZSIDÓNEGYED.
KERESZTÉNYEKNEK
TILOS BEMENNI.

EZ A FELIRAT DÍSZELGETT
A GETTÓ BEJÁRATÁN...

HÁRMAN A NÁCIK
„ELLENFELEI” KÖZÜL.

határban. Ebből 196 orosz, 156 román és 176 magyar katona volt. Külön sírba, koporsóba helyeztük el őket. Az állomás ellen intézett légitámadás áldozatai közös sírban nyugszanak a mai Ságvári-ligettel szemben levő raktárhely mögött. A felszabaduláskor egyetlen orvos maradt a városban. A sebesültek részére makkot kellett készíteni, sok volt a cukorbeteg, az ellátatlan, az öreg, részükre orvosságot, az ellátatlanoknak fejadagot (?) kellett biztosítani. A tél beállta előtt szántani és vetni is kellett, házhelyosztást kezdeményeztünk. November 16-ig minden nap volt német bombázás a városban. Így rengeteg problémát okozott a lakosság házainak javítása. A lakosság legnagyobb részének nem volt téli tüzelője, az országutakon levő fákat szedtük ki erre a célra. Az orosz parancsnokság mindenben segítségünkre volt.”

Karácsonyi Ferenc, Hódmezővásárhely:

„Október 8-án, úgy 8 óra vagy fél 9 óra tájon, már én itt voltam fent a városháza előtt, akkor keresték a polgármesternek valót.

Ha jól emlékszem, egy ezredes elvtárs állt meg, maga köré gyűjtötte az ott levő embereket, köztük engem is, és azt mondta, hogy választani kell egy polgármestert. Mindjárt közölte velünk, hogy polgárember legyen lehetőleg. És mi kiszúrtuk Kis Pált. Megválasztottuk a polgármestert, illetve kijelöltük, mert hiszen tizenöten, húszan voltunk mindössze ott. A Piac téren van egy lovaszobor, az előtt történt ez az aktus. A polgármestert, mikor megválasztottuk, ott körülkaptuk a Kis Pált: na, ezt ideküldjük, azt odaküldjük; engem megbiztak a rendőrség, illetve a polgárőrség szervezésével. A polgárőrségbe, nekem az volt az álláspontom, amit osztottak a többiek is, hogy elsősorban régi, szervezett munkásokat hívunk be. Itt sok volt a kőműves, sok volt a földmunkás, sok volt az építőmunkás, általában asztalos, ács, festő, és mit tudom én, akiket régről úgy ismertünk, hogy húztak a mozgalom felé, ha nem is voltak komunisták . . .”

Oláh Mibály, Hódmezővásárhely:

„A felszabadulás Hódmezővásárhelyen vértelenül történt, 7-én hajnalban. Éjszaka igen nagy ágyúzás volt, különféle irányból gépfegyverek szóltak, de olyan kárt nem okozott az ágyúzás sem, hogy azt lehetne mondani, itt háború is van. Október 8-án hajnalban, 4 órakor gyűttek befele a szovjet csapatok, és minden ellenállás nélkül tudtak bátran mozogni, mert a németek fejvesztve mentek el már az előtte való napokban. Tehát semmi ellenállás nem volt. A felszólítás ugyan megtörtént Sárkány polgármester részéről, hogy a városból mindenki menjen el, aki csak el tud, de hát ugye ezek az emberek hozzá voltak ahhoz szokva, hogy itt születtek, és nem is mentek. Voltak általában a polgársághoz tartozók, a polgári egyének, és voltak olyanok is, akikre nagyon nagy szükség lett volna, orvosok stb., azonban féltek attól a propagandától, amelyet kifejtettek annak előtte, és bizony olyanok is elmenekültek. Minthogy egy városban az élet nem állhat meg, itt is mindenkin, természetesen mindenkin a félelem vett erőt, és bizony az első napokban csak a kapuk mögül mertek kibujni, illetve kidugni a fejüket, de kigyünni nem az utcára. Olyan fosztogatás nem volt, amely

jelentősebb. Valami az állomáson történt, valami kisebb ilyen megrohanás, de az is nem jelentős. A Kommunista Párt 8-a után történő szervezkedése után 200 olyan vörösőrt állítottunk, illetve szerveztünk, akik a közbiztonságot megteremtették, vörös karszalaggal sétálva, illetve, amely épületeket gondoltuk, hogy itt talán jó lenne vigyázni, akkor két ilyen vörösőr vörös karszalaggal odaállt.”

Akik maradtak, és akik elmenekültek

Ha a hadműveletek sodrába került község, város vezetősége képes volt arra, hogy józanul mérlegelje az eseményeket, belássa a háború elvesztésének kétségtelen tényét, sokat tudott tenni a város védelme, lakóinak nyugalma, otthonmaradása érdekében.

„Jegyzőkönyv

Felvétett 1944. évi október hó 23. napján, de 11 órakor, Szegeden, a városháza polgármesteri hivatalában.

Jelen vannak: Dr. Pálffy György városi tanácsnok, dr. Viola György ny. orvos alezredes, Wagner Ferenc kereskedő, Örley Zoltán ny. alezredes, Lippóy Gyula gyárigazgató és Bohó András mérnök. Mindannyian szegedi lakosok, mint a város itt maradt vezető polgárai.

Alulírottak a városnak f. évi október hó 11. napján az orosz haderő által történt elfoglalását, illetőleg az ezt megelőzően történeteket a következőkben rögzítik meg:

Alulírottak 1944. évi október hó 10. napján du. egynegyed 5 órakor a városháza légópincéjében dr. Pálffy György városi tanácsnoknak mint a távollevő polgármester helyettesének meghívására értekezletre jöttek össze.

Az értekezletet dr. Pálffy György városi tanácsnok nyitotta meg azzal, hogy annak összehívására a város fenyegetett helyzete késztette, mert a város ekkor már a közvetlen közelben felfejlődött orosz haderő tüzérségi tüze alatt állott, a víz- és villanyszolgáltatás megszűnt, és attól kellett tartani, hogy a város rommá lövetik annak ellenére, hogy a városban védőcsapatok már nincsenek. Ennek megakadályozása, valamint annak érdekében, hogy a város lakosságának élete és vagyona megkíméltesse, szükségesnek mutatkozott az orosz katonai parancsnokság megkeresése aziránt, hogy a felesleges vérontástól és a város további lövetésétől tekintsen el, azt szüntesse be, mivel rendszeres katonai ellenállásról a városban továbbra úgysem lehet szó.

Ezen lépés megtételéhez kéri a város most meghívott és megjelent polgárainak véleményét arra való tekintettel, hogy a városnak vezetősége innen elmenekült; közli, hogy az értekezletre meghívni kívánta a megyés püspök urat és a református egyház vezetőjét is, akik azonban a mindinkább erősödő tüzérségi tűz folytán már nem voltak kiértesíthetők. Közölte még a megjelentekkel, hogy összeköttetésbe lépett a várost védő és ekkor a város határában a lemezgyárban tartózkodó magyar honvéd katonai parancsnokkal, aki azonban a város katonai feladása elől elzárkózott. A maga részéről azonban ennek ellenére,

a város fenyegetett, súlyos helyzetére tekintettel, saját felelősségére úgy kíván dönteni, miszerint a város polgári feladása tekintetében az orosz katonai parancsnokot megkeresi, mert ezáltal úgy a további felesleges vérontás, mind pedig a város további céltalan lövetése elkerülhető lesz.

Kérte a megjelentek véleményének nyilvánítását.

Alulírott megjelentek egyhangúlag helyeselték a dr. Pálffy György által közölteteket, és a maguk részéről is elkerülhetetlenül szükségesnek állapították meg az adott súlyos helyzetben az orosz katonai parancsnokság megkeresését, mert mindegyikük egyöntetű megállapítása szerint a városban komoly katonai védőcsapatok ekkor már nem voltak, és a város további védelme a nagy túlerővel szemben teljesen reménytelenné vált.

Ezek után alulírottak egyhangú hozzájárulásával dr. Pálffy György városi tanácsnok, mint polgármester-helyettes városvezető, az orosz katonai parancsnok-sághoz egy, a szövegezésében is alulírottak által helybenhagyott iratot küldött el az értekezletnek részt vevő tagja, Bohó András mérnök útján. Ezen iratban mint a város vezetője kérte a parancsnokságot, hogy a város lövetését szüntesse be, és egyben felelősséget vállalt azért is, hogy a városban polgári ellenállás ki nem fejtetik.

Ezen iratot alulírottak egybehangzó hozzájárulása alapján Bohó András mérnök este 18 órakor vitte el az orosz katonai parancsnoksághoz. Nevezett az orosz katonai parancsnokságot este 20 óra tájban az alsóvárosi temető táján, a Petőfi Sándor sugárút végén érte el, ahol egy, a sötétben közelebről meg nem jelölhető házban az orosz járőr által a katonai parancsnok elé vezetettvén, annak az iratot átadta, és a kérelmet előszóval is előterjesztette.

Az orosz katonai parancsnok a kérelmet teljesítette, a város lövetését beszüntette; az orosz csapatok még az éjjel a városba benyomultak, és a várost október hó 11. napjának reggelére teljesen megszállták.

Alulírottak egybehangzóan igazolják, hogy a fentiekre a város és lakossága érdekében feltétlenül és elkerülhetetlenül szükség volt, és hogy dr. Pálffy György városi tanácsnok azáltal, hogy az ellenállás megszüntetésének biztosításával a város és lakossága érdekében a saját életét is veszélyeztető kockázatot vállalt magára az iratnak aláírásával és elküldésével, a köznek érdekében és alulírottak teljes hozzájárulásával cselekedett.

Minek hitelül ezen jegyzőkönyv 6 (hat) eredeti példányban kiállítatván, annak összes példányai felolvasás és megértelmezés után a megjelentek által helybenhagyólag aláírtak; alulírottak egyben igazolják és elismerik, hogy ezen jegyzőkönyv egy-egy példányát megőrzés céljából átvették.

k. m. f.

*Dr. Pálffy György
Bobó András
Örley Zoltán
Wagner Ferenc
Lippó Gyula
Dr. Viola György*

Nem kis súllyal esett latba Szegeden, hogy főként a külső városrészekben számosan voltak, akik a szervezett munkások, az illegális kommunisták szavára hallgattak.

Nagygyörgy Mária, Németh Andrásné:

„A szegedi Kenderfonógyár igazgatója vagyok. A felszabadulás előtt mint gyári munkásnő ugyanebben a gyárban dolgoztam. Emlékeim között közvetlen a felszabadulás előtti időszak elevenedik meg, amikor minden erőnket arra összpontosítottuk, akik a mozgalomhoz tartoztunk, hogy visszatartsuk az elbódítottakat attól, hogy elhagyják Szeged városát, és igyekeztünk megnyugtatni őket, hogy nem lesz semmi bántódásuk, csak maradjanak helyben, és dolgozzunk tovább is együtt. Nagyon sok családot sikerült arról lebeszélni, hogy hátrára vegye a batyúját, és elhagyja Szegedet. Abban az időszakban, amikor már elrendelte a hadiüzemi parancsnok a gyár kiürítését, és azt az utasítást adta, hogy mindenki Pest felé haladjon, és hagyja el Szeged városát, mindenki kap két kilogramm szalonnát egy kenderzsákkal együtt, szaladtak hozzánk a dolgozók, s érdeklődtek, hogy most mit csináljanak. Mi azt mondtuk nekik, hogy nyugodtan vegyék el a szalonnát is, meg a zsákot is, oszt eszük ágában se legyen, hogy elhagyják Szegedet, bízzanak bennünk. És akik bíztak, nem is csalatkoztak, hogy nem hagyták el Szeged városát.”

A harctéri események krónikája: a londoni rádió jelentette 1944. október 10-én 12 órakor:

„E percben érkezett moszkvai jelentés szerint a szovjet csapatok elvágták a Budapest–Belgrád vasútvonalat. A szovjet csapatok a Szeged alatt létesített hídfőből nyomulnak nyugat felé.”

1944. október 11-én 20 óra 20 perckor jelentette a Magyar Távirati Iroda:

„Moszkva 19.45 órakor orosz nyelven közölte Sztálin tábornagnak Malinovszkij tábornaghoz intézett napiparancsát, amely szerint a második ukraini arcvonal csapatai, tovább folytatva a támadást, ma, október 11-én rohammal elfoglalták Erdély fővárosát, Kolozsvárt. Egyidejűleg az orosz csapatok átkeltek a Tisza-folyón, és elfoglalták Szeged városát, Magyarország fontos közigazgatási és gazdaságpolitikai központját.”

Az első magyar kommunista újság, az orosházi „Népakarát” első számában olvashatták a lap olvasói az alábbi szovjet katonai kommentárt:

„A Tisza volt a német–magyar csapatok legfontosabb védelmi vonala, de ez sem tudta megakadályozni az orosz előrenyomulást. A délről és keletről előrenyomuló orosz csapatok a különböző fegyvernemek példás együttműködése folytán lendületes támadással elfoglalták Szegedet. A felrobbantott zentai és szegedi Tisza-híd sem állíthatta meg a Vörös Hadsereget. A város ostrománál a németek 300 halottat, 247 sebesültet, a magyarok sok száz halottat és ezer foglyot vesztek.”

A szovjet hadsereg közelkerülése egy-egy nagyobb városhoz újabb és újabb menekülési hullámot indított el. Újabb és újabb ezrek ámitották magukat azzal, hogy életüket, jövőjüket 100–200 km-rel távolabb biztosíthatják, pedig csak gondjait, létbizonytalanságukat növelték.

Különösen sokan hagyták el lakóhelyüket a hivatalokra vonatkozó kiürítési parancsnak engedelmességgel. Kiss Dezső hajdúszoboszlói m. kir. postamester például 1944. október 24-én Csornáról a következő jelentést küldte a Soproni (!) m. kir. Postaigazgatóságnak:

„Tisztelettel jelentem, hogy Hajdúszoboszló megyei város kiürítését dr. Ádám László százados, állomás- és repülőtér-parancsnok 1944. október 8-án reggel 5 órakor rendelte el. A postahivatal értékei és a felszerelési tárgyak elszállítására kiutalt három darab lófogató jármű nem jelentkezett a parancsnokság eltávozásáig, s így csak a hivatal értékeit, pénzügyi postai értékcsikket, készpénzt, a visszamaradt hathavi számadást, továbbá a folyó havi számadást és kezelési okmányokat tudtam összecsomagolni és elszállítani. Elhoztam a kézbesíthetetlen összes utalványokat és ajánlott leveleket... és feladási helyére visszatereltem. Nem tudtam azonban elhozni 24 darab kézbesíthetetlen csomagot. Továbbá a hivatal felszerelési tárgyait.

A folyó havi pénztári számadást elkészítettem, értékcsikk-készletem beszállítottam, valamint készpénzmaradványomat az előírt utasításoknak megfelelően leszámoltam. Irattárom, bélyegzőket és a hivatalnál visszamaradó számadásokat a Komárom 1. számú hivatalnak beküldtem.

A Debreceni m. kir. Postaigazgatóság időközben történt eltávozása miatt, mivel tartózkodási helyét nem tudom, a tekintetes m. kir. Postavezérigazgatóságnak jelentettem leszámolásomat és címetem.

Jelentem továbbá, hogy feleségemmel és három gyermekemmel Csornán Lendvay Endre gyógyszerész rokonaimnál tartózkodom. Esetleges beosztásomra kérem a tekintetes Igazgatóság további szíves utasítását. Kérem a tekintetes Igazgatóságot, hogy a külön háborús segélyt és a menekülési segélyt részemre folyósítani és kiutalni méltóztassék, mivel ezt nem kaptam meg, illetve nem vettem fel. A postamesteri járandósági lap szerint a hivatalom 1943. évi munkaeegysége 665,924 me. volt, ennek alapján személyes járandóságom 660 P, gyermeksegélyem három gyermek után 145 P, összesen 805 P van megállapítva.

Amennyiben lehetséges, arra kérem a tekintetes Igazgatóságot, hogy egy oly hivatal adminisztrálásával méltóztassék megbízni, hol a lakás a hivattal egy épületben van, mivel az orosz előőrsök előretörése miatt már nem volt időm kézipoggyásomért, télikabátomért 500 méter távolságra levő lakásomra visszamenni, személyes dolgom ott maradtak, így egy vékony lódenkabátban kell a télnek mennem.

Kérem a tekintetes Igazgatóság szíves támogatását és pártfogását
tisztelettel

Kiss Dezső s. k.

hajdúszoboszlói m. kir. postamester”

A Debrecen térségében folyó harcokról jelentette a TASZSZ haditudósítója 1944. október 12-én:

„A szovjet csapatok elvágták a Budapest–Debrecen közötti vasúti főútvonalat, és harcokat kezdtek Debrecen külvárosaiban. Az ellenség támadásokat indított tankokkal és légierővel. Csapataink ennek ellenére lépésről lépésre előrenyomulnak. Különösen sikeresen harcol a szovjet lovasság, amely több oldaltámadást intézett az ellenség ellen.

Amikor a szovjet csapatok elérték Debrecen városát, az ellenség páncélos-egységeivel ellentámadást hajtott végre. Elkeseredett küzdelem során a szovjet harckocsizók kitüntették magukat.

A várostól északra lovasságunk sikeresen támadta az ellenséget. Az ellenség gyalogság lovásaink támadására a közeli erdőkben keresett menedéket, de csapataink megsemmisítették őket.

Debrecen fontossága nagy mind katonai, mind gazdasági tekintetben. A városba öt vasútvonal vezet Közép-Magyarországból, a Kárpátokból és Észak-Erdélyből.

A szovjet harckocsi egységek benyomultak Debrecen külvárosaiba.”

Néhány kilométerrel arrább Horthy táboricsendőrei falhoz állították a katonaszökevényeket:

„433/944. szám

Halottjelentés

Oláh Tibor nő,

26 éves, rk. vallású katonaszökevény; meghalt 1944. év okt. hó 15-ik napján.
Kelt Kiskunhalason, 1944. év okt. hó 20. napján.

PH

Dr. Kovács s. k.
halottkém

Kivégzés a dorozsmai batárban

Di.: Szívlövés.

Szül. helye: Mezökövesd

1944. október 20.”

„434/944. szám

Halottjelentés

Popik Gyula nő,

34 éves, rk. vallású katonaszökevény; meghalt 1944. év okt. hó 15-ik napján
... órákor ... hátrahagyott ...

Kelt Kiskunhalason, 1944-ik okt. hó 20-ik napján.

Dr. Kovács s. k.
halottkém

Kivégzés!!! a dorozsmai határban

Di.: Szívlövés.

Szül. helye: Deregnyő

1944. október 20.”

Vajon ez a két katona – és a többi, akikről nem maradt fent vagy nem is készült halottkémjelentés – mire gondolt, mikor szembenézett a kivégző osztaggal? Bánták-e, hogy elmaradtak a köteléküktől, vagy úgy döntöttek, hogy újra megtennék? Ki tudja? Egy biztos: tettük helytállás volt, példamutatás. Lehet, hogy akik október 15-én még lőttek „áruló” bajtársaikra, néhány héttel később maguk álltak a fal elé.

HONVÉDI

Elérkezett a végórád.

TEGNAP

szemediáltára hullattak el bajtársaid,

MA VAGY HOLNAP

te is elesel.

ANYÁD ÉS APÁD

árvatul fogják majd halálodat.

FELESÉGED

Elmagyarázta jut és magy di szorosodón lesz.

GYERMEKED

Érték élted és az marad és nyomonban fog kénytelen,

TE

Időgen földben perledez el, akár csak őleost bajtársaid.

Pedig azt ígérték neked, hogy nem bűnösök a társaidba.

Beceaptak, akik azt mondták, hogy a magyarok csak a bűnösökkel vannak fogják érzni és a front mögötti rendtartók vannak.

A VALÓSÁGBAN

a németek a magyarokat a legveszélyesebb frontszakaszokra küldik.

HONVÉDI

Jól gondold meg, hogy mit csinál, amíg nem késő! Ne menj, ha támadásba kerülnek! Támadjanak a németek, te pedig menj a front mögé, rejtsd el az ártalmatlanokban, az erdőben, rejtsd el az ereszoknál. A mi lehetőségek segítségre lesz. Az oroszok tudják, hogy a magyar — az nem német. Tudják, hogy a magyar csak azért harcol, mert a német ráerancsolt. — Vagy gyere át hozzánk, orosz fogadja. De — ne késlekedj!

Értsd meg:

a támadás a halál, a hadifogság az életet jelenti.

Es a röpap egyáltalán bontóképtel igazságot az oroszokhoz.
Ez a magyarok számára igazságot az oroszokhoz a maga.

A MEGSZEGETT FEGYVERSZÜNET

Rövid kronológia:

Horthy, miután titkos nyugati puhatolódzásaira elutasító választ kapott, és megtudta, hogy fegyverszüneti feltételekért Moszkvához kell fordulnia, meglehetősen lassan, logikus érvekkel, indokokkal nem magyarázható várakozás után szeptember 28-án egy háromtagú küldöttséget bízott meg a moszkvai tárgyalásokkal. Faragho Gábor altábornagy, volt moszkvai katonai attasé, Teleki Géza gróf, az 1941. április 3-án hajnalban öngyilkossá lett Teleki Pál fia és Szentiványi Domokos, miniszterelnökségi tanácsos, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a szovjet kormány különrepülőgépén

október 1-én érkezett meg Moszkvába, és már a késő délutáni órákban sor került az első megbeszélésre.

A tárgyalások folyamán a gyors megegyezést hátráltatta, hogy a magyar delegáció előbb a politikai kérdéseket óhajtotta tisztázni, míg az antifasiszta koalíciót képviselő Molotov szovjet külügyminiszter ragaszkodott ahhoz az álláspont-hoz, hogy mindenfajta politikai kérdésről csak a fegyverszüneti feltételek pontos teljesítése után lehet tárgyalni.

A moszkvai előzetes fegyverszüneti feltételek

1944. október 9-én a magyar delegációtól a következő rejtjeles távirat érkezett Moszkvából:

„A külügyminiszter 8-án éjjel átadta előzetes feltételeket Brit Birodalom és Egyesült Államok nevében is . . . Ezen előzetes feltételek következők: Magyarországnak ki kell üríteni mindazon cséh, tót és román területeket, melyeket az 1937. december 31-i határokon túl elfoglalt. Összes csapatokat és köztisztviselőket ki kell vonni. Kiürítésnek azonnal meg kell kezdődnie, és be kell fejeződnie 10 napon belül. Kezdet attól a naptól számít, mikor a magyar kormány ezen jegyzéket kézhez vette. Kiürítés megfigyelése és ellenőrzése céljából három kormány orosz elnök alatt Magyarországra küldi a szövetségközi bizottságot. Magyar államnak Németországgal minden összeköttetést meg kell szakítania, és neki a háborút azonnal meg kell üzennie. Egyébként orosz kormány kész Magyarországnak segítséget nyújtani csapatai által.”

Horthy tudomásul vette a szövetségesek fegyverszüneti feltételeit, és október 11-én felhatalmazta a küldöttséget, hogy aláírja az előzetes fegyverszüneti egyezményt.

1944. október 11-én 21 óra 30 perckor a Faragho-delegáció táviratban közölte a budai királyi Várral:

„Ma 20 órakor aláírtuk előzetes feltételeket, kormányzó úr kérését teljesítették, és orosz erők előrenyomulását egy-két napra ma éjjel megállítják. Közölni fogják velem, az arcvonalon mely magyar parancsnoknak melyik orosz parancsnokhoz kell átmennie részletes megbeszélés céljából. Szövetségszövetségi bizottságot mielőbb ki akarják küldeni. Nemes (Nemes József őrnagy. – Szerk.) határon még nem jött át, végleges fegyverszünethez írásbeli meghatalmazás fontos. Egyidejűleg kérjük azonnal távirati megadását is. Kérdezték, csapatok hűek lesznek-e kormányzóhoz. Meggyőződéssel igent mondtunk. Bizottság kiegészítésére szakértőket már most kérem biztonságba helyezni, esetleg Debrecenben. Kormány és kormányzó úr még Budapesten van? Összeköttetésről kérem gondoskodni, rádió-adatok maradnak.”

1944. október 12-én 22 órakor újabb sürgető távirat érkezett Moszkvából:

„14. számú táviratban kértem, hogy Kistelekről Szegedre idős vk. tiszt vagy tábornok menjen mint parlamentér, és tárgyaljon ottani harccsoportparancsnokkal. Szolnoktól délre a Tisza mentén levő orosz csapatok nem támadnak. Erről az arcvonalról minden csapatot azonnal elvihetünk Budapestre. Kérek sürgős választ végrehajtásról. Oroszok nem értik, miért nem történt még meg? Javaslatuk, hogy páncélos erőinket is vigyük el. Lajival (dálnoki Veress Lajossal – Szerk.) összeköttetést kérek, ha szükséges. 15. sz. távirat.”

Mielőtt ez a távirat Budára érkezett volna, Horthy megtette a maga részéről szükségesnek vélt intézkedéseket. Az első: október 10-én Budapest biztosítására a fővárosba rendelte az északkeleti arcvonalról a 10. könnyű hadosztályt. (Mint utólag Kéry Kálmán, az 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke elmondotta, a parancs későn érkezett ahhoz, hogy 15-re a hadosztály elérje rendeltetési helyét. A kitűzött időpontban csak a hadosztály parancsnoka jelentkezett Horthynál, a hadosztály élei Hatvannál álltak . . .)

A második: eredeti elhatározását, hogy tudniillik kiutazik Husztra, és ott, az 1. magyar hadsereg védelme alatt jelenti be a fegyverszünetet, megváltoztatta. (Lakatos miniszterelnök ugyanis úgy nyilatkozott, hogy a kapitány nem hagyja el a süllyedő hajót . . .)

A harmadik: 11-én a késő esti órákban Horthy fogadta Szakasits Árpádot és Tildy Zoltánt, az ellenállást szervező Magyar Front két vezetőjét, hogy egy esetleges fegyverszünet felé teendő lépésekről tárgyaljon velük. (Sok mindenről esett szó: a háborút követő földreformról, ahogyan az Horthynak tetszenék, ötödrangú személyi problémákról, homályos és megfoghatatlan formában az ellenállás erőinek felfegyverzéséről, de a kormányzó egyetlen szót sem ejtett arról, hogy távirati úton beleegyezett a moszkvai előzetes feltételek aláírásába . . .)

A negyedik: október 12-én a kormányzó utasította a kabinetiroda főnökét, hogy teljesítse az oroszok kérését az idős vezérkari tiszt Szegedre küldése ügyében. A

feladatra Utassy Loránd vezérkari ezredest, a Honvédelmi Minisztérium hadifogy osztályának (!) vezetőjét szemelték ki.

Utassy az október 12-e és 14-e között történekről a következőket mondotta:

„Október 12-én délelőtt Vattay, a katonai iroda főnöke telefonált, hogy azonnal jelentkezzem nála. Fel is mentem, és közölte velem, hogy az oroszoktól kívánság érkezett, mely szerint egy magas rangú magyar tiszt utazzon Szegedre Malinovszkij marsallal való találkozás céljából. A választás rám esett. Kérdeztem, kinek a döntése volt ez? Kormányzó úré. Tudomásul vettem. Egyben Vattay közölte velem, hogy délután 6 órakor lesz az eligazításom, amelyen a vezérkari főnök és a honvédelmi miniszter is jelen lesznek. Ezen az eligazításon ott voltam, és Vörös János vezérkari főnök ismertette velem a honvédség helyzetét hadtestig bezárólag, valamint azokat az intézkedéseket, amelyeket a hadtestek és hadseregek mozgására kiadott, s amelyeket Malinovszkij marsallal szembeni tárgyalásoknál tájékoztatásul felhasználhatok. Különös feladatot nem kaptam, ők azért küldtek át, hogy a szovjet katonai parancsnokság, illetve a szovjet kormány kívánságát átvegyem és azt a Várban megjelentsem.

12-én este a honvédelmi miniszter által rendelkezésemre bocsátott személyautón segédtsiztemmel, Kadkiewitz főhadnaggal indultam útra; Lajosmizsén, Kecskeméten keresztül jutottam Szeged-alsóközpont területére. Ott, a műút mentén, Dávidházi ezredesnek az arcvonalszakasza volt. Az ezredesnél jelentkeztem, felmutattam nyílt parancsomat, és ő aztán segédtsiztjét mellém adva felvezetett a szeged-kecskeméti műútra, és azon indultam neki fehér zászló védelme alatt az orosz arcvonalnak. Pár száz lépést téve az útmenti nádasból kiugrott egy két főből álló járőr; segédtsiztem, aki beszélt oroszul, megmondta, hogy mi járatban vagyunk. Tudomásul vették, hátunk mögé álltak, és ránszerezett géppisztollyal kísérték az út mentén; talán két-háromszáz méterre egy bunkerben találtuk a zászlóalj parancsnokát. Ez már tudott érkezésünkről és küldetésünkről. Bajtársiasan fogadott, egy frontkatonának a szerény eszközeivel és lehetőségeivel ellátott bennünket. Fél óra várakozás után befutott egy fekete személygépkocsi, egy orosz tábornok szállt ki belőle; a nevére nem emlékszem, beosztása volt: Szeged városának akkor már kinevezett orosz katonai parancsnoka. Ez bevitt a kocsiján Szegedre, ott a MÁV üzletvezetőnek a hivatali helyiségét bocsátották rendelkezésemre, és ott töltöttem a délelőtti órákat. Ugyanakkor jelentkezett nálam Rurik ezredes, akit mint összekötő tisztet osztottak be mellém, valamint egy orosz katonaleány, aki angol nyelvtudása folytán a tolmács szerepét játszotta.

Délután 3 óra körül Rurik ezredes közli velem, hogy megyünk tovább Deszkre, és ott lesz a találkozó Malinovszkij marsallal. Autón lementünk a Tisza partjára, itt kompátkelés volt, az orosz csapatok keltek át a balról a jobb partra; némi várakozás után sikerült Ruriknak egy szabad uszályt szereznie, egy kompot, és azon az autónkat és minket átvittek a balpartra és aztán tovább Deszkre. Itt a gyógyszerésznek a házában helyezkedtünk el, és itt történt az éjjeli órákban Malinovszkijjal való találkozásom.

A beszélgetés magyar és orosz nyelven folyt, jobbra tőlem orosz őrnagy

egyenruhában egy magyar születésű tiszt volt, legalábbis a kiejtése alapján magyarnak tartom, ő tolmácsolt. A marsall első ténykedése volt, hogy igazoló iratot kért, én felmutattam volt diplomata-útleveletem, ő ezt elfogadta, érdeklődött a közelmúltban betöltött katonai szerepem után, jelenlegi beosztásomról, majd pedig lenyűgözött az érdemi tárgyalásokra. Hét nemzet vezérkarával és hadserege tagjaival volt nexusom katonai pályám alatt, hosszabb-rövidebb ideig, ismertem az úgynevezett katonai nemzetközi udvariasságot; mondhatom, Malinovszkij marsallnak és környezetének viselkedése velem szemben, a legyőzött kis ország képviselőjével szemben, kifogástalan volt minden tekintetben. A tárgyalás rezüméje volt: az orosz kormány a kormányzótól egy határozott, az egész világ szeme előtt és füle hallatára megjelent nyilatkozatot kívánt, amely szerint Magyarország szakít a német náci szövetséggel. Felhatalmazásom nem volt, hogy ezt az ígéretet megtegyem, de közöltem a marsallal, hogy ezt Pesten fogom jelenteni, és ahogy a kormányzó elhatározottságát látom, minden kilátás meg is van arra, hogy egy ilyen nyilatkozat az ő részéről el is fog hangzani.

Ezen a tárgyaláson szóba került a szovjet–magyar katonai együttműködés kérdése is.

A marsall kérdezte, hogy körülbelül mennyi időre van szükség ahhoz, hogy a magyar csapatok mint hadműveleti egységek az orosz erőbe besorolhatók lehessenek. Én erre két-három hónapot tartottam szükségesnek, a marsall előtt meg is indokoltam: időbe kerül, míg a magyar csapatokat a németektől leválasztjuk, azokat összpontosítjuk, a hadsereget felszereljük, valamint a vezérkarok között mind hadműveleti, mind anyagi vonalon a közös nyelvet megtanítjuk. Malinovszkij a fegyverszüneti tárgyalásokkal kapcsolatosan közölte, hogy Magyarország kötelessége a bécsi döntések alapján nyert területeket kiüríteni. Válaszul közöltem, hogy ez román és jugoszláv vonatkozásban már lényegében be is fejeződött, amennyiben ezek a területek már a szovjet hadsereg birtokában vannak. Kérdéses itt még a volt csehszlovák területek sorsa, amelyeknek a kiürítését én feleslegesnek tartanám, mert ott egy vákuum keletkezne a magyar csapatok elvonulása folytán. A marsall még egyszer kérdezte erre vonatkozó véleményemet, és akkor térkép alapján kifejtettem előtte véleményemet; ő ezt elfogadta és megértette.

Deszkről Budapestre a rendelkezésemre bocsátott gépkocsin utaztam vissza. Itt egy érdekes momentum volt, ami a marsallnak egyéniségére fényt vet. A tárgyalások alatt egyszer nyílik az ajtó, és bejön a marsall parancsőrtisztje, és a marsall jobboldalán ülő orosz tábornoknak, akit a vezérkari főnöknek tartottam, valamint súg a fülébe; az továbbadja Malinovszkij marsallnak, aki rám néz, majd a tárgyalás folytatódik. A parancsőrtiszt kimegy a szobából. A tárgyalásnak vége van, Malinovszkij marsall közli velem, hogy most értesültek, mely szerint a németek tudomást szereztek az én itteni utamról, Budapest határában várnak, hogy lefogjanak. Visszatérésemet Budapestre aggályosnak tartja. Én a marsallal közöltem: nekem parancsom van a kormányzótól, hogy jöjjenek le, a marsallal tárgyaljak, és a tárgyalás eredményét a kormányzónak jelentsem; én ezt személyemre való tekintet nélkül végrehajtom, visszamegyek Budapestre, történjen, ami történni fog. Kérem azonban, hogy azon a rádión, amin az orosz

kormány és Budapest kapcsolatot tart, az útnak az eredményét és az orosz kívánságot személyemtől függetlenül közölik. A marsall ezt mint katonás magatartást tudomásul vette és elismerőleg jóváhagyta. Azonban egy kívánsága volt: személyemért és testi biztonságomért magát felelősnek érezve, kikötötte, hogy csak a hajnali szürkület után, a biztos látási viszonyok mellett léphetem át az orosz vonalat, nehogy akár orosz, akár magyar részről egy eltévedt vagy rosszindulatú golyó bennem kárt tehesen. Ezt elfogadtam, visszatértem Rurik ezredessel Szegedre, és hajnali fél 4 órakor autóba szállva kihajtottunk a frontra. Elbúcsúztam az orosz bajtársaktól, és nekivágtam a magyar vonal felé. Elértük azt a vonalat, ahol tegnap reggel elindultam. A magyar csapatoknak hűlt helyük volt, mentünk tovább a műúton. Magyar csapatokkal nem találkozom, elérkezünk egy tanyacsoporthoz, ott közlik velünk, hogy a magyar csapatok az éjjel visszavonultak, és körülbelül 5 kilométer távolságban álltak meg. Körülbelül 10 kilométer gyaloglás után végre elértük az első magyar vonalat. Találtam egy motorkerékpárt oldalkocsival; vezetőjének parancsot adtam, hogy minket felvegyen, és hajtson visszafelé. A parancsot a motorkerékpáros teljesítette is, és aztán egy faluban, a templom mellett megtaláltam az autót. Beszálltam, felhajtottam Pestre, a németek nem fogtak le. Mentem fel a Várba, a kormányzónak jelentést tenni. Mikor felérkeztem a Várba – ez körülbelül 11 órakor lehetett –, a kormányzónál Farkas Ferenc altábornagy volt bent. Vattay bement, jelentette, hogy megérkeztem. Farkas kijött, és a kormányzó rögtön fogadott engemet. Ez október 14-én délelőtt 11 órakor történt. A kormányzó részletesen kihallgatott az út körülményeiről, valamint az oroszok kívánságáról. Véleményt nem mondott, jelentésem tudomásul vette. Az utat és a kiszállást is, a parancsteljesítést megköszönte és elbocsátott.”

Október 14-én 23 óra 45 perckor táviratozta a moszkvai magyar delegáció:

„18. számú távirat. Vk. főnöktől 14-én 20 órakor következő jegyzéket kaptuk: »Utassy ezredes teljesen tájékozatlan ember, és ezért tárgyalásokat fegyverszünet kérdéseiben nem tudta lefolytatni. A magyar állam kérte szovjet kormánytól Budapest irányában folytatott támadás megszüntetését, hogy saját erőnek részeit kivonva, Budapestre vigye. Szovjet a kérést teljesítette, azonban Magyarország nem vonta ki csapatait, de ahelyett Szolnok környékén erős aktivitást fejtett ki. Fentiek bizonyítják, hogy magyar kormány fegyverszüneti feltételeket valószínűleg nem akarja teljesíteni. Ezért szovjet főparancsnokság követeli, hogy Magyarország 48 órán belül teljesítse magára vállalt kötelezettségeket és különösen:

1. szakítson meg minden viszonyt Németországgal, és kezdje meg ellene az aktív hadműveleteket; •

2. kezdje meg csapatok kivonását román, jugoszláv, csehszlovák területről;

3. október 16-ikán 8 órára küldjön Szegedre az orosz parancsnoksághoz teljes adatokat a német és magyar erők helyzetéről és pontos tájékoztatást a fegyverszüneti feltételek teljesítésének állapotáról. Aláírás: *Antonov* hadseregtábornok.«

Kérem fentieket pontosan teljesíteni és engem részletesen tájékoztatni. Menjen Szegedre kiváló tábornok és Nádas ezredes. Ezen jegyzéket Utassy ezredes is megkapta.”

Időközben a semleges külföldön hírek terjedtek el a magyar fegyverszüneti kérelemről. Október 14-én 20 óra 30 perckor a Magyar Távirati Iroda rádiófigyelő szolgálata az ankarai rádió alábbi kommentárját rögzítette:

„Magyarország fegyverszüneti kérelméről szóló híreket Londonban még nem erősítették meg. Azt hiszik azonban, hogy a hír megfelel a valóságnak. Ráműtatnak arra, hogy mivel az oroszok azok, akik elfoglalják Magyarország területét, kétségtelen, hogy az oroszoktól kell kérni fegyverszüneti feltételeket. Ezek szerint tehát a magyar fegyverszüneti kérelemről szóló hírek megerősítését Moszkvából kell várni és nem Londonból.

A Magyarországnak adandó fegyverszüneti feltételek, azt hiszik, hogy megfelelnek a Romániával és Bulgáriával kötött szerződéseknek. E feltételek pedig elfogadhatók.”

... Feltételezhető, hogy az ankarai rádiót a német hírszerzők is figyelték ...

Koronatanács és proklamáció

Így készült október 15-re

Horthy és Lakatos

valamint Veessenmayer és Winkelmann

Október 14-én Horthy fogadta kisbarnaki Farkas Ferenc tábornokot. Tájékoztatta a moszkvai előzetes feltételek aláírásáról (a németekkel való szakításról és szembefordulásról: „Ezt a pontot megpróbálom majd valahogy kijátszani.”). Farkas tábornok hajlandó lett volna vállalni a miniszterelnökséget, ha Lakatos esetleg visszarettenne az új kormány megalakításától.

Ambrózy, a kormányzó kabinetirodájának főnöke délben ismertette Lakatossal a másnap kiadandó kormányzói proklamáció szövegét. Lakatos mindössze egyetlen mondatot kifogásolt: „Magyarország hadiállapotban levőnek tekinti magát Németország-

Október 11-én Veessenmayer közölte Szálásival, a Hungarista Mozgalom vezérével:

1. A Führer szemében „Magyarország egyedül felelős személye” Szálasi Ferenc, a pártvezető; 2. Magyarország a német hadvezetés szempontjából nem átmeneti terület, ahol csupán időnyerésért folyik a harc, hanem bástya, amelyért Németország éppúgy harcol, mint Németország nyugati részéért vagy Kelet-Poroszországéért.

Otto Skorzeny SS ejtőernyős különítményparancsnok Hitler megbízásából a helyszínen titokban tervet készített a Vár megrohanására, ha ennek szükségessége felmerül.

gal.” Ezt – Horthy hozzájárulásával – kihúzták . . .

Délután a „csonka” minisztertanács (a németek két „bizalmi” emberét, Jurcseket és Reményi-Schnellert nem hívták meg) megvitatta a kilátástalan hadihelyzetet, és helybenhagyta a kormányzó döntését, hogy fegyverszüneti kérelemmel fordult a szövetségesekhez (a moszkvai egyezmény aláírásáról nem esett szó . . .).

Vörös, a vezérkar főnöke az utolsó pillanatban, a késő délutáni órákban lemondta a Szatmárnémetibe összehívott hadseregpárancsnoki megbeszélést, és Balatonfüredre utazott a hadiakadémia meg szemlélésére. A szükséges tennivalókról sem az 1., sem a 2. hadsereg parancsnoka nem kapott rendelkezést, parancsot a Legfőbb Hadúrtól!

1944. október 15-én a német megszállóktól immár megszabadított Orosházán megjelenő „Népakarat” című lapban olvashatjuk a következő cikket:

„Berni, stockholmi, törökországi és más semleges államok fővárosából származó hírek szerint Magyarországon bizottság alakul, hogy fegyverszüneti tárgyalásokat kérjen a Szovjettől. Ezeket a híreket alátámasztja a magyar rádió izgatott hangja is. Budapestre egyre áramlanak minden oldalról a menekültek. Az egész városban pánikszerű hangulat uralkodik. A Magyarországra kimért ítélet jórészt attól függ, hogy *mennyire fogják megkönnyíteni az előrenyomuló Vörös Hadsereg dolgát.* A Szovjet tudja, hogy Magyarország német kényszer alatt áll, de egy pillanatra sem felejtí a Horthy-rezsim bűneit, németbarát politikáját. Még mindig van alkalom, hogy Magyarország sorsán enyhítsenek. *Magyarország kiválásával Németország batára védhetetlenné válik.*”

Október 15-én reggel 8 óra 30 perckor Otto Skorzeny SS-ejtőernyősei Budapestben, az Eskü téren elrabolták ifj. Horthy Miklóst, a kormányzó fiát.

10 óra 10 perckor a budapesti német katonai attasé átnyújtotta Vörös vezérkari főnöknek a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnökének ultimátumát: Magyarország német hadászati terület, ahol csak a német főparancsnokságnak van joga parancsokat kiadni. Az ultimátum elfogadására vagy visszautasítására a német hadvezetőség tízórás határidőt adott.

Horthy 10 óra 15 perckor megnyitotta a koronatanácsot. Jelen volt a Lakatos-kormány valamennyi minisztere, továbbá Vörös vezérkari főnök, Ambrózy, a kor-

Winkelmann, a magyarországi SS és rendőrségi magasabbegységek parancsnoka utasítást adott ki október 10-e körül: a megadott helyeken készenlétbe kell helyezni a fegyvereket a Kovarcz nyilasvezér parancsnoksága alatt álló nyilas terrorkülönítmények számára.

Október 14-én különrepülőgépen Budapestre érkezett Rudolf Rahn, a Mussolini-kormány mellé delegált nagykövet, hogy Veessenmayerral együttműködve megakadályozzák Horthy esetleges kiugrási kísérletét, ha lehet, diplomáciai eszközökkel.

Október 13-án és 14-én 50 Tigris páncélost irányítottak Budapest térégébe.

AKI ELDÖNTHETTE VOLNA
A FEGYVERSZÜNET SORSÁT —
DÁLNOKI MIKLÓS BÉLA VEZÉREZREDES,
AZ 1. MAGYAR HADSEREG PARANCSNOKA

1944. OKTÓBER 15.
NYILASOK ÉS SS-EK
^ BUDAI VÁRBAN

INKÁBB HŐS
EGY PILLANATIG
MINT
RABSZOLGA EGY ÉLETEN ÁT

AKIK HATALOMRA JUTOTTAK
SZÁLASI VEZETÉSÉVEL

ÉS A HATALOMÁTVÉTEL „SZELLEMI IRÁNYÍTÓJA”
VEESENMYER...

VAJNA GÁBOR ÉS SZÁLASI FERENC

„MEGHITT BESZÉLGETÉS”
A HÁZ FOLYÓSÓJÁN:
JOBBRÓL BALRA:
BEREGFY, HELLEBRONTH, VAJNA ÉS SZÖLLŐSI

mányzó kabinetirodájának főnöke és Vattay, a kormányzó katonai irodájának főnöke.

A koronatanácson elhangzott fontosabb felszólalások: (A jegyzőkönyvet feljegyzései alapján bárcziházi Bárczi István állította össze, 1944. december 3-án.)

„*A kormányzó úr*: Magyarország történetének legnehezebb óráiban hívta egybe a minisztérium tagjait. Katonai helyzetünk igen súlyos. Németország közeli katonai összeomlása nem kétes, és ha ez bekövetkezik, a szövetséges hatalmak minket egyedül találnának mint szövetségest Németország mellett, úgy Magyarország esetleg megszűnne mint állam létezni. Ezért kénytelen fegyverszünetet kérni az ellenségtől. Olyan híreink vannak, hogy elfogadható feltételeket kapunk. Nekünk rokonok és barátok nélkül igen nehéz a helyzetünk Európában. Jelenleg négy nemzet bombatámadásainak vagyunk kitéve. Budapest még áll. Kár ma már minden egyes életért, amelyet feláldoznánk e kilátástalan harcban. Ki leszünk téve a németek brutalitásának. Szenvedni fogunk. Csapatainkat szétvághatják. De mindezen megpróbáltatásokkal szemben áll a másik eset, hogy ha folytatjuk a kilátástalan küzdelmet, hazánkat és fajtánkat kockára tesszük, és odadobjuk sorsát a pusztulásnak . . .

. . . *A miniszterelnök úr* előadja, hogy a legutolsó Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén feltárta hadihelyzetünket. Már akkor rámutatott arra, hogy az akkor megindult debreceni csata csak akkor lesz eredményes, ha a németek az oroszokat nemcsak feltartóztatják, hanem meg is verik. A másik veszedelmes pont pedig a Duna–Tisza köze, ahol az oroszok már Szegedet és Szabadkát elfoglalták. De tartani kell attól is, hogy Csongrádot és Szentest is elfoglalják. Ha pillanatnyilag veszélyt nem is jelent a debreceni csata, az orosz harapófogó összeszorulása mindinkább veszedelmes helyzetbe hozhatja hadseregeinket. Ha pedig az orosz Budapest alá érkeznék, úgy a további harcot kilátástalannak kell tartani.

A honvédezerkar főnöke rámutat arra, hogy az orosz páncélos erők, ha akarják, két nap alatt Budapest alá érkehetnek. Könnyen megkerülhetik védőalakulatainkat, a huszárhadosztályt pedig nem lehet páncélosokkal szemben bevetni, és azokat feltartóztatni . . .

. . . *A kormányzó úr öfömlétsége* kijelenteni méltóztatik azt, hogy a törvény a békekötés tényére vonatkozólag rendeli el azt, és nem a fegyverszünetre, hogy az országgyűlés elé terjesztendő. A mai képviselőház összetételénél fogva ma nem képviseli már a magyar közvéleményt . . . Különbben is sok képviselő és felsőházi tag a németek által le van tartóztatva, és így nem is teljes az országgyűlés. Sok törvényhozó pedig a hadihelyzet következtében akadályozva van a megjelenésben. Különbben is a német Gestapo terrorjával szembeni félelem következtében nemigen mernék ma a képviselők nyíltan kimondani véleményüket. Ez nem finn parlament. *Mi egy megszállott ország vagyunk. A németek falvainkat kifosztják, visszavonulásaik alkalmából mindent, ami érték, elvisznek, épületeket levegőbe röpitenek.* Mi voltunk a németek egyetlen hűséges, becsületes szövetségese. Mindent, amit tőlünk követeltek, úgyszólván ingyen adtuk oda. Amíg a románoknak arannyal fizettek, addig nekünk adósok maradtak. A most

hosszánk intézett ultimátumuk olyan, hogy szövetségesnek nem lehet nevezni azt, aki egy ilyen hangnemben tartott és egy ország függetlenségét, állami szuverenitását semmibe vevő ultimátumot intéz hozzánk.”

A miniszterek közül csak Jurcsek földművelésügyi és Reményi-Schneller pénzügyminiszter próbált érveket felsorakoztatni a harc folytatása mellett – a hitleri Németország mellett.

„*Jurcsek*: Nézete szerint ha most sürgősen német katonai segítség érkezne, s kellő fegyvereket kapnánk a rendelkezésre álló magyar honvédek felfegyverzésére, úgy a Budapest körül álló magyar és német erők még mindig garantálhatnák a Duna–Tisza közének megvédését . . .”

„*A miniszterelnök úr* ezután előadja, hogy a Parlamentben az országgyűlés mindkét házában tartott bemutatkozó beszédében annyira elkötelezte magát arra nézve, hogy amennyiben ilyen sorsdöntő elhatározás elé állíttatnék a kormány, úgy azt előzetesen az országgyűlés elé terjeszti, annak hozzájárulását fogja kérni, hogy ma, látván azt, hogy a kormányzó úr máris döntött a fegyverszüneti feltételek közlésének kérése tekintetében, indítatva érzi magát arra nézve, hogy a kormány nevében a kormányzó úr őfőméltóságának felajánlja úgy a saját maga, mint a vezetése alatt 1944. évi augusztus hó 29-én megalakult kormány lemondását.

A kormányzó úr őfőméltósága: Én a kormány lemondását ezennel elfogadom, és miután azt látom, hogy a kormány tagjai részéről nem hangzott el olyan felszólalás, hogy ellenzik azt, hogy az ellenségtől fegyverszüneti feltételek közlését kérjem, a kormány tagjait ezennel újból kinevezem. Felkérem azon miniszter urakat, hogy azok, akik ezen elhatározásom után nem hajlandók megmaradni, álljanak fel.”

(A kormány tagjai közül egyik sem áll fel.)

Déli 12 órakor Horthy eltávozott a koronatanács üléséről, hogy fogadja Veessenmayert, majd Rahnt. Közben, 1 óra tájban, a rádióban elhangzott a kormányzói proklamáció, amelyet – Ambrózy ügyetlensége és feledékenysége miatt – a koronatanácsn előzőleg nem ismertettek a miniszterekkel.

Lakatos is, a miniszterek is szemrehányásokkal illették Ambrózyt.

Horthy fél 3-kor tért vissza a koronatanács üléstermébe, hogy tájékoztassa minisztereit a német diplomatákkal folytatott tárgyalásáról. A jegyzőkönyv szerint:

„*A kormányzó úr Rahn* nagykövet előtt is kifejtette azokat az okokat, amelyek őt arra bírták, hogy fegyverszüneti feltételek közlését kérje az ellenségtől. *A kormányzó úr* azt is megmondta Rahn nagykövetnek, hogy velünk nem lehet úgy beszélni, olyan hangnemben, ultimátumokat hozzánk intézni és egy szövetséges-szel szemben úgy viselkedni, mint azt Guderian vezérezredes a magyar vezérkar főnökéhez intézett ultimátumszerű jegyzékével elkövette.

Rahn különböző érveket hozott fel ezzel szemben, és próbálta őt elhatározásától eltéríteni, amire a kormányzó úr azt a választ adta neki, hogy jobb lett

volna, ha egy nappal előbb érkezik Budapestre. Ma megsemmisítésünkről van szó, és az ország érdekében ő, mint államfő és legfőbb hadúr, másként nem cselekedhetett.

Rahn német nagykövet kérte a kormányzó úrtól, hogy délután nem jöhetnének-e még egyszer össze. Amire a kormányzó úr azt a választ adta, hogy a miniszterelnök urat kéri majd fel arra, hogy délután Rahn német nagykövettel találkozzék.”

Ha a miniszterek az izgatott, túlfűtött légkörben jól odafigyeltek, akkor ez utóbbi megjegyzésből azt a következtetést vonhatták le, hogy Horthy nem csapta be véglegesen az ajtót a németek előtt.

De a miniszterek, legalábbis a résztvevők utólagos visszaemlékezései szerint, a kormányzói válasznak erre az értelmére nem figyeltek fel.

Valójában az történt – és itt nemcsak a német Wehrmacht-főparancsnokság naplójára támaszkodhatunk, hanem a délutáni események és alkudozások is ezt bizonyítják –, hogy Horthy megpróbált visszakozni; állítólag Rahnnek azt mondta, hogy már megbánta a proklamáció kibocsátását, de nem tudja, mit tehetne . . .

A koronatanács üléséről felvett jegyzőkönyv utolsó része:

„A kormányzó úr őfőméltósága ezután a koronatanácson megjelent valamennyi úrral kezét fog és távozik. A miniszterelnök úr azzal vesz búcsút a koronatanácson megjelent miniszter uraktól, hogy egy ugrást csináltunk a sötétbe a mai elhatározással. Sajnálja, hogy a kormányzói proklamáció ilyen szövegezéssel lett a nyilvánosságnak átadva.

A kormány tagjait annyira meglepte és valósággal fejbevágta az a körülmény, hogy a kormány meghallgatása és hozzájárulása nélkül hangzott el a kormányzói proklamáció.

Míndezeknek a következményei kiszámíthatatlanok. A kormány addig, amíg bírja, igyekezni fog a jogrendet fenntartani, bár meggyőződése, hogy a németek erre a proklamációra és a fegyverszüneti feltételek közlésének kérésére azonnal fognak reagálni, és nem kétséges, hogy egy új kormány megalakítása iránt fognak erélyesen közbelépni, és az még a mai napon megalakul.

A kormány tagjai háromnegyed 3 óra után távoznak a királyi várpalotából.”

(Vladár igazságügyminiszter visszaemlékezései szerint a miniszterek hazamentek – ebédelni . . .)

Délután 4 órakor a Rádió Sándor utcai főépületét, amelyet egyetlen fegyveres őrzött, egy német Tigris-tank fedezete mellett két tucat felfegyverzett nyilas elfoglalta;

a kormányzói proklamáció ismétlése helyett német katonaindulókat közvetített a stúdió;

a Zugligetben, a Pasaréten, a Hűvösvölgyben az előkészített fegyvereket osztogatták;

megkezdődött a nyilasok hatalomátvétele . . .

Az orosházi „Népakarat” két nappal később „Haláltánc” címmel közölt vezércikket:

„Horthy Miklós folyó hó 15-én hadparancsban, valamint a polgársághoz intézett kiáltványában bejelentette, hogy fegyverszüneti kérelemmel fordult a Vörös Hadsereghez. »Hazánk szívében dúló, pusztító harctól – az erőket számba véve – immár döntő, az országra nézve kedvező fordulatot nem várok. Ezért elhatároztam, hogy fegyverszünetet kérek« – mondja Horthy hadparancsa. Kiáltványában szövetségi hűség megszegésével vádolja a németeket, akik a legsúlyosabb háborúk közepette cserbenhagyták a maroknyi magyar haderőt, s reménytelen utóvédharcok színterévé tették földünket.

A fegyverszünet híre futótűzként terjedt el. A levegőben már-már a béke üdítő szele érzett. Az ország lakossága mélyet lélegzett és kinyújtózkodott, mint aki érzi, hogy takarója az eddiginél tovább ér. – Azonban a lejtőn nincs megállás: a nemzet sírásói teljesen be akarják fejezni gyászos munkájukat. A magyar fasiszták, nyilasok mindenre elszánt, lelkiismeretlen hordája a német Gestapót hívta segítségül. Mialatt a budapesti rádió Horthy hadparancsát közölte, puccsot hajtottak végre. Megszállották a rádióleadót, a hadsereget újabb kiáltványban további ellenállásra szólították fel, teljes fejetlenséget idézve elő akkor, amikor a legnagyobb szükség lett volna a nemzet fegyelmezettségére. Azután Szálasi lett a miniszterelnök.”

Végül három visszaemlékezés az 1944. október 15-e körüli napokról.

Az első *Tekeres Lajosé*, Veszprém város helyettes polgármesteréé. Tekeres október 15-re emlékezik:

„Éppen akkor, amikor bement a rádió, hogy rövidesen közölnek egy fontos szöveget, ott volt Veszprémben a városházán a Szegeдрől áttelepült német városparancsnok, hogy részére szállást biztosítsunk, illetve a német állomásparancsnokságnak. Mi aztán meg is hallgattuk a fegyverszünet bejelentését, és az őrnaggyal rögtön közöltük, hogy mi a helyzet. Ők maguk is zavarba jöttek, egy pár tiszt volt a kíséretében, és a szálláscsinálási tárgyalások akkor abba is maradtak, mondván, hogy újabb parancsokat várnak, és majd később fognak vizsgálni. Az ő visszatérésük aztán egy nappal vagy két nappal, nem emlékszem pontosan, később volt, amikor hát természetesen a helyzet már fordult, és a szálláscsinálás a német városparancsnokság részére újból időszerű volt.”

Kovács Sándor, az 1. lovashadosztály katonája azokban a napokban Kecskeméten volt. Ő így beszélt a Szálasi-kormányra teendő eskü körülményeiről:

„Esküt kellett volna tenni azon a bizonyos napon, illetve az utána való napon, és nem volt kinek az esküt letenni. Mindenki bújt, menekült, még maguk a tiszték egy része is. Tehát az egész nagy kaszárnyaudvar szinte üresen tátongett. Így sehogysem tettük le az esküt Szálasiékra. De felfelé jelentettük, hogy letettük az esküt. Hatalmas nagy vacsora volt. A vacsorát viszont megettük jó

A szerkesztésért felelős
Zimmer Ferenc főszerkesztő
A kiadásért felelős
Háttér Zoltán

M.T.I.

MAGYAR TÁVIRATI IRODA

Magyar Távirati Iroda
Budapest, VIII. Széchenyi
Telefon 145 510

Minden jog fenntartva. Kéziratnak tekintendő. Másolása szigorúan tilos.
Magyarország fegyverszünetet kért.

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

A Kormányzó Ur Ő Főméltósága a mai napon a magyar nemzethez
következő szöveget intézte:

Amióta a nemzet akarata az ország élére állított, a magyar
külpolitika legfontosabb célkitűzése
izsgálat

A szerkesztésért felelős
Zimmer Ferenc főszerkesztő
A kiadásért felelős
Háttér Zoltán

M.T.I.

MAGYAR TÁVIRATI IRODA

Magyar Távirati Iroda Rt.
Budapest, VIII. Széchenyi
Telefon 145 510

Minden jog fenntartva. Kéziratnak tekintendő. Másolása szigorúan tilos.

14. kiadás.

A Kormányzó Ur hadparancsa
Hae 0-ny/by

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

Vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország Kap-
mányzója a mai napon a következő hadparancsot bocsátotta ki:
Honvédek!

Nem szeretett hazánk szívében folyó pusztító harc-
tól - a küzdő erőket számbavéve - innár döntő, az országra néve

1944. október 15. 14 óra 35 perc.

étvággyal. Ez tény. A tisztek között is hatalmas zűrzavar volt, mert egy részük úgy gondolta, már a Tiszánál vannak az oroszok, s a tiszti kar egy része már odaátról való volt. Tehát szerettek volna hazamenni; más részük, akiknek viszont itt voltak a szülei, azok még kitartottak, és szerettek volna itt tovább harcolni, hogy hát valameddig elvigyék ők is.”

A hódmezővásárhelyi *Oláh Mibály* visszaemlékezése:

„Általános beszéd tárgyát képezte, hogyha Horthy az általa elmondott dolgot és amire kérték, teljesíti, akkor Magyarországon hamarosan bekövetkezik, hogy mi a szovjet csapathoz csatlakozhatunk, és Magyarország területén megszűnnek így a harcok. Ezt azonban a Szálasi közbejött, [mert erről] hamarosan értesült a lakosság, természetesen meggátolta. A nép túlságosan nem politizálta ki, csak éppen az a réteg, amelyik szakszervezeti, illetve mozgalmi dolgokkal foglalkozott, inkább azok értékelték ezeket a jelenségeket.”

A FORDULAT HÓNAPJA

A fegyverszüneti kísérlet sikertelensége után a gondolkodó emberek számára már egy pillanatig sem volt kétséges a világháború végkifejlése. Aki figyelemmel kísérté a háború menetét – még ha csak az utolsó évben kapta is fel a fejét –, az tudta: a német fasizmust csak a csoda segítheti győzelemhez.

A goebbelsi propagandagépezet mind csendesebben terjesztette a bevetett csoda-fegyverek által elért eredményeket, és egyre kevesebb hír, kommentár foglalkozott a még bevetésre kerülő csodafegyverekkel.

A Harmadik Birodalom Hitler mögött még kitartó katonai és politikai vezetői már csak időnyerésért harcoltak. Részben azért, hogy kivárhassák, míg a szövetségesek feltételezett vagy valószínűsített ellentétei nyílt konfliktusban robbannak ki, részben pedig azért, hogy legyen idő az atombomba-kísérletek befejezésére és az új sugárhajtású repülőgépek harcra vetésére. Reálisan azonban sem az elsőben, sem a másodikban nem lehetett reménykedni.

A fegyverszünet megghiúsulása tehát csak a szenvedések időszakát hosszabbította meg az országban, a gazdasági romlást fokozta a végtelenségig, amúgy is reakciós politikai hírünket rontotta tovább, de sem a magyar és a német fasizmus vereségét, sem a felszabadított területeken kibontakozó demokratikus fejlődést meg nem akadályozhatta, még csak kétségessé sem tehetette.

A felszabadított területeken az új élet normái lassan-lassan kezdtek kialakulni. Makó város megbízott polgármestere 1944. október 12-én a következő „Hirdetmény”-t bocsátotta ki:

„A városparancsnokság rendelkezése alapján az alábbi tudnivalókat közlöm a város lakosságával:

1. Az összes városi ügyosztályok a régi helyükön megkezdték működésüket. A hivatalos óra reggel 8 órától délután 2 óráig tart. Az órák a városi hivatalokban levő, a közép-európai időt mutató órákhoz igazítandók.

2. A katonai parancsnokság engedélye alapján a város külterületén a gazdasági munkák megkezdhetők. Felhívom a város lakosságát, hogy a termények betakarításáról (kukoricatörés stb.), továbbá az őszi gazdasági munkák elvégzéséről (szántás, búzavetés) még a rossz idő beállta előtt gondoskodják, mivel e munkálatok elvégzése az egész lakosságnak létérdeke.

Felhívom az eddig munka nélkül álló mezőgazdasági és egyéb foglalkozású lakosokat, hogy a kukoricatörés és egyéb gazdasági munkák végzését azonnal kezdjék meg, hogy ezáltal némi keresetre tegyenek szert, és a sertésük hizlalásához szükséges eleséget biztosítani tudják.

3. A város tulajdonát képező csipkési és landori erdőkben a fakitermelési munkálatok folytatódnak. A munkadíj erdővágás esetén a tuskó és 6 cm-nél nem vastagabb rözse, erdőgyérítés esetén a kitermelt tuskó és rözse fele része és a kitermelt ölfa kétötöd része.

Tekintettel arra, hogy a tüzelőkészletek kifogyóban vannak, és a mindennapi kenyér biztosításához is szükséges a tűzifa kitermelése, felhívom a város lakosságát, hogy a kitermelési munkálatok során igyekezzék a szükséges tüzelőanyagot biztosítani. Mindaddig, amíg a forgalom meg nem indulhat, a minimális tüzelő csakis ily módon biztosítható. Amíg a hullámtéri erdőkben fa található, addig a városparancsnokság rendelkezése folytán a város utcáin és parkjaiban levő fák kivágása a legszigorúbban tilos. Akit a rendőrparancsnokság utcai fa kivágásánál tetten ér, attól a városparancsnokság minden további segítséget megvon.

4. A vámörlés az összes belterületi malomban megindult.

5. A liszt- és kenyérjeggyel rendelkezők – tehát ellátatlan lakosság – a városháza földszint 1. számú helyiségében a jegyek ellenében búzautalványt kaphat, és pedig fejenként és havonként 20 kg búzáról szóló utalványt, egyelőre 3 hónapra, tehát 1944. évi december hó 31-ig. Az örléshez szükséges örlési igazolmányt a jelzett hivatali helyiségben egyidejűleg kiállítják.

6. Az adó- és illetékfizetés kötelezettségének mindenki köteles eleget tenni.

Felhívom az adó- és illetékhátralékosokat, hogy tartozásukat sürgősen rendezzék, mert a város egyébként fizetési kötelezettségének eleget tenni nem tud, és a legszükségesebb segélyeket sem tudja folyósítani.

7. A városi épületek (bérházak, kislakások, Bonczos-telepi házak stb.) lakói az esedékes házbért, továbbá a városi földek haszonbér-hátralékosai az esedékes haszonbért 3 napon belül tartoznak rendezni.

A zsidó lakások bérlői az esedékes házbért továbbra is a pénzügyigazgatósághoz tartoznak befizetni.

8. A hullák feltalálásuk esetén azonnal jelentendők dr. Tóth Zoltán és dr. Nacsá Mihály városi halottkémeknél.

Az orvosoktól nyert halottvizsgálati bizonyítvány alapján a hozzátartozók a haláleseteket azonnal jelenteni tartoznak az anyakönyvi hivatalnál.

A személyazonosság megállapítása nélkül halottat csak akkor szabad eltemetni, ha a személyazonosság egyáltalán nem állapítható meg.

Felhívom mindazokat, akik hullákat anyakönyvi bejelentés nélkül temettek el, hogy az utólagos anyakönyvi bejelentést azonnal tegyék meg.

9. Ismételten felhívom az üzlettulajdonosokat, hogy üzleteikben az árusítást kezdjék meg, mert ellenkező esetben a szovjet katonai parancsnokság az üzleteket kinyitattja. Árusítani csakis a megállapított maximális áron szabad.

Az árdrágítókkal szemben a parancsnokság a legszigorúbban jár el.

10. 1944. évi október hó 15-től kezdődőleg a belvárosi és újvárosi református templomokban és a honvéd imaházban az istentiszteletek hétköznap 8 órakor, vasárnap 9 órai kezdettel tartatnak meg.

A szovjet katonai parancsnokság engedélye folytán az istentiszteletek kezdetét harangozás jelzi.”

Hirdetmény.

- I. Minden gyár és mindenféle más ipari üzem, de különösen a malmok és pékek haladéktalanul kezdjék meg működésüket, hogy a város közönségének élelmezésében és egyéb szükségleteinek kielégítésében fennakadás be ne következzen.
- II. A polgári lakosság nappal reggeli 6 órától este 7 óráig közlekedhetik az utcákon és az utakon, azontúl járni tilos.
- III. Minden fegyver és lőszer az orosz katonai parancsnokságnál (Petőfi-utca 12. szám) 24 óra alatt szigorú büntetés mellett beszoigáltatandó.
- IV. Minden rádió a poigármesteri hivatalban 48 óra alatt beszoigáltatandó. Minden rádiótulajdonos rádiójára papírból készült lapot ragasszon névvel és lakásával ellátva.
- V. Minden polgári egyén felhívatik, hogy akinél magyar, német katona tartózkodik, — az orosz katonai parancsnokságnál (Petőfi-utca 12. szám) jelentkezni tartozik. Külön is felhívtnak az ilyen katonai személyek, hogy az orosz parancsnokságnál önkéntesen is jelentkezzenek.
- VI. Felhívom még a város polgárságát, hogy az elrabolt holmit 24 órán belül a városháza közgyűlési termébe hozza be.
- VII. Nyomatékosan figyelmeztetem a város polgárságát, aki a fenti katonai parancsokat nem teljesíti, az a háborúban szokásos legnagyobb büntetésben részesül.

Szentes, 1944. október hó 13.

Dr. Négyesi Imre s. k.
polgármester.

10-11. oldal 1944. október 13.

Csongrád város kirendelt polgári parancsnoka október 13-án adta ki első rendelkezéseit:

„Felhívom a lakosság figyelmét arra, hogy a város orosz katonai megszállás alá került, tehát orosz katonai közigazgatás lépett életbe a mai naptól fogva. Figyelmeztetem a lakosságot, hogy lakóhelyeiket bármilyen szükségletek beszerzése céljából csak reggel 7 órától este 7 óráig hagyhatják el. Aki a fenti időn túl az utcán megjelenik, az orosz járőrök minden előzetes felszólítás nélkül agyonlövik. Mindazok, akik tényleges katonai szolgálatot teljesítenek, akár magyar, akár német hadseregben, a mai nap folyamán a város katonai parancsnokságánál (Szivák tér 6. sz.) fejvesztés terhe mellett okvetlen jelentkezzenek. Ugyancsak halállal bünhődnek azok is, akik katonákat rejtegetnek, vagy elrejtőzött katonákról tudnak és azt nem jelentik. Nyomatékosan figyelmeztetem a lakosságot, hogy a lakásokból vagy rejtett helyekről sem maguk, sem a lakásokban tartózkodó más személyek ne lövöldözzenek, mert az esetleg megsebesített vagy agyonlőtt orosz tisztért vagy katonáért tíz polgári személyt végeznek ki és a házat is felégetik. Minden néven nevezendő fegyvert (tört és a kardot is beleértve) ma estig mindenki köteles a város katonai parancsnokságánál beszolgáltatni. A sötétség beálltától kezdve virradatig a lakásokat el kell sötétíteni. Minden foglalkozási ágbeli egyén, legyen az iparos vagy kereskedő, úgy mezőgazdasági mint ipari munkás, tisztviselő vagy földműves, foglalkozását haladéktalanul köteles megkezdeni. Ha bárkit foglalkozása teljesítése közben akár orosz, akár más részről bántódás érne, haladéktalanul jelentse a város katonai parancsnokságánál, ahol az illetők ellen a legszigorúbb megtorlást teszik folyamatba. Fő célja a város katonai parancsnokságának, hogy a lakosság élet- és vagyon- és közbiztonsága biztosítva legyen, és hogy a békés munka zavartalan folytatható legyen.”

Orosbázán megnyílt az első mozi, és a „Népakarat”-ban közzétett hirdetés szerint 1944. október 15-én délelőtt 10 órakor és délután 4 órakor a „Harc Ukrajnáért” című filmet,

délután 2 órakor pedig a „Lermontov életé”-t vetítik;

az orosz híradó címe: „Sztálingrád”.

Az első intézkedések, rendelkezések közvetlenül a szovjet hadsereg községi, városi parancsnokságaitól eredtek. Abban a mértékben azonban, ahogy sikerült helyreállítani a közigazgatást, a katonai parancsnokságok ennek engedték át a polgári élet megszervezését, irányítását, s maguknak csak az ellenőrzés jogát tartották fent. Az első intézkedések – a helyi lakosság életfeltételeinek biztosítása mellett – természetesen mindenekelőtt a harcoló hadsereg érdekét, biztonságának megteremtését szolgálták.

A szovjet hadsereg és a polgári közigazgatás, illetve a civil lakosság viszonyának jobb megértése érdekében – amiről a továbbiakban bőven lesz szó –, az adott történeti viszonyokba behelyezve, tisztázni kell a megszállás, illetve felszabadítás fogalmak jelentését.

Az oroszbi piac

Oroszáza közgazdasági élete biztató jeleket mutat

Szemléldünk az oroszbi piacon és sőtánkat azaz az örömtelen eredménnyel végezzük, hogy a mai helyzetet általánosságban az a körülmény jellemzi, hogy a híres oroszbi piac nemcsak, hogy él, de, maholnap eléri korábbi méreteit.

Az aprójószág-kínálatban erősen javuló tendencia mutatkozik, sovány és hizott jószágokban a kereslet teljes mértékben kioldgítható.

A terménypiac teljesen felvívóképes s ha a mezőgazdasági munkához feltétlenül szükséges igavonó jószág a azántás-vetés munkájából felszabadul, terménypiacunkon is lendületet kap a kereslet és a kínálat.

A zöldtelegételek piaca rendkívül élénk, a keresletet egész mértékben ki bírja elégíteni, sőt még a gyümölcsfalhozatal is megindult a szezoncikkekben.

A gyalogpiac teljes kialakulása legrovidebb időn belül várható, garancia erre a magyar paraszt elniakarása és töretlen munkakedve, amelyet a demokratikus

magyar élet megformálásához kézséggel ad rendelkezésre.

A kereskedelmi élet vonalán is örvendetes jelenségek tapasztalhatók. Már az a tény, hogy kereskedőink javarésze üzleteit megnyitotta, biztosítja a kereskedelem indulását s aki az oroszbi üzleteket látogatja, bevót is talál a kereskedésekben. Az árubeszerzést szorgalmazó kereskedőink tevékenysége bizonyosan jelentős életkegét ad már a közlezhőben.

Kisipari életünk minden ágazata a javítási munkák végzésére aszorítkozik s ha a nyersanyag beszerzése elől elhárulnak az akadályok, az ipar terén is további javulás tapasztalható.

Általánosságban egész közgazdasági életünk az éledés jeleit mutatja s a Vörös Hadsereg diadalmas előnyomulása, községünk vezetőségének és a demokratikus pártoknak közös munkája megteremt azokat a feltételeket, amelyek a közgazdasági élet zavartalan menetét biztosítani fogják.

„Szemléldünk az oroszbi piacon”

A magyar királyi légierő 1941. június 27-én – a kassai légítamadás hazug ürügyére hivatkozva – megtámadta a Szovjetuniót.

Ugyanezen a napon Bárdossy miniszterelnök bejelentette a Parlamentben: Magyarország és a Szovjetunió között beállt a hadiállapot.

Ezt az antifasiszta koalíció – joggal – úgy tekintette, hogy Magyarország hadüzenet nélkül háborút indított a Szovjetunió ellen.

A magyar királyi honvédség, a gyorshadtest és a 2. magyar hadsereg majd másfél esztendeig támadó hadműveletekben vett részt, majd Voronyezs után mint megszálló haderő tevékenykedett, mérhetetlen pusztítást okozva emberéletben és javakban. A harcot Magyarország nem hagyta abba, sőt a Szálasi-kormány még további erőfeszítéseket tett a totális hadviselés érdekében. Természetes, hogy a fasiszta hadseregeket az ország földjéről kiűző, a hitleri fasizmust hazájában megfojtani készülő szovjet hadsereg a nemzetközi jog értelmében megszállóként érkezett az országba. A háború – ez a könyörtelen, végső óráit élő háború – megkövetelte ettől a hadseregtől, hogy éljen is a megszálló hadsereg jogaival: biztosítsa a harcoló katonaság ellátását, sebesültjeinek gondozását, óvintézkedéseket tegyen az esetleges hátbatámadás ellen, munkába állítsa a civil lakosságot a hadtápvonalak helyreállítása érdekében, ellenőrizze a közigazgatást, hogy az ne hozhasson a hadsereg érdekeit sértő intézkedéseket.

Ez a tény azonban mit sem von le a Szovjetunió felszabadító szerepéből, nem homályosítja el a szovjet hadsereg történelmi küldetését. A szovjet hadsereg eltiporta a fasizmust, összetörte a magyar gazdasági és társadalmi fejlődést gúzsba kötő úri rend önmagát túlélte hatalmát, s ezzel megadta Magyarországnak egy

szabadabb, emberibb fejlődés lehetőségét. Az első hetek, hónapok háborús és politikai zűrzavarában itt-ott természetesen elkerülhetetlenül támadt feszültség, ellentmondás a katonaság és a polgári lakosság között, hiszen pillanatnyi érdekeik olykor ellentétesek voltak. A gyorsan múlt érdekellentétek mögött viszont Magyarország számára a hosszú távra szóló társadalmi haladás lehetősége tárult fel. A korabeli sajtó igyekezett mindezt megértetni a lakossággal.

Az orosházi „Népakarat” 1944. október 18-i számának vezércikkében, „A mi programunk”-ban olvashatjuk:

„A Vörös Hadsereg bevonulása megszüntette a régi rendszert. Most az új rendszer alapjait kell megvetni, mert új rendszer következik. Az a rendszer, amely az anyagi javak igazságos elosztásán alapul. Az a rendszer, ahol az értelem és az emberiség alapelvein intézik a népek sorsát. Az a rendszer, ahol nem juthat szerephez ködös és tébolyult világszemléletek tömege. Az a rendszer, ahol az emberi szeretet nem kenetteljes frázis, hanem élő valóság. Az a rendszer, amelyet nem a mezítlábas, éhes, rongyos gyermekvédelem jellemez. Az a rendszer, ahol a hazafiasság nem zsvány cselekményt takar, hanem a maga nemes értelmében ragyog. Az a rendszer, amelyben mindenki a részére megfelelő helyen elvégzett társadalmi munka után kultúremlékhez méltó életet fog élni.

Az új rendszerben munka nélküli jövedelem nincs. Naplopásból, más emberek bőrére élni nem lehet. Mindenkinék dolgoznia kell, akár a maga kis földbirtokán, akár a munka más területén . . .

Még arra hívjuk fel mindenki figyelmét, hogy a pillanatnyi helyzetet, amely sok egyéni kellemetlenséget és sérelmet okoz, nem szabad azonosítani az új rendszerrel. Elvárjuk a közvélemény túlnyomó részétől, hogy az ítélet kimondását későbbi időkre halasztják el. Mindenki dolgozzék a maga helyén, legelső sorban a földművelő társadalom végezze el a maga munkáját, hogy megindulhasson újra a termelés. Takarítsák be az őszi termést, szántsanak, vessenek. Mi mindnyájan segítségükre leszünk a nehéz feladatok elvégzésében. Mindenki érezze át, hogy egy világégés porából kell felépíteni az új Magyarországot.”

„Nem 19-ben, hanem 1944-ben vagyunk . . .”

Az ellenforradalmi Magyarországon az 1921:III. törvénycikk a Kommunista Pártot törvényen kívül helyezte. Már a kommunista eszmék terjesztéséért is börtön járt, s még súlyosabb megtorlással kellett számolniuk azoknak, akik a pártot akarták megszervezni, vagy éppenséggel szervezték is.

1944 őszén a Viharsarokban – és később másutt is – az új élet egyik legbiztosabb jeleként egymás után alakultak a kommunista pártszervezetek. Ha bizonytalanok voltak is az első lépések – szűk vagy széles alapon folytassák a szervezést, kit vegyenek fel a pártba? –, ez nem befolyásolta lényegesen azt, hogy a Kommunista Párt a fejlődés motorja, a legaktívabb párt volt, s az ország jövőjét érintő kérdések tisztázásában messze a többi párt előtt járt.

Az alábbi visszaemlékezések a Viharsarokban kialakult helyzetet tükrözik.

Czakó József, Battonya:

„A pártok megalakulásával kapcsolatban legelsőbbül a volt csendőrlaktanya épületében jöttünk össze. (Akkor még a harcok 4–5 kilométernyire álltak Battonyától.) A közismerten baloldali mozgalmi emberek vettek részt rajta: Jó Márton, és hát név szerint még nem tudom, kik. Ottan döntötték el – félve attól, hogy 4–5 kilométernyire áll még a harc, és bármelyik pillanatban visszajöhetnek –, hogy nem alakítanak mindjárt kommunista pártot Battonyán, hanem a szocdem pártot alakítják meg, és dolgoznak mint kommunisták, illetve dolgozunk mint kommunisták. Így alakult meg legelőször is Battonyán a Szociáldemokrata Párt. Utána pár napra már aztán alakult a Kommunista Párt is.”

Vad János, Hódmezővásárhely:

„1944. október 8-án hajnalban Újváros felől a Vörös Hadsereg harcosai bevonultak a városba. És amikor jöttek, a lakosság itten a katolikus templommal szemben egy üzletet fosztogatott. Én éppen egy nagy háznak a pincéjéből jöttem fel. Bementem oda az üzletbe, és azt mondom a fosztogatóknak, hogy emberek, nem így képzeltük ezt, hogy a felszabadulás első napját is rablással kezdjük. A titek lesz ez, mert kosztunk nektek és mindannyiunknak lesz. Úgyhogy hallgattak rám az emberek, és kijöttek a helyiségből. És ahogy kitódult a nép, éppen akkor jött oda egy személyautó, négy katonatiszt ült benne. Én nem is vettem annyira figyelembe, mert hátul maradtam, hogy majd lehúzzam a rollót. Amikor odaérnek, megáll a kocsiba a katonatisztekkel, és kiszáll egy zömök, széles vállú, olyan 60 év körüli férfi – orosz katonai egyenruhában, ezt hozzáteszem –, és magyarul azt kérdezi tőlem, mit csinálnak itt. Hát, mondtam, sajnos a lakosság ezt az üzletet ki akarta fosztani, és én megakadályozom. Azt mondja: azt maga nagyon okosan teszi. Kicsoda maga? Mondom neki, hogy én, kérem, Hódmezővásárhelyen molnárszegéd vagyok, és 932 óta kommunista párttag. Úgy gondoltam, hogy helyes, ha rögtön ezt szögezem le. Azt mondja, üljön be a kocsiba. Beültünk a kocsiba, eljöttünk ide a városháza elé, de itt is álltak olyan tizenöt-húszan, és ezek közül három volt, aki tudott oroszul: egy Katona nevű tanácsnok, aztán egy Szél nevű és Ferenci volt, úgy tudom, a harmadik. Ezek mindjárt elkezdtek ott a tisztekkel beszélgetni, és akkor azt kérdezték tőlem, hogy van-e itt a városban még kommunista? Hát mondom, körülbelül 28–30-ra tehetően vagyunk közismerten kommunisták. Azt mondja, szedjem ezeket össze, és ezekből egy olyan magot hozunk létre, amely alkalmas lesz arra, hogy a városnak a rendjét valamennyire meg tudja őrizni. Október 9-én délelőtt még nem volt itten senki, itt bandáztunk fenn a városházán, lestük, hogy mi lesz, vártuk, hogy valami intézkedés csak történik. Délután 5 óra tájon Vas Zoltán elvtárs Gabrovskzi nevű őrnaggyal megérkezett, és akkor felmentünk rögtön a polgármesteri szobába. Ott már ott volt Takács Ferenc, Borsi János, még többen voltak, nem emlékszem már személy szerint, hogy kik, és ezekkel elkezdtünk tárgyalni. Először Borsi János – ez is a történethez tartozik – felajánlkozott, hogy mivel ő 19-ben is direktóriumi tag volt, elvállalja a polgármesterséget. Erre Vas Zoltán azt mondta: elvtárs, nem 19-ben vagyunk, hanem 1944-ben, és most a város létérdeke azt kívánja, hogy itten olyan posszibilis valaki legyen a pol-

gármester, aki a lakosság megnyugtatását hozza, és aki pártonkívüli. Így esett a választás Kis Pálra. Behívtuk. Kis Pál el is vállalta, úgyhogy másnaptól kezdve Kis Pál vezette a várost. 28-an lementünk a munkásotthonba, és a nagy eperfa alatt megalakult hivatalosan a Kommunisták Pártja. Én lettem a titkára, a Poltári Mihály lett a pénztárnok, az elnöke Mór Sándor. A többiek? Hát ottan voltak Kovács Mihály, Papp Imre, Borsos Sándor, Lévai Bálint, Lévai János, ez a Lévai Sándor, Fári József. Ezekre név szerint emlékszem, a többire így név szerint most nem emlékszem.”

Boros János, Hódmezővásárhely:

„Tizedikén itt összegyűltünk, már akkor a munkásotthonban, tízen vagy tizenötön. Itt elhatároztuk, hogy a Kommunisták Pártjának egy helyiséget kell teremteni. Hetünket kiküldtek. Elmentünk lefoglalni a Kokron-palotát, így heten, a nép nevében lefoglaltuk. Minden pártnak volt, aki működött, itt helyisége. A Szociáldemokrata Pártnak, a Kisgazdapártnak, csak éppen a Kommunisták Pártjának nem, és ezt néztük ki legalkalmasabbnak. Egy gondnokot találtunk ott, Brescsánszky nevű volt az illető. A nép nevében – mondtuk – lefoglaljuk, édes barátom, ezt a »Könnyek palotáját« (így neveztük mink akkor); az nem szólt egy szót sem, nem is mert szólani.

»Könnyek palotájának« neveztük, mert a munkások izzadták azt ki annak a Kokron nevű tulajdonosnak. És ott összetalálkoztam mindjárt ezután egy pár olyan katonával, akikkel együtt voltam 1919-ben. Odasúgtam nekik azonnal, szólj, akit el tudsz érni, hogy gyűjjenek befelé, hívatom. Körülbelül 3–4 nap múlva már begyűtt vagy száz ember. Azt se tudták, lesz-e fizetésük, nem lesz-e fizetésük, begyűttek. 200-an is lettek utoljára, mert mindig gyöttek, gyöttek. Körülbelül 4–5 nap múlva állt a vörösörség – én így neveztem, ma munkásörtségnek mondjuk –, állt a munkásörtség, és elosztottam őket szakaszokba. A Fő utcán rablás kezdődött, tehát az volt a feladat, hogy a város különböző részeiben szakaszonként a rendre és csendre vigyázzanak.”

Szabó Péter asztalosmester, Orosháza:

„Október 12-én már népes piac volt, élelmiszert, tejet és szárnyas állatot lehetett már bőven kapni. Egy rubel egyenlő volt egy pengővel. Pénzünk romlásának semmi nyoma nem volt. Október 14-én megalakult Orosházán a magyar kommunisták helyi szerve, és megkaptuk a tagkönyvet is. Ettől fogva mindenki által ismertén működő párttagok lettünk.”

Krajkó András, Szeged:

„Sajnos, mi a Kommunisták Párt szervezésével éppen Vas Zoltán hibájából el voltunk maradva. Mert amikor egyszer lejött ide, akkor éppen száz tagja volt a Kommunisták Pártjának. Erre ő azt mondta: »Mit gondolnak, száz kommunista nincs is Szegeden.« Utasítására nekem mint szervező titkárnak el kellett tanácsolnom olyan régi szervezett munkásokat, akikről tudtuk, hogy baloldaliak, becsületesek. Nem lehetett őket a Kommunisták Pártba bevenni, mert azt mondták, kérem, nincs itt száz kommunista. Ez húzódott mintegy két hónapig, ak-

kor lejött Farkas Mihály, és akkor az leszidott engem azért, hogy még mindig csak 120 tagja van a Kommunista Pártnak. Álljunk meg egy szóra, mondtam, azért engem nem a lemezések közül és az utcasarkon szedett össze a párt, hogy így beszéljenek velem. Kérem, mondom, én ilyen utasítást kaptam Vas Zoltántól, és tudtommal az a Központi Bizottságból jött. Akkor a fejét vakarta Farkas Mihály, és azt mondta, induljon meg a párt szervezése erőteljesen. Akkor azokat a pártba jelentkező régi baloldali embereket úgy kellett darabonként visszacsalogatni, mert azok meg voltak sértődve, hogy őket a Kommunista Pártból elutasítottuk.”

A pártszervezetek létrejöttével egyidejűleg megalakultak a különböző rendeltetésű társadalmi, népi bizottságok: a nemzeti, a termelési és az üzemi bizottságok. Mindegyikkel többször fogunk még „munkájuk közben” találkozni. Itt most elsőnek – és ez nem érdemi, nem is időrendi besorolás, hiszen ezek a bizottságok mind szinte egyszerre alakultak, s a maga területén mindegyik nélkülözhetetlen lévén, nehéz lenne őket egymás elé vagy mögé állítani – az üzemi bizottságokról, a munkástanácsokról ejtenénk néhány szót; aztán később majd még többet is. Az üzemi bizottságokat a tulajdonosok nélkül álló, háborús sérüléseket szenvedett gyárak üzembe állításának szükségessége hívta életre. A munkások jól látták, hogyha nem akarnak éhen halni, s a gyárat, az országot nem akarják veszni hagyni, termelniük kell. A nagyobbrészt elmenekült tőkés tulajdonosok, üzemvezetők, mérnökök munkáját volt hivatva pótolni, új, demokratikus tartalommal kiegészítve, az egyes gyárak üzemi bizottsága.

Agócsi János, Szeged:

„Az első üzemi tanács megalakulásáról eredeti jegyzőkönyvem van.

»Jegyzőkönyvi kivonat. A Szegedi Kenderfonógyár üzemvezetőségének, Szeged város polgármesteri hivatal gazdasági szakbizottságának utasítása folytán megalakult üzemi tanács a következő tagokból állt: Strack Ádám, Kovács József, Agócsi János, Borbély Jenő, Török Gábor, Szöcs Sándor, Péter Lajos. Az üzemi tanács hatásköre és kötelessége a következő: részt vesz az üzemi élet minden megnyilvánulásában. Nevezetesen: 1. teljes jogú ellenőrzés; 2. felmerült panaszok felülvizsgálása; 3. a közellátás ügyeinek ellenőrzése és részbeni intézése; 4. az üzem valamennyi alkalmazottjának a szakcsoportjába való tömörítése, valamint azoknak a Kommunista Pártba való politikai beszerzése; 5. a szociális berendezkedés megszervezése és fejlesztése; 6. esetenként felmerülő kérdésekben határoz. A tanács tagjai üzemi hibák és előre nem látható esetekben régi munkakörükben is dolgoznak, és ezért a normális munkaidő keretében fizetést nem igényelnek. Az üzemi tanács tagjakénti minőségben tagonként heti 150 pengőt fog a Szegedi Kenderfonógyár Rt. pénztárából folyósítani mindaddig, amíg a központi irányítás ezen járandóságot véglegesen nem rendezi, vagy a pénzviszonyokban beállható változás ezt szükségessé nem teszi. Szeged, 1944. október 27. Strack Ádám elnök, Agócsi János jegyző.«”

Október 16-án délután 4 és 5 óra között a budai királyi Vár egyik fürdőszobájában Horthy kormányzó aláírta a saját lemondásáról és Szálasi miniszterelnöki ki nevezéséről szóló okmányokat.

A Szálasi-kormány október 17-én tartotta első minisztertanácsi ülését, amelyen megállapították az 1945. január 1-ig megoldandó feladatok sorrendjét.

Szálasi másnap, október 18-án, a késő délutáni órákban jelentkezett Veesenmayer német követnél; egyrészt, hogy beszámoljon a minisztertanács előző napi üléséről, másrészt, hogy átvegye a Harmadik Birodalom követétől az azonnali intézkedések listáját.

A németek első követelése: Magyarország a havi háborús hozzájárulás összegét 200 millióról emelje fel 300 millióra!

Szálasi ígéretet tett a követelés teljesítésére . . .

Más téren is a nácik elképzeléseinek megfelelően alakultak az események. Különösen áll ez a zsidókérdés keményebb kezelésére. Budapesten már október 15-én, a késő délutáni órákban súlyos zsidóellenes atrocitások történtek. A pogromhullám a következő napokban még fokozódott.

Október 20-án Ribbentrop az alábbi távirati utasítást küldte Veesenmayernek:

„Különvonat, 1944. október 20. 23,13 óra

Érk.: 1944. október 21. 0,15 óra

No 2262. 20. 10-ről

Birodalmi Külügyminiszter

Hivatala 1068/44 R

Citissime!

Titkos birodalmi ügy

Diplogerma *Budapest*

Számjeltáv. (Titkos rejtj. felhaszn.)

Titkos jelzés titkos birodalmi ügyekben

Csak a követnek személyesen

Arra kérem Önt, ne akadályozza meg a magyarokat olyan intézkedések végrehajtásában, amelyek ellenségeink előtt kompromittálják őket; ellenkezőleg, minden módon nyújtson nekik támogatást; *különösen érdekünkben áll, hogy a magyarok most a legélesebben járjanak el a zsidók ellen.*”

Megkezdődött a Nyilaskeresztes Párt hatalomátvétele vidéken is. Íme erről az első dokumentum. A Hungarista Mozgalom Vas vármegyei szervezete 1944. október 22-én a következő értesítést küldte az alispánnak:

„A Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom Országos Pártépítés Vezetőjének 1944. okt. 18-án kiadott szervezeti utasítása alapján közlöm Alispán úrral, hogy a hatóságok rendfenntartó munkájának és a Nemzet politikai akaratának

biztosítása érdekében multhatatlanul szükségesnek tartom, hogy Alispán úr vezetése alatt álló hivatalhoz pártmegbízottat küldjenek ki.

Közlöm Alispán úrral, hogy a pártmegbízott joga és kötelessége a teljes ügymenetet ellenőrizni, és szükség esetén joga és kötelessége utasítást adni.

A pártmegbízott: Ormándy János kamarai titkár.

Szombathely, 1944. október 22.”

Az új belügyminiszter, Vajna Gábor, 1944. október 24-én rendeletet adott ki a hatóságok és a Hungarista Mozgalom fegyveres pártszolgálata közötti együttműködés biztosításáról.

A rendelet fontosabb pontjai:

„Annak, hogy a hungarista állameszme célkitűzései minél előbb és minél erőteljesebben érvényre jussanak, alapfeltétele az, hogy a törvényes rend mindenki által megtartassék. Ez elsősorban a közigazgatási hatóságok és a közbiztonsági szervek feladata, de abból kiveszi részét a Pártszolgálat is.”

Továbbá:

„A Pártszolgálat, mint a Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom végrehajtó szerve, az államvédelmi szolgálat teljesítésében saját előljáróinak rendelkezései szerint és a közigazgatási hatóságok, valamint a közbiztonsági szervek megkezdése alapján jár el.”

Végül:

„A Pártszolgálat önállóan nem jár el, hanem segédszerve a közbiztonsági szerveknek.”

Egy helyi rendelet – Szentgotthárdról:

„1. A községháza azonnali fellobogózása a német és magyar zászlóval (egy héten át) a Szálasi-kormányzat életbe lépte alkalmából.

2. A Führer-kép azonnali elhelyezése a községi irodában és a Horthy-képek eltávolítása; később az új államfő képe is elhelyezendő. Führer-képet és horogkeresztes zászlót e célból egyelőre a helyi csoport bocsátja rendelkezésre.

3. A jelenlegi községi képviselő-testület csak a kezelési ügyeket intézi el az új községi vezetőség kinevezéséig. A községi bíró teendőit, aki a lakosság vagy ennek egy részét előnyben vagy hátrányban részesíti (beszállásolás, kényszermunka, jegyek és ruházati juttatások stb.), azonnali hatállyal a helyi csoportvezető, illetőleg a rangidősebb helyi hivatalnok látja el. A jegyző csak a helyi csoportvezetővel egyetértésben cselekedhet, és a csoportvezetőnek ellenőrzési joga van a rendelet végrehajtása tárgyában.

4. Az összes helyi csoportok jelöljenek ki otthonuk részére egy üresen álló zsidó házat, és ezt a jegyző által foglaltassák le.

5. A helyi csoportvezető állandóan tartsa fenn a jegyzővel az érintkezést, és a községházából tartsa fenn távbeszélő útján az összeköttetést a körzetvezetőséggel.

6. Szabotálók nem lesznek kímélve, és a csoportvezető a hatóságok előtt nyomatékosan szerezzen érvényt rendeleteinek.”

Ismét – és még hányszor majd! – szólni kell a menekülésről, amely október végén új fordulatot vett. A hatóságok egy hónappal előbb visszafogni igyekeztek a lakosság menekülési lázát, mert az szerintük erősebb volt annál, mint ahogy a körülmények indokolták volna.

Alig egy hónap elteltével megváltozott a helyzet. A szovjet hadsereg megállíthatatlan előrehaladása láttán az emberek gondolkodóba estek afölött, hogy érdeemes-e batyút kötni a hátukra és nekivágni a háborús nagyvilágnak; a hatóságok viszont ugyanakkor, ugyancsak a hadiesemények hatása alatt, de más céllal, elkezdtek a kényszer-kitelepítés gondolatával foglalkozni.

Szekszárdon 1944. október 27-én a polgármesteri hivatalban a következő „hivatalos jegyzet” készült:

„A m. kir. kormány a régi kormány felfogásával szemben a veszélyeztetett területek teljes személyi és anyagi kiürítését rendelte el. *A polgári kiürítés nemre és korra való tekintet nélkül nem önkéntes többé, hanem kötelező.* Erre a parancsnokság készüljön fel, és a katonai, valamint polgári szerveket haladéktalanul tájékoztassa. A kiürítés ütemére és mikénti végrehajtására az intézkedés következik. Ezt a rendeletet az országmozgósítási kormánybiztos közölte a honvéd kerületi parancsnoksággal. A rendelet egyébként ad 385/om. 1944. szám alatt az om. kormánybiztostól megérkezik. *A rendelet egyelőre csak tájékoztatásul szolgál, vele pánikot kelteni nem szabad,* a kiürítés még nincs elrendelve, és még a kiürítésre kerülő területek sem ismeretesek.”

Ha a kényszer-kitelepítésre nem is került sor, 1944 október végén, majd a hideg, esős novemberben, a havas decemberben szomorú emberáradat lepte el az országutakat, különösen a Duna–Tisza közén, hogy átkelven a Dunán, biztonságosabbnak hitt területre jusson.

A kecskeméti eseményeket *Molnár Erik* kecskeméti ügyvéd, a majdan megalakuló Ideiglenes Kormány népjóléti minisztere idézi:

„A város kiürítésekor letartóztattak mint kommunistát, és Németországba akartak deportálni.

A deportálás elől egész különleges módon sikerült megmenekülni. A szovjet hadsereg a város alatt volt már. Nyilvánvaló volt, hogy egy pár napon belül a szovjet csapatok kezén lesz Kecskemét; és akkor a városi burzsoáziának az a része, mely nem menekült el, hanem visszamaradt a városban, egy küldöttséget menesztett a tábori csendőrség parancsnokához, ahhoz, aki engem letartóztatott, és kérte, hogy helyezzenek engem szabadlábba, mert nekik jobb az, hogyha a szovjet csapatok bevonulása után én veszem át Kecskemétnek az igazgatását, semmint valaki más. És erre engem tényleg szabadlábba helyeztek.

A felszabadulás egy tanyán ért Kecskemét környékén; mivel nyilasok tartották a hatalmat a kezükben, tehát tanácsos volt távol lenni a várostól.

HIRDET MÉNY

a polgári lakosság teljes hátravonásáról.

A m. kir. kormány elrendelte a polgári lakosságnak az ellenség által veszélyeztetett területről való átmeneti teljes kivonását. A lakossággal együtt kell hátravonni minden járművet, lovat és egyéb állatot, valamint a lakosságnak ezekre felrakható legfontosabb élelszükségleti cikkeiket.

A hátravonás Solt déli szegélye, Fülöpzeleai úti szegélye, Tuzák északi szegélye, az Izsák-kecskeméti régi makadámút a Dunaföldvár-kecskeméti betonúttal való találkozásáig (az 52 km.-kőnél), onnan a betonúton az 59. km.-ig Kecskemét belső sarkáig, onnan a város körüli szőlőhegyek külső szegélyén áthaladva a Kecskemét-nagykőrösi vasutvonal, Nagykőrös nyugati szegélye, azután Nagykőrös-Szarka tanyán át Abony déli szegélye és Tószeg északi szegélye által meghatározott vonattól délre és délkeletre fekvő területen azonnal megkezdendő oly módon, hogy a fent felsorolt községek közigazgatási területei is az azonnali kiűrés hatálya alá esnek. E területek összes lakosai, az aszonyokat és gyermekeket is beleértve, a legrövidebb útvonalon, lehetőleg mellékúton induljanak útra Solt, Apostag, Dunavecse és Szalkszentmárton irányító állomások, illetve felvevőterületekre. A hátravonás csak olyan mértékben vehető igénybe, amennyiben az multhatatlanül szükséges. Az irányítás tekintetében az útbelső községek közigazgatási hatósága ad felvilágosítást.

Legnyomatékosabban elrendelem, hogy a lakosság szállítóeszközeinek teljes kihasználásával csak élelmi-szert, meleg ruhát, takarót, kevés főzőedényt, tehát a léteentartáshoz feltétlenül szükséges dolgokat vigyen magával. Elrendelem és kíméletlenül ellenőriztetni fogom, hogy azok, akik szállítóeszkővel nagyobb mérvben rendelkeznek, segítségére legyenek azoknak a sokgyermekes családoknak, akik semmiféle szállítóeszkővel nem rendelkeznek. A szállításhoz minden szállításra alkalmas eszköz felhasználandó. A fogatokon, ökrösszekereken kívül a tehének is jármozandók. Könnyű kézi, húzókezek talcskak feltűlenül felhasználandók a szállításhoz.

Az összes állatok elhajlandók. A lakomány elvételéről a lehetőség határáig gondoskodni kell.

A korábban bármilyen katonai parancsnokság, vagy polgári hatóság által kiadott összes visszamaradási engedélyek ezzel a rendelkezéssel hatályukat veszítik.

Szigorúan felszólítunk mindenkit a nemzet létérdekéhez fűződő kormányrendelet azonnali logteljesebb fogantatására, azzal, hogy az esetleges vonakodókkal szemben karhatalmat leszek kénytelen alkalmazni. A karhatalom utasítva van az esetleges ellenszegülőkkel szembeni legerélyesebb kényszerintézkedés alkalmazására is, egészen a fegyverhasználatig bezárólag.

Az egész lakosság tehat haladéktalanul készüljön fel és induljon útra.

Kecskemét, 1944 október hóban.

Katonai közigazgatási és gazdasági parancsnok.

Kormánybiztos.

A város felszabadulása után körülbelül hat hétig Kecskeméten polgármester-helyettes voltam. Kecskeméten az életet akkor a teljes kihaltság jellemezte. Abban az utcában, ahol én laktam, az egyetlen lakott lakás az enyém volt. Tudniillik a várost erőszakkal kiürítették, a lakosságnak egy nagy része eltávozott, egy nagy része viszont a szőlőkben húzódott meg. Ezek aztán a szovjet csapatoknak a bevonulása után lassanként visszaszivárogtak a városba, és így egyre jobban nőtt a városi lakosság száma. Valamilyen népszámlálásfélébe kezdtünk annak a megállapítására, hogy hányan vagyunk Kecskeméten. Lehattünk ezren, ezeröttszázan az első napokban. Ez a szám azután folyton növekedett.”

„HUNNIÁBAN VALAMI KÉSZÜL...”

Párbuzamos naptár – 1944 november

2. A képviselőház ülése, az 1944:X. tc. („vitéz nagybányai Horthy Miklósnak a kormányzói tisztról való lemondása következtében szükségessé vált intézkedésekről”) sürgős elfogadása.
4. Szálasi az országgyűlésben leteszi a nemzetvezetői esküt. – Farkas vezéreztredes, országos elhelyezési kormánybiztos „Sürgős, azonnal!” jelzésű rendeletet ad ki: „Budapest veszélyeztetettsége folytán a m. kir. kormány és Budapest székesfőváros részére gyeűszállások kijelölése vált szükségessé.”
4. Budapeستől 100 km-re délkeletre a szovjet csapatok felszabadítják Szolnokot – megnyílik az út Északkelet-Magyarország felé.
7. A Magyar Kommunista Párt nagygyűlése Szegeden a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 27. évfordulója alkalmából.
10. A szovjet csapatok elérik a Budapest–Miskolc vasútvonalat.
11. Rajniss vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendeli: a mai naptól az ipari középiskolákban és a felső ipariskolákban a tanítást ideiglenesen szüneteltetni kell.
13. Az 1944:XI. tc. elfogadása. (Az országgyűlés üléseinek összehívására vonatkozó kivételes rendelkezésekről.) 1. §: az országgyűlés üléseit „a háború által okozott szükséghez képest Budapest helyett más városba (községbe)” is össze lehet hívni.

14. A Szakvály–Hellebronth–Veessenmayer–Boden megegyezés: „A termelés folytatásának biztosítása céljából bizonyos – a háború továbbfolytatása szempontjából fontos – termelési ágakat átmenetileg Magyarországból a Birodalom, illetőleg a Protektorátus területére kell áttelepíteni.”

— A hónap közepére megerősödik az ellenállási mozgalom Budapesten és környékén, továbbá Miskolcon és Diósgyőrött (MOKÁN-komité).

22. A Szálasi-kormány elhagyja Budapestet, és a Bakonyba, Farkasgyepű községbe (Gyepű I.) költözik.

15. Felszabadul Jászberény, Mende és több más helység a Jászságban. – Debrecenben megjelenik a kommunista „Néplap”.

18. Felszabadul Gyöngyös.

19. Szegeden megjelenik a „Délmagyarország”, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front első lapja.

20. A szovjet csapatok átkelnek a Duna déli szakaszán, és a nyugati parton erős hídfőt építenek ki.

22. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága vezérkarát – Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Kis Jánost, Nagy Vilmost és Tartsay Vilmost – áruulás folytán a nyilasok letartóztatják.

23. Felszabadul Tokaj.

25. Felszabadul Hatvan.

28. Felszabadul Pécs, Bátaszék és Mohács.

30. Vajna belügyminiszter kiadja a budapesti zsidók gettóba tömörítéséről szóló rendeletet.

30. Felszabadul Eger.

Ha Magyarország felszabadulásának hat hónapját az egyes hónapokban végbement események alapján jellemezni akarnánk, akkor októbert a nagy fordulatok hónap-

jának, novembert a berendezkedések idejének kellene neveznünk. A többes szám – berendezkedések – használata a kettészakadt Magyarország viszonyaira utal. Arra a tényre, hogy novemberben itt is, ott is egyaránt az októberben kialakult kereteket igyekeztek kitölteni. A nyilas kormányzat még, a felszabadított Magyarország már remélt. Az e két szócska mögött meghúzódó magatartásbeli különbség gyökeresen más tartalmat eredményezett. De mennyire eltérő tartalmat! A háború mint súlyos örökség teremtett néhány azonos, főleg gazdasági természetű problémát mindkét Magyarországon – amelyeknél, mint látni fogjuk, a megoldás is látványosan szinte ugyanaz –, de a politikai, a társadalmi fejlődésben már az eltérés komoly jegyei mutatkoztak.

Az ország keleti felében novemberben folytatódott – csak sokkal szervezettebb, átgondoltabb, kiegyensúlyozottabb, egyszóval jövőre tekintőbb formában – a rendteremtés, az élet elemi feltételeinek a biztosítása és a termelés megindítása, illetve maga a termelés. Ezzel párhuzamosan folyt – az előbbieket kiegészítve, rájuk épülve, nem egy esetben így biztosítva azokat – a harcoló szovjet hadsereg – magyar lakosságát is terhelő – szükségleteinek a kielégítése.

Az őszi munkálatok

Szentes megyei város polgármestere 1944. október 28-án az alábbi hirdetményt tette közzé:

„Felhívom és felkérem a gazdaközönseget, hogy az őszi munkálatokat minden emberileg lehető úton-módon végezzék. Akinek egy lova van, fogjon össze másik egylovas társával, és földjeiket közösen műveljék meg és vessék be.

Azok a törpegazdák pedig, akiknek 1–2–3–4 hold búzavetésük szokott lenni, ha másként nem lehetséges, vessék el a búzát a földekre, gereblyézzék bele, vagy ha gázos a föld, családtagjaikkal kapálják bele, és a föld kedvező időjárás esetén így is fog valamelyes termést adni.

Felhívom a traktortulajdonosokat, hogy amennyiben üzemanyaguk van, haladéktalanul lépjenek érintkezésbe a gazdákkal, illetve a gazdák a traktortulajdonosokkal, és megegyezés szerinti méltányos árért a szántást haladéktalanul kezdjék meg.

Végül felkérem a mezőgazdasággal foglalkozó munkásokat, hogy munkájukkal és teljes erejükkel segítsék elő méltányos munkabér mellett a földek megművelését és bevetését, mert a földek termésére mindnyájunknak a legnagyobb szükségünk lesz, bármilyen foglalkozású is legyen valaki a városban.

Elvárom, hogy a gazdaközönség, mind a traktortulajdonosok, mind pedig a földműveléssel foglalkozó munkásság megérti hívó szavam, és mindent elkövet, hogy a föld megművelése által jövő évi kenyérszükségletünk biztosítva legyen.

*Dr. Négyessy
polgármester”*

A makóiak tovább mentek a szentesieknél. Nemcsak a gazdaközönséghez fordultak felhívással a termelés sikere érdekében, hanem – az adott viszonyok felmérése után – a reális lehetőségeket számba véve ki is dolgozták a tennivalókat. Megvalósításukhoz kérték a városparancsnokság segítségét is.

A makói magyar rendőrparancsnok a szovjet katonai városparancsnokhoz a következő beadványt intézte:

„A mostani jelenlegi helyzetben, amikor a jövőre való tekintettel búzatermelésünk veszélyben van azért, mert igavonó állatainkat a szovjet katonai parancsnokság igénybe vette, a gazdatársadalom nem tudott hiányos igavonó állataival elvégezni, mert van olyan határ, ahol 10 tanyánál sem találni 1 db lovat.

Hogy ezen a nehéz gazdasági helyzeten valamiképpen segítsünk, és nehogy abba a helyzetbe kerüljünk, hogy a jövőben még a fejkvótát sem tudjuk megtermelni, az alábbi indítványunk volna a tekintetes városparancsnokhoz. Nem érünk ma célt azzal, hogy egyenként kiösszük a lovakat egyes tényezőknek, mert az időjárás viszontagsága mellett képtelen így boldogulni, és a városi gazdasági intéző bizottság sem találja meg azt a lehetőséget, hogy a jövő gazdasági év meghozza legalábbis azt a várt eredményt, hogy városunkat éhínség ne fenyegetse.

Tisztelettel kérjük, mivel a tanyavilágban 955 db ló áll rendelkezésünkre – nem számolva bele a városi lovakat –, ezen loállománnyal egy intenzív rendelkezés esetén 266 db kettős ekét lehetne beállítani közös munkára, ami naponta legkevesebb 300 kat. hold búzavetést jelentene, ugyanakkor 150 ló pedig rendelkezésre állna a befogadásra.

Mi ezt olyképpen gondoljuk, hogy ezekkel a lovakkal ott, ahol szabad földet találnánk – még ha az tarló is –, kellő felügyelő odaállításával sorban elvégeznék a munkálatokat. A földtulajdonosok rendelkezésre állnának vetőmaggal és munkával a szántók részére, és a szántó lovakat, akinek a földje beleszik a munkába, kötelesek takarmánnyal ellátni. Így kellő rászorítással elérnénk azt, hogy hetenként legalábbis 1500 kat. holdat búzával be tudna a városparancsnokság vettetni. A munka megindulása [érdekében] az időnek előrehaladása miatt célszerű volna egy repülőbizottságot a határba kiküldeni, akinek az lenne a feladata, hogy megállapítsa, hogy a munkák megkezdése hol volna minél hamarabb megkezdhető.

Ugyancsak országos mezőgazdasági érdeke fűződik a városparancsnokságnak a tengeri betakarítása és annak hasznosítására is.

Makó város határában kb. 3500 kat. hold tengeri áll lábon; az, ha ilyen időjárás lesz továbbra is, ott fog tönkremenni, miért is tanácsos volna – mivel a földtulajdonosok 8 mázsát, sőt 10-et is ígértek a leszedéséért –, célirányos volna erre a célra legalább 1000 embert ezen ajánlati feltételek mellett [kiküldeni], és azt a mennyiségű keresetet a közellátás átvénné a munkásoktól a jelenlegi áron, és azt felhasználná hízalási célra; mert az a körülmény is előállhat, hogy nemcsak a városunk, hanem az egész ország hús- és zsírellátása is hiányt fog szenvedni.

Sertésállomány is meg lett ritkítva, és arra sem lehet számolni, hogy kellő mennyiséget fognak tudni hizlalni a gazdák, mert nincs elég anyag hozzá; miért is célirányos volna ezen kukoricamennyiség feletetéséről gondoskodni a katonai parancsnokság útján, mert Bácskában elegendő mennyiség van, mert ott minden megmaradt.

Tisztelettel kérjük ezen beadványunkat vagyis indítványunkat mérlegelés tárgyává tenni, és odahatni, hogy elfogadása esetén a mezőgazdasági munka azonnal megindulhasson.

Ugyanilyen állásfoglalásunk van a hagymakertészek ügyében is, mert igazgat hiányában a terményeiket nem tudják hazaszállítani, miért is kérjük ezen ügyben a város belterületén levő – legalábbis a tudomásunk szerint levő – 500 db lovat ezen közös cél érdekében ugyanolyan formában beállítani, mint azt a búzavetésre javasoljuk, mert akkor minden kertésztestvérünknek ily formában nem fog tönkremenni a termelvényük, és igyekezni fognak is azt betakarítani. Tekintettel arra, hogy Makó városának legalábbis 60 db üzemképes traktor is áll rendelkezésére, de mivel üzemanyagot nem tudunk beszerezni, de még ha ezen anyag rendelkezésünkre is állna, akkor is a traktoroknak nagyobb részét őszi mélyszántásra kell beállítani, hogy kertésztestvéreink a tavaszi munkát idejében tudják eszközölni.

Tavaszi munka csak egyedül tengeri és árpa és zab alá felel meg, de ez sem 80% arányban; így ezen lehetőség szerint mérlegeljük az indítványunkat.”

A termelés fokozását nem szorgalmazták hiába. Híven illusztrálja ezt Békéscsaba polgármesterének alábbi jelentése is, jelezve ugyanakkor, mennyi még a leküzdendő nehézség.

„Közigazgatási Főnök Úrnak

Gyula

Jelentem, hogy joghatóságom területén, különösen a kis gazdaságokban, az őszi munkálatok, dacára a fennálló sok nehézségnek, a megszervezett kaláka rendszerű közös munkálatokkal annyira előrehaladt, hogy a más normális évek őszi búza-vetésterületének körülbelül 50%-a lett bevetve, mely körülbelül 7–8000 kat. holdnak felel meg.

A kis gazdaságokban, amennyiben az időjárás megengedi, még mindig folyamatban van a vetési munka.

Sajnos azonban a nagy gazdaságokban az őszi munkálatok végzése egyáltalában nem megy úgy, amint az kívánatos volna, sőt oly gazdaság is van, ahol még eddig semmiféle munka nem végeztetett.

Ezen nagy gazdaságokat az oroszok megszállották – összes állatállományt elhajtották, vezetőik elmenekültek, s a cselédség nagyobb része is elhagyta a gazdaságot.”

Voltak községek, városok, ahol nem sikerült ilyen eredményt elérni, de akadtak ahol többre is jutottak.

Ahol a szovjet katonai parancsnokságnak módja és lehetősége nyílt arra, hogy segítsen leküzdeni az indulás nehézségeit, ott jobbak voltak az eredmények. Makó város magyar polgári parancsnoka 1944. november 2-án kihirdette:

„A Szovjetunió katonai parancsnokságának utasítása alapján közlöm a *METESZ* (Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete. – Szerk.) *száritóüzem munkásaival* és mindazokkal, akik ott dolgozni akarnak, hogy az üzemben *folyó évi november hó 3-án az üzemi munka megindul.*

Felhívom az összes munkásokat és az üzemben dolgozni szándékozó többi munkásokat, hogy az üzemben a jelzett napon munkafelvétel végett jelenjen[ek] meg.

A Szovjetunió katonai parancsnoka gondoskodott arról, hogy a munkások megkapják mindazokat a munkabéreket, melyeket eddig élveztek. Ha valakinek a munka végeztével a megdolgozott munkabérrel kapcsolatban panasza lenne, úgy közvetlenül a katonai parancsnokhoz fordulhat orvoslásért.

Elvárom, hogy a munkások a tőlük telhető legnagyobb szorgalommal végezzék munkájukat.”

„*A vasút- és postaszolgálat megindult . . .*”

Nagy gondot jelentett a postaforgalom helyreállítása akkor, amikor a vasúti közlekedésre alig lehetett számítani, s a hírközlő berendezéseket teljesen a harcoló hadsereg szolgálatába kellett állítani.

Varga István orosházi mozgóposta-kezelő a kezdet nehézségeire így emlékezett vissza:

„A posta beindulásáról szeretnék néhány szót szólni. Ami a legfontosabb, nálunk a vezér nem ment el. Tehát a főnök itt maradt, és október 8-án láncszerűen üzengettünk egyik a másikának, illetve ő, hogy számba tudja venni, kik maradtak itthon, kik nem menekültek el, és ezekkel valahogy meg tudjuk kezdeni a munkát. Október 9-én reggel a városparancsnokságnak az udvarán gyülekeztünk, illetve a hivatalban számba vett a főnökünk, néhai Sín [?] József igazgató, hogy kik vagyunk, és ott mindjárt kiosztották a munkát. A legelső munka, a posta beindulása, 9-én délután 1 órakor, illetve 13 órakor történt, amikor is kimentünk a leszagattott vezetőkeket összeszedni, és a szovjet hadsereg részére a vasút mentén Orosházától Székkutasig egy vonalat kiépíteni. Ezt meg is csináltuk. De mire mi bejöttünk, illetve ezt a vonalat megépítettük, és bejöttünk jelenteni, hogy kész, akkorára megelőztek minket a román katonák, és jelentették, hogy nekik X. számú vonaluk van, tehát elvették tőlünk. Másnap ugyanezt csináltuk. Vezetőkünk nem volt, az állomásnál a postaraktárt bombatalálat érte, ott minden széjjelment. Akkor kimentünk a jelenlegi üveggyár környékére felesleges drótot szedni; mikor azt leszedtük, megint kivittük oda. Ez volt az első megindulása a postának. Majd, ahogy szabadult fel Orosháza környéke, a főnökünk kezdeményezte, hogy próbálni kéne a levelezést is megindítani. Ennek a megindulása úgy történt: más jármű nem lévén, a szovjet parancsnokság adott lovat, s Szabó Péter

bácsi vezénylete alatt a község adott hajtóembert, a posta adott postást, hogy elvigyük Kaszaperig azt a levelet, amit a közönség feladott, és onnan próbáljuk továbbítani jobbra-balra, tehát Tótkomlós felé. Ez sikerült is, eljuttattuk Békéscsabáig. Békéscsabán is volt jó néhány szaktárs, aki ott maradt. Üzenettel voltunk, hogy ezeket a zsákokat, illetve leveleket próbálják feladni a szovjet szabadságos vonatra. Ez eljutott Szolnokig. Akkor tudtuk meg, hogy munkánk eredményes volt. És ez nagy örömet okozott az egész postáságnak, már akik itthon voltunk, mert hiszen fizetés nem volt, pénz nem volt, ezeket a leveleket készpénzbérmentesítéssel szedték föl: amennyi pénz összegyűlt, és amennyien voltunk, azt osztotta a főnökünk. Ez volt a fizetésünk. Tehát már érdekünk is volt, hogy próbáljuk ezt a forgalmat mentül jobban megindítani. Mondom, a siker akkor koronázta munkánkat, amikor már Debrecenből, Szolnokról és a Tiszán inneni részen – mert hiszen arra volt engedély az orosz katonai városparancsnoktól, hogy a Tiszán inneni részen indítsuk meg a forgalmat (–jöttek a levelek). És ő sürgette is ezt. Kérte a főnökünktől. És jöttek a válaszok. Amikor megtudta a lakosság, hogy a levélre már válaszok is érkeznek, akkor természetesen mindenki írt kettőt-hármat, négyet-ötöt is egy-egy hozzátartozójának, hogy valamelyik majd csak fog sikerülni, és sikerült is. Úgyhogy ez ment egészen majd Budapest felszabadításáig. Majd később katonai szerelvénnel, amikor már volt paklikocsi, akkor pakoltunk be, abba húzódtunk, és mi is azzal mentünk Békéscsabáig. Békéscsabán szintén a szovjet katonai szerelvénnel ment tovább a levél, emitt pedig Tiszahídfőn át közvetítettük, illetve gyalog vagy kompon átvittük a Tiszán.”

A makói vasúti közlekedés helyreállításáról és a posta működéséről a következő szűkszavú ismertetés tudósít:

„A vasút- és a postaszolgálat megindult, azonban rendszeresnek nem nevezhető, mivel a marosi vasúti hidat a visszavonuló csapatok felrobbantották. A távbeszélő-állomást a posta üzembe helyezte.”

Öcsöd községben – és még sok más helyen – viszont az alkalmazottak elmenekülése miatt nem indulhatott meg a postai forgalom.

„Jelentem, hogy a postai forgalom megindítása érdekében eredményes intézkedéseket tenni alig tudunk, mert a helybeli postamester annak idején az értékekkel együtt – minden valószínűség szerint felsőbb utasításra – eltávozott, s így szakértő személyzet rendelkezésre nem áll. Talán a viszonyok javulása majd kedvezőbb helyzetet teremt.”

A csongrádi postamester 1944. november 14-én a következő jelentést küldte Csongrád polgármesteri hivatalának:

„Hivatalos tisztelettel értesítem, hogy az orosz katonai parancsnokság a csongrádi postahivatal vezetésével megbízott.

T. Cím távbeszélő-készülékének üzembe helyezése folyamatban van.

Egyben kérem, hogy a város közönségével a posta megnyitását közölni szíveskedjék.

Egyelőre a közönséges levélpostai küldemények közül: levelezőlap (látképes és egyes középületeket ábrázoló levelezőlapok, valamint a posta által eddig kibocsátott levelezőlapok és bélyegek nem használhatók fel) és levelek továbbítására szorítkozunk. Levelezőlap-díj 18 f., levéldíj 20 grammonként 30 fill., úgy helyi, mint távolsági viszonylatban, mely összeget a postahivatalban történő feladásakor készpénzben kell leróni. Magánosok birtokában levő értékcikkek felhasználásáról későbbi időpontban történik intézkedés.

Levélpostai küldeményeket csak az orosz fennhatóság alá tartozó helységekre lehet küldeni, és azok tartalma csak személyes jellegű lehet. Hivatalos órák: 8-12 és 14-16 óráig.

Vezetés az eddig érvényben levő szabályok szerint történik.”

Munkaerők előállítása . . .

A közmunka – vagy korabeli, kicsit dühös, kicsit tréfás elnevezéssel, a szovjet katonákat idézve, a „malinki robot” – a hadsereg részére történő élelmiszer-beszolgáltatás mellett a legnehezebb tehertétele volt a felszabadult Magyarország lakosságának. Ugyanakkor azonban a magyar nép e szolgáltatások által, ha fegyvert nem is ragadott, a szovjet hadsereg oldalán mégis részese lett a fasizmus elleni harcnak. A közmunka tartalma, az igénybevétel mértéke a frontvonal közelségétől, az adott terület háborús pusztulásának fokától, természeti viszonyaitól és sok egyébtől függően rendkívül változatos volt.

Csongrád város kirendelt polgári parancsnoksága 1944. október 27-én az alábbi hirdményt tette közzé:

„Felhívom a város lakosságát, hogy az összes rendelkezésre álló férfi kézi munkaerő, valamint a rendelkezésre álló fogatolt járművek holnap, szombaton reggel 6 órakor a városháza előtt jelentkezzenek. Mindenki egy napra való ételmezt hozzon magával.

Figyelmeztetem a város lakosságát, hogy aki a fent jelzett időben ásóval, lapátal és akinek van, talicskával, a teherszállításra alkalmas fogatolt járművek pedig üzemképes állapotban meg nem jelennek, azonnali főbelövással büntettetik.”

Csongrád város kirendelt polgármestere és a csongrádi járás kirendelt főszolgabírája jelentette a vármegye alispánjának 1944. november 14-én:

„9763-7/alisp. 1944. számra tisztelettel jelentem, hogy nemcsak Csanytelek és Tömörkény községek, de az egész csongrádi járás is be lett már szervezve a hídépítési munkálatokba. Ezt az tette szükségessé, hogy Csongrád város lakossága a közel egy hónapja tartó állandó éjjeli és nappali munka következtében majdnem felerészben kibetegedett, sokan teljesen lerongyolódtak, és nem tudták előállítani

a megfelelő erőt. A fogatok bevonása is megtörtént a járásból, miután a város területéről az áttört szovjet csapatok majdnem minden lovat elvittek . . .

Nagy hálával fogadtam Méltóságodnak az orvosszükség enyhítésére irányuló ajánlatát. Az bizonyos, hogy mi, csongrádiak, minden erőnkkel támogatni fogjuk azt az orvost, aki városunkban le akar telepedni. Gondoskodni fogunk róla a legjobb tudásunk szerint, s anyagi lehetőségei is vannak, mert a város sok betege, sebesülte – akik még a bombázás és ostrom alatt kaptak sebet – nagy részben ellátatlan. Ha szükséges, az ide ajánlkozó orvosért kocsit is küldök.

Csongrád város képe egyébként nagyon szomorú. Az állandó robot alatt a lakosság nagyon tönkrement, alig van valaki, akinek nagy kára ne lenne. Külsőleg ugyan teljes a rend – hiszen arra minden intézkedést megtettem –, de egyébként sok még a baj nálunk. A nagy kiterjedésű szőlőhegy teljesen szüreteletlen maradt, az őszi szántásból ha 5⁰/₀ készült el, sokat mondok, általában a munkabíró lakosság a mezőgazdasági munkálatoktól el lett vonva, s így bizony a jövő évi termés nagyon aggasztó. Sokan jutottak olyan ínséges helyzetbe, hogy a hatóság menti meg őket az éhhaláltól; a baromfi- és sertésállományunk kifogyóban van. Eddig még a lakosság kenyér- és húsellátását biztosítani tudtam, az első két-három nap kivételével. A magam részéről mindent megteszek, hogy a rend és viszonylagos béke helyreálljon, az iskolák előadásai megkezdődjenek; természetesen nem kis feladat ez a mai viszonyok között.”

A Szabolcs vármegyei Nyírszöllős község nehéz helyzetét rövid, szűkszavú jelentés rögzítette:

„Férfiak vannak még itthon, de nagyon kevesen. Éppen ma is bizonytalan időre vagy 30 embert elvittek munkára. Nov. 9-én is vagy 28 szekér lóval és 28 emberrel együtt (2 napra) elment, de azok még mind a mai napig nem tértek vissza. Emiatt nagy a nyugtalanság a faluban, miután itt állandó katonaság van, nov. 13-án is közel 4000 orosz gyalogos szállta meg pihenés szempontjából a községet, ma 16-án már készülődnek, a törzsparancsnokság azonban még itt marad, s újabb csapatra számíthatunk.”

Akadnak másfajta jelentések is, a fentieknél derűsebb, nyugalmasabb helyzetet tükrözök, de ahol átviharzott a háború, ott a lakosságot nem lehetett megóvni a harc anyagi pusztításaitól, a lelki megpróbáltatásoktól.

Amikor eltávolodott a hadszíntér, a mögöttes területre még mindig súlyos teherként nehezedett a közmunka.

A közmunkák sokrétűségéről, arról, hogy milyen terhet jelentettek, s hogy hogyan próbálták a problémát a háborús viszonyok között elérhető maximális szervezettséggel megoldani, szól az alábbi két visszaemlékezés.

Szabó Péter asztalosmester, Orosháza:

„A közmunkahivatal, amelynek 1944. október 8-tól 1947. február 1-ig a vezetője voltam, a községházán, a mérnöki hivatalban működött. A helyiségben irodavezető és hét alkalmazott dolgozott. Kartotéklapot fektettünk fel a hivatal szá-

mára 18 évtől 50 évig mindenkinek. Havonta egy munkanapot kellett elvégezni az elosztás szerint. Az első két hónapban 30 ezer fő vett részt a közmunkában és 900 lófogat. Ha valaki 200 pengőt fizetett, egy évig mentesült a közmunka alól. A befolyt összegből fizettük az állandó alkalmazottakat: voltak akna- és hulladékszedők, éjjeliőrök, tolmácsok, fűtők stb. 1945 áprilisában szüntek meg ezek a beosztások . . .

. . . Mintegy 200 család elmenekült. Házaik üresen álltak. Bútorikat összegyűjtöttük, az ágyneműt a kórházakba szállítottuk, az üres lakásokat elsősorban a felszabadítók, majd a rászorultak részére utaltuk ki.

A pékek állandóan két műszakban sütötték a kenyeret. Élesztőt, sót, lisztet a malmoktól utalt ki az orosz parancsnokság, továbbá benzint és olajat, hogy a traktorokat üzembe tudjuk helyezni és a mezőgazdaságban foglalkoztatni. Először kijavítottuk, majd használatba állítottuk őket. Orosháza határában 6000 katasztrofális holdat vetettünk be búzával. Utóbb már a nagymágocsi erdőből hoztuk a fát, gallyat, illetve a lakosság feleslegét is igénybe vettük. A kereskedők göréiban tárolt kukoricát csutájáért lemorzsoltuk.”

Marik Dénes, Gyula:

„Az egyik leglényegesebb funkció, miután mind a városi, mind a megyei szervezet nem annyira polgári, mint inkább katonai igazgatást végzett, a városi katonai egészségügyi szervezet felállítása volt. Erről külön kell beszélnem, mert emiatt egészen különleges helyzetbe került a város. November elején ugyanis, miután a szovjet katonai parancsnokságok látták, hogy itt jól működő igazgatási szervezet áll fenn, elhatározták, hogy Gyulán rendezik be az egész Alföld körzetét ellátó nagy egészségügyi katonai kórházhálózatot. Erre rendkívül alkalmas volt a város fekvése, a város egészségügyi szervezete is megadta hozzá a kellő anyagi alapot, s megfelelő egészségügyi személyzet is rendelkezésre állott. Először két kórházat állítottak fel. Ekkor még az ezerágyas gyulai kórház megmaradt a polgári személyek részére. Később azonban, ahogy kiterjedtek a hadműveletek, és egyre nagyobb tömegű sebesült ellátásáról kellett gondoskodni, ezt is igénybe kellett venni. Végeredményben hét kórház-tömb alakult a város területén, ahol 1945 január közepétől április végéig körülbelül tízezer szovjet sebesültet láttak el. Ugyanakkor a város belterületi lakossága – figyelembe véve az elmenekültek nagy számát – körülbelül 12 ezer főre volt tehető. El lehet képzelni, hogy egy tízezres katonai kórház-tömbnek a felállítása, ennek anyagiakkal való ellátása nekünk, a város lakosainak micsoda rendkívüli igazgatási feladatot jelentett . . . Az ágytól, az ágyneműtől, a lavóroktól, az étkezőeszközöktől kezdve jóformán mindent adni kellett. Ezeket igazgatási úton kellett összeszedni. Ezeknek a kórházaknak a teljes személyzetét, konyhai, takarító-, sőt részben az ápolószemélyzetét is a város lakosságából kellett rendelkezésre bocsátani. Azonkívül a villanyhálózatba bekapcsoltuk ugyan a várost, de Békéscsaba nem tudott áramot szolgáltatni, tehát a városban levő két kis villanytelep segítségével kellett a kórházaknak és a fontosabb igazgatási szervezeteknek villanyáramot adni. Ezt a nagy létszámú kórház-tömböt tüzelővel kellett ellátnunk, élelmezniünk kellett, és ezeket mind a városi igazgatási szervezetnek kellett előteremteni. Még egy kérdésről kívánok beszé-

molni. Arról az igen kedvező viszonyról, amelyet a városi és a megyei vezetőség a szovjet hadsereg vezetőivel tartott fenn. Név szerint meg kell említenem az első városparancsnokot, Zsázsa őrnagyot és annak helyettesét, Sztukalov őrnagyot, aki mérnök volt. Ők rendkívül nagy segítséget nyújtottak a város gazdasági életének a megindításában és az összes szervezési problémák megoldásában. Egy Arhipov Artyom nevű főhadnagy végezte a gyulai gazdasági üzemek megindításának a munkáját. De még nagyobb segítséget nyertünk akkor, amikor Mátyás László magyar származású szovjet őrnagy érkezett a városba november első napjaiban. Ő aztán nemcsak Gyulát, mint Békés megye székhelyét, hanem Szolnokot és Szegedet is látogatta, rendkívül sok szolgálatot tett a város vezetőinek politikai átállítása vonatkozásában. Még nagyobb jelentőségű volt, amikor felállították a szovjet katonai ellenőrző bizottságot, amelyet Mihejev őrnagy és helyettese, Danyilov őrnagy vezetett. Mihejev őrnagy különösen a politikai vonatkozású ügyeket intézte, Danyilov őrnagy pedig a gazdasági szervező funkcióit látta el. Ezeknek a szovjet tiszteknek a segítsége, baráti támogatása nélkül, akik a város igazgatási szervezetével, a pártszervezettel, a később felállított nemzeti bizottsággal a legnagyobb harmóniában működtek együtt, ezeket a rendkívül nehéz problémákat megoldani nem tudtuk volna.”

Nilvánvaló tehát, hogy a szovjet hadvezetés, bár semmiképp sem mondhatott le a magyar nép által teljesítendő közmunkáról, tudta, hogy ez komoly teherrel; megbecsülte, értékelte a végzett munkát.

Amennyire csak tehetette, a helyi közigazgatás is igyekezett könnyíteni a lakosság gondjain.

„Kivonat

Csongrád megyei város tanácsának 1944. évi november hó 27-én kelt ülési jegyzőkönyvéből.

Tárgy: A munkások kisipari munkamegsegítése.

Határozat

Csongrád város tanácsa az ingyen dolgozó lakosság megsegítésére kisipari munkamegsegítést nyújt, amely abban áll, hogy az állandó kényszermunkában lerongyolódott munkásságnak ingyen álljon rendelkezésére szabó-, cipész-, bognár- és kovácsiparos. A javításokhoz, illetve a munkához szükséges anyagokat részben a javíttató adja, részben – a cipőjavításhoz – a város utalja ki. A javítással foglalkozó kisiparosok – foglalkoztatásuk idejére – a közmunka alól fel lesznek mentve.

Indokok:

A leszegényedett és munkával terhelt lakosság a legszükségesebb kisipari javítási munkálatokat sem képes elvégeztetni, mert a magas munkadíjak kifizetésére nincs lehetősége.

Az ingyen dolgozó lakosság nyomorán akar tehát a városi tanács a kisipari munkajuttatással enyhíteni akkor, mikor a fenti határozatát meghozta.

Miről a város polgármestere, a gazdasági, közellátási és pénzügyi osztályok vezetői, a Csongrád és Vidéke Ipartestület a megfelelő szakosztályok kiértesítése végett ezen határozattal értesítettnek.

K. m. f.”

Ezek után most már közelebbről meg kell néznünk a szerveződő közigazgatást is.

A megyei közigazgatás megkezdte működését . . .

November hónapban komoly előrelépés történt a közigazgatásban is: mind a szervezeti keretek kiépülése, mind a munka végzése, mind pedig a demokratizálódás tekintetében.

Gyulán az 1944. október 31-én megtartott alispáni értekezlet jegyzőkönyve jól tájékoztat arról, milyen problémákkal kellett megbirkóznia a megyei vezetésnek.

„*Elnök* (dr. Csige-Varga Antal) üdvözli a megjelenteket és ismerteti, hogy az orosz katonai parancsnokságtól pár nappal ezelőtt oly parancsot, meghagyást kapott, hogy *meg kell szerveznie Békés vármegye közigazgatását*, ti. a központi, járási és községi szerveket. Erre összesen *5 nap határidőt kapott*. A lehetőségen belül a központi igazgatás, számvevőség, árvaszék, államépítészet stb., már meg is kezdte működését, mely igen sok nehézséggel áll szemben. Cél volna az élet megindítása, a vármegye minden részén a személyi, vagyoni értékek lehető megóvása, közalkalmazottak, nyugdíjasok illetményeinek biztosítása stb. A megoldás azonban feltétlenül megkívánja az összes községekkel való érintkezés szükségességét, ami posta, vasút hiánya miatt csak egyéb módon lehetséges. Ezek között lehetetlen a lóval, kerékpárral, autóval való közlekedés, mert a katonai parancsnokság ahhoz támogatást, segítséget nyújtani nem tud.

A községekkel való kapcsolatra az úttöroket látszik célszerűnek felhasználni staféta módszerrel. Gyuláról indulna 5 irányban, pl. du. 2 óra körül, egyszerre ki az ily szolgálatra az államépítészeti hivatal útján berendelt úttör mint futár, s vinné s átadná a hivatalok iratait a következő úttörnek, s így eljutna a legközelebbi községhez. A községek természetesen maguk is ily módon továbbítanák küldeményüket a másik községbe, vagy vissza Gyulára. Így pár nap alatt visszaérkezhetik a válasz a távoli helységről is. Ezen futárszolgálat bármely hivatal iratait elviheti, s így arra kéri a hivatalok vezetőit, hogy az esetleges kézbesítendő, községnek szánt iratokat borítékolva, minden nap délután $\frac{3}{4}$ óráig juttassák el az alispáni hivatalba, hogy összegyűjtés után a futárok azt átvehessék.

Tudomásul.

Elnök megbeszélés tárgyává kívánja tenni, hogy mint a megyei közigazgatás vezetője, ezen állásában, szerepében milyen címet, elnevezést viseljen. Szerinte az alispáni cím nem illetheti meg, mert arra az jogosult, akit a törvényhatóság megválaszt, vagy kit a belügyminiszter kinevez ezen állásra. Gondolkozva a kérdésen, »*Békés vármegye közigazgatásának főnöke*« elnevezést találná a legmegfelelőbbnek.

Dr. Kiss László árvaszéki elnök az elnevezést a legmegfelelőbbnek és a leghelyesebbnek találja, s úgy gondolja, hogy a helyzetnek ismeretében »Békés vármegye közigazgatási főnöke« lesz a leghelyesebb elnevezés. Véleménye szerint a jogfolytonosság kedvéért a hivatal viselheti az alispáni hivatal elnevezést, s az élén álló vezető pedig legyen vármegyei közigazgatási főnök.

Határozatilag Békés vármegye közigazgatásának főnöke elnevezés fogadtatott el.

Elnök a tisztviselők, nyugdíjasok, hadiözvegyek járandóságával foglalkozik, s megállapítja, hogy ezen kérdés megoldása igen sok nehézséggel fog jární, mivel-hogy szükséges fedezet nincsen. A vármegyének pénze nem maradt vissza, s így fedezet csak előreláthatólag adófizetés útján remélhető. Kéri a pénzügyigazgató urat, hogy az adófizetés megindítása tekintetében bocsásson ki körrendeletet a községekhez, hogy a községi adóhivatalok kezdjék meg működéseiket, adóbehajtásokról gondoskodjanak stb. A hadiözvegyi segélyekre vonatkozólag még behatódobban nem foglalkozott, de megállapítható, hogy az orosz katonai parancsnok nem akar ismerni hadisegélyt, hanem szerinte mindenkinek dolgoznia kell. E kérdésben valószínűleg az fog kialakulni, hogy a segélyezés a rászorult szegénysegélyezés területére fog átjutni.

Dr. Fekete Dezső h. püig. (helyettes pénzügyigazgató) vázolja az *adófizetések, adókivetések, behajtások nehézségeit*, és ígéretet tesz, hogy a kért körrendelet kibocsátását a legrövidebb időn belül meg fogja tenni. Már most leszögezi, hogy sok károsodás, lopás, jövedelemkiesés stb. következtében iparos, kereskedő, gazda, tisztviselő alig fizetőképes, s így sok remény, sok fedezet az adófizetésből egyelőre nem várható. A tisztviselők kifizetésére vonatkozóan, mivel sem a pénzügyigazgatóságnak, sem a vármegyének közvetlen pénztára nincsen, a központi illetményhivaltaltól pedig a küzdő arcvonal elszakított, ezért valami központi megyei pénztár vagy központi kisebb illetményhivatal volna felállítandó, mely a beérkező pénzeket kezelné és a kifizetéseket teljesítené.

Halmos János szv. főtanácsos tiltakozik azellen, hogy a vármegyénél ilyen szerv létesüljön, rámutatva annak akadályaira.

E kérdésben ezúttal határozat nincsen, mert az újabb tanulmányozást igényel.

Dr. Fekete Dezső pénzügyigazgató-helyettes kéri, hogy a pénzügyi nyugdíjasok csekkjeit, utalványait a postahivatal kézbesítse ki. Ezek az utalványok a postahivatalnál visszatartattak, s az érdekeltek állandóan a pénzügyigazgatóságot zaklatják az utalványokért. Remélve, hogy a jövőben az igazgatóság módot talál ezen utalványok kifizetésére, kívánatosnak tartja, hogy azokat a postahivatal juttassa el az érdekeltekhez.

Megkeresendő a postahivatal az utalványok sürgős kikézbcsítésére iránt.

Elnök megállapítja, hogy jelenleg a közigazgatás és az állami hivatalok is, elszakítva a minisztériumtól, oly helyzetben vannak, hogy nem tudnak a régi alapon dolgozni, hanem maguknak kell az élethez szükséges feltételekről, eszközökről, módozatokról gondoskodni, ami eddig talán jórészt a minisztérium hatáskörébe tartozott. Amikor Békés vármegye közigazgatásának vezetését átvette,

akkor nagy felelősséget is vállalt, mely felelőség viselésénél, úgy gondolja, nem intézkedhetik csak saját ismeretei alapján, hanem az egyes szakhivatalok véleményét értekezlet keretében rendszeresen hetenként egyszer vagy kétszer igénybe kívánja venni, s ezen a fontosabb problémák körül eszmecserek történnének, s így talán a közületekre, közönségre s mindenkire a legkedvezőbb, legelőnyösebb megoldás útja-módja a lehetőség szerint biztosítva volna.

Az értekezlet megtartását jelenlevők egyhangúlag helyeslik, s megtartása a jövőre nézve határozatilag kimondatott.

Több tárgy nem lévén, elnök az értekezletet berekesztette azzal, hogy az újabb értekezlet napját az érdekeltekkel annak idején közölni fogja.

K. m. f.

Dr. Ipolyi József
jegyzőkönyvvezető

Dr. Csige-Varga Antal
elnök,
közigazgatási főnök”

Természetesen az itt elhangzottak csak egy részét körvonalazták a megoldandó köz-igazgatási feladatoknak; pedig ez sem volt kevés. Hogy teljesebb képet kapjunk a közigazgatás szerteágazó teendőiről, olvassuk el még Makó város polgármesterének beszámolójából az erről szóló sorokat:

„Az igazgatás az első napok óta a bevonulás előtti ügybeosztásnak megfelelően zavartalanul folyik. 1944. november 20-án a városparancsnok részben a régi képviselő-testület tagjaiból, a demokratikus pártok megbízottaiból, a gazdák, kereskedők képviselőiből egy, a *képviselő-testületet ideiglenesen pótló bizottságot* hívott életre, amely 60 tagból áll. Elnöke a polgármester-helyettes, előadói a városi ügyosztályvezetők. A képviselő-testületet ideiglenesen pótló bizottság a város szervezési szabályrendeletében foglaltaknak megfelelően azokkal az ügyekkel foglalkozik, amelyek a szabályrendelet szerint a képviselő-testület hatáskörébe tartoztak. Eltérés a szabályrendeletől csupán annyiban történt, hogy az előadó tisztviselők szavazati joggal nem rendelkeznek, csupán az elnöklő polgármester-helyettes, aki szavazategyenlőség esetén szavazatával dönt. Ez a képviselő-testületet ideiglenesen pótló bizottság dönt mindazokban az ügyekben, melyekben a polgármester mint egyéni hatóság nem dönthet. Üléseit a szükséghez képest hetenként tartja. Ügyrendje a képviselő-testület ügyrendje.

A közellátási és jogügyi kérdések megvitatására és előkészítésére a képviselő-testület jogügyi, illetve közellátási bizottságot választott. A közéletmezés kérdéseit eddig megelégedésre sikerült megoldani, hozzávetőlegesen az eddigi közellátási jogszabályok keretében. A *kenyér- és zsírjegyeket* az állami jegyek mintájára *rendszeresítettem*, és hogy a lakosság kenyérellátását biztosítsam, lehetőséget nyújtottam arra, hogy az ellátatlan lakosság 1945. július 31-ig kenyérgabonáját – havonként és fejenként 20 kg-ot – megvásárolhassa. Azoknak, akik ezzel a joggal élni kívántak, örlési tanúsítványt és vásárlási engedélyt adattam ki. A közellátás terén azokból a cikkekből, melyekből behozatalra szorult a város, mint pl. só, paprika, cukor, petróleum, hiányok mutatkoznak, bár egy *minimális mennyiséghez a romániai csempészek révén hozzájut a város lakossága*. A behozatali cikkek

beszerzésére a szakszervezetbe tömörült kereskedők *árubeszerző és cserélő szervezet* alakítottak, amely a hatóság ellenőrzése alatt áll, és élvezi a hatóság támogatását. Ez a szerv a hatóság engedélyével szállítja a városból az itt nélkülözhető árukat, és a hatóság ellenőrzése mellett, a nagykereskedőn keresztül osztatja ki a kis-kereskedőknek a csereképpen hozott cikkeket.

A piaci árusítás, mondhatni egybeti szünet után, megindult. A termelők terményeiket zavartalanul és maximális áron árusítják. A kereskedelmi üzletek a katonai parancsnokság, illetve a városi hatóság felhívása alapján ugyancsak zavartalanul árusítanak.”

A Nyírszöllősi főjegyző helyét ideiglenesen a községi szociális titkár, Fazekas Mária volt kénytelen elfoglalni. 1944. november 16-án jelentette az alispáni hivatalnak:

„*A fősolgabírói teendőkkel* a megszálló orosz járási katonai parancsnokság részéről (Kemece és 18 község) Hazay Zoltán fősolgabíró úr lett megbízva. Jelentésünket hetenként küldönc útján kétszer küldjük el.

A fősolgabírói hivatal régi tisztviselői közül Kemeccsén, tudomásom szerint, senki sincs.

A községi jegyzői hivatalokban sem igen maradtak főjegyzők, mert Kótajban is a községi irodatiszt látja el a főjegyzői teendőket. Itt, *Nyírszöllősön, a faluban egyetlenegy tanult ember maradt,* ki nyug. tanító, s ki tanerő hiányában a tanításban (leányával együtt) kíván részt venni.

Csendőrség vagy rendőrség sem a faluban, sem a közelben nincs.

A községi főbíró Riegel József, ki az előjárósági tagokkal együtt – mert csak a főjegyző úr és közs. irodatiszt, valamint három tanítónő (és három katona) hagyta el a községet – a legnehezebb munkát fejtik ki.”

„*A szellem mindenben demokratikus legyen!*”

A közigazgatás helyreállításával egy időben felszínre került a demokratizálódás folyamatának és ebben az egyes pártok súlyának, szerepének, befolyásának a kérdése is. Nem véletlen, hogy ez a probléma leghamarabb és korai időpontját tekintve meglepően éles formában éppen Békés megyében jelentkezett. A megye múltjából természetesen következett ugyanis, hogy az agrármozgalmakon nevelkedett lakosság a forradalmi örökségnek megfelelő úton igyekezett 1944 őszén is elindulni. Mivel azonban Békés megye nemcsak a szegényparaszti mozgalmaknak volt a szülőföldje, hanem a parasztburzsoázia is jelentős haladó hagyományokkal rendelkezett itt, hamar kieleződött a kérdés: proletár vagy burzsoá vezetés legyen-e az országban? Békés megye közigazgatási főnöke ezt a maga hatáskörén belül minél előbb igyekezett tisztázni, és lehetőségeit megpróbálta felhasználni a kommunista befolyás növekedésének megakadályozására.

1944. november 3-án Csige-Varga az alábbi utasítást adta az alárendelt polgármestereknek, fősolgabíráknak és községi előjáróságoknak:

„A Kommunista Pártnak s a kommunista pártállású egyéneknek a közigazgatásban való szerepét illetően tájékoztatás és mihez tartás végett a következőket közlöm:

A megszálló haderő parancsnokai, akiknek parancsszerű intézkedésére a megszállt területen a közigazgatás megszervezése s működésbe helyezése megindult, általában s kezdettől fogva azt hangsúlyozzák, hogy mindent a rendes magyar törvények és jogszabályok szerint kell tovább folytatni, tehát a közigazgatás is a régi mederben és formák között folytatandó, csupán a szellem kell hogy teljesen szakítson a népellenes, fasiszta elvekkkel, azaz a szellem mindenben *demokratikus* legyen.

Hitelt érdemlő és irányadónak tekintendő forrásokból arról is értesültem, hogy Szovjet-Oroszországnak, illetőleg a Kommunista Pártnak hivatalos politikai programja is kizárja jelenleg Magyarországon a kommunista rendszernek, a proletárdiktatúrának s hasonlóknak behozatalát, s a *Szovjetunió és a Kommunista Párt kifejezett, hivatalos programja: szabad, független és demokratikus Magyarország megteremtése. Nem kevesebb, de nem is több.*

Ezekhez képest helytelen s meg nem engedhető, hogy bárhol is egyetlen párt igényelje magának a közigazgatási vezetést, vagy bármiben ténylegesen döntési jogot gyakoroljon. Ez ellenkeznék a Szovjet-Oroszország által is fenntartani kívánt magyar alkotmányos renddel és demokratikus szellemmel.

Az itt közölteket kérem tudomásul venni, mindig szem előtt tartani, és kérem megfelelően gondoskodni arról, hogy mások is, akiket illet, megtudják, és magukat ezekhez tartásák. Ahol netán eltérő felfogás vagy törekvés mutatkoznék, ott demokratikus módon, azaz a határozottság, a céltudatosság mellett a türelmes felvilágosítás és megnyerés eszközével igyekezzék érvényre juttatni a fentiekben ismertetett fontos elveket.

Tehát a Kommunista Párt a törvényszerű keretekben szintén bevonható, és be is vonandó az ügyek intézésébe; megbízottjai, mint segítő s tanácsadó szervek, *külön díjazás nélkül* részt vehetnek a közigazgatásban, de nem kizárólagosan, s nem döntő vagy kényszerítő hatáskörrel, hanem úgy, hogy a többi demokratikus magyar pártoknak (a Kisgazda-, a Szocdem Pártnak) is joga s tényleges módja legyen hasonlóképpen közreműködni.

A helyzetről, illetve az eredményről a szükséghez képest jelentést kérek.”

A közigazgatási főnök körlevelére beérkezett jelentések azt tanúsítják, hogy a Kommunista Párt, illetve annak tagjai, jöllehet a cselekvésben, a tennivalók megoldásában a legnagyobb részt vállalták, részükről ez – egy-két kirívó, egyéni kezdeményezésből származó és gyorsan felszámolt esettől eltekintve – nem párosult a hatalom kisajátításával, illetve annak szándékával.

Dr. Szöllösi László, az orosházi járás közigazgatási főnöke 1944. november 9-én Csige-Vargának a következő megnyugtató jelentést küldte:

„Tisztelettel jelentem, hogy a megszálló Vörös Hadsereggel egy időben a helybeli Kommunista Párt megkezdte működését.

A párt vezető személyei azonnal érintkezésbe léptek a helybeli hatóságokkal, s

így kölcsönösen – átérezve az idők súlyosságát – igyekeztek orvosolni az orosz parancsnokság előtt a felmerült panaszokat és bajokat.

Oroszában a Kommunista Párt nem tett egyetlen olyan lépést sem, melyből az volna feltételezhető, hogy a közigazgatás vezetését magának igényelné.

Bár a járás többi községeiben a közlekedési nehézségek miatt ez ideig nem tudom, mi a helyzet, de ismerve a helybeli Kommunista Párt mentalitását, erős meggyőződésem, a közigazgatás ott is a régi mederben és a régi formák között folyik.

Oroszában megalakult az antifasiszta blokk, mely a régi szellemmel szakítva, célul tűzte ki a szabad, független és demokratikus Magyarország megteremtését.

Mint a fentiekből is kitűnik, a Kommunista Párt – nem kizárólagosan és nem döntő szereppel – az ügyek vitelébe be van vonva, a közigazgatás demokrata szellemben a régi mederben tovább folyik.”

Mezőmegyer község elöljárósága nevében dr. Elekes Zoltán főjegyző 1944. november 10-én így foglalta össze a helyzet rendezésére tett lépéseket:

„Tisztelettel jelentjük, hogy Mezőmegyer községben Zsibrita András mezőmegyeri lakos, aki a Kommunista Pártnak tényleges tagja, azon kívánsággal jött elöljárósághoz, hogy a Kommunista Párttól kapott utasítások szerint a községben a Kommunista Párt tényleges tagjaiból községi tanács alakíttassék meg, s ezzel az elöljáróság hatásköre szűnjék meg. Az ügy tisztázása végett a közs. bíró és főjegyző, valamint Zsibrita András beutaztak Békésre K. L. Szabó Gábor járási parancsnokhoz, aki kijelentette, hogy a közs. tanács megalakítása ügyében már ki is akart szállni a községbe, mivel a községi tanács megalakítása az ő hatáskörébe tartozik. Zsibrita András a tárgyalás során mezőmegyeri közs. tanács elnökévé kinevezte, és megbízta, hogy hívja be maga mellé a tanács tagjait annak a figyelembevételével azonban, hogy a tanács a pártokon felül áll, tehát abba behívhatók tagokul a szovjet katonai hatóságok által engedélyezett kommunista, szocdem és kigazda pártok tagjai vagy olyanok, akik még pártokba nem léptek be, csak szociális és demokrata gondolkodású, tisztességes egyének legyenek. Úgy állítandó azonban a tanács össze, hogy tagjai a községben levő foglalkozási ágak szerinti érdekeltségekből képviseltesenek, tehát legyen a tanácsban a kigazdák, munkások, iparosok, kereskedők és szellemiekből képviselő.

A járási parancsnok rendelkezése szerint Zsibrita András 4 tanácstagot maga mellé be is hívott, és pedig Vidovenyecz Mihály és ifj. Szabados Mátyás kigazdákat, Kraszkó Mihályt a munkások részéről, Lehóczki András a kereskedők részéről. Úgy vélte, hogy mivel iparosok és kereskedők összesen alig vannak a községben, elég lesz részükről egy kereskedő, Lehóczki behívása, és mivel szellemiek csupán a főjegyző és irodatiszt, továbbá az ev. tanító és a közs. tanítónő a községben, értelmiségi képviselőre a tanácsban szükség nem is lesz.

A tanács megalakulásával az elöljáróság megszűnt, és az elöljárók hivatalukat elhagyták.

A helyzet e téren Mezőmegyer községben a jelenben ez. Amennyiben ez a jelenlegi szabályoknak és követelményeknek valamilyen vonatkozásban nem felelne

meg, tisztelettel kérjük a Vármegyei Közigazgatási Főnök Úr idevonatkozó rendelkezését, hogy az esetleges szabálytalanságokat kiküszöbölhessük.”

Gyoma nehezen vagy alig ismerte el Gyula felsőbbtségét. A községi irodatiszt – ő lett a község közigazgatási vezetője – 1944. november 23-i jelentése szerint meglehetősen tehetetlenül állt a felmerült problémákkal szemben:

„Tisztelettel jelentem, hogy 30/1944. számú hirdetmény megjelenésekor a *volt direktorium, s annak megszűnésével 1944. évi november hó 12-től november hó 15-ig terjedő időben a kommunisták pártja gyomai csoportja magának kívánta a közigazgatás irányítását.* 1944. november hó 15-ig ezt gyakorolta is, azonban ekkor valamely országos kiküldött, a nevét nem tudom, felkereste itt helyben a pártot, és a további működésüket illetőleg felvilágosította a teendőkre vonatkozólag. Hogy az értekezleten mi hangzott el, nem tudom, mástól sem hallottam, csak amikor a kiküldött Gyomáról eltávozott, tudomásomra hozták, hogy a közigazgatás további irányításától eltekintenek, mondván, mindenki végezze a dolgát legjobb tudása és igyekezete szerint, ők tovább a közigazgatási dolgokkal nem törődnek. Ezzel szemben a polgári lakosság kenyérgabonával való ellátása tárgyában kiadott 65/1944. számú rendelet, a kir. Pénzügyigazgató Úr által kiadott 25 589/1.1944. számú rendelet pontos végrehajtásában akadályoznak, annak mikénti végrehajtását ők kívánnák szabályozni, ők kívánnak fizetésrendezést eszközölni, egyeszővel mindenben ők akarnak rendelkezni.

Miután a fenti 30/1944. számú rendelet azt kizárja, hogy a közigazgatás irányítását és a kiadott rendeletek végrehajtását itt helyben ők szabályozzák és engedélyezzék, és mert a kevés számú és igen nagy feladatokkal küzdő tisztviselők zavartalan munkáját ezáltal zavarják, mély tisztelettel kérem Főnök urat, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja gyomai csoport vezetését (elnöke Vaszkó Imre szabó, titkára Lakatos János cipész) méltóztassék hivatalos úton figyelmeztetni, hogy a közigazgatási teendőktől tartsák magukat [távol].

Főnök Úr, a kir. Pénzügyigazgató Úr, M. Kir. Közellátási Felügyelőség által *kiadott rendeleteket nem veszik tudomásul, azt mondják, azt hajtsák végre Gyulán, itt Gyoma van.* Ami pénzt Gyomán adóban beszednek, annak Gyomán van a helye, Gyulán intézzék el azt, amit Gyulán beszednek, s ehhez hasonló kijelentéseket tesznek, s hiába minden igyekezetem és magyarázatom, hogy nekem felettes hatóságom parancsol, és annak a rendeleteit vagyok köteles végrehajtani, teljesen üres fülekre talál.

Mély tisztelettel kérem a lehető legsürgősebb intézkedését, mivel munkánkat zavartalanul nem tudjuk ellátni.”

A gyomai jelentés vétele után Békés megye közigazgatási főnöke november 25-én még egyszer szükségesnek tartotta körlevélben leszögezni: a pártok egyikét sem illeti kiváltságos helyzet vagy a többivel szemben előjog, hanem mindegyik demokratikus pártnak egyformán kell módot és lehetőséget nyújtani a közigazgatásban demokratikus alapon való részvételre. Ugyanebben a körlevélben viszont már figyelmeztette azokat a régi közigazgatási tisztviselőket is, akik

„a közönség irányában újból oly hangot és magatartást tanúsítanak, amit a régi rendszer idején esetleg megengedhettek maguknak, ma azonban többé már remélniök s megkockáztatniok sem szabad.

Ezért saját érdekükben is figyelmeztetem és utasítom az összes előljárókat, tisztviselőket és hivatalos közegeket, hogy minden ténykedésükben és a közönséggel való érintkezésükben őszintén és maradéktalanul igyekezzenek alkalmazkodni a demokratikus elvekhez és szellemhez, mint amelyek a jövőben egyedül hivatottak uralkodni s érvényesülni. Gorombaságnak, türelmetlenségnek s közömbösségnek nincs helye sehol, senkivel szemben, hanem jóindulattal, figyelmesen és türelmesen meg kell hallgatni mindig a panaszokat és kéréseket, és ugyanily szellemben kell intézkedni, döntení is úgy, hogy a közigazgatási szervek és általában a közigazgatás iránt a közönség minden rétegében bizalmat és megelégedést tudjanak kivívni, s állandóan vagy mind jobban biztosítani. Minden komoly, jóakarató ember megértheti, hogy más módon, másféle eszközökkel nem tudunk hasznára lenni se a köznek, se saját magunknak. Amikor pedig ezeket az elveket és igazságokat ismételten hangsúlyozom, arra is figyelmeztetem Címet, hogy részemről az illetőkkel szemben ez az utolsó tájékoztatás és utasítás! Ha tehát a jövőben bármely tisztviselő vagy hivatalos közeg magatartása netán az itt kifejtett irányelvekbe ütköznék, a tudomásomra jutott konkrét esethez képest haladéktalanul meg fogom tenni az illető ellen a legszigorúbb megtorló intézkedést.”

Kinek a kezében legyen a vezetés, ki irányítsa a megyei közigazgatást? A hatalomért folyó harc, ha aránylag kis területen és helyi kérdéseket illetően is, ha kezdeti formában is, de itt, Békés vármegyében 1944 őszén előtör; a későbbi hetekben, hónapokban Debrecenben, majd Budapesten e harc más formái tűnnek fel. Itt az indulásnál vagyunk.

A békési kommunisták is, a 19-esek és a Kommunista Párthoz újonnan csatlakozók, meg Csige-Varga is demokráciát akart, de mindegyik a maga módján.

Amiben a szemben álló felek tévedtek: egyfelől, 1944 őszén a Tiszántúlon irreális volt a proletárdiktatúra azonnali megvalósítása, 1919 új kiadása; másfelől pedig nem felelhetett meg a néptömegeknek a tiszta polgári demokrácia nyugati formája sem.

Itt előre kellett lépni.

„A gyermekeknek rendszeres iskolába járásáról gondoskodjanak” . . .

A hadműveletek során súlyos károk érték az iskolákat: részben a harci cselekmények, részben pedig azért, hogy a harcoló katonaság szálláshelyül használta az iskolaépületeket. A bombázásoktól sérült, törött ablakú, jórészt felszerelés és jó néhány helyen tanítók nélkül maradt iskolák szomorú képet nyújtottak.

A szovjet parancsnokságok a mindennapi élet helyreállítása, az élet normalizálása érdekében arra törekedtek, hogy mielőbb megkezdődjék a tanítás. Ezt elősegítették azzal is, hogy ilyen értelmű parancsot adtak a közigazgatási szerveknek, de az-

zal is, hogy közreműködtek az akadályok elhárításában. Ahogy a frontvonal távolodott, s megszűntek a háborúval együtt járó katonai és civil kilengések, már kísérletet lehetett tenni az iskolák rendbehozatalára és a tanítás megkezdésére. Az októberben felszabadult községekben, városokban november végén már csaknem mindenütt iskolába jártak a gyerekek, természetesen nem a békebeli feltételek között. Decemberben vagy januárban nagyon sok helyen ismét be kellett csukni az iskolákat, de ennek már csak közvetve volt oka a háború: hiányzott a tüzelő, nem tudtak fűteni.

A bajaszentistváni római katolikus iskola első tantestületi értekezletén, 1944. december 14-én az alábbi beszámoló hangzott el az iskola háborús viszontagságairól:

„Az 1943/44-ik iskolai évet a német megszállás miatt 1944 márciusában vizsgák nélkül fejeztük be. A gyerekek tudása a sok légiriadó miatt bizony eléggé gyenge és bizonytalan volt. Féltudással kellett gyermekeinket vizsga nélkül osztályozni, és ez a tanítótételnek gondot okozott, mit sajnos, igazol a jelenlegi hiányos tudás.

Iskolánkba bevonult a német katonaság. Iskolánk jól felszerelt, modern, új iskola, mit sajnos, megviselt az átvonuló csapatok garázdálkodása. Megszállás után iskolánkat majdnem kifosztva kaptuk vissza. Padjaink, tábláink és egyéb eszközeink szétszórva, darabokban heverték. Szekrényeink, asztalaink felfeszítve és kifosztva kerültek vissza hozzánk. A tantestület tagjai megszállás után fájo szívvel és könnyes szemmel nézték a romokat, és kutató szemmel keresték az újabb lehetőségeit annak, hogy a romokból hogyan tudnák újjá, régivé varázsolni a feldúlt dolgokat.

1944 október elején a német csapatok megkezdték a menekülést Bácskából és Bajáról is. Sok értékes dolgot vittek el magukkal. A város lakossága is nagyrészt félt a propagandától (ti. hitelt adott a fasiszta propagandának. – Szerk.), és a lakásukat itt hagyva menekültek Dunántúlra. A tantestület tagjai is elmenekültek, csak egy rendes kinevezett tanító maradt itt és három kisegítő. 1944. október 20-án nagy lövöldözések mellett bevonult a [szovjet] hadsereg Bajára. Bevonulás után sok minden ment át az iskola, mert ismét szálláshelyül használták fel. Október 26-án az orosz katonai parancsnokság az iskolák megkezdését rendelte el. A menekülés által négy személyre megcsappant tantestület remegve gondolt a tanév megkezdésére. A gyerekeket összehívtuk, és a négy tanító erőit meghaladó munkateljesítménnyel dolgozott azon, hogy a kitűzött időre, október 30-ra az iskola kapuit megnyithassa kis tanulói előtt. Minden anyagiak nélkülsége mellett magunknak kellett mindent kitakarítanunk és rendbehoznunk. Dicséretet érdemel egy-két lelkes szülő, ki látta a tanítók jóakarátát, önként és teljesen ingyen vállalkozott a régi rend helyreállítására. Úgy a tanítóság, mint a szülők és gyerekek közös megértésével és szíves segítségével tudtuk elérni azt, hogy iskolánkat 1944. október 30-án Isten segítségével meg tudtuk nyitni. A tanítás azóta rendszeresen folyik. Megemlítést érdemel, hogy első hetekben úgy a gyermek, mint a tanító élet- és halálfélelem között tudta csak látogatni az iskolát, mert a németek állandóan géppuskázták úgy az iskolánkat, mint az egész város utcáit. De a jó Isten megsegített bennünket, és azóta zavartalanul folyik a

tanítás. Igaz, nem a napi öt óra munkaidővel, hanem csak két óra munkaidő van. De reméljük és kérjük a jó Istent, hogy adja meg azt, hogy a régi rendben folyhasson a tanításunk. És a nehéz időben áldja meg a munkánkat, és adja, hogy minden kis tudáscsíra, amit a gyermek lelkében vetünk el, gyümölcsöző legyen.”

A bajaszentistváni iskolában 1944. december 14-én a beírt, és az iskolát valóban látogató tanulók száma így alakult:

	„Beírt létszám:	Az iskolát látogatója:
I.	75	56
II.	71	62
III.	50	38
IV.	70	60
V–VI. fiú	33	33
V–VI. leány	53	40
VII–VIII. fiú	42	12
VII–VIII. leány	38	25

A tanulók egészségi állapota kielégítő, táplálkozásuk elég rendes. A ruházat néhány kivételtől eltekintve megfelelő. *Tankönyv- és írószerekkel való ellátottságuk azonban hiányos.* A redukált óraszám mellett folyó tanításban a tanítók iparkodnak a feldolgozható anyagot elvégezni.”

Öcsöd község főjegyzője november 10-én jelentette:

„A községünkben lévő iskolák egy része működését megkezdte, és azt végzi mindaddig, míg a fűtési viszonyok lehetővé teszik. Az egyházi élet megindult.”

Fazekas Mária nyírszöllősi főjegyzőhelyettes 1944. november 16-i jelentésének az oktatással foglalkozó része:

„A népoktatást főszolgabíró úr rendeletére meg kell kezdenünk, bár az iskola le van foglalva a községházával együtt, így a tanítást talán nov. 20-án privát helyen megkezdjük. A régi tanerők közül csak özv. Moldován Lászlóné tanítónő van itthon, de felajánlotta szolgálatát Ilvács Mihály nyug. tanító leányával együtt, ki most végzett, s így a tanítást hat-nyolc tanerő helyett három tanerővel meg tudjuk kezdeni.”

Az orosházi „Népakarat”-ban jelent meg november 30-án a következő közérdekű hirdetés:

„Az orosz katonai városparancsnokság rendelkezéséből folyó évi november hó 15-én a község összes iskoláiban megkezdődött a tanítás.

Felhívom a község összes tanköteles gyermekeinek szülőit, hogy tanköteles gyermekeiket pótlólag az iskolába irattassák be, és a gyermekeknek rendszeres

iskolába járásáról gondoskodjanak, mert ellenkezőleg a mulasztóval szemben a leghzigorúbb eljárást fogom alkalmazni.

Dr. Szöllősy László s. k.
járási közigazgatási főnök”

A kiskunfélegyházi polgári iskola igazgatójának 1944. november 30-i hirdetménye:

„A Vörös Hadsereg kiskunfélegyházi katonai parancsnoka elrendelte az összes iskolák mielőbbi megnyitását.

Felhívom ennél fogva mindazon tanulókat, akik a gimnáziumba akarnak beiratkozni, hogy 1944. december 4-én délelőtt 8–12 óráig az Egyház téri tanonciskolában jelentkezzenek.”

És az eredmény? Az 1944. december 7-i jelentés szerint a Szent László reálgimnáziumban megkezdődött a tanítás: 4 tanteremben 4 tanár 69 diákot oktat.

Magyarország felszabadított területein az iskolai oktatás megindulása azonban nemcsak a kapuk megnyitását jelenthette. Rendezni kellett azt is, ami a kapukon belül történik. Révész Imre, Tiszántúl református püspöke, megbízott tankerületi főigazgató „Bizalmas utasítás”-sal fordult a tanárokhoz tennivalóik, követendő magatartásuk tisztázása érdekében. Levele a tiszta emberi humánus, a demokratizmus, a történelmi realitás józan mérlegelésének szellemében fogant. Alkalmas volt arra, hogy eszmei alapot adjon a nehéz történelmi helyzetben induló iskolai oktatáshoz.

„Isten kegyelméből újra megkezdhetjük a tanítást és vele a jobb magyar jövő építését. Munkánk nem lesz könnyű, mert egyelőre számos külső akadály és belső gátlás fogja megnehezíteni. A külső akadályok elhárítása nagyrészt rajtunk kívül álló tényezőktől függ, a belső gátlásokon ellenben magunknak kell úrrá lennünk, ha azt óhajtjuk, hogy munkánk a mai helyzetben eredményes, az óhajtott jövő számára pedig gyümölcsöző legyen.

Ennek érdekében addig is, amíg a megalakulandó törvényes magyar kormány e tekintetben végleges érvénnyel, részletekbe menően intézkednék, a következőket adom bizalmas utasításba:

A magyar köznevelés és közoktatás minden munkásának tisztán kell látnia azt, hogy a mostani világháború közelgő befejeződésével hazánk és népünk életében sokkal mélyebbre ható változások fognak együtt járni, mint aminőket 1918-i összeomlásunk hozott magával. Minden tanár és tanító gondolja meg, hogy az iskolát ezrek figyelik, reménykedő és gyanakvó szemek; gondolja el, hogyan nő meg kiejtett szava a szülők körében, s hogyan torzul el akárhányszor a tanulók tolmácsolásán át még nyugodtabb időben is. Éppen ezért minden tanár és tanító, rendkívüli felelőssége teljes tudatában, gondosan óvakodjék attól, hogy növendékei előtt a mai helyzetet, akár csak pusztá célozgatásokkal, hangulatkeltéssel is, valami epizódyszerű rövid közjátéknak tüntesse fel, amelynek elmúltával lényegileg éppúgy a megelőző társadalmi és politikai rend, az eddigi magyar közszellem fog visszatérni, mint ahogyan az 1919 augusztusától kezdve történt. Az ilyen beállítottság maga éppen elég volna arra, hogy a mai helyzetben minden tanítói és

nevelői munkát lehetetlenné teygen, iránta a sorsunk irányítását ma és a jövőben kezükben tartó külső és belső tényezőkben teljes bizalmatlanságot ébresszen.

Tisztán kell látni azt is, hogy a letűnt, illetőleg az országnak még meg nem szállott részén is letűnőben levő magyar bel- és külpolitikai rendszer fölött már az eddigi események meghozták a lesújtó ítéletet. Külpolitikánk eltévesztett voltát, a német szövetség végzetes hatását maga Magyarország kormányzója állapította meg október hó 15-én, egyúttal az egyedül helyes kivezető utat is megjelölve. Belpolitikánk a német nemzetiszocialista szellem és rendszer egyre szolgálbaibb utánzásával, a szabadság és humanitás örök emberi és magyar értékeinek megtagadásával, a faji kérdés materialisztikus felfogásával, a zsidókérdés embertelen és keresztyéntelen »megoldásával«, a »keresztyén« jeltű jogosulatlan és képmutató használatával s ennél fogva lejáratásával, s emellett az igazi demokrácia és parlamentarizmus, a ma kívánatos ütemű társadalom-gazdasági fejlődés elgáncsolásával szintén megérdemelte bukását. Föltétlenül óhajtható tehát, hogy tanáraink és tanítóink vessenek lelkiismeretesen számot magukkal: eljutottak-e már, s ha nem, képesnek érzik-e magukat eljutni mindennek tiszta meglátására? Ha e tekintetben más meggyőződésük van, az iskolai munka nyugalmanak s az iránta való bizalomnak biztosítása érdekében meg kell hozniuk azt az áldozatot, hogy meggyőződésük következményeit önként levonják, s az előbb-utóbb elkerülhetetlen külső beavatkozást maguk és esetleg iskolájuk ellen nem idézik föl.

Minden tanár és tanító tartsa kötelességének, hogy a rendelkezésére álló eszközök felhasználásával *tárgyilagos képet alkosson magának az angol birodalom, az Észak-amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió valódi szelleméről, politikai, társadalmi, gazdasági rendszeréről és belső állapotáról*, függetlenül magától a német és a nyomán járó eddigi magyar propaganda végzetes ferdítéseitől és elhallgatásaitól, sőt egyenes uszításaitól. Aggodalmasan óvakodni kell attól, hogy a Szovjet megtorló háborújának előttünk kavargó véres képeit összetévezzük magával a szovjet rendszerrel és annak eddigi eredményeivel, s ily irányban tegyünk meg gondolatlan nyilatkozatokat vagy célzásokat. Az iskolában természetesen semmiféle pártpropagandának nem lehet helye, de a tárgyilagosság és a tisztánlátás érdekében a növendékek fejlettségi fokához képest nem lehet alkalomadtán megemlítés nélkül hagyni, hogy a szovjet rendszer a magántulajdont nem, csak annak korlátlan túltengését, a kapitalista rendszernek ezt a legfőbb bűnét zárja ki, hogy a Szovjetunió a kebelébe tartozó 250–300 millió ember műveltségi színvonalának emelésére aránylag rövid idő alatt bámulatosan sokat tett, a művelt értelmiségi embert a nem anyagi vonatkozású pályákon is rendkívül megbecsüli, a vallási és egyházi életet és annak tényezőit pedig – amint erről közvetlen tapasztalásból meggyőződhattunk – nemcsak nem üldözi, hanem tiszteletben részesíti. Arra is rá kell mutatnunk, hogy minden eddigi jel szerint a megszálló orosz hadseregnek nem célja Magyarország önállóságának és függetlenségének megszüntetése: *katonai céljának elérése után, amelyben őt magyar részről akadályozni éppoly biárbavaló, mint amilyen bűnös, nemzetellenes cselekedet, sorsunkra biz bennünket.*

Ennek a sorsnak nem szabad másnak lennie, mint annak, ami történelmünkben következik: *korszertű megvalósítása Kossuth kezdeményének, Petőfi álmának,*

amelynek első villanásai ott lobbantak fel már a középkor, a reformáció és az ellenreformáció korának legnagyobb magyar uralkodói és államférfiai szívében is: az emberi jogaihoz juttatott nép, a demokratikus Magyarország. »Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért...«

Ennek a nagy és sürgős átalakulásnak az előkészítéséből az iskola munkájának is ki kell vennie a maga részét. Különösen meg kell újhódnia történelmünk és irodalmunk tanításának. Tankönyveink általában véve a letűnt és letűnő régi rendszer feudális és kapitalista, illetőleg »fasiszta« szellemében vannak írva, ezért hiányaikat, téves beállításaikat a tanár és a tanító van hivatva az élő szó, a közvetlen ráhatás erejével – természetesen a növendékek fejlettségi fokához lelkiismeretesen és megfontoltan alkalmazkodva – pótolni, illetőleg helyesbíteni. Történelmünkben az eddiginél sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni a szociális gondolat erőfeszítéseinek, a népi erők mozgalmának. *Kossuthot éppúgy végleg meg kell szabadítani a demagógia vádjától, mint Adyt a rossz magyarság, a merő destrukció bélyegétől.* Rá kell mutatnunk Ady váteszi lelkének iszonyatosan beteljesült jövőbelátásaira. Az eddiginél jóval több figyelmet kell szentelnünk az Ady nyomán felnőtt írónemzedékeknek is, amelyek egészen magas rendű művészi értékeiken át mind a demokratikus átalakulásnak, a népi gondolatnak voltak szószólói. A régibb magyar irodalom örök értékeinek változatlan kultusza mellett onnan is fel kell ragyogtatni minden olyan, eddig kevésbé méltányolt nevet, amelyeknek viselői, kezdve a kódexírókon s a protestáns prédikátorokon Bacsányiig, Vajdaig és Tolnai Lajosig a szociális Magyarországért, a demokrata eszményekért küzdöttek. Ezeknek az íróknak méltó tárgyalásából derül majd ki, hogy amit most akarunk építeni, az a valódi magyar hagyomány: az a méltóbb, emberibb, gyökeresebben magyar és krisztusibb.

Történelmünk és irodalmunk tanítása közben, de egyébként is különösen *óvakodni kell az 1920–1940 közti üres, felszines és nem is mindig jóhiszemű irredenta ideológia felújításától*, akár csak megszokott szövegek vagy nekibúsult célzások alakjában is. Ez az ideológia a most összeomló magyar rendszerrel együtt megérdemelten elbukott. A »Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország« istenkáromlásához közel járó pedagógiai tévelyéért méltán bűnhődünk. A magyarság jogos igényeinek érvényesítésére a békekötés előtt és után az eddigitől teljesen eltérő utat kell keresnünk, amely nem fantomokon, hanem realitásokon át kell hogy vezessen, s amely út járhatásának előfeltétele a környező dunai népekkel s legelsősorban a saját megmaradó nemzetiségeinkkel való lelki megbékélés lesz, a szociális és a demokratikus népi gondolat jegyében, az eddiginél emberibb és keresztyénibb, a saját régebbi történelmünk irányvonalának is megfelelőbb szellemben. Éppen ezért a legnyomatékosabban felhívom tanárainkat és tanítóinkat arra, hogy a hagyományos irredenta szellemnek minden olyan megnyilatkozását gondosan kerüljék, amelyből fajgyűlöletre lehetne következtetni, kerüljék még akkor is, hogyha a használt tankönyv erre alkalmat vagy indítást adna. Ugyanígy legnyomatékosabban figyelmeztetéssel óvok mindenkit a zsidókérdésnek oly szellemben való feszegetésétől vagy akár csak vigyázatlan kiszólásokkal érintésétől is, amely szellem az elbukott régi rendszer tartozéka volt, s amelyet a gyökeres magyarság lelke önmagától mindig éppoly idegennek érzett,

mint ahogyan idegennek érezte a komoly keresztyén szellemiség. Magától értetődik ezek után, hogy a *növendékek közt faji, vallási és basonló megkülönböztetést nem szabad tennünk*, társadalmi szempontból is csak egyet: minél szegényebb valaki, annál inkább kötelességünk támogatni.

Oriási feladat vár ránk. De a mi önfeláldozó munkánktól függ a gyermekeken át a felnőttek mennél gyorsabb megnyugtatása, felvilágosítása is. Nem lehet ettől vonakodnunk. Elsősorban a mi kötelességünk, hogy kemény önnevelés árán, egymást buzgón és önzetlenül támogatva, úttörői legyünk egy jobb és valóban szabad Magyarországnak, amely a »keresztyén« nevet nem hazug politikai cégérgyanánt, hanem valódi krisztusi szelleménél fogva viseli.

Isten áldását kívánom munkánkra és jóvendőnkre!

Debrecenben, 1944. december 1.

Kiváló tisztelettel
Dr. Révész Imre
egyetemi c. ny. r. tanár,
a tiszántúli református
egyházkerület püspöke,
mb. tanker. kir. főigazgató"

„A városi őrség fő tevékenysége”

A közigazgatási munka feladatai közé tartozott a közállapotok normalizálása. A harcok, az emberéletben és az anyagi javakban bekövetkezett pusztulás mélységes megárázkódtatásokat idézett elő a kis és nagy emberi közösségekben egyaránt. Megváltottak az erkölcsi normák, fellazultak, érvényteleneknek tűntek az emberi együttélést szabályozó törvények, rendeletek.

A normális, megszokott életritmus helyreállítása, a tulajdon és az emberi élet védelme – tehát a közbiztonság megteremtése – nem várathatott sokáig magára, és ezt mind a katonai parancsnokságok, mind a polgári hatóságok elsőrendű feladatuknak tekintették.

Az általános közbiztonsági állapotokat és az elért eredményeket tükrözi a kiskunhalasi rendőrség 1944 november havi működéséről szóló jelentés:

„A városi őrség fő tevékenységét november havában a közrend és közbiztonság képezte, november 20-ig 120 főnyi létszámmal, majd november 20-tól kezdve a lecsökkentett 60 főnyi őrszeméllyel.

A városi rendőrség létszámcsökkenésével megtörtént a többi ügyosztályok véglegesítése is az alábbi beosztás szerint:

Bűnügyi nyomozók 16 fő, politikai nyomozók 4 fő, karhatalmi csoport (külterületi nyomozók) 16 fő, parancsnoki ügyosztály (írnokok, raktárkezelők stb.) 12 fő.

A személyzet összes létszáma 110 fő, a megállapított javadalmazás összege havonta 17 992 P.

A karhatalmi csoport (bel- és külterületi nyomozók) november havi munkájáról

az alábbi kimutatást terjesztem elő, megjegyezvén, hogy a kimutatás csak a nagyobb ügydarabokat tartalmazza.

A karhatalmi csoport november hónapban 360 lakást kutatott át, és 11 esetben az elkobzott holmikat részint Kiskunhalas város kórházának, részint a szegényügyi hivatalnak bocsátotta rendelkezésére. A karhatalmi csoport november hónapban a tanyavilágba 36 esetben szállt ki nyomozás végett, minden esetben sikerrel. Kirabolt magánosok ügyében való nyomozások száma 45 volt. Magánosoktól visszaszerzett ingóságok értéke meghaladja a félmillió pengőt. Ezen becslés a károsultak kárbejelentése alapján történt. A kórháznak átadott gyógyszerek és orvosi műszerek értéke egyelőre nem megállapítható. A karhatalmi csoport november hónapban a rendőrparancsnok utasítására 44 egyént helyezett előzetes letartóztatásba. A gettóból elrabolt holmik után való kutatások száma 198 volt. A gettóba visszaszállított holmik értéke megközelíti hozzávetőleges becslés szerint a félmillió pengőt. A laktanyából elrabolt holmik után való kutatások száma 108 volt. Az orosz katonai parancsnokságnak átadott kincstári javak értéke orosz becslés szerint több millió pengőt tett ki . . . Jugoszláviába átmenekülők leigazolásának száma 18 volt. Elrejtett fegyverek után 27 esetben történt nyomozás. Beszállított katonai fegyverek száma 14, vadászfegyver 3, lőszer tonnaszámra. A karhatalmi csoportot az orosz katonai parancsnokság fegyverrel is eláta.

Elismerés és dicséret illeti meg a karhatalmi csoport eredményes munkájáért annak vezetőjét, Engelmann Sándor csoportvezetőt, és javasolom, hogy ezt a városi tanács jegyzőkönyvileg is fejezze ki a csoport kiváló teljesítményéért.

A rögtönítélő bíróság november hó folyamán 21 egyént ítél el rablás és fosztogatás miatt, és büntette őket 4 év és 3 hónap közötti szabadságvesztés-büntetéssel. További 16 egyén van őrizetben, úgyhogy a fogdák már túlszűfoltak. Kívánatos, hogy a bíróság a vagyonosokat magas pénzbüntetéssel sújtsa, ami a város jövedelmének fokozása érdekében is indokolt."

Az öcsödi főjegyző november 10-i jelentése, amely a még szükséges tennivalókat elemzi, egészében biztatónak itéli a közállapotokat.

„A község közbiztonságának ellátását a megszálló hadsereg által idehelyezett ez idő szerint két csendőr, két községi rendőr segítségével, jóakarattal igyekszik szolgálni, panaszok esetén minden alkalommal rendelkezésre áll, ami általában megnyugtató jelenség. Természetesen indokolt lenne egy nagyobb létszámú csendőrség beállítása, hogy a visszaélések s ezáltal a panaszok a lehető legkisebb mértékre redukáltassanak.”

Nem kevésbé megnyugtató a makói helyzetkép sem.

„A község helyre van állítva. A szovjet szervek csak az ellenőrző szerepet gyakorolják, a rend fenntartásáról a polgárőrség gondoskodik. A 130 belterületi és 30 külterületi polgárőr fizetéséről – havi 45 000 P – a város gondoskodik, remélve, hogy ezeket a kiadásokat a belügyi kormányzat vissza fogja téríteni.”

ÁTTELEPÜLÉS A GYEPÜ I-RE ÉS A GYEPÜ II-RE

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása 1944. október 28-án direktívát küldött Malinovszkij marsallnak, a 2. Ukrán Front parancsnokának, és elrendelte, hogy

„... a 46. hadsereg és a 2. gárda gépesített hadtest *október 29-én menjen át támadásba a Duna–Tisza közén*, göngyölítse fel a Tisza nyugati partján kiépített ellenséges védelmet, és biztosítsa a 7. gárdahadsereg átkelését a folyón. Ezután a 2. és a 4. gárda gépesített hadtesttel megerősített 46. hadseregnek csapást kellett mérnie a Budapestet védő ellenségre.

A Legfelsőbb Főparancsnokság hadműveleti elgondolása tehát az volt, hogy Budapestre frontális csapást mér, és viszonylag kis erővel foglalja el Magyarország fővárosát.”

Ez volt a haditerv.

A megvalósítás: október 29-én délután a 2. Ukrán Front balszárnyának csapatai támadásba lendültek, és még aznap *áttörték a német–magyar védelmi vonalakat a Duna–Tisza közén. November 2-án a gépesített hadtestek elérték Budapest déli megközelítési útjait.*

November 4-én közölte a magyar királyi honvédevezérkar főnöke:

„A Duna–Tisza közében az ellenség nagy támadása erős tüzérségi tűztől támogatva megindult. Csapataink a túlerővel támadó és erős páncélos kötelékektől támogatott orosz gyalogsággal és gépesített csapatokkal szemben súlyos harcban állanak. *A váltakozó és mindkét félre veszteségteljes harcokban Kiskunfélegyháza, Kecskemét és Fülöpszállás az ellenség kezére jutott.*”

A berlini jelentés így hangzott:

„*Átmenetileg válságos volt a helyzet a magyar–német arcvonal jobbszárnyán...* A magyar–német arcvonalat az éjszaka oltalma alatt a Bugyitól délre elterülő vidékig kellett visszavonni.”

A német hadvezetőség e kritikus helyzetben egy páncélos hadtestet dobott be a Budapesttől délre tomboló csatába, és sikerült is a Vecsésig és Üllőig előretört szovjet csapatokat megállítania.

A 2. Ukrán Front főparancsnoka ezen a frontszakaszon mindössze két gépesített

hadtestet és jelentéktelen gyalogságot tudott bevetni, ezért a főhadiszállás – az indokolatlan veszteségek elkerülése céljából – elrendelte a frontális támadás megszüntetését.

Ez volt az első kísérlet Budapest elfoglalására, és bár a hadműveleti tervet nem sikerült teljes egészében végrehajtani, a Duna–Tisza közén elért áttörés – amely egyebek között Szolnok és Cegléd birtokbavételét is jelentette – le nem becsülhető hatással volt a még fel nem szabadított területek lakosságára.

A „Vasvármegye” című szombathelyi lap 1944. november 8-i számában találhatták a lap olvasói az alábbi, Berlinből (!) származó színes leírást a Budapest környéki harcokról:

„... Budapest nagyvárosi forgalmában sokszor nemigen hinné az ember, hogy déli elővárosaitól mindössze néhány kilométernyire most már több mint hat napja súlyos harc folyik. Az elegáns gépkocsik, a siető járókelők és a zsúfolt villamosok forgatagában sokszor elfelejti az ember, hogy Dunaharaszti, Vecsés mellett páncéloságuk bömbölnek, géppuskák kattognak, kézigránátok robbannak...”

Philipp Böss SS-haditudósító jelentette november 9-én a magyarországi arcvonalról:

„Beregfy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter és a magyar vezérkar főnöke november 8-án a déli órákban magasabb rangú magyar tisztek kíséretében megsejmelte a soroksári magyar szakaszt, innen pedig az SS-lovashadosztály, valamint a magyar ejtőernyős vadászok harci területére ment.”

Ugyanezen a napon budapesti „illetékes hely” közölte:

„Budapest kiürítése távolról sem jelenti azt, mintha annak védelme iránt katonai részről a bizalom a legcsekélyebb mértékben is megingott volna...”

... Mindenki számára megnyugtatóként közöljük, hogy a kormány továbbra is Budapesten marad...

... Az aggodalmaskodókat nyugtassuk meg, hogy semmiféle közvetlen veszély nem áll fenn. *Ne higgyék, hogy az orosz holnap a nyakunkon van.*”

E hivatalos közlemények és félhivatalos tudósítások még a Harmadik Birodalom végső győzelmében bizókat sem igen nyugtathatták meg...

Mindenesetre Szálasi, a „nemzetvezető” és a főbb kormányhivatalok már november első felében megkezdték az „áttelepülést” a Gyepű I-re (Farkasgyepű) és a Gyepű II-re (a nyugati határszél). A Nyilaskeresztes Párt és más szélsőjobboldali pártok vezérférfiai nem bíztak annyira sem a német csodafegyverekben, sem saját propagandájukban, hogy Budapesten mertek volna maradni.

Az általános pánikhangulatot tükrözte Vajna belügyminiszter „Szigorúan bizalmas! Sürgős!” jelzésű rendelete:

A Vörös Hadsereg és szövetségeseink hadseregei

elhelyezkedtek a kiinduló állásokba, hogy **Németország**

életfontosságú központjai ellen döntő támadásra induljanak.

A feladat ma az, hogy az Egyesült Nemzetek elsőpró előretörésével a legrövidebb időn belül megsemmisítsük a hitleri Németországot.

A Vörös Hadseregnek és az angol-amerikai seregeknek a hitlerista Németországra mért csapásai következtében közeledik a háború győzelmes befejezésének órája. Most folyik a hitleri Németország körülzárása. A fasista fenekvad barlangja minden oldalról körül van véve és az ellenség semmiféle fondorlata sem mentheti meg őt az elháríthatatlan, teljes megsemmisüléstől.

Sztálin marsall

hadseregparancsnoknak 228. számú Nagyparancsából 1944. november 7-én.

„Valamennyi meg nem szállt törvényhatóság első tisztviselőjének. A m. kir. rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának. Valamennyi csendőrkerületi parancsnokságnak. M. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságnak. A Magyar Élet Pártja, az Erdélyi Párt, a Magyar Megújulás Pártja és a Magyar Nemzetiszocialista Párt vezetőjének.

Székhelyeiken

Nem kívánatos, hogy előre nem látható események következtében a volt jobboldali pártok iratai, különösen tagnévsoraik, ellenséges kézre kerüljenek; ezért megengedem, hogy a Magyar Élet Pártja, az Erdélyi Párt, a Magyar Megújulás Pártja és a Magyar Nemzetiszocialista Párt 3080/1944. ME. számú rendelet alapján őrizetbe vett iratai, amennyiben azokat a volt párt kéri, a párt részére kiadassanak.

Budapest, 1944. évi november hó 13-án”

Dr. Görgényi János, Kőszeg város polgármesterének helyettese Vas vármegye alispánjának az alábbi kimutatást terjesztette elő:

„A Kőszeg szab. kir. megyei városban levő menekültekről és a városban elhelyezett intézményekről.

A város neve: Kőszeg.

A lakosság száma: 10 321.

Ezen felül befogadóképessége a városnak (férőhelyek számának figyelembevételével hány fő helyezhető el a városban?) 4000.

A városban levő menekültek és bombakárosultak összes létszáma (fő) 8582.

Hatóságilag irányítottak száma 3075.

Önként letelepedettek száma 5507.

A városba menekült és ott elhelyezett közületek (kórházak, intézmények) megnevezése:

Honv. Minisztérium és Vkf. (vezetéshez és bizt. és egyéb szükséges részei)

Fővezérség (legfontosabb osztályai)

Nemzetvezető kat. irodája

Nemzetvezető kab. irodája

Miniszterelnökség részei

Országépítési Iroda

Országos Munkarendvezető Iroda . . .”

A „pártvezető testvér” és szűkebb környezete elég gyorsan eljutott a Gyepü II-re . . .

„800 egyént elvittek az SS-alakulatokba”

Ahol még a Wehrmacht és a Szálasi-hadsereg volt az úr, ott a be nem vonultatott férfiak és a munkaképes nők igen súlyosnak, szinte elviselhetetlennek érezték a sáncsásást, a kötelező közmunkát, mert értelmetlennek tartották: 1944 decemberében

már nemigen akadt olyan valaki a józan ítélőképességű emberek között, aki ne tudta volna, hogy Szálasi és hívei vesztett, kilátástalan harcot propagálnak.

A panaszok hosszú sorából idézünk néhányat.

A front már Bátaszék közelében volt. A község főjegyzője jelentette 1944. november 9-én Tolna vármegye alispánjának:

„A mezőgazdasági termények betakarítása, az őszi szántások és vetések elvégzése községünkben lehetetlen. Ugyanis kb. 800 egyént elvittek a németek az SS-alakulatokba, kb. 400 személy a honvédségnél teljesít szolgálatot, s a földművesek jelentékeny része lovait eladta. A még meglévő fogatokat 4 hét óta a községünkben állomásozó magyar és német katonaság állandóan igénybe veszi, s az igénybevétel még hosszú ideig tart, úgyhogy a még meglévő fogatok sem tudnak mezőgazdasági munkát végezni. A német katonaság által igénybe vett fogatok sokszor nem is katonai munkát végeznek, hanem szállásadójuk kukoricáját vagy más terményét szállítják haza. Tehát a lótulajdonos a maga munkáját elvégezni nem tudja. Őszi szántásról és vetésről szó sem lehet, mert addig, amíg a kukorica, burgonya és répa még a szántóföldön van, a földeket felszántani nem lehet.

Kérek sürgős intézkedést, hogy a magyar és német katonaság állandóan ne az összes bátaszéki fogatokat vegye igénybe, hanem részükre a szomszédos községekben rendeltessenek ki, hogy a helybeli fogatok felszabaduljanak és a mezőgazdaságban dolgozhassanak. A folyó évben gabonaneműekkel elvetve volt területek felszántására pedig kérem traktorok kirendelését.

Végül jelentem, hogyha sürgős intézkedést és segítséget nem kapunk, bekövetkezik az esős idő, amikor a termények már nem takaríthatók be, s a szántóföldön fognak elpusztulni.”

Hasonló állapotokat tükröz a Sopron vármegyei Ágfalva község jegyzőjének jelentése:

„Jelentem, hogy a községben kb. 2300 katona van beszállásolva. A katonaság naponta 10–15 előfogatot kér. A község férfilakossága katonai szolgálatot teljesít, azonkívül a legtöbb fogatot lovakkal együtt a katonaság behívta, így alig van férfi és munkaerő a községben. A sürgős őszi mezőgazdasági munkák elvégzése végett tisztelettel kérném a községet az előfogat állítása kötelezettsége alól mentesíteni, illetve a községben elhelyezett százsz menekültek fogatait erre a célra felhasználni.”

És egy tárgyilagos, de éppen ezért megdöbbentő kép a Bácskából kényszerkiürítéssel Nyugat-Magyarországra menekített sváb családok helyzetéről. A kapuvári főszolgabíró 1944. november 17-i jelentése:

„Jelentem, hogy az átvonuló bácskai karavánok ügyét itt dr. Kremer SS-hadnagy intézi, és az ügyet az ő kívánsága szerint szerveztük meg. Az átvonulók – ha megállnak – meleg bablevest kapnak, amibe a marhabelsőség lesz apróra darálva belefőzve. A levesfőzést és a helyszínre szállítást a Hangya Ipar Rt. itteni húsárugyára vállalta, illetve ő adja az üstöket, a fűtőanyagot és a szállító eszközöket.

A szakácsokat a szatmárnémeti honvédüdülő vállalta, illetve adja. Éjjelre kb. 100–150 anya és gyermek a mozi helyiségében helyezkedik el szalmán. Ennek rendben tartását a német 09405 számú alakulat vállalta. A szekerező férfiak az egyes udvarokon helyezkednek el részben a szekereken, részben az istállóban. Lisztet, babot, sőt stb. a község utalt ki a főzés céljára.

Eszterházán a honvédség hat üstjének felhasználásával szintén megoldható volna leveskonyha, de erre irányuló kívánságot nem adott elő dr. Kremer SS-hadnagy.

Véleménye szerint egyébként ezres csoportokban 45 000 bácskai fog átvonulni Kapuváron keresztül, de az is lehet, hogy kb. 20 000-et majd másfelé irányítanak.”

Ugyanezen a napon vitéz Farkas Ferenc vezérezredes, az országos elhelyezési kormánybiztos közölte Tolna, Baranya és Somogy vármegyék főispánjaival, az e területen bevetett 3. magyar hadsereg, valamint a német Weichs-hadseregcsoport parancsnokságával:

„A német vezetés a Duna–Dráva szögből a német származású lakosságot a birodalom területére szállítja.

Felhívom az összes hatóságokat és szerveket, hogy a német SS-vezetőséget ebben a munkájában teljes mértékben támogassák. Megjegyzem, hogy az áttelepüléshez az egyelőre még lakóhelyükön maradó lakosság járműveit nem szabad igénybe venni.”

Hogy mi történt a kiűrtett vagy a kiűrtésre kerülő községekben, azt jól illusztrálja a Fővezérség 1944. november 11-i rendelete. (A rendelet jelzése: „Szigorúan bizalmas! Tiszt – tisztnek!”)

„Az utóbbi időben mind gyakrabban érkeznek jelentések arról, hogy német csapatok a kiűrtett községekben fosztogatnak. Az ellenszegülő lakosságot bántalmazták, és általában olyan magatartást tanúsítanak, mely alkalmas arra, hogy a lakosság ellenszenvét kiváltsa. Ami viszont a magyar–német fegyverbarátságot is aláássa, és így a magyar csapatok harckésztségét is csökkenti. Az ily cselekmények megakadályozására, illetve megtorlására eddig alig volt mód, mert az események rendszerint elkésve kerültek a vezetés tudomására, a jelentések pedig oly általános adatokat tartalmaznak, hogy az utólagos kivizsgálásra és megtorlásra nem volt mód. A német vezetés az ily cselekményeket a leghatározottabban el- lenzi, és a legerélyesebb megtorlástól sem riad vissza.”

Mi a teendő? Meg kell pontosan jelölni az „ily cselekmények” helyét és idejét, továbbá azt, hogy a „cselekményt elkövető német katonák melyik alakulatokhoz tartoznak”; „mindezt pedig haladéktalanul a legközelebbi német parancsnokság tudomására kell hozni . . .”

(Szóval: meg kell kérdezni a fosztogató Wehrmacht- vagy SS-katonát, mely alakulatban teljesít szolgálatot, hogy a feljelentés pontos legyen . . .)

Aligha meglepő, hogy napról napra szaporodtak az elégedetlenség jelei. Egész községek tagadták meg a sáncásást, a Bécs védelmére szolgáló erődvonal építését – a magyar földön, a határ mentén.

A szombathelyi járás főszolgabírája felsőbb utasításra az alábbi rendeletet intézte a szentpéterfai községi jegyzőhöz:

„... A magyar–német határ mentén végzendő árkolási munkálatokkal kapcsolatban a következőket rendelem: 1944. november 22-én reggel 7 órára a község minden házából egy fő az árkolási munkálatokhoz kirendelendő. A kirendelés tényleges megtörténtéért a családfő vagy intézkedésre jogosított hozzátartozója személyében felelős. A községbíró az így összejött és távbeszélőn leadott rendelkezésem szerint lapáttal és csákánnyal ellátott munkásokat csoportba fogva elkíséri az eberaui vámházhoz, ahol Augusztin munkavezetőnek átadja őket. A lakossággal közölni kell, hogy amennyiben a munkát a jövőben is megtagadja, a következő megtorló intézkedéseket teszem folyamatba:

1. A háztulajdonos, illetőleg felelős családtagok közül személy szerint fogom kijelölni azokat, akiket azonnali hatállyal internálok. 2. Azonnali hatállyal az összes eddig kiadott éves határátlépési igazolványokat visszavonom. 3. A lakosságot személyválogatás nélkül karhatalommal a munkához előállítatom...

Szombathely, 1944. november 21-én

Kitartás! Éljen Szálasi!
Dr. Nagy János s. k.
járás főszolgabíró”

(Meg kell jegyezni: a járási főszolgabíró nem túlbuzgóságból fejezte be ezen üdvözléssel hivatalos rendeletét; erre néhány nappal azelőtt az alispántól megfelelő utasítást kapott. Íme az alispáni rendelet:

„Valamennyi Főszolgabíró és Polgármester Úrnak!

Értesítem Címeteket, hogy hivatali érintkezésben a »Kitartás! Éljen Szálasi!« köszöntés bevezetését rendelem el. A hivatali köszöntést a jobb kar üdvözlésre való szokásos emelése kíséri.

Elrendelem egyúttal a hivatalos kiadványoknak a »Kitartás! Éljen Szálasi!« üdvözléssel való zárását.

Felhívom Címeteket, hogy rendelkezésemet a legszigorúbban kövessék, és alárendeltjeiket annak betartására ugyancsak nyomatékkal, haladéktalanul utasítsák.

Szombathely, 1944. november 17.”)

A szentpéterfaihoz hasonló esetek elkerülése érdekében az illetékes polgári hatóságok már idejekorán értesítették a területükhöz tartozó csendőrs-parancsnokságot, hogy felkészülhessen a szükséges intézkedések megtételére.

A szentgotthárdi járás főszolgabírája 1944. november 25-én az alábbi átiratot intézte a csörötneki csendőrs-parancsnoksághoz:

„Értesítem, hogy a német véderő kérelmére 1944. november 30-a reggel 7 órára Alsóőrök községből 200, Nemesmedves községből 50 és Vasszentmihály községből 200 földmunkást rendeltem ki.

Felhívom, hogy a kirendelt munkások hiánytalan és pontos megjelenését az egyes községekben járőrök kirendelésével biztosítsa.”

Így azután lett rend és fegyelem . . .

Hunyadi magyar fegyveres SS gránátoshadosztály . . .

Beregfy vezérezredes, honvédelmi miniszter 1944. október 20-án, négy nappal a hatalomátvétel után bocsátotta ki első felhívását az SS-hadosztályba való belépésre. Miután ez nem járt megfelelő eredménnyel, november 20-án megismételte a felhívást – imígyen:

„A hazafias magyar ifjúság a Hazánk elfoglalt területei felszabadításában fokozottan közreműködni hivatott Hunyadi magyar fegyveres SS gránátoshadosztályba első felhívásomra igen nagy számban jelentkezett. A nagy érdeklődésre való tekintettel a Hunyadi magyar fegyveres SS gránátoshadosztályba való jelentkezési határidőt f. évi december hó 15-ig meghosszabbítom.”

Ha valakinek esetleg kételyei lennének a felhívás valóságos eredményei felől, annak álljon itt a november 20-i felhíváshoz csatolt rendelet:

„Egyes parancsnokságok rendeletemet nem, vagy csak egészen felületesen hajtották végre. Nagyon sok községben (városban) a felhívások egyáltalán nem voltak láthatók. Egyes parancsnokságok alárendeltjeikkel rendeletemet nem közölték, és nem adták meg a jelentkezésre a lehetőséget, a jelentkezéseket nem továbbították hozzám. Egyes kieg. pságok különféle nehézségeket támasztottak a jelentkezőkkel szemben, nem gondoskodtak azoknak a Hunyadi-hadosztály állomáshelyére való elszállításáról. Ennek a következménye, hogy tömegesen keresnek fel közvetlenül jelentkezés végett. A Hunyadi-hadosztályba való jelentkezés iránt tehát mindenütt nagy érdeklődés nyilvánul meg.”

Mivel kecsegtette Beregfy a jelentkezőket?

„A jelentkezők önként vállalt szolgálati kötelezettsége a háború tartamára terjed. Minden jelentkezőnek ugyanazon jogai, kötelességei és illetményei vannak, mint minden SS-katonának.

A hadosztály minden vonatkozásban magyar seregtest. Tagjai az egyenruhán magyar felségjelet viselnek.

A jelentkezés csak a magyar SS-hadosztályokban való szolgálatra kötelez.

A hadosztály parancsnoka, tisztí és tiszthelyettesi kara, valamint a szolgálati és vezényleti nyelve magyar.”

5 felhívással rendelkező
„Hunyadi” hadosztály

5. SZÁMÚ
FELHÍVÁS

FELHÍVÁS!

A „Hunyadi” magyar fegyveres SS gránátos hadosztályba való tömeges jelentkezések következtében a „Hunyadi” magyar fegyveres SS gránátos hadosztályokba való jelentkezési határidőt újabb rendelkezésemig meghosszabbítottam.

Jelentkezések a korábbi Felhívás-okban ismereteltelt feltételek szerint.

Jelentkezési helyek: a győri 5, a komáromi 6, a szombathelyi 8, a nagykanizsai 9 kieg. pedag.-ok és a Magyaróvárott felállított „Hunyadi” toborzó bizottság.

Kelt a kihelyezésre napján.

BEREGFY s. k.

vezetőségi,
m. kir. honvédelmi miniszter.

Felki György, Budapest

A Hunyadi SS-hadosztály „működését” egy nyilas képviselő így méltatta a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének titkos ülésén:

„... Nagy lelkesedéssel vettük tudomásul a Hunyadi páncélgránátos hadosztály felállítását, bár ennek volt bizonyos ára, mert SS-alakulatként jelentkezik, és nekünk az a véleményünk, hogy a magyarból honvédként is lehet kemény katonát nevelni. Mindenki úgy gondol a Hunyadi páncélgránátosokra, mint akik példát fognak statuálni. Sajnos, úgy látszik, szedett-vedett vagányokból toborozódtak, úgyhogy Vas és Zala megye fellélegzett, amikor utolsó részlegüket is elszállították. Remélhetőleg ezekből a vagányokból katonákat nevelnek Németországban, és akik nem törnek be a fegyelembé, azokat rövid úton el fogják intézni. Sajnos, az egyik oldalon a zászlaját elhagyó honvédet látjuk, a másik oldalon pedig azt, hogy akiből hősöket akarunk nevelni, azok rablási alkalomnak tekintik a háborút; a honvédtisztek, akik be akartak lépni ebbe az alakulatba, visszariadva hagyták ott őket. Zala megyei tapasztalataink egyébként inkább jók: láttunk kemény magyar tiszteket, akik kemény magyar honvédeket tudnak kiképezni. A mai magyar honvédség és tisztikar akkor lesz egészséges, ha kb. 25 százalékát kioperálják, és olyan helyen állítják be szolgálatra, ahol nincs lehetőségük beteg szellemiségükkel fertőzni.”

„A budapesti zsidók evakuálása tervszerűen folyik...”

1944. augusztus 23-a után a minisztertanács úgy döntött, hogy „zsidó deportálás többé nem lesz”. Valóban: a Lakatos-kormány, 47 napos uralma alatt, nem utolsó sorban külpolitikai okokból, ismételten elzárkózott a zsidók deportálásának folytatására vonatkozó német követelések teljesítése elől.

A sárga csillaggal megjelölt házakba tömörített budapesti zsidók helyzete 1944 nyarán sok tekintetben súlyosabb volt, mint a megkülönböztető jel viselésére nem kötelezett polgártársaiké: semmiféle munkát nem vállalhattak, lakóházaikat csak a nap megjelölt két órájában hagyhatták el; hogy a szegényebb, élelmiszer- és pénztartalékokkal nem rendelkező zsidók hogyan, miből tartották fenn magukat, rejtély.

Október 16-a után a Szálasi-kormány hivatalos rendelkezései, továbbá az árpád-sávós nyilaskeresztes osztagok garázdálkodásai arra mutattak, hogy a fővárosban még megmaradt mintegy 200 ezer főnyi, zsidónak minősített magyar állampolgár helyzete még inkább rosszabbodni fog.

Október 16-a után csak az éjjel-nappal razzizáló nyilas osztagok előtt nyíltak meg a budapesti sárga csillagos házak kapui. A házak lakói csak a KISOK-sporttelepre vagy a Lóversenytérre mehettek – deportálás céljából...

Október 20-án Veesenmayer német követ meglepéssel írta a kérdésről készített összefoglaló memorandumában:

„Október 16-a után kezdődtek el a német fél tanácsadó közreműködése mellett az újabb tárgyalások, amelyeknek célja a magyarországi zsidókérdés végleges megoldása volt.”

A „végleges megoldás” (Endlösung) 1944. március 19-e után Magyarországon Auschwitzot, Treblinkát, Majdaneket, Ravensbrücköt – a megsemmisítő táborokat jelentette . . .

Október 31-én Wagner külügyminisztériumi osztályvezető jelentést küldött Ribbentrop birodalmi külügyminiszternek:

„A Szálasi-kormány beiktatása után elkezdődött a munkaképes zsidók Budapest-ről való kiűritése: jelenleg 25 000-en vannak útban a Birodalom felé, munkára való bevetésre szánva; további 25 000 kiküldéséről Veesenmayer követ hamarosan tárgyalásokba bocsátkozik.”

Az egyik „útba indított”, Reich Aranka így emlékezett vissza azokra a napokra:

„Október 23-án bevonultam a KISOK-pályára mint munkaszolgálatos. Innen kétnapi keserves gyaloglás után Órszentmiklóásra kerültünk. A téglagyár udvarán (egy pajtában), ahol a téglákat szárítják, és amelynek csak teteje volt, falai nem, lettünk elszállásolva. *Az első öt napon semmit nem kaptunk enni, földmunkát végeztünk . . .*

Két nőt, akik egy másik munkatáborból szöktek meg, az állomáson elfogtak. Parancsnokunk kiadta a rendelkezést: agyonlőni. Az egyik, egy ragyogóan szép fiatal nő, térdre borult, úgy kérte, kegyelmezzon neki; két kis gyermeke van, azokhoz akart hazamenni. De a parancsnok azt mondta, nem lehet kegyelmezni. Ott temették el őket az állomás mellett.”

Nem ismertek kíméletet a betegekkel, a lemaradókkal szemben. A budapesti Népbíróság egyik ítéletéből idézünk:

„A vádlott (ifj. Hortobágyi László) először 1944 október végén kapott utasítást a nyilas uralom üldözöttjeinek összeszedésére. *550 zsidót kellett ez alkalommal a Szilágyi utcából Budára kísérniük.* Utasításuk az volt, hogy a betegeket és lemaradókat útközben agyon kell lőni. Csupán a Margit-híd budai hídfőjéig kísérték őket, itt pártszolgálatosok vették át tőlük a kísérteket. Amíg a menet idáig ért, a vádlott és társai összesen 130 zsidót lőttek agyon, akik közül a vádlott 6–8 embert ölt meg.

Pár nap múlva a KISOK-pályáról kísért a vádlott zsidókat a Teleki térre. Ekkor utasítás nélkül, sőt kifejezett parancs ellenére, újabb 5–6 embert lőtt agyon.”

A 2. Ukrán Front csapatai azokban a napokban már mintegy 80–100 km-re közelítették meg Budapestet . . .

1944. november 13-án jelentette Veesenmayer követ Ribbentrop külügyminiszternek:

„A budapesti zsidók evakuálása a technikai nehézségektől eltekintve tervszerűen folyik. Eichmann SS-Obersturmbannführer közlése szerint a mai napig kereken

27 000 mindkét nembeli munkaképes zsidót indítottak el a Birodalom területe felé. A még fennmaradt kerekben 40 000 munkaképes zsidó napi 2–4000-es csoportokban kerül deportálásra. Az elkülönített városrészben összegyűjtött, nem munkaképes elemek száma a gyermekekkel együtt kb. 120 000-re tehető, ezeknek végleges sorsáról még nem történt döntés; ez főképpen megfelelő szállítóeszközök biztosításának lehetőségétől függ.”

Négy nappal később, november 17-én a magyar Külügyminisztériumban készített feljegyzés szerint:

„Szálasi Ferenc Nemzetvezető továbbiakban a zsidókérdést a maga részéről végleg elintézettnek tekinti, és e tárgyban senkivel tárgyalni nem óhajt.”

A Nemzetvezető a zsidókat a következő csoportokba osztja:

„1. *A külföldi menleveles zsidók.* Ezekkel való elbánás Magyarország diplomáciai összeköttetései figyelembevételével foganatosítandó. Ezek a zsidók a belügyminiszter által kijelölt ún. Palatinus-házakba gyűjtendők össze, legkésőbb 1944. november 20-án 16 óráig. Az összegyűjtés érdekében ilyen irányú felhívás közzelendő az érdekelt külképviselletekkel, valamint mindennap a magyar sajtóban közzeendő. Ezek a zsidók a belügyminiszter által kijelölt házakban maradnak elutazásukig, részükre minden reggel 8–9 óráig sétalehetőség biztosítandó.

2. *A kölcsönzsidók,* akiket a német birodalmi kormány mint munkaképeseket (a férfiak 16–60 és a nők 17–50 évig) a közös hadviselés érdekében hajlandó munkába állítani. Ezek a zsidók a magyar nemzet javára teljesítik munkaszolgálatukat. Név szerint adandók át a német kormánynak.

3. *A Magyarországon egyelőre visszamaradó zsidók* gettóban tömörítendők a belügyminiszter javaslata alapján, Budapest pesti oldalán . . .

. . . A gettón belül a zsidók szabadon mozoghatnak és élhetnek, a gettót el nem hagyhatják, rádiót, telefont nem használhatnak, postaforgalmat külön postahivatal bonyolít le számukra, a belügyminiszternek a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértésben felállított postahivatala. A zsidók csak magyar nyelven levelezhetnek, csak zsidóknak írhatnak feladó pontos megjelölésével, sárga színű különjelzésű levelezőlapon . . .

. . . A gettónak négy kapuja van a négy világtáj felé. Gettóból zsidók csak egy esetben távozhatnak el: a munkaszolgálatra kötelezett kölcsönzsidók, munkára szállításuk esetén.”

És íme, az 1944. november 30-án kiadott rendelet a pesti gettó létrehozásáról:

„*Felhívás*

a magyar főváros zsidó lakóihoz!

A magyar kir. kormány a Budapesten élő, sárga csillag viselésére kötelezett zsidóknak a VII. ker. Dohány, Nagyatádi Szabó István, Király és Rumbach Sebestyén (17–19. szám) utcák, a Madách Imre út, Madách Imre tér és a Károly

király út által határolt területre való összeköltöztetését és a zsidók részére kijelölt területnek (gettónak) a nem-zsidók (keresztények, mohamedánok stb.) által lakott területtől való elkülönítését elrendelte.

Ezt a kijelölt területet a betelepített zsidó személyek el nem hagyhatják, és volt lakásaikba többé nem térhetnek.

A kijelölt területre való azonnali bevonulás végett minden zsidó személy 2 (kettő) órán belül a ház udvarán – helyszüke esetén a ház folyosóin – menetkészen gyülekezni köteles . . .

. . . A kijelölt területre bevonuló zsidók magukkal vihetik:

- a) a rajtuk levő öltözékeket,
- b) két rend fehérneműt,
- c) egy rend ágyneműt,
- d) teljes élelmiszerkészletüket,
- e) összes pénzüket és más kisebb értékeiket (gyűrűk, ékszerek stb.)

A bútorzaton kívül a lakásban fellelhető, de az előbbi bekezdés szerint magukkal nem vihető értékeiket kötelesek – a rendelkezésre álló két órán belül – a házfelügyelő, a légó-, házparancsnok és a kirendelt karhatalom parancsnoka által a ház földszintjén kijelölt lakásba levinni és ott elraktározni . . .”

Az apatini átkelés

Az 1944. november 7-re virradó éjszakán a 3. Ukrán Front több lövészszezada Apatinnál minden különösebb, tervszerű előkészítés nélkül váratlanul átkelt a Dunán, és a nyugati parton több kisebb hídfőt létesített. Két nappal később Batina körzetében hasonló sikerre vezetett más lövészszezadok átkelési akciója.

A német főerőket Budapest alatt lekötötte a támadó 2. Ukrán Front, a magyarországi német főparancsnokság mégis napokon belül nagy erőket vetett be, hogy a veszélyes hídfőket felszámolja.

A „Nagy Honvédő Háború története 1941–1945” című mű ezt írja a két hídfő körül kialakult csatáról:

„Elkeseredett harc kezdődött, amely éjjel-nappal szakadatlanul tartott. A folyó több helyen átszakította a gátat, és előntötte az ellenséges állások megközelítési útjait. A szovjet csapatok nagy veszteségeket szenvedtek. A helyzet megkövetelte, hogy azonnal friss erőket dobjanak át a hídfőkbe. Az ellenség azonban állandóan lőtte és bombázta az egyetlen pontonhidat, a két gőzkompot és a mocsaras terepen át hozzájuk vezető utat. Emiatt csak éjszaka lehetett átkelni. November 13-án harcba vetették a 64. lövészhadtestet. A következő tíz napon mindkét badtest valamennyi erejét összpontosította a hídfőkben (a 64. a batinai, a 75. az apatini hídfőben), és november 23-án egyesítették a két hídfőt.”

Három nap múlva, november 26-án este a hídfő szélessége elérte az 50 kilométert, mélysége 14 és 17 kilométer között volt. A szovjet csapatok támadásba lendültek. November 28-án Sztálin hadsereg-főparancsnok napiparancsban adta hírül:

**КАПЕЛЯН
ПИНЕГИН
БАТАВИН
МАЛЬК**

Слава героям Дуная!

ВНИМАНИЕ БОЕПРИВАТНИКОВ ДУНАЯ

Далеко известны на территории Европы имена наших героев — капитана Капеляна, лейтенанта Пинегина, старшего лейтенанта Батавина и старшего лейтенанта Малька. Они погибли в боях за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Капитан Капелян и лейтенант Пинегин погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Лейтенант Батавин и старший лейтенант Мальк погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Герои Дуная — капитан Капелян, лейтенант Пинегин, старший лейтенант Батавин и старший лейтенант Мальк — погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Капитан Капелян и лейтенант Пинегин погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Лейтенант Батавин и старший лейтенант Мальк погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

Герои Дуная — капитан Капелян, лейтенант Пинегин, старший лейтенант Батавин и старший лейтенант Мальк — погибли в бою за освобождение Дуная в районе города Сегедина. Их подвиги описаны в романе «Герои Дуная» писателя И. Ильича.

„Dicsőség a dunai hősöknek!“ Szovjet rajzos röpcédula az apatimi és mohácsi átkelés emlékére

„A 3. Ukrán Front csapatai, támadásba menve át, a Dráva folyótól északra átkeltek a Dunán, áttörték az ellenség megerősített vonalát a Duna nyugati partján, és 150 kilométer szélességben és 40 kilométer mélységben behatoltak az ellenség védelmi berendezésébe.

A támadás folyamán a 3. Ukrán Front csapatai elfoglalták Pécs, Bátaszék és Mohács városait.

Az elért győzelem megemlékezésére Pécs, Bátaszék és Mohács elfoglalásánál kivált egységek és csapatok terjesztendőek elő.

Ma, november 28-án, este 21 órakor hazánk fővárosa, Moszkva, a 3. Ukrán Front dicsőséges csapatait 224 ágyúból leadott 20 üdvlövessel üdvözlöi.

Örök dicsőség hőseinknek, akik a haza szabadságáért és függetlenségéért vívott küzdelemben életüket áldozták!

Halál a német hódítókra!
Moszkva, 1944. november 28-án

Sztálin
hadsereg-főparancsnok,
a Szovjetunió marsallja”

Szöllősi Jenő, a Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettese néhány nappal később, december 1-én Sopronban így próbálta magyarázni a Duna déli szakaszán elszenvedett vereséget:

„Egy német hadosztály az olasz frontról érkezett. Bizonyára nem tudják az urak: partizán vasútrobbantás miatt két napig késett a vasúti szállítás. Szörnyű hadihelyzet alakult ki emiatt. A német csapatok éle beérkezett Pécsre, és még Péctől kelctre feltartóztatta az oroszokat. Minthogy azonban az oroszok több oszlopban jöttek, az orosz főerők elől mégis kénytelenek voltak hátrább vonulni, és így Pécs feladni azért, mert a felvonuló német erők továbbszállítása éppen a vonat-robbantás következtében elkészt. Merem állítani, hogy a német hadvezetés tisztán látja a hadihelyzetet abból a szempontból, hogy az oroszoknak mi a szándéka. Az erők felvonultatása valahogyan késedelmet szenvedett, úgy látszik, annak következtében, mert a Weichs-hadseregnek korábban való beérkezésében reménykedtek. Most már azonban a Weichs-hadsereggel úgy kell számolni, mint amely tényleg elérkezett a megfelelő területre, bár tulajdonképpen még csak éleivel, úgyhogy a mostani pécsi hadihelyzet tulajdonképpen annak az eredménye, hogy a Weichs-hadsereggel még nem lehetett úgy rendelkeznie a német hadvezetésnek, mint ahogyan arra számítottak. Pécs városának fájdalmas elvesztése tehát – azt merném mondani – időlegesnek tekintendő, mert a német legfőbb hadvezetés, de a diplomáciai és politikai vezetés is a Duna-vonalnak tartását mint feltétlen szükségességet minimálisnak ítélte, és ezt a vonalat minden erővel meg óhajtja tartani. Remélem, a pécsi helyzet mostani alakulásában is előnyös változás fog bekövetkezni. Jósolni nem merek, hogy ez bekövetkezik, a német hadvezetésnek azonban ez a szándéka.”

Dr. Somos Ferenc pécsi postafelügyelő a Postaigazgatósághoz intézett hivatalos jelentésében így rögzítette az eseményeket:

„Tekintetes Igazgatóság!

Jelentem, hogy az orosz előnyomulás következtében a Pécsre fenyegető megszállás elől 1944. évi november hó 27-én 19 óra 20 perckor induló vonattal a város területét elhagytam, és osztályom székhelyére, Dombóvárra utaztam.

Vasárnap, november 26-a nyugodtan telt el, senki sem gondolt arra, ami másnap bekövetkezett. Bár a városban szerteszét suttogták, hogy Mohácsot elfoglalták és Németbólynál kemény harcok vannak, az uralkodó hangulat és vélemény mégis az volt, hogy erős ellentámadás van kialakulóban, mely a Dunán át visszaveti az ellenséget.

Tudok arról, hogy a Pécsi Postaigazgatóság kirendeltséget akart Kaposváron létesíteni, de hogy erre miért nem került sor, arról felvilágosítást adni nem. (sic!)

Hétfőn, november 27-én hajnali 3 órakor értesültem a 4. honv. ker. parság útján arról, hogy a szovjet csapatok a várostól 22 km-nyire nyomulnak előre. Ugyancsak a hajnali órákban értesültem arról, hogy a kormánybiztosnál tartott értekezleten arra való hivatkozással, hogy már intézkedésre nincs idő, több hivatal – köztük a Postaigazgatóság is – a maradás mellett döntött. Reggel 8 órakor

már az utcán hallani lehetett az ágyúdörgést, s bár szakadt az eső, igen sok ember tartózkodott kint.

Az igazgatóság épületében teljes a felfordulás, mindenki tanácstalanul ténfereg a folyosókon, vagy kis csoportban tárgyalják az eseményeket. Íveket köröznek annak megállapítására, hogy ki megy és ki marad, majd megkezdődik az illetmények kifizetése. A két kincstári hivatal a működését beszüntette. Délután 15 órától kezdve az állomáson, mozgópostakocsiban tartózkodtam, s így az azután történetekről pontos értesüléseim nincsenek. Annyit hallottam, hogy a rádió reléalomás épülete aknaszilánkot kapott, továbbá, hogy az igazgatóság személyzetének egy része családotól a postai óvóhelyen töltötte az éjszakát.

Dombóvárra kedden, november 28-án éjjel két óraker érkeztem meg. Itt általános a tanácstalanság és a zűrzavar. Pécssett már csak a riadóközpont működik, így az igazgatóságtól utasítás nem érkezik. A távirdamunkások szétszéledtek, a katonaság, csendőrség csomagol. A német híradóalakulatok az általuk létesített berendezéseket bontják, közben német csapatok vonulnak mindkét irányban. A pályaudvaron rendkívül nagy a torlódás. November 29-én, szerdán hajnali 3 óraker értesültünk távbeszélőn Pécsről, hogy a várost kedden, vagyis előző nap este 23 óraker a bolsevisták elfoglalták. Délelőtt 11 óraker érkezik a hír, hogy Bonyhádöt elfoglalták, Komló és Magyarország előtt orosz páncélosok gyülekeznek. Délután 2 óraker a hivatal a távíró és távbeszélő kivételével beszüntette a működését. Délután 16 óraker az állomásfőnökségtől nyert értesülés szerint Pécs, Komló és Bátaszék felé megszűnt a vasúti forgalom, Budapest, Kaposvár és Veszprém felé a mai nap folyamán indítják az utolsó szerelvényeket. Este 21 óra körül Veszprém felé elhagytam Dombóvárt, és Kőszegre utaztam. A dombóvári és újdombóvári kincstári postahivatalok teljes személyzete, a vonalfelügyizők és a műszerészek visszamaradtak. A bonyhádi vonalfelügyizőkről értesülést nem kaptam.”

Dr. Koltai János Újpetre községben volt főjegyző. Az ő visszaemlékezéséből idézünk:

„A községnek a földrajzi helyzete igen érdekes: három felé ágazó országútja van. A németek megerősített helyé akarták kiépíteni, és több volt akkor már ott a német katona, mint a magyar vagy mint a község lakói. Magának a német lakosságnak sem tetszett ez, mert hiszen az összes lakásokat elfoglalták, az állatokat leöldösték minden kérdés nélkül. Az én lakásomban lakott a generális, engem ki is akart teljesen lakoltatni a jegyzőlakásból; egy kis szobát nagy nehezen meghagytak a számunkra, de állandó felügyelet mellett, szinte állandóan puskás őr állt mellettem, és csak úgy közlekedhettem a lakásban.

November 25-én, úgy emlékszem, egy vasárnapi napon volt, délután már egészen közel hallatszottak a lövések. Én erről a megyei hatóságot értesítettem is, telefonáltam; kinevettek és azt mondták, most kapták az értesítést, hogy Kiskőszegnél visszaszorították a Duna másik oldalára az oroszokat. De a községnek a vásárterébe már becsapódások is voltak. Másnap reggel a németek azzal keltettek fel bennünket, hogy a községnek azt a részét, ahol a községháza is

volt, kiűritik. El kell hagynunk egy órán belül lakásunkat. A megye előző éjjel, talán úgy 11 óra felé rendelte el a község kiűritését, ami abból állt volna, hogy hármás sorokba kellett volna állítani az embereket, és gyalog elindítani Zalaszentgrótra.

Ezt én nem hirdetem ki, mert én magam is megtagadtam. Azt mondtam, hogy nem megyek sehová, és nem viszek senkit sehová, mert hiszen ez öngyilkosság, ennek semmi értelme nincsen, és egyébként sem vagyok hajlandó ezt a parancsot teljesíteni. Meg is fenyegettek érte, hogy bajom lesz. Ugyanakkor elrendelték az anyagi kiűritést is, ami annyit jelentett, hogy a német katonaság összehajtotta az összes állatokat a vásártérre, s igyekeztek embereket szerezni, akik zsákolják a búzát. Ez már kevésbé sikerült; az állatokat azonban összehajtották, és azt a parancsot kaptam, hogy tíz hajcsárt adjak, akik az állatokat elhajtják. Én ezt is megtagadtam, úgyszólván keresni kezdtek. Egy szekrényvel elzárt spájzban bújtam el, hogy bajom ne történjen, mert állandóan futkostak utánam a németek. Úgyszólván ott maradtak az állatok, mind.

Hétfőn reggel, ahogy mondtam, elrendelték a község egy részének kiűritését. Kénytelenek voltunk elmenni a lakásból. Egy órát adtak. Én ezt arra használtam fel, hogy az anyakönyveket, jegyzőkönyveket, a fontosabb iratokat igyekeztem biztonságba helyezni; a pincében rejtettem el ezeket, és a falu közepén levő plébánia épületébe mentünk a feleségemmel. Ott voltunk 24 óra hosszat, körülbelül negyvenen. A házak mind megteltek, mert hiszen a fél falut ki kellett üríteni. Éjjel már egészen a kertek alatt folyt a harc. Reggel ismét németek jöttek a plébánia épületébe, hogy azt is el kell hagynunk, mert a templom tornyába géppuskafészkét építenek. Egyébként is, a községből nem marad semmi – így mondták –, mert ezt a községet ők minden körülmények között megvédik, éppen az útkezeszteszések miatt. Ezután nem volt már más választásunk, mint hogy megpróbálunk valahogyan gyalog bekerülni Pécsre. Elindultunk, persze nem az úton, mert ott már állt a harc, hanem, szinte azt lehet mondani, a két front között, mert az egyik domboldalon a németek ágyúí álltak, a másik oldalon közeledtek az oroszok. Körülbelül ötórás gyaloglás után apró gyerekekkel, asszonyokkal elkerültünk Egerág községig. A gyerekek már tovább menni nemigen tudtak, hát úgy határoztunk, hogy pihenünk egy-két órát. Ott is bementünk a plébániára, amely teljesen üresen állt, mert akkor éppen üres volt a plébánosi stallum. Ott voltunk körülbelül egy félóra hosszat, amikor az első orosz katonát láttuk. A községet egyébként, Újpetre községet, nem tudták védeni a németek. Azt gondolták, hogy az oroszok a nyugat felőli oldalon fognak a községbe érkezni az országúton, mert Szederkényben voltak előzőleg a harcok, s a szederkényi út ott vezetett be; de az oroszok nem onnan jöttek, hanem egyszerre három felől is odaérkeztek a község alá, és a németek, még mielőtt bármilyen ellenállást kifejtettek volna, az egyetlen szabad úton, dél felé elmenekültek onnan.

Visszamentem Újpetrére, és próbáltam megindítani az életet, hogy így mondjam. A legelső az volt, hogy népszámlálást tartottam, tulajdonképpen ki is maradt, mert a svábságnak a nagyobbik része elmenekült; nem emlékszem most már a pontos számra, körülbelül 500 ember maradt az 1200-ból a faluban. Ezeket összegyűjtöttem, amennyire lehetett. A legelső teendőm az volt, hogy a szanaszét

kőborló állatokat összefogdostam, mert hiszen mondtam, hogy a vásártéren összegyűjtötték az állatokat, de elhajtani már nem lehetett, hajcsárt nem kaptak . . . Összetereltük, amit tudtunk még, a gazdátlanul maradt házakba, istállóba bekötöttük és kalákában etettük, úgyhogy valamennyien mentünk este is, reggel is, etettük az állatokat. Azután összeírtam a megmaradt gabonát, ami a padlásokon volt. Azután összegyűjtöttem egy helyre a zsírt, a gabonakereskedő pincéibe, ott tároltuk; ez később nagyon jó szolgálatot tett, mert úgy tudom, hogy az első élelmiszerszállítmányt én küldtem Pécsre. Egy pincér – ma is még találkozom vele szinte naponta, korábról is ismertem – jött ki Pécsről a pártnak és a szakszervezetnek a megbízásából, hogy élelmet szerezzen, és mi tudtunk adni, mert jó néhány száz állatunk volt és volt gabonánk; jóformán az egész évi termésünk ott volt a padláson. De tudtunk adni zsírt is . . . Nem is jutott eszünkbe, hogy azért valamit kérjünk.

Azután persze el se lehet mondani azt az érzést, amikor először hallottunk vonatfüttyöt, vagy amikor az „Új Dunántúl” első számát a kezünkbe kaptuk, és láttuk, hogy azért van élet rajtunk kívül is. A község körülbelül húsz napig semmi hírt nem kapott sehonnan.”

Az apatini és a batinai hídfőnél vívott harcokkal egy időben a 2. Ukrán Front csapatai – a Vörös Hadsereg főparancsnokságának november 4-i utasítása értelmében – kelet felől frontális támadást indítottak Budapest elfoglalására. A november 11-től 26-ig tartó hadművelet eredménye a következő volt: a front csapatai kelet felől elérték Budapest megközelítési útjait, a jobbszárnyon Miskolc keleti körzetét, és megközelítették a Bükk-hegységet és a Mátrát. December 5-re beásták magukat az elért terepszakaszon, de fő feladatukat nem sikerült megvalósítaniuk.

A 3. Ukrán Front csapatai december 2-án Szekszárdról, Bonyhádról és Kaposvárról verték ki az ellenséget.

A december 5-i szovjet hadijelentés Magyarországot érintő része így hangzott:

„Magyarországon csapataink a Balaton tava és a Dráva-folyó között tovább folytatják támadásaikat, és elfoglalták Szigetvár fontos vasúti gócpontot és még 120 más helységet, közöttük Zamárdi, Balatonföldvár, Balatonboglár, Balatoncsehi (Ordacsehi), Szőlősgyéres, Somogyvár, Öreglak, Boronka, Marcali, Libickozma, Patanya, Merenye, Molvány, Dencsháza, Potony, Lakócsa, Drávafok, Felsőszentmárton, Drávasztára, Sellye és Zaláta helységeket és Szántód, Balatonboglár, Buzsák, Öreglak, Kiskorpád, Nagysári (Sári), Sellye és Fenek vasútállomásokat.”

December 9-én Tolbuhin marsall, miután csapatai elérték a Velencei-tó déli körzetét és a Balatont, s kitünt, hogy a szemben álló ellenséges erők jól kiépített erdővonalra támaszkodnak, elrendelte a támadás beszüntetését.

Ezalatt, december 5-e és 9-e között, a 2. Ukrán Front újabb offenzívát indított Budapest bevételéért: észak és nyugat felől kísérelte meg átkarolni a fővárost.

Az eredmény: a front csapatai Budapesttől északra elérték a Dunát, Érdtől dél-nyugatra, nagy veszteségekkel járó dunai átkelés után, megközelítették a Margitvonalat, de Budapestig nem jutottak el.

AKIK KARÁCSONYRA ÚJRA A KÁRPÁTOKBAN AKARTAK LENNI...

„Megfelelő közszellem nincs...”

1944 november utolsó napjaiban Szálasi elrendelte: az országgyűlés két háza, a képviselőház és a felsőház költözzék Sopronba. (Az átköltözni hajlandó képviselők és felsőházi tagok megkapták háromhavi illetményüket; volt, aki felvette a tekintélyes summát – és maradt . . .)

A mintegy 240 képviselő közül 60–70 képviselő érkezett meg Sopronba, jórészt az 1944 szeptember végén a Nyilaskeresztes Párt irányítása alatt létrejött ún. Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tagjai. Időről időre e képviselők szűk körű, bizalmas megbeszélésre ültek össze, tájékozódás és egymás biztatása céljából.

Az első ülésről felvett jegyzőkönyv:

„A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének 1944. december 1-én, pénteken délelőtt 11 órakor, a soproni városházán tartott ülésén *Szóllósi Jenő* miniszterelnök-helyettes mondott tájékoztatót. (Elnök: vitéz Jaross Andor.)

A kormányhivatalok nyugatra való áthelyezésére azért volt szükség – mondotta –, nehogy egy esetleges hirtelen orosz előretörés következtében az ország vezetőit elfogják, és talán ketrecben mutassák meg Sztálinnak és a nagyvilágnak. Ezért határozta el a kormányzat, hogy megtesszük azt a fájdalmas lépést, hogy a kormányhivatalokat elhelyezzük nyugatra, és a politikai szempontokat alá fogják rendelni a hadihelyzetnek. Ennek az eredménye volt az, hogy én is útra keltem, és elhoztam Kőszegre a miniszterelnökség gépezetét, amely holnap meg is fog indulni, és ennek eredménye az, hogy a miniszter urak egyike-másika most már itt van. Feltétlenül szükségesnek tartottuk azt, hogy megindítsuk itt a munkát, azonban hangsúlyozom, hogy továbbra is Budapestet tekintjük a kormány székhelyének, oda vissza fogunk járni, de a hivatalok működését is megindítjuk. Egyáltalában nem tekintjük tehát Budapest helyzetét reménytelennek, és ezt hangsúlyozni akarom. A német hadvezetésnek feltétlenül szándéka a mi honvédeinkkel karöltve, hogy Budapestet a végsőkig tartjuk, és politikai székhelyünket is ott tartjuk meg . . .”

Vitéz Zerinváry Szilárd, a Magyar Élet Pártjának, a volt kormánypártnak oszlopos, tekintélyes tagja, a harci szellem problémáját feszegette:

„A nemzet társadalmában nincs meg a készség, hogy megvédje a nemzetet. Megfelelő közszellem nincs, destruktív menekülési vágy van ebben az országban. Soós

Károly felsőházi tag úr mondotta, hogy katonát, fegyvert és jó fegyvert. Vannak néhányan, akik rossz fegyverrel is hajlandók megvédeni az országot. A kormány állítson fel olyan alakulatokat, amelyeknek a tagjai az életüket is feláldozzák, ha kell. Ha ő 14 éves gyerekekkel és 70 éves emberekkel tudta védeni városát, akkor más városok is tegyenek hasonlóképpen. Önkéntes alakulatokat kér felállítani, hogy ne menjen veszendőbe a magyar becsület. Az önkéntesek ne válogassanak a fegyverben és ellátásban. Aki önként megy, az meg is hal a hazájáért . . .”

Rajniss Ferenc, akit 1944 szeptemberében és októberében tett szolgálataiért emelt Szálasi a háromtagú kormányzótanácsba, néhány nappal később a tisztek defetista, destruktív magatartását bírálta:

„. . . Jó, ha az ember Budapestről kivonul, s látja, milyen szellemet iparkodnak elterjeszteni még a hadsereg körében is. (Úgy van! Úgy van!) A legkülönbözőbb helyekről, fiatal újoncoktól hallottam, hogy a tisztek azt mondták nekik: »Várjatok nyugodtan, majd mi megmondjuk nektek, mikor kell megszökni, mi is megszökünk!« Falhoz kell állítani az ilyen katonatiszteket, s meg kell mutatni, hogy ebben az országban mi a szándéka a magyar népnek és nemzetnek. Ez történik véges-végig az egész vonalon; itt a legsúlyosabb és leglehetőlenebb propaganda folyik. Ha ezt a rákfenét kiirtani nem tudjuk, ha ez ellen nem tudunk beszélni, agitálni és cselekedni, akkor ez az ország meghal, és akkor a barátaink is úgy fognak velünk bánni, ahogyan azt megérdemeljük. Ezért kérem a Nemzeti Szövetség tagjait arra, hogy elsősorban ezen a dunántúli területen, ami még a rendelkezésünkre áll, a megfelelő propaganda vitelébe igenis minden erejüket vessék bele. Menjenek oda az újoncokhoz, álljanak oda, s mint civil emberek, mint törvényhozók magyarázzák meg a katonáknak, hogy miről van szó. És ha valakinek ez ellen kifogása van, ha valamelyik tiszt pedig ez ellen beszél, jelentse azt, hogy a megfelelő lépéseket meg tudjuk tenni. Ebben a népben fenn kell tartani a lelket, meg kell magyarázni az újoncnak, hogy nem deportálásról van szó, hanem arról, hogy meg akarjuk menteni azt a fiatal virágzó magyar életet, amely a csódtömegből nekünk maradt, hogy Magyarország még egyszer Magyarország legyen.”

„Az utolsó zászlóalj győz . . .”

A „Virradat”-nak, a Nyilaskeresztes Párt egyik napilapjának 1944. december 4-i száma a következő, az újságtükör teljes szélességét elfoglaló címmel jelent meg: „Teljes erővel tombol a dél-magyarországi elhárító csata.”

Az „Összetartás”-ban Kerekes Béla államtitkár írta a vezércikket: „Nem hol és mikor, hanem hogyan!”

E lap ugyanezen száma közölte Olaszky Sándor országos pártszolgálat-vezető beszédét, amelyet a Győr megyei hungarista szervezet nagytáborán tartott: „Ne riadozzék azért senki, mert Budapest határán dörögnek az ágyúk!”

Ezen a napon, 1944. december 4-én fogadta Hitler és Ribbentrop Szálasi Ferencet. A Hungarista Mozgalom vezére majd tíz esztendeig várt erre a meghívásra. De a Harmadik Birodalom politikai vezetőinek első és második garnitúrája (Hitler, Himmler, Göring, Ribbentrop – vagy Kaltenbrunner, Rosenberg) 1944 decemberéig nem ereszkedett le Szálasihoz; sem őt, sem mozgalmát nem tartották elég komoly-nak. 1944. március 19-én nem Szálasi akarták a miniszterelnöki székbe ültetni, ha-nem Imrédyt. Amikor 1944. október 16-án már senki más nem maradt a porondon, akkor jöhetett Szálasi. De a Führeri meghívásra még ezután is majd két hónapig kel-lett várnia.

1944. december 4-én először Ribbentrop tárgyalt Szálasiival.

A Nemzetvezető mindenekelőtt átnyújtotta a birodalmi külügyminiszternek a ma-gyar érdemkereszt nagykeresztjét a kardokkal, köszönete jeléül „1944. október 15-e történelmi eredményében játszott kiemelkedő szerepéért”.

Ribbentrop a szokásos üdvözlés után így kezdte helyzetismertetését: bár a magyar urak nehéz és kemény időben érkeztek Berlinbe, a birodalmi fővárosba, bizhatnak abban, hogy a Führer úrrá lesz minden nehézségen. Biztatásul hozzáfűzte:

„Németország és barátai most talán a háború legnehezebb szakaszában vannak, de az ellenség táborában sem teljesen rózsás a helyzet.”

A keleti harctéri helyzetre áttérve Ribbentrop arról tájékoztatta Szálasi-t, hogy az oroszok újabb nagy támadásra készülődnek, de a Wehrmacht ezt minden körülmé-nyek között fel fogja tartóztatni.

Most következett az a kijelentés, amelyre Szálasi oly nagyon várt:

„Németország mindent megtesz, ami egyáltalában hatalmában áll, hogy a magyar térséget megvédelmezze, mert az Németország szempontjából olyan jelentőséggel bír, hogy azt éppen úgy fogja védeni, mint a német földet.”

A Német Birodalom külügyminisztere a légi háborúból adódó problémákkal kap-csolatban könnyedén megemlítette:

„Mint a magyar urak előtt ismeretes, a helyzet a levegőben gondokat okozott nekünk. E téren Németországnak a különböző repülőgéptípusokkal pechje volt . . .”

Ribbentrop ezután zavaros fejtegetésekbe bocsátkozott arról, hogy a technikai há-borúban hol az egyik, hol a másik fél van előnyben, és miután eddig a másik oldal volt előnyben, most Németországon a sor, ő kerül az élre a versengésben . . .

A megbeszélés következő része sok konkrétumot nem tartalmaz. Mintha nem is bi-zalmas tárgyaláson, hanem valami népgyűlésen lettek volna, úgy beszélt Ribbentrop:

„Az a célunk, hogy keményen kitartsunk, és mozgósítsunk minden rendelkezésre álló erőt a harcbevétel céljából. »Az utolsó zászlóalj győző« – szokta mondani a Führer, és ezért Németország fog győzni.”

(Hát ez nem hangzott valami nagyon biztatóan, legalábbis ami a bizakodás mögött rejlő „indokot” illeti.)

Ribbentrop azzal biztatta Szálasi és a kíséretében levő Kemény külügyminisztert, hogy a 200 millió emberből álló német-japán tömb megtöri az ellenség rohamait. (Ismét a „roham megtörése” . . .)

„Az ellenségnek nem fog sikerülni, hogy két ilyen kemény, 100–100 millió emberből álló harccsoportot megsemmisítsen.”

Ribbentrop egyébként igyekezett eloszlatni a magyar urak aggodalmait az ellenség páncélos fölényét illetően. Külön hangsúllyal beszélt a legutóbbi időben kifejlesztett páncéltörő fegyverekről, így a páncélöklőről (Panzerfaust) és a páncélördögről (Panzerschreck). E fegyverek tökéletesítése és tömeges harcbevételése azt fogja eredményezni – mondotta a birodalmi külügyminiszter –, hogy mostantól kezdve nem a páncélos fog harcolni a páncélos ellen, hanem az egyes ember a páncélos ellen. Ezáltal „természetesen” az ellenség fölényét nagyobb rész ki lehet egyenlíteni . . . A birodalmi külügyminiszter homályos formában említést tett az új páncélos- és repülőgéptípusokról, amelyeknek hatékonyságát megsokszorozza

„az abszolút kemény német vezetés, amely semmi másra nem gondol, csak a győzelemre. A politikával nem törődik, figyelmét teljesen a harcra fordítja, mert ha csak a harccal törődik, végül akkor lehet majd újra politikát csinálni.”

A feljegyzés szerint csak Ribbentrop hosszú „előadása” után jutott szóhoz Szálasi. A Nemzetvezető – utánozva a birodalmi külügyminisztert – patetikus stílusban megígérte, hogy minden magyar katona megteszi kötelességét, és „*harcolni fog a Dunánál, a Balatonnál, a nyugati határoknál, és ha szükséges, Bécs alatt vagy Salzburgnál*, mindaddig, ameddig a végső győzelmet Németország oldalán kivívják.” Szálasi nyomatékosan kérte Ribbentropot: minél előbb, minél nagyobb területet szabadítsanak fel, hiszen akkor annál több erőt tudnak harcba vetni.

Ribbentrop ezt habozás nélkül megígérte.

A feljegyzés a következő szavakkal végződik:

„Itt a beszélgetést a Führernél adandó reggeli miatt félbeszakították.”

Az első – és eddigi adataink szerint egyben utolsó – Hitler–Szálasi találkozási után került sor a Birodalmi Kancellária félig romokban heverő palotájában. A több mint két óra hosszát tartó megbeszéléseken jelen volt még Ribbentrop birodalmi külügyminiszter, Kemény külügyminiszter, Beregfy honvédelmi miniszter, Keitel vezértábornagy, a Wehrmacht főparancsnokságának főnöke, Guderian vezérezredes, a szárazföldi hadsereg új főparancsnoka és Grieffenberg tábornok, budapesti katonai attasé.

A tárgyalásról Schmidt, a Führer állandó, személyes tolmácsa 41 oldalas, 750 soros, nagybetűs írógéppel írt jegyzőkönyvet készített. (A harmincas évek végétől Hitler látása fokozatosan romlott, a fontosabb iratokat, Hitler beszédeit különleges, nagybetűs írógéppel írták.)

A jegyzőkönyv mai szabvány szerint is mintegy 30–32 oldalas. Kitűnik belőle, hogy a résztvevők közül Ribbentrop, Keitel és Kemény meg sem szólalt, Beregfy két ízben szerepelt, Szálasi a beszélgetés elején és végén fejtegette álláspontját; a legtöbbször a Führeré volt a szó, de lényeges problémákról egyedül Guderian beszélt.

Nem túlságosan érdekesek Hitler történelmi eszmefuttatásai, elmélkedései a második világháború előzményeiről (a helyzet azért mérgesedett el, mert Anglia 1935–1936-ban bevezette az általános védkötelezettséget; a háttérben természetesen Churchill és a zsidók állottak; Németországnak fegyverkeznie kellett, mert ellenségei fegyverkeztek, és így tovább, ezen a színvonalon); a „Raumnot”, a területhiány-elmélet fejtegetése is csak azért érdemel figyelmet, mert ezzel – és nem mással – indokolta Hitler a Drang nach Ostent (a Kelet felé való előretörést).

Hosszasan magyarázta Hitler a „Grossraumpolitik”-ot (a nagytér-politikát) és a „Grossraumverteidigung”-ot (a nagytér-védelmet), hogy alapos és hihető indoklással szolgáljon a magyar uraknak a Wehrmacht két éve tartó visszavonulásáról. A német katonai és politikai vezetés terve arra épült, hogy a háborút messze az európai szárazföld belsejétől kell viselni – mondotta Hitler –, és meg is magyarázták minden egyes katonának, hogyha Afrikában vagy Kirkenesnél (Norvégia északi részén, a Barents-tengernél) harcolnak, akkor Németország és Európa érdekében harcolnak. (Hitler, úgy látszik, ekkorra már teljesen megfeledezett az 1940 szeptemberében Rómában aláírt német–olasz–japán hármass egyezményről, amely a világ újrafelosztását célozta, és amelyben szó sem volt valamiféle „európai” érdekről . . .)

Hitler leszögezte: a Kirkenes–Leningrád–Moszkva–Volga–Kaukázus–Kisázsia–Afrika-vonalon akkor lehetett volna harcolni, ha Németország szövetségesei 120 hadosztályt erre a célra kiállítottak volna; de a szövetségeseik 1943–1944-ben egymás után csődöt mondtak. (A csődöt mondott államok vezetőire használt Hitler-jelzők: Mihály király – „dumme Junge”, ugyanezt mondta Ribbentrop; Mannerheim marsall – belsejében gyenge, jómódú kozmopolita; Horthy – grandseigneur, szenilis, gyermeteg, jellemtelen.) Ennek utána Németország az ötesztendőszakadatlan harcban kifáradt és kivérzett csapatait kénytelen volt egy olyan erődítményvonalra visszavonni, amelyet a még rendelkezésre álló erővel meg tud védeni.

Hitler nem titkolta a veszteségeket sem: 1944 tavaszán, az arcvonal megrövidítése során, a keleti fronton 27 hadosztály került harapófogóba; Románia átállása következtében 23 hadosztály semmisült meg; komoly veszteségekkel kell számolni Franciaországban is, amely eddig a kifáradt csapatok felfrissítő terepe volt. A keleti fronton 1944 utolsó hónapjaiban a német véres veszteség meghaladja a havi 200 000 főt.

Mindennek következtében meglehetősen sötét képet kaphattak volna a magyar urak, ezért szükség volt némi reménykedésre okot adó harctéri és fegyverkezési helyzetmagyarázatra. Teljesen mindegy, mi történik Elzászban – mondotta Hitler –, egyetlen terület a fontos, a Ruhr-vidék; ott kellő tartalékokat helyeztek készenlétbe. Ha nyugaton visszaverték az angol–amerikai csapatokat, sor kerülhet a keleti frontra. Ami Magyarországot illeti: feltétlenül meg akarják tartani, egyrészt az olajforrások, másrészt az országban még fellelhető mezőgazdasági fölösleg miatt. De óva-

tosan hozzátette: ma még nem tudná megmondani, hogy az általa is gyűlölt védekezésből mikor mehetnek át a támadásba . . .

Következett az új fegyverek (és nem csodafegyverek!) előnyeinek ecsetelése: olyan mértékben, ahogy a páncélőköl fejlődik, veszi el a harckocsi a jelentőségét; a páncélőköl tömeges gyártása odavezet, hogy sok katona szinte löfegyverként használja; a sugárhajtású repülőgép visszاسzerzi a légifölényt; a V₁ ellen még lehetett védelmet találni, de a V₂ és V₃ (!) ellen semmit nem tud tenni az ellenség. Továbbá, míg Németország technikai téren állandóan előrehalad, a harci morál töretlen,

(„Hogy milyen szellem tölti el a német népet, de különösen az ifjúságot, jelzi az a tény, hogy az 1928-as évfolyamból 360 000 ember jelentkezett önként.” – 16 esztendőes gyerekek a Wehrmacht kötelékében . . .)

addig az ellenség harci ereje csökkenőben van.

(„Az orosz gyalogság rossz. Az oroszok lendülete általában alábbhagyott, hasonlóképpen nyugaton is süllyedt az ellenség morálja.”)

Végül: Hitler mint bibliahívő (bibelgläubig) idézte a Bibliát, hivatkozott a magasabb igazságosságra, majd II. Frigyesre.

„A legnehezebb sorson is úrrá lehet lenni – akaraterővel, elszántsággal és erős hittel – erre példa a Duce . . .”

Hitler az egész előadás folyamán két konkrét ígéretet tett:

1. Magyarországra küldi a 8. páncéloshadserget, három lovasdandárt és számos erődítési zászlóaljat;
2. a német légierő tönkrebombázza a szovjet hadsereg vasúti utánpótlását. (Ez utóbbi így hangzott:

„*Hitler*: Hány mozdony áll a Vörös Hadsereg rendelkezésére Délkelet-Európában? *Guderian*: 2400. *Hitler*: Ha mindennap tíz mozdonyt elpusztítanak a német repülő, akkor két-három hónapon belül a szovjet vasúti utánpótlás megbénul!” – Hadászati matematika – à la Hitler . . .)

Önmagáról:

„Egyéni életét – a magánember normális álláspontjáról tekintve – elpuskázta (verpfuscht). Az első háború előtt túl szegény volt ahhoz, hogy élvezhesse az életet. A háború alatt állandóan a fronton volt. Azután teljesen igénybe vette a politikai harc; és amikor ő, az egyszerű, ismeretlen német az egész nép vezére lett, és magát a Szép alkotásának akarta szentelni, ismét közbejött egy háború . . .”

Szálasi a Führer előadása után megkérdezte: „Végül is mit kellene tennie Magyarországnak?”

Hitler: „Magyarország gazdasági és katonai téren járul hozzá a hadviseléshez. Magyarország adjon annyit katonát, amennyit fel lehet fegyverezni; akinek nem jut fegyver, az a német léghárításhoz kap beosztást. Ezért az ellenszolgáltatás: ő, a Führer, biztosítja Szálait, hogy az oroszokkal még a Pozsony vonalon sem köt soha békét, hanem minden körülmények között visszafoglalja Magyarországot.”

A tárgyalás utolsó félórájában Guderian vezérezredes vette át a szót, és mellözve mindenfajta retorikát, néhány konkrét kérést terjesztett elő, mégpedig: a magyar hadvezetőség a Margit-vonal megerősítésére bocsásson rendelkezésre honvédegyeségeket; ez biztosítaná a német erők hadműveleti szabadságát az offenzíva előkészítésére. A többi, még harcba vethető magyar katonai egységet fel kellene használni a német páncélosadosztályok kiegészítésére; hadosztályonként egy zászlóaljra lenne szó; a német páncélosadosztályok számára egyenesen létkérdés, hogy magyar páncélgránátosok álljanak tartalékban. Magyarország további hozzájárulása a közös hadviseléshez: munkaerőt kell kiállítania a Margit-vonal, a reteszállások, a páncélakadályok kiépítésére. (*Beregfy:* A munkásokat nem tudjuk ellátni ásóval. *Guderian:* E téren igyekszünk segítséget nyújtani.)

A német vezérkar – mondotta Guderian – az ellenséget a Margit-vonal, Budapest és a Mátra-hegység előtt fel akarja tartóztatni. Budapest nemcsak fontos közlekedési és ipari centrum, hanem olyan város is, amelyet elestének politikai következményei miatt, presztízs okokból is minden körülmények között meg kell tartani. Ami pedig az RLZ-rendszabályokat illeti (Räumung – kiűrités, Lähmung – bénítás, Zerstörung – megsemmisítés), Guderian megjegyezte, hogy e rendszabályokat Magyarországon csak a feltétlenül szükséges mértékben fogják foganatosítani.

Az áramszolgáltató berendezéseket és a hidakat egy bizonyos terület feladásakor minden körülmények között szét kell rombolni.

Végül: Szálasi – Guderian kérésére – beleegyezett abba, hogy a magyar térségben egységes főparancsnokság legyen... (Magyarul: Magyarországon „egységes”, azaz német főparancsnokság legyen.)

Még szóba került néhány kisebb jelentőségű kérdés, majd a több mint kétórás Hitler – Szálasi – Guderian-megbeszélés véget ért.

„Ez tulajdonképpen önkéntes kiűrités...”

A Sopronba „áttelepült” szélsőjobboldali honatyák nagyjában és egészében tisztában voltak azzal, hogy a „Gyepű II” nem a végső letelepedési hely, hanem rövidebb vagy hosszabb idő múltával innen is tovább kell menni. Természetesen nem saját magukról, hanem a menekültekről beszéltek.

Önkéntes vagy kényszerkiűrités? Ezt feszegette *Maróthy Károly* nyilaskeresztes képviselő a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének 1944. december 1-i ülésén tartott felszólalásában:

„Konkrét választ akar vinni a kiűrités alá kerülő kb. egymillió zalai és Vas megyei magyarnak. Négy-öt nappal ezelőtt Pécsről már megindult a menekülés, a

menekültek Keszthelyen s Kanizsán túl vannak már. Az elhelyezési kormánybiztos által kiadott kiürítési rendelet ugyanaz, mint amely Kecskemét és Kalocsa kiürítésére vonatkozott. A rendelet november közepe táján kelt, dátum nincs rajta. E rendelet szerint elsősorban el kell mennie a katoná hozzártartozójának, másodszor el kell menniök az önként jelentkezőknek és harmadszor mindenkinek. Tudom, hogy ez utóbbiról nincs szó, de bizonyos fokig ez mégis be fog következni. A németek kiürítenek mindent, minden élelmiszert, nem hagynak vissza semmit, ahogy a Pest környéki községekben gyakorlatban láttuk. Ez helyes, mert ha nem pusztítják el, akkor az orosz mindent megkap. A lakosság kérdése a fontos. Nálam sokan érdeklődtek, hogy induljanak-e vagy nem. Én amellet voltam, hogy aki akar, készüljön. A kiürítési kormánybiztosság cenki exponense szerint a kiürítés a Német Birodalom területén való elhelyezéssel kapcsolatban tervezetik. Ha Németországba kell kimenni, kívánatos volna tudni, hogy merre induljanak el. A zalaiak 50 százalékban nemzetiszocialisták, ezek nagyon tartanak az orosztól. Kéri, sürgesse meg a miniszterelnök-helyettes annak a vegyes magyar-német katonai bizottságnak a megalakulását, amely Nagycenkre megy. Ellenpropaganda folyik, mely szerint nem lehet kimenni Németországba, mert a németek mindent elszednek a menekülöktöl.”

Szóllösi Jenö miniszterelnök-helyettes válasza:

„A kiürítés kérdésében már mondtam képviselőtársamnak, hogy a kormánynak nincs szándékában kényszerkiürítést alkalmazni. Ami az Ausztriába való áttelepülést illeti, úgy tudom, hogy végleges megállapodás még nincs, természetesen, a polgári lakosság áttelepítésére. Nagy az aggodalom abban a tekintetben, hogyha a polgári lakosság átmegy, esetleg örök súrlódás támadhat az ottani lakossággal. Igen nagy agitációra adna okot, hogy ott sem rózsásak az élelmezési viszonyok, és most jön a magyar lakosság. Ennek a kérdésnek az áthidalásával foglalkozunk. Mindenesetre a helyzetet megkönnyítette az, hogy a katonai alakulatok felvételével lényegesen meg fog könnyebbedni ennek a most általunk itt igénybe vett területnek az elhelyezési lehetősége. Azt hiszem, a lakosság Ausztriába való áttelepítésében is rövidesen döntés fog következni, elsősorban a katonai alakulatok áttelepítésével ezen a mi területünkön, amelyet számításunk szerint minden körülmények között meg tudunk kímélni az orosz betöréstől, úgyhogy inkább ezen a területen fogjuk tudni elhelyezni a zalai lakosságot, amely fenyegetve van a mostani betöréstől. Képviselőtársamnak arra a kérésére, hogy e tekintetben érvényesítsem az ő szempontjait, csak azt válaszolhatom: egy általános kiürítési rendelkezés fennáll, de ez tulajdonképpen önkéntes kiürítés. Kétségtelen, hogy amikor húzódunk a nyugati határok felé, ez a kiürítés napról napra nehezebb lesz. Éppen ezért el kell követni mindent, hogy az ellenséget visszatartsuk, mert áthághatatlan nagy nehézségek lépnek fel a kormányzattal szemben. Merem mondani, hogy az egész nehézséget tulajdonképpen a kiürítés kérdése okozza. *Ha a hadiszerecnse megengedné, hogy stabilizálódjék a helyzet, úrrá tudánk lenni minden nehézségen.* E tekintetben csak azt mondhatom, mindent elkövetünk arra, hogy a kiürítés minél kisebb mérvű legyen.

Hogy a németek a kiűritéssel kapcsolatban sok mindent elvisznek, ez állandó megbeszélés és súrlódás tárgya. *A németek nem azért viszik el, hogy kifosszanak bennünket; a hadi szempontok indokolják, hogy amit csak lehet, elmozdítsanak.* Bizonyos, hogy az, amit a lakosságtól elvisznek, az egésznek csak egy tört része. A németek sem akarják a lakosságot készleteiktől megfosztani, úgyhogy vissza is hagyják a megfelelő fejadagot. Súrlódások voltak az uradalmi cselédek konvencióinak a kimérése körül, ezeket azonban áthidaltuk. Ezen a téren megnyugtató helyzet fog majd bekövetkezni . . .”

Tekeres Lajos, Veszprém helyettes polgármestere a gyakorlatban az alábbi tapasztalatokat szerezte:

„December elején, ha jól emlékszem, 6-án rendelték el első ízben a város kiűritését. Azt megelőző időben az ország keleti részéről, gondolom, és talán jugoszláv területről is, tömegesen jöttek a menekültek. Tele volt a város menekültekkel, ami a közellátás szempontjából súlyos gond volt. Napokon keresztül lófogatú kocsisorok vonultak végig a városon keletről, egy része megállt ott, egy része pedig tovább ment. De sokan letelepedtek ott is.

A kiűritési parancsnak egyáltalán nem engedelmeskedett a város lakossága. A veszprémi állomásra kiállított vonatok ott álltak napokig üresen. Lassan, s főként azokból telt meg, akik a keleti országrészből menekültek, és úgy látszik, azon voltak, ha már idáig jöttek, akkor itt nem állnak meg, hátha ide is elérnek a hadműveletek. A város lakossága nem ment el, sőt még a hatóságok sem, kivéve a főispánt; még talán, ha jól emlékszem, az alispáni hivatal is maradt.”

A nyugat-magyarországi városok és falvak, elsősorban az aránylag biztonságosnak hitt Vas és Sopron vármegyében levő helységek, hamarosan súlyos elszállásolási, elhelyezési gondokkal küszködtek.

Ágfalva vezető jegyzője jelentette 1944. december 14-én a soproni katonai parancsnokságnak és a főszolgabírói hivatalnak:

„Jelentem, hogy a község területén egy hadikórház 298 fővel, egy törzspótszázad 467 fővel, továbbá négy német alakulat 200 fővel és a Stellungenbau Abschnitt egyelőre 120 fővel tartózkodik. Itt lakó menekültek száma 259 fő, azonkívül a légénységi elszállásolásra alkalmas összes csűrökben 1200 zsidó munkást helyez el a napokban a Stellungenbau Abschnitt szervezete.

Fenti tények következtében a község annyira megtelt, hogy férőhely már nincsen. Ezért kérnék intézkedést arra nézve, hogy a német tisztek legalább kettesével, a német légénység pedig kaszárnyaszerűen szállásolja be magát. Szíveskedjék megtenni a szükséges lépéseket amiatt is, hogy a német alakulatok az Ortskommandatura tudta nélkül a faluban ne telepedjenek le.”

A celldömölki menekültügyi kirendeltség az 1944. december 15-i helyzetről az alábbiakat jelentette Vas vármegye alispánjának:

„Tisztelettel jelentem, hogy 1944. évi december hó 10-től 1944. évi december hó 15-ig a következő menekültek érkeztek:

11-én 412 menekült, 12-én 223 menekült, 13-án 87 menekült, 14-én 73 menekült és 15-én 2065 menekült érkezett és lett irányítva a csatolt kimutatás szerinti helyre. Összesen tehát 2860 menekült, akiknek elhelyezése mind több gondot ad.

Jelentem továbbá, hogy 1944. december hó 6-án dr. báró Ghillány Antal tb. főszolgabíró ezen menekültügyi kirendeltségnél működését megkezdte, s most a kirendeltség három személlyel a legnagyobb erőfeszítéssel dolgozik, hogy a szerencsétlen menekültek minél előbb hajlékhoz és élelemhez tudjanak jutni.

Jelentem továbbá, hogy a menekültek élelmezése a viszonyokhoz mérten kifogástalan, és ma is a már megérkezett és a naponkénti menekültekkel együtt cca 1000 menekült részesül a menekültkonyhánál étkeztetésben.”

1944 december végén Sopron és Vas vármegyékben újabb katonai alakulatok és polgári menekültcsoportok növelték a zsúfoltságot.

A kapuvári főszolgabíró 1944. december 27-i jelentése szerint

„a járás területén 20 119 katona, 7208 polgári egyén, 2992 db marha, végül kb. 2000 vagon anyag volt elhelyezve”.

Szombathely polgármestere a már akkor Szombathelyen székelő országmozgósítási kormánybiztosnak 1945. január 5-én jelentette:

„Az országos lakásügyi kormánybiztos helyettesének 55/4703/1944. sz. hirdetményben foglalt rendelkezését tisztelettel betérjesztem és kérem, hogy menekültek részére letelepülési engedélyt a jövőben Szombathely túlszúfoltságára való tekintettel csak a legszükségesebb és elkerülhetetlen esetben méltóztassék kiadni, mert Szombathely további menekülteket felvenni képtelen, és enyhülésre a közeljövőben sincs kilátás, minthogy a *Német Birodalomba való áttelepítés az önkéntes jelentkezések során komoly eredményre nem vezetett*. Szombathelyen a 43 000 törzslakossággal szemben hivatalosan nyilvántartott menekültek száma közel 25 000; ezenfelül jó néhány ezerre tehető azoknak a száma, akik jelentkezés hiányában mint nem nyilvántartott menekültek tartózkodnak Szombathelyen; ehhez a létszámhoz jönnek azután a Szombathelyre áttelepített hivatalok, minisztériumok és alárendelt intézményeik ide telepített tisztviselői és családtagjai, valamint a magyar és német katonai alakulatok, sebesültkórházak. Hozzávetőleges becslés szerint *Szombathely jelenlegi lakossága jóval felülhaladja a százazres létszámot*. Ilyen körülmények között Szombathely már további menekülteket felvenni a közérdek sérelme nélkül nem tud. Közérdek ugyanis az, hogy mind a hadműveletek szempontjából fontos polgári közigazgatás, mind pedig a hadműveletekkel közvetlenül kapcsolatos katonai intézkedések zavartalanul foganatosíthatók és végrehajthatók legyenek; márpedig jelenlegi állapotban Szombathely nem komoly haderőknek, csak kisebb létszámú átvonulásoknak esetén is az átvonulási beszállásolással is a legnagyobb zavarban van.

Ezekre az okokra való tekintettel mély tisztelettel kérem a menekülteknek más helyre való irányítását.”

A Szálasi-kormány a felmerült problémák megoldásának elősegítésére, a „szellemi front” megerősítésére fokozta – a propagandát.

Kassai-Schallmayer Ferenc, magyar királyi nemzetvédelmi és propagandaminiszter 1944. december 13-án Szombathelyen a következő felszólítást intézte a még hivatalban levő nyilas főispánokhoz:

„A vidéki városokban, községekben és falvakban meghatározott időközökben világnézeti propagandagyűléseket és előadásorozatokat akarok tartatni, hogy ezzel is *beállítsam az ország megmaradt részének közvéleményét az új világnézet irányába és a totális nemzeti ellenállás érdekébe . . .*

Helyesnek tartanám ezeket az előadásokat vasárnap vagy ünnepnapra állítani be, és ezeken a napokon is a kora délutáni órákra (14–15 óra táján), mert ez az időszak, amikor legkevésbé vannak az egyes községek és városok légítamadásoknak kitéve.

Kérem, vegye ezen felszólításomat nagyon komolyan, és sürgősen hajtsa végre, mert nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy ilyen sorozatos gyűlések és előadások tartásával *felrázzuk a defetizmusba süllyedt, elernyedtt és elfáradt magyar közvéleményt*. Fel kell ráznunk a magyar közvéleményt, mert csak így tudjuk beállítani a nemzet totális erejét a győzelem érdekében. Élethalálharc ez, amelyben minden eszközt meg kell ragadnunk és fel kell használnunk arra, hogy ezt az élethalálharcot győzelmesen fejezhessük be . . .”

De nemcsak a civilekkel volt baj. Két nyilaskeresztes párti képviselő, vitéz Zerinváry Szilárd és Kuhajda Vilmos propagandaközpontot tett, amelynek során több katonai tábor, kiképző iskolát látogattak meg. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének 1944. december 22-i ülésén számoltak be tapasztalataikról:

Vitéz Zerinváry Szilárd:

„a jutasi tiszthelyettesképző iskoláról a legnagyobb elismerés hangján szól, mert ott szerzett tapasztalataik szerint mind a tisztikar, mind pedig a legénység hangulata, továbbá a bánásmód és a kiképzés egyformán kitűnő.

Annál szomorúbb tapasztalatokat szerzett Hajmáskéren. Mindjárt odaérkezésük után egy Majerszky nevezetű hadnagy informálta őket az ottani helyzetről, és igen rossz képet festett az egész táborról, különösen annak tisztikaráról, amit mindenben megerősítettek az ott látottak. *A tisztikar és azon keresztül a legénység hangulata is a lehető legrosszabb, aminek oka egyrészt a Németországba való kimenetel ellen a tisztek részéről folytatott igen erős propaganda, másrészt az, hogy az ottani német katonai alakulat kiűrités ürügye alatt minden megmozgatható dolgot összeszed, s ezalól nem mentesül a kincstári dolgokon felül még a tisztek és a legénység magántulajdonát képező holmi sem. Ennek igaz voltáról ők maguk is meggyőződtek.*

Megállapítja ezek után, hogy nagyon nem szívesen fogadta őket a tisztikar, s

az egyetlen Majerszky hadnagyon kívül a tábor parancsnokától kezdve mindenki le akarta őket beszélni arról, hogy a táborban előadást tartsanak.

Azt mondták, hogy előadástartásnak nincs értelme, *a legénység nem akar barcolni, 30–40 százaléka szökésre hajlamos, a legénység inkább választaná az orosz megszállást, mint a mostani helyzetet a németekkel.*

... A német páncélosok elsőrangúak, de a magyar tüzérek sokszor nem tudják megérteni, miért van az, hogy *bizonyos ideig tartó helytállás után hátramennek, és a magyar tüzér ott marad.* Végeredményben a helyzet az, hogy *a magyar tüzérek mindig az utóvéd szerepét töltik be.* Ha a németek az egyes helyeken tovább kitartanának, akkor már ki lehetett volna üzni az oroszokat. Erősebben ellenőrizni kell az idősebb törzstisztkart, mert annak 85–90 százaléka nem megfelelő szellemű, harcolni nem akar, angolszász szellemű és beállítottságú. Amelyik kisebb rész nyilasnak mondja magát, az csak opportunizmusból teszi. Hivatása magaslatán álló s valóban jobboldali szellemű törzstiszttel alig találkozott még. Ami a német fosztogatásokat illeti, ezt megerősítették a nyilasok is.”

Kubajda Vilmos:

„A jutasi táborban azzal fogadták őket: végre megjelentek, hogy jobboldali propagandát kapjon a legénység és altiszti kar! Itt udvariasan fogadták őket. Hajmáskéren a tisztekkel folytatott beszélgetés nem volt kedvező. Itt a tisztikarban világnézet nélküli zagyva politikai nézet alakult ki. Ez azért van, mert a harc elől menekülni szeretnének, az életüket akarják menteni, s mindenki magát akarja mentesíteni azzal, hogy a legénység rossz hangulatára panaszkodik. A tiszti étkezdeben nyíltan mondták: a háború fogja megmutatni, kinek volt igaza: Horthy-nak-e vagy Szálasinak? Erre ő azt mondta, hogy pl. Dálnoki Miklós Bélának sohasem lehet igaza, mert aki elárulja hazáját és átpártol az ellenséghez; az minden becsületes magyar ember előtt erkölcsi halott marad. Udvarias formában bár, de így kellett beszélniök. A tényleges és tartalékos tisztek között bizonyos feszültség érzékelhető. Ennek oka az, hogy a ténylegesek minden előnyt a maguk és családjuk részére igyekeznek kiharcolni, és nem segítik a tartalékosokat. Az ezredes feleségét és élelmiszereit sikerült autón elszállítani, de az állapotos tiszti feleségnek nem jutott kocsis. Majerszky hadnagy, a városparancsnok lenézett ember a tisztikarban. Fegyelemtartás mellett a tisztek és legénység között bajtársias szellemnek kellene kialakulni. Amikor megkérdezte a tiszteket, hogy vele, a közhonvéddal, hajlandók volnának-e egy asztalhoz leülni máskor is, fanyalogva mondták rá, hogy igen. *A németek fosztogatásai valóban lehangolóan batnak.* Ha nem történik intézkedés a fosztogatások megszüntetésére, a legjobb szándékú magyar ember is németellenessé fog válni Hajmáskéren . . .”

Pálffy Fidél gróf, a nyilas földművelésügyi miniszter 1944 december végén „tájékoztatót” állított össze a magyar föld népe számára. Néhány „gyöngyszem” e propagandaműből:

„A mai totális háború méretei oly nagyvonalúak, hogy a háborús felek számításaiban a lelkiség, az idő és a térség döntő szerepet játszanak. Nem lehet egy té-

nyezőből egymagában végső következtetést levonni. *Azért, mert a Vörös Hadse-
reg magyar területen áll, még éppúgy nem nyerte meg a háborút, mint ahogy mi
sem nyertük meg akkor, amikor a Kaukázusnál álltunk.*”

A deportálással való fenyegetés sem hiányozhatott:

„Menekültjeink fejük bőrén égetett sorszámot viselnek, mely alatt őket az uráli
transzportokba sorozták be. Végül nem szükséges hivatkoznunk Sztálin azon ki-
jelentésére sem, hogy a magyar kérdés számára csak vagonkérdés.

A Szovjet hadi felkészültsége ugyanis nem hagy kételyt afelől, hogy fejlett ipa-
ruk van az Urálban, ahol tömérdek munkaerőre van szükségük. *Tehát ne higgye
se férfi, se nő, se öreg, se fiatal, hogy rájuk mint kényszermunkásra ott nem lesz
szükség.* A Szovjet szempontjából tehát az a természetes, hogy jobb Ukrajnában
gazdálkodni, mint az ide-oda hullámozó harcoknak kitett hadművelési területe-
ken, és jobb saját katonáival harcolnia, de ezzel szemben a számára megbízhatat-
lan idegeneket a végtelen messze fekvő orosz gyárakba és kolhozokba munkára
hurcolja.”

Mi a teendő?

„A tétel tehát a következő: az, aki nemzetének és önmagának jó szolgálatot akar
tenni, és lakóhelyén a hadihelyzet a kimondott kiürítést teszi szükségessé, akkor
cselekszik helyesen, ha maga is elhagyja azt a helyet, és elviszi övéit is magával.
A föld népével szemben vállalt teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy
bármikről, aki otthonát azért hagyja el nyugati irányban, mert a kiürítés megkezdő-
dött, a viszonyokhoz mértén gondoskodni fog a magyar és német állam.”

És végül:

1944 decemberében a Szálasi-propaganda fő szólama a következő volt:

„Karácsonyra újra a Kárpátokban leszünk!”

VISSZATÉRŐ ÉLET

Október 15-én órákon belül szertefoszlott az a remény, hogy Magyarország kiléphet a hitleri Németország oldalán viselt háborúból. Sőt, mi több, Szálasi uralomra jutása lehetőséget nyújtott a német hadvezetőségnek arra, hogy Magyarország egész területét felhasználja a birodalom védelmének céljaira.

A Duna-medence és ezen belül Magyarország 1944 késő őszen a Harmadik Birodalom számára létfontosságúvá vált. A balkáni német hadsereg biztosítása, a zalai és a zisterdorfi olajmezők, a veszprémi bauxit, a Cseh-Morva Protektorátus és az Ostmark (az 1938 előtti Ausztria) aránylag sértetlen ipari termelésének megőrzése szinte elsődleges feltétele volt a háború folytatásának.

Az időnyerésért folytatott küzdelem az osztrák Alpokban vagy Bécs térségében reménytelen lett volna.

A Duklai hágónál, Debrecennél, Nyíregyházánál, a Bükkben és a Mátrában, a Duna-kanyarban, a gödöllői dombokon, Érdnél és Székesfehérvárnál több forgott kockán, mint egy-egy város, község vagy hegyszoros birtoklása.

Ezért kellett a Vörös Hadseregnek Magyarországon a vártnál nehezebb harcokat vívnia. Mindamellet a Wehrmacht, az SS és a Szálasi-hadsereg uralma alól felszabadított területeken a lakosság helyzetét alapjában nem befolyásolta a frontvonalak hullámzása, a nem mindig kedvezően alakuló harctéri helyzet.

A kép teljessé tétele érdekében megjegyezzük: a Budapest térségében mind súlyosabbá váló harcok elkerülhetetlenné tették, hogy a front mögött, a hadműveleti területen a lakosság az élelmiszerek beszolgáltatásával, az út-, vasút- és hídépítéssel, valamint a lőszer- és utánpótlás-szállítással a lehető legnagyobb mértékben segítse a 2. és 3. Ukrán Front érte vérző csapatait.

A hadműveleti területtől távolabb, főként Délkelet-Magyarországon már kedvezőbb volt a helyzet. Miközben a szovjet hadigépezet előrehaladása az ország középső és nyugati felében fokozta a zűrzavart, a kapkodást, az erőszakot, a felszabadított megyékben, főként Délkelet-Magyarországon, az egyre nyugodtabb munkafeltételek, a jövőbe vetett hit a demokratizmus megszületésének volt egyik fontos forrása.

A szovjet hadsereg megjelenésének pillanatától kezdve szorgalmazta a békés viszonyokra jellemző normális életmenet helyreállítását. Ez a folyamat közvetlenül a csatazaj megszűnte után nem kevés döccenővel indult, néhány hét után azonban számos területen már csaknem békés viszonyok uralkodtak.

„A templomok és imaházak a következőképpen működnek . . .”

A helyi katonai parancsnokságok első utasításai között mindig ott szerepelt a templomok megnyitására, az istentisztelet tartására vonatkozó felhívás. Hogy ezt a szovjet katonai parancsnokságok mennyire nem tekintették üres frázisnak, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy néhány hét eltelte után jelentést kértek a felhívások eredményéről. Csongrád vármegye alispánja 1944. december 1-i jelentésében ezt a helyzetképet adta:

„Szóbeli felhívására bejelentem, hogy a vármegye területén a templomok és imaházak a következőképpen működnek:

Csongrád megyei városban a két nagy katolikus templomban október 22-e óta két katolikus lelkész akadálytalanul tartja az istentiszteletet és az egyházi teendők vezetését. A református templom lelkész hiányában zárva van.

Mindszent községben a katolikus lelkész a katolikus templomban tartja az istentiszteletet. A katolikus templom kisebb sérüléseket szenvedett. A református imaház lelkész hiányában zárva van. Az izraelita imaház lelkész hiányában ugyancsak zárva.

Szegvár községben a római katolikus templomban a katolikus lelkész október 14-e óta az istentiszteletet naponként tartja. A református imaház lelkész hiányában zárva.

Nagymágocs községben a központi majorban levő római katolikus templomot az átvonuló csapatok több ízben feltörték és kifosztották. A katolikus egyház plébánosa helyén maradt, és az istentiszteletet a szovjetorosz csapatok bevonulása óta is háborítatlanul tartja az Árpád-telepen levő iskola helyiségében. Az evangélikus templom lelkész hiányában zárva van.

Derekegyháza községben csak katolikus templom van, amelyet különösebb kár vagy rongálás nem ért. A templom lelkész hiányában zárva van.

Fábiánsebestyén községben katolikus és református templom van. Lelkészek hiányában mindkettő zárva. A fábiáni református lelkész Szentésre költözött, és Szentesen látja el a református lelkészi teendőket.

Magyartés kisközségben templom nincs.

Kiskirályság községben templom nincs.

Csanyletek községben csak katolikus templom van, amely sértetlen maradt, de lelkész hiányában zárva van.

Tömörkény községben csak katolikus templom van, az ottani plébános helyén maradt, és akadálytalanul tartja az istentiszteleteket.”

A háborús események közepette, az ágyúörgés s a fronttal együtt járó egyéb kellemetlenségek miatt távol maradtak a hívek a templomból, és egy ideig nem lehetett istentiszteletet tartani; ugyanakkor a jelentés más okra is felhívja a figyelmet: nem volt istentisztelet, mert nem volt, aki tartsa. Bizony, a papok közül számosan megfeledeztek arról, hogy a híveknek a bajban van a legnagyobb szükségük papjaikra.

A templombajárásnál nem kevésbé jellemző mutatója az élet normalizálódásának a piacjárás, a piacforgalom. Decemberre a tiszántúli megyék városainak, községeinek piacképe már majdnem békebeli volt. Ha ünneprontóan és ellentmondásosan hangzik is, le kell szögeznünk: ez a békebeli piacozás a háború egyenes következményének tekinthető. 1944 rendkívül bő termésű év volt. A termésből bármilyen sok maradt is betakarítatlanul, és bármilyen sokat vitt is el belőle a hadsereg, a veszteség együttvéve is kevesebbet tett ki annál, mint amit ez a vidék évenkénti terméséből a fővárosnak, az iparvidékeknek és exportra adni szokott. A feleslegből támadt a tiszántúli piacok bősége. Ez a bőség egy csapásra megszűnt a főváros és a többi gazdaságilag kiélt megyék felszabadulásával és az elmenekült lakosság visszatérésével. Decemberben azonban erre még nem került sor.

Az orosházi „Népakarát” riportját idézzük:

„Szemlélődünk az orosházi piacon, és sétánkat azzal az örömteljes eredménnyel végezzük, hogy a mai helyzetet általánosságban az a körülmény jellemzi, hogy a híres orosházi piac nemcsak hogy él, de maholnap eléri korábbi méreteit.

Az aprójószágkínálatban erősen javuló tendencia mutatkozik, sovány és hizott jószágokban a kereslet teljes mértékben kielégíthető.

A terménypiac teljesen felvevőképes, s ha a mezőgazdasági munkához feltétlenül szükséges igavonó jószág a szántás-vetés munkájából felszabadul, terménypiacunkon is lendületet kap a kereslet és a kínálat.

A zöldségfélések piaca rendkívül élénk, a keresletet egész mértékben ki bírja elégíteni, sőt még a gyümölcsfelhozatal is megindult a szezoncikkekben.

A gyalogpiac teljes kialakulása legrövidebb időn belül várható; garancia erre a magyar paraszt élni akarása és töretlen munkakedve, amelyet a demokratikus magyar élet megformálásához készséggel ad rendelkezésre.

A kereskedelmi élet vonalán is örömdetes jelenségek tapasztalhatók. Már az a tény, hogy kereskedőink javarésze üzleteit megnyitotta, biztosítja a kereskedelem indulását, s aki az orosházi üzleteket látogatja, vevőt is talál a kereskedésekben. Az árubeszerezést szorgalmazó kereskedőink tevékenysége bizonyosan jelentős élénkséget ad már a közeljövőben.

Kisipari életünk minden ágazata a javítási munkák végzésére szorítkozik, s ha a nyersanyag beszerzése elől elhárulnak az akadályok, az ipar terén is további javulás tapasztalható.

Általánosságban egész közzgazdasági életünk az éledés jeleit mutatja, s a Vörös Hadsereg diadalmas előnyomulása, községünk vezetőségének és a demokratikus pártoknak közös munkája megteremti azokat a feltételeket, amelyek a közzgazdasági élet zavartalan menetét biztosítani fogják.”

De azért akadtak negatív jelenségek is: bizonyos árufélések részben vagy teljesen hiányoztak, s az árak lassan, de kitartóan emelkedtek.

Csige-Varga, Békés vármegye közzgazgatási főnöke, 1944. december 4-én az alábbi figyelmeztetést intézte az alárendelt hatóságokhoz:

„Az árelenőrzésre a mai viszonyok között a lakosság érdekében fokozottabb mértékben van szükség; ugyanis amennyiben az ártúlkapasokat elnéznénk, az feltétlenül a lakosság hátrányára szolgálna, és alkalmat adnánk egyes, a helyzetet saját érdekükben hazafiatlanul kihasználó uzsorásoknak arra, hogy a lakosság vásárlóerejét kihasználva törvénytelen és túlzott anyagi előnyöket, illetve hasznot biztosítsanak maguknak.

Tudomásomra jutott, hogy a megszálló hadsereg katonái a heti piacokon túlzott árakat fizetnek, sőt a kért árakon felül a visszaadásra kerülő aprópénzt nem veszik át, ezzel mintegy ajándékot, illetve felárat nyújtva az eladónak. Ez az eljárás nem akadályozható meg, és az így fizetett felárakat ajándéknak kell tekinteni, ami nem ad jogcímet arra, hogy az eladók a polgári lakossággal szemben a rögzítettnél magasabb árat követeljenek vagy fogadjanak el, mert amennyiben ezt megtennék, úgy árdrágítás esete forogna fenn, és az eljárást az érvényben levő törvények és rendeletek alapján azonnal folyamatba kell tenni.

Amint már rámutattam, a lakosságnak feltétlen érdeke, hogy közszükségleti cikkeit törvényes áron szerezhesse be, különösen most, amikor a kereseti lehetőségei csökkentek. Másrészt az árdrágítás megtűrése beláthatatlan pénzügyi hátrányokat is jelentene, ami szintén a lakosság hátrányára válna.

Fentiekre való tekintettel elvárom Címtől, hogy az árelenőrzést és az árak betartását a legszigorúbban hajtsa végre, és az árdrágítók ellen a törvényes eljárást azonnal tegye folyamatba.”

Ha a helyi piac nagyjában-egészében békebeli képet mutatott, a vasúti közlekedés háborús viszonyokat tükrözött.

Az orosházi újság december 5-én a következő felhívást közölte:

„Felhívás!

Az orosházi vasútállomás főnöksége felhívja Orosháza lakosságát, hogy sem utazási, sem egyéb ügyekben érdeklődésükkel ne zaklassák az állomásfőnökséget. Az orosz katonai városparancsnokság rendelkezése szerint az állomás területén polgári személyeknek tartózkodni tilos. Kellemetlenségek elkerülése végett tehát ne érdeklődjék senki, különben is a személyforgalom megindításáról a vasútállomás főnöksége tájékoztatni fogja annak idején a közönséget.”

Háborús terhek és rendellenességek

A háború tényét, jelenvalóságát ennél persze súlyosabb problémák is jelezték. Olyanok, amilyenekről Egyek község elöljárósága ír Hajdú vármegye alispánjának december 12-én.

„Ez idő szerint a községben önálló parancsnokság nincs. Meghatározatlan időben érkezik ide magasabb parancsnokság, de csupán átvonuló jelleggel. A környező tanyákon elhelyezett katonai alakulatok, a közel fekvő községek parancsnokságai naponként felkeresik az elöljáróságot ember-, állat-, anyag- és egyéb igénybe-

vétel foganatosítása végett. Előljáróság igyekszik kérésüknek eleget tenni. Ez ideig panasz nem merült fel katonai részről. A polgári lakosság részéről azonban az elégedetlenség állandóan fokozódik a terhek aránytalan elosztása miatt. Az aránytalanság nem az előljáróság hibája folytán áll elő. Oka legtöbb esetben az, hogy az ideérkezett katonai megbízottak nagyobb számú embert, nagy mennyiségű anyagot követelnek azonnali kiadásra. Minthogy egy 7800 lelkes községben, ahol a javak elosztása aránytalan, ilyen kérések teljesítése hosszabb-rövidebb időt igényel, a kiküldött megbízottak nem hajlandók megvárni, amíg a kirtott ember- vagy egyéb anyag az egyes község részéről a teherbíró-képesség arányában beérkezik, hanem önkényesen megszerzik a szükségeseket. Itt csak az itteni helyzettel ismerős helyi katonai térparancsnokság segíthetne, mert egyrészt megfelelő szókincssel rendelkező tolmács hiányában a katonasággal a helyzet lényegét megértetni nem lehet, de meg katonai parancsnokság hiányában minden polgári részről elhangzó magyarázat megbízhatatlan színben tűnik fel előttük.

E helyzet eredménye az, hogy egyes esetekben a tehetősebbek javára szegénysorsú családok, szórványosan hadiözvegyek, nincstelen zsellérek károsodnak, holtott sok esetben percek kérdése csak, hogy a szükséglet a körültekintő előljárósági intézkedés mellett kielégítést nyerhetne . . .

A katonai alakulatok kiküldöttei, a katonai hatóságok és előljáróság kölcsönös jóindulata el nem vitatható, azonban egy egyensúlyozó katonai szerv, helyi katonai térparancsnokság hiányában minden hiábavaló, eredményes munkát végezni nem lehet. Ennek folytán előállott, eddig még kisebb méretű, de hovatovább fokozódó rendellenességek a lakosságot elkeserítik . . .”

A közbiztonság megteremtése egyike volt a legégetőbb, sokáig megoldatlan feladatoknak. A legtöbb gondot a szovjet katonai ruhába bújt hazai lump, csavargóelemek, valamint a csapattestüktől lemaradt, csellengő szovjet katonák közösen végrehajtott garázdálkodása okozta. A szovjet katonai parancsnokságok tudták, hogy ebből komoly morális és anyagi károk származhatnak, ezért mindent elkövettek az ilyen, magukról megfélemedezett katonák kézrekerítésére, megbüntetésére. Az alábbi hirdetés is ezt a célt szolgálta:

„Szentés megyei város polgármesterétől

Hirdetés

Az orosz katonai parancsnokság megbízásából és utasítására közhírré teszem, hogy sem orosz, sem román katonát a városban sem nappal, sem éjjel szállásra az orosz katonai parancsnokság írásbeli engedélye és utasítása nélkül elfogadni nem szabad.

Ha egyes orosz vagy román katonák az orosz parancsnokság engedélye nélkül önkényesen be akarnák magukat valahova szállásolni, az illető házigazda vagy a legközelebbi járőrnek, vagy a szomszédok útján, vagy esetleg telefon útján haladéktalanul jelentse az esetet az orosz katonai parancsnokságnak, aki azonnal intézkedni fog.

Szentés, 1944. december 14.

Dr. Négyessy”

A szovjet katonai parancsnokságok, amennyire módjuk és lehetőségük volt rá, a gazdasági terheken is igyekeztek enyhíteni.

Bihar vármegye alispánja 1944. december 13-án értesítette a főszolgabírórt:

„A vármegyei katonai parancsnokság a mai napon arról értesített, hogy a vármegye területén levő összes malmokat a katonai őrlés alól mentesítette. Erről a járása területén levő összes községeket azzal értesítse, hogy most már az érdekelt községek igyekezzenek a malmok részére megfelelő üzemanyagot biztosítani, és az őrlést megszakítás nélkül folytatva a lakosság kenyérellátását biztosítsák.”

Ahol a frontvonal közel volt, ott még természetesen a háború keményebb törvényei uralkodtak. Borsod vármegye alispánja 1944. december 19-én Hejőcsaba, Görömböly, Alsózsolca, Felsőzsolca, Szirma, Kistokaj, Arnót, Szirmabesenyő, Nyékládháza községek előljáróságához a következő rendeletet intézte:

„Az orosz katonai parancsnokság Miskolc környéki községekből mintegy 10 napi munkaidő tartamra 800 munkást igényel.

Felhívom az alább felsorolt érdekelt községek előljáróságát, hogy a kívánt munkásokat haladéktalanul rendeljék ki.

Kirendelendő 18–50 éves életkorig munkabíró férfiak.

A kirendelt munkások közül 400 folyó hó 20-án, 400 folyó hó 21-én állítandó munkába.

A munkások kiállításának végrehajtásáért az előljáróságokat teszem felelőssé.

A községekből a munkásokat egy-egy orosz katona és rendőr fogják a munkahelyre, a miskolci Gömöri pályaudvarra irányítani.”

Nyékládháza község előljárósága az alispáni rendeletre az alábbi választ küldte:

„Jelentem, hogy valamennyi férfilakosomat az orosz parancsnokság állandóan helyben foglalkoztatja:

1. A nyékládházi vasútállomás, rakodó pályatest helyreállításánál.
2. Az itteni nagyobb katonai raktárnál.
3. Az orosz katonaság részére őrlő kenyérmalomban és lisztszállításnál.
4. A felrobbantott és megrongált 3 országút javítási munkálatainál . . .”

Kommunisták, szociáldemokraták, kisgazdák, parasztpártiak . . .

A háború apróbb-nagyobb kényelmetlenségei azonban már nem tartóztathatták fel a viszonyok normalizálódásának, majd ezt követően vagy már ezzel párhuzamosan az új élet építésének folyamatát. Ezt mutatja a pártok, pártszervezetek, nemzeti bizottságok alakulása, számszerű növekedése is.

Az eddigiekben csak a Kommunista Párt szervezeteinek kialakulásáról adtunk hírt. Ez azonban nem azt jelenti, hogy október-november hónapokban a többi párt is ne látott volna már hozzá a szervezéshez. Inkább arról van szó, hogy az első hetek-

ben nemigen foglalták még írásba egy-egy új szervezet születésének történetét – vagy ha igen, az írások elkallódtak, ezért visszaemlékezésekből lehetett csak felidézni a történeteket. Húsz évvel az események után, amikor a szóban forgó visszaemlékezések készültek, azok, akik a mikrofon előtt megszólaltak, majdnem kivétel nélkül valamennyien a Kommunista Párt egykori tagjai voltak. S ez megint nem véletlen. Megfelel annak a történelmi ténynek, hogy a kezdet kezdetén mint igazi cselekvő erő, a régi 19-es kommunisták, az illegális párt tagjai és a földmunkás- és szakszervezeti mozgalom harcosai állottak előtérben. A Kommunista Párt helyi szervezetének kialakulása 1944 decemberében, amikor a párt Központi Vezetősége kidolgozta és közzétette az ideiglenes szervezeti szabályzatot, új tartalmat és lendületet kapott. A Kommunista Párt aktivitása nyomán, számos esetben a kommunisták sürgetésére, csakhamar megindult a többi párt is. A Kisgazdapárt első alakulási jegyzőkönyvei is hitelt érdemlően tanúsítják, hogy míg a Kommunista Pártnál a cselekvés kényszere, addig a kisgazdapártiaknál a párt létezésének igénylése – mindenekelőtt a jövőendő politikai berendezkedésbe való beleszólás célja – hívta életre a pártszervezeteket.

Hogy mennyire a kommunisták voltak azok, akik tudták, hol kell megfogni a dolog végét, és közvetlenül a frontvonal hátában munkához mertek látni, arra tanúság az alábbi két visszaemlékezés is.

Lakatos József 1944 előtt a pécsi építőmunkások szakszervezetének volt az elnöke. A város felszabadulásáról, a szervezkedés első napjairól így beszél:

„1944. november 28-án már Pécsen lehetett hallani az ágyúzást. Ekkor már egy-két elvtárssal felkészültünk arra, hogy a szovjet katonák hamarosan fel fogják szabadítani Pécsen. 1944. november 29-én hajnalban értek be Pécsre a szovjet katonák. Mi, több régi mozgalmi elvtárs, már szerdán reggel 8 órakor a Zrínyi utca 13. számú helyiségben, ahol valamikor a pécsi szakszervezetnek a székháza volt, összejöttünk, és azonnal egy bizottságot szerveztünk, amely felkereste rögtön a város parancsnokát. A városparancsnoktól igazolványt kértünk, hogy közreműködjünk a város rendjének helyreállításánál. Az történt ugyanis, hogy 28-án, amikor már biztos volt, hogy Pécs város hamarosan felszabadul, a nyilasok és egy pár hazaáruló ember elkezdtek fosztogatni Pécsen. A dohánygyárat kifosztották, egy-két üzletet feltörték, s akkor, mikor szerdán reggel mi ezt láttuk, felkerestük a város parancsnokságát. A város parancsnoka nagyon örült, hogy azonnal jelentkeztünk nála, és kaptunk igazolványt és karszalagot.

A második feladatunk volt, hogy a pártszervezetet megalakítsuk. Én a felszabadulás előtt a Szociáldemokrata Pártnak voltam tagja, majd a felszabadulás után azonnal részt vettem a Kommunista Pártnak a megszervezésében. A párt megszervezésével párhuzamosan az volt a fő feladat, hogy a bányában minél hamarabb induljon meg a munka. Ezért, szintén a város parancsnokságának közreműködésével, a legfontosabb feladatunk volt az újhegyi hőerőmű üzemelésének a biztosítása. A hőerőműnek meg kell indulnia, gőzt kell termelnie, hogy áram legyen. Ennek következtében Nádor Józsefet, István Jánost, Maldolfit – régi elvtársakat – felkerestük, akiknek az üzem zavartalan működését kellett garantálniuk. Mozgósították a dolgozókat, felkeresték lakásukon a turbinakezelőket, a fű-

tőket, tehát mindazokat a munkásokat, akiknek okvetlenül ott kellett lenniök az üzem biztosításánál. Ez meg is történt, úgyhogy a hőerőmű lehetőség szerint tudta Pécs városának és környékének szolgáltatni az áramot, mert máskülönben a kórházak vízellátása nem lett volna biztosítva. Utána másik fő feladatunk ezzel párhuzamosan a szén biztosítása volt. A DGT urai, amikor a szovjet katonák már közeledtek Pécs felé, megszöktek; kifosztották a kasszát, és mi, amikor felfeszítettük a páncélsekreányeket, üres kasszát találtunk. Igen nehéz helyzetben voltunk, egy fillér nélkül, s a bányászoknak a napi megélhetését biztosítani kellett. Ekkor megint felkerestük a város parancsnokságát. Ők pénzügyileg nem tudtak azonnal segíteni nekünk. A mi javaslatunk az volt, hogy össze kellene hívni a Pécssett maradt bankosokat és azokat a tőkéseket, akiknek tudomásunk szerint volt pénzük, adjanak kölcsön nekünk; nem vettük el a pénzt, hanem kölcsönkértük tőlük, hogy amikor majd a szenet el fogjuk adni, akkor visszatérítjük, hogy a bányászoknak fizetést tudjunk biztosítani. Így is volt. Dr. Falus elvtárral, aki a Kommunisták Pártjának a szervezésében aktívan részt vett, majd később ő lett az első polgármester itt, vele közösen megegyeztünk, és a Kossuth Lajos utcában, a Nemzeti Színházzal szemben lévő bankhelyiségbe összehívtuk a baranyai és a pécsi bankárokat és nagyobb gyártulajdonosokat, s hosszabb vita után megegyeztünk velük. A lényeg, hogy lett egy kis pénzünk. Ebből a pénzből előleget adtunk a bányászoknak, hogy a napi élelmet tudják biztosítani, és azonnal megindítottuk a kereskedelmet is olyan értelemben, hogy munkásokból és tisztviselőkből brigádokat szerveztünk, amelyek élelem beszerzésére azonnal kimentek a falvakba. Szabályosan megindult a kereskedelem, a cserekereskedelem, részben pengővel, részben pedig szénben. A széntermelés elindításának, fokozásának az érdekében azonnal szénbolettát vezettünk be. Ennek megfelelően, ha egy bányász termelt egy műszak alatt 10 csille szenet, abból egy csille az övé volt; következőleg a csille értékét a bányász megkapta akár szénben, akár pedig pénzben aszerint, hogy kinek mi volt a kívánsága; és ezt a szenet a bányász elcserélhette személyileg is élelemért. Ez nagyon jól bevált, mert ezáltal a bányászok gyorsan elfoglalták a munkahelyüket, és igen komolyan megindult a bányatelepen az élet.

És megindult a pártélet is. Napokon belül sok százan jelentkeztek. Már előzőleg is jelentkeztek, mielőtt még Vas Zoltán elvtárs megérkezett Pécsre; már megalakítottuk a pártot a saját elgondolásunk szerint, de Vas elvtárs a központtól mint instruktor jött le; ő aztán hivatalosan megadta az irányelveket a párt szervezésére, a toborzásra és a munka menetére vonatkozólag. Amikor már hivatalosan megalakult a párt, örömmel jelenthetem, hogy abban az időben igen sokan jelentkeztek a pártba, elsősorban a fizikai dolgozók, bányászok, építőmunkások és mások, de igen sok értelmiségi dolgozó is; Boros elvtárral kívül dr. Steimetz, aztán dr. Ember Kálmán, aki most a bányakapitányságnál van – és többen, most már pontosan nem emlékszem mindenre vissza, elég régen volt ez már. Amikor a párt létrejött, azonnal megkezdtük az üzemekben a pártszervezetek megalakítását. Én a pártbizottságtól olyan feladatot kaptam, hogy szervezem meg a szabad szakszervezetet. A szabad szakszervezet hivatalosan megtartotta az alakuló közgyűlést, ahol engemet megválasztottak megyei titkárnak; ebben az időben a pártszervezetnél és a szakszervezetnél is dolgoztam, és a szak-

szervezetnél a fő feladatunk az volt, hogy a megye összes dolgozóit szervezzük be a szakszervezetbe. Megalakítottuk a szakszervezeti bizottságokat; ekkor még a központtal nem volt a szakszervezetnek élő kapcsolata. Úgynevezett bizalmi testületeket is alakítottunk, amelyeknek élén volt egy főbizalmi, és ezek a bizalmi testületek talán olyan szerepet tölthettek be, mint ma az üzemi tanácsok . . . Felszabadultunk november 28-án, s például a bányában már 1944 decemberében megalakult a bizalmi testület. Amikor kimentünk egy üzembe, azonnal megalakítottuk a bizalmi testületeket is.”

Kaposvár első időszakára, főként a közbiztonság helyreállítására emlékszik vissza *Dezső József*:

„1944. december 2-án, amikor a szovjet csapatok felszabadították városunkat, az az a megyénknek egy részét, az elvtársak meg a szimpatizánsok szétszóródva voltak, mondhatnám, az egész városban meg a város környékén, mert a legtöbb szökésben volt, illetve a közelmúltban töltötte le a büntetését. Minden összebeszélés nélkül 2-án itt találkoztunk a kaposvári rendőrségen; lassan már délre összeverődött körülbelül 10–14 ember a baloldaliakból. Mivel semmi néven nevezendő hivatalos közbiztonsági vagy közigazgatási szerv még Kaposváron ekkor nem működött, Molnár János elvtársat saját magunk választottuk meg a rendőrség parancsnokának, míg a helyzet kialakul. Segédrendőrként teljesítettünk szolgálatot.

Felmentünk az orosz városparancsnokságra a szovjet elvtársakhoz, és bejelentettük: a közbiztonságot akarjuk megteremteni, és a város biztonságát, rendjét akarjuk tovább vinni. A szovjet elvtársak ehhez hozzájárultak. Zaharov elvtárs városparancsnok mind a 14–15 embernek rögtön orosz–magyar nyelvű papírt gépeltetett, névvel ellátva, majd egy záros – azt hiszem, 7–8 napos – határidőt adott, hogy fényképpel lássuk el a papírokat. Nekem még ma is megvannak ezek a fényképes igazolványaim. Legelső feladat volt, mivel a közrend biztosításában nem volt jártasságunk, hogy a régi rendőröket, akikről tudtuk, hogy nem voltak szélső jobboldaliak, behívjuk – mert ők maguktól nem mertek és nem is akartak jelentkezni –, hogy mint szakemberek segítsenek. Természetesen mindez az orosz városparancsnokság közreműködésével történt. Sok régi rendőrt – nem tiszti állományban, hanem tiszthelyettesi meg alhadnagyi rangfokozatban – összehívtunk megbeszélésre. Volt, amelyik húzódozott, de voltak, akik nem. Ezeknek a szakmai útmutatása során kezdtük a rendőrséget szervezni. Beszerveztünk a régi csendőrök közül is egypárat, olyanokat, mint például Harsányi Ferenc, aki a göllei csendőrőrs parancsnoka volt, s nem egy baloldali elvtársnak előre megmondta, hogy tünjön el a községből, mert őrizetbe vétele a közeli napokban várható.”

A kismarjai Kommunista Párt 1944. december 16-i alakuló üléséről a következő jegyzőkönyv tudósít:

„Jelen vannak: Kozma Lajos, id. Báthori István, Kovács Vince, ifj. Báthori István, Karcza László, Tóth Gyula, Torma Imre és Berzovai György, valamennyien kismarjai lakosok mint alapító tagok.

Kozma Lajos elvtárs, mint a párt szervezője, üdvözlí a megjelent elvtársakat, a gyűlést megnyitja. Megnyitó beszédében részletesen ismerteti a párt célkitűzéseit, melyeket a debreceni párttól személyesen kapott. Továbbá felolvassa az ideiglenes alapszabályzatot és a párt programját. Felkéri a megjelent elvtársakat, hogy szóljanak hozzá.

Valamennyi elvtárs helyeslő hozzászólása alapján az alakuló ülés egyhangúlag magáévá teszi a fent előadottakat, és az alábbi határozatokat hozta.

1. Tisztikart a legközelebbi gyűlésen választanak, addig az ügyek intézésével Kozma és id. Báthori elvtársakat bízzák meg.

2. Megbízzák fenti elvtársakat, hogy a volt levanteotthonnak kommunista párhelyiségül való lefoglalását jelentsék írásban Bihar vármegye főispánjának, és kérjék ki nb. hozzájárulását.

3. Utasítja az alakuló ülés fenti elvtársakat, hogy rövid időn belül személyesen tegyenek jelentést a főispánnak a községben lévő tarthatatlan helyzetről.

4. Kimondja az alakuló ülés, hogy a már korábban megalakított Földmunkás Szövetséget (tévesen: Magyar Népi Demokratikus Front), mint gazdasági szervezetet megtartja, hol a szélesebb körű nevelési munkát fogja végezni a párt.

Fenti határozatok meghozatala után Kozma elvtárs zárószavaival a gyűlés véget ért, a jegyzőkönyv hitelesítésére Kovács Vince és Torma Imre elvtársakat kéri meg.

K. m. f.

Kovács Vince s. k.

Torma Imre s. k.

jegyzőkönyvhitelesítők

Kozma Lajos s. k.

Báthori István s. k.

ügyvezetők"

A másik munkáspárt a fővárosi központ irányítása és támogatása nélkül nem tudott azonnal a helyzet értő és cselekvő ura lenni a felszabadult országrészekben. A Szociáldemokrata Párt vezetőinek jórésze a Gestapo fogságában volt, mások Budán vagy Pesten éltek illegalitásban. Akadályozta a munkában a Szociáldemokrata Pártot az is, hogy legjobb, legaktívabb tagjai a felszabaduláskor a Kommunista Pártba léptek be – éppen azért, mert ott érezték a cselekvő erőt, és mert eszmeileg is a Kommunista Pártot vallották magukénak, csak az illegalitás miatt nem juthattak el hozzá. A Szociáldemokrata Pártban uralkodó kezdeti bizonytalanságról, arról, hogy a párt nehezen ismerte fel a tennivalókat, a bekapcsolódás útját-módját, szól az 1944 decemberében Debrecenben élő *Benjámín László*:

„A szociáldemokrata pártszervezetbe, amelyik nyitva állt az emberek előtt, tödultak az emberek, és úgy tudom, hogy 1944 december végéig 11 ezer tag jelentkezett. A vezetőség viszont néhány öregemberből állt, akik teljesen tehetetlenül ültek az irodáikban, és nem tudták, hogy mit kezdjenek azzal a töménytelen emberrel. Én néhányal összeismerkedtem a Szociáldemokrata Pártban, köztük Holló Etussal, aki régi mozgalmi ember volt, szociáldemokrata párttitkárnak a lánya, és láttuk a rengeteg fiatalembert, aki szociáldemokrata pártagnak jelentkezett. Húsz éven alul, húsz éven felül, általában húsz év körüliek, talán százával, mondhatnám, és nem tudtak mit kezdeni a mozgalomban. Arra gondoltunk,

hogy ezeket a fiatalokat mégis foglalkoztatni kell, valamilyen kulturális munkát szervezünk. Így azután, tudomásom szerint, Holló Etus megalakította a gyermekbarát ifjómunkácssoportot, amely különböző módon, énekszámok betanulásával, nem tudom már, színdarabtanulással készülődött arra, hogy majd valamilyen kulturális munkát végez, és kulturális előadásokat szervez. Én magam vállalkoztam arra, hogy egy szavalókórust szervezek, illetve tanítok be. Valaha én magam is a nyomdász-szavalókórus tagja voltam, és ez volt az egyetlen, amire én vállalkozni tudtam, úgyhogy ezt a szavalókórust meg is csináltuk. Néhány hét alatt, amíg én ezt a munkát végeztem, betanítottam egy verset, Petőfi: „Föltámadott a tenger”-ét, és emlékezetem szerint egyszer-kétszer el is mondták Debrecenben, sőt tán valahol Debrecen környékén is, ha jól emlékszem.”

A koalíció harmadik pártja, a Kisgazdapárt, régi vidéki szervezeteit próbálta új életre kelteni a régi tartalommal, amelyből nem hiányoztak a régi frázisok sem. A kondorosi újjáalakuló ülésről az alábbi irat tanúskodik:

„Jegyzőkönyv

Felvétel 1944. évi december hó 3-án a kondorosi Független Kisgazda Földmunkás Polgári Demokrata Párt alakuló közgyűléséről.

1. Terhes András mint korelnök üdvözli a megjelenteket és a Kondoros község képviselőit megjelent Makrányi Lajos jegyzőt; a gyűlést megnyitja. Jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Bandzsai János és Melis János párttagokat.

Zászló alá tömörülni, ez most a jelszó – mondotta Terhes András. Ez a párt, amelynek országépítő szavaira a múltban is felfigyeltek, kibontotta zászlaját. Kibontotta, hogy zászló alá tömörítse azokat, akik ezt az országot a romokból fel akarják építeni. Az előbbi, fasiszta rendszernek sikerült a pártot meggyengíteni, de megsemmisíteni nem. Egyesülve a többi demokrata pártokkal, folytatta munkáját mindaddig, míg a Sztójay-kormány feloszlató rendelete le nem jött. Az óta bekövetkezett történelmi események folytán, melyek meghozták politikai szabadságunkat, és az orosz katonai parancsnokság azon engedélye révén, mely a demokrata pártok működését engedélyezi, a Kisgazdapárt is újra bekapcsolódik az országépítés munkájába.

Tehát felteszem a kérdést, kívánják-e, hogy ez a párt megalakuljon, és részt vegyen az országépítés nagy munkájában?

Kívánjuk – nagy lelkesedéssel kiáltja a közgyűlés közönsége.

Akarják-e ezt a pártot ebben a nemes munkájában támogatni?

Akarjuk – újból nagy lelkesedéssel kiáltja a közgyűlés.

Tehát én Önök ezen kijelentése alapján ezennel kijelentem, hogy a Független Kisgazda Földmunkás Polgári Demokrata Párt megalakulnak tekintendő.

2. A korelnök indítványozza, hogy a közgyűlés ejtse meg az elnökválasztást.

A közgyűlés nagy lelkesedéssel

Janurik Györgyöt választja meg elnökké.”

A jegyzőkönyv 3. pontja az elnök és a korelnök kölcsönös üdvözlését tartalmazza. A 4. pont szerint az elnök ismertette a tisztújítás régi rendszerét, amelynek alapján

megválasztották három évre a kondorosi Független Kisgazda Földmunkás Polgári Demokrata Párt tisztikarát és választmányát. Ez alkalommal 10 alelnöki és 34 választmányi tisztség került betöltésre, „5 alelnöki és 15 választmányi tisztség betöltetlen marad azon célból, ha más társadalmi rétegek – például iparosok, kereskedők – akarnának a pártba belépni, akkor kívánatos, sőt szükséges, hogy ezekből is kerüljenek a párt alelnöki, illetve a párt választmányi tisztségébe.”

„5. Az elnök bejelenti, hogy részletes programmal nem szolgál; pártunk országosan írásban fogja kiadni programját. Mint tudjuk, a mi pártunk 1943-ban a Szociáldemokrata Párttal fuzionált; a fennálló törvények keretén belül egymást támogatta. F. évi március 19-én a Sztójay-kormány még ezt a kis szabadságunkat is elrabolta. Azóta nagyot fordult a világ kereke. Ránk zúdult ennek a háborús világnak minden borzalma. De nem szabad kétségbeesnünk, mert ez a káosz, ez a zűrzavar hozta meg számunkra azt, amit a fasiszták elraboltak tőlünk, a szabadságot. Szabadság! – milyen fenséges szó, ez a szó kell, hogy erősebben megdobogtassa szívünket, ez hozta meg számunkra a szólás- és sajtószabadságot. Ez a szó feledtetni el velünk a mának minden keservét, minden borzalmát. Élünk is ezzel a szabadsággal, hogy felépítsük a magántulajdon elvén felépülő demokratikus Magyarországot. Nincs szükség Esterházy-féle 220 000 holdas birtokra. Pártunk programjában benne van az ilyenek felosztása, kisbirtokok létesítése, hogy minél több önálló kisegzisztencia virágozzék, boldoguljon a maga kis birtokán. A megszálló csapatok és azok szövetségesei vívták ki számunkra ezt a legheszményibb valamit, amit úgy nevezünk: *szabadság*.

6. Az elnök bejelenti, hogy Gulyás Mihály – aki B. Szabó István üzenetét tolmácsolja – kíván szólni.

B. Szabó István üdvözetét küldi általam Kondoros minden öntudatos polgárának, akiben él a demokrácia szelleme. Itt szeretett volna lenni a megalakulás órájában közöttünk, hogy ismertesse a Független Kisgazda Párt célkitűzéseit, de, sajnos, elfoglaltsága nem engedi. Az isteni gondviselés megengedte, hogy szerencsésen kikerült ebből a háborús borzalomból, és Gyöngyösi Istvánnal, aki politikai tanácsadóként működik a megszálló csapatoknál, már megkezdte a szervezés munkáját itt a vármegyében. Tehát mi is szervezkedjünk, hogy készen álljunk arra az időre, amikor majd a Kisgazdapárt célkitűzése mellett síkra kell szállni, hogy akkor már egy szervezett sereg legyen, amely a magántulajdon elvét vallva, hitet tesz arra, hogy ezt a romokban heverő országot a Kisgazdapárt útmutatása mellett felépíti.

7. Elnök bejelenti, hogy Terhes András a szervezésre vonatkozóan kíván szólni.

Hogy milyen politikai hitvallást folytattunk a múltban, vagy akartunk folytatni, az mindig a lelkek akaratán múlik, akkor is, most a jelenben is. Akármilyen kicsiny, de lelkes sereg, ha sikraszáll elveiért, kell hogy siker koronázza a meggyőződésén alapuló akaratát. Mi is bátran, a saját környezetünkben világosítjuk fel ismerőseinket a mai helyzetről, pártunk célkitűzéseiről. Ennyit tennünk nemcsak kell, hanem kötelességünk, hogy az eszmét, amelyért sikraszállunk, diadalra juttassuk.

8. Elnök a gyűlést berekeszti. Még csak annyit akar hozzáfűzni az elhangzott beszédekhez, hogy mi mindenki meggyőződését tiszteletben tartjuk, tehát elvárjuk, hogy a mienket is mindenki tiszteletben tartsa. A pártba való iratkozást ezennel megkezdjük: lehet iratkozni az elnöknél és itt a párthelyiségben is, amelynek hivatalos órája később lesz megállapítva.

Kondoros, 1944. december 3-án.

Kondacs György
jegyző

Melis János
Bandzsai János
hitelesítők

Terbes András
korelnök
Janurik György
elnök"

A Kisgazdapárt felismerte: az országban mélyreható változásnak kell bekövetkeznie. Kétség nem férhet hozzá, hogy akarta ezt a változást, ugyanakkor azonban félt is a szovjet példától. E két mozzanat ütközése magyarázza az azonnali cselekvésre való képtelenséget.

Az 1939-ben illegálisan megalakult Nemzeti Parasztpárt volt az a párt, amelyik tudta, hogy mi fáj Magyarországon a szegényparaszságnak. Világos elképzelése volt a tennivalóról is. 1944 decemberében még nem rendelkezett elég széles körű befolyással, de aktívan tevékenykedett. *Darvas József* a Nemzeti Parasztpárt felszabadulás utáni szervezkedésére és célkitűzéseire így emlékezik vissza:

„Ahogy egy párt működését elképzeljük, az a felszabadulás előtt a Nemzeti Parasztpártra ilyen formában nem volt jellemző. Nem voltak vidéki szervezeteink. Tehát nem újjá kellett szerveznünk ezt a pártot, hanem meg kellett szerveznünk. A felszabadult országrészekben mindjárt, ahogy a szovjet hadsereg egy-egy területet felszabadított, elég hamar megkezdődött a Nemzeti Parasztpárt szervezése is. Ez annál inkább lehetséges volt, mert a Nemzeti Parasztpárt vezető gárdájából néhányan, mindenekelőtt Erdei Ferenc, már ebben az időben is a Tiszántúlon, Szegeden és Debrecenben éltek és működtek. Itt, Budapesten, a felszabadulás utáni napokban jóval nehezebb és zaklatottabb körülmények között kezdődött el a Parasztpárt szervezése, mint a Tiszántúlon. Több okból. Egyrészt a viszonyok voltak nehezebbek; a rombolás, az élet elindítása önmagában rengeteg nehézséget adott; azonkívül vidéken, főleg a Tiszántúlon a „Szabad Szó” révén, annak törzsgárdája és olvasói révén, a káderek megvoltak. Úgyhogy ott volt kiből megszervezni a Nemzeti Parasztpártot. Ha nem is óriási tömegek, de azért mégiscsak tömegek mozogtak mindjárt, az első időben a Parasztpárt mögött.

A program maradt a régi. Tulajdonképpen az a program volt érvényben, és annak alapján kezdtünk el dolgozni, amelyet annak idején a makói pártalakításnál elhatároztunk, megfogalmaztunk és elfogadtunk.

A legelső és legfontosabb része egy radikális földreform volt. Erősen hangsúlyozta a munkásosztállyal, az ipari munkássággal való együttműködést és összefogást. Végül fontos mozzanata volt az általános műveltség elterjesztésének követelése. Döntő mértékben körülbelül ezek jellemezték ezt a programot.”

A front keletről, északról és délről egyszerre közeledett Budapest felé. A sokat próbált, súlyos károkat szenvedett Debrecen politikai és társadalmi vezetői felhívással fordultak a Wehrmacht oldalán Budapest térségében harcba kényszerített magyar katonasághoz és a főváros lakosságához:

„Magyar Testvéreink!

Meddig fogjátok még tűrni az átkozott német igát . . . ? Akadályozzátok meg, hogy városainkat, falvainkat és országunk büszkeségét, fővárosunkat Debrecen sorsa érje . . . Fordítsátok fegyvereiteket a német elnyomók ellen. Ne féljete az oroszoktól. Az oroszok segítenek nektek, ha átálltok hozzájuk.”

1944 december elején Bihar vármegye egy része Csonka-Bihar vármegye elnevezéssel önálló közigazgatási egységként szerepelt. Főispánja, Zöld Sándor 1944. december 5-én utasította a fősolgabírákat:

„Felkérem Fősolgabíró Urat, hogy a községi elöljáróságok útján állapítsa meg, hogy járása területén az egyes községekben a *legutóbbi választáskor vagy azelőtt kik voltak a Független Kisgazda Párt és Szociáldemokrata Párt legértékesebb emberei*. Mindkét párt volt vezető emberei közül kettőt küldjön be megbeszélés céljából vasárnap, azaz december hó 10-én de. 10 órára Berettyóújfaluba, a Demokrata Front párthelyiségébe (volt Debreceni Első Takarékpénztár helyisége).

Külön értesítendők a derecskei járásban: Csizmadia Lajos derecskei lakos; a sárréti járásban: N. Gál Lajos biharnagybajomi lakos; a biharkeresztesi járásban: vitéz Szabó Zsigmond biharkeresztesi, Szücs Béla körösszegapáti, Rózsa Imre biharugrai, K. Nagy Gyula komádi, B. Nagy Lajos bojti, Buti F. Gyula bojti lakosok; a derecskei járásban: Barta Károly pocsjai lakos; a berettyóújfalui járásban: Gulyás Imre berettyóújfalui, Bátori Imre csökmői lakosok, valamint M. Szabó Pál hencidai lakos; továbbá a cséffa–nagyszalontai járásban: Biró János geszti lakos; végül a sárréti járásban még: Szöllősi Balázs biharnagybajomi lakos.

Felkérem Fősolgabíró Urat, hogy nevezetteket községi fuvarral küldje be.”

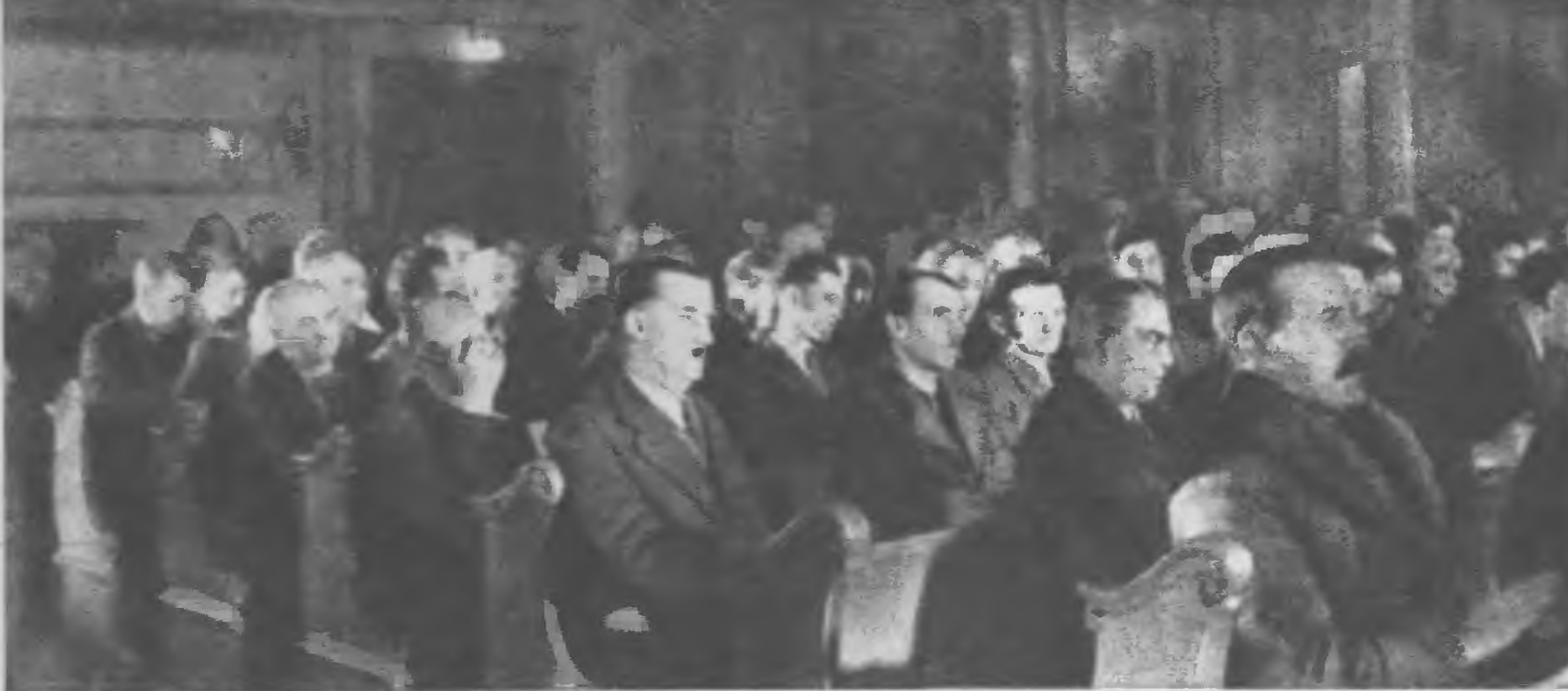
December hó 10-én a Demokrata Front (e névvel jelölték a Független Kisgazda Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Magyar Paraszt-szövetség koalícióját) Berettyóújfaluban az alábbi kiáltványt fogadta el:

„Magyar Testvérek! Katonák!

A hitlerista Németország minden emberi érzést megcsúfoló módszerével, a becstelenség legválogatottabb eszközeivel, az országunkban élő zsoldosainak segítségével országunkat háborúba kényszerítette. Ehhez a háborúhoz a magyar népnek soha semmi köze nem volt. Ez a háború a belépés első percében már előrevetette nemzetünk pusztulásának árnyékát. Minden józaneszű ember tudta, hogy a háború végzetes lesz számunkra. A német erőszak azonban mindig jobban

DEBRECEN, 1944

DÁLNOKI MIKLÓS BÉLA VEZÉREZREDES, MINISZTERELNÖK FELOLVASSA
AZ IDEIGLENES KORMÁNY FELHÍVÁSÁT

AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS ELNÖKE, ZSEDÉNYI BÉLA MEGNYITJA AZ 1944. DECEMBER 21-I ÜLÉST

AZ ÚJONNAN MEGVÁLASZTOTT IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY
TAGJAINAK ÜNNEPÉLYES FOGADALOMTÉTELÉ.
BALRÓL JOBBRA: DR. VALENTINY ÁGOSTON, TAKÁCS FERENC, MIKLÓS BÉLA
DR. VÁSÁRI ISTVÁN. MÖGÖTTÜK: ZSEDÉNYI BÉLA

FARAGHO GÁBOR

MIKLÓS BÉLA

VÖRÖS JÁNOS

AZ IDEIGLENES KORMÁNY TAGJAI

DR. VÁSÁRI ISTVÁN

TELEKI GÉZA

DR. GYÖNGYÖSSY JÁNOS

DR. MOLNÁR ERIK

GABOR JÓZSEF

NAGY IMRE

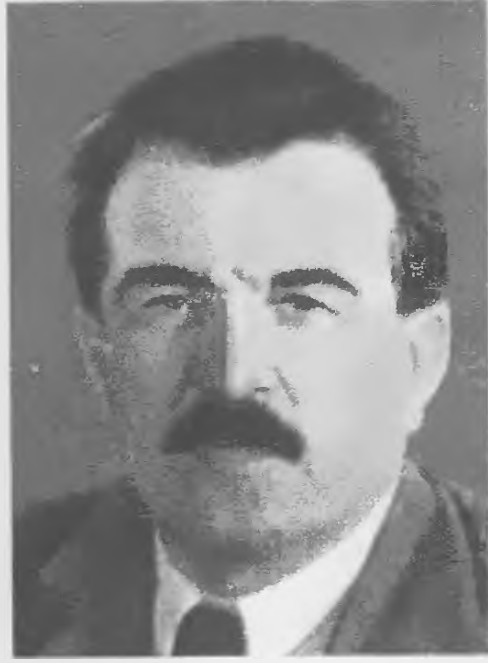
DR. ERDEI FERENC

DR. VALENTINY ÁGOSTON

TAKÁCS FERENC

STEINMETZ MIKLÓS
FÉNYKÉPE 1940-BÓL

HÁROM ZÁRKA
A MARGIT KÖRÜTI
FOGHÁZBAN

STEINMETZ KAPITÁNY
1944-BEN

OSZTAPENKO KAPITÁNY

A GAZTETT

BUDAPEST ELŐTT

alkalmazta kényszerítő eszközeit, így a háború szenvedése és súlya mindig jobban nehezedett nemzetünkre.

Az ország jobb magyarjai látták ezt, és megpróbálták, meg is tették az első lépést, hogy megszabadítsák országunkat a németek erőszakoskodásának következményeitől, de ez sikerre nem vezetett.

Európának ez a fenevadcsordája, mikor látta, hogy vadállatává vetemült, véres pusztításában nem akarunk részesek lenni, a közönséges bűnözőt is megcsúfoló csellel reánk tört, megszállotta országunkat, a véres kezű Gestapo hóhéraival összefogdostatta magyarjainkat, hatalomra juttatta a butaság és svábvér lázadóit. E perctől kezdve fokozódott a vérhullás és pusztulás. Viruló városaink romokban hevernek. A meggyötört parasztság kétségbeesetten téntéreg a csatatérre vált földeken. Asszonyaik, gyermekeik leégett házuk üszkös gerendavégein siratják a német erőszakkal harcra hurcolt gyermekeket, testvért és apát. Gyáraink, üzemink romjai alatt munkások ezrei lelték halálukat. Árván maradt családjuk és a halálból megmenekült munkások sok ezres tömege hajlék nélkül nyög szörnyű sorsának terhe alatt.

Testvérek! Magyarok! Világuk pusztulását nyilvánvalóan tudja és látja az egész hitlerista Németország. Tudja a szennyes áradat által felszínre dobott vezére is, hogy az orosz hadsereget feltartóztatni nem lehet. Tudják azt is, hogy határainkon belül eléri őket megérdemelt végzetük. Tudják, hogy egy fél világ összerombolásának bűne lesújt rájuk. Hogy a leszámolás idejét csak napokkal is késleltessék, a hitleri Németországot jellemző aljas elhatározással és elvadult dühével országunkat romokban és vérben akarják itt hagyni. Budapestre, világ-szép fővárosunkra, Dunántúlra, hová a hazug német propagandával félrevezetett sok ezer magyar is menekült, minden nemzeti kincsünkkel együtt kegyetlen sors vár. Ennek a sorsnak előidézésében nem vehetnek részt magyarok. *Fővárosunkra hulló minden egyes lövedék pusztításáért, minden embertársunk életéért, minden nemzeti értékért, ami megsemmisül vagy német hordák kezébe kerül, mindenki felelős, aki német oldalon Szálasiék mellett a legkisebb erőt is kifejti.* Felelős mindenki, aki tétlenségével, gyávaóságával, hallgatásával [segíti a németeket, s] – azonnal nem áll útjába a pusztulási folyamatnak.

Magyar Katonák! Ha német oldalon harcoltok tovább, ha teljesítitek a törvénytelenül hatalomra jutott Szálasiék parancsát, a nemzetnek nem hősei, hanem megsemmisítői, gyáva pusztítói lesztek.

Testvéreitekre, szüleitekre, gyermekeitekre hoztok halált, s áruói lesztek annak a földnek, ahol születtetek. Gondolkozásra nincs idő. Napok, de lehet órák kérdése is, hogy az elkövetett hibát soha jóvá nem tehetjük. *Nyugat-Bihar vármegegyének minden magyarja együtt kér és várja, hogy azt a fegyvert, amely kezetekben van, fordítsátok azonnal az ország legnagyobb ellensége, a német horda ellen.* Magyar katona csak a legfelsőbb Hadurának engedelmeskedhetik. Aki ezt nem teszi, vétkezik a magyar nemzet érdekei ellen. A felszabadított területek magyarsága, az ország jövőjének érdeke azt kívánja, cselekedjete addig, míg nem késő, hogy megmentünk mindent, ami még menthető, a nemzet érdekében.

Katonák! Magyarok! Minden eszközt használjatok fel a németek és csatlósai ellen. Segítsétek az orosz hadsereget minden eszközzel, hogy országunkból

minél előbb, míg a katasztrófa be nem következik, takarodjék ki a németek pusztító hada, hogy megkezdhessük és újra építhessük minden magyar számára a népi demokratikus Magyarországot.

A német propaganda, mint régebben, ma is hitványul hazudik. Nem igaz, hogy az orosz hadsereg megakadályozza a magyar élet fejlődését. Templomainkba imádkozni járnak az emberek, iskoláinkban tanítás folyik. A mezőkön a holnapért dolgoznak a magyarok. A közigazgatásban, mint minden más vonalon, mindenki helyén van, és végzi a munkáját. Nincs elhurcolás, nincs gyilkolás. Az orosz hadsereg katonái nem követik a németek módszereit. Nincs ok a félelemre! Cselekedjete azonnal! Nyugat-Bihar vármegye minden magyarja tőle telhető módon segíségekre siet. Tudunk áldozatot hozni, és akarunk is.

Hallgassátok meg kiáltásunkat, vegyetek részt a magyar nép legnagyobb küzdelmében. Aki ezt nem teszi, az gyilkosainkat segíti, és még halálában is örök ellensége marad a magyar nemzet fennmaradásának.

Fegyverrel a németek és csatlósai ellen!

Berettyóújfalu, 1944. december hó 10.

Bihar vármegye főispánja

Dr. Zöld Sándor

Bihar vármegye alispánja h.

Mile József

A Független Kisgazda Párt nevében:

Bihari Nagy Lajos

A Magyar Kommunista Párt nevében:

Juhász Sándor

Rácz Sándor

A Szociáldemokrata Párt nevében:

Csikó János

Cernkovits Tivadar

Jenei Gergely

A Magyar Parasztszövetség megbízásából:

Tóth Sándor

Ifj. Bakó Sándor

„Nagyot végezni mégis mi jövünk . . .”

Magyarországot a Vörös Hadsereg szabadította fel. Sok más európai országhoz képest nálunk az antifasiszta ellenállás szűkebb körű és gyengébb volt. De azért volt ellenállás! 1944 őszén fegyver ropogott a Buzsorán és Abroncsospusztán, a kijevei partizániskoláról érkező magyar antifasiszták ejtőernyővel szálltak alá a Bükkben, karancsaljai és sárisápi bányászok nyugtalanították a nácikat és a nyilasokat, levegőbe repült a budapesti Gömbös-szobor.

1944. novemberében az illegális ifjúsági szervezetek közös erővel, sokszorosított formában négyoldalas újságot jelentettek meg, „Szabad Élet” címmel. A lap 5. évfolyamának 2. száma az alábbi programadó cikket közölte:

„Szabadság felé!

A magyar diákság március 19-e óta illegalitásba kényszerült mozgalmi (Nemzeti Ellenállási Diákmozgalom, Szabad Élet Diákmozgalom, Demokrata Diákfront, Parasztfőiskolások Közössége, Technikusok Demokrata Frontja, Demokrata Ifjúság, Kath. és Prot. Egyházak Demokrata Ifjúsága) október 15-e után megalakították az öntudatos magyar diákság *szocialista és demokrata egységfrontját*, a

MAGYAR DIÁKOK SZABADSÁGFRONTJÁT.

A magyar diákok e tábora azóta együtt harcol a független, szabad és demokratikus Magyarország felépítéséért, s elsősorban a német iga és a nyilas csatlósok törvénytelen hatalmának megdöntéséért. Álláspontját a „Magyar Diákság Kiáltványá”-ban hirdette meg, amely világos állásfoglalásával, éles, de tárgyilagos bírálatával, harci elszántságával nemcsak a diákság, de a magyar társadalom legszélesebb rétegeiben is óriási lelkesedést váltott ki. Nyilas és jobboldali körökben félelemmel és megdöbbenéssel vették tudomásul az értelmiségi ifjúság megnyilatkozását. Ők is tisztában vannak azzal, hogy ezek után nem lehet víz alá nyomni, öncélú hatalmi politikával elvakítani az ifjúságot. Hiába a német és magyar Gestapo minden erőlködése, az értelmiségi fiatalság 90 százalékát mégsem lehet a Margit körútra, a Svábhegyre és koncentrációs táborokba hurcolni.

A közhangulat mellettünk van. Ezt sem tudja többé semmiféle propaganda-hadjárat elhazudni. A Magyar Diákok Szabadságfrontjához egymás után csatlakozik az értelmiségi ifjúság színe-java.

A magyar ifjúság zöme – mint már annyiszor a magyar élet vajúdó perceiben – egységes. Ezt bizonyítja a Magyar Diákok Szabadságfrontjából, a Kommunista Ifjómunkások Szövetségéből, a Nemzeti Parasztpárt Ifjúságából és a Kath. és Prot. Egyházak Demokrata Ifjúságából alakult

MAGYAR IFJÚSÁG SZABADSÁGFRONTJÁNAK

megindult működése is.

A magyar ifjúsághoz intézett kiáltványából álljon itt néhány mondat:

»Az önkéntes kiürítés teljes csődje azt mutatja, hogy Budapest népe mellettünk van, és passzív ellenállása népszavazás volt Szalasiék áruló klikkje ellen. A németbérenc „kormány” most az erőszakos kiürítést tervezi. A mi feladatunk, hogy az ellenállást aktívvá, harcossá tegyük, és Budapest népe élén megakadályozzuk ezt az örült, nemzetgyilkos tervet. – Harcunk kíméletlensége és keménysége lesz a feltétele annak a másik erőfeszítésnek, melyet Magyarország demokratikus átalakításáért és saját magunk európai jövőjéért fejtünk majd ki, ha a harcnak ezt a szakaszát már sikeresen megvívtuk.«

Az egységes fiatalság kész a harcra, kész a jövő építésének vállalására.

A magyar ifjúság – s benne a magyar diákság – kész vállalni a szocializmust és demokráciát, mint magyari jövőnk egyedüli útját.”

A „Magyar Függetlenség” címet viselő cikk befejező része:

„*Ne feledd, hogy barcunk a parasztság és munkásság: a nép barca.* Most végérvényesen melléjük kell állnod, hogy az áldozatokból megszülethessen az új nemzet, s benne az új értelmiség.

Csatlakozzatok a diákság széles ellenállási sorához, mely az egész magyar ifjúsággal együtt követi az első március szabadságharcos ifjúságának példáját.

Csak napok, vagy órák választanak el a cselekvéstől. Minden pillanattal erre kell készülnöd.

Most perc-emberkéék dáridója tart,
De építésre készen a kövünk,
Nagyot végezni mégis mi jövünk,
Nagyot és szépet, emberit s magyart.”
(Ady: „A perc-emberkéék után”)

És alul a figyelmeztetés:

„Lapunk minden száma állandó életveszedelmek között készül!!! Egy példánynak sem szabad kárba veszni!!!

OLVASD ÉS ADD TOVÁBB!”

Egy röpcédula:

„*Mit kell tenni minden magyar ifjúnak?!*

1. *Szálasiék minden rendelkezését szabotálni!*
2. *Fegyvert szerezni* (nyilas csatlósoktól, német katonáktól)!
3. *Összetartásokat* (ellenállási fészkeket) *szervezni!*
4. *Letépní, olvashatatlaná tenni, kifigurázni* a nyilas árulók plakátjait.
5. *Csatlakozni:* munkásoknak: a *Kommunista Ifjómunkás Szövetséghez,* parasztoknak: a *Parasztfjúság Szabadságfrontjához,* diákoknak: a *Magyar Diákok Szabadságfrontjához,*

amely a Katholikus és Protestáns Egyházak Demokrata Ifjúságával együtt alkotja a

MAGYAR IFJÚSÁG SZABADSÁGFRONTJÁT.”

A szintén illegálisban működő Szabad Élet Diákmozgalom „Igaz szó az igaz magyarokhoz” című röpiratában tárta fel az ország helyzetét. Részlet a kiáltványból:

„... Amint az előrelátható volt, a Szálasi-kormány újabb katonai erők hiányában egyetlen napra sem tudta feltartóztatni az orosz előnyomulást. Újvidék, Zombor, Baja, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza, Nagykároly, Szatmárnémeti, Beregszász, Munkács, Ungvár azok a nevek, amelyek a Szálasi-kormány első két hetének, 1944 október második felének igazi értelmét minden magyar ember számára egyedül jelentik. E városnevek rettenetes árnyékában nincs már nagy jelentősége annak sem, hogy a német parancsra ugráló

gyázmagyarok Budapest utcáin milyen karszalaggal járnak, és a honvédségnek október 15. előtt még zárt és egységes sorait milyen újabb intézkedésekkel, üdvözlő módokkal, esküformákkal bontják darabokra és züllesztik szét.

A magyar történelemnek ebben a talán csak Moháccsal és a Muhi pusztával összehasonlítható mélypontjában azt gondolhatnánk, hogy a hazaárulók nemzetrontó munkájuk minden eszközét kimerítették már.

Tévedtünk! A Szálasi-kormány még ezután megvalósításra kerülő további elhatározásai a következők:

a) Az erők hiányában tartósan nem védhető Budapestet az ellenségnek csak az összes hadifontosságú berendezések tervszerű elpusztítása és az összes Duna-hidak, valamint budai alagutak teljes rombolása után engedi át. Így fog tönkremenni a főváros évszázadokon át féltő magyar gonddal és büszkeséggel összehordott minden kincse, építménye, büszkesége csak azért, hogy a nyugat felé visszavonuló német hordákat nyomon követő szovjet hadsereg feltartóztathatatlan előnyomulásában két-három nap fennakadás álljon elő. Széchenyi Lánchídja, az Erzsébet-híd, a pályaudvarok, a bombatámadásoktól még megkímélt ipartelepek, kórházak, raktárak, laktanyák, középületek így fognak romhalmazzá válni azért, hogy ezeket a millió és millió dolgos magyar kéz évszázadok munkájával is alig tudja majd újjáépíteni.

b) A Szálasi-kormány fél attól, hogy az orosz megszállás alá kerülő területeken a magyar nép tömegei igen rövid idő alatt rá fognak eszmélni arra, hogy fantomok ellen vitték ismét vágóhídra fiaikat, és a szovjet rendszer rémségeiről, kegyetlenségeiről, gaztetteiről világgá kiáltott háborzongató rémtörténetek nem egyebek, mint a német imperializmus háborújának üres és tartalom nélküli propagandaszólamai.

A Szálasi-kormány ezért elrendelte, hogy az ezután feladásra kerülő területeket, tehát Magyarországnak jelenleg még a németek által megszállva tartott részeit *teljesen el kell népteleníteni.*”

Bajcsy-Zsilinszky Endrével és Kiss János altábornaggyal az élén szervezkedni kezdett a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága.

Bajcsy-Zsilinszky a szervezkedés előmozdítására és a szovjet csapatokkal megte-remtendő együttműködés érdekében levelet írt Malinovszkij marsallnak, a 2. Ukrán Front főparancsnokának.

A levél szövege:

„Marsall Úr!

A magyar nemzet demokratikus többségét, pártjait és szervezeteit képviselő Magyar Front és a német leigázók ellen szervezett Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága megbízásából dr. Szentgyörgyi Albert egy. tanár vezetése alatt küldöttséget meneszttek Moszkvába – amelynek tagjai Pénzes Géza akadémiai r. k. tanár és Radványi Imre hadmérnök őrnagy – a Szovjetunióval a politikai és katonai összeköttetés és együttműködés előkészítésére.

Nagyon kérem Nagyméltóságodat, hogy szándékainkról a küldöttség irataiból tájékozódni és sürgős útját hathatósan elősegíteni, egyben a küldöttség útján a

Felszabadító Bizottság és a 2. Ukrán Hadsereg között a közvetlen kapcsolatot is megteremtteni méltóztassék. Fogadja Nagyméltóságod legőszintébb tiszteletem megnyilvánulását.

Budapest, 1944. november 18.

Bajcsy-Zsilinszky Endre
a Magyar Nemzeti Felkelés
Felszabadító Bizottságának elnöke”

De sem ez a levél, sem a Molotov külügyi népbiztosnak szánt emlékirat nem jutott el rendeltetési helyére, s 1944. november 22-én, árulás folytán, a bizottságnak majd valamennyi tagját letartóztatta a nyilas Számonkérő Szék.

Bajcsy-Zsilinszky Endréné visszaemlékezéséből idézünk:

„Akkor fél hétkor ránk törtek a csendőrök, a Radó pribékjei, és Endrét kivitték az előszobába egy nagy tizméteres ebédlőn keresztül, úgyhogy én nem hallottam semmit. A csendőr rám parancsolt, hogy maradjak ágyban, ne keljek fel. Hát persze, amikor kiment, felkeltem, felöltözködtem. Endrét kivitték és összevissza verték, ahogy utóbb hallottam, és nagy házkutatás volt és elvitték őt. Amikor a házkutatásnak vége lett, akkor engem is elvittek a Margit körútra, és ott aztán találkoztam az Endrével. Nagyon csodálkozott, hogy én is ott vagyok. De akkor már ott volt Kiss János, Nagy Jenő, akikre nem lehetett ráismerni. Az arcuk olyan volt, mint a térkép, kék, zöld; borzalmas állapotban voltak. És akkor tudtam, hogy kik; ahogy köszöntek, arról tudtam meg.

Radó másnap reggel nyolc órakor, hét órakor bejött – mi szalmán feküdtünk ott természetesen, pokróccal takaróztunk –, és akkor nagy hetykén – nagyon hetyke ember volt – kérdezte, hogy akarok-e beszélni az urammal. Mondtam, természetesen. Elhoztam a fogkefáját. És akkor bevitt hozzá. Olyan kis kórházi cellában volt, ugyanazon az emeleten, a harmadikon, a Margit körúton, ahol mi voltunk, és ágyban feküdt még. Ahogy felnéz, azt mondja: hát te itt vagy? Mondom, igen, de mondta a százados úr, hogy engem hazaenged most. Mondta, hogy majd próbál valamit csinálni. Ahogy néztem szegény Endrét, a két szája csücske tiszta kék-zöld volt. Mondom, mit csináltak? Csak nem vertek meg? A németek nem nyúltak hozzád egy ujjal sem, annyira becsültek a bátorságodért. Aztán: nem, nem – hát nem mondhatta, hogy megverték – hát villanyozták. Később mondta aztán meg, hogy villanyozták minden lehető és lehetetlen helyen. És akkor odaszólt a Radóhoz, hogy százados úr, ne tartsák itt a feleségemet, ő nem csinált semmit . . . Beszélhettem szegény Endrével naponta, olyan módon, hogy én ültem középen, jobbra ült az Endre, balra ült ez a nyilas pribék, aki hallgatta. Volksbundista magyarok voltak ott, akik tudtak magyarul; az is az volt, aki hallgatta, hogy mit beszélünk. De azért elég tisztességesek voltak, mert lehetett mindent beszélni. Így tudtam meg aztán, szegény Endre mondta, hogy sose felejtsd el: amit németek nem csináltak velem, a saját magyarjaink mindent elkövettek, ütöttek, vertek, rúgtak és villanyoztak. Ezt sose felejtsd el . . .

. . . A Margit körúti fogházban Tarcsay Vilmosnéval voltam együtt, akinek a

fiát is elvitték. A szobalánya is ott volt. Volt úgy, hogy huszonketten is voltunk egy cellában. Elég kicsi szoba volt, tele tetűvel, poloskával. Szalmán feküdtünk, mosdási lehetőség semmi nem volt, egyszer egy nap kezet tudtunk mosni . . .

Változott mindig a közösség, kommunista lányok is voltak velünk, akiket halálra kínoztak . . .

. . . Mondom, huszonketten is voltunk sokszor egy cellában, ezeket a kommunista lányokat is folyton kérdezték. Lőrinczy Augustza volt az egyik, aki most – úgy hallom – a bécsi magyar követségen dolgozik kint. Nagyon rendes teremtés volt. Fiatal teremtés. Elvitték mindig ütni-verní . . . úgy hozták vissza, hogy nem lehetett tudni, hogy százéves-e. A csendőrök ledobták a szalmazsákra – dehogyszalmazsákra, micsoda túlzás ez, a szalmára – ledobták és ott hagyták. És szegény nyöszörgött, hogy vizet adjunk neki. Tarcsaynéval ápolgattuk, mosogattuk az arcát azzal a kevés vízzel, ami volt, és törülköző csücskét bevizeztük és azt tettük a szájába, mikor jött vissza a csendőr, és kidobált mindent, hogy nem fog tudni soha akkor lábra állni, ha borogatjuk a lábát. És attól is címekeket kértek, hogy hol van megbeszélés . . . aztán valahova elment a csendőrökkel, aminek a vége megint az lett, hogy verték szegényt, Lőrinczy Augustzát.”

Kiss Károly az alábbiakban a Kommunista Párt illegális budapesti tevékenységére és a budapesti ellenállás néhány mozzanatára emlékezik vissza.

„Amikor Budapestre kerültem szeptember közepén az internáló táborból, szinte néhány nap alatt megtaláltam az illegális Kommunista Pártot. A párt akkor erőben és szervezettségben növekedőben volt. A budapesti vezetőség tagja lettem, több, ez időben kiszabadult vagy a börtönből megszökött kommunistával együtt. A vezetőség a szeptember utolsó és október eleji napokban Rajk László, Kádár János, Apró Antal, Kovács István, Kiss Károly, Barta Bertalan és Horváth Márton voltak. Ez időben, értem ezen 1944 szeptember végét, október elejét, a párt harcba szólította a nemzet összes Hitler-ellenes erőit. Szabotázsra, fegyveres harcra . . .

Szervezett tömegharcra, partizáncsoportok alakítására, fegyveres felkelés kibontakoztatására hívott fel a párt sajtóban és előszóban. Elsősorban a munkásokhoz és a katonákhoz szólunk. A Vörös Hadsereg frontja közeledett a főváros határához. Október 15-e után a német hadsereg budapesti egységei és a magyar nyilasok mind kegyetlenebb és véresebb eszközökkel akarták letörni a munkások megmozdulásait és az ellenállók harcát. Szakadatlan tárgyalások folytak a párt megbízottai és a Szociáldemokrata Párt egyes vezetői, a szakszervezetek vezetői között. 1944. október 10-én kötöttünk a Szociáldemokrata Párt vezetőivel akcióegységet szervezett megmozdulásokra. Az üzemekben és a szakszervezetekben ellenállási bizottságokat szerveztünk. Ezek a bizottságok szabotázsokat hajtottak végre, és igyekeztek megakadályozni vagy lassítani az üzemek leszerelését, az értékek elszállítását a fővárosból. Csepelen pl. Kalamár József elvtárs vezetésével egy magát 13-as bizottságnak nevező bizottság sikeresen tevékenykedett Csepel kiürítésének megakadályozására.

Szükségessé vált, hogy rendszeres sajtót jelentessen meg a Kommunista Párt.

A technikai feltételeket sikerült biztosítani. Emlékszem, hogy a betűk megszerzése körül volt nehézség, de az is sikerült, papírt is tudtunk biztosítani. Így megszervezte a párt a lap kiadását, melynek terjesztésében, szétosztásában szinte valamennyien részt vettünk.

Akikkel kapcsolatban voltam, valamennyien illegalitásban éltek, mert valamennyien vagy a katonaságtól, vagy az internáló táborból, vagy börtönből szabadultak ki, illetőleg szöktek meg, és egy napig se voltak biztonságban. Például, ha egy hatóság egy ilyen embert szabadon bocsátott, a másik hatóság azonnal újratlakat alá rakta vagy letartóztatta. Egyébként is állandó igazoltatások folytak a városban, a közigazgatási apparátus felbomlóban volt már, nyilas csoportok gárázdálkodtak. A kommunisták igyekeztek állandóan érvényes vagy elfogadhatónak látszó igazolványokkal ellátni az elvtársakat, a szimpatizálókat. Ezeknek az igazolványoknak a megszerzése eleinte nehéz volt, később már könnyebbé vált, mert annyira fellazult és felbomlott a közigazgatási apparátus, hogy ilyen igazolványok űrlapjait, sőt bélyegzőket már nem volt különös nehézség megszerezni.

Ez arra vezetett, hogy előfordult, hogy egyik napról a másikra kellett az igazolványokat cserélni; ami jó volt ma, az nem volt jó a következő nap. Voltak nagyon kényes, kellemetlen és veszélyes esetek. Egy alkalommal, 1944 novemberében, mikor a Rákóczi útról befordultam a Huszár utcába, nyilas igazoltató csoport kezei közé kerültem, akik már több embert félreállítottak, hogy bekísérik a rendőrségre. Megmutattam igazolványomat, beállítottak a már fogvatartottak közé. A zsebemben volt egy garnitúra másfajta igazolvány is. Rövid idő múlva odaléptem egy másik nyilashoz és mondtam: testvér, nézze már meg az igazolványomat, nekem sürgős dolgom van. Megnézte és azt mondta, elmehet. Szerencsém volt.

Tudok egy esetről, mikor Horváth Márton elvtársat egy ilyen nyilas igazoltató csoport bekísérte, és egy mozi előcsarnokában tartották fogva a letartóztatott emberekkel együtt. Horváth elvtársnak akkor orvosigazolványa volt, és odalépett a nyilasok vezetőjéhez, nagyon erélyesen méltatlankodva, hogy beteghez kell mennie, orvos, és engedjék el. Megnézték még egyszer az igazolványt, és elengedték. De aztán voltak olyan esetek, ahol bizony egy-egy razziában való bennragadás az életet jelentette, mert élve nem került vissza a letartóztatott.

... Egy alkalommal sikerült egy teherautónyi élelmiszert kiutaltatni egy katonai szerven keresztül. Ezt az élelmiszert elfuvarozták az Aréna út és az Abonyi utca sarkáig, és ott egy kávéházba, az Abonyi Kávéházba berakták. Onnét én diszponáltam különböző fegyveres csoportok részére. A zsákokban lencse, borsó volt, néhány csomag préselt zsírt is kaptunk. Ezeket részben elvitték a kőbányai partizánjaink részére, és az V. és VI. kerületbe olyan lakásokba, ahol időnként elvtársak vagy üldözöttek meghúzták magukat; oda egy-egy zsák ilyen száraz élelmiszert szállítottunk, amin egy darabig el lehetett élni.

Pártutasítás volt fegyveres csoportok létrehozására. Az volt az utasítás, hogy ezek a csoportok saját erejükből fegyverkezzenek fel. Elsőként ilyen csoportokat Budapesten Fehér Lajos elvtárs szervezett, a Marót-, a Szír- és a Laci-csoportot. De a kommunista ifjak is több csoportot hoztak létre. A Homok-gárdát, a Ságvári-gárdát és a Horai-csoportot. Különböző katonai alakulatokkal tartott kapcsolat révén sok fegyvert és felszerelést szereztek. Az én kezdeményezésem nyo-

mán Kőbányán jött létre egy partizancsoport Horváth István, Horváth János és Hulai elvtársak vezetésével. E csoporttal a központ részéről én tartottam a kapcsolatot. Többször találkoztam Kőből József és Nonn György elvtársakkal is, akiknek én adtam át a központ üzenetét, hogy milyen tevékenységet végezzenek. A kőbányai partizánok részére egy szerencsés véletlen folytán egy Sági Gyula nevű kommunista katona segítségével, aki három vagon katonai felszerelést kísért, s a Ferencvárosi pályaudvaron elakadtak a vagonokkal (visszavonuló egységről volt szó), ezt a három vagon katonai felszerelést kirakattuk a Ferencváros egyik mellékvágányán, és a kőbányai partizánok elfuvarozták onnan.

Volt fegyverük, ruhájuk: akkor egységesen beöltöztek katonaruhába, számot adtak maguknak, és mint egy leszakadt katonai egység, bekvártélyoztak egy iskolába.

Rendszeresen tartottunk üléseket és megbeszéléseket, ezekre néhány esetben én szereztem a helyiséget. Jól emlékszem egy ülésre, amit az Aréna út és az Ajtósi-Dürer sor sarkán, a Jung-féle cipőüzem raktárhelyiségében tartottunk. Ezen az ülésen Rajk László elvtárs egy nyilatkozatot olvasott fel, amiben indokolta, hogy miért lett Békepartból ismét Kommunista Párt a mi szervezetünk. Az ülésen részt vett emlékezetem szerint Kádár János, Kovács István, Barta Bertalan és talán még egy elvtárs, ha jól emlékszem, Horváth Márton. Ezen az ülésen a nyilatkozatot felolvastva Rajk elvtárs végignézett rajtunk és azt mondta: íme a Kommunista Párt pesti szervezetének vezetősége.

A nyilatkozat megindokolta: mi tette szükségessé, hogy a Békepart ezentúl sajtókiadványait, rölpapjait és szervezetét kommunista pártként szervezze. Megállapította: olyan helyzet alakult ki, elérkeztünk odáig, hogy fegyverrel kell naponta harcolni, és ez tette szükségessé, hogy kommunista pártként dolgozzunk tovább.

1944 végén a fronton keresztül átküldték a fronton túl levő elvtársaink Kossa István és Sárközi elvtársakat, hogy keressenek meg bennünket, a pesti illegális párt vezetőségét. Valahol Miskolc táján sikerült nekik a fronton átjönni, és jó két hétig keresték Budapesten az illegális Kommunista Párt vezetőségét, amíg rátaláltak. Az első megbeszélésen részt vettem, a helyiséget én szereztem, a Hajós utcában egy cipésműhelyt. Egyébként márványtáblával jelölték meg a ház oldalon, hogy ott az üzlethelyiségben 1944 végén nevezetes ülése zajlott le az illegális Kommunista Pártnak. Kossa elvtárs ott adta át az üzenetet, amit a front másik oldalán levő, Szegeden megszervezett kommunista párti vezetők küldtek a budapestiek részére.”

„Magyarország. Hadi helyzet”

A Szalasi-kormánynak még működött a „rádiófigyelő szolgálata”. 1944. december 11-én, hétfőn az alábbi jelentést állította össze:

„A magyarországi hadszíntéren a harcok súlypontja ismét Budapest térségébe helyeződött át. Sztálin tábornagy szombaton este (azaz: 9-én) napiparancsban közölte, hogy Budapestről északkeletre Malinovszkij csapatai áttörték az »ellenség

IGAZ SZÓ

A
MAGYAR
HADIFOGLYOK
LAPJA
A
SZOVJETUNIÓBAN

1944. december 5. 1944. december 5.

A különbség

A különbség az a különbség, amely a magyar és a szovjet hadsereg között van. A magyar hadsereg a német hadsereg ellen harcolt, a szovjet hadsereg pedig a német hadsereg ellen harcolt. A magyar hadsereg a német hadsereg ellen harcolt, a szovjet hadsereg pedig a német hadsereg ellen harcolt. A különbség az a különbség, amely a magyar és a szovjet hadsereg között van. A magyar hadsereg a német hadsereg ellen harcolt, a szovjet hadsereg pedig a német hadsereg ellen harcolt.

Budapest bekerítése

A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat. A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat.

A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat. A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat.

Mi a helyzet?

A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat. A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat.

A hadsereg halad előre

A város bekerítése éjszaka történt. A német hadsereg a város köré állította fel a lövedékpályákat, és a város köré állította fel a lövedékpályákat.

Igaz Szó, 1944. december 5.

szovjet géppuskák kereplése figyelmeztető jelként jut a város megpecsételt sorsú védőinek fülebe. A magyar fővárost – az ausztriai bejárókat védelmező leghatalmasabb bástyát – most már három oldalról, északról, keletről és délről bekerítették.

Egy későbbi Reuter-jelentés szerint Malinovszkij tábornagy harcokcsijai és lovassága délről már be is tört a magyar főváros külvárosaiba.

Budapesttől keletre a román nagyvezérkar közlése szerint a román csapatok, »miután több ellenséges ellentámadást visszavertek, több jelentős magaslatot és Tápionszentgyörgy belségeit foglalták el«.

»A budapesti csata csúcspontjához közeledik« – írja Hooper Reuter-tudósító Moszkvából. A fűzfákkal borított Csepel-sziget legnagyobb részének elfoglalása után Malinovszkij egyre több és több csapatot és felszerelést tesz át a Dunán, hogy délről fokozza a bekerítő nyomást. A Duna nyugati partján a szovjet hídfő létesítése rendkívül erős védelemmel szemben történt, így a többi között le kellett küzdeni egy 3000 volt villanyárammal töltött dróthálózatot is. Most azonban Malinovszkij csapatai a Csepel-szigettel párhuzamosan futó és Budapest felé vezető aszfaltúton – a repülőgépgyár elfoglalása után – haladnak előre.

A magyarországi többi arcvonalról kevés jelentés fut be. Moszkvai jelentések szerint a német hadvezetőség »nagy sietve különböző német alakulatokat szedett össze a Németország felé vezető útvonalak megvédésére«. Így a többi között Olaszországból Magyarországra vezényelték a 71. német hadosztályt, amelyet azonban felmorzszoltak. A németek – mondja a jelentés – a legnagyobb elkeseredéssel védekeznek visszavonulásuk közben. Magyar egységek megadásáról is ír a jelentés, megállapítva, hogy »az utolsó teljes magyar kötelék, amely átment az oroszokhoz, az 51. gyalogezred. Az ezred parancsnokával, 22 tisztjével és 1390 főnyi legénységével megadta magát, és összes felszerelését is átvitte.«”

A december 13-i rádióhír-összeállítás:

„»Északról, keletről és délről szorul a hurok Budapest körül – állapította meg a moszkvai rádió egyik hírmagyarozója. – Budapest helyőrsége a legkétségbeejtőbb helyzetben van. A németeknek csak egyetlen útjuk van a nyugat felé való visszavonulásra, de ez az útvonal is a szovjet tüzéség erős tüze alatt áll.« A moszkvai rádió különben megállapította, hogy a »Brückenkopf Budapest« kifejezésnek német részről történt »forgalombahozatala« mindennél jobban bizonyítja, milyen eredményt várnak a németek is a Budapest térségében folyó harcoktól. »A németek megkezdték a menekülést Budapestről – közli a londoni rádió. – A nyugat és északnyugat felé vezető utakat visszavonuló német csapatok lepik el. Egyes helyeken olyan arányokat öltött a visszavonulás, hogy a német csapatok nehézfegyvereiket és hadianyagukat is hátrahagyják.«

A félhivatalos hírforrások bőbeszédű, színes tudósításaival szemben ott áll a szovjet hadvezetőség szűkszavúsága. A kedden este kiadott szovjet hadijelentés a Budapest peremén folyó harcokról »csupán« annyit közöl, hogy a szovjet csapatok elfoglalták Gödöllő helységet és vasútállomást. A román hadijelentés már sokkal bőbeszédűbben számol be a román csapatok harcairól. »Gödöllő elfoglalása után – közli Bukarest – csapataink a magyar főváros felé nyomulnak előre. A budapesti védelem összeomlóban van. Csapataink 6 km távolságra állnak a magyar fővárostól, amelyet állandóan támadnak. A szovjet-orosz csapatokkal együttműködve széttörtük az ellenség védelmi vonalát. Nagyon sok magyar csapat letette a fegyvert. A körülzárt kisebb német egységek felszámolása folyamatban van.«

A Duna könyökétől északra és északkeletre folyó küzdelemről – nyilvánvalóan a szovjet előrenyomulás ütemének meglassúbbodása miatt – alig érkezik jelentés az ellenséges tábortól. A keddi szovjet hadijelentés a Balassagyarmat és Salgótarján között fekvő Nagylóc és Rimóc, valamint az ezektől délre levő Bokor elfoglalását közli. Miskolc térségében a szovjet hadvezetés elsősorban északnyugati irányban fejleszti tovább támadó hadműveleteit. A szovjet hadijelentés szerint december 12-én ezen a szakaszon Sajószentpéter, Hegyemeg, Berente és Alacska, valamint több más helység került a szovjet csapatok kezére. A Reuter-iroda moszkvai tudósítója az Észak-Magyarországon folyó harcokról írva megállapítja, hogy Malinovszkij tábornagy egyre jobban kiterjeszti a német és magyar csapatoknak vetett csapdát. A szovjet harapófogó egyik ága Miskolctól északra nyo-

mul előre, a másik pedig a Duna könyöke fölött a cseh–magyar határ mentén tör előre, és Szlovákia hegyei felé veri vissza a német erőket.

Dunántúl arcvonalszakaszairól – ahol a jelekből ítélve részben megállították a szovjet támadást, részben a gyalogság és az újabb erősítések folyamatban levő felsorakoztatása miatt jutott holtpontra a szovjet offenzíva – a semleges és ellenséges hírforrások az elmúlt 24 óra során egyetlen jelentésben sem emlékeztek meg.

Ami a légiháborút illeti, a Sopron ellen december 6-án végrehajtott támadásról 12-én megérkezett távirati jelentés szerint a 49 percig tartó terrortámadásban hét, egyenként 80–90 gépből álló hullám vett részt. A támadó gépek válogatás nélkül a város legkülönbözőbb pontjaira szórták bombáikat. Súlyos épületkárok keletkeztek, és a halottak, valamint sebesültek száma is nagy. (A kedden átrepült angolszász bombázók célpontja, mint az olaszországi főhadiszállás közli, a sziléziai Lechhamm olajfinomítója volt.)”

Ilyen képet festett a helyzetről a nyilas rádiófigyelő-szolgálat a szövetségesek hadi-jelentései, katonai hírmagyarázóinak cikkei, előadásai alapján. Ehhez tegyük hozzá: A 2. Ukrán Front csapatai 1944 december közepén nagyjából a Rozsnyó (Rožnava)–Ózd kelet–Mátra dél–Balassagyarmat–Ipolság–Vác (Budapest külső védelmi gyűrűje) vonalon állottak. Velük szemben a 6. német hadsereg, az 1. német páncélos-hadsereg és a Kárpátokból visszavonult 1. magyar hadsereg rendezkedett be védelemre.

A 3. Ukrán Front alakulatai – mint fentebb már említettük – a Duna–Velencei-tó (46. hadsereg), a Velencei-tó–Balaton (4. gárdahadsereg) és a Balaton–Dráva (57. hadsereg, 1. bolgár és 3. jugoszláv hadsereg) vonalon ásták be magukat – a 6. német hadsereg, a 2. német páncélos-hadsereg és a 3. magyar hadsereg megerősített védelmi állásaival szemben.

A 2. és a 3. Ukrán Front várható offenzívájának elhárítására a német hadvezetés 9 páncélosadosztályt, 4 gépesített hadosztályt, 1 gépkocsizó dandárt, valamint 38 gyalogos és lovashadosztályt vetett be!

A Vörös Hadsereg Főhadiszállása 1944. december 12-én utasította a 2. és a 3. Ukrán Front parancsnokait, hogy közös hadművelettel kerítsék be és semmisítsék meg az ellenség budapesti csoportosítását.

A 2. Ukrán Front kettős feladatot kapott: egyrészt a Neszmély–Esztergom szakaszon ki kellett jutnia a Duna bal partjára, hogy megakadályozza az ellenség esetleges északnyugati visszavonulását; másrészt kelet felől támadást kellett indítania *Pest elfoglalására*. (Kitűzött határidő: december 23.)

A 3. Ukrán Front hadműveleti terve a következő volt: a Velencei-tó északi körzetéből kiindulva Bicske irányában kezdi a támadást, el kell érnie az Esztergom–Neszmély szakaszon a Duna jobb partját, hogy elvágja az ellenség esetleges nyugati visszavonulási útját, míg a front más alakulatai Bicskétől indítanak rohamot *Buda elfoglalására*.

A 2. és a 3. Ukrán Front csapatai december 20-án kezdték meg a támadást.

A 6. gárda-harckocsihadsereg gyorsan áttörte a német–magyar védelmi állásokat, és az első napon 32 km-t nyomult előre, elfoglalta Lévát és megközelítette a Garamot.

A 7. gárdahadsereg északról és délről megkerülte a Börzsönyt, és 15 km-es előrenyomulással elérte a Ipoly völgyét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka úgy tervezte, hogy a 6. gárda-harcoksihadsereg december 25-e és 28-a között elfoglalja Gimes–Nyitra–Vrable körzetét, majd a Komárom körzetéből támadó lovas és gépesített csoportokkal az offenzívát a Morva Kapu irányában fejleszti tovább, hogy csapást mérhessen Pozsonyra.

Tolbuhin marsall, a 3. Ukrán Front parancsnoka úgy tervezte, hogy kihasználva a kedvező erőviszonyokat (lövegekben 4,8-szeres, harcokcsikban és rohamlövegekben 3,5-szeres volt a front fölénye a szemben álló német erőkhöz viszonyítva) két keskenyebb szakaszon, a Velencei-tótól keletre és nyugatra töri át a Margit-vonalat, hogy Esztergom körzetében egyesülhessen a 2. Ukrán Front csapataival.

A német főparancsnokság Székesfehérvár térségében már az első napon nagyerejű ellentámadásokat hajtott végre. Rendkívül súlyos harcok bontakoztak ki. A szovjet csapatok a hadműveleti tervet, az ellenséges védelem teljes áttörését a kitűzött időpontra nem tudták végrehajtani.

Mindamellet a 3. Ukrán Front támadó alakulatai négy nap alatt 30 km-es mélységben és 100 km-es szélességben áttörték a frontot, december 23-án Székesfehérvárt, másnap pedig Bicskét szabadították fel, és december 26-án délről elérték a Dunát. Hasonlóképp részben sikeres volt a 2. Ukrán Front támadása. A 6. gárda-harcoksihadsereg és a 7. gárdahadsereg december 26-án Esztergomtól északra kijutott a Dunához. Másnap Tompa körzetében sikerült jelentős ellenséges csoportosítást bekeríteniük, majd a Garamon átkelve kisebb hídfőt kialakítaniuk; felszámolták az arcvonala mátrai kiszögellését, és a támadási sávban teljesen megtisztították Magyarország területét az ellenségtől. Csakhogy a front budapesti csoportja „nem hajtotta végre feladatát, nem foglalta el Budapest keleti részét. A rendelkezésre álló erők nyilván nem voltak elegendők. Ez a csoport december 26-tól 31-ig súlyos harcokban mindössze 4–12 km-t nyomult előre, és megközelítette a várost.”

AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS

1944. december 3-án a felszabadult országrész öt demokratikus pártja: a Polgári Demokrata Párt, a Független Kisgazda Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Szociáldemokrata Párt, valamint a szabad szakszervezetek Szege- den megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. Ez az említett pártok együttesen vállalt harcának kifejezője, fóruma és közjogi megtestesítője volt. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveit a nemzeti bizottságok alkották, amelyek 1944 októberétől központi irányítás nélkül, különböző nevek alatt – falu- tanács, direktórium –, igyekeztek demokratikus megoldást találni az élet által fel- vetett problémákra. Összetételüket, tevékenységi területüket illetően született ugyan egy keret-elképzelés, de a részletek meghatározására a felvetődő kérdések sokrétű- sége, különbözősége miatt sem mód, sem igény nem volt. Ez csak később vált lehet- ségessé és szükségessé, amikor az idő elvégezte a maga egységesítő munkáját. A nemzeti bizottságok jellegéről, működésük irányáról alkotott első, még homályos elképzeléseket híven adja vissza az a jegyzőkönyv, amely a decemberben megalakult száz meg száz nemzeti bizottság egyikének, a hajdúböszörményinek alakuló gyűlésé- ről készült.

„Jegyzőkönyv

Felvetetett a hajdúböszörményi Nemzeti Bizottság 1944. december 16-án du. tar- tott alakuló gyűlésén.

1. szám

Dr. Szilágyi József debreceni rendőrfőkapitány vármegyei kiküldött, üdvözöl- vén a jelenlevőket előadja, hogy a jelenlevő meghívott bizottsági tagokból alakul a hajdúböszörményi Nemzeti Bizottság. Ez a bizottság egyesíti magában azokat a pártokat, amelyeket a múltban nem ismertek el: ilyenek a Kommunista Párt, a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és a Földmunkás Szövetség. Ezek tagjai- ból és a pártokhoz nem tartozó, de a város életében nevezetes szerepet vivő városi és egyházi vezetőkől alakul a Nemzeti Bizottság, amely a legfontosabb politikai és közigazgatási szerv a város életében. A Nemzeti Bizottság nélkül, annak aka- rata ellenére nem történhetik semmi a városban, a város életében. Ez a bizottság hivatott a nemzetgyűlésbe küldendő 2–3 tag képviselőül való kijelölésére.”

A hajdúböszörményiek – mint látjuk – a nemzeti bizottságokat alkotó pártokkal sem voltak tisztában. Ez részben a hírközlési nehézségekből fakadó tájékozatlansá- gukkal, részben pedig azzal magyarázható, hogy ez időben nem mindenütt működött még mind az öt párt. A Nemzeti Parasztpárt megalakulásáról mi sem szóltunk még,

de ez csak irataink fogyatékoságából ered, és nem jelenti létezésének tagadását. A Nemzeti Parasztpárt, a szegényparasztság fiatal pártja igen gyorsan megalakult ott, ahol bázisa volt, és aktivitása helyenként vetekedett a Kommunista Pártéval.

Elérkezett a központi irányítás ideje

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulása nagy előrelépést jelentett a felszabadult Magyarország eszmei, politikai alapelveinek tisztázásában, de ahhoz, hogy mindebből politikai gyakorlat is legyen, szükség volt a központi hatalom megszületésére. Erre vártak, ezt igényelték, ezt készítették elő már a helyi erőkből a helyi viszonyok rendezésére létrejött bizottságok is.

A központi hatalom szükségességének felismerése kivehető Csongrád vármegye alispánjának 1944. december 17-i leveléből és az ercsi falutanács 1944. december 19-én tartott alakuló ülésének jegyzőkönyvéből.

Az első irat címzettje Csige-Varga, Békés vármegye közigazgatási főnöke.

„Igen tisztelt Kartárs Úr!

Nagy örömmel vettem körlevelét és az ottani viszonyokról, eddig végzett munkájáról s annak eredményeiről szóló közléseit, mert azokból hasonlóan súlyos helyzetbe került vármegyénk lakosságának igazgatására és legfontosabb teendőire nézve több hasznos útmutatást nyertem.

Körleveléből azt állapítottam meg, hogy teljesen hasonló viszonyok között ugyanazok a nehéz problémák vetődnek fel valamennyi vármegyénk területén. *A mi helyzetünket súlyosbítja az a körülmény, hogy a vármegye területét kettészeli a Tisza-folyó, így a közlekedés a folyón át még nehezebb, és a Tiszán az orosz hadsereg által több helyen rögtönzött fahidak építéséhez a munkaerőt és fogatokat az egyébként is súlyos helyzetbe került lakosságnak kellett előállítania.* Közben a Tisza-folyó vize szokatlanul és több ízben annyira megáradt, és a szűk-séghidakat annyira megrongálta vagy azokon a közlekedést annyira gátolta, hogy egyes hidakat többször kellett újraépíteni. Még ma sem szűnt meg a hidakhoz a közérők előállításának szüksége, aminek legsúlyosabb következménye az, hogy a mezőgazdaság köréből elvont fogatok és munkaerők miatt az őszi vetési és szántási, sőt nagyon sok helyen a termények betakarításának munkái is késedelmet szenvedtek vagy megghiúsultak. A vármegye területén a búzavetési munkálatokat a szokásos területnek csak kis hányadrészén lehetett elvégezni. Az orosz katonai parancsnokság ígéretet tett arra nézve, hogy a hidak építésénél részt vevő munkaerők és fogatok munkabérét meg fogja téríteni; ez eddig még nem következett be. Azok a közületek, amelyek megfelelő anyagi erővel rendelkeztek, előleg címén kisebb összegű munkabéreket folyósítottak a közmunkával résztvevőknek, hogy enyhítsék a lakosság nyomorát.

A városokat és a községeket felhívtam arra, hogy az adószedést és -kezelést a lehetőség szerint kezdjék meg, és hívják fel a lakosságot adófizetési kötelezettségének teljesítésére. Az adóknak végrehajtás útján való beszedésére még nem került sor. A kir. adóhivatalok is működésbe léptek, és a szentesi postahivatal már

vállalkozott arra, hogy az illetékfizetések, valamint az adószállítások céljára a csekkforgalmat megnyitja. Az így megindult pénzforgalom és -bevétel fedezetet nyújtott arra, hogy a fizetéseket és részben a nyugdíjakat folyósítani lehetett.

A postahivatal a levélforgalmat megindította, így ha hosszabb idő alatt is, de már postai úton is módomban van a községekkel érintkezni.

Még ma is van olyan község a vármegye területén, ahol nem indult meg a rendszeres közigazgatás a tisztviselők elmenekülése következtében. A községekben megalakult tanácsok is sok esetben akadályozzák az esetleg ottmaradt tisztviselők működését, és több helyen nincs olyan atmoszféra, hogy abban eredményes közigazgatási munkásságot lehessen kifejezni. A községek legnagyobb részében azonban már a rendes mederben folyik a helyi közigazgatás. A főszołgabírói hivatalokat tisztviselők hiányában még sehol sem lehet visszaállítani. A főszołgabírói hatáskörbe tartozó intézkedéseket, mint pl. községi tisztviselői behelyettesítéseket, a magasabb hatóság jogcímén teszem meg. A rendőri büntetőbíráskodás megindítására sem volt még lehetőség. Igen nagy hiányát érezzük a közbiztonsági és rendészeti szolgálat kiesésének. A községekben felállított polgárőrség vagy városi, községi rendőrség ezt a hiányt megközelítőleg sem tudja pótolni, és a vármegye területén más, mint járásbíróság, nem is áll rendelkezésre.

Mindaddig, amíg a központi irányítás meg nem indul, csak a vegetatív életmódra vagyunk utalva, amelyben időleges javulások csak ott várhatók, ahol a helyi vezetők és a lakosság között együttműködési készség fejlődik ki."

Az ercsi jegyzőkönyv súlyosabb helyzetet tükröz. Ercsi jelentősége 1944 december második felében megnőtt. A lakosság itt, ellentétben a délkeleti országgrészben lakókkal, még közvetlen szemlélője, sőt részese lehetett annak a gigászi küzdelemnek, amely Budapest birtoklásáért folyt.

A jegyzőkönyv teljes szövege:

„Jegyzőkönyv a katonai parancsnokság által elrendelt új falutanács direktóriumára 1944. december 19-én tartott alakuló üléséről.

1. *Bilics János* bíró üdvözli a megjelenteket, és az ülést megnyitja.

2. *Zalavári Árpád* felolvassa a meghívottak névsorát, és ecseteli a mai helyzet nehézségeit. A katonai parancsnokság rendelkezése értelmében falutanács-direktórium alakítandó az összes pártok kebeléből, a jobboldali pártok kivételével. A megalakulás módozataihoz és a személyi kérdésekhez mindenki hozzászólıhat. Ne csak szólam legyen az összefogás, hanem tettekkel segítsük egymást, hogy a romok fölött új életet kezdhessünk. Horthy kormányzó úr volt az, aki látta a helyzetet, és jót akart népével, de voltak, akik az ő munkáját elgáncsolták, saját hatalmukat keresték ezek, azt mondván, hogy vagy győzünk, vagy elpusztulunk. Minden pusztulás dacára a katonai parancsnokságnak köszönetet is mondhatunk, mert véreink életét nem bántották. Ahol pedig az élet csírája megvan, ott lesz feltámadás. *Tudomásul kell vennünk, hogy legyőzöttük vagyunk, tehát függünk az ő jóindulatuktól* és kegyeiktől. Csak a tökéletes összefogás menthet meg bennünket a teljes pusztulástól. Közös munka kell minden téren, ha kell, még továbbra is ingyen. Röviden ismétli, hogy a bíróval együtt már a bevonulás harma-

dik napján miként került abba a helyzetbe, hogy most mint előadó szerepel a leendő falutanács tagjai előtt. Ezt a tisztséget, amelyet rájuk bízta a megszállók, addig viselik, míg a tanács másként nem intézkedik. A falu egy részét már előzőleg megjárták a bíróval együtt, mindenütt örömmel fogadták, hogy már valaki érdeklődik a sorsuk iránt, ha nem is tudnak anyagi segítséget nyújtani. *Ez a nébél helyzet mindaddig tart, amíg a hadizónában vagyunk, sőt még a felvonulás tartama alatt is.* Akik a tanácstagságra vállalkoznak, rendkívüli terhet vesznek magukra, sőt életükkel felelnek a rendért, pl. zendülés, katona megölése, bántalmazása stb. A tanács minden ténykedésért felelősséggel tartozik a katonai parancsnokságnak. Amit jónak lát, azt végrehajtja, erre a célra szükség esetén karhatalmat ad a parancsnokság. A falutanács a volt tisztviselőket vagy megerősíti, vagy elbocsátja, erre joga van. Hogy milyen létszámú legyen a tanács, erre szabály nincs.

Zalavári Árpád bejelenti, hogy hivatalból a következők lesznek a tanács tagjai addig, amíg a leendő kormányzat másként nem intézkedik: Dömötör István esperes plébános, Megyaszai Mihály ref. lelkész, Emőd Róbert polgári iskolai ig., Tamás Alajos ig. tanító, Nagy Gábor közs. tanító, vit. Havas József kántortanító, Vámosy József r. kat. ig. tanító, Bilics János volt bíró és Zalavári Árpád közs. ügyvezető. A többi tagok a kommunista, szociáldemokrata, demokrata, kiszgazda és a keresztény néppárt tagjai közül kerültek ki. A hozzászólások alkalmával Petrányi Ferenc javasolja, hogy a tanács tagok részére a parancsnokságtól igazolványt kérjünk.

Tudomásul szolgál: *Nagy Gábor* indítványozza, hogy először hozzák meg a határozatot a tanács megalakítására. Tudomásul szolgál: *Dogossi János* szerint egy szűkebb bizottság jelölje ki a direktórium tagjait. *Orbán Oszkár* jobbnak tartaná, ha a most meghívottak maradnának meg. *Zalavári Árpád* ezen indítványokra előadja, hogy a most megalakuló tanács csak addig marad, míg a kormány megalakul. *Vitéz Havas József* a régi tagok bevételét ajánlja. *Zalavári* ismét kéri, hogy tartsuk meg a most meghívottakat, míg kormányzat alakul. *Dogossi János* kéri, hogy a cukorgyárból Hermann Györgyöt és Ganzer Antalt hívjuk be a tanácsba. A jelenlévők ezt egyhangúlag elfogadják.

Ezen hozzászólások után *Zalavári Árpád* kimondja, hogy községünkben a falutanács-direktórium a meghívottakkal és a két cukorgyári taggal megalakult. Bilics János bírót a tanács egyhangúlag megerősíti hivatalában, »sztaroszta« néven. *Zalavári Árpád* pedig mint községi ügyvezető végzi tovább a munkáját. A községi tisztviselők közül a behívottakat megerősíti. Schaffer György és Kucsera Alajos szintén hivatalukban maradnak. Külön öttagú direktóriumot is alakítanak a következő tagokkal: Petrányi Ferenc, Kaszap Lajos, Dogossi János, Fehér Károly és Gyuricza Mihály.

Több tárgy nem lévén, *Zalavári Árpád* a jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Gábor, Fehér Károly tagokat kéri föl, és az ülést bezárja.

K. m. f.

Nagy Gábor s. k.

Zalavári Árpád s. k.

Fehér Károly s. k.

Vámosy József s. k.

Bilics János s. k.

hitelesítők

jkvezető”

A központi kormányzat megalakulása már nem sokáig váratott magára. Az ország haladó erőinek képviselői összegyűltek Debrecenben, és a szovjet hadsereg legteljesebb támogatásával megkezdték az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának előkészítését.

Az előkészületekről és magának a nemzetgyűlésnek a lefolyásáról hiteles képet ad Révész Imre 1955-ben megjelent tanulmánya. Révész – mint maga írja – „a tiszántúli református egyházkerületnek a püspöke volt. Debrecen és a Tiszántúl felszabadulása után vagy két hónapig a rendkívüli helyzetből úgy adódott, hogy saját hivatalbeli és hivatali feladatkörén túlmenő közéleti munkát is kellett vállalnia, így egyebek mellett részt kellett vennie a nemzetgyűlés megalakításának előkészítésében, majd annak egyik képviselője és politikai bizottsági tagja lett”.

Révész Imre tanulmányából megtudjuk, hogy miért Debrecen lett az Ideiglenes Nemzetgyűlés székhelye.

„Miért éppen Debrecen, amikor már Moszkvában nagyon jól tudták, hogy vannak a felszabadult területnek olyan városai is – elsősorban Szeged –, amelyek a hadicselekményektől összehasonlíthatatlanul kevesebbet szenvedtek, mint Debrecen, ennél fogva bennük már előbbre van az új élet és az új rend, több a lakható helyiség, sőt nagyobb a biztonság is a szórványosan még becsapó német légierőktől?

Hiteles feljegyzésből tudjuk, hogy a Moszkvában tárgyaló magyarok közt csakugyan folyt vita erről a kérdésről: Debrecen-e vagy Szeged? – és a vitát maga Molotov elvtárs segítette eldönteni következő emlékezetes szavaival: »Ha jól emlékszem, Kossuth Lajos 1849-ben Debrecenben tette meg a függetlenségi nyilatkozatot, és itt detronizálta a Habsburg-dinasztiát. Anélkül, hogy a magam részéről befolyásolni akarnám az urakat, úgy gondolom, hogy ebből a szempontból Debrecen sokkal alkalmasabb lesz a kormány székhelyéül, mint Szeged . . .«

Minekünk, debrecenieknek, csak az előkészítő tervnek az a része hangzott az első hallásra kissé hihetetlenül, hogy a nemzetgyűlés megnyitása december 21-re tervezetik, tehát az előkészítés munkálataira, a felszabadult területeken való közhírré tételre, a képviselők megválasztására és Debrecenbe gyűjtésére csak alig több, mint egy hét áll majd rendelkezésre. Régi, nehézkes, körülményeskedő sablonok szerint gondolkoztunk többé-kevésbé mindnyájan, s még a valamennyiünk közt legfrissebb agilitású, legkevesébé bürokratikus észjárású és legtöbb politikai tapasztalattal rendelkező Juhász Nagy Sándor is kételkedve csóválgatta először a fejét. Hogyan is lehet elképzelni ennek a merész tervnek nyolc nap alatti megvalósítását megfelelő szállító és híradó eszközök hiányában – azután tulajdonképpen kik fognak és kiből fognak választani képviselőket, méghozzá egyik naptól a másikra? Gerő Ernőék szép nyugodtan, mindössze egy kis enyhe mosollyal az arcukon végighallgatták aggodalmaikat, s azután így szóltak: »Higgyék el nekünk az urak, hogyha egyszer nem a régi sablonokat, hanem a végveszélyben forgó hazát és nemzetet látjuk magunk előtt, sok mindent meg tudunk csinálni, amiről azelőtt még csak nem is álmodtunk. Mink ebből már kemény, hosszú iskolát jár-

tunk ki, és egészen bizonyosan hisszük, hogyha nem a formákra, hanem a lényegre, nem a múltra, hanem a jelenre és a jövőre, nem mellékszempontokra, hanem magára az ügyre nézünk: a dolog menni fog.» Minékünk ennek hallatára arra kellett gondolnunk: lám, ezek az emberek mennyi mindenben mentek keresztül, amit mi még csak meg sem kóstoltunk, s mennyire szeretik és féltik annak a magyar hazának a holnapját, amelynek vétkes tegnapija kivette őket magából – bizony érdemes lesz nekik hinnünk, és a dolgot megpróbálnunk.

Másnap, december 13-án már megérkeztek a szegedi, a hódmezővásárhelyi és a békéscsabai szervezkedés küldöttei, és ezek, valamint a szintén ugyanakkortájt megjelent Erdei Ferenc és Molnár Erik azonnal bekapcsolódtak a nemzetgyűlés előkészítésének további munkálataiba.

Most már, ilyen erővel gazdagodva, forma szerint is megalakulhatott egy nagyobb előkészítő bizottság; ebben egymás után megtettük a még szükségesnek látszó intézkedéseket, s azután izgatottan vártuk, meglesz-e – és a tüneményesen rövidre szabott idő alatt lesz-e meg – az óhajtott eredmény.

Tizenkilenc teherautó indult el 14-étől kezdve az addig felszabadult terület 44 városába és községébe (a 45. maga Debrecen volt). Az a terület, amelyen ez a 45 helység feküdt, egy olyan szabálytalan, hosszúkas sokszöggel szemléltethető, amelyet a térképen Pécsről Szegedig, onnan Makón, Gyulán, Sarkadon, a hajdúbihar–szabolcs–szatmári vidékeken át Vásárosnaményig, onnan Miskolcig, onnan Egeren, Jászberényen, Cegléden át Pécsig meghúzható egyenes vonalakkal lehet kirajzolni: tehát az ország területének a kisebbik fele, amelynek a lakossága legutóbbi statisztika szerint 3–3,5 millió lehetett. Igaz, hogy ezen a területen majdnem kétezer, már felszabadult község feküdt, de a rendkívüli közlekedési nehézségek és az egész felszabadult országrész hadtápterületi jellege miatt nemhogy ekkor, hanem még hónapok múlva sem lehetett volna arra gondolni, hogy ez a kétezer község kivétel nélkül elérhető s a képviselőválasztásba bevonható legyen. A realitásokat kellett megragadni, mert veszteni való idő nem volt. A régi »alkotmányos« jogi formák, választási technika és a »geometria« körüli huzavonával a magyarság még ráduplázott volna arra az önmagában is rettentően súlyos következményekkel járt késedelemre, amelyet azzal követett el, hogy utolsónak maradt Hitler mellett a csatlósai közül.

Az a 24 kiküldött, aki 19 teherautóval elindult a felszabadított félországot bejárni, a rendelkezésre álló néhány nap alatt olyan munkát végzett, amely nemcsak akkor tetszett előttünk hősi eposzba illőnek, hanem még ma, tíz esztendő távolából is megköveteli tiszteletünket és megérdemli csodálatunkat. Egy jó részük már éppen nem volt fiatalember, de még az ifjabbját is keményen megpróbálta a – bármilyen szokatlanul enyhe – téli időben az egészen vagy félig nyitott teherautókon utazás a hadviseléstől tönkretett útvonalakon, az esztendő legrövidebb napjain korán lezuhanó sötétségben – aztán agitálni reggeltől estig, hálni fűtetlen szobákban, kosztolni tarisznyából hideget! Mégis valamennyien vállalták hazájukért és népükért vonakodás nélkül, jó kedvvel és sikeresen. Pedig még az utazás rendkívüliségétől eltekintve is óriási munka várt rájuk. Mindenütt tartottak kisebb-nagyobb népgyűléseket; megalakították a nemzeti bizottságokat ott, ahol még nem voltak; végtelen türelemmel és tapintattal magyarázták a

helyzetet az őket mindenütt örvendezve fogadó, de a dolgok állásáról addig teljesen tájékozatlan s így olykor bizalmatlankodó magyaroknak; meghallgatták, mérlegelték, megrostálták a jelöltekre vonatkozó helyi javaslatokat és kívánságokat; ahol kellett, igazságosan egyeztettek az esetleg ütköző párt- vagy csoport-érdekeket. Azután a nemzeti bizottságok útján mindjárt le is vezették a választásokat, a megválasztott képviselőket felrakták az autókra, és december 20-ig befuvarozták Debrecenbe azt a kétszázegynéhány embert, aki Debrecen város 25 képviselőjével együtt alkotandó volt a 230 tagú Ideiglenes Nemzetgyűlést. Valóban csak olyan férfiak lehettek képesek pár rövid nap alatt ekkora teljesítményre, akikben forrón, felelősségérzettől átizzottan lüktetett a nemzet életakarata, és akik ezt az életakaratot át tudták önteni annak a kb. másfél milliányi lakosságnak meggyötört, elsötétült lelkébe is, amelyhez szavuk akkor közvetlenül elhatolhatott, és amelynek számára a Mecsektől a felső Tiszáig, a Bükkötől és a Mátrától a Viharsarokig az ő megjelenésük jelentette az első vigaszt és reménysugarat.”

Az egész akciót néhány nap alatt le kellett bonyolítani – beleértve a népgyűlések összehívását, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front létrehozását, a képviselők megválasztását (ahol hiányzott egyik-másik koalíciós párt, ott meg kellett alakítani a pártot is).

Néhány korabeli jegyzőkönyvet és húsz esztendővel később készült visszaemlékezést idézünk:

„Jegyzőkönyv

Készült Miskolcon, 1944. évi december hó 16-án a városi székház kis tanácstermében, az Ideiglenes Nemzetgyűlés egybehívására alakított bizottság ülésében.

Jelen vannak: a Kommunisták Pártja és a MOKÁN-szervezet megbízása folytán dr. Gálffy Imre, Miskolc törvényhatósági jogú város polgármesterének elnöke alatt Farkas Mihály, a szegedi Kommunisták Pártja részéről, úgy is, mint az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottság kiküldöttje; dr. Juhász Géza a debreceni Kisgazdapárt részéről, úgy is, mint az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottság kiküldöttje; Tóth Béla, a miskolci Kommunisták Pártja és a miskolci MOKÁN-komité vezetője; Szalay Tibor alezredes, a miskolci MOKÁN-komité parancsnoka; dr. Petrássy Miklós orvos alezredes; Blach János, Szabó Lajos a MOKÁN-szervezet részéről; Poprády Pál, Vajda Gábor, Rác Zoltán és Rác Zoltánné a Kommunisták Pártja részéről; dr. Szántay-Szemán István pápai prelátnak a gör. kat. egyház részéről; Duszik Lajos főesperes a miskolci ev. egyház részéről, dr. Enyedy Andor püspök a ref. egyház részéről; dr. Kulin István mg. kamarai igazgató, dr. vitéz Rác Gábor ügyvéd, Kozma Ferenc laptulajdonos és szerkesztő, dr. Váczy József volt országgyűlési képviselő és Tóth István gazdálkodó a Kisgazdapárt részéről; Mráz Ferenc, Csacsovsky József, Juhász István, Csengeri Sándor a Szociáldemokrata Párt részéről; dr. Zsedényi Béla, Novotny Zoltán, dr. Dálnoky Nagy Zoltán, Demeter László, Demeter Géza a Demokrata Párt részéről, Konkoly János az építőmunkások szakszervezete részéről, Fülöp József a nyomdászszakszervezet, Kopácsy József a vasmunkás-szakszervezet és Kné-

bel Ferenc a szakszervezetek részéről; dr. Bónis alispán és dr. Balogh Ferenc árvaszéki elnök a vármegye részéről. Pödör László gimnáziumi tanár, valamint képviseltette magát szavazati jog nélkül a Diósgyőri Vasgyár munkássága is, éspe-dig Nyirő Sándor, Danca Lajos a MOKÁN-szervezet részéről; Oszip István, Szaladnya Ferenc és Mazuch József a Diósgyőri Vasmunkások Szakszervezete ré-széről, végül a polgármester által jegyzőkönyv vezetésére kirendelt Petri István.

Dr. Gálffy Imre polgármester bejelenti az egybegyűlt előkészítő bizottságnak, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés egybehívása érdekében megbízottakat [képvi-selőket] kell kiküldeni, s ezzel kapcsolatosan az ülésnek két fontos tárgya lesz. Az egyik a nemzetgyűlést előkészítő bizottság megalakulásának kimondása – a másik pont a képviselők megválasztása, illetve kiküldése. Az első pontot is-mertetni fogja Farkas Mihály úr, a szegedi Kommunista Párt és az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottság kiküldöttje, s ezért felkéri, szíveskedjék elő-terjesztését megtenni.

Farkas Mihály bejelenti az egybegyűlt elektoroknak, hogy a nemzeti bizottság Szegeden, Debrecenben, Hódmezővásárhelyen, Orosházán és Szentesen működé-sét már megkezdte – azért, hogy a nemzetnek kormánya legyen.

Az ország hadszíntérré vált, mert a demokratikus kormányok ellen háborúba vitték a magyar nemzetet. Meg kell találnunk az utat a szabadságszerető népek felé. Újjá kell épülnie a független, szabad Magyarországnak. Mielőtt a képviselők kiküldése megtörténne, meg kell alakítani a mindenkit magába ölelő független magyar nemzeti frontot. Ő az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottság tagja, de képviseli a Kommunista Pártot is. A Kommunista Párt nem tör politikai monopóliumra, hanem a többi demokratikus pártokkal együtt és egyenlően küz-denii akar a független, szabad Magyarorszáért. Mint előbb is utalt már arra, hogy Szegeden, Debrecenben, Szentesen és Hódmezővásárhelyen is megalakult az ideiglenes országgyűlést összehívó független magyarországi és nemzeti front, meg kell hogy alakuljon Miskolcon is.

A Kommunista Párt összeállította a programot, és azt kisebb és lényegtelenebb változtatásokkal országszerte elfogadták. Reméli, hogy itt is el fogják fogadni, éppen ezért a párt programját pontról pontra ismerteti . . .

A felolvasott programmal kapcsolatosan bejelenti, hogy ez a Kommunista Párt javaslata a nemzet megmentésére. A Kommunista Párt ezzel példát mutat, ezt kö-vetnie kell mindenkinek, így Miskolcnak is.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök felteszi a kérdést, hogy kíván-e valaki az előterjesztő javaslatához hozzászólni.

Fülöp József, a nyomdászszakszervezet megbízottja a javaslattal kapcsolatban felszólal, és a következőket mondja: A háború Magyarországon is végigvert, és sok keserűséget, bánatot, fájdalmat és kárt okozott. Hetek múltával a bűjdosás után, örömmel üdvözlí az itt összegyűlt értekezetlet. A miskolci munkások renge-teg vesztéségük dacára is ernyedetlenül képesek dolgozni, és áldozatok árán is vállalni az ország újjáépítési munkáját. Azonban erkölcsi feltételként kívánja ki-kötni, hogy csak azok fogjanak ebbe a munkába, akik nem fújták a németek har-sonáját és nem értettek egyet a nyilas bérencekkel. Mert ezeknek nincs helye ebben a teremben és ebben a gyülekezetben.

Azok álljanak most félre, és ne akarjanak ebben a rendszerben is vezetéshez jutni. A magyar munkásság mérhetetlen türelemmel és megértéssel lesz velük szemben, s az első lépése nem a bosszú lesz, hanem a belső rend helyreállítása és a nemzet újjáépítése. Csak ezeknek az elvégzése után fog arra gondolni, hogy őket számon kérje, vagyis az őket megillető helyet kijelölje.

Fülöp József felszólalását az egybegyűltek élénken helyeslik.

Dr. Zsedényi Béla az előterjesztett javaslattal kapcsolatban a következőket mondja. A mai helyzet a történelemben már többször előfordult. A jog ezt úgy nevezi, hogy vacuum juris . . . [Jogüresség, jogi hézag.] Vagyis nincs király, és nincs országgyűlés, mely kettő együtt volna hivatva egybehangzóan törvényeket alkotni és végrehajtani. Éppen ezért az ideiglenes országgyűlés összehívása végtelenül nagy fontossággal bír, hogy kialakuljon egy jogi helyzet, egy intéző szerv. Örömmel üdvözli a kezdeményezőket és azt a gyorsaságot is, amellyel az országgyűlést meg akarják alakítani – annál is inkább, mert ez nem végleges, miután a végleges megalakítását az országgyűlésnek az általános titkos választójogon keresztül kell majd eszközölni. A javaslatot elfogadja.

Dr. Dálnoky Nagy Zoltán ügyvéd, demokrata, felteszi a kérdést: mik azok az eltérések, amelyekkel az említett városok a javaslatot elfogadták?

Farkas Mibály, a javaslat előterjesztője bejelenti, hogy Szegeden a következő módosítással fogadták el: nem a háborús bűnösök, hanem a felelős háborús bűnösök vonandók felelősségre, és ezeknek a vagyona kobzandó el.

A másik módosítás a teljes vallásszabadság, értendő az anyagi feltételek biztosítása mellett (1848. XX. t. c.).

Tóth Béla felszólalásában kijelenti, hogy a biztosítást a maga részéről kéri kiterjeszteni a kisiparosokra és kiskereskedőkre is.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök a hozzászólások után felteszi a kérdést, hogy a bejelentett módosításokkal az előterjesztett javaslatot a bizottság elfogadja-e.

A bizottság az előterjesztett javaslatot az ismertetett módosításokkal elfogadja.

Elnök határozatilag kijelenti, hogy az ideiglenes országgyűlést egybehívó nemzeti bizottság helyi tagozata megalakult, és hogy a bizottság az előterjesztett javaslatot az ismertetett módosításokkal elfogadja. Bejelenti, hogy a következő pont az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe kiküldendő képviselők megválasztása, illetve e célból egyes kiküldöttek delegálása.

Felkéri dr. Juhász Gézát, a debreceni Kisgazdapárt kiküldöttjét, hogy a kérdést ismertesse.

Dr. Juhász Géza, debreceni független kisgazdapárti, úgy is, mint az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának kiküldöttje, a következőket terjeszti elő:

Örömmel jött Miskolcra, mert hallotta, hogy az országban Miskolc volt az első, aki fegyveresen is igyekezett a német igát lerázni. Az elfogadott javaslat új alapokra helyezi az országot. Ez a javaslat tulajdonképpen valójában nem is új, mert már 1849-ben Kossuth és Petőfi személyén keresztül elindult, azonban akkor megakadt. Borzasztó szenvedések után jutottunk el oda, hogy ezeket az eszméket ismét megvalósítani tudjuk, és hogy ezt az országot ezeknek az esz-

méknak alapján újjáépítsük. A mai nap folyamán ennek a munkának a megindítása céljából jelentek itt meg. Az idejövételükkel megindított munka gyorsaságát már eddig is megcsodálták, de kell, hogy ilyen gyorsan dolgozzanak, ha azt akarják, hogy két napon belül megindítsák az ideiglenes országgyűlés munkáját. Holnap 11 órára össze kell újból ülni, és meg kell választani a képviselőket, illetve fél háromra már össze kell hívni a népgyűlést is. (14 óra 30 perckor.)

Miskolc eredetileg 10 képviselő megválasztására kapott jogot. Ezen a 10 képviselőről keresztül képviselőket nyer a vármegye is. Azonban Miskolc hősiességének megatartása őket mint küldötteket arra bírta, hogy ezt a számot 12-re emeljék fel. Meg vannak győződve arról, hogy ehhez a kibővítéshez meg fogják nyerni az előkészítő bizottság hozzájárulását, illetőleg ezt jóvá fogják hagyni. Diósgyőr – Vasgyár külön fog képviselőt kiküldeni.

Mikor erre az útra elindultak, nehéznek látták a feladatot, mert nem hitték, hogy máról holnapra 12 ember személyében megegyezni lehessen. A felszólaló Fülöp József beszéde azonban minden aggályát eloszlatta, beszédének különösen abban a részében, hogy a miskolci munkásság nem kíván bosszút állni – tehát nem felforgatni, hanem építeni akar.

Ő mint kisgazda el kell hogy ismerje, hogy az országban a Kommunista Párt bizonyult a leggyorsabbnak és a legmozgékonyabbnak és az ország építő elemének. Ők fogtak először a munkához, mely munkához mindenkinek csatlakoznia kell.

Mint kiküldöttek nem avatkoznak az elkövetkező választásba, de ki kell hogy jelentse, hogy ezek csak olyan emberek lehetnek, akik demokratikus, tiszta múltú emberek, azok, akik alulról jönnek, akik ismerik az élettapasztalatuk után, hogy mi az igazi élet. Az országot is alulról fölfelé kell felépíteni abból a rom[halmaz]ból, amelybe az eddigi rendszer döntötte. Minél több kisembert kell kiküldeni, mert ezek az emberek fogják tudni Miskolcot igazán képviselni.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök felteszi a kérdést, hogy az előterjesztett javaslatokhoz ki kíván hozzászólni.

Dr. Dálnoky Nagy Zoltán felteszi a kérdést, hogy az említett 12 kiküldött Miskolcot, vagy Miskolcot és Borsod megyét képviseli.

Dr. Jubász Géza bejelenti, hogy a 12 kiküldött Miskolcot és Borsod vármegyét képviseli.

Tóth Béla a kiküldendő 12 képviselő pártonkénti arányszámára tesz előterjesztést. Bejelenti, hogy ő három hónap óta a föld alatt harcolt a mai eredményekért, és itt, a föld alatt, azokon keresztül, akik mellé álltak, ismerte meg Miskolcot és a miskolciakat. Kéri, hogy az előterjesztett javaslatát, amelyet most ismertetni fog, fogadják el. Javasolja, hogy a 12 kiküldöttből kettőt a Kommunista Párt, egyet a Szociáldemokrata Párt, kettőt a MOKÁN-szervezet, kettőt a Kisgazdapárt, egyet a Demokrata Párt, kettőt a szakszervezetek, egyet az értelmiség és egyet a Miskolcért harcoló partizánvezér, Nógrádi Sándor kapjon.

Bejelenti, hogy a MOKÁN-szervezet tagjaiból egy hősi halált halt, és többen megsebesültek abban a harcban, amelyet nekik a föld alatt Miskolc felszabadításáért folytatni kellett.

Dr. Dálnoky Nagy Zoltán felteszi a kérdést, hogy Szegeden és Debrecenben

miként oszlott meg az arányszám. A kiküldöttek bejelentik, hogy erről nem bírnak tudomással, miután ebben a tekintetben elutazásuk után döntöttek.

Dr. Rácz Gábor a Kisgazdapárt részéről kéri: a kiküldendő [kisgazdapárti] képviselők számát háromban állapítsák meg, miután a vármegye részéről a gazdasáradalom 99 százalékban helyén maradt, és magatartásával ezt az arányszámot érdemelné meg.

Dr. Jubász Géza mint debreceni kisgazda-kiküldött bejelenti, hogy a választásokba a községeket tulajdonképpen nem lehet bekapcsolni, ha azt akarják, hogy az országgyűlés napokon belül összeüljön. Éppen ezért Miskolcon keresztül nyer megoldást a vármegye képviselése is. Ugyanez indokolja azt is, hogy a gazdasáradalom arányszámát nem lehet felemelni. A jelenlegi helyzet ideiglenes lesz, csak arra alakul, hogy a nemzetnek kormánya legyen. Mint kisgazda is kéri a helyi Kisgazdapártot, az előterjesztett arányszámjavaslatot fogadja el.

Dr. Váczy József v. országgyűlési képviselő, kisgazdapárti megbízott a maga részéről is hangsúlyozza, hogy több hely illeti meg őket, de tekintve, hogy ideiglenes országgyűlés megalakításáról van szó, a békesség kedvéért és az ügy gyorsabb előbbvitelének érdekében az előterjesztett javaslatot elfogadja.

Dr. Zsedényi Béla egyetemi tanár, jogakadémiai dékán, demokrata megbízott kijelenti, hogy a Demokrata Párt úgy az értelmiség, mint az iparos- és kereskedőtársadalmat magában foglalja, éppen ezért le kell hogy szögezze, hogy a Demokrata Pártot is nagyobb arányszám illetné meg; de mert ideiglenes országgyűlés megalakításáról van szó, a helyzet kialakítása érdekében az előterjesztett javaslatot elfogadja.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök felteszi a kérdést, hogy az előterjesztett javaslatot a kiküldöttek elfogadják-e.

Az elhangzott hozzászólások után a bizottság az előterjesztett javaslatot elfogadja.

Elnök határozatilag kijelenti, hogy az arányszámra vonatkozólag Tóth Béla által tett javaslatot a kiküldöttek elfogadják.

Tóth Béla, a miskolci MOKÁN-komité szervezője és vezetője bejelenti még azt, hogy meg kell választani a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervezetének, a Nemzeti Bizottságnak vezetésére és irányítására egy elnököt és egy titkárt.

Kéri a kiküldötteket, hogy erre vonatkozólag tegyenek javaslatot.

Vajda Gábor, a »Független Magyarország« szerkesztője azt mondja, hogy miután a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervezete vezetőjévé olyan egyént választanak meg, aki erre a munkára minden tekintetben megfelelő lesz, ő, aki ismeri az e téren elkövetkezendő munkát, javasolja, hogy válasszák meg Tóth Bélát, a MOKÁN-szervezet vezetőjét, aki eddigi munkásságával már tanúbizonyságot tett képességeiről és hazaszeretetéről. Titkárnak javasolja Pödör László gimnáziumi tanárt. Kéri az egybegyűlteket, hogy javaslatát fogadják el.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök felteszi a kérdést, hogy az előterjesztett javaslatot elfogadják-e.

A kiküldöttek az előterjesztett javaslatot egyhangúan elfogadják.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök határozatilag kimondja, hogy a Magyar

Nemzeti Függetlenségi Front megalakult helyi szervezetének elnökévé Tóth Bélát, titkárává Pődör László gimnáziumi tanárt egyhangúlag megválasztották.

Dr. Gálffy Imre polgármester, elnök bejelenti, hogy a jegyzőkönyv vezetésére hivatalból Petri István jav. hiv. főnököt rendelte ki. A jegyzőkönyv hitelesítésére Fülöp József és dr. Zsedényi Béla urakat kéri fel.

Több tárgy nem lévén, az ülést bezárja.

Kelt mint fent.

Felolvastatott a jegyzőkönyv 1944. december 16-án de. 11 órakor a Városháza kis tanácstermében. Hitelesítés előtt Rácz Zoltánné javasolja, hogy a MOKÁN-szervezet egyik hősi halált halt tagjának nevét, Barbay Ferencét, jegyzőkönyvileg örökítsék meg, és az egybegyültek néma felállással emlékezzenek meg róla.

Az elhangzott javaslatot egyhangúlag elfogadják, és a hősi halált halt Barbay Ferenc nevét jegyzőkönyvileg megörökítik.

Az egybegyültek néma felállással tisztelegnek a hősi halottnak.

Fentiek jegyzőkönyvbe foglalása után a jegyzőkönyv hitelesítettik.

Kelt mint fent.

Petri István s. k.
jegyzőkönyvvezető

Dr. Gálffy Imre s. k.
polgármester, elnök

Hitelesítők:

Fülöp József s. k.

Dr. Zsedényi Béla s. k.”

Az egi gyűlés és választás így zajlott le:

„Jegyzőkönyv

Felvétellett Egerben, 1944. december 18-án de. 12 órakor a Városházán, a Magyar Függetlenségi Front egi Bizottságának alakuló üléséről.

Jelen vannak: az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának megbízásából dr. Petrassy Miklós és Pődör László, az egi Kommunista és Szociáldemokrata Párt részéről Csirmaz Dezső, dr. Kardos László, Szabó Sándor, Lájér Miklós, Garay Gitta, Balázs Sándor, Simon Ferenc, Karaszek Mihály, Hajdú Imre, Bódi András és Hajnal Mihály. A szakszervezetek részéről: Domboróczki József, Búzás Gyula, Indig Márton, Fazekas János, id. Mácsai László és Besznyák László. A Kisgazdapárt részéről: Milassin Kornél, Vámos Dezső, Török Sándor, Nagy László, Bögös Béla. Az értelmiség részéről: Kemenes József, dr. Barta István rangidős várm. tisztv. az alispán helyett, dr. Tóth József jogakadémiai tanár, dr. Hegyi Kapisztrán gimn. igazgató, Ringelhann Béla műszaki főtanácsos és dr. Négyessy Árpád. Az elnöki tisztet dr. Takács László, Eger város polgármestere látta el.

Az *elnök* megnyitja az ülést, üdvözli a jelenlevőket, a jegyzőkönyv vezetésével megbízza dr. Kakukk Andor városi fogalmazó gyakornokot, s hitelesítésre felkéri Milassin Kornél és Domboróczki József urakat.

Az *elnök* felkéri Pődör Lászlót, hogy a megjelentekkel ismertesse az összejövetel célját.

Pődör László utal arra, hogy egy borzasztó történelmi tragédia tette szükségessé a jelenlevők összehívását. Kormányaink előre nem látó politikája folytán elvesztettük a háborút, és a szabadságszerető nemzetek kiközösítettek bennünket sorraikból, mert a fasiszta nemzetek sorába állottunk. A magyar nép sorsáért aggódó felelős vezető férfiak, katonák, polgárok, munkások, értelmiségiek elhatározták, hogy megkeresik a káoszból kivezető utat. Vacuum juris állván elő, a nemzet visszanyerte önrendelkezési jogát, s elérkezett az idő, hogy megalakítsuk Magyarország Ideiglenes Kormányát.

Ezután ismertette teljes egészében a csatolt »Magyarország demokratikus új-jáépítésének és felemelkedésének programját«.

Az elnök felteszi a kérdést, hogy a felolvasott programot az ülés elfogadja-e.

A javaslatot az ülés egyhangúlag elfogadja.

Az elnök határozatilag kimondja: A felolvasott program alapján az elnök javaslatot tesz a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz való csatlakozásra. A gyűlés egyhangúlag elfogadja a javaslatot, az elnök határozatilag kimondja.

Az elnök javaslatot tesz arra, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front egri Nemzeti Bizottsága a jelenlevőkből megalakuljon, és tisztikarul egy elnököt és egy titkárt válasszon. A gyűlés a javaslatához egyhangúlag hozzájárul, és egyhangú határozattal elnökké megválasztja Milassin Kornél ny. ezredest, és titkárrá Szabó Sándor városi becsüst.

Az elnök határozatilag kimondja.

Az elnök javaslatot tesz, hogy az egri Nemzeti Bizottság Heves vármegye és Eger város részéről küldjön ki két megbízottat az Ideiglenes Nemzetgyűlésre. Kéri a jelen levő bizottsági tagokat, hogy a két kiküldött személyére vonatkozólag tegyenek javaslatot.

A Nemzeti Bizottság egyhangúlag, közfelkiáltással Csirmaz Dezsőt és dr. Négyessy Árpádot választja meg Eger város és Heves vármegye részéről az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjaiul.

Az elnök ezt határozatilag kimondja. A megbízólevelet az ülés után a polgármesteri hivatalban fogják kiállítani. A bizottság megállapodik az aláírók személyében; ezek: dr. Barha István, Heves vármegye alispánhelyettese, dr. Takács László, Eger város polgármestere, Milassin Kornél, a bizottság elnöke, és Szabó Sándor, a bizottság titkára.

Az elnök felkéri dr. Petrássy Miklós orvos alezredest, hogy ismertesse a miskolci MOKÁN-komité történetét.

Petrássy Miklós dr. előadja, hogy amelyik népből a forradalom legkisebb csíráját is kiölték, amely nép egy tányér levesért bármilyen kormányt kiszolgál, az a nép haldoklik. Sajnos, ez történt Magyarországon évtizedek óta. Ezért bukunk el ebben a szörnyű vérzivatarban a népek vizsgáján, mert amikor egész Európában a német zsarnokság ellen minden nép felkelt, nálunk semmi sem történt. Ezért jöhetett el március 19-e, amikor volt kormányzónk parancsára a fegyvert nem tettük le. De azért mégis történt valami: Miskolc városában még a német fasiszta megszállás alatt bujkálni kezdtek az emberek, összesűgtak, hogy tenni kellene valamit a német terrorral szemben. Így alakult meg a MOKÁN-komité, amelyben kommunisták, polgárok, tiszték, zsidó munkaszolgálatosok tö-

mörültek. A MOKÁN-komité szervezője és vezetője elejétől kezdve Tóth Béla volt. A MOKÁN-komité elkezdte a szabotázst, fegyvereket gyűjtött, üldözött embereket rejtegetett, értékes anyagokat dugott el a németek elől. Amikor a Vörös Hadsereg városunk falai alá érkezett, azonnal megteremtette vele a MOKÁN-komité az összeköttetést. Bátor férfiak és nők német ütegállásokról és egyéb csapatmozdulatokról híreket vittek át a Vörös Hadseregnek, s ezzel előidéztek, hogy a németeknek városunkban nyugalomuk sohasem volt. December 3-án aztán kipirult arccal és könnyes szemekkel fogadtuk a felszabadító vöröskatonákat. Azonnal megteremtettük az összeköttetést a katonai parancsnokságokkal, segítettünk a fasiszták és nyilasok összefogdosásában, továbbá a rend és nyugalom helyreállításában is tevékenyen részt vettünk. Körülbelül ez volt a MOKÁN-komité miskolci működésének története. Nem tudom, mi lesz a további jövője a MOKÁN-komiténak, lehet, hogy országos mozgalommá fejlődik, s így a jövődő új magyar hadseregnek alapjait rakja majd le. Mindenesetre a MOKÁN-komité működésével örökre beírta nevét Miskolc város történetébe, és példát mutatott minden magyar városnak és községnek, hogyan kellett volna a fasiszta zsarnoksággal szembeállni. Harcunknak áldozatai is voltak: egy kiváló harcosunk, Barbay Ferenc elesett, és többen megsebesültek. Mindezeket azért tartotta szükségesnek elmondani az előadó, hogy a MOKÁN-komité működésére és példájának követésére más városok figyelmét is felhívja.

Az elnök megköszöni az előadó szavait, üdvözlí a megválasztott nemzetgyűlési tagokat, akik közül Csirmaz Dezső megbízott mond köszönetet a bizottságnak a kiküldetésért.

Más nem határozottatott, az elnök az ülést bezárja.

Kelt mint fent.

Milassin Kornél

hitelesítő

Domboróczky József

hitelesítő

Az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottság megbízásából:

Pődör László

Dr. Takács László

elnök

Dr. Kakukk Andor

jegyzőkönyvvezető

Dr. Petrássy Miklós

Jubász Géza (Debrecen) visszaemlékezése:

„Azzal kezdeném, hogy december 14-én Erdei Ferenc állított be hozzám azok közül, akik mozgatói voltak ennek az egész választási eljárásnak, és azt mondta, hogy pakolj, mert néhány napra menned kell. És akkor találkoztam először Farkas Mihállyal. Megkaptuk a menetrendet; valami 19 ilyen csoport indult útnak az ország hozzáférhető tájaira, és így jutottam el én még aznap Miskolcra. Miskolcon mentünk egyenesen a szovjet parancsnokságra, ott tájékoztatott bennünket egy tábornok; ő adta meg, hogy hova menjünk. (Még a harcok annyira közel voltak a városhoz, hogy majdnem átvitt bennünket a sofőr – orosz kocsi volt – a német fronthoz.)

Volt ott egy fegyveres alakulat Miskolc ostroma alatt; vezetője, Tóth Béla, később ezredes lett. Tóth Béla munkás volt, és ült is a Tanácsköztársaság után.

Ő állt ennek a mozgalomnak az élére, amelyik a megszállás alatt is állandó kapcsolatot tartott már a szovjet hadsereggel, úgyhogy, amikor mi Miskolcra bementünk, Miskolcon fegyveres magyar katonákat találtunk. Tóth Béla akkor már megalakította a Kommunista Párt helyi szervét. Mindjárt ezek közt is találtam volt debrecenieket, Rácz Zoltánt meg a feleségét, aki Andics Erzsébet mellett a másik női tagja volt az első nemzetgyűlésnek. Összehoztuk egy-két napon belül a miskolci Nemzeti Bizottságot, a Nemzeti Bizottság megalakulása után egy nagy népgyűlést rendeztünk, és ezen a népgyűlésen választották meg a képviselőket. Nagyon érdekes volt az én számomra, hogy ott a polgárság vezetői legkelkesebben a kommunista Farkas Mihályt tapsolták meg. Tudniillik jöttek ezek a polgári szónokok; nem tudom már, hogy nem éppen Zsedényi Béla szónokolt-e ottan valami szép polgári dolgokat, amikor a jelenlevő diósgyőri munkásoknak egy csoportja kezdett belekiabálni, hogy »Éljen a proletárdiktatúra!« Ebben a pillanatban szót kért Farkas Mihály, és azt mondta, hogy elvtársak, ki akar itt Magyarországon proletárdiktatúrát? Majd ha a nép akarja a proletárdiktatúrát, akkor beszéljünk erről. Szegény munkások leforrázottan elhallgattak, és mondom, a polgárok olyan eszeveszett tapsolásba kezdtek, hogy a saját polgári szónokaikat távolról sem tapsolták meg ennyire. Szóval lefolyt aztán a népgyűlés, és behoztuk mi ezeket a képviselőket, miskolciakat, diósgyőrieiket, egrieket. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai túlnyomórészt városokból toborzódtak; arra gondolni sem lehetett, hogy a falvakat mozgósítsuk, egyáltalában, hogy megközelítsük. Nekem igazgatótanító volt a sógorom Füzesgyarmaton. Füzesgyarmaton – Szeged, Debrecen sugárzásában – valahogy megneszelték, hogy készül itt valami. És éppen a 21-i reggel beállítottak hozzám hárman: egy Hegyesi János nevű gátőr, parasztköltő, akinek már Szeghalmon egy verskötetét is kiadták, és egy Nagy Imre nevű munkás, meg egy másik. Nagy Imréről tudták, hogy a Kommunista Párt tagja volt valamikor. Viszem őket magammal a Bikába – ott kellett először jelentkezni – és mondom Erdei Ferencnek, hogy miről van itt szó. Füzesgyarmatról három ember. Faluról? – mondta. Mind a háromnak nyomban a kezébe nyomta az Ideiglenes Nemzetgyűlési meghívót, úgyhogy Füzesgyarmatot ennek a véletlennek a jóvoltából három ember képviselte. Mindjárt kérdezték, hogy milyen pártnak a tagjai. Nagy Imre habozás nélkül mondotta, hogy kommunista, a másik kettő éppen úgy habozás nélkül mondotta, hogy parasztpárti. És most aztán ott ülünk mi már a nemzetgyűlés termében, ott vannak a reflektorok, amelyek aztán ki is gyulladtak megfelelő alkalmakkor, mert hiszen a szovjet elvtársak felvették az egészet . . .”

Makó:

„Jegyzőkönyv

Felvétetett Makón, 1944. évi december hó 17-én, de. 9 órakor a városi képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság rendkívüli üléséről . . .

Dr. Szücs Zoltán főjegyző, elnök üdvözli a megjelenteket, és a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság rendkívüli ülését megnyitja.

Rámutat arra, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottsága utasí-

tása alapján hívta össze a mai rendkívüli közgyűlést abból a célból, hogy a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság az Ideiglenes Nemzetgyűlés kiküldötteinek kijelöléséről azonnal gondoskodjék. Rámutat arra, hogy a bizottság a megalakuláskor leszögezte, hogy tisztán azokkal az ügyekkel kíván foglalkozni, amelyek a város szabályrendelete értelmében hatáskörébe tartoznak, és azt, hogy politikamentesen kíván működni. Rámutat arra, hogy a Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának utasítása értelmében a városok és községek önkormányzati testületének, a nemzeti bizottságnak – ahol ezek nincsenek, a szakszervezeteknek, az iparos, mezőgazdasági és kereskedelmi szervezeteknek, a kulturális és egyéb egyesületeknek – kell a kiküldötteket az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe megválasztani. Minthogy Makón nemzeti bizottság felállítása még nem történt meg, a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottságra mint a város önkormányzati testületére hárul az a feladat, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Makó által kiküldendő képviselőket kijelölje. Rámutat arra, hogy az elmúlt nap folyamán az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának kiküldöttjeként megjelent Makón dr. Erdei Ferenc, felmutatta a Miklós Béla vezérezredes, dr. Vásáry István és dr. Valentiny Ágoston által aláírt megbízólevelet, melyben a kiküldöttek kiküldetésével kapcsolatos teendők lebonyolítására kapott utasítást. Közli elnöklő polgármester-helyettes, hogy dr. Erdei Ferenc az elmúlt nap folyamán a Makón működő pártok kiküldötteiből jelölő bizottságot alakított, és ez a jelölő bizottság a maga részéről azt javasolja, mondja ki határozatilag a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság, hogy Makó városát dr. Könyves-Kolonics József Apaffy utca 8., dr. Erdei Ferenc, Kiss Imre Szilágyi Dezső u. 2., Kiss Ernő Brassói u. 3., Dragon János Széchenyi tér 8., Szücs Pál Bethlen u. 28., Biró Sándor Megyer u. 33., Nagy Zoltán Kossuth u. 11., Galamb Ferenc Hársfa u. 2., Szabó János Eszterházy u. 14., Zombori Lajos Széchenyi tér és id. Erdei Ferenc makói lakosok képviselik az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. Kéri elnöklő polgármester-helyettes a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottságot, hogy a javaslat figyelembevételével a nemzetgyűlési képviselők választása, illetve kiküldése ügyében határozatát hozza meg.

Tóth János bizottsági tag felszólalásában nehezményezi, hogy a gazdatársadalom nincs számának és jelentőségének megfelelően képviselve a kijelölt bizottságban. Kéri, hogy a kiküldöttek közé több kiskgazda vétessék fel annál is inkább, mivel a Független Kiskgazdapárt szervezkedése is annyira előrehaladott már, hogy azt is a működő pártok közé lehet sorozni.

Farkas Imre bizottsági tag magáévá teszi Tóth János felszólalását, mert szívesen sem lehet parasztok nélküli politikát csinálni. Bár ideiglenes a nemzetgyűlés élete, mégis javasolja, hogy erre az időre is – az iparosok rovására – a parasztképviselők számát emelje fel a bizottság.

Kallós Lajos felszólalásában rámutat arra, hogy az előkészítő bizottság ülésére a kiskgazdák is meghívást kaptak, azonban, sajnos, az idő rövidege miatt azon megjelenni nem tudtak. Igazat ad Farkas Imre bizottsági tagnak abban, hogy a parasztokat mellőzni nem lehet. Örül, hogy a Kiskgazdapárt megalakult, és kéri, hogy annak a bizottságban kellő helyet biztosítsanak. A maga részéről azt javasolja, hogy a Kossuth Párt egyik kiküldöttje helyét engedje át a Független Kis-

gazda Pártnak, mert ez utóbbi párt nagyobb tényező lesz a nemzet és a város életében, mint a Kossuth Párt.

Kiss Ernő bizottsági tag nem helyesli az előző felszólalást. A Szociáldemokrata Párt a maga részéről nagy engedményeket tett a bizottság tagjai kiválasztása tekintetében, amit az is bizonyít, miszerint beleegyezett, hogy a Nemzeti Parasztpárt a bizottságban három tagságot kapjon. Ragaszkodik az eredeti kijelöléshez. Szerinte a régi Kisgazdapárt nem volt demokratikus szellemű. Majd a nép mondja meg, hogy kié lesz a hegemonia. Ő és pártja mindenkit becsületesen képvisel, ő a kossuthi eszméket is nagyon tiszteli. Elfogadja az eredeti jelölést.

Galamb Ferenc a Kossuth Párt nevében szólal fel, hangsúlyozza, hogy ő is mindenkit becsületesen képvisel. A demokratikus irányzat elszánt harcosa volt. A végleges választásig szerinte jó lesz ez a mostani kijelölés, mert ezek a jelöltek becsületesen dolgoztak. Ha a Kossuth Párt külsőleg nem is fejt ki jelenleg nagy tevékenységet, mégis létezik és munkálkodik is, főként az olvasóköri körökben, és röpcédulákkal dolgozik. Makón a kossuthi eszmének nagy talaja van, s hiszi, hogy a jövőben is az lesz. A pártot ismeri, csak jót mondhat róla. A javaslatot elfogadja.

Zombori Lajos bizottsági tag kijelenti, hogy megdöbbenéssel szemléli a pártok harcát a kijelölések körül, bár megérti, hogy mindegyik párt a maga által kijelölt tag által óhajtja magát képviseltetni.

Több felszólaló nem lévén, elnök szavazásra teszi fel a javaslatot, melynek eredményeképpen a bizottság 39 szavazattal egy ellenében meghozza a következő

határozatot:

Kimondja a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság, hogy Makó város képviselőtestületében az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe képviselőül a Nemzeti Parasztpárt részéről dr. Erdei Ferencet, id. Erdei Ferencet és Nagy Zoltánt, a Kommunista Párt részéről dr. Könyves-Kolonics Józsefet, Kiss Imrét, Dragon Jánost, Szücs Pált és Szabó Jánost, a Kossuth Párt részéről Biró Sándort, Galamb Ferencet, a Szociáldemokrata Párt részéről Kiss Ernőt és Zombori Lajost küldi ki.

Kimondja a bizottság, hogy e határozata népgyűlésen közzéadandó Makó város népével a célból, hogy a népképviselői elv ilyen formában érvényesüljön.

Erről a város polgármesterét, a Nemzeti Parasztpártot, Kommunista Pártot, Szociáldemokrata Pártot, Kisgazdapártot és Kossuth Pártot értesíti.

A hozott határozat nyomban hitelesítettett, az elnök az ülést bezárja.

Dr. Szücs Zoltán
polgármester-h."

A „Kecskeméti Lapok” 1944. december 27-i száma (ez volt a lap 1. száma) így számolt be a képviselőválasztó gyűlésről:

„A Városháza díszterme régen látott olyan lelkes, ünneplő közönséget, mint amelyik vasárnap délután kitörő örömmel megválasztotta a város képviselőit az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Hiányzott minden külső dísz, ezt a választók boldogságtól sugárzó arca pótolta; hiányoztak és ezentúl mindig hiányozni is fognak a »meghívott előkelőségek«, akik kibérelt helyeiken úgy vették fel ábrázatukra az ünnepi

kifejezést, mint más ember a kabátját –, helyettük a dolgozók jöttek el, asszonyok, lányok, férfiak: a munkás Kecskemét jövője.

A zsűfolasig megtelt teremben Sándor József h. polgármester elnökölt. Ő üdvözölte a mellette helyet foglaló vitéz Farago Gábor vezérezredest és Molnár Erik h. polgármestert mint a Nemzeti Bizottság kiküldöttjét, akiket harsány öröm fogadott, majd így folytatta:

»A magyar alkotmányos élet folytonosságában a német erőszak és az erre támaszkodó Szalasiék árulása következtében szakadás állott be, és a kormányzó úr alkotmányos jogait jelenleg nem tudja gyakorolni. Ezért a polgárságnak és munkásságnak magának kell gondoskodni, hogy a nemzetgyűlés mielőbb összeüljön és felelős kormányt alakítson.«

Ismertette még, hogy az előkészítő bizottság hét tagot javasol megválasztani, akiket a város az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe küld. A választó gyűlés az előterjesztést egyhangú lelkesedéssel magáévá tette, és így Kecskemét képviselőtében az alábbiak kerültek be a nemzetgyűlésbe:

Vitéz Farago Gábor vezérezredest; a Kommunista Párt részéről dr. Molnár Erik ügyvéd, h. polgármester és Básti Ágoston földmunkás; a Szociáldemokrata Párt részéről Kovács Jenő cipész és Schmiedt József szabó; a Független Kisgazda Párt részéről dr. Révész László országgyűlési képviselő és Balla Dömötör kisgazda.

A gyűlés elnöke a megválasztottak munkájára Isten áldását kérte és azt kívánta, hogy működésükkel a rend ismét helyreálljon, és a sok szenvedést a békés munka váltsa fel.

Az új polgármester felszólalása:

A gyűlésen közkívánatra felszólt a város új polgármestere, Tóth László is, akit lelkes ünneplés fogadott. A polgármester a következőket mondotta:

– Elvtársak! Barátaim!

– Az orosz katonai parancsnokság mélységbe zuhant szülővárosom talpraállításának feladatát rötta reám. E súlyos gondot és még súlyosabb feladatot jelentő tisztemben most szólok először, amikor Kecskemét megválasztott nemzetgyűlési kiküldötteit szeretettel köszöntöm. Bizalommal tekintünk munkájuk elé. Nem lehet messze az idő, amikor a szövetségesek végső csapása zúdul Hitler össze-roppant birodalmára. Ha a fegyverek elnémulásával megkezdődik az építés munkája, nemzetünk is elindulhat a Szovjettel és szövetségeseivel való őszinte egyetértés jegyében és a demokratikus elvek érvényre juttatásával a szebb és emberibb jövődjő útján. E gondolattal és reménységgel köszöntöm nemzetgyűlési kiküldötteinket, végezzenek jó munkát hazánk, városunk és a magyar nép javára.”

Kiskunfélegyháza:

„Választási jegyzőkönyv
küldöttek megválasztásáról.

I. Jegyzőkönyv a jelölési eljárásról
az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Kiskunfélegyháza városa által

Felvéttetett Kiskunfélegyházán, a Városháza polgármesteri hivatalában, a kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottság 1944. évi december hó 18. napján délután 3 óraker tartott üléséről.

Jelen voltak: a Független Kisgazda Párt részéről dr. Fekete Sándor ügyvéd, Szabó János lakatosmester. A Szociáldemokrata Párt részéről Báthori József szabó, Farsang Péter lakatos. A Magyar Kommunista Párt részéről Eszik István földműves, Kovács István magántisztviselő.

A megjelentek mint a megnevezett politikai pártok Kiskunfélegyházán működő szervezeteinek megbízottjai megalakítják a kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottságot mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervét; a bizottság elnökévé megválasztják Szabó János lakatosmestert.

Ezek után Kiskunfélegyháza város küldöttjeinek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe egyhangúlag kijelölik

a Független Kisgazda Párt részéről Kiss Ferenc nyugdíjas tűzoltóparancsnok, a Magyar Szociáldemokrata Párt részéről Kurucz István kőműves, a Magyar Kommunista Párt részéről Romhányi József magántisztviselő kiskunfélegyházi lakosokat.

A jegyzőkönyv aláíratott:

Szabó János s. k.
elnök
Báthori József s. k.
bizottsági tag
dr. Fekete Sándor s. k.
bizottsági tag

Kovács István s. k.
jegyzőkönyvvezető
Kovács István s. k.
bizottsági tag
Eszik István s. k.
bizottsági tag

Farsang Péter s. k.”

A nemzetgyűlésbe történt beválasztásukra, mint felejthetetlen élményükre, szívesen emlékeznek vissza az egykori képviselők.

Agócsi János, Szeged:

„Tagja voltam az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. A belvárosi moziban tartottuk az összejövetelt, ahol a szakszervezeti bizottság jelölt engemet is több szegedi dolgozóval együtt.

Ezen a jelölőgyűlésen annyian voltak, amennyi a mozi befogadóképessége, körülbelül 1500 fő.”

Gyólai István, Szeged:

„December 15-én indultunk Szegedről, hogy Debrecenbe odaérjünk pontosan a kitűzött időre.

A szovjet parancsnokságtól kaptunk kocsit, teherautót. Meg volt szervezve, hogy ebben a körzetben hány kocsira van szükség, és így szedték össze innét a környékről, Csongrádból, Békéscsabáról, Orosházáról a megválasztott képviselőket.”

Oláh Mihály, Hódmezővásárhely:

„1944. december 19-én egy szovjet őrnagy elvitt engemet Debrecenbe. Az első nemzeti kormányt megalakító bizottságba kerültem, Hódmezővásárhely Kommunista Pártja részéről. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányt megalakító bizottságot 25 fővel hozták létre. Utána, amikor ott a tárgyalások folytak, engemet értesítettek itthonról, Vásárhelyről, hogy megválasztottak az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe képviselőnek. Tehát részt vettem abban az első nemzetgyűlésben, amely Debrecenben a Nagytemplomban történt, mint ideiglenes nemzetgyűlési képviselő. 1948. május 18-ig voltam országgyűlési képviselő, május 18-án lettem Hódmezővásárhely polgármestere, vb-elnök, és most nyugdíjas vagyok.”

Révész Imre felteszi és megválaszolja az Ideiglenes Nemzetgyűlés jogfolytonosságának kérdését is:

„»Csonka és kierőszakolt« képviselő volt ez? – ahogyan később sokszor felemlítette, nem is csak éppen suttogva, a reakció. Ne feledjük, hogy a ferencjózsefi korszakban, sőt sokszor még Horthy-Magyarországon is pontosan ugyanezzel vádolták a Kossuthék debreceni detronizáló országgyűlését. Az alkotmányjog, főként pedig a »jogfolytonosság« formalitásokba merevedett »bölcsei« az egyiknek összeállításában és ténykedésében éppúgy találhattak ilyen vagy amolyan kifogásolnivalókat, mint a másikéban. Az élet valósága és a történelem belső igazsága ellenben az volt, és az marad, hogy az egyik bátor kézzel és minden kockázat hősi vállalásával kitűzte a nemzeti önállóság és függetlenség zászlaját, a másik pedig éppoly bátran és éppoly hősi kockázatvállalással fölemelte azt a zászlót a porból, ahová közel egy századévi gyáva megalkuvás beejtette –, és ekkor már győzött is Kossuth és Rákóczi zászlaja. A történelmi értékelés legmagasabb mértékét is dicsőségesen elbírija mind a kettő – úgy, ahogyan megközelítőleg sem bírja el az 1867–1944 közötti »parlamentáris« korszak egyetlenegy más közjogi-politikai ténykedése sem. Arról meg talán fölösleges is szólni, hogy ennek az egész korszaknak úgynevezett »szabad választásai« micsoda állandó arculcsapásai voltak a dolgozó nép, a nemzet óriási többsége valódi akaratának és érdekeinek, és hogy azokat, akiket a »parlamentáris« választásokon kocsikáztattak a szavazás helyére, bizony nem a hazaszeretet szentlelke hajtotta, mint azt a kétszázegynéhány embert 1944. december 20-án, hanem csak kocsmagöz.

Ettől eltekintve is úgy áll azonban a dolog, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésben képviselt országterület követői a debreceni ülésszakban mind foglalkozási, mind politikai pártok szerint nagyban és egészben véve már ekkor abban az arányban oszlottak meg, amely arány később az egész ország területéről kiteljesedő és már Budapesten ülésező, 1945. szeptember 13-án bezárult Ideiglenes Nemzetgyűlés 498 tagja közt megállapítható.

A debreceni ülésszak 230 képviselője foglalkozási ágak, illetőleg osztályviszonyok szerint a következőképpen oszlott meg:

Ipari munkás	42
Földműves, földmunkás, szegényparaszt	39
Önálló iparos (túlnyomóan kismesterek)	37
»Gazdálkodó« (ezen a nagyon általános néven jegyeztették be magukat kulák-kisgazdák, középparasztok, sőt egynehány, az értelmiséghez tartozó kisebb földbirtokos is)	36
Szabadfoglalkozású értelmiségi (orvos, ügyvéd stb.)	18
Tanár (egyetemi, fő- és középiskolai), tanító	16
Egyéb köz- és magántisztviselő	16
Újságíró, egyéb közíró	10
Pap (4 katolikus, 2 református, 1 evangélikus)	7
Katona	6
Önálló kereskedő	2
Kereskedelmi alkalmazott	1
	230''

„A téli napfordulat napján . . .”

Most nézzük meg, mi is történt azon a két, emlékezetes decemberi napon!

A politikai életbe néhány nappal később bekapcsolódó *Balogh István* visszaemlékezését idézzük:

„Felvonultak a képviselők a Nagytemplom mellett a kollégium nyugati kapujához. Meglehetősen nagy feltűnést keltettek, mert azelőtt ennyi embert egy csomóban csak munkára menet lehetett látni. Ők bizonyos jelvényekkel voltak ellátva, ma már nem emlékszem pontosan, hogy milyen jelvény volt, kis, nemzetiszínű kokárdás jelvénnel vonultak fel, ki csizmában, ki pantallóban . . .

A debreceniek nem tudtak semmit. Vagy hatvan-hetven ember állott meg ottan bámészkodni; de miután a kollégium kapuja bezárult az érkezetek mögött, és két ór állott a kollégium kapuján kívülre, ezek is eloszlottak. Úgyhogy nem tudtunk semmi különösebbet, csak majd a *másnap* „Néplap” kiadásából hallottuk, olvastuk, hogy ülésezett a nemzetgyűlés, és azt is, hogy megalakult az új kormány.”

Révész Imre így emlékezik vissza:

„Ragyogó napfényben fürdött a Tiszántúl fővárosa a téli napfordulat napján, 1944. december 21-én, csütörtökön. Mintha puha, meleg, aranyos fátylat borítottak volna a napsugarak az összezúzott város szörnyű sebeire – köztük a leégett Nagytemplomra és Városházára (Kossuth 1849-i szállására), meg a kollégiumon tátongó, szerencsére nagyobb kárt nem tett két belövésre; mintha eltakarták volna a szemünk elől a jelen minden sötétségét, hogy most csak azt a nagy és szép jövendőt lássuk, amely az öreg kollégiumban ma fog megszületni. Nemzeti zászlók lengenek mindenfelé, s a másfélszáz éves, tömör, neoklasszicista főépület illően puritán ünnepi díszbe öltözötten várja kedves vendégeit. Mint bizonyos értelemben »házigazda«, már jóval az ülésnek délután 3 óra tájban történt megnyitása előtt fenn voltam széjjelnézni, minden rendben van-e. (Az előzetes intézkedések

közé tartozott az óvóhelyek készen tartása is, mert illetékes helyről bizalmasan figyelmeztettek, hogy nem látszik kizártnak német részről egy terrorisztikus légitámadás a nemzetgyűlés színhelyére – de még csak kísérlet sem történt rá.) Éppen a szűk lépcsőfeljárt második emeleti végződésénél, az oratórium és a könyvtár nagyterme közötti kis térségen állottam, amikor a képviselők, egyszerre érkezvén meg közös szállásukról, elkezdtek fölfelé özönlenni. Különös, álomszerű érzés fogott el ott, a tudós professzor Hatvani István emlékköve mellett, a téli délután lassan leszálló alkonyatában. Mintha valami mély kútból vagy aknából jött volna ünnepi csendben és lassúsággal fölfelé ez a kétszázegynéhány ember, szorosan egymás mellett és egymással elvegyülve ipari munkás és egyetemi tanár, szegény-paraszt és vezérezredes, író és útkaparó, évtizedes emigrációból hazatérő, világhorizontú politikusok és a föld népének egyszerű gyermekei, akik még majd most kezdik tanulni a politikai gondolkozást. Mily csodálatos látomás is ez, mondám magamban: magát a magyar népet ábrázolja, amint a szenvedések sötét mélységéből halad, váll váll mellett, egységbe fonódva, felfelé, a világosság, az új élet felé. A kemény léptek alatt meg-megcsikordul az ódon, kopott tölgyfalépcső, amelyen már járt Arany János, majd Ady Endre, Móricz Zsigmond, s amelynek fokain könnyű léptekkel járt fel a képviselőház helyiségébe – oda, ahová most mi is tartunk – nehéz csatát vívni négy hónapon át csaknem naponként Kossuth Lajos . . . Keresem és meg is találok e halhatatlan árnyak vonásait a felfelé hömpölygő százak arcán: úgy érzem, valamennyinek jó lesz itt az ő nyomukon. De bent, a fényözönben úszó, barátságosan meleg oratóriumban, a régi, szép faragású, de szűk templomi padokon, ahol réztáblácskákkal van megjelölve néhány nagynevű 1849-i képviselőnek az akkori üléseken elfoglalt helye, *egy hely a szorongásig megtelő teremben is üresen marad: Kossuth helyére a szószékfeljárt mellett nem fog senki ülni.* Oda hatalmas virágcsokor kerül, hogy mindenkit emlékeztessen: Kossuth maga is itt van most – mint tél közepén a tavasz virágai, mint a decemberi éjszakában a születő új nap –, az ő helyére nem ülhet le senki! . . .

. . . Maguk a nemzetgyűlés tárgyalásai egyetlen disszonáns hang nélkül, föl-emelően lelkes, komoly ünnepi hangulatban, bár roppant elevenséggel, az érdeklődés és a figyelem percnyi lankadása nélkül folytak le 21-én este 7 óráig, majd másnap, pénteken, de. 10 órától du. 2 óráig, amikor ez a debreceni ülészak be is zárult.

A legelső tárgy annak a szózatnak a megvitatása volt, amelyet a nemzetgyűlés a magyar néphez volt intézendő. Ez az írásmű tulajdonképpen összefoglalása volt azoknak a legfőbb programpontoknak, amelyeket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front – mint láttuk, főként a Magyar Kommunista Párt nagyvonalú egybekapcsoló irányelvei szerint – már megelőzőleg magáévá tett, s minden, akkor rendelkezésre álló eszközzel hosszú hetek óta igyekezett tudomására juttatni a még fel nem szabadult országterület népének is . . .

. . . A szózat megvitatása során – írja Révész Imre – a pártok szónokai, mondhatni, kivétel nélkül két dologra tértek vissza újra meg újra: a németekkel való fegyveres szembefordulás szükségére mint a nemzeti becsület parancsára, és a földreform elodázhatatlan voltára mint a nemzeti élet és jövő parancsára. »Viharos taps és éljenzés« kíséri Gerő Ernő szavait:

»A Magyar Kommunista Pártnak egy negyedszázad óta most van először alkalma rá, hogy az országgyűlésben szavát hallassa. Első kijelentése, amellyel pártunk e tribünről a magyar nép elé lép, az, hogy . . . a Magyar Kommunista Párt politikája magyar, demokratikus nemzeti politika . . . A Magyar Kommunista Párt nem rágódik a múlton – folytatta. – Nem arról van most szó, hogy melyik párt mutatta elsőnek a helyes utat. Most arról van szó, hogy egymásra találjanak párt és felfogásra való tekintet nélkül az összes magyar hazafiak, akik készek a végveszélybe jutott ország megmentésében közreműködni. Amikor a Magyar Kommunista Párt a nemzeti összefogást hirdeti, a Nemzeti Függetlenségi Front mellett tör lándzsát, akkor nem valami taktikáról vagy manőverről van szó . . ., hanem alaposan átgondolt politikáról, amely a nemzeti érdekeket tartja szem előtt, és azt tekinti kiinduló pontjának.«

Gerő is, a többi szónokok is a meggyőződés és a meggyőzés teljes erejével hirdették eddigi külpolitikánknak gyökeresen elhibázott voltát és a német orientáció egyszer s mindenkorra való felszámolásának szükségét.

Még egy felszólalás keltett viharos tapsot: a parasztpárti Hegyesi János törvényhatósági útoré, az egyik füzesgyarmati képviselőé. Egyébként is pompásan egyéni színű, fordulatos beszédében – amilyen nem sok hangzott el ezen a nemzetgyűlésen – ez az egyszerű, fiatal, jelentéktelen külsejű, de poétalelkű munkásember a történelem hangját ütötte meg, amikor kimondta a nagy szót: »Jobban megérdemli a magyar parasztság a történelmi osztály nevet, mint az az osztály, amelyik ezt most viselte.« További szavaiból meglátszott ugyan, hogy az »osztály« fogalmáról még nincs helyes elméleti tájékozottsága, de a társadalomfejlődés végső útját, az osztály nélküli társadalmat mégis tisztán látta és köztetszést keltve hirdette. Ez a feledhetetlenül talpraesett felszólalás mutatta meg legszebben, milyen lehetőségek ígérkeznek a magyar nép demokratikus felszabadulásából éppen a népképviselő új formája, stílusa, hangja tekintetében is.»

Nézzük most meg, hogyan él a nemzetgyűlés és nemzetgyűlési szereplése magának *Hegyesi János*nak az emlékezetében:

„Én először egy vasutastól hallottam, hogy Debrecenben már készül valami. Jelentettem fenn, az akkori ideiglenes községi vezetőségi ülésen, hogy jó volna oda elmenni valakinek. Erre azt mondták, hogy te vagy rá a legalkalmasabb, menj te. Erre az lett, hogy bementünk hárman Debrecenbe.

Debrecenben Juhász Gézával találkoztam, aki már ismert engem verseimen keresztül, és ő mondta, hogy ott van Erdei Ferenc is. Másnap tényleg találkoztunk Erdei Ferencsel, aki mindjárt megismert engem, így kerültem közéjük. Az Arany Bika-szálló épületében voltak ezek az előzetes megbeszélések; akkor már a kormány tagjainak a névsora készen volt, csak arra vártak, hogy másnap a hivatalosan is megalakult nemzetgyűlés előtt a kormány bemutatkozzon; és akkor merült fel az a gondolat, hogy minden párt állít egy szónokot, akik hozzászólnak a kormányalakításhoz. Akkor már mindenki kapott egy ideiglenes igazolványt, amellyel az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjának nyilvánították. Este arról tanakodtunk, hogy ki legyen a szónok. Az volt a kívánság, hogy a parasztság nevében parasztember-

nek kell beszélni. Nekem gondolatomban sem volt, hogy beszéljek, mert még azelőtt én nem beszéltem soha tömeg előtt. Erdei Ferenc a tanakodás közben azt mondta, hogy én lennék arra az alkalmas. Én tiltakoztam előbb ellene, de azután ő azt mondta, hogy bízuk benne, hogy el tudom mondani azt, ami kívánatos, és csak fogadjam, vállaljam el.

Amikor először beléptem az ülésterembe – köztudomású ugye, hogy az ülések a református kollégium oratóriumában voltak –, az nagyon megható volt a számomra . . . Padsorok vannak ottan – ha még ugyan most is úgy van, nem tudom –, mint a templomban. Olyan érzés fogta el az embert, mintha templomban ülne, ilyen padsorokban. Oda ültünk be, megmutatták azt is, hogy Kossuth Lajos hol ült annak idején, melyik volt a széke, és nagyon felemelő érzés volt, hogy abban a teremben ülhetek én és beszélhetek, ahol valamikor Kossuth Lajost kormányzóvá választották. Hogy beszédet előre írjak, arra idő sem volt, nem is írhattam, így csak szabadon beszéltem. Megvallom őszintén most utólag is, egy kis lámpalázam volt, soha nem láttam olyan tömeget magam előtt, ahonnan minden ember felém fordított arccal, minden ember szeme rám tekintett. Aztán elkezdtem beszélni, és amikor az első taps elhangzott, mintha feloldódott volna bennem valami, nyugodtan beszéltem, ami a lelkemből a számra jött. Így született meg az a beszéd.”

Részlet a beszédből:

„Jöjjön akármilyen kormány, soha ne tévessze szem elől azt a példát, hogy az ügyes, okos, képzett kőműves, mielőtt az épület felrakásához hozzáfogna, szigorúan megvizsgálja a talajt, és erőssé építi a fundamentumot, az alapot. Mert ha ezt eltévesztette, ha elhanyagolta, az épület összeomlik. A mi nemzeti életünkben ilyen fundamentum, ilyen alap a magyar nép. A magyar nép, amelyik megtartotta Magyarországot magyarnak, mert nem a történelmi osztály tartotta meg. Ezt bebizonyította e nagy vihar előtti menekülési láz, amikor mindazok, akiknek félténivalójuk volt – tisztelet a kevés kivételnek –, szedték a kevés cókókjukat, a pénzt zsebre vágták, és bár ott volt a drága föld, amelyre mindig büszkék voltak, ott volt a szép lakásuk, a drága bútoruk, mégis mindez nem volt fontos, csak az a nyomorult élet. Az a nyomorult nép pedig, amelynek alig van annyi földje, hogy a sarkát megvesse, meghúzódott a maga udvarán és azt mondta: történjék bármi, ha az ég a földdel összeszakad is, de ő itt marad. Tisztelt Nemzetgyűlés! Ez is honvédelem. A helytállás, a nagy vihar idején való helytállás. Amikor a török világban a módosabbjaink – feltételezem – menekültek a veszély elől, a mi parasztöseink a nádasokban bujkáltak, a mocsarakban, és mikor elmúlt a fejük fölül a veszedelem, visszatértek, a felégetett, lerombolt falvakat újra felépítették, és a mi részünkre a magyar nemzetet megmentették, fenntartották. Honvédelmezők voltak. *Jobban megérdemli a magyar parasztság a történelmi osztály címet, mint az az osztály, amelyik ezt eddig viselte.* Tisztelt Nemzetgyűlés! A Nemzeti Parasztpárt és a szegény dolgozó magyar nép nevében a jövő felépítéséből részt kérünk. Jogunk van ehhez, úgy gondolom. *Nincs más kívánságunk, csak az, hogy az igen tisztelt nemzeti kormány soha, egyetlenegy intézkedést, egyetlenegy határozatot ne hozzon úgy, hogy bennünket előzőleg meg ne hallgatna.*”

Másnap, a 22-i ülés elején megválasztották a nemzetgyűlés politikai bizottságát, pártközi megegyezés alapján 5 kiscsapatpárti, 4-4 kommunista és szociáldemokrata, 3 parasztpárti, 2 polgári demokrata és 4 párton kívüli, összesen tehát 22 taggal. Zsedényi Béla lett az elnök. A politikai bizottság első ténykedésként javaslatot tett a miniszterelnök megválasztására Miklós Béla vezérezredes, Debrecen egyik képviselője személyében, az új kormányelnök pedig, egyhangúlag történt megválasztása után, azonnal előterjesztette a megalakítani javasolt Ideiglenes Nemzeti Kormány listáját.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi küldetéséről, az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának jelentőségéről is hadd szóljon *Révész Imre*. Ahhoz, amit 15 évvel ezelőtt tanulmányában leírt, érdemben semmit nem kell hozzátenni; de elvenni sem kell belőle; és nála, a szemtanúnál, a cselekvő részesnél ihletettebben sem tudunk szólni.

„Az ország nyugati felében még hónapokon át nehéz harcok dúltak, s ezek olykor még veszedelmes katonai meglepetésekkel is fenyegettek, de azok nélkül is súlyosan késleltették a meggyötört ország és nép teljes felszabadulását és talpraállását. Ebben a helyzetben kifejezhetetlenül nagy jelentősége volt annak, hogy az ország felszabadult részében már volt új magyar államhatalom és új magyar kormány, amely a hozzátapadó minden belső gyarlóság s a ránehezülő nagy külső nehézségek közepette is komolyan és nem eredménytelenül dolgozott.

Ez nemcsak azt jelentette, hogy a már felszabadult keleti országrészben a nemzetgyűlés és a kormány megalakulásával, mondhatni, egy csapásra megszűnt az addigi kínos és bénító bizonytalankodás, s az új reménységből új rend, új munka, új felelősségérzet született, aminek a hatását legszebben éppen a legegyszerűbb emberek közt lehetett megfigyelni, azok közt, akiknek az életeleme addig is a munka volt – a nehéz, a sokszor reménytelen körülmények között folytatott munka. Hanem ez azt is jelentette, hogy a fasiszta hordák utolsó veszett csapásai alatt nyögő nyugati országrésznek is volt már hová emelnie könnyes, de bízó tekintetét. A tébolyszülte csodavárások helyett már a hadicselekmények alatt, vérpárak gőzölgése közben elfoglalhatták helyüket a reális reménykedések.

A fokozatosan felszabaduló országrészeknek így mindjárt az első percben hozzá lehetett kapcsolódnuk a törvényes, új magyar államhatalomhoz – amely nem azért volt törvényes, mintha a szemfüles reakció által már akkor ugyancsak emlegetett formai »törvényességet« és »jogfolytonosságot«, valamint az ezek által kifejezett osztályérdeket (ti. a volt uralkodó osztályokét) képviselte volna. Hanem *törvényes volt egyszerűen azért, mert a társadalomfejlődés lényegi, objektív törvényeinek megfelelően a nép valódi akaratóból született meg, a nép valóságos érdekeit képviselte és szolgálta, s a nemzeti fölemelkedés és haladás akkor egyedül lehető, helyes irányában állott munkába.*”

A MÁSODIK SZTÁLINGRÁD

Herbert Ott Gille, SS obergruppenführer – tábornok – azzal szerzett magának hírnevet, hogy 1944. március 19-től 1944. április 4-ig sikeresen védekezett Kovel városában körülrzárt harccsoportjaival. 1944 végén a IV. SS páncélos hadtest parancsnoka lett.

December 25-én a következő táviratot kapta Himmlertől, az SS birodalmi főparancsnokától:

„A Führer Önt jelölte ki hadtestével, hogy vezesse a Budapest elleni felmentő támadást, mivel Ön, aki már többször volt bekerítve, leginkább megérti a körülrzártak sorsát – és az Ön hadteste a legjobban bevált a keleti fronton. *A Führer elvárja Öntől és hadtestétől, hogy felmentse Budapestet*, én pedig, hogy nem okoz csalódást nekem.”

Gille tábornok azt a feladatot kapta, hogy a Balaton északkeleti végétől a Duna mellett fekvő Neszmély községig húzódó 160 kilométer hosszú szovjet arcvonalat törje át, és hatoljon Budapestig.

E külső bekerítő gyűrű mentén a 3. Ukrán Front csapatai foglaltak állást.

A belső gyűrűben, a budai és a pesti fronton négy szovjet és egy román hadtest indult támadásra, öt német és három magyar hadosztály ellen. A támadás december 28-án, a hajnali órákban kezdődött.

1944. december 29-én, három nappal azután, hogy a belső gyűrű bezárult Budapesten – a frontvonal Budán, a János Kórháznál húzódott! –, Malinovszkij és Tolbuhin marsallok ultimátumot intéztek a budapesti német és magyar csapatok vezénylő tábornokához, a körülrzárt német és magyar hadosztályok tábornokaihoz és tisztjeihez.

A humánus feltételeket tartalmazó ultimátumra a válasz a *szovjet parlamenterek legyilkolása volt!*

Szinte egyidőben ostromolták a 2. Ukrán Front csapatai a Soroksár–Pestszentlőrinc–Sashalom–Rákosszentmihály–Rákospalota–Újpest védelmi vonalat, és a IV. SS páncélos hadtest egységei az Öskü–Mór–Neszmély frontot.

Harcba vetik a „balálfejes” SS-hadosztályt

A „Kriegstagebuch”, a német véderő-főparancsnokság hadinaplója – melyet 1961-ben Stuttgartban kiadtak – az első támadás fontosabb mozzanatait így rögzítette:

A január 2-i bejegyzés:

„A Balaton és a Duna között két hadosztály erősebb támadásait a 4. lovasdandár visszaverte. Megkezdődött saját támadásunk Budapest felmentésére a IV. SS páncélos hadtesttel, amelyet a középső hadseregcsoporthoz tartozó 3. SS „T” („Totenkopf” – „halálfej”) és 5. SS-hadosztállyal Pozsonyon át vonultattunk fel, és amelyet most a Dunán át támadó 96. gyaloghadosztály támogat. A támadás 20.30-kor kezdődött, és eredményes volt. A Budapest ellen indított támadásokat a keleti és a nyugati fronton visszavertük. Emellett helyi betörések. A tüzéséget részben már közelharcba vetettük be. Egy 4000 tonnás, municiót szállító hajó útban van. A front a Garam folyónál megállt. Légierők bevetése csak Magyarországon, emellett 90 Budapest ellátására.”

A „Balatontól Bécsig” című szovjet hadtörténeti munka szerint a német támadás súlypontja a 31. gárda lövészhadtest védelmi sávjában volt.

„1945. január 1-én este az ellenség élőerőben és tüzéségben háromszoros, harcokocsikban és rohamlővegekben pedig tizenötszörös túlerővel rendelkezett.

Az ellenség elhatározta, hogy Komárom délkeleti körzetéből Bicske–Budapest irányába mért csapással szétzúzza a 4. gárdahadsereg jobb szárnyának csapatait, és egyesül a Budapesten bekerített erőekkel . . .

Január 2-án 2 óra 30 perckor az ellenség főerői a 80. gárda lövészadosztály teljes sávjában támadásra indultak . . . A sötétség és a hóesés rendkívüli módon megnehezítette a harctevékenységet, és lehetetlenné tette a támadó ellenség erejének megállapítását. A vezetékes összeköttetés gyakran megszakadt. A rádiójelentések hiányosak és gyakran ellentmondóak voltak.”

A „Kriegstagebuch” január 3-i helyzetjelentése:

„A IV. SS páncélos hadtest tovább nyomult előre, és ma hajnali 3 órakor folytatta támadását. A Duna déli partján sikerült az egyesülés a 96. gyaloghadosztály által létesített hídfővel. Budapestet minden oldalról támadták, de a támadásokat visszavertük. Az utánpótlást szállító hajó Budapesttől 15 kilométerre északra zátonyra futott, és ott vesztegel. 81 repülőgép az utánpótlásra.

A Garam folyónál az ellenség 2 hídfőállást létesített, melyek ellen folynak az ellentámadások. A szlovák határon az ellenfél némi teret nyert. Légi fegyverek bevetése csak Magyarországon: 300:400 saját (18:4 veszteség).”

A január 4-i naplóbejegyzés:

„A támadás Budapest felmentésére tovább haladt előre. Elérte az ipari városrészt, s az északi ellentámadások ellenére tért nyert. A Dunán átdoztuk a 711. gyaloghadosztály két zászlóalját. Budapesten nyugaton gyengébb támadások, északkeleten egy betörés.

Most egy olajvezetékét építünk – Délnyugat-Magyarországról a rakodó pálya-

Függetlenség

Légi kiadás

Borítósíti
vitéz Kelevény-Bercsai Mibály3. szám
1944 december

Vándorlók között

Irta Marschalkó Lajos

és ha kell, elhagyjuk az ősi házat és vándorlunk tovább vándorbotunk, koldustársaságunkat felmutatjuk, mint szentadást a nép-

kell semmit tenünk, nem kell semmitől tartanunk, nem kell semmire felkészülnünk, csak élni kell az ősi gondtalan életformát és azt

hogy mindent elveszthetünk: vagyont egyéni életet, szerzett gazdagságot, otthon, holdagságot és amikor a tegnapi nagyúrunk hálásnak

lát kell visszamemenni.

A vándorok országátján most támadt lel az elaltatott lelkesmeret. Most utogja a szalmazsákon dudergök füllébe, ha egyszer visszatérünk, mindent másként kell csinálnunk. És ebből az igénytelenségből, ebből a lemondásból ebből

Ezt repülőgépről dobták le. Gille páncélosait várták...

udvarokhoz – a jelenlegi vezeték helyett, amely a Balaton déli oldalán Budapest felé haladt, azonkívül volt egy leágazása Komárom felé. Amíg ez elkészül, a nyersolajat tárolni kell. Kellemetlenségeket okoz a budapesti és komáromi finomítók kiesése, ami a hadieseményekből adódik.”

Január 5:

„A Balatontól délre a helyzet megszilárdult: a Balaton és Budapest között nemcsak feltartóztattuk az ellenséges előretörést, de a IV. SS-hadtest ellentámadást is végrehajtott. Most már van bizonyos remény Budapest felszabadítására; habár gyengén állnak (mármint Budapest védői – Szerk.). A Dunától északra, a szlovák határ mentén egészen a Miskolctól északra fekvő térségig, a helyzet feszült maradt.

... A Balaton jege teherbíró. Az előretörésünkkel szembeni ellenséges ellenállás négy gyorsadtest (a XVIII. páncélos, a II. és a VII. gépesített gárdahadtest, valamint az V. gárdahadtest) által erősödik. Egy támadásunk északról az ipari területek ellen megakadt; mégis sikerült ismét 5–10 kilométer teret nyerni, az Új Barok–Mány–Szomor-vonalat elérni, és ezzel Budapestet 27 kilométerre megközelíteni. Ez az áthidalandó távolság felét jelenti. Ide vonjuk még össze a 711.

hadosztályt, valamint az északi partról a 6. páncélos hadosztályt. Budapest északi frontján 40 páncélost kilőttünk, a támadásokat visszavertük. Lehetséges, hogy az ellenfél Léva térségéből erőket von össze délre – talán, hogy támadásunkat feltartóztassa.

Légi bevetés Magyarországon: 700 ellenséges, 500 saját.”

A szovjet hadtörténeti mű így ír a helyzetről:

„Az ellenség páncélos hadosztályai a hatalmas veszteségek ellenére is folytatták az előretörést Budapest felé. *Napról napra fokozódott az a veszély, hogy a IV. SS páncélos hadtestnek sikerül áttörnie a Budapesten bekerített helyőrséghez.*

Tolbubin marsall a helyzet értékelése után, január 3-án reggel megparancsolta a Budapestet nyugatról körülzáró csapatoknak, hogy szüntessék be a támadást, és fő figyelmüket a város irányából Bicske és Zsámbék felé esetleg meginduló kitörési kísérlet meggátolására fordítsák.

A támadás első három napján az ellenség 30 kilométert nyomult előre délkeleti irányban, és megközelítette Bicskét. Az ellenséges csapásmérő csoportosítás további előretörése azonban jelentősen lelassult, mivel csapataink az újonnan kiépített védőövezetben szívós ellenállást tanúsítottak.”

A január 6-i „Kriegstagebuch”-jelentés:

„Az 1. hegyi hadosztály kivonását a Führer éjszaka az olajterület fontosságára való tekintettel elvetette. Az volt az elképzelés, hogy a Balatontól északra a 4. lovasdandár alárendelt egységekkel támadjon; erre a támadásra azonban nem került sor. A IV. SS-hadtest nem sok teret nyert. Bicskéig és Zsámbékig nyomult előre. Az ellenfél támadást indított ellene az ipari területről. A 96. gyaloghadosztály délnyugat felé, a 711. gyaloghadosztály Esztergom irányában nyomult előre. Budapestről hiányoznak további jelentések. Új repülőteret építünk. A Dunától északra a 6. gárdahadsereg nyomást gyakorol a Garam-kiszögellésre.”

A január 7-i német főparancsnoksági helyzetjelentés:

„Az ellenség a Balaton és a Duna közötti támadási front ellen három páncélos hadtestet, egy lovashadtestet és tizenkilenc lövészadosztályt vetett be, továbbá Budapest ellen egy páncélos hadtestet, tizenöt lövészadosztályt, egy dandárt, valamint négy román gyaloghadosztályt és egy román lovashadosztályt. A támadásnál jobb szárnyunk csak keveset nyomult előre, ellenben a bal szárnyunknak sikerült 5 kilométert előretörnie. A Duna-fronton erőink megszállták Esztergomot. Budapest keleti frontján egy nagyobb betörés. A helyzet feszült, a Dunától északra az utánpótlás is nehézségekbe ütközik. Újabb krízis keletkezett azáltal, hogy ellenséges páncélosoknak sikerült a leharcolt magyar »Szt. László« hadosztályon áttörnie. Húsz páncélos áttörte a frontot, és Komáromot fenyegeti északkeletről. A középső hadseregcsoporthoz most Pozsonyon keresztül idevonjuk a 20. páncélos hadosztályt.”

A „Balatontól Bécsig” című szovjet hadtörténeti mű a január 6-i helyzetről:

„Január 6-án éjjel a 31. gárda lövészhadtest sávjában *Mánytól nyugatra néhány ellenséges barckocsinak sikerült áttörnie csapataink harcrendjén.* A harckocsik megközelítették a hadsereg tartalékából a 31. gárda lövészhadtestnek alárendelt 41. gárda lövészadosztály parancsnokának harcálláspontját. A hadosztály rendkívül nehéz helyzetbe került. Megszakadt a csapatok irányítása, a hadosztály egységei és alegységei kénytelenek voltak több órán keresztül bekerítésben harcolni. A 16. gépesített dandár a 41. gárda lövészadosztály csapataival együttműködésben ellenlökést hajtott végre, visszaállította az előző helyzetet, és a betört ellenséget teljesen megsemmisítette.

A 46. hadsereg csapatai ellen Bicskétől északra támadó ellenségnek január 6-án sikerült elfoglalnia Esztergomot.”

De a IV. SS páncélos hadtest január 6-a után nem tudta az elért sikereket kiaknázni. Budapest német–magyar védőit sem Esztergom, sem Bicske felől nem sikerült megközelíteni. A német támadás elakadt. Részben azért, mert a 3. Ukrán Front katonái még a reménytelennek látszó helyzetekben, bekerítve, túlerő ellen is harcoltak, részben pedig azért, mert a Főhadiszállás január 4-i utasítására a 2. Ukrán Front 6. gárda harckocsihadserege és a 7. gárdahadsereg január 6-án a Duna északi partja mentén támadást indított Komárom ellen.

Az offenzíva az éjszakai órákban, tüzérségi előkészítés nélkül kezdődött, és teljesen meglepte a Komárom térségében kiépített „Zsuzsanna”-vonal védőit. A német főparancsnokság terveinek megváltoztatására kényszerült: a Budapest ellen készenléte helyezett tartalékokat át kellett dobni a komáromi átkelőhelyek védelmére.

A Garam és a Nyitra között hat napon át elkeseredett harcok dúltak, és miután a 3. Ukrán Front kellő erő hiányában nem tudta támadását Neszmély irányában megindítani, a 2. Ukrán Front csapatai január 13-án védelembe mentek át, és a Čatavetna terepszakaszon beásták magukat.

„*Malinki robot*”

Két szemtanút idézünk a külső védelmi gyűrű mentén fekvő Bicske községből.

Az első: *Müller Lipót.*

„A szovjet katonák pontosan karácsony első napjára jöttek meg; mint valami ajándék, úgy érkeztek meg. Örültünk nekik. Én kint voltam – folyton kint tartózkodtam –, nem voltam a bunkerban, csak nagyon keveset. Kimentem, a kapun kinéztem, épp ott állt le egy tank. Felcsapódott az ajtó, két-három vöröskatona kinézett, körülnézett. Még mások mondták is, hogy mertem én odamenni, lelőhettek volna. Ilyen szándékuk nem volt. Talán egy fél órával előbb mentek ki a németek, erre, Mány felé hagyták el a község határát. Ezek nyomban utánuk mentek. Más egyebet, még sok mindent mondhatnék, de nem tudom így egybe-

kapcsolni. Sokat dolgoztunk nekik. Leginkább a tankokat rejtettük el, leástuk a talajt, és ők abba beleálltak. Volt egy nagyon érdekes dolgom ezzel kapcsolatban. Egy műszakot már letettünk. Mondták, csak csináljuk meg hamar, mert sürgős, majd adnak egy írást, és akkor, azon a napon mentesítve leszünk a további robbottól.

Meg is csináltuk. Kaptunk is egy írást, és nagy örömmel jöttünk hazafelé, hogy azon a napon már eleget tettünk a kötelezettségünknek. Egyszer csak a kertvárosban ránk kiabált egy szovjet katona, hogy »sztoj«. Persze hallottuk, de úgy csináltunk, mintha nem hallottuk volna. Hát aztán kénytelenek voltunk meghaladni, mert figyelmeztetett bennünket, hogy neki fegyvere is van; egy sorozatot kiengedett. Így aztán leálltunk. Utolért bennünket, mondja, hogy »malinki robot«. Hát mondom, itt a dokument, mi már máma eleget csináltunk a robotnak. Elkezdte nézni, olvasni, látom, hogy mindig jobban-jobban mosolyog, egyszer csak annyira elkezdett nevetni, hogy a hasát is fogta. Veregette a vállamat, és oszt: »karos, papa, malinki robot, gyertek csak«. Elvittek aztán még, igaz hogy nem bántuk meg, mert nagyon gazdagon megvendégeltek, forró teát adtak, dohányt, egy fél marhacombot, kenyeret, úgyhogy elég volt hazavinni. A kollégáim próbáltak segíteni . . .

Az írásban pedig, gondolom, az volt, hogy jó munkaerők, használjátok csak bátran őket, ugye, de aztán nagyon kedvesek voltak, mondom, elhalmoztak minddel.

Én talán utolsónak hagytam el Bicske községet. Lent a káposztáskertekben – így nevezik most – megerősített állásuk volt a szovjeteknek. Onnan lötték egymást: az oroszok a németeket, a németek meg vissza. Nem készült el még a futóárok megerősítése, és ott kellett dolgozni. Gondolom, látták, hogy szívvel-lélekkel csinálom, hát utoljára engedtek el. Csak azért, mert a feleségem lejött a gyerekekkel, hogy nincs már senki a községben, nekünk is el kell hagynunk a községet. Osztán így elengedtek, elmentünk Etyekre. Etyekről mindennap kivittek bennünket Galagonyásra. Igaz, hogy nem nappal, mert olyan közel volt a frontvonal, hogy nappal egész vígan leszedhetek volna a németek bennünket. Így csak este kezdtünk el munkálkodni . . . Nappal a bunkerban kipihentük magunkat. Aki hamarabb kipihente magát, az zenélt, volt ott az oroszoknak harmonikájuk, balalajkájuk. Nagyon kedvesek voltak, szórakoztak, filmvetítést adtak. Háborús filmet mutattak be.”

A második: *Estélyi Gyula*.

„A polgári lakosságot a front mögötti területekre telepítette a szovjet hadsereg. Bicskét például zömmel Etyekre, Mány községet szintén, Újszárt Öregszárra, Vértesboglárra, Alcsútra és a Váli-völgybe, Csákvárt szintén – mert ez a Vértesvonal alakult ki végső védelmi vonalnak a háromhónapos időszak alatt, amíg a szovjet csapatok a bekerített Budapestet tartották. Itt volt a Budapest bekerítésének külső védelmi vonala, több ellentámadás is érte ezt a védelmi vonalat. Az elsőre nagyon jól emlékszem. Akkor Újszáron éltem, ott éltem előtte is, nagyon jól ismerem ezt a területet, 8 kilométerre van Bicskétől. Erre a területre,

amit körülbelül az előbb vázoltam, a karácsonyi ünnepek alatt jöttek be a szovjet csapatok. Az első nagy német ellenlökésre nagyon jól emlékszem: a Gerecse-hegység vonalában, Tatabánya, Dunaalmás, Vértesszőlős vonalában, Bicskének irányulva indult meg, január 5-e táján. Több szovjet katona jött be hozzánk a lakásunkra; elmondták, hogy nagy ellentámadást kaptak, és csapataik szétszóródtak; ziláltak voltak, keresték csapataikat és kérdezték, hogy merre ment visszafelé a legtöbb szovjet katona. Ez volt az egyik, első ellentámadás, amelyik ide, Csabdi község vonalának a közepéig húzódott le; ugyanakkor a Budapesten bekerített német alakulatok is ellentámadást indítottak, amely Zsámbék–Mány vonaláig ért ki. A nyoma ma is látható, ahol a szovjet páncélelhárító egységek megsemmisítették ezeket a kitörni szándékozó csapatokat.

A kitörni készülő és a kívülről jövő német csapatokat légvonalban nem sok választotta el egymástól, körülbelül 5–8 kilométer, terepen ez körülbelül 10–12 kilométer. Emellett a németeknek egy megerősített egysége az úgynevezett bicskei erdőben egészen 1945 márciusáig, a nagy felszabadító csapatmozdulatokig tartotta magát.

Ez idő alatt telepítette vissza a szovjet hadsereg a lakosság túlnyomó többségét a Bicske mögötti községekbe, Etyekre, Alcsútra, Válra, a Váli-völgybe. Ez azt jelentette a lakosság számára, hogy sokkal könnyebben, viszonylag könnyebben élte át ezt a fronti nehézségeket, hiszen Mány község, Bicske, Újszár a lakóházakban is óriási károkat szenvedett, szinte nem volt olyan lakóház, amelyet tűzérési lövedék vagy kisebb bombabecsapódás ne ért volna. Tehát ez azt jelenti, ha a lakosság ebben az időben bent lakik a községekben, akkor sokkal több polgári áldozatot is követelt volna ez a német támadás . . .”

Így él a civilek emlékezetében a IV. SS páncélos hadtest első rohama a külső védelmi gyűrű ellen.

Gille második rohama

1945. január 11-én a IV. SS. páncélos hadtest Mórtól délre indította meg második támadását a Budapesten körülzárt, mintegy 180 000 főnyi német–magyar seregetek felmentésére. De míg a január 2-i támadás – a hiányos felderítés miatt – váratlanul érte a 3. Ukrán Front főparancsnokságát, ez alkalommal a Zámoly térségében harcoló szovjet csapatok kellően felkészültek a német offenzívára. A frontszakaszon sikerült jelentős erő- és harceszközfelényt biztosítaniuk, az áttörési szakaszon a XX. gárda lövészhadtest mesterien építette ki védelmi rendszerét, és meg tudta akadályozni, hogy Gille SS-tábornok egységei döntő áttörést érjenek el.

A harcok súlyosságát, a szovjet katonák önfeláldozó helytállását mutatja az alábbi harci epizód, amelyet „A magyarországi felszabadító hadműveletek” c. könyv idéz:

„A hitleristák második csapásának visszaverése során Zámoly környékén különösen kitűntek az 5. gárda légideszant-hadosztály harcosai. A hadosztály állásait január 11-én az ellenség 100 harckocsija és két gépkocsizó gyalogos ezrede támadta. A fasiszták nagy veszteségek árán elfoglalták Zámolyt, és két szovjet

ezredet elvágtak hadosztályától. A szovjet harcosok azonban nem veszítették el lélekjelenlétüket. A 11. gárda légideszant-ezred II. lövészászlóaljának egyik százada például, Korobijnikov hadnagy parancsnoksága alatt, a fasiszta harcokocsik és gyalogság több rohamát verte vissza. A harcosok inkább elesetek, de nem engedték át az ellenséget. Halhatatlan hőstettet vitt véghez Jermolajev alhadnagy, az 1963. páncéltörő tüzérezred egyik szakaszparancsnoka. Tizennyolc ellenséges harcokocsi áttörte a gyalogság harcrendjét, és elérte az ezred tüzelőállásait. Hamarosan kigyulladt kilenc harcokocsi. De a tüzereknek is nagy veszteségeik voltak. Jermolajev szakaszából mindössze ő maga maradt életben, de ő is megsebesült, s vérzett. A bátor tiszt felé egy ellenséges páncélos közeledett. Jermolajev megragadta a páncélelhárító gránátot, de súlyos sebesülése miatt elhajtani már nem tudta. Akkor a gránátot két kezébe fogva a harcokocsi alá vetette magát. Robbanás hallatszott, és a harcokocsi megsemmisült. Jermolajevnek halála után a Szovjetunió Hőse címet adományozták.”

Gille SS-tábornok 1945. január 12-én kiadta a parancsot a zámolyi szakaszon támadó három páncélos hadosztálynak: szüntessék meg a hadászati sikerrel nem kezegethető offenzívát.

A pesti harcok időrendi krónikája

1944. december 28: A 2. Ukrán Front kötelékébe tartozó 30. gárda lövészhadtest, a 18. gárda lövészhadtest és a 7. román hadtest megindítja a támadást.

december 31: A 19. román hadosztály felszabadítja Mátyásföldet.

1945. január 1: A 151. lövészadosztály felszabadítja Sashalmot, egyes egységei betörnek Rákosfalvára, a román csapatok elfoglalják Rákosligetet és Rákoshegyet. A 18. gárda lövészhadtest eléri az Új-Köztemetőt, harcok folynak Pestszentlőrincen és Kispesten.

január 3: Utcai harcok Zuglóban.

január 5: Befejeződik Pestszentlőrinc és Soroksár teljes megtisztítása az ellenségtől.

január 6: Kőbánya felszabadítása.

január 7–9: Harc a Lóversenyteréért.

január 9: A 317. lövészadosztály csapatai az esti órákban elérik a Könyves Kálmán körutat; a 66. gárda lövészadosztály a kispesti temető és vasútállomás felé tör előre, a hadosztály más egységei a Hungária körúton harcolnak; a 25. gárda lövészadosztály befejezi Újpest, Rákospalota és Pestújhely felszabadítását, áttöri a Rákos-patak mentén kiépített védelmi állásokat és eléri a Hungária körutat; a 68. gárda lövészadosztály sikeres hadműveletei: Pesterzsébet, Kossuthfalva, Kispest, Csepel-sziget felszabadítása.

A „Kriegstagebuch” január 10-i bejegyzése:

„Budapest ellátását 39 repülőgéppel biztosítjuk; nyomasztó lőszerhiány mutatkozik. A keleti fronton újabb betörések. Emellett az ellenség lángszóró páncélosokat vetett be.”

A január 11-i bejegyzés:

„Budapesten, habár az ellenfél további betörései sikeresek voltak, a hangulat még jó. Negyvenegy repülőgép szállított utánpótlást. A Führer megparancsolta, hogy minden elérhető vitorlázórepülőt ide kell hozni, és a haditengerészet főparancsnoksága megvizsgálja az utánpótlás lehetőségét a Dunán keresztül. Leszálláshoz még rendelkezésre áll a Vártól nyugatra eső tér.”

Egy szovjet haditudósító az utcai harcokról:

„Borzalmas csata, Sztálingrád óta páratlan. Minden házért, szinte minden szobáért harc folyik. Az utcákat, a tereket, a házak kertjeit holtak borítják . . . Az egész várost a por és hamu fátyola takarja.”

„A front szinte a Keleti pályaudvarnál húzódott . . .”

Kiss Károly így idézte fel a pesti utca képét 1945 januárjában:

„Én a VII. kerület Dembinszky utca utolsó házában laktam, és annak a pincéjében szabadultam fel. A felszabadulást megelőző napokban szinte nap mint nap, de legalább kétnaponként találkoztam az elvtársakkal, és ameddig csak az ágyúzás és a golyózápor lehetővé tette valamennyire is az utcán a mozgást, addig fenntartottuk egymással a kapcsolatot. Jól emlékszem, hogy találkoznom kellett volna Orlay Károly elvtárssal. Néhány nappal a felszabadulás előtt, már 1945 január első napjaiban jártunk, és a Liszt Ferenc térre kellett elmennem a Dembinszky utcából. Ez az út szörnyű volt. 42 halottat olvastam meg a járdán, akiket éjszakai órákban a nyilasok agyonlőttek. Öregek, fiatalok, részben a gettóból jövő emberek, részben olyanok, akik nem találtak búvóhelyet maguknak az éjszaka, vagy este jártak az utcán; ezeket a helyszínen agyonlőtték. Fel se szedte senki őket, napokig feküdtek az utcán. A bombázások következtében is elég lesújtó és szomorú volt a kép; a visszavonuló katonaság betörte az üzletek kirakatát, és a kirakaton keresztül bevezette a lovakat az üzlethelyiségbe, ahol istállót rendeztek be átmenetileg. Pihenő német katonák, óva teherautóik gumiját, teljesen leszerelték a kerekeket pihenésük ideje alatt, és a kapuk alá gurították, hogy a repülőről jövő gépfegyvertűztől megóvják az autók kerekeit. Ilyen kép fogadta az embert az utcán.”

A felszabadulás első napjairól:

„1945. január 14-én ért a front a Keleti pályaudvarig, és a VII. kerületben felszabadult a Dembinszky utca és a hasonló mellékutcák. Az emberek kijöttek a pincéből, kissé félve körülnéztek, mert bizony még hullottak a cserepek, és a németek belövései következtében a falakról a téglák. Én kimentem a Dembinszky utcából a Thököly úton keresztül a XIV. kerületbe, és a Thököly út és a Róna

utca sarkán ismerősökkel, a XIV. kerületi szociáldemokrata szervezetből ismert emberekkel találkoztam. Azt mondták, hogy siessék, mert itt van egy közeli vendéglő, a kitört ablakai mögött, bent a helyiségben, egy csomó ember van. Oda mentem és elvtársakat találtam ott, akik éppen a XIV. kerületi pártszervezetet alakították meg. Közöttük találtam Vas Zoltánt, akit a Szegeden megalakult kommunista pártvezetőség küldött. Őt ott láttam először.

A front szinte a Keleti pályaudvarnál húzódott. A vendéglő előtt, az utcán ágyúk álltak, szakadatlanul tüzeltek, miközben bent a vendéglő helyiségében mi arról beszélünk, hogy kit kéne megbízni a XIV. kerületi elöljáróságban a munka megindításával. A választás Szeri Lénárd elvtársra esett, egy ismert XIV. kerületi munkásra, aki a Szociáldemokrata Párt XIV. kerületi pártszervezetének is tagja volt, de aki elsőik között akarta, hogy kommunista pártszervezetet alakítsunk a XIV. kerületben.

Még aznap, a Hungária körút egyik lakásában találkoztam a Központi Vezetőség több tagjával, és másnap megnyitottuk a Tisza Kálmán téri volt Volksbund-központ házában a Magyar Kommunista Párt központját. Innen jártunk ki megszervezni a kerületi pártszervezetek és az elöljáróságok munkáját, elvégezni a szinte emberfeletti polgármesteri, városházi feladatokat. Először is lelket kellett önteni az emberekbe, hogy jöjjenek elő a pincéből, kezdjenek hozzá a romok eltakarításához. Sebesült állatok, állati hullák és emberi holttestek feküdtek az utcán, rendet kellett teremteni. Minden kerületben meg kellett indítani valamiféle kezdeti közigazgatási életet. Azokban a napokban szinte kivétel nélkül a kommunisták kezdeményezésére, biztatására mozogtak az emberek, mert más szervezetek, koalíciós pártok szervezetei csak később jöttek létre.

Az első napokban a kommunisták vitték a munkát. Röplapokat írtunk, járványveszélyre hívtuk fel az emberek figyelmét. Valami módon össze kellett gyűjteni a kallódó és a romos raktárakban és üzletekben levő élelmiszerkészleteket, közszükségleti cikkeket, hogy a rászorulóknak hozzájussanak. Néhány helyen közös konyhát állítottak fel, hogy a leginkább szűkölködőket legalább naponta egyszer meleg étellel láthassuk el.

A Tisza Kálmán téri pártközpontban dolgozó elvtársak szinte éjjel-nappal el voltak foglalva, késő este ott feküdtek le, ahol dolgoztak, és a padlón fekvé aludtak egyet, hogy kora reggel újra kezdjék a munkát. Januárban, február elején időnként a pesti utcákon kóborló sebesült lovakból hoztak egyet be a párt-ház udvarára, agyonlőtték, hogy az élelmezést valahogy a lóhússal megoldják.”

Kossa István az első pesti pártközpont megszervezéséről, a Központi Vezetőség első üléséről:

„A feladataim közé tartozott, hogy mire felszabadul Budapest, legyen a pártnak helye, megfelelő anyagi eszközök álljanak a rendelkezésére, mindenekelőtt autók és egyéb. Ezt úgy oldottam meg, hogy két csoportot szerveztem; az egyiknek a Csengeri utca 69. számú házat, a mai közlekedési szakszervezet székházát, az akkori vasúti és hajózási klubot kellett felderítenie, a másiknak a Volksbund Köztársaság téri, akkor Tisza Kálmán téri székházát.

Én véletlenül mind a kettőt ismertem. A hajózási klubba rendszeresen bejártam, s pártháznak nagyon alkalmasnak tartottam volna; a Volksbund-házat is ismertem, mert az egyik sógorom, mikor építették, illetve átépítették a házat, ott dolgozott, és én tudatosan vittem neki ebédet, hogy lássam, mit építenek ott a volksbundisták. Ezt is jónak tartottam, ha épségben maradt, pártháznak. Ezt a házat egyébként én személyesen foglaltam le, ha lehet ezt a kifejezést használni.

Január 13-án szabadultam fel – illetve szabadítottak fel a »Tudor Vladimirescu« román hadosztály egy kis egységének katonái. Kőbányán, a Stróbl Alajos utcában, ott a művésztelep mellett, volt egy illegális lakásom – többek között, mert volt nyolc darab. Ott szabadultam fel, még aznap találkoztunk többen régi kommunisták, akik ismertük egymást. Estére megérkezett Vas Zoltán is. Akkor Kőbányán tartottunk egy pártvezetőségféle összejövetelt, az előkerült vezető kommunisták megbeszélését. Másnap pedig a Hungária körúton jöttünk össze, már akkor a Hungária körút is felszabadult. Ott határoztuk el, hogy én bemegyek egy szovjet őrmester kíséretében a Tisza Kálmán térre megnézni, mi van ezzel a Volksbund-házzal, alkalmas-e, nem rombolódott-e le.

Bementünk a Tisza Kálmán térre (egyébként akkor még a körúton folytak a harcok). Nagy dörömbölésre végre kinyílt a kapu. Egyetlenegy öregasszony, egy nagyon öreg néni volt az egész házban. Végigjártuk a házat. Lehetett látni, hogy ott néhány órával előbb még dolgoztak az íróasztaloknál. Mindenesetre a kaput lezártuk, mikor elmentünk. Én kiírtam magyarul, hogy a Magyar Kommunista Párt székháza. Az én Misám, az őrmester meg kiírta oroszul, hogy lefoglalva. Egyébként abban az időben kihirdettük Budapesten, hogy a felszabadulás után mindenki jelentkezzen a Tisza Kálmán téri pártház, illetve a Csengeri utcai pártház előtt, mert annyira biztosak voltunk a magunk dolgában. Meg kell mondani, hogy órákon belül százak és százak jöttek. 15–16-án lehetett ez, mert 18-án már megalakult a Szaktanács, illetve megtartottuk a Szaktanács első összejövetelét. Egyébként a Köztársaság téri háznak az volt az előnye, hogy a volksbundisták, a nácik, akik bent voltak, a külső ablakokat leszedték, és mind az óvóhelyen volt. Mikor megtörtént a felszabadulás és okkupáltuk a házat, csak fel kellett az ablakokat hordani az óvóhelyről, és lehetett dolgozni zárt helyen. A Szaktanács székhelyéül a Fiumei út 4. számú házat választottuk, mert az a kivándorlók otthona volt valamikor, s ugyanezt a trükköt ott is megcsinálták; az egyik sor ablak lent volt az óvóhelyen. Tehát ott is zárt helyiségben tudtunk dolgozni. De meg egyébként is: itt volt a pártközpont, a polgármesteri hivatal, a rendőrség; ami akkor Budapesten a felszabadult részen élt, az a Köztársaság téri pártházban volt.

Akkor azért nem úgy működött a Központi Vezetőség, mint most. Körülbelül mindennap ülésezett. Vagy legalábbis este összejöttünk.

Gerő már korán feljött Debrecenből; Kádár, Kiss Károly, Barta Bertalan, Kovács István, Török János – körülbelül ezek voltak akkor, akik ezen a területen megvoltak. Később aztán, ahogy felszabadult a városnak egy-egy része, mindig kerültek elő újabb elvtársak, megint többen lettünk, következő este már többen voltunk. Volt ülés, amelyikről vettek fel jegyzőkönyvet, és azt most elnevezik vezetőségi ülésnek, volt, amelyikről nem vettek fel jegyzőkönyvet, s az csak

összejövettel volt. Mi mindegyiket vezetőségi ülésnek tekintettük, mert ott határozatokat hoztunk, megszabtuk, hogy kinek mi a feladata a következő napokban vagy esetleg csak napon.”

Saját feladatairól:

„Azt nagyon kevesen tudják ebben az országban, hogy én főpolgármester is voltam, körülbelül három napig Budapesten. Egész működésem, azt hiszem, csak az volt, hogy egy plakátot írtam alá, egy felhívás jelent meg, aztán Berecz Bélát kineveztem a kenyérgyár igazgatójának a Százados úton. Ma már nem emlékszem, hogy az Elektromos Művek igazgatójának kit neveztem ki. Akkor előkerült Csorba, az lett a polgármester, én lettem az alpolgármester. Ez a dicsőség sem tartott a hét másik feléig, mert akkor meg előkerült Jámbor, az lett helyettem az alpolgármester, és én elmentem végre a Szakszervezeti Tanács főtitkárának. Körülbelül január 18-ig tartott ez az átmeneti állapot, mert január 18-án ültünk össze a szabók Almássy téri székházában, akik akkor addig előkerültünk szakszervezeti emberek. Ott megbeszéltük, hogy hogyan alakítsuk meg a Szakszervezeti Tanácsot, kik legyenek a tagjai, hogyan működjék, milyen szakszervezeteket hozunk létre, ipari vagy szakmai szakszervezeteket.”

Kállai Gyula, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik vezető tagja így emlékezik az első lépésekre:

„Az első megbeszélés a Hungária körúton volt, amelyen a párt itthoni vezetői közül emlékezetem szerint Kádár János, Péter Gábor, Kovács István, Donáth Ferenc vettek részt, és én. A Moszkvából hazajött vezetők közül Vas Zoltán vett részt a megbeszélésen. Ez az első megbeszélés ilyen összetételben úgy jött létre, hogy a párt vezetői közül többen, így például Kádár János, Péter Gábor és Donáth Ferenc, a Hungária körúton voltak illegalitásban az ostrom idején, ott érte őket a felszabadulás. Amikor a Hungária körút felszabadult, ők ott próbálták összegyűjteni a környéken illegálisan élő elvtársakat. Tudtak arról is, hogy én hol tartózkodtam. Én Zuglónak valamivel kijebb eső részén voltam ebben az időben, az Újvidék utcában, és amikor az felszabadult, Donáth Ferenc értem jött és elvitt a Hungária körútra. Szóval, itt gyülekeztünk.

A megbeszélésnek az volt a lényege, hogyan kezdjük el a munkát. Vas Zoltán, aki a velünk való találkozás előtt már Kőbányán járt, és onnan jött ide, ismertette előttünk a párt Moszkvában élő és onnan ebben az időben hazajövő tagjainak és a moszkvai vezetőségnek a politikai elképzeléseit, ami, mindjárt megmondhatom, politikánk alapjait tekintve teljes mértékben egyezett a párt itthoni politikai elképzeléseivel.

A lényeg az volt, hogy a párt a felszabadulás után is tovább folytatja a demokratikus erők tömörítésének politikáját, amelyet mi már a második világháború előtt és alatt a demokratikus erők tömörítése érdekében folytattunk az ország nemzeti függetlenségének biztosításáért és az ország demokratizálásáért. Ezt a

FRIESSNER VEZÉREZREDES
A „BUDAPEST HÍDFŐ”
VÉDELMÉRŐL TÁRGYAL
MAYOR JENŐ ALTÁBORNAGGYAL

A SZOVJET KATONÁK MÁR
A MÁVAGNÁL ÁLLNAK

A KÖRÜLZÁRT FŐVÁROS A HARCOK SZÜNETÉBEN

A PESTI NAGYKÖRÚT 1945 JANUÁRJÁBAN

ROHAMI

A VÖRÖS HADSEREG ZÁSZLAJA A VOLT BERLINI TÉR FELETT

politikát vallottuk továbbra is helyes és szükséges politikának, és ilyen irányban kezdtük meg tevékenységünket.

A felszabadulás pillanatában a háború alatt velünk bizonyos szövetségi viszonyban levő politikai barátaink és politikai pártok vezetőségei nem voltak szilárdan meggyőződve arról, hogy a Kommunista Párt a felszabadulás után is a demokratikus nemzeti egységfront-politikát fogja folytatni. Ők azt gondolták, hogy a kommunisták nemzeti egységfront-politikája csak a fasizmus elleni harc időszakában érvényes, és a felszabadulás után a kommunisták a politikai vonalukon változtatnak. Tehát átmeneti jellegűnek tekintették ezt, taktikai, politikai célkitűzésnek és nem stratégiai jellegűnek. Ezért meglepetésként hatott, hogy a felszabadulás után – főleg amikor mindannyian tudták, látták, tapasztalták, hogy Magyarországot a fasizmus alól a Szovjetunió Vörös Hadserege szabadítja fel – mi a nemzeti egység politikájához hűek vagyunk, következetesek vagyunk. Ez persze számukra megkönnyítette az együttműködést, és növelte a kommunisták iránti bizalmat.

Az első központi bizottsági ülésen – ha szabad így neveznem, mert az nem volt teljes központi bizottság, csak az illegális pártnak és a Moszkvából hazajött vezetőknek egy kisebb csoportja tanácskozott ott – ezekről a kérdésekről is beszéltünk. Minthogy csak kommunisták voltak jelen, és egymást nem kellett ennek a helyességéről meggyőzni, elsősorban azok a kérdések kerültek előtérbe, mit is kell tennünk annak érdekében, hogy ezt a politikát most már a valóságban, a tömegek bevonásával is, aztán a meglévő demokratikus pártok vezetőinek, tagjainak a mozgósításával is megvalósítsuk. És ezért ott, azon az első ülésen, mi is elsőrendű fontosságot tulajdonítottunk annak, hogy a dolgozó magyar nép népi demokratikus szerveit Budapesten is létrehozzuk. Így kezdtünk hozzá mindenütt a nemzeti bizottságok megeremtéséhez. Ezen az első központi bizottsági ülésen elhatároztuk, hogy nem a párt nevében, hanem a megalakuló vagy sürgősen létrehozandó nemzeti bizottságok nevében felhívást intézünk a lakossághoz, hogy kezdjék el a munkát, a város rendbehozatalát, menjenek be a munkahelyeikre, a gyárakat hozzák rendbe, a gáz-, villany- és vízszolgáltatást állítsák helyre – szóval, az első ilyen ténykedésünk arra is irányult, hogy a lakosságot abból a dermedtségből, amelybe az ostrom idején és azt megelőzően a fasiszták terrorja idején került, felrázzuk, és mozgósítsuk őket az országépítés feladataira.

A Hungária körúton csak néhány napig tartózkodtunk. Ahogy a front előbbre gördült, mi a front mozgását követve, a város belsőbb területére tettük át a székhelyünket, és a következő ilyen állomáshelyünk a Tisza Kálmán tér volt, ami aztán meg is maradt a pártnak hosszú ideig.

Amikor a Tisza Kálmán térre átköltöztünk, a körúton még folytak a harcok. A Tisza Kálmán tér ebben az időben valóságos menedékhelye lett mindenkinek, aki Budapesten valamiféle közéleti szerepet játszott. Nemcsak kommunisták jöttek oda, hanem az összes koalíciós partnereink, akik a frontvonalon átestek, mind odasiettek. Így, amikor rejtékhelyén átesett a frontvonalon, Tildy Zoltán is odajött; írók, művészek, Zilahy Lajos is; színészek és mindenekelőtt a politikai barátaink, Ortutay, mások. És ez természetes is volt. Akkor ebben az időben más politikai párt még nem ébredt fel a dermedtségből... A Kommunista Párt

mindjárt kezdetben magára talált. A Kommunista Párt az illegalitás körülményei között is meg tudta őrizni szervezeti egységét és összetartozását. Természetesen mi eléggé fel voltunk készülve a felszabadulás pillanatára, arra, hogy a párt szerveit mindjárt létrehozzuk. Ezek a pártok, illetve ezeknek a pártoknak a vezetői tehát odajöttek tanácsért, tájékozódni, velünk felvenni a kapcsolatot, megbeszélni velünk, hogy mit is csináljanak.”

A IV. SS páncélos hadtest harmadik robama

A „Kriegstagebuch” 1945. január 18-i bejegyzése:

„Déli hadseregcsoport.

5 órakor a Balaton északkeleti sarkából megindult a IV. SS páncélos hadtest támadása, mely áttörte az ellenség mélyen tagolt frontját. Elreteszelés nyugat felé, hidfőállás létesítése a Sárvíz-csatornán, Káloznál és a Malom-csatornán. A 23. páncélos hadosztály támadása Székesfehérvár irányában elakadt. A Dunától északra ismét visszanyertünk 5 km-t.”

Malahov ezredes „Balatontól Bécsig” című munkájában a következőket írja a január 18-i német támadás megindulásáról:

„Az ellenség tüzéséggel és légierővel támadott, 150 harckocsit és rohamlöveget, továbbá több mint 60 gyalogsággal megrakott páncélgépkocsit vetett be, s 20 km szélességben és 15 km mélységben áttörte a 135. lövészhadtest védelmét.”

A január 19-i és 20-i helyzetről:

„Január 19-ére virradó éjjel az ellenség átkelési eszközöket készített elő, majd hajnalban, csapataink kemény ellenállása ellenére, erőszakosan átkelt a Sárvíz-csatornán. A nap második felében a német páncélos magasabbegységek előre-törték Dunapentele felé, és január 20-án reggel elérték a Dunát.”

A „Kriegstagebuch” január 21-i bejegyzése:

„A 3. páncélos hadosztály tovább haladt előre a Dunánál; a Wiking és a Totenkopf hadosztályok is teret nyertek; utóbbi most a Velencei-tó keleti szélétől délre áll. Az ellenségnek a front Garamig érő szakasza ellen irányuló támadásait elhárítottuk. Saját ellenlökések a Balatonon át a jégviszonyok miatt lehetetlennek bizonyultak. 150 repülőgép Budapest ellátására, ehhez 13 »Storch«, valamint tehervitorlázó. Ily módon 100 tonna lőszer, egészségügyi anyagot és üzemanyagot vittünk át. Budapeستől délre 150 harcirepülőgép. A Dunától északra a saját erők ismét valamennyit előbbre jöttek.

I. 20-án a debreceni magyar ellenkormány küldöttsége Moszkvában fegyverszünetet írt alá. A Szovjetuniót Vorosilov képviselte.”

Malahov ezredes értékelése a január 21-i helyzetről:

„Az ellenség minden erejével arra törekedett, hogy a Velencei-tó és a Duna között áttörje csapataink védelmét, és így a legrövidebb úton érje el Budapestet.”

Majd lejjebb:

„Csapataink önfeláldozó harca ellenére a helyzet változatlanul súlyos volt. Az ellenség, nem törődve a veszteségekkel, beékelődött védelmünkbe, és ha lassan is, de sikerült előretörnie Budapest felé. A csapataink által a Duna nyugati partján a Balatontól délre elfoglalt hídfő napról napra kisebb lett. A 3. Ukrán Front törzse közvetlen veszélybe került.

Különösen akkor vált súlyossá a helyzet, amikor az ellenséges páncélos magassabbegységek előretörték a Dunához, és csapataink hátába kerültek. A hadtáposzlopok lavinája a megmaradt dunaföldvári, bajai és csepeli átkelőhelyekre tódult. Mindegyik átkelőhelynél több ezer lovaskocsi és gépkocsi torlódott össze.

Ebben a helyzetben a 3. Ukrán Front parancsnokságát felhatalmazták, hogy döntsön: megtartja vagy feladja a Duna nyugati partján a Velencei-tótól délre levő hídfőt? Tolbuhin marsall csapatainknak a Balaton körzetében 1945 januárjában vívott harcait értékelve a következőket mondta:

»Az ellenségnek a Dunához való áttörése után a 3. Ukrán Front csapatai eleinte igen nehéz helyzetben harcoltak. Az áttörés déli szárnya nyitott volt, ezért a Balatontól délnyugatra és a Dráva folyó mentén védekező 57. hadsereget, az 1. bolgár hadsereget és a 12. jugoszláv hadtestet a bekerítés veszélye fenyegette.

A dunai átkelőhelyeket elsodorta a vihar. A front törzse Pakson tartózkodott. A várost már megközelítették az ellenség páncélos felderítői. Őszintén szólva a helyzet igen súlyossá vált, és felhatalmaztak bennünket, hogy döntsük el: célszerű-e tovább tartani a Dunától nyugatra levő hídfőt. A Duna mögé visszavonulni nem szerettünk volna, mert ebben az esetben Bécs nagyon messzinek tűnt volna. Az ismételt dunai átkelés kierőszoakolására az ellenség szervezett védelme miatt a közeljövőben már nem lett volna remény.«

A 3. Ukrán Front parancsnoka úgy döntött, hogy megtartja a hídfőt.”

Pesten ezalatt a Kommunista Párt erőteljesen folytatta a szervező munkát. *Kiss Károly* visszaemlékezését idézzük:

„A szervezeti felépítésről először 1945. január 22-én tanácskoztunk a Tisza Kálmán téri pártközpontban, és határozatot hoztunk. Ez alkalommal kilenc osztályt határoztunk meg, hogy kilenc részre bontva végezze a pártközpont a munkáját. 1945 március végéig ugyanis két központi vezető szerv működött. A Szovjetunióból hazatért kommunista vezetők a Külföldi Bizottság megbízásából a felszabadított területek vezetésére 1944. november 7-én Szegeden megalakították a Központi Vezetőséget, amely november végén Debrecenbe költözött. 1945. január 19-én Budapesten az illegális kommunista vezetők is megalakították a Központi Vezetőséget. A debreceni vezetőség a Moszkvában működött Külföldi Bi-

zottságnak, a budapesti a Magyarországon működött illegális Központi Bizottságnak jogutódja volt. A debreceni Központi Vezetőség tagjai Farkas Mihály, Gerő Ernő, Nagy Imre és Révai József voltak. A budapesti Központi Vezetőség tagjai Apró Antal, Barta Bertalan, Horváth Márton, Kádár János, Kiss Károly, Kovács István, Péter Gábor voltak. Az üléseken részt vett Kállai Gyula, Kossa István és Vas Zoltán, akiket később kooptáltak a vezetőségbe.

Január 23-án Gerő Ernő a debreceni Központi Vezetőség megbízásából Budapestre érkezett. Tisztázta a két vezetőség viszonyát, megállapítva, hogy a párt legfelsőbb vezető testülete a debreceni Központi Vezetőség. 1945. január 23-a és február 22-e között Gerő Ernő mint a párt titkára vezette a budapesti Központi Vezetőség munkáját.

Pártnapokat minden héten tartottunk, mindjárt, ahogy a pártszervezetek megalakultak. A pártnapok témáját a pártközpont határozta meg; a pártnapi előadó elvtársak ismertető előadást tartottak a pártnap előtt. Voltak nagyon jó ilyen ismertető előadások. Ilyen előadást tartott Révai József, Mód Aladár, Friss István és számosan. A pártnapi előadók kimentek a pártszervezetekbe, és ismertették az e heti pártnaptémát. Élénkek voltak a pártnapok, zsúfoltak voltak a párt-helyiségek, sokan szóltak hozzá, megvitatták a tennivalókat.”

A „Kriegstagebuch” január 22-i helyzetjelentése:

„A Balaton csücskétől délkelet felé elhárítottuk a saját elreteszelésünk elleni támadásokat. Ezzel szemben a körülzárt ellenségnek sikerült kitörnie, és délkelet felőli támadásokkal megzavarnia a páncélos erők hátsó összeköttetéseit. Ellen-támadásra, délnyugati irányban való ellenlökésre szabaddá tettük a 3. páncélos hadosztályt. 126 repülőgép Budapest ellátására.

A »Storch«-ok a leszállásnál többnyire eltörtek, így kérdéses, hogy némelyik visszajön-e és hoz-e jelentést. A Garam-front és a Margitsziget elleni támadásokat visszavertük.

A fegyverszüneti egyezményben a magyar ellenkormány nyolc hadosztály felállítását vállalta Németország ellen, továbbá 300 millió USA-dollár háborús kártalanítást, melyből 100 Csehországnak jár.”

A „Balatontól Bécsig” című szovjet hadtörténeti munka a súlyos helyzetről:

„Január 22-én este négynapos szüntelen harc után a XXI. gárda lövészhadtest egységei kiűritették Székesfehérvárt, és a Pátka, Kisfalud terepszakasza vonultak vissza.”

„Élünk, vagyunk . . .”

Darvas József a falukutató írók csoportjához tartozott, s vezető szerepet játszott a Nemzeti Parasztpártban. 1945 januárjában Pesten vészelté át a harcokat. Az első pesti újság megjelenésére így emlékezik:

„A Baross utca 41. számú ház pincéjében szabadultunk fel, ha jól emlékszem, január 16-án. Másnap vagy harmadnap, talán január 20-án, szinte első útként a Tisza Kálmán térre mentem, a Kommunista Pártba. Nagyon természetes is volt, hogy odamenjek elsőnek, hiszen együttműködésem, politikai és írói együttműködésem szinte folyamatos volt a felszabadulás előtt is a Kommunista Párttal; barátaim voltak ott. De nemcsak ezért volt természetes, hogy a Tisza Kálmán térre, a Kommunista Pártba menjek el, hanem, mert abban az időben Budapesten az élet ott kezdődött el. Valamiféle szervezeti létezésnek, az élet mozdításának központja ez a ház volt, úgyhogy mindenkinek az útja, aki tudni akarta, hogy mi van, mi legyen, mihez fogjunk, odavezetett. Így vezetett hát az én utam is oda. Ha jól emlékszem, a nagy öröm, ölekezés közben az első, akivel találkoztam, Kállai Gyula volt; Donáth Ferenc volt a másik a régi barátok közül. Ott találkoztam Vas Zoltánnal is, akit én nem ismertem, csak névről, hírből. Természetesen mindjárt a találkozás öröme után a tervekre került a sor – mihez kezdünk, mit csináljunk? Ha jól emlékszem, akkor már kész volt tulajdonképpen a „Szabadság” című lap megindításának a terve. Úgyhogy szinte az első mondatok után azt a felszólítást kaptam, hogy vegyek részt ennek a lapnak a szerkesztő bizottságában. Amire természetesen igent mondtam, úgyhogy így lettem Kállai Gyulával és Zilahy Lajossal együtt a „Szabadság” című lap szerkesztő bizottságának a tagja. Ez az összetétel kifejezte tulajdonképpen a Kommunista Párt akkori politikáját, azt a minél szélesebb nemzeti egységfronton alapuló politikát, amely igyekezett összefogni mindazokat a pozitív, antifasiszta erőket, akik segíteni akartak itt az ország dolgának, az élet megindításának a munkájában. Ennek a lapnak abban az időben hallatlanul nagy jelentősége volt. Akik átélték az ostromot, azok emlékezhetnek rá, hogy nemcsak fizikailag volt itt rom az egész város, de szellemileg, lelkileg is romok, romok, romok voltak mindenütt. Tájékozatlanság, dezorientáció; rémhírek, egyáltalában az élet elindításának legprimitívebb és legegyszerűbb kérdései is megválaszolatlanok voltak az emberek számára. Ez a lap volt az első híradás tulajdonképpen arról, hogy élünk, vagyunk, és hogy valamihez itt hozzá kell fogni: mindenekelőtt az élet valamelyest normális megindításához, azután pedig politikai összefogás alapján egy új országnak a felépítéséhez. A szerkesztőség abban az időben, ha jól emlékszem, a régi Stádium Nyomdában volt, ahol most a „Népszabadság”-nak a szerkesztősége van. Persze, a körülmények nem olyanok, mint egy normális újság szerkesztőségének a körülményei. Lent, valahol a pincében, a nyomdagépek mellett szerkesztettük a lapot. Villany nem volt még, vagy talán akkor kapcsolták be a villanyt, de sokszor az is kihagyott. Nyomdagépek, szerkesztők egy rakáson dolgoztak, szinte kézből adtuk át a nyomdászoknak a kéziratot, na, ezt most szedjék ki és nyomják ki.

Akkor még nem voltak altisztek és egyebek, hogy a kéziratokat hordozgassák, de nem is volt erre szükség. Ha jól emlékszem, a lap munkáját közvetlenül Horváth Márton és Barcs Sándor irányították. A szerkesztő bizottság abban az összetételben, ahogyan elmondtam, időnként ülésezett, megbeszélte a lapnak a tervét, de ezek az emberek végezték a lap összeállításának a manuális munkáját is. Rengeteg újságíró nyüzsgött ott, azt hiszem, nem volt még Magyarországon annyi munkatársa egy lapnak, mint azokban a napokban a „Szabadság”-nak. Min-

SZABADSÁG

DEMOKRATIKUS NAPILAP

I. évfolyam I. szám.

1945. január 19. péntek

Hálával és szeretettel

köszöntjük fővárosunkban a felszabadító Vörös Hadsereget, mely a náci horda leverésével megszabadított bennünket az elnyomatás és rabság minden borzalmától és lehetővé tette számunkra, hogy végre szabadon kezünkbe vehessük sorsunk intézését.

Soha nem felejtjük el, hogy a Vörös Hadsereg vérét áldozta a mi népünk szabadságáért is, hogy ágyúinak pusztító tűzével szétverte a szabadságszerető népek bestialis ellenségét, a fasiszta reakciót és ezzel szabad utat nyitott azoknak a demokratikus népi erőknek, melyek kibontakozása és megerősödése lesz az egyedüli biztos záloga a független, szabad Magyarországnak.

1941 június 22. óta nagy utat tett meg a Vörös Hadsereg. Sztalingrád óta csapást-csapásra mérve nemcsak kiverte a Szovjetunió területére betolakodó fasiszta hordákat, hanem felszabadította Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Finnország és most Magyarország népét is. A halálos gyűrű egyre jobban szorul a

fasiszta dúvad fészke: Németország körül és közeledik a nap, amikor a szabadságszerető népek vasökökkel megadják majd neki az utolsó csapást és kitűzik Berlinben a győzelem lobogóját.

Hála és szeretet száll szívünkhöz: Sztalin marsall, a nagy hadvezér felé. Az ő páratlan hadvezéri talentuma biztosította a fasiszmus feletti győzelmet. Az ő bölcs kormányzása tette lehetővé, hogy mi magyarok, akik annyit vétettünk a szovjetnép és a Vörös Hadsereg ellen, mégis az ő kezükből kaptuk vissza szabadságunkat, az élethez való jogunkat.

A magyar nép élni akar ezzel a joggal és szabadsággal. Vissza akarja szerezni helyét a szabadságszerető népek családjában. Azt kívánja, arra törekszik, hogy ismét úgy beszéljenek róla, mint 48-ban, amikor a szabadságért hullatta a vérét és nem a zsarnokságért. Most is, mint akkor harcba száll a magyar nép, szent németellenes harcba és vére hullásával bizonyítja be, hogy méltó a szabadságszerető népek testvéri bizalmára.

Magyar Nemzeti Függetlenségi Front

Budapest népe!

Minden hálánk és köszönetünk a Vörös Hadseregé, mely felszabadított bennünket. A Vörös Hadsereg nem akarta elpusztítani fővárosunkat. Nagylelkű ajánlatot tett Budapest védőrségének, melyben szabad elvonulást biztosított minden magyar katonára számára.

A németek válasza az volt, hogy a hadtörténelemben is példátlanul galád módon legyilkolták a fehérlobogós orosz parlamentereket.

Ekkor indult meg Budapest igazi ostroma.

A fasiszta banditák, Szalasiék tették tönkre fővárosunkat. Miattuk hever évtizedek munkája romokban. Nincs kenyér, nincs víz, nincs villany, sokunk legközelebbi hozzátartozóját siratja.

Ily tragikus helyzetben, mint a miénk, nem volt még ország.

De élni akarunk és élni fogunk!

Budapest ismét főváros lesz. A szabad, demokratikus, független Magyarország fővárosa.

Hogy így legyen, könyörtelen harcot kell vívniunk a fasisztákkal. Meg kell valósítanunk a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban kiteljesedő legszorosabb nemzeti összefogást és erőnk minden megfeszítésével kell dolgoznnunk hazánk újjáépítésén.

E feladatok elvégzéséhez hív harcba minden igaz magyart a

Magyar Kommunista Párt

den újságíró, aki úgy érezte, hogy bele kell újra kapcsolódní a munkába, csak itt gyülekezhetett, és itt kapcsolódhatott be. Nagyon sokan voltunk.

Fizetést, azt hiszem, nem kaptunk. De akkor ez annyira másod-, sőt harmadrangú dolog volt; a legnagyobb fizetség az volt akkor, hogy élünk, vagyunk, és valami újhoz, valami széphez tudunk hozzákezdeni. Ennek örültünk elsősorban.”

A „Szabadság” c. lap megindulásáról *Kállai Gyula* is szól visszaemlékezésében:

„Az első pesti napilap megteremtése szintén a nemzeti egységfront politikájának szellemében fogant. Ez vezetett bennünket, amikor úgy határoztunk, hogy Budapesten, az ország szívében, ahol a munkásságnak a zöme élt, ne egy pártpolitikai lap jelenjék meg először, hanem egy demokratikus lap, amelynek szerkesztésében, munkájában az összes demokratikus pártok képviselői részt vesznek. Hogy milyen lap és milyen címmel jelenjék meg, erről a kérdésről már a Hungária körúton, a beszélgetésünk elején említett vezetőségi ülésen szó esett. Ott mi magunk között mérlegeltük azt a kérdést, hogy a Kommunista Párt a maga lehetőségeit – vagyis azt, hogy a felszabadulás pillanatában mi a talponkon voltunk, és mindjárt szervezett erőként jelentkeztünk és jelentkezhattunk – felhasználja-e arra, hogy mindjárt megindítsa a maga sajtóorgánumát. És úgy döntöttünk, hogy mi ezzel az előnnyel nem élünk. Azt mondtuk, hogy a párt lapját majd abban az időpontban kell megindítani, amikor a többi párt is megalakítja a maga szervezeteit, és amikor ők is képesek lesznek arra, hogy a saját lapjukat megindíthassák. Addig tehát mi is lemondunk a külön pártlap megindításáról. Ezzel szemben nagy szüksége mutatkozott annak, hogy egy demokratikus lap azonnal, amilyen gyorsan csak lehetséges, meginduljon Budapesten. A lapnak akkor központi mozgósító, iránymutató feladata volt. Ezt szolgálta a „Szabadság” abban az időben.

A lap nevét mi adtuk, mert abból indultunk ki, hogyha majd későbbi időpontban a párt lapját megindítjuk, a párt lapjának a címe nem lehet más, mint ami az illegális párt lapjáé volt, ami 1942 tavaszán indult meg, a „Szabad Nép”. Úgyhogy mi ezt a címet fenntartottuk a később megindítandó pártlapunk számára. A legtöbb pártnak azelőtt is volt lapja, és gondoltuk, hogy ők is megtartják a régi pártlapjuk címét. A szociáldemokraták a „Népszava” címet; a Független Kisgazda Pártnak korábban heti és más lapjai voltak, de hát magától értetődő volt, hogy ők is valami más napilapot indítanak, és a „Magyar Nemzet” megindítása is esedékes volt; a Nemzeti Parasztpártnak megvolt a lapja, a „Szabad Szó”, amit később aztán ők napilappá alakítottak át. Mi így, a címléhetőségeket figyelembe véve úgy láttuk, hogy az akkor megindítandó demokratikus lap, egész tevékenységi köre, munkája legjobban a „Szabadság” címmel jellemezhető. Igaz, hogy ez a Kommunista Pártnak a köszöntési formája és módja volt, de ugyanakkor ez rendelkezésre álló címléhetőség volt, és azt gondolom, hogy tényleg nagyon jól fejezte ki az akkori politikai törekvéseket is.

Ami a lap szerkesztőségének összetételét illeti, abban az időben nem értünk rá, hogy valami külön elveken gondolkodjunk, hisz politikánkból következett, hogy a lap szerkesztői munkájában minden demokratikus gondolkodású ember részt vehetett. És ténylegesen részt vettek a lap szerkesztésében nemcsak olyan

barátaink, akikkel a háború alatt már együttműködtünk, akiket régi politikai barátainknak tudtunk, tekintettünk, hanem olyanok is, akik abban a pillanatban álltak mellénk, és akiket antifasiszta érzelmű embereknek ismertünk; ezek intenzívebb politikai munkában korábban nem vettek részt, de most úgy látták, hogy nekik is ott a helyük a „Szabadság” szerkesztőségében, és dolgozni akartak. Többek között ilyen ember volt a „Szabadság” egyik szerkesztője, Zilahy Lajos író, aki tudvalevően a politikában, már ilyen pártpolitikai tevékenységben korábban nem vett részt.

A lap első szerkesztői Darvas József, Zilahy és én voltunk. Hárman végeztük a lap szerkesztési munkáját; azonkívül a szerkesztésben nagyon sok régi barátunk vett részt, így például Barcs Sándor, aki a háború alatt szintén harcosa volt a nemzeti függetlenségi gondolatnak; azonkívül több újságíró barátunk, fiatalabbak, idősebbek jöttek be a szerkesztőségbe, és mi szívesen láttuk őket.

A „Szabadság” olyan időpontban indult meg, amikor még Budapesten is folytak a harcok. A József körúton, ott, ahol most a „Népszabadság” szerkesztősége van, kezdtük meg a „Szabadság” című lap szerkesztését. Ez a nyomda az ostrom egész ideje alatt dolgozott. Ez a szerkesztőség és nyomda abban az időben az „Új Magyarország” és a „Függetlenség” című lapok szerkesztősége, illetve nyomdája volt. Amikor a körút felszabadult, mi egyenest ebbe a nyomdába mentünk, mert ott a fasiszták papírkészletet is halmoztak fel. A nyomdászok egy része szervezett munkás volt, de az Athenaeum Nyomdától kaptunk még nyomdászokat segítségül, és nyomdai szerkesztőket, így a lap megindításának nem volt semmi akadálya.

A lap jelentősége, mint mondtam, mindenekelőtt abban volt, hogy valósággal felrázta az embereket abból a dermedtségből, amelybe a fasiszmus utolsó hónapjaiban és az ostrom idején kerültek, felhívta őket a munkára, a társadalmi tevékenység megindítására, és ebben napról napra utat mutatott nekik.

Budapesten egészen március végéig nem volt más napilap, mint a „Szabadság”. A Magyar Kommunista Párt napilapja március 25-én indult meg. Ez azt jelenti, hogy körülbelül két és fél hónapon keresztül egyedül a „Szabadság” volt az a sajtóorgánium, amely napról napra szólt a közönséghez. El lehet képzelni, hogy ilyen súlyos helyzetben a lapnak milyen óriási jelentősége volt. A lakosság valósággal szétkapkodta a lapot, nem tudtunk elég példányt nyomni belőle. A rikkanások, amikor a nyomdából elindultak, nem tudtak eljutni 100–200 méter távolságra sem a szerkesztőségtől, mert a járókelők a kezükből kiszaggatták a lapokat; mindenki laphoz akart jutni. A Rádió ebben az időben nem működött, semmiféle hírközlő szerv nem volt, az emberek a külső világgal egyes-egyedül ezen a lapon keresztül tartották a kapcsolatot.”

A „Kriegstagebuch” 1945. január 26-i helyzetjelentése:

„Déli hadseregcsoport.

Az elreteszelési fronton kisebb betörések vagy támadások elhárítása. Az ellenség, úgy látszik, egy gépesített hadtestet vonultat fel, hogy utánpótlási vonalát ismét megnyithassa. A váli levágásnál elhárítás, saját előrehaladás nem volt. A hegyi térségben és dél felé előrehaladás a hegység utolsó keleti nyúlványáig.

Budapesten egy hónapon belül 64 repülőgép, 71 páncélos, 12 ágyú stb. semmisült meg. A Garam-fronton nincs újság. Lévánál élénk ellenséges mozgás. 300 ellenséges bevetés nappal és éjjel, 35–35 saját, ehhez Budapest ellátása.”

Malahov szovjet hadtörténész helyzetértékelése:

„Csapataink védelme állandóan erősödött, az ellenség erői pedig gyengültek. A január 24-től 26-ig tartó harcokban az ellenség páncélos hadosztályai igen nagy veszteségeket szenvedtek. A kevés mentőeszköz miatt nehéz volt a sérült német harckocsik és rohamlövegek gyors elvontatása a javító helyekre. Emiatt nagymértékben csökkent a páncélos egységek harcképessége. Január 26-án a német fasiszta csapatok védelembe mentek át.”

A „Kriegstagebuch” január 28-i bejegyzése:

„Déli hadseregcsoport.

A Balaton és a Duna között a déli fronton az ellenség erős ellentámadásai, melyeknél Hercegfalva elveszett. Az 5. SS-hadosztály nyugat felé tört előre, és ellentámadásokat hárított el. Az északnyugat felé előretolt élek ellen szintén ellentámadások; a saját erők itt védelembe mentek át. Székesfehérvár védelmére gyalogos erőket vetettünk be, hogy a páncélos erőket egy déli támadáshoz szabaddá tegyük.

260 ellenséges bevetés, éjszaka csaknem 200 saját Budapest ellátására. 100 tonna feletti szállítás történt. Komáromban finomítóknak rendben folyik tovább a munka. Védelmére léghárítót állítottunk fel.”

A 3. Ukrán Front csapatainak ellentámadásáról Malahov ezredes így ír:

„Csapataink támadása január 27-én 10 órakor kezdődött. A 104. lövész-, a 23. harckocsi- és az 5. gárda lovashadtest csapatai megrohmozták a IV. páncélos hadtest harcrendjeit. Elkeseredett harcok kezdődtek. Az ellenség kemény ellenállást tanúsított, mert még mindig több harckocsival és rohamlöveggel rendelkezett, mint a 23. harckocsi- és a 104. lövészhadtest. Este azonban a »Balck«-hadseregcsoport parancsnoksága – félvén a bekerítéstől – kénytelen volt a IV. SS páncélos hadtest »zsákban« harcoló csapatait Baracska, Pettend, Kisvelence vonalára visszavonni.

Sikeresen haladt csapataink déli szárnyának támadása is. Az ellenség ellenállásának megtörése és ellenlökéseinek visszaverése után egységeink az első napon 10 kilométert nyomultak előre, és a nap végén a 30. lövészhadtest Dunapentele D., Mélykút, Hantos D. terepszakaszon, a 133. lövészhadtest Nagylók, a 18. harcoksihadtest pedig Perkáta körzetében harcolt.”

Január 29-én az OKW főhadiszállásán még meglehetősen bizakodóan vonták meg a magyarországi hadszíntéren január második felében lejátszódott események mérlegét:

„A déli hadseregcsoport helyzetét saját csapatainknak a Balatontól északkeletre fekvő térségből való eredményes előretörése jellemzi. Tegnap (I. 28.) megindult az offenzíva a déli front ellen. Lehetséges az ellenséges erők összefogása a Dunától északra Pozsony irányában. A magyar térségben felvonultatjuk nyugatról a két páncélos hadtestet és a részben már megérkezett 356. gyaloghadosztályt, dél-nyugatról. Az elképzelés: ezekkel az erőkkel szétverni az orosz déli szárny erőit, saját erőinket Budapesten kiszabadítani, és ezáltal mintegy tucatnyi hadosztályt szabaddá tenni a keleti fronton való bevetésre.”

A január 29-i napi jelentés azonban, amely a legfrissebb harctéri fejleményeket rögzítette, a fenti elképzeléseket, terveket a realitások talajára szállította le:

„Déli hadseregcsoport.

A Balatontól délre betöréseket tisztítottunk meg. A Dunához vezető fronton az ellenség ismét előrejött. 25 páncélost megsemmisítettünk. Az 1. páncélos hadosztály és a 3. SS páncélos hadosztály készen áll az ellentámadásra. A Velencei-tó északkeleti szélén frontvonalunkat visszavettük.

Budapesten élesedett a helyzet. Vagy vissza kell vonni északnyugaton a frontot, vagy a hídfőállást két részre felbontani. 81 repülőgép van az ellátásra.

Egyébként 200 ellenséges és 100 saját bevetés, melyeknél sikerült kétszer eltalálni a dunaföldvári hidat és hat mozdonyt megsemmisíteni. A Budapesten leszállt »Storch«-ok nem tudnak visszajönni, így hiányoznak a budapesti szemtanúk jelentései.”

A január 30-i „Kriegstagebuch”-bejegyzés:

„Déli hadseregcsoport.

Magyar területen a 356. gyaloghadosztály 14 szerelvényét hóakadály tartóztatja fel, s felvonulásuk ezáltal elhúzódik. A Balatontól délre a 25. magyar gyaloghadosztály megtisztította szakaszát a betörésektől. A 3. páncélos hadosztály dél felé tört Dunapentele irányában, hogy az utánpótlási útvonalakat szabaddá tegye. 40 páncélost kilőttünk.

Az északi fronton az ellenséges támadások miatt egy figyelőállást vissza kellett vonni. Kiderült, hogy a megsérült dunaföldvári hídnál egy szilárd fahídról volt szó.

Budapesten a helyzet nagyon komolyra fordult. Nyomás nehezedik a nyugati frontra, úgyhogy a front közvetlenül a Várnál húzódik. Az előttünk fekvő jelentések szerint az utánpótlás helyzete kétségbeesítő. A végsőig folyik a harc. 79 repülőgép az ellátásra, 460 ellenséges bevetés.”

A január 31-i harctéri helyzet – a szovjet csapatok oldaláról:

„A 4. gárdahadsereg a fő irányban való támadással egyidőben az 1. gárda gépesített és az 5. gárda lovashadtesteket átcsoportosította Székesfehérvár északkeleti körzetébe, majd január 31-én Zámoly, Pátka terepszakasról csapást mért Székesfehérvár irányába. E csapás eredményeképpen csapataink elfoglalták Zámolyt, és behatoltak Székesfehérvár külső kerületeibe.”

És a február 2-i helyzetkép:

„Csapataink északi és déli támadó csoportosításai sikeresen törtek előre, február 2-án egyesültek, közös arcvonalat hoztak létre, és megkezdtek az ellenség üldözését nyugati irányban.”

A „Kriegstagebuch” 1945. február 4-i bejegyzése:

„Az ellenséget délen visszavertük. A Velencei-tótól délre mély betörés Seregélyes térségében. Székesfehérvártól északra saját előretöréseinket az ellenség felfogta.”

Három nappal később, 1945. február 7-én a „Kriegstagebuch”-ban így rögzítették a magyarországi harctéri helyzetet:

„Harcok Székesfehérvár térségében, az ellenség itt ismét keresztülhatolt a Margitvonalon. Budapesten hasonlóan mély betörést ért el a nyugati fronton; a Déli pályaudvar a kezünkben van. 16 repülőgép utánpótlásra.”

„A sapkára piros szalagot tűztek . . .”

A február 9-i bejegyzés a „Kriegstagebuch”-ban:

„A tavak között az ívet megrövidítettük. Budapesten élesedett a helyzet. A nyugati fronton történt betörés miatt a dunai frontot meg kellett gyengíteni; a magyarok átálltak az ellenséghez.”

Ami az utolsó mondatot illeti: 1945 január utolsó hetében egyre több magyar katonai egység tagadta meg a Wehrmacht és az SS egységei oldalán folytatandó harcot. E katonák körében növekedett azoknak a száma, akik egy lépéssel még tovább mentek: *a szovjet hadsereg oldalán akarták folytatni a harcot.*

Krupitzer Ferenc, a szentesi II/1-es huszárosztály volt katonája a magyar katonák megszervezésére így emlékezett vissza:

„Magyar egységek szervezése a budai harcok során vetődött fel. Úgy emlékszem, ezt januárban kezdtük meg, miután láttuk, hogy hetekig tartanak a harcok. A szovjet hadsereg vezetőségének az volt az elképzelése a magyar debreceni kormány megalakulása után, hogy meggyorsítsuk a budai harcokat, és lehetőleg vér nélkül minél előnyösebb helyzetben véghezvigyük a budai felszabadítást. Így került sor arra, hogy magyar önkénteseket szervezzünk, toborozzunk. Egyébként ezt elősegítette az, hogy a magyar Horthy-hadsereg tagjai tömegesen jöttek át a szovjet oldalra.

Elsősorban a fogságba került katonákból toboroztuk őket. Az önként ájtott, önként átállt katonákból szerveztünk önkéntes századokat. Először egy századot, azután másodikat, harmadikat. Összesen, ahogy emlékszem, körülbelül 12 századot szerveztünk így meg, amelyeknek nagy része bevetésre is került a Déli pályaudvar térségénél.

Általában két-három szakaszt állítottunk be egy-egy századba. Volt olyan eset, hogy egy-egy századra a létszám sok volt, de nem volt kettőre elegendő; akkor csak egy század, egy erősebb század lett. Ha viszont nem volt elég egy erős századhoz, akkor kevesebb. Egy századhoz, ahogy emlékszem, körülbelül 120–130–140 embert tettünk, ennél erősebb század is lehetett, de átlagosan úgy lehet venni, hogy egy-egy század 140 emberből állt.

Amikor fogságba estek a katonák, fegyver nélkül és rendkívül lerongyolódott állapotban jöttek hozzánk. Mikor megszerveztük őket – már akik erre vállalkoztak önkéntesen –, akkor kaptak maguk mellé egy szovjet összekötő tisztet; az összekötő tisztnek volt a feladata a megadott helyen, egy-egy villában a beszállás, ahol fertőtlenítés, fürdő, tisztálkodás, élelemellátás és ugyanakkor ruházat- és fegyverzetellátás is történt. Általában puskákat, géppisztolyokat kaptak.

Ezek a katonák magyar egyenruhában harcoltak továbbra is. Akiknek hiányos vagy rongyos volt az egyenruhájuk, azokét átcsereztük olyanoknak az egyenruhájára, akik nem vállalkoztak a harcra.

Volt jelvényük, ismertető jelük, a karszalag; vagy a fazonra, vagy a sapkára piros szalagot tűztek. Ez mutatta, hogy a magyar önkéntes századok valamelyikébe tartozik ez a katona.

Ezek a századok a megadott felszerelési hely és a pihenés után, miután kicsit rendbe jöttek, saját kérésük alapján bevetésre kerültek. Voltak olyan századok, ahol a legénység és a tisztikar kérte, ne vessék be őket testvéreik ellen, ők csak német szakaszhelyen kívánnak harcbavetést nyerni. Viszont voltak, akik kimondottan magyar szakasz ellen kívántak menni... Például, akik magyar szakasz ellen mentek, azok szinte kevesebb harccal nagyobb eredményt tudtak elérni. Átment egy-egy felderítő raj a magyar oldalra, és szinte egységesen hozott által egy-egy szakaszt; azok nem tudták, hogy ezek már a Vörös Hadsereg kötelékébe tartozó magyar egységek, akik mikor ott voltak, mondták nekik, hogy adjátok meg magatokat, és gyertek át. Úgyhogy azok olyan eredményesen működtek, hogy áthoztak egész századokat, szakaszokat majdnem testületileg, a tisztikarral együtt.

Teljesen, igen. Mert már a gyűrűben bent levő magyarok nagyon megunták a németeket és azt a helyzetet, ami akkor volt. A németekkel szembekerülő magyarok viszont igen kemény harcot vívtak, mert a németek nagyon ellenálltak.

A Déli pályaudvar többször cserélt gazdát, és a magyarok a Déli pályaudvar térségében harcoltak.

A szovjet parancsnokság igen elismerően nyilatkozott, nekem is ezt nyilvánították, mert velem tudták közölni úgy, hogy az mindenkinek szólt. Nagyon meg voltak elégedve és közölték, hogy igen derekasan helytálltak a magyarok, és elismerésüket fejezték ki. Azt is mondták, hogy többen kitüntetéset fognak kapni. Amikor ilyen kitüntetések voltak, a magyar egységeknél 40 vagy 50 fő kapott, úgy emlékszem.”

Kalászi György Csepelen, Fóton, Pestújhelyen harcolt, majd Kőbányán megsebesült. Átkerült Budára, a 12. hadosztály kórházába. Lábadozásakor beosztották a 12. hadosztály riadószázadához. A további eseményeket így idézte:

„A Krisztinavárosban, nagyjából a Böszörményi út vonalában, volt a mi harcálláspontunk. Ott bevártuk a szovjet csapatokat, ott kerültem fogságba.

A Böszörményi út 32. számú, nagy emeletes bankház volt az, amelyiknek az óvóhelyén volt a harcálláspontunk. Mint foglyokat kísérték bennünket le a gyűjtőhelyre, Hűvösvölgy környékére, a Tároगतó utcába. A további sorsunkra vártunk, amikor a szovjet parancsnokság épületéből kijöve, megjelent egy fiatalember, magyar katonaruhában, kozák sapkában, és nagy meglepetésünkre magyarul szólt hozzánk.

Harsány szóval szólott oda az utca két oldalán álló foglyokhoz – a foglyok között voltak katonák, csendőrök, rendőrök, tisztek, civilek, katonasorban levő civilek –, hangos szóval szólott: Magyar katonák és tisztek! (Nagyon jól emlékszem a kitételre.) Most a szovjet parancsnokság alkalmat ad arra, hogy az eddigi népellenes háborúban – pontosan nem tudom, hogy így fejtette-e ki, de így él emlékezetemben – elkövetett bűneinket leróhassuk. Jelentkezzünk a náci és a nyilas cinkosaik elleni harcra, és rövidítsük meg azt a sok szenvedést, amelyet Budapest népének, közvetlenül itt Buda népének a hosszú ostrom ideje alatt át kellett élnie.

Én egy régi gyerekkori pajtásommal álltam egy sorban, akivel már a szűrőállomáson találkoztam: Zsigmond János tüzérhadnaggyal; jó pajtások voltunk. Mikor ez a felszólítás elhangzott, összenéztünk. Önkéntelenül léptünk ki mind a ketten, de nem kellett sok idő, mert ahogy kiléptem én, meg kilépett a János barátom, és a csendőrsorból kilépett Tari főhadnagy, egykettőre meg is volt szinte az egész század létszáma. Amikor körülbelül 150-en lehettünk, Krupitzer elvtárs irányításával a szovjet parancsnokságra vonultunk. Ott a tiszteket külön vették, s megkaptuk a feladatokat. Érdekes volt, hogy körülbelül 10–12 tiszt jött össze, és azokat mindjárt szétosztották, két századtörzset alakítottak belőlük. Emlékszem a mi századunk megszervezésére. Nálunk négy szakaszt kellett szervezni, 25–25 fővel; minden szakasz élén egy tiszt állt, azonkívül a századparancsnok és a századtörzs, úgyhogy hat tiszt vett részt benne, jórészt mind zászlósok, tartalékos tisztek, tán az egyedüli tényleges tiszt a Tari főhadnagy volt. Ilyen elosztásban válogattuk

össze a szakaszoknak a tagjait. A felszólítás körülbelül 10 óra felé hangzott el, és a déli időszakban már kész volt a század, teljes létszámban. Ez február 6-án volt.

Azt hittük, hogy mindjárt harcba kerülünk. A század megalakulása után kaptunk egy szovjet elvtársat, egy lovas elvtársat, aki elvitt bennünket az akkori Svábhegyen levő divízió-parancsnokságra; a 481. számú divízió-parancsnokság volt az. Ott nagy szeretettel fogadták a századunkat, azonnal gondoskodtak elszállásolásunkról, az étkezésről, szórakozásról, tisztálkodásról.

Pontosan nem tudnám megmondani, hogy a Svábhegy melyik részén volt ez, valahol a volt Petőfi-üdülő környékén, nem tudom egész pontosan megmondani. Ott nagyon kellemes két napot töltöttünk el, igazán talán ez hozzájárult ahhoz az érzéshez, amely bennünket arra készítetett, hogy a vállalt feladatunkat száz százaléig teljesítsük a szovjet parancsnoksággal szemben. A divízióparancsnok, egy magasabb beosztású szovjet tiszt, nagyon kedves volt, nagyon sokat foglalkozott a századdal, még zenedélutánt is rendeztetett.

A divíziónak volt egy zenekara. Valcereket játszott, Csajkovszkij-muzsikát hallottunk, és igazán mondhatom, a sok nyomorúság, a sok szenvedés és kínlódás, budai ostrom után nagy felüdülés volt a számunkra. Maga a bánásmód, ahogy velünk bántak, akik tán két nappal előbb még mint ellenségek néztünk velük farkasszemet.”

1945 február első napjaira már világossá vált, hogy a IV. SS páncélos hadtest nem tudja elérni a kitűzött célt, a Budán körülzárt német és magyar egységek kiszabadítását.

A 3. Ukrán Front csapatai február 7-én elérték a Velencei-tó–Seregélyes–Enying–Balaton-szakaszt; a 4. gárdahadsereg jobb szárnya és közepe a Zámoly–Székesfehérvár vonalon építette ki állásait.

Budán végső szakaszába lépett az utcáról utcára, házról házra terjedő elkeseredett harc.

Ismét *Kalászi György* visszaemlékezését idézzük:

„A mi századunkat 9-én búcsúztatta el a divízió. A 9-e előtt való nap felszereltünk; minden harcos kapott egy-egy Mannlicher-puskát megfelelő mennyiségű lőszerrel, a tiszteket oldalfegyverrel látták el. Másnap reggel a század díszvonásban, tisztelegve búcsúzott a divízió-parancsnokságtól. A divízió-parancsnokság a búcsúzás órájában a tiszteket behívta egy kis uzsonnára. A zenekar búcsúztatott el bennünket. Mikor elbúcsúztunk a divízió tagjaitól, a zenekar állt a század élére, és úgy haladtunk keresztül a Széchenyi-hegy gerincén, nagyjából a Sashegy környékére február 9-én. Ott az első éjszakát a Liget utcában töltöttük készenléti állapotban, 10-én kaptuk meg a harci feladatot. Harci feladatunk az volt, hogy a Szent Imre herceg út túlsó oldalán, a Gellérthegy oldalán harcállást foglaló német csapatokat nyomjuk feljebb vagy próbáljuk megsemmisíteni. Tizedikén indult a század harcba. Az én századom körülbelül egy 3–400 méteres harci kiterjedésben, a Bakator utca környékén haladt, egész a Somlói útig. Ez a pár száz méteres előrehaladás a nagy ellenállás miatt körülbelül 3–4 óráig tartott. Nagyon kemény

ellenállásba ütköztünk, és szinte minden egyes kis házat, minden egyes villát külön kellett elfoglalnunk.

Az én századomnak körülbelül 15 fő vesztesége volt. Ezek mind elestek a Somlói út környékén, a japán követség elfoglalásánál vagy a Citadella ostrománál. Abban is részt vett a század. Erre 11-én került sor. A déli órákban elindultunk a japán követségről. A svéd követség közelében, a Rezeda és a Pipacs utca környékén, a Gellérthegy oldalában, ahol most a játszótér van, volt egy igen erős ellenállási góc, és ez a harcok folyamán rejtve maradt. Századunk egyik része a Gellért Szálló felé indult, a másik része pedig a Citadella alatti részeket fésülte át; ebből a rejtett német harcállásból igen erős tüzet kapott századunknak az a fele, amelyiknek részeként az én szakaszom is részt vett a harcban; ott körülbelül négy-öt elvtárs elpusztult. Sajnos, nyilvántartani nem lehetett őket, mert a harc sodra vitt bennünket feljebb, úgyhogy a századomtól is elszakadtam a szakaszommal együtt, és a fentebb említett divízió 3. századával együtt értük el 11-én az esti órákban a Citadellát.”

Az 1945. február 12-i helyzetet a „Kriegstagebuch” a következőképpen foglalta össze:

„Támadás a tavak között [a Balaton és a Velencei-tó között – Szerk.] déli és délkeleti irányban. *Jelentés Budapestről: most, 50 napi harc után, az ellenállás a vége felé közeledik.* Február 10-én az ellenség áttört a Gellérthegy és a Vár között. A Citadelláért folyik a harc, e között és a Vár között csak keskeny összeköttetés van. A légi utánpótlás többé nem lehetséges.”

És a budai harcokkal foglalkozó utolsó OKW-jelentés:

„Budapest helyőrsége, amely parancsot kapott a kitörésre, négy csoportban kitört észak felé.”

(Jegyezzük meg: a „Kriegstagebuch” február 15-i adatai szerint mindössze 100 főnek sikerült elérnie a német vonalakat.)

Kalászi György a Vár első szabad óráiról:

„Buda február 13-án, kedden szabadult fel. Bár a napok neveivel abban az időben nem sokat törődünk, a naplóból látom, hogy keddi napra esett. Az én élményeimben igen jelentőségteljes nap volt ez. A Vár környékének lakossága már kora reggel kitudult az utcákra; jártak-keltek, örültek a szabadságnak, a friss levegőnek. Nagyon sokan velünk, magyar katonákkal és a szovjet harcosokkal ismerkedtek, sok mindent kérdeztek. Eleinte talán el se tudták képzelni, hogy vége a náci uralomnak, megszűnt a nyilas terror. Minket egész ünnepi hangulat fogott el. A harcnak vége, a békés lakosság körében igen jól éreztük magunkat. Végeztük a feladatunkat: ez a környék átfésülése, az esetleg visszamaradt ellenséges egységek felkutatása lett volna, de egyet sem találtunk. Az ünnepélyes hangulatot azonban a déli időszak megbontotta. Megérkeztek a csapatok részére a »gulyáságyú«, és bizony, a harcosok részére érkezett »gulyáságyú« nagyrészt a sokat

BUDAPEST 1945 ELEJÉN

TANKAKADÁLYOK A DUNA-PARTON

NEM SOKKAL KÉSŐBB UGYANAZON A HELYEN MÁR SZOVJET KATONÁK ÁLLNAK ŐRT

A MARGIT KÖRÚT AZ OSTROM UTÁN

A KIÉGETT
KRISZTINA POSTAKÖZPONT

ÚJ FORGALOMIRÁNYÍTÓ
A NYUGATINÁL

HAZAKÖLTÖZŐK
A RÁKÓCZI ÚTON

NÉMET REPÜLŐGÉPRONCS
AZ EGYIK BUDAI LAKÓHÁZ
ÖTÖDIK EMELETÉN

A NAGYKÖRÚTON,
A NEW YORK-PALOTA ELŐTT

220000 00

száma:	619
családi és atóneve:	Derecskei Sándor
rel.d. fokozata:	1942 évi. I. 1. -101: övezetű: II. 1. -101: szabvány 1943 évi. V. 1. -101: tízedes
állományviszonya:	tényleges
csapatfőnöke:	10. honvédelmi ezred
állományfőnöke:	I. Zly. H. szed.
azonosítási száma:	0353 - 20 - 0111.
foglalkozása:	fm.
vallása:	ref.

A BUDAI ÖNKÉNTES EZRED EGYIK HŐSI HALOTTJA

SZOVJET KATONAI KITÜNTETÉS:
„BUDAPEST BEVÉTELÉÉRT.
1945, FEBRUÁR 13.”

szenvedett, éhező civilek fazékjaiba került, mert nekünk harcosoknak nem volt kedvünk ahhoz, hogy ilyen nagy nyomorban szenvedő lakosságot látva jóllakjunk a mi katonakosztunkkal; a nagy részét nekik adtuk át.”

Végül: néhány héttel később, 1945 március közepén a „Népszava” tudósítója beszámolt a lap olvasóinak Buda állapotáról. Találkozott egy szovjet katonával, aki a romokra mutatva így szólt:

– *Roszsabb, mint Sztálingrád.*

II

PEST ÉS BUDA AZ OSTROM UTÁN

A Pesten nagy lendülettel és lelkesedéssel megindult politikai szervezkedést úgyszólván egyetlen pillanatra nem akasztotta meg, nem vetette vissza, hogy a német páncélos ékek január 24-én alig 20 kilométerre megközelítették a belső budai ostromgyűrűt. Budáról időnként még lötték Pestet, de a főváros bal parti része már éledezett.

Népfrentpolitika

A Kommunista Párt széles körű nemzeti összefogást hirdetett. Ezt megvalósítani azonban nem volt könnyű.

Kállai Gyula a fővárosi nemzeti bizottságok és a Budapesti Nemzeti Bizottság létrejöttéről, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front politikájával szemben megnyilvánult ellenvéleményekről mondotta visszaemlékezésében:

„Budapesten is ismertté vált a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja. E program alapján kezdtük meg az együttműködést. Ehhez szeretném hozzátenni, hogy ebben az időben a népi szervek előbb alakultak meg, mint a koalíciós pártok helyi szervezetei, és ez ebben az időben teljesen érthető és szükségszerű volt. Budapesten mindenütt létrehoztuk a nemzeti bizottságokat. És a nemzeti bizottságokban természetesen részt vettek mindazoknak a pártoknak a képviselői, amelyek már a háború alatt is együttműködtek egymással, és most, felszabadulásunk pillanatában is készséget mutattak az együttműködésre. Úgyhogy Budapesten még sem a Szociáldemokrata Pártnak, sem a Kisgazdapártnak, sem a Nemzeti Parasztpártnak, sem a Polgári Demokrata Pártnak nem voltak központi szervei és kerületi szervezetei, amikor a város különböző helyein megalakult nemzeti bizottságokban ezeknek a pártoknak a képviselői, küldöttei már együttműködtek egymással.

Tehát alulról indult meg a politikai szervezet kialakulása. A lehető legdemokratikusabb volt, maga a nép hozta létre harc közben. Ennél demokratikusabb szervezeti forma és tartalom kialakulását nem is lehet elképzelni . . .

A politikai szervezet felépítése tehát alulról, a tömegekből kiindulva kezdődött el, és úgy haladt felfelé. A koalíciós pártoknak – a Kommunista Pártot nem számítva ide – csak a későbbi időkben jöttek létre a központi, kerületi, helyi szervezetei. Ez nagyon jellegzetes mozzanata volt a fejlődésnek. Mi a Tisza Kálmán téren a magunk pártszervezetein keresztül is segítettük a kerületekben létrehozni ezeket a nemzeti bizottságokat. A megalakuló pártszervezeteinknek

olyan utasításokat is adtunk, hogy hozzák ők maguk kerületenként létre a nemzeti bizottságokat, kezdjék meg ott a nemzeti bizottságokban és a nemzeti bizottságok körül tömöríteni a demokratikus erőket, és kezdjék el a munkát.

A pesti kommunista pártszervezetekben e demokratikus egységfront-politikával szemben volt ugyan ellenállás, volt más vélemény, de ezt nem nevezném komoly és számottevő ellenállásnak. Gondolok itt elsősorban a frakciókra. A frakciók természetesen a háború időszakában is tevékenykedtek, és tevékenységük különösen megélnéült 44-ben. Ezek a frakciók nagyon zavarták politikai munkánkat azzal, hogy a Kommunista Párt antifasiszta demokratikus egységfrontra törekvő politikájával szemben egy ultrabaloldali szektás politikai vonalat hirdettek.

Főleg a Demény-féle frakcióval volt sok baj. Ezt látva és tudva, pártunk 1944 őszén el is határozta, hogy felveszi e frakció vezetőivel a kapcsolatot, és beszélgetést folytat velük, hogy hagyják abba tevékenységüket. A találkozó létre is jött. Rajk László elvtárs még 44-ben tárgyalt Deménnyel, és a párt nevében nyomatékosan figyelmeztette: nagyon súlyos következményei lesznek a tevékenységüknek, hogyha ebben az országra nézve rendkívül kritikus időszakban is folytatják az egységbontó politikát.

Bizonyos meg nem értés mutatkozott teljesen becsületes, elvhű, kommunista embereknél is, akik nem egészen értették pártunk politikai vonalát ebben az időszakban. Itt nem volt szó másról, mint amit még később is tapasztaltunk, hogy sokaknál a felszabadulás az ő előzetes elképzelésük szerint a második magyar tanácsköztársaság azonnali megteremtését jelentette. Sok ilyen régi, 19-es elvtárs volt, akik őrizték 19 emlékét, és hát egy kissé abban a politikai elképzelésben éltek, amelyért fiatalkorukban harcoltak; most is azt képzelték, hogy mindjárt 45-ben nem egy hosszabb időre szóló demokratikus nemzeti egységfront-politika kerül majd napirendre, hanem azonnal a proletárdiktatúra megteremtése. De ezek természetesen egészen más előjelű emberek voltak, mint az előbbiek.”

Az egységfront-politika sikerének egyik fontos tényezője mindenesetre a két munkáspárt harmonikus együttműködése volt. Így, ezen az alapon vált lehetővé, hogy a koalícióban részt vevő pártok 1945 tavaszán a fővárosban a legfontosabb kérdéseket illetően rendszerint megegyezésre juthattak.

Kállai Gyula visszaemlékezését idézzük:

„A nemzeti demokratikus egységfront továbbélése Budapest felszabadulása után parancsolóan írta elő számunkra azt, hogy mindenekelőtt a két munkáspárt szervezeti és politikai egységét hozzuk létre és erősítsük. Itt az első lépés a felszabadulás után az volt, hogy 1945 januárjában megújítottuk azt a megállapodást, amelyet 1944 októberében az illegális körülményei között, a német megszállás idején a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetősége kötött egymással. Észterint a két munkáspárt a felszabadulás után is szervezeti és politikai egységben végzi a munkáját, későbbi időpontban pedig elő fogjuk készíteni a két párt szervezeti és politikai fúzióját, és megteremtjük az egységes forradalmi

munkáspártot. Erre azért is szükség volt, mert a Szociáldemokrata Párton belül a jobboldali elemek 44-ben és nyilván még a felszabadulás után, 45-ben is élesen elleneztek a megállapodást. 1945 januárjában a két párt felújította ezt a megállapodást, s ezt publikáltuk is a sajtóban.

Ahhoz, hogy a két párt így szervezetileg, politikailag harmonikusan együtt tudjon működni, az kellett, hogy minden fontos lépésünket egyeztessük, s politikai állásfoglalásainkat közösen alakítsuk ki. Ezért a két párt megbízta egyes tagjait azzal, hogy összekötő bizottsági üléseken ezeket a kérdéseket megvitassák, tisztázzák, konzultáljanak egymással, egyeztessék a lépéseiket. Ezek a bizottsági ülések működtek, és nagyon fontos szerepet tölthettek be. A többi párttal szintén felvettük a kapcsolatot. Ahogy létrehozták szervezeteiket, velük is voltak, ha nem is olyan jellegű rendszeres megbeszéléseink, mint a szociáldemokratákkal, ott nem működtek összekötő bizottságok, de azért lazább formában ezekkel is állandó összeköttetésben voltunk . . .

A négy vagy öt párt megbeszélései és megállapodása alapján, mint ismeretes, az első polgármester kiscgazdapárti volt, Csorba János, a Kiscgazdapárt vezetőségi tagja. Úgy határoztunk, hogy ő legyen az első polgármester.

A főkapitány Sólyom László lett. Korábban hivatásos katonatiszt volt, és a háború idején nagyon közel került a Kommunista Párthoz. Később a párt instrukciói alapján részt vett a katonai ellenállás szervezésében. Mi mint teljesen elvhű barátot tartottuk számon, számítottunk a munkájára; kipróbált harcosnak bizonyult. Mint ilyenre esett rá a választás, hogy szervezze meg a budapesti rendőrséget. A párt ugyanakkor, minthogy Sólyom László a politikai munkában nem volt nagyon jártas, egyik kipróbált és politikai harcokban tapasztalt tagját, Kádár Jánost küldte oda főkapitány-helyettesnek. És Budapest rendőrségének megszervezését ők ketten intézték.’’

Darvas József visszaemlékezése a Nemzeti Parasztpárt fővárosi szervezeteinek kipitérésére:

„Budapesten elsősorban a népi irodalom iránt érdeklődő értelmiségiekből lehetett Parasztpártot szervezni, ezek verődtek össze.

A pártnak a kezdő garnitúráját fiatal egyetemisták, főleg a Györfly-kollégisták adták – helyesebben egy részük, mert más részük a Kommunista Pártba ment be mindjárt az elején. Mindjárt hozzátennem, hogy ez a kettősség azután végig jelen volt a Parasztpárt életében: tehát a tiszántúli harcosabb szegényparaszti törzs és a budapesti szervezetnek ez az értelmiségi színezete – ez még évek múlva is úgy jelentkezett, hogy a párton belül örökös vitáknak a forrása volt. Talán mondanom sem kell, hogy a paraszti törzs radikálisabb, harcosabb volt; ez a pesti értelmiségi garnitúra, bár rengeteg jószándékkal, de egy csomó nacionalista színezettel is terhelt volt. A párt szervezése úgy indult el, hogy Farkas Ferencsel, aki a »Szabad Szó« igazgatója volt, s már a felszabadulás előtt is velünk dolgozott, és a Nemzeti Parasztpárt megalakításában is részt vett, vele és Somogyi Imrével, a később nagyon tragikus sorsú szobrász népfival hárman kezdtük el a szervezést. Lefoglaltuk az Operával szemben a Drechsler-palotát, mert valahol

azért kellett székházat teremteni. Ott azután szájról szájra szóló hírral egyre többen és egyre többen verődtek össze azok közül, akik valamilyen módon itt Budapesten a népi írói mozgalommal már addig is összeköttetésben voltak.”

Kiss Károly a Kommunista Párt szervezeti felépítéséről, a vezetőség munkamódszereiről, a főváros problémáinak megoldásáról a következőket mondta:

„Február 22-én Rákosi Mátyás Budapestre érkezett. A debreceni Központi Vezetőség március végéig, amíg a kormány Budapestre nem költözött, még működött. A tényleges vezető szerv azonban február 22-e után a budapesti Központi Vezetőség volt. Ekkor újra meghatároztuk a Központi Vezetőség osztályainak és apparátusának számát és helyzetét, miután a két vezetőséget most már egyesítettük. Hét osztályt szerveztünk a budapesti pártközpontban: a szervezési osztályt, vezetője Kovács István lett; a propagandaosztályt, vezetője Orbán László; megszerveztük a tömegszervezetek és a tömegmunka osztályát, ahová az ifjúsági mozgalom, a Nemzeti Segély és a sportmozgalom tartozott, Apró Antal vezetésével; a nőtítkárságot, a káderosztályt, vezetője Kiss Károly lett; a közigazgatási és közgazdaság-politikai osztályt Széll Jenő vezetésével, ahol a városi és községi önkormányzatok különféle gazdasági szervekben dolgozó munkájának irányítása folyt, s szövetkezeti ügyek tartoztak ide; végül egy gazdasági hivatalt szerveztünk.

Ez volt a párt felépítése, és ez a felépítés aztán huzamosabb ideig meg is maradt. A napi események akkor szükségessé tették az igen gyakori ülésezést. Mivel az első hetekben a vezetők szinte valamennyien a Tisza Kálmán téri központban dolgoztak, onnét jártak ki és oda jártak vissza. Naponta minden este volt megbeszélés, ahol meghatároztuk a következő napi tennivalókat. Előfordult ugyanis, hogy szervezési munkára küldött elvtársak a fővárosban eltűntek, illetve hadifogolyként szovjet katonai hatóságok őrizetébe kerültek. Csaknem minden esetben sikerült megtalálni és kiszabadítani őket. De ez szükségessé tette, hogy a Vörös Hadsereg budapesti parancsnokságával a kapcsolat napi kapcsolat legyen, és szinte naponta kellett valamilyen ügyben segítségüket, támogatásukat kérni.

Budapest teljes felszabadítása után a feladatok megnöttek. Akkorára már szinte naponta tárgyalások folytak. A legfőbb munka a fővárosi élet megindítása, megszervezése, a rendcsinálás volt. Új rendőrséget kellett szervezni! Ezzel Kádár János elvtársat és Ratulovszki János elvtársat bízta meg a párt.

A legtöbb gondot a lakásprobléma, az egészségügyi helyzet, az élelmezés okozta, bár ezen a téren időnként hathatós segítséget nyújtott a Vörös Hadsereg.

Legfontosabb feladatnak tekintettük az üzemi munka megindítását. A gyárakból nap mint nap jöttek a munkások; segítséget kértek, tanácsot kértek, mit csináljanak, hogy kezdjenek hozzá a munkához. Meg kellett keresni a gyárakban azokat az embereket, akik az akkori embertelen körülmények között hajlandók voltak elindulni, a termelőmunkát megindítani. A gyárak egy része félig leszerelt állapotban volt, egy más része a harcok, a bombázások következtében megsérült.

Az első időben fizetés nem volt. Valamiféle élelmiszer-juttatást biztosítottak egyes helyeken, és a Vörös Hadsereg segített a nagyobb gyárak munkásainak.”

ПРИКАЗ № 1

ВОЕННОГО КОМЕНДАНТА, БУДАПЕШТ

В целях поддержания нормальной жизни и порядка на территории г. БУДАПЕШТ

ПРИКАЗЫВАЮ :

1. Всем гражданским властям продолжать исполнение своих обязанностей.
2. Всем владельцам торговых и промышленных предприятий продолжать свою деятельность. Цены на товары, продукты питания и т.д. остаются такими, какими они были до прихода советских войск. Продажа спиртных напитков воспрещается, впредь до особого распоряжения.
3. Местным властям и гражданскому населению оказывать всемерную помощь в обеспечении нормальной работы школ, больниц, амбулаторий и других культурных и коммунальных учреждений и предприятий.
4. Богослужения в церквях и молитвенных домах отменяются бесприпятственно.
5. Местному населению сдать военному коменданту все имеющееся оружие, боеприпасы, военные материалы, военное имущество и радиоаппаратуру.
6. Все склады и складские помещения со всем наличным в них имуществом, принадлежавшие немецким и венгерским военным властям переходят в распоряжение Советского командования.
7. Хождение по улицам разрешается с 5.00 до 21.00 по местному времени.
8. В ночное время устанавливается обязательная светомаскировка.

Военный комендант - БУДАПЕШТ

Budapest katonai parancsnokának

1. SZ. PARANCSA.

A normális élet és rend fenntartása érdekében
Budapest város területén

ELRENDELEM:

1. Minden polgári hatóság folytassa kötelessége teljesítését.
2. Minden kereskedelemi- és iparvállalati tulajdonosa folytassa tevékenységét. Az áruk, élelmiszerek, stb. árak olyanok maradnak, amilyenek voltak a szovjet-csapatok bevonulásáig. A szeszitalok árusítása a további intézkedésig tilos.
3. A helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítse elő az iskolák, kórházak, orvosi segélyhelyek és egyéb kulturális intézmények és vállalatok szabályzerű működésének biztosítását.
4. Az istentiszteletek megtartásának a templomokban és imaházakban nincs akadály.
5. A lakosság köteles a birtokában lévő fegyvert, kézert, hadianyagot és egyéb katonai jellegű javakat és a rádiókészülékeket a katonai parancsnoknak bevizsgáltatni.
6. Minden raktár és raktárhelyiség, amely a német és magyar katonai hatóság tulajdonában volt, az összes benne található javakkal együtt, a szovjet-parancsnokok rendelkezése alá kerül.
7. Az utcai közlekedési 5.00-tól 21.00 óráig engedélyezem.
8. Éjjel kötelező a város elsötétítése!

Budapest Katonai Parancsnoka.

Csorba János, Budapest polgármestere 1945. február 11-én jelentést küldött Miklós Béla miniszterelnöknek Debrecenbe. Beszámolt Pest gondjairól, a fenyegető éhínség- és járványveszélyről.

Mielőtt a jelentést ismertetnénk, előjáróban jegyezzük meg: Csorba polgármester – és nemcsak egyedül ő – lebecsülte a Wehrmacht és az SS dunántúli ellentámadásainak jelentőségét (ha ugyan egyáltalában ismerte azok erejét és kiterjedését). A főváros közvetlen közelében dúló harcokban a szovjet csapatok szinte emberfeletti erőfeszítéssel, rendkívül súlyos véráldozatok árán állították meg a Duna nyugati partján mindenáron áttörni akaró német páncélos egységeket. A harcok leírásánál már említettük, itt megismételjük: 1945. január 25-én az SS „halálfejes” páncélos hadosztály már csak 20 kilométerre volt a budai ostromgyűrűtől!

Ebben a helyzetben – az offenzíva elhárítása érdekében, majd utána az esetleges újabb német támadásra való felkészülés céljából – a 2. és a 3. Ukrán Front katonái kénytelenek voltak felhasználni a front mögött élő magyar lakosság munkaerejét és anyagi javait. Budapest megmentése volt a cél, s a hadsereg biztonságára való tekintettel ezt a célt meg sem jelölhették!

Csorba polgármester jelentése:

„Miniszterelnök Úr!

A Budapesti Nemzeti Bizottság f. évi január hó 21-én Budapest székesfőváros polgármesterévé nevezett ki. Ezekben a napokban a főváros a teljes dezorganizáltság képét mutatta. Minden adminisztráció megszűnt, az emberek a pincékben voltak. De az élet követelte, hogy az organizáció megkezdődjék. Ennek folytán a Nemzeti Bizottság akként határozott, hogy a polgármesteri széket azonnal be kell tölteni, hogy ez legyen az új rend kialakulásának jegecesedési központja.

Ennek a jelentésemnek nem az a célja, hogy feltárjam azokat a nehézségeket, amelyekkel meg kellett küzdenem, mert azokról bizonyára megfelelő információkat kapott Miniszterelnök Úr. Van azonban néhány olyan súlyos probléma, melyet mindenképpen meg kellene oldani, nehogy helyrehozhatatlan szerencsétlenség szakadjon erre a sokat szenvedett milliós városra.

Budán még folynak a harcok, de értesülesem szerint ezek már nem nagy terjedelműek, inkább szívósan védelmezett ellenállási fészkek; ezenkívül a Vár, amelyik a földalatti kazamatáival még sokáig tudja magát védelmezni, továbbá a Gellérthegy és környéke. Mindez nagyon hátrányosan befolyásolja a helyzet alakulását. A harcoló csapatok nagyobb számban itt tartózkodnak Pesten, és nem alakulhat ki az a nyugalom, amely most már feltétlenül szükséges volna a katasztrófa elkerüléséhez.

Ahhoz, hogy az élelmiszerekkel megrakott szerelvények akadálytalanul futhassanak be Pestre és akadály nélkül mehessenek vissza újabb szállítmányért, mindekelőtt a vasúti forgalmat kellene megszervezni.

Előbb Békés vármegyéből az alispán kíséretében 16 vagonból álló élelmiszer-

vonat, majd később Makóról, Hódmezővásárhelyről és Orosházáról egy 22 vagonos szerelvény érkezett. Ezeknek a kirakása és elosztása meg is történt, azonban a szerelvények nem kaptak lokomotívot ahhoz, hogy visszamehessenek, és így a jelentős számú kísérő személyzet is Pesten rekedt. Nem is szólva arról, hogy az itt elfecsérelt idő alatt már újabb szállítmányok is érkezhettek volna a főváros lakossága részére. A pályatestek, értesülésem szerint, pedig most már olyan állapotban vannak, hogy a szerelvények akadálytalanul futhatnak Budapest felé. Semmiféle közvetlen veszély nincsen, mert a Duna zajlik, a hidak fel vannak robbantva, és így a német ellenállási fészkekből Pestet megtámadni nem lehet. Mindenképpen itt volna az ideje annak, hogy a kiéhezett lakosság élelmiszerhez jusson, mert az élelmiszer hiánya egész katasztrofálissá kezd válni. Az eddig kapott élelmiszerekből a kórházakat és egyes üzemek munkásait, meg a dolgozó tisztviselőket tudtuk némiképpen ellátni, a lakosságnak azonban már nem jutott. Olyan információkat is kaptam, hogy az utcán emberek összeesnek az éhségtől, sőt állítólag halálesetek is fordultak már ugyanebből az okból elő. Véleményem és tapasztalatom szerint az orosz hadsereg részéről ide egy erélyes városparancsnok kellene, és a forgalom megindításának semmiféle akadálya nem volna.

Ahhoz, hogy a város életéhez feltétlenül szükséges elektromos áramot Révész utcai telepünk kielégítő mértékben termelni tudja, ugyancsak meg kellene indulnia a szénszállításnak is, s ezen keresztül a vízszolgáltatást is biztosítani tudnánk. Véleményem szerint a szén szállító vonatok megindításának semmi akadálya nincsen, miután a salgótarjáni szénbányákban mintegy 110 000 tonna szén készen áll a szállításra. Az Alföldön pedig, egyedül Békés vármegyében, mintegy 200 vagon élelmiszer van, amely folyamatosan leszállítható volna Pestre, és így az éhínségnek elejét vehetnénk.

A másik probléma a székesfőváros belső közlekedése. Ez idő szerint a főváros összes üzemének nincs egyetlen teherautója sem, csupán néhány lófogatos kocsival rendelkezem. A lakóházakban időközben felgyülemlt a szemét. A városban egyes helyeken ezt kihordták a terekre, és így egész szeméthegek tornyosulnak. Néhány kisebb gőzlokomotívval a szemét kifuvarozása, valamint a több ezer ló-dög elszállítása megoldható lenne. De az orosz katonai parancsnokságnál nem sikerült keresztülvinni, hogy lokomotívokat kapjunk. A MÁV-nak két ilyen kisebb lokomotívja van. Az egyiket, azután, hogy kérelmeztük, ismeretlen helyre vitték, a másikat sem sikerült eddig megkapnunk. Teherautó nincs Pesten, de ha a roncsokból össze is állítanánk, akkor sem volna semmi biztosíték arra, hogy valamelyik harci alakulat nem venné-e azonnal igénybe.

... Miniszterelnök Úr! Mindezeket nem azért írom meg, hogy panaszkodjak, hiszen amikor a polgármesterséget vállaltam, tisztában voltam a nehézségekkel. Meg kell írnom azonban azért, hátha módjában lenne Miniszterelnök Úrnak magasabb orosz katonai hatóságoknál keresztülvinni, hogy megfelelő felhatalmazással Budapest egy erőskezü városparancsnokot kapjon, aki intézményesen igyekezne kielégíteni a harcoló orosz csapatok jogos igényeit, emellett azonban helyre tudná állítani Budapesten a személyi és vagyoni biztonságot, és lehetővé tenné, hogy az élelmiszer- és szénszállítások a főváros felé megindulnának. Ugyancsak elősegítené a belső forgalom zavartalan helyreállítását, és ezáltal megakadályoz-

nánk, hogy a legszörnyűbb katasztrófa szakadjon erre a milliós városra. Annál is inkább fontos volna ez, mert az időjárás erősen enyhül, a vízellátás a legnagyobb mértékben bizonytalan, és a napról napra erősödő éhínség mellett a legszörnyűbb járványok üthetik fel fejüket. Ha a fentiekhez kért segítséget az orosz parancsnokságtól meg tudnám kapni, hiszem, hogy az élet önmaga igyekezne önmagát regenerálni, és úrrá tudnék lenni a fenyegető nehézségeken. Az élet így is igyekszik megindulni. A munkát mindenütt megkezdik, sajnos azonban az általam kért segítség nélkül kilátásom sincs arra, hogy a bajokat megelőzzem.

Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar kormány teljes mértékben átérzi Budapest szörnyű helyzetét. Vidékről kapott információim szerint a kormánynak Budapest élelmezése tekintetében tett intézkedései mindenütt a legnagyobb megértésre találtak, és Budapesten szintén nagy megnyugvást keltettek.

Bízom abban, hogy a magyar kormány megtalálja a módját jelen levelemben foglalt kérelmem teljesítésének is.”

A közlekedésért

Budapesten az élet megindulásának talán legfontosabb feltétele a közúti közlekedés helyreállítása volt. A személy- és tehergépkocsik, valamint a városi autóbuszok nagy része a harcok folyamán tönkrement, az épségben maradtakat pedig a katonaság vette igénybe. (Ha véletlenül valahol, egy-egy üzemben maradt is néhány használható autó, nem volt üzemanyag.)

Maradt Budapesten és a peremvárosokban – Újpesten, Kispesten, Erzsébeten, Soroksáron – a villamosvasúti közlekedés, egykorú névmegjelöléssel a Beszkárt (BSZKRT – Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság) és a BHÉV (Budapesti Helyiérdekű Vasút). 1945 télutóján és tavaszán e két fővárosi közlekedési vállalatnak a régi, hagyományos tevékenységi köre szükségszerűen megváltozott. Először a hatheti ostrom és a nyilas terror, valamint az éhség áldozatait kellett eltemetni, az utcákon és a tereken felhalmozódott törmeléket kellett elfuvarozni, hogy megindulhasson a normális közúti forgalom.

A Beszkárt és a BHÉV gondjairól, nehézségeiről jelentette 1945. február 7-én a vezérigazgató-helyettes Budapest polgármesterének:

„Polgármester Úr!

A Beszkárt és BHÉV helyreállítási és üzembe helyezési munkálatai megindultak. A munkálatokat nagyban megnehezíti az, hogy az alkalmazottak szabad mozgása még nincs biztosítva, és hogy a vasút anyag- és szerszámkészleteit a megszálló csapatok igénybe veszik, illetve lefoglalják.

A villamosvasúti közlekedés helyreállítására részletes tervet dolgoztunk ki, amely az orosz katonai parancsnokság szándékainak is megfelelően elsősorban a gyárnegyedek, valamint a temetők és a szeméttelp kiszolgálását, továbbá a szén szállítását szolgálja.

A pálya megtisztítása a lakosság igénybevételével mindenütt folyik; ugyancsak megkezdődött a felsővezeték helyreállítása is. E téren azonban igen nagy feladat

hárul a vállalatokra, tekintettel arra, hogy a felsővezeték jóformán 100⁰/₀-os kárt szenvedett, tehát tulajdonképpen teljes újjáépítéséről van szó. Minthogy a kiképzett felsővezetékes személyzet létszáma nagyon csekély, továbbá a pótlásul szolgáló anyag nem áll rendelkezésre, e munkálatok igen hosszú időt fognak igénybe venni. Megkíséréljük a felsővezeték helyreállítási munkálataiba a magánvállalkozást is bekapcsolni; erre vonatkozóan a tárgyalásokat folyamatba tettük.

A helyreállítási munkálatok irányítását, végrehajtását és ellenőrzését, továbbá az anyagszállítást nagymértékben megnehezíti az a körülmény, hogy sem teher-, sem személyi gépjármű nem áll rendelkezésünkre.

A pályatest és a felsővezeték helyreállítása egymagában még nem biztosítja a villamosközlekedés felvételét, mert az Elektromos Művek a megfelelő hajtóenergiát ez idő szerint még nem tudja rendelkezésre bocsátani.

A helyreállítási munkálatok a leghamarabb megszállás alá került újpesti vonalrészeken vannak a legelőrehaladottabb állapotban, ahol az újpesti Árpád utcától (Víztoronytól) a budapesti Forgách utcáig (Rákospatakig) a forgalom megindítható lenne, ha kellő áram állna rendelkezésre. Az újpesti Phöbus Rt. hajlandó is lenne áramot szolgáltatni, de tudomásunk szerint az áramfejlesztéshez szükséges szén megszerzése körül váratlan nehézségei támadtak . . .

Vállalati alkalmazottaink közül mintegy 7000 jelentkezett eddig szolgálattételre, akiket elsősorban a helyreállítási munkálatok körül foglalkoztatunk. A munkában levők létszáma azonban állandóan ingadozik, mert szabad mozgás hiányában alkalmazottaink egy részét más célokra veszik igénybe.”

1945. február 11-én a vezérigazgató-helyettes részletes jelentést készített a Beszkárt és a BHÉV állapotáról. A jelentés fontosabb részei:

„. . . A vasúti pályatest az ostrom következtében jelentős terjedelemben megromlásra, illetve elhanyagolt állapotba került. A rongálódások mindemellett nagyobb nehézség nélkül helyreállíthatók. A legtöbb rongálódás a kőbányai, valamint a 28-as vonalon van. A helyreállítási munkálatokat késlelteti, hogy apróanyag- és szerszámkészletünk nagy része hiányzik, illetve még most is igénybe veszik.

Legtöbbet szenvedett felsővezeték-hálózatunk. A pesti oldalon levő mintegy 300 kilométer hosszú felsővezeték-hálózatnak közel 90⁰/₀-a teljesen tönkrement. A vezetéktartó oszlopok közül 200 a helyszínen megjavítható, míg 50 kicserélésre, illetve pótlásra szorul. Az oszlopkarók közül kb. 400 szorul javításra, 80 pedig pótlásra.

a) Eddigi helyreállító munkálataink eredményeképpen a Beszkárt-szárnyvonalon az újpesti vonal Újpesttől az Aréna útig felsővezetékkel szerelt üzemi állapotban van, innen a Berliini térig a pálya egyéb vontató járművel járható. Járható állapotban van a Teréz körút, József körút a Népszínház utcába csatlakozóan, a Népszínház utca, Teleki tér, Fiumei út, Kőbányai út a MÁVAG-, illetve a Ganzgyárig a BSZEM-nek szóló szénzállítás céljaira. Az Orczy tértől járható állapotban van a pálya az Orczy úton a Nagyvárad térig, az Üllői úton a Bihari útig.

b) A BHÉV vonalai közül a szentendrei vonal bal vágánya üzemképes, a jobb

vágány felszabadítása folyamatban van. A ráckevei vonal vágányain számos sérülés és rongálódás van. A helyreállításnál a fő nehézséget a zimonyi híd, valamint az Ócsai úti híd eltakarítása okozza. A nagyobb hidak, nevezetesen a csepeli és a dunaharaszti híd helyreállítása csak hosszú idő múlva lesz lehetséges . . .

... *Üzemfelvétel:* a) A Beszkárt-üzemet ez ideig csak Újpesten a Víztorony-Árpád út-Újpest vasútállomás-Váci út-Forgách utcai visszafogó útvonalon vetjük fel. A forgalom február 7-én, 8-án és 9-én több járatral megindult, azonban február 10-én 9 óra 5 perctől kezdve áramhiány miatt leállt. A járat jelzése 55-ös, forduló ideje 40 perc, a forduló hossza 9 kilométer volt . . .

Tervezett üzemfelvételi sorrend: Megkezdtük a jegykészletek összeírását és felvételét, a bevezetendő tarifára vonatkozóan pedig javaslatot dolgoztunk ki. Kidolgozás alatt áll a pálya rendbehozatala után bevezetendő közúti vasúti forgalom, mind útvonali, mind viszonylatkezelési szempontból. Alapelve a gyárnegyedek, temetők, szemételep kiszolgálása lesz.

A BHÉV tervezett üzemfelvételi sorrendje a következő:

Budapest-Vágóhid-Pestszenterzsébet,

Ferencz József laktanya-Cinkota,

Cinkota-Gödöllő,

Pestszenterzsébet BHÉV-Dunaharaszti."

A Beszkárt igazgatósága február 15-én jelentette Budapest polgármesterének:

„Polgármester Úr!

Jelentjük, hogy a Budapest Székesfőváros Elektromos Művei, illetve a MÁV kivánságához képest a Váci úton, a Kádár utcánál a MÁV-Nyugati pályaudvarral vágányösszeköttetést létesítettünk a szén- és áruszállításnak vonalainkon keresztül való átvontatására. Ez a bekötés a mai napon gőzvontatásra alkalmasan elkészült."

A Községi Temetkezési Intézet 1945. február 21-én azt kérte Csorba polgármestertől, hogy a temetéseknél mellőzhessék a koporsók használatát, tekintettel arra, hogy

„a koporsógyarak jelenleg semmiféle szállítást teljesíteni nem tudnak, és így a felek részéről felmerülő szükségletet fedezni nem áll módunkban. Tartalékoltunk kb. 300 db koporsót ideiglenes kiszállítás céljára, melyekben a halottakat a lakásból vagy kórházból a sírig tudnánk szállítani. A sírba tétel a család által adott göngyölegben történék."

Kitűnt azonban, hogy a Községi Temetkezési Intézet a melegebb idő beállta előtt nem képes a régi apparátussal a ki- és elhantolásokat elvégezni. 1945. március 15-én a polgármester a budapesti rendőr-főkapitányhoz fordult segítségért:

„. . . Felkérem Főkapitány Urat, hogy a temetői sírásói munkák ellátására további intézkedésig, de legalább három heti időtartamra, 200 főnyi nyilas munkásszázadot a Duna-balparti köztemetők igazgatóságához (Kerepesi úti köztemető) kivezényelni szíveskedjék . . ."

„Voltam bent a gettóban. Az volt a legszörnyűbb, a gettó. Az utcákon, tereken egyébként is mindenütt temetetlen holttestek, lódögök fantasztikus mennyiségben feküdtek, de ami a gettóban volt, azt nem lehet úgy egyszerűen elmondani, szóval érzékeltetni. Sok dokumentumfilmet láttam azóta a különböző koncentrációs táborokról, de meg kell mondanom, tán még azokat is felülmúlta a pesti gettóbeli látvány. Üzlethelyiségekben máglyákba rakták fel – magyarul mondvá felstószolták – a hullákat, egész a plafonig. Tudtuk, hogy ennek mi lesz a következménye; megenyhült az idő, s locspocsos téli idő lett. Amíg a hullák megfagyott állapotban vannak, csak-csak; de hogyha megenyhül az idő, akkor féltő, hogy tifuszjárvány tör ki. Megszerveztük a hullák kihordását. Fogadtunk embereket, de azt nem lehetett józan fejvel csinálni. A szovjet emberektől kaptunk rengeteg italt, és itattuk ezeket az embereket, meg kell mondani, ettünk és itattuk. Kétkerekű hordárkocsikra raktak föl 8–10 hullát – ezek persze csontig soványak voltak –, és kitölték a Corvin Áruházba. A Corvin Áruház kiégett, üres volt, és ott gyűjtöttük egész nap össze a hullákat, százzámra, ezerszámra is talán. A Józsefvárosi pályaudvaron pedig szereztünk egy kis kávédaráló mozdonyt, ahhoz hozzákapcsoltunk 4–5 tehervagont, és hogy a szörnyűségeket egy kicsikét mellőzzük vagy csökkentjük, éjjel végeztük a dolgot. Akkor betolatott a Népszínház utcán keresztül a vonat a Corvin elé, a régi 28-as villamos végállomásához, és ott rakták meg a vagonokat hullával. Vittük a Kerepesi temetőbe. Amikor a Pongrácz útnál fönt a felüljáró hidat megjavították, attól kezdve már a Rákosi temetőbe vittük ki. Nemcsak a hullahordókat, hullaátrakókat kellett itatni a Corvinnál, hanem a hullatemetőket is, mert azt bérért nem lehetett csinálni, az olyan idegfeszültséget jelenthetett a számukra.”

A Temetkezési Intézet 1945. március 16-án jelentette a polgármesternek:

„A polgármester úr intézkedésére a Beszkárttól a X. ker. Újköztemetőbe történő halotyszállítás céljára hetente – kedd, csütörtök, szombat – három szerelvényt kaptunk.

Az ideig, amíg a Kerepesi temetőben a sírhelyek árai nem emeltettek fel, a fent említett három szerelvényel a halotyszállítás akadálytalan lebonyolítása lehetséges volt. Most, hogy a Pesten elhunytak túlnyomó többségét a X. ker. Újköztemetőbe kell szállítani, ezen három szerelvény befogadóképessége nem bizonyul elegendőnek.

Tegnap, f. hó 15-én technikai okokból kifolyólag – ugyanis a Beszkárt kezelésében levő mozdony javításra szorult –, a szerelvény kiállítása elmaradt, és így 166 halott maradt vissza a Corvin Áruházban levő gyűjtőhelyen. Ha a Beszkártnak sikerülni is fog szombatra, 17-re a szerelvényt kiállítani, úgy akkor is lehetetlen lesz a jelenleg tárolt halottak és az addig még összegyülemlő, kb. ugyancsak további 200 halott berakása. A polgármester úr utasítása szerint a 17-ét követő szerelvényt csak kedden, azaz 20-án köteles a Beszkárt kiállítani, így tehát féltő, hogy az ideig 400–500 halott gyülik össze.

Tisztelettel kérjük polgármester urat, hogy a mindenkor előfordulható műszaki hibákra való tekintettel részünkre egy-két rendkívüli szerelvény beállítását lehetővé tenni szíveskedjék, mert a halottak idejekorán való kiszállításáért – különös tekintettel a beköszöntött melegebb időjárásra – a felelősséget máskülönben vállalni nem áll módunkban.”

Súlyos gondot jelentett a hónapokon át felhalmozódott szeméthegeyek elszállítása is. A budapesti központi városházán működő Egészségügyi Rendkívüli Tanács 1945. március 12-én a következő átiratot intézte Budapest polgármesteréhez:

„Köztereken levő szemétmennyiségnek a városon kívül való területre szállítása nem történik kellő gyorsasággal. Néhány nap múlva, a melegebb idők beálltával, a köztereken levő szeméthalmazok közegészségügyi szempontból a legnagyobb veszélyt rejtik magukban. Csak a VIII. kerületben hozzátétőleges becslés szerint

Rákóczi téren 100 vagon,
Kálvária téren 110 vagon,
Teleki téren 150 vagon,
Tisza K. téren 50 vagon,
Bókay János u. 40 vagon.

De a főváros más kerületeiben is hasonló mennyiségben található szemét köztereken. Feltétlenül szükséges tehát, hogy megfelelő szállítóeszközök fokozottabb igénybevételével, vagy a kötelező munkaszolgálat felhasználásával ezekről a szemétkerakodó-helyekről a szemétmennyiséget megfelelő helyre elszállítsák.”

Az éhezőkért és a gyerekekért . . .

A fővárost éhínség fenyegette. A Magyar Kommunista Párt január 9-i felhívására megmozdult a vidék, elsősorban a Tiszántúl népe, és – mondhatjuk – erején felül, ingyen sietett Budapest megsegítésére. (Lásd feljebb Csorba polgármester február 11-i jelentését.)

A debreceni Nemzeti Segélyakció Szervező Bizottsága a következő felhívást adta ki:

*„Valamennyi nemzeti bizottságnak,
vármegye és thj. város főispánjának,
egyházak vezetőségének!*

A németek által háborúba kényszerített s galádul kifosztott ország sorsa a háború szörnyűséges valóságában teljesedett be, és most roskadozó vállal kell viselnünk egy bűnös háború minden fájdalmas büntetését.

Óriási feladatok várnak sürgős megoldásra. Ezek sorában első helyen kell hogy álljon a felszabadult iparvidék: Miskolc, Diósgyőr, Ózd és Salgótarján éhező, fázó, nyomorgó lakosságának megsegítése.

Sürgős segítségre van szükség mindenekelőtt azért, mert szerencsétlen magyar testvéreink, kiket nemcsak egy társadalmi rendszer, nemcsak az elmúlt 25 év minden nyomorúsága, tervszerű pusztítása, hanem a menekülő németek dühe,

bosszúja is a legközvetlenebbül sújtott, *éheznek* a szó legmeztelenebb valóságában.

De sürgős ennek a feladatnak a megoldása azért is, mert a keserves évszázadok vajúadásából, és sajnos, vesztett háború árán megszületett népi demokratikus Magyarország sorsának további alakulásában nem közömbös a *nemzeti segélyakció* sikere. Nemcsak azért, mert „az éhes gyomor rossz tanácsadó”, hanem és elsősorban azért, mert a demokratikus Magyarország nem indulhat új életbe azal a terheléssel, s nem tűrheti arcán azt a szégyenfoltot, hogy országunkban ezrével, tízezérel legyen éhező gyermek, rongyokban didergő asszony, nyomorúságtól elerőtlenedett karú férfi éppen ott, ahol a bányák, gyárak dolgozói fegyverrel a kezükben harcoltak a fasiszta németek s hazaáruló bérenceik ellen, és védtek meg az óriási értékű és az ország újjáépítésében nélkülözhetetlen gyári, üzemi felszereléseket.

A debreceni Nemzeti Bizottság által kiküldött Nemzeti Segélyakció Szervező Bizottsága felkéri valamennyi nemzeti bizottságot, főispánt, egyházakat, politikai pártot, szakszervezetet stb., hogy minden faluban és városban a nemzeti bizottságok, vagy ahol még nincs, ott a község vezetősége *állítson fel nemzeti segélyakció-bizottságot*.

Ezt a bizottságot a társadalmi és politikai súllyal rendelkező demokratikus személyekből célszerűen úgy kell összeállítani, hogy abban a politikai pártok, egyházak s más létező társadalmi szervek képviselve legyenek, akik a maguk működési területén gondoskodni tudnak minden társadalmi réteg megmozgatásáról az akció sikere érdekében.

Ez a bizottság szervezzen és indítson meg haladéktalanul erős propagandát újságban, röpcédulák, falragaszok által, egyházakban, politikai pártokban, szakszervezetekben, hivatalokban, szószéken, népgyűlésen, iskolákban stb., hogy a helyi bizottságban kezdeményezett nemzeti segélyakcióba mindenki szívvel-lélekkel haladéktalanul kapcsolódjék bele.

Ha van rá mód és lehetőség, irodalmi esteket, színelőadásokat, társadalmi összejöveteleket, táncdelutánokat is kell rendezni, ott a nemzeti segélyakciót népszerűsíteni s a jövedelmet a segélyakciónak felajánlani.

El kell érni, hogy minden üzem munkássága, minden hivatal tisztviselőjára ajánlja fel önként fizetésének 5–10%-át a nemzeti segélyakciónak.

Szükséges gyűjtőíveket kibocsátani. A gyűjtőívet saját hatáskörben készítse el. A politikai pártok, iskolák, Demokratikus Ifjúsági Szövetség tagjainak bevonásával minden házat, tanyát, minden családot fel kell keresni, s az adományokat összegyűjteni.

Gyűjteni kell elsősorban *élelmiszereket*: búzát, lisztet, zsiradékot, cukrot, babot, borsót, kukoricát, tojást, vaját, füstölt húsneműeket, konzervet, de ha lehet, élő állatot is stb., továbbá ruhaneműeket s pénzt.

Az adományok minden községben, városban megfelelő raktárhelyiségben, lehetőleg zsákokban vagy ládáknak helyezendők el. Nagy gondot kell fordítani a szakszerű tárolásra!

A polgárőrségek által biztosítani kell a raktárak feltétlen eredményes őrzését. Bár a kormány ebben a kérdésben az orosz katonai hatóságokkal generális meg-

állapotást köt, célszerűségi és udvariassági szempontok megkívánják, hogy mindenütt a helybeli katonai parancsnokságokkal karöltve, azok tudomásával, sőt bevonásával történjék a raktárak őrzése.

A községekből a már raktárakban levő adományokat nagyobb központokba, járási, megyei székhelyekre kell lehetőleg önként vállalt fuvarokkal szállítani. Ez a centralizáció vegye figyelembe a már használható vasutakat s a közutak használhatóságát az elszállítás megkönnyítése érdekében.

Kérjük a nemzeti bizottságokat, hogy a begyűjtött pénzösszeg nagyságáról s az adományok mennyiségéről részletezve (pl. két vagon búza, 46 kg zsír stb.), az esetleges elszállítási javaslattal együtt a debreceni Nemzeti Segélyakció titkárságának (cím: Debrecen, Batthyány u. 9. szám) haladéktalanul értesítést szíveskedjenek küldeni.

Az éhező vidékek megsegítése az ország ügye!

Kétszer ad, ki gyorsan ad!"

Farkas Pál, a nyíregyházi „Magyar Nép” szerkesztője a segítő akcióra így emlékezik vissza:

„1945. február 6-án jelent meg az első felhívás: »Segítsünk Budapest éhező népén!« Megindult Szabolcsban a gyűjtési mozgalom. Mindenki adjon, mindenkinek adnia kell! Szegénynek, gazdagnak egyaránt. Lisztet, terményt, babot, borsót, burgonyát, hüvellyest, főzeléket, zsírt, szalonnát, étolajat, minden olyan élelmiszert, amire az éhező Budapestnek szüksége van.

Az első szállítmány elindulásáról február 10-én adott hírt a »Magyar Nép«. A főváros éhező lakosságának 10 vagon élelmiszert indított útnak Nyíregyháza. A vármegye egész közönsége, a tanyak lakossága és Nyíregyháza népe a lehetőség határáig elmenő áldozatkészséggel sietett a főváros éhező lakosságának segélyezésére. A MÁV-állomáson csütörtökön reggel már 10 vagon élelmiszer állott készen az indulásra. A gyűjtési mozgalom tovább tart. Szekerek, targoncák, kézikosarak érkeznek percenként a Városháza udvarára. Lisztet, babot, borsót hoznak. Ne várjon adományával senki, akár szegény, akár gazdag! Az adományokat a Városháza udvarán, az 51-es szobában gyűjtötték össze.

1945. március 15-én a »Magyar Nép« fejcím alatt kérdi: »Mit tettél már az éhező budapesti gyerekekért?«

Március 31-én jelenti a »Magyar Nép«: naponta 30 vagon élelmiszer érkezik Budapestre. Csupán Szabolcs vármegyében több mint kétezer vagon burgonya vár elszállításra, és gondoskodás történik arról, hogy a szállítások folyamatosságában ne következzen be zavar. Remélhető, hogy az állandóan fokozódó magyar élelmiszer-szállítások és a Szovjetunió segítsége következtében a főváros ellátása sem lesz rosszabb a vidéki városokénál. Egy pár vidéken felszökött feketeárak gyors bukása is várható.”

1945. március 1-ig 152 vagon élelmiszert kapott Budapest. Mai szemmel nézve ez egy milliós főváros ellátására jelentéktelennek tűnik, de akkor – és ez nem túlzás – az éhhaláltól mentette meg Budapest lakosságát.

Gondoskodni kellett a budapesti gyerekekről: ismét a vidék áldozatvállalására volt szükség. 1945. február 22-én a Nemzeti Segély felhívást tett közzé:

„Most a budapesti gyermekek megmentése a következő feladat. Ezek a gyermekek élelem és részben szülői gondozás nélkül ténferegnek a romoktól borított pesti utcákon . . .

. . . A Nemzeti Segély kiadja a jelszót: Mentsük ki a nemzet fiatalságát az éhség és járványok poklából. Ne hagyjuk elveszni a nemzet virágát! Ne legyen család, amely ne vállalná legalább egy budapesti kisleány vagy kisfiú elhelyezését!”

Halló Etel (Debrecen) visszaemlékezése:

„A Nemzeti Segély Budapest felszabadulása után gyermekeket hozott le Debrecenbe. Ez megint nagyon szép élmény volt, mert felhívást adtunk ki a lakossághoz, hogy vállaljanak budapesti gyerekeket, és nem tudtak annyi gyereket lehozni az elvtársak, hogy elég lett volna . . . Veszekedtek a gyerekekért . . . Sajnos, akkor még voltak, akik hátráltatták a vasútnál a szállítmányok érkezését. Emlékszem, februárban, nagyon hideg volt, napokig kint voltunk, és vártuk, és itt vesztegelt a vonat, ott vesztegelt a vonat . . . A végén nagyon-nagyon elcsigázva jöttek meg. Jöttek a szállítmányban, azt hiszem, két vagonban, olyan gyerekek, akik egy sárga csillaggal jelölt otthonból jöttek. Mindennek lehetett őket mondani, csak élő gyerekeknek nem. Kis nyűszítő, csont-bőr élőlények voltak, beszélni nem tudtak, tele vitaminhiányos kiütésekkel. Végre, késő este érkeztek meg, nagy hófúvásban, és ezeknek is Sántha Kálmán adott legelőször helyet a klinikán. Kiürített több helyiséget, gyerekágyakat raktak oda be, és fél éjszaka hordtuk a gyerekeket, Sántháék és mindenki, aki mozogni tudott. Annyira soványak voltak, hogy a tízéves gyerekekből egy ilyen gyerekágyba hármat is nyugodtan el lehetett helyezni, hogy kezelésbe vegyék. Előbb csak folyadékkal meg injekciókkal tudták őket táplálni.”

Farkas Pál a „Magyar Nép” tudósításait idézi:

„1945. március 20-i számunkban jelentjük be, hogy 1200 budapesti gyermek érkezett Nyíregyházára. A nyíregyházi vasútállomáson nagy a sürgés-forgás, most érkezett az az 1200 budapesti gyerek, akiket Nyíregyháza városa és Szabolcs vármegye vállalt. A gyerekek elkínzott, öregesen komoly arcán számtalan átélt borzalom és az éhezés napjainak szörnyűsége tükröződik. Vidéken jók a bácsik, mert enni adnak a budapesti gyerekeknek – mondja a kis Komlós Szonja.

A 11 éves Kiss Sándor a Damjanich utca 34. szám alól került Nyíregyházára. Koravén gyerek, úgy beszél, mintha legalább 40 éves lenne. Igazán minden budapesti gyerek megköszönhetné, hogy a vidék segített rajta – mondja. – Ezt feltétlenül tessék beleírni a lapba, meg azt, hogy a pesti gyerekek nagyon hálásak a segítségért. Egy kislány áll előttem: Engem még tessék megírni. Guttmann Etel vagyok, öt testvéremmel együtt jöttem. Én 14 éves vagyok, testvéreim 12, 10, 9,

ÚJ PLAKÁTOK A PESTI UTCÁN

A FELSZABADULT TERÜLETEK LAKÓI SZOVJET FRONTÚJSÁGOT OLVASNAK

ILLEGALITÁSBÓL VISSZATÉRT KOMMUNISTÁK EGY CSOPORTJA.
BALRÓL JOBBRA: FERI SÁNDOR, WEIL EMIL, TÖMPE ELLI,
HOLKA KÁROLY, PÉTER PÁL, MÉSZÁROS FERENC

A VÁROSMAJORI NYILAS POGROM.
AZ ÁLDOZATOK EXHUMÁLÁSA
ÉS A HOZZÁTARTOZÓK

AZ ELSŐ PESTI NÉPBÍRÓSÁGI ÍTÉLET
VÉGREHAJTÁSA AZ OKTOGONON
1945. FEBRUÁR 4-ÉN

8 és 6 évesek. Az éhenhalástól és a járványoktól mentett meg bennünket ez az akció. Örökre hálás maradok azoknak, akik csinálják.”

Az egri Nemzeti Bizottság 1945. március 23-án a következő levelet intézte a Nemzeti Segély budapesti központjához:

„Az egri Nemzeti Bizottság az »Igazság« című demokratikus néplappal karöltve Eger és Eger város környékén levő községek lakosaihoz felhívást intézett Budapest gyermekeinek megmentésére.

A felhívás következtében Eger megyei város, Maklár, Recsk és Mezőtárkány község ez ideig 268 gyermek ellátását vállalja, a helységekben családokhoz való kihelyezés útján. Tisztelettel felkérjük, szíveskedjék az egri Nemzeti Bizottsággal haladéktalanul összeköttetésbe lépni, és gondoskodni a 268 gyermek Egerbe való leszállításáról, illetve Füzesabony állomásról 100 gyermeknek Mezőtárkány, 51 gyermeknek Recsk, 87 gyermeknek Maklár községekbe, meg 30 gyermeknek Egerbe való irányításáról intézkedni.

Egyben tisztelettel közöljük, hogy a Nemzeti Bizottságnál az »Igazság« című lap bejelentette, hogy a megindult pénzbeli segélyezés eredménye 14 206 P, mely a segélyakció rendelkezésére áll, és azt a nemzeti segélyakció által megjelölt módon Budapestre felküldhetjük, vagy Egerbe a nemzeti segélyakció által megjelölt helyre átutaljuk.

A budapesti gyermekek és éhezők részére gyűjtött élelmiszereket a jelenleg Egerben tartózkodó és a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének konyhája részére élelmiszert szállító bizottságnak Budapestre való szállítás és az ottani segélyakció rendelkezésre való bocsátására kiadtuk.

Úgy a gyermekek elhelyezésére, mint az anyagiak gyűjtésére erőteljesebb akcióba kezdünk.

Jelen levelünk igazolására és a gyermekek érkezésére vonatkozó választ tisztelettel kérjük.”

Budapest megmenekült az éhínségtől. 1945 március végéig azonban még a legszükségesebb kalóriamennyiség biztosítása is nagy nehézségekbe ütközött. Különösen Budán volt súlyos az élelmezési helyzet. A Budai Közigazgatási Kirendeltség vezetője jelentette a polgármesternek 1945. március 28-án:

„Polgármester Úr!

Buda lakosságának élelmiszerekkel való ellátása az ismert nehézségek miatt egyelőre másként nem történhet, mint a lakosoknak közkonyhák útján való étkeztetésével.

Az étkeztetési akció sürgősségére való tekintettel a közellátási szervek felállításával egy időben szükségkonyhákat létesítettem, ahol a ráutalt lakosság a rendszeres étkeztetés bevezetéséig már eddig is étkeztetésben részesült. Élelmiszereket utaltam ki kórházaknak és intézményeknek is betegeik részére.

Ez idő szerint 18 szükség-népkonyha működik, ahol naponként 10 000 ebéd kerül kiosztásra.

Az ellátott kórházak és intézmények száma 19, az ott ellátottak száma 1000.

Folyó évi április 1-től az étkeztetés hatósági jegyrendszer mellett – úgy, mint a pesti részen – fog történni, az egész lakosságra való érvénnyel.

A már beállított, eddig működő konyhákon szükséges élelmiszer beszerzésére anyagi fedezet nem állott rendelkezésre, ezért a beszerzéshez szükséges pénzt kezdetben az alkalmazottak saját maguk adták össze, nehogy anyagiakon múljon a konyhák megindítása.

Nem lehetett azonban ilyen fontos akció fenntartását csupán alkalmi lehetőségekre alapozni, ezért mindent elkövettem, hogy a közéletmezés részére a szükséges anyagiakat előteremtsem. Sikerült is 100 000 P-t erre a célra kiutalni.

Kisebb keretekben és számmal működő szükségkonyhák mellett, a raktárkészlet, a beszerzési lehetőségek és alkalmak figyelembevétele mellett, néhány napra szükséges élelmiszer tárolása esetén ez az összeg elegendő is lett volna; de tekintve, hogy április 1-től előreláthatólag összesen mintegy 50 konyha fogja működését megkezdeni, és a pékek által sütendő kenyér és kimérendő liszt figyelembevétele mellett hetenként mintegy 17 vagon áru beszerzéséről kell gondoskodni, ugyanakkor már az ezt követő hét szükségletét is fedezni kell, viszont hitelszámlára ma vásárolni sehol sem lehet, ezért arra kérem Polgármester Urat, szíveskedjék a közétkeztetési akció beszerzésére legalább 500 000 P-t kiutalni.

Megjegyzem, hogy egy vagon élelmiszernak átlagára, a vidéki beszerzéseinket is alapul véve, mintegy 40 000–50 000 P-t tesz ki, és minthogy kétheti élelmiszer fedezéséről kell gondoskodni, aminek ára mintegy 1 500 000 P, ezért, figyelembe véve azt, hogy a közkonyhák bevételeiből ennek az összegnek mintegy felerésze bizonyos idő múlva visszatérül, ezt leszámítva több mint 500 000 P az, amelyre az akcióhoz feltétlen szükség van.”

Végül egy közlemény, amely a szekszárdi „Tolnamegyei Néplap” 1945. április 1-i számában jelent meg:

„A főváros közéletmezési helyzetének javítása érdekében a hatóságok elősegítik a magánosok Pestre irányuló szállításait. Az úgynevezett »batyúzóknak« által felhozott élelmiszer-mennyiség azonban személyenként 20 kilogrammnál több nem lehet.”

Ismét Oktogon . . .

A szó szoros értelmében vett életbe vágó problémák mellett a fővárosi közigazgatásnak „könnyebb fajsúlyú” ügyekkel is kellett foglalkoznia. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1945. február 17-i ülésén határozott egyes utcák, terek nevének megváltoztatásáról. Íme, a polgármesterhez intézett átirat szövege:

„Közöljük, hogy a mai napon tartott ülésünkben a Mussolini tér elnevezés egyidejű megszüntetésével ezt a teret, visszaállítva a régi elnevezést,

Oktogonnak,

a Hitler tér egyidejű megszüntetésével pedig ezt a teret

Köröndnek
neveztük el.

Végül értesítjük a polgármester urat, hogy a XI. ker. Gömbös Gyula utca elnevezését szintén megváltoztatjuk, és a régi elnevezést – Alkotás utca – visszaállítjuk.

Kérjük polgármester urat, hogy ezt a két utcaelnevezést a szokásos módon közhírré tétesse, és annak azonnali gyakorlati keresztülviteléről gondoskodni szíveskedjék.”

„Lokálpatrióta kultúrmunkáról volna szó”

A tudósok, írók, művészek már hat héttel a harcok befejeződése után a jövőről tanácskoztak. A bombázásoktól súlyos károkat szenvedett Országos Levéltárban ültek össze, amely az ostrom alatt német hadikórház volt.

„Jegyzőkönyv

Felvétetett Budán, az Országos Levéltár épületében, 1945. március 29-én, a Budai Művelődési Központ megalakulása tárgyában.

Jelen vannak: dr. Jánossy Dénes, az Országos Levéltár főigazgatója, a Budai Művelődési Központ elnöke; a Magyar Kommunista Párt I. kerületi szervezete propagandaosztályának képviselőjében 3 tagú bizottság dr. Mesterházi Lajos vezetésével; Légrády Sándor festő- és grafikusművész; az Országos Levéltár tisztviselői és altisztjei és ifj. Jánossy Dénes jegyzőkönyvvezető.

Elnök: Az ülést megnyitja és bejelenti, hogy a Magyar Kommunista Párt I. kerületi szervezetének kezdeményezésére megalakult a Budai Művelődési Központ, melynek elnökségét készséggel vállalta. Örömmel üdvözlí a párt részéről megindított szép kezdeményezést, s felkéri dr. Mesterházi Lajost, a Magyar Kommunista Párt I. kerületi szervezete és propagandaosztályának képviselőjét, ismeresse az általa kezdeményezett akció kereteit és célkitűzéseit.

Dr. Mesterházi Lajos fejtegetését azzal kezdi, hogy kifejezetten nem pártmunkáról, hanem hazafias és bizonyos értelemben budai lokálpatrióta kultúrmunkáról volna szó. Pest és Buda egyelőre közigazgatásilag is kettéváltak, s a rendszeres érintkezés felvétele még sok időbe telhetik; ezért az akció szempontjából sem a Nemzeti Múzeum, sem a többi odaát levő intézmény nem jöhet számításba. Mivel az idő s a körülmények sürgetnek, be kell rendezkedni bizonyos budai autarchiára, s így a tervbe vett munkálatok központjául az Országos Levéltár volna legmegfelelőbb.

A Budai Művelődési Központ feladata és munkája volna rendszeresen számba venni s megmenteni azokat a művészeti és kulturális értékeket, amelyek egy hosszú ostrom pusztításai s a reá következő fosztogatások után még megmaradtak. Figyelembe veendő mindenekelőtt, hogy rengeteg az elhagyott ház, üresen álló lakás: egyes kerületekben a lakosság szinte $\frac{1}{3}$ -ára csökkent. Sokan távoztak el a nyilas éra alatt mint menekülők, sokat – főként zsidókat – hurcoltak el, s még ma is naponta több százra tehető azok száma, akik elhagyják eddigi otthonukat. Ezek legtöbbször csak a legszükségesebb testi holmit viszi vagy vihette magá-

val, és sok értéket hagy a helyszínen. A gazdátlanul itt hagyott értékeket (képzőművészeti alkotások, képek, szobrok, iparművészeti tárgyak, antik bútorok, szőnyegek, arany és ezüst ötvöstargyak, metszetek, könyvek stb.) a közigazgatás támogatásával számba kell venni, leltározni és zár alá vétetni. Amennyiben később a körülmények megengedik, az így zárolt értékek az Országos Levéltárba volnának begyűjtendők, ahol ezek a tulajdonjogi helyzet tisztázásáig hatóság által őrizetbe vett magántulajdonként volnának kezelendők.

Az egybegyűjtést szélesebb alapon kellene megindítani, tekintetbe véve nemcsak a szorosabban muzeális értéket, de a pusztán anyagi értéket képviselő tárgyakat is. Az előbbiekből végső célként, ha a köztulajdonba vétel megvalósulhat, egy budai szépművészeti és iparművészeti múzeum volna összeállítható, a könyvanyag értékesebb és alkalmas részéből új, nagy közkönyvtár, míg a pusztán valutáris értéket képviselő tárgyak árverés útján volnának értékesítendők, nemzeti és kulturális célokra nyervén ezáltal a szükséges alapot.

Ahhoz, hogy e program megvalósítható legyen, szükség volna mindenekelőtt a polgármester támogatására, mégpedig olyképpen, hogy hivatalból szólítaná fel a ház- és háztömbmegbízottakat, ahol ily értékek elhagyott vagy összeomlott lakásokban még találhatóak, helyezték zár alá, és létezésüket hozzák a Budai Művelődési Központ tudomására a további eljárás végett. Szükség volna a katonai parancsnokság és rendőrség segítségére főként oly esetekben, ahol kincstári avagy eltulajdonított tárgyról van szó. A gyűjtőmunkánál a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) felajánlott segítsége volna igénybe vehető, főként a beszállítás körüli manuális munkában. Végül a beszállított értékek osztályozásánál és a fenti szempontok szerinti számbavételénél szükség volna tudósok és szakemberek közreműködésére, mégpedig elsősorban képzőművészeti, iparművészeti és könyvtári szakértőkre. Ez utóbbiak irányítanak és látnak el a szükséges instrukciókkal a begyűjtést végző ifjúsági erőket, és számukra a helyszíni kiszállásokhoz az illetékes hatóságok támogatása és legszélesebb körű mozgási szabadságot biztosító igazolvány volna kieszközölendő.

Dr. Kapossy János orsz. főlevéltárnok, egyetemi magántanár tesz ezután néhány kiegészítő megjegyzést a tervezethez. Mindenekelőtt a legsúlyosabb bombázások alatti tapasztalatai és mentőmunkája alapján utal arra, hogy a várterület megrongált vagy összeomlott régi házaiból számos beépített középkori kőfaragvány kerülhet napfényre – így mindjárt az Országos Levéltárral szomszédos ház falából előtűnt remekbe faragott XIII. századi kapubülbet –, s ezért a munkába a Műemlékek Országos Bizottsága okvetlenül bevonandó volna, a polgármester pedig felkérendő volna oly értelmű rendelet kibocsátására, amely szerint a Vár területén a megrongált vagy összeomlott régi házakban romeltakarítás vagy további bontási munkálatok csak a Műemlékek Országos Bizottsága kiküldött szakértőjének jelenlétében volnának eszközölhetők, illetőleg a bontás alkalmával a falakba beépített s onnan napfényre kerülő régi faragott kövekről a Műemlékek Országos Bizottsága haladéktalanul értesítendő volna, beszüntetvén a további munkákat a szakértő kiszállásáig.

Ugyancsak egyéni tapasztalatai s egy félhivatalos kiszállás nyomán utal arra, hogy az egybegyűjtést a helyszínen inkább a legszélesebb keretek közt kellene

végezni, s a selejtezést és válogatást a központra bízni. Pestről nyert értesülések szerint a Szépművészeti Múzeum könyvtári anyaga majdnem teljes egészében elpusztult, s bizonyára egyéb gyűjteményekben is jelentős károk estek. Ily körülmények közt igen értékes szolgálatot tehet a további kutatómunkának oly európai képtárak műtárgyairól készült fényképanyag is, amely valutáris értéket ugyan alig képvisel, viszont elhagyott lakásokban bőséggben található.

Végül felhívja a figyelmet arra, hogy a tervezett munka, bár a szép kezdeményezésért a Magyar Kommunista Párt I. kerületi szervezetét illeti elismerés, kulturális, nemzeti és helyi célkitűzésénél fogva szükségképp kell hogy túlnőjön egyetlen párt keretein, s ezért a Budai Művelődési Központ megalakulásáról és célkitűzéseiről a többi négy párt is értesítendő volna, felkérve azokat is a barátságos együttműködésre. Ugyancsak értesítendő volna a jelen jegyzőkönyv egyidejű megküldésével a Nemzeti Bizottság főtitkársága is. Budai lokálpatriotizmust szolgáló munkáról lévén szó, a Székesfővárosi Múzeum budai szervei ugyancsak nem volnának az akciónál mellőzhetőek.

Légrády Sándor festő- és grafikusművész a művészember szempontjából szól a kérdéshez s vet fel egy igen figyelemreméltó gondolatot. A Vár és a régi budai utcák, műemlékek, festői, hangulatos sarkok, patinás házak nagyrészt romokban hevernek. Ezek fényképezése körül, amellyel az ostrom utáni állapot képe a jövő számára mint valami filmarchívum lett volna megörökíthető, egyébként is sok mulasztás történt. Művészember viszont rengeteg benyomást nyer, motívumot talál, amely megörökítésre vár. Amint Csánky Dénes akvarellsorozata a budai városkép történetének ma már felbecsülhetetlen forrásanyaga, úgy lehetnének művészek rajzban, rézmetszetben, akvarellben készíthető munkái az ostrom utáni állapot képe a jövő számára, bár nem tagadható, hogy az öt-hat hete folyó romeltakarítás az eredeti kép tárgyilagosságán máris sokat módosított. Ezért kívánatos volna, hogy alkalmas művészek – esetleg fényképészek számára is – a központ útján a legszélesebb körű szabad mozgást és szabad helyszíni munkálkodást biztosító engedély járassék ki az illetékes parancsnokságnál, hogy e művészek és fényképészek, akár mindjárt megbízatás nyomán is, minél sokoldalúbban felvételezzék az ostrom utáni Buda képét, különös tekintettel a már említett műemlékszerű és patinásabb részletekre.

Dr. Varga Endre orsz. főlevéltárnok utal arra, hogy a levéltári anyagról sem volna szabad megfeledkeznünk. Nem pusztán szerves családi vagy magánlevéltárakra gondol, mint inkább oly szétszórt darabokra, amelyek gyűjtőknél található nagy becsben tartva, holott valamikor, idők folyamán, szerves köz- vagy magánlevéltárakból kerülhettek kereskedelmi forgalomba, legtöbbször egy-egy szép pecsét, díszítés avagy egyszerűen autogram kedvéért. Ezek gyűjtése és a szerves állagokba leendő visszahelyezése elsőrendű szakszerű feladat volna.

Sasvári Dezső könyvtártiszt a hangszer- és kottaanyag gyűjtésére hívja fel a figyelmet, utalván arra, hogy az ostrom során pl. a Nemzeti Zenede országos hírvű kottagyűjteménye esett a rombolásnak áldozatul, és akár muzeális értékű, akár használatba veendő hangszerekben is nagy veszteségek fognak mutatkozni.

Elnök köszönettel veszi az előadó fejtegetéseit, valamint a kiegészítő hozzászólásokat. Újból kimondja a Budai Művelődési Központ megalakulását, amely-

nek elnökségét saját maga vállalja, míg a szakosztályok vezetői részben az Országos Levéltár jelenlevő tisztviselőiből választatnak meg. A képzőművészeti csoport vezetését ideiglenesen dr. Kapossy János országos főlevéltárnok, egyetemi magántanár vállalja Kákai Szabó Györgynek, a Szépművészeti Múzeum főkonzervátorának közreműködésével. A könyvtári csoport dr. Niklai Péter Teleki-intézeti tisztviselő, az iparművészeti Légrády Sándor festő- és grafikusművész, a levéltári dr. Varga Endre országos főlevéltárnok, a zenei Sasvári Dezső Országos Széchényi könyvtári tiszt irányítása alá kerül.

A Budai Művelődési Központ megalakulásáról a jelen jegyzőkönyv egyidejű megküldésével értesítendők:

1. A Nemzeti Bizottság főtitkársága,
2. a budai polgármesteri hivatal vezetője,
3. a katonai parancsnokság,
4. a rendőrség,
- 5-9. az öt elismert politikai párt elnöksége,
10. a Műemlékek Országos Bizottsága,
11. a Magyar Nemzeti Múzeum elnöksége.

A jegyzőkönyv egy-egy példánya az elnökségen s a Magyar Kommunista Párt I. kerületi szervezetének propagandaosztályán marad.

Elnök: az ülést bezárja.

Dr. Mesterházi

a Magyar Kommunista Párt I. ker.
szervezetének képviselője

Dr. Jánossy Dénes
elnök

ifj. Jánossy Dénes
jegyzőkönyvvezető.”

„ÚJRA ORSZÁGGÁ FÚZNI A MAGUKBAN VERGŐDŐ FALVAKAT ÉS VÁROSOKAT”

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ünnepi órái után az Ideiglenes Nemzeti Kormányra várt a feladat, hogy az ott hangztatott elveket, ígéreteket átvigye a hétköznapok gyakorlatába.

Az új, demokratikus kormányzat első intézkedése a fasizmussal való teljes szakítást, sőt a vele való szembefordulást dokumentálta, s egyben igazolta az ezzel együtt járó feladatok vállalását. 1944. december 28-án megszületett a „Hadüzenet a fasiszta Németországnak” című okmány, melyben

„Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kijelenti, hogy a háborút a Szovjetunió és szövetségesei oldalán, az ország összes erőforrásainak mozgósításával mindaddig folytatni fogja, míg a szövetséges hatalmak ki nem vívják a teljes győzelmet Németország felett, mert csakis ez a győzelem biztosíthatja Magyarország függetlenségét. Egyben az Ideiglenes Nemzeti Kormány tudomására hozza a magyar népnek, hogy a fegyverszünet megkötése céljából a Szovjetunió, valamint a vele szövetséges hatalmak kormányaihoz fordult.”

A fegyverszüneti okmány aláírására 1945. január 20-án került sor Moszkvában. Ebben

„Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja – beismervé azt a tényt, hogy Magyarország a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi Egyesült Nemzet ellen viselt háborút elvesztette – elfogadja a fent említett három hatalom kormányainak fegyverszüneti feltételeit, amelyeket azok mind a maguk, mind a Magyarországgal háborús viszonyban levő Egyesült Nemzetek nevében kötöttek.”

A fegyverszüneti feltételek értelmében Magyarországnak le kellett mondania a fasiszta hatalmak segítségével 1938 után az országhoz csatolt területekről, s a kormánynak 300 millió amerikai dollárnyi jóvátételi kötelezettséget kellett magára vállalnia. Ugyanakkor a szövetséges hatalmak engedélyezték a polgári közigazgatás visszaállítását az 50–100 km-re az arcvonal mögött fekvő területeken. Nemzetközi helyzetünk tisztázása után megindulhatott az ország keleti felében a jövőépítés tudatos, tervszerű megalapozása.

Ezt a központi hatalom létrejötté biztosította még akkor is, ha sok helyen, főleg a Debrecen-től távol eső vidékeken az események alakulására esetleg még hetekig nem tudott közvetlen, azonnali eredményeket hozó hatást gyakorolni. Az új élet új formái, új tartalmi jegyei, miután az Ideiglenes Nemzetgyűlésben megfogalma-

NÉPLAP

Szerkesztőség: Budapest, Fiumei út 11. sz.
Kiadóhivatal: József tér, barlang 14.

DEMOKRATIKUS NAPILAP

Előfizetési árak: Egy évre 750 Ft
Félévre 400 Ft
Hónapra 80 Ft

Hadüzenet Németországnak

**Az ideiglenes nemzeti kormány kiáltványa
a magyar néphez**

A magyar nép kezdetül fogva elítélte azt a bűnös háborút, melyet a Bárdossy-kormány törvénytelenül, a parlament megkérdőjelezésével indított meg a Szovjetunió és más demokratikus hatalmak ellen. Ez a háború, melyben a magyar katonák százszázalékosan véreztek

„Bosszút Budapestért – Berlinben”. Hadüzenet és toborzása való felhívás

MAGYAROK!

BOSSZÚT Budapestért! **BOSSZÚT** a romokban heverő, feldúlt ország-
részekért! **BOSSZÚT** a megölt és elhurcolt magyar testvérek millióiért!

Fegyverrel kezünkben kell részt-
vennünk az új, szabad, demokratikus
Magyarország megteremtésében!

Eljén a demokratikus, magyar **NEMZETI HADSEREG!**

Magyar Kommunista Párt

zódtak, egyre gyorsuló tempóban törtek át a régi megszokottságon. Ez természetesen nem ment simán; számos és különböző eredetű nehézséget kellett leküzdeni. Meg kellett birkózni nemcsak a kívülről jövő gátló tényezőkkel, hanem a belső gyengeségekkel, az újat akaró, de kiforratlan elképzelésekkel is. A helyes cselekvéshez, a helyes döntéshez ugyanis nem elég általában elvetni a régit, és általában akarni valami újat. Biztosnak kell lenni annak a megítélésében is, mi az igazán elavult, és még biztosabbnak abban, mi a valóban új, a valóban haladó. Az újért folytatott küzdelem ezért mindig önmagában hordja a tévedés, a buktatók, a viszszaesés veszedelmét.

Az újnak és a réginek a váltakozása, a szó legteljesebb értelmében: történelmi méretű küzdelme húzódik meg mindamögött, ami 1945 január, február, március hónapjaiban történt a felszabadult országrészen. S ez természetes. Az új – ha még kiforratlan formában is – már mindenütt ott volt: az emberek szándékában, cselekvési vágyában, a különböző népi bizottságok terveiben. Az elvonult hadszíntér öröksége, a még határainkon belül dúló háború, a beidegzettség, a megszokás viszont a réginek kedvezett. Nehezítette a tisztánlátást, az új előretörését. A réginek és az újnak, sőt néhol csak a látszólag újnak ezt a párhuzamos futását, nemegyszer élethalálharcát e három hónap eseményeiről szóló iratok kitűnően érzékeltetik.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulását követő hetekben, sőt hónapokban nem kevés problémát kellett megoldani, nem egy látszólag vagy valószínűsítő ellentmondásos nézetet kellett tisztázni, míg sikerült a közigazgatást egységes, megnyugtató alapokra helyezni, míg kikristályosodott a közigazgatásnak és a forradalmi átalakulás helyi letéteményeseinek, a nemzeti bizottságoknak a viszonya. Az, hogy ez a probléma a központi hatalom megszilárdulási folyamatával párhuzamosan – és nem korábban – merült fel, természetes volt. A központi hatalom megszilárdulása előtt – mint láttuk – az egyes közigazgatási egységek lényegében egymástól függetlenül cselekedtek, úgy, ahogy tudtak. Tevékenységüket kezdetben egy-egy katonai parancsnokság utasítására, később inkább már annak védelme alatt folytatták, egyes konkrét igények – például közmunka – jelentkezése, valamint a civil lakosság mindennapi szükségletei szerint. Ezek a közigazgatási egységek a holnapnál messzebbre nemigen néztek – idejük sem nagyon volt rá. A központi hatalom létrejötte után azonban minden perspektívát kapott: jöttek a központi utasítások, amelyek nem mindig estek egybe a korábbi helyi gyakorlattal, a helyi elképzelésekkel, mindenekelőtt a jövőt illetően. A jövőről alkotott különböző elképzelések – melyek az egyes pártokban realizálódtak – a közigazgatás kiépítését is érintették. A közvetlen, a mindennapi feladatok megoldásánál még nemigen volt vita, de a közigazgatás szerkezetét illetően – amely a hatalom hordozója volt – annál éle-
scbben csaptak össze a vélemények. A jövőből mindenki nagyot akart markolni, azok is, akik a jelenben még féltek cselekedni.

Gondok a számarány és az igazoltatás körül

A Szabolcs megyei Búj község kispárti szervezete 1945. január 3-án az alábbi panaszos beadványt intézte a megye főispánjához:

„Alulírottak, úgy is, mint a megalakult Búj községi Független Kisgazda Párt tagjai, azon kéréssel fordulunk Főispán Úrhoz, hogy országépítő munkánkban minket támogatni méltóztassék.

Községünkben megalakult a Szociáldemokrata Párt, mely korántsem áll megközelítőleg sem annyi tagból, mint a Független Kisgazda Párt, s működését azal kezdte, hogy a már változott viszonyoknak megfelelően átalakított előljárást csak a saját pártjuknak megfelelően jelölték ki, és kéri annak érvényesítését. Mi nem feledjük el a nehéz napokat, s ezen nehéz napokban pedig a mostani előljárást viselte a terhet, s viseli még ma is. Különösen a községi főbíró van igénybe véve, aki mindenki megelégedésére, a község érdekeit a tehetségéhez képest legmesszebbmenőleg támogatva végezte igen nehéz feladatát, illetve hivatását. Kifogás tárgyát képezi náluk a községi tanács tagjaiként jelöltek személye is, pedig annak összeállítása a kiadott rendelkezés értelmében történt, s képviselve van benne a demokratikus eszmének megfelelő minden társadalmi réteg. Becsatoljuk az előljárástól kikért s javaslatba hozott községi tanács tagjainak a jegyzékét, melynek eredetije jóváhagyásra a járási főszoigabíró hivatalhoz lett beterjesztve.

Mi ugyanis, mint a Független Kisgazda Párt tagjai, mindenkivel és minden párttal karöltve a legnagyobb egyetértésben óhajtunk működni, s hogy községünkben az egyenlenség és viszálykodás ne üthessen tanyát, kérjük a mi érdekeinket is figyelembe venni.

Főispán Úr közismeretben álló jóindulatába ajánlva magunkat és ügyünk intézését, maradunk.”

A főispán válasza:

„Vett ama jelentése birtokában, amely szerint egyesek – politikai pártokból – a község házában rendelkezéseket tenni, előljárást leváltani stb., stb. kívánának, utasítom, hogy hozza a lakosság tudomására, hogy minden demokratikus irányzatú politikai pártnak a pártszervezés meg van engedve a törvény által szabott keretek között, tehát izgatás és nyugtalanság okozása nélkül.

Túl a politikai pártszervezésen, politikai pártoknak sem a község előljárásgában, sem annak ügyvitelében pártalapon részt vennie nem lehet. A megalakított községi tanács névsora előttem fekszik, s abból vett megállapításom szerint nemcsak a különböző foglalkozási ágak, de a politikai pártok is megfelelően vannak képviselve. A községi tanács feladata, hogy a rend és fegyelem fenntartásáról gondoskodjanak.

Törvényhatóságunk területén a 24 tagú nemzeti bizottság intézkedik politikai dolgokban, s rendelkezéseit hivatalomon keresztül hajtja végre; minden másirányú rendelkezés tehát tilos, ennek megfelelően gondoskodjék arról, hogy a netán jelentkező rendbontó elemek káros munkája a hatóság közbejöttével elhárítható legyen.”

A Kisgazdapárt bújai tagjai nem álltak egyedül azzal a törekvésükkel, hogy a pártok taglétszáma szerint alakuljon a helyi önkormányzat. S mivel a Kisgazdapárt

főlénye csupán a tagok számát tekintve mutatkozott meg, és ez még önmagában semmiképp sem tükrözte a belső átalakulás tényleges tartalmát, nem lehetett elfogadni azt a törekvést, hogy a számok mechanikus, túlzott tisztelete megbénítsa a forradalmi kibontakozást. Ez a küzdelem végigkíséri ezeket a hónapokat, és számtalan variációban találkozunk még majd vele.

Ilyen variáció volt pl., amikor a Kisgazdapárt jobboldala az anarchia felé igyekezett hajtani az eseményeket, hogy aztán az anarchia tetőfokán, mint a „rend pártja”, megmentőként állhasson elő. 1945-ben azonban a magyar politikai életben számosan dolgoztak olyanok, akik kijárták a forradalmak iskoláit, és jól tudták, hogyan kell védekezni az ilyesfajta támadások ellen. Az alábbi eset kis színfolt a politikai küzdelmekből. Balogh István Szatmár megyei főispán visszaemlékezése nyomán jegyeztük le, s a Kisgazdapártnak a közigazgatásra vonatkozó álradiális javaslatáról szól:

„A január 5-i pártközi értekezleten és nemzeti bizottsági ülésen arról volt szó, hogy a felszabadított területeken miképpen és miféle közigazgatási egységeket és miféle közigazgatási szerveket állítsunk fel. Nagyon érdekes, hogy a kisgazdapártiak egy egészen kivihetetlen javaslatot hoztak elő. Valami nagyarányú katonai kerületeket kellene felállítani – mondták. Ez teljesen dezorganizálta volna a már meglévő közigazgatást is. Amire aztán Révai József állott fel és azt mondta, hogy semmi szükség nincsen erre, hanem a mostan meglévő keretek közt állítsuk fel azonnal a közigazgatást, tegyük lehetővé a működését a régi közigazgatási szervezetben, tehát alispánokkal, a kormány intézkedéseinek a végrehajtását pedig a főispánokkal biztosítsák. Erre aztán megint nagy vita kerekedett, hogy ezt a reakciós hivatalt, a főispáni hivatalt meg kell szüntetni. De nem tudták . . . Nem tudott senki ésszerűbb javaslatot tenni, hogy mit állítsunk helyette. Erre Juhász Nagy Sándor végül megszólalt a sarokból: hát ne nevezzük kérem főispánnak, mondjuk azt, hogy »főespány« úr. Na, ezzel lement ez az első ülés. Ekkor történtek az első kinevezések. A következő napokban a főispánok mint kormányexponensek és főleg mint közellátási kormánybiztosok már jogszerűen is elfoglalták a hivatalukat.

Ez volt a legfontosabb momentum. Utána már a pártok delegáltjaiból álló nemzeti bizottság rendszeresen ülésezett itt a városházán. Lényegében a nemzeti bizottság végzett majdnem minden fontos, nemcsak elvi, hanem gyakorlati vonatkozású teendőt is. A közigazgatásnak legfeljebb csak végrehajtó szerepe volt, a nemzeti bizottság határozata szerint. Persze a koalíciós bajok már hamar megmutakoztak ezeken a nemzeti bizottsági üléseken.”

Nem volt közömbös, hogy azok a hivatalnokok, akik e rendkívül nehéz politikai és gazdasági helyzetben a közigazgatás munkáját végezték, milyen általános emberi magatartást tanúsítottak, s milyen politikai nézeteket vallottak. Ennek felderítése és a szükséges intézkedések megtétele 1945 januárjában sürgős feladattá vált. Így írt erről Csige-Varga, Békés vármegye közigazgatási főnöke a miniszterelnökhöz intézett felterjesztésében:

„... Az elmenekült tisztviselőkkel szemben rendkívül nagy gyűlölet tapasztalható mindenfelé. Elítéli a közönség azt, hogy itt hagyták őket, nem törődve az-
zal, hogy tisztviselők, orvosok, tanítók stb. nélkül a községek igazgatása lehet-
tetlenné válik. Már csak a közhangulatra való tekintettel is kénytelen voltam
az elmenekült vagy eltávozott és azután visszatért közalkalmazottak igazoltatá-
sára szabályrendeletet alkotni, és annak alapján a nevezetteket igazoló eljárás alá
vonni. Azt is követeli azonban a közhangulat, hogy az igazolási eljárás ne csak
az elmenekültekre és eltávozottakra, de általában az összes közalkalmazottakra
terjesztessék ki abból a szempontból, hogy képesek-e megfelelni a demokrati-
kus szellem követelményeinek, és hogy az utolsó négy évben tanúsított maga-
tartásuk megfelelő volt-e. Miután a tisztviselők igen tekintélyes része elme-
necült, ezek helyébe kénytelen voltam másokat kinevezni, természetesen ideiglenes
hatállyal, s most utasítást kérek, hogy mi történjék ezekkel. Több esetben el kel-
lett tekintenem a kvalifikációra vonatkozó szabályoktól is, mert hiszen a rend-
kívüli körülmények rendkívüli intézkedésekre kényszerítettek...”

A közhivatalnokok igazoltatása még hónapokig foglalkoztatta politikai életünk fe-
lélős fórumait. Eröss János, a Szabolcs vármegyei Nemzeti Bizottság elnöke, január
10-én a bizottság ülésén így beszélt az igazoltatásról:

„A főispán a folyó hó 9-i főszołgabírói értekezleten a járási főszołgabírákat uta-
sította arra, hogy az egyes községek előjárósági tagjai között a legalaposabb
vizsgálatot tartsák meg, s ahol azt tapasztalják, hogy a múlt nyilas elemei még
mindig károsan tevékenykednek, ott azonnal váltsák le az illetőket. Kéri a nem-
zeti bizottság tagjait, hogy amennyiben a vidéken megfordulnak, és ilyen káros je-
lenségekkel találkoznak, azt a nemzeti bizottsággal, illetve a főispánnal közölgék.

Közli, hogy a »Magyar Közlöny« fent említett első számának 15/1945. M. E.
sz. rendelete szerint a közalkalmazottakat igazolatni kell. A rendelet szerint az
egyes politikai pártok 5-5 jelöltjük nevét közlik, amelyek közül a főispán 5 ig-
azoló-bizottsági tagot sorsol majd ki. Tekintettel arra, hogy ez idő szerint 4 poli-
tikai párt, éspedig a Független Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt, Kommu-
nista Párt és Nemzeti Parasztpárt működik, a nemzeti bizottság többi demokra-
tikus csoportja, így a Gazdaszövetség, a szakszervezetek, az értelmiségiek, a
kereskedők és iparosok, továbbá tanárok, tanítók jelölnek egy-egy tagot, amely
5 jelölből sorshúzás útján kerül ki az igazoló bizottság ötödik tagja.

Fazekas János pártja tagjaival egyetértőleg bejelenti, hogy az igazolásoknál –
amint azt az elnök úr is hangsúlyozta – a tiszta igazságot kell szem előtt tar-
tani, és személyi bosszú, áskálódás az igazolásoknál nem érvényesülhet.”

A csabacsüdiek rögtön a leggyorsabb, a leghatározottabb megoldást választották
az általuk politikailag kifogásolt tisztségviselővel szemben:

„Határozat 1945. január 10-én

A csabacsüdi Kommunista Párt elmúlt értekezletén a következő határozatot
hozta, a nép akaratával megegyezően.

Mezőlaki György személye nem felel meg a bírói tisztség betöltésére.

Személyi kifogások a következők:

Amikor a Szovjetunió vörös csapatai bejöttek, nem tisztelte jelenlétével sem a falut, sem a községházát, tehát kötelességét huzamos időn át nem teljesítette. Azon kívül, hogy ő már egyszer benyújtotta az írásbeli lemondását és mégiscsak megmaradt tisztségében, nem teljesíti kötelezettségét.

Azóta pedig, hogy elfoglalta állását, az írásbeli lemondása után, a nemzetőrségre gúnyos megjegyzéseket tett.

Személyi viselkedésével kihívta a gyűlöletet maga iránt, tehát helyébe olyan bírót fogunk választani, aki meg fog felelni kötelességének, és aki a nép akaratából lesz.”

Alig enyhébb ennél a karcagi Nemzeti Bizottság határozata az elmenekültek megítélésében:

„*Kivonat*

Karcag megyei város Nemzeti Bizottságának 1945. évi január hó 14. napján tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

16/nemz. biz.

ki. 1945

Tárgyaltatott a visszatérő elmenekültek ügye. Kupferstein József bizottsági tag a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete nevében indítványt tesz, mely szerint azokat a személyeket, akik az orosz Vörös Hadsereg bejövetelekor elmenekültek és a megszállást követően bármikor visszatértek, rendőrség személyes jelentkezési kötelezettség alapján vegye nyilvántartásba. Nevezettek igazolásuk megtörténteig semmiféle elismert politikai párt tagjai nem lehetnek, hivatalt nem viselhetnek.

Határozat:

Bizottsági gyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadja.

Értesítést kapnak: összes pártok és a rendőrség.”

Egy hónappal később a karcagiak már nem érik be városuk elmenekült és visszatért tisztviselőinek ellenőrzésével. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz és valamennyi városi nemzeti bizottsághoz eljuttatott memorandumukban radikális lépéseket javasolnak a dezertált tisztségviselőknek a közigazgatástól és a politikai élettől való távoltartására.

„Karcag megyei város Nemzeti Bizottságától.

46/sz. 1945.

17. biz.

Karcag megyei város Nemzeti Bizottsága 1945. évi február hó 19-én tartott ülésén a menekültek ügyében a következő *memorandum* felterjesztését határozta el.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Nemzeti Kormányának
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnökének

Debrecen

Most, amikor befejezéshez közeledik országunk végleges felszabadítása a fasiszta járom alól, amikor a dicsőséges Vörös Hadsereg nyugati határainkhoz közeledik felszabadító seregével, azok, akik az utolsó percig kitartottak a németek mellett, akik hozzácsatlakoztak Szálasi országpusztító bandájához, visszakerülnek emez oldalra, mivel kicsúszott kezükből a *haza*, amit tovább is árulhatnak, és ezért a németeknek nincsen rájuk szüksége, nem engedik be őket Németországba.

Megengedhetetlen az, hogy ezek a teljesen megbízhatatlan elemek hazajöve ott folytassák életüket, ahol azt abbahagyták.

Ezért javasoljuk:

1. Azok, akik a demokratikus Magyarország elől megszöktek, és a mai naptól kezdve visszajönnek, nyilváníttassanak megbízhatatlanoknak.

2. Mint ilyenek, 3 évig a demokratikus pártoknak tagjai ne lehessenek.

3. Semmiféle közhivatalt ne viselhessenek.

4. Mindazokat, akiket a Nemzeti Bizottságból kiküldött 5 tagú bizottság a közhangulat megrontása szempontjából veszélyesnek talál, bizonytalan időre közmunka-teljesítésre rendelje be. Ezt az elvet visszamenőleg is alkalmazza a Nemzeti Bizottság mindazokra, akikre a fenti szempontok vonatkozhatnak. A közmunkára rendelték a külvilágtól teljesen elszigetelve kezeltessenek, munkatábor-szerűen, erre a célra külön rendszeresített őrszeméllyel. Élelmezésükről a város gondoskodjon, ezen túlmenően semmi fizetésben ne részesüljenek.

5. Mindazok, akik a közmunkára rendelték kimentése érdekében bárkinek bármit is felajánlanak, illetve elfogadnak, ugyancsak bizonytalan időre közmunkára a fenti értelemben legyenek rendelve.

Karcag, 1945. február hó 23-án.

P. H.

Dr. Pósa Balázs s. k.

polgármester,

a Nemzeti Bizottság elnöke”

Az igazoltatások igen sok helyen már februárban megkezdődtek. Mindenekelőtt a legkorábban felszabadult, és már megfelelő közigazgatási, valamint politikai apparátussal rendelkező megyékben. Néhány hét után már összegezni lehetett az első tapasztalatokat is. Ezek nem a várt eredményt mutatták. Az igazoló bizottságok határozataiban nem érvényesült az a forradalmi szellem, amely bontakozó közéletünket az időben jellemezte, s amelynek eredményeképpen megszületett az igazoltatás szükségességének gondolata. Hogy miért nem érvényesülhettek a forradalmi törekvések, s hogy hogyan tükröződik ez az eredményekben, azt megtudhatjuk az alábbi orosházi jelentésből.

„Tisztelt Főispán Elvtárs!

Alulírottak, kik egyrészt a Kommunista Párt, másrészt a szakszervezetek részéről az orosházi 1. számú igazoló bizottságba lettünk kiküldve, tisztelettel bejelentjük, hogy ezen vállalt kötelezettségünknek a várt és feltétlen kívánatos módon nem tudunk eleget tenni. Ennek fő oka a rendelet hiányossága és az, hogy a behívott két tag (a szakvéleményező és az igazolandók részéről) szavazattal bír. A behívott tagok mindketten és a Kisgazdapárt minden esetben, de több

esetben a Parasztpárt, sőt még a Szociáldemokrata Párt képviselői is túlságosan jóindulattal magyarázzák az igazolandók védő álláspontját, melyet azok az ellenük emelt vádra felhoznak.

Ilyen körülmények között az eredmény nem is lehetett más, mint ami eddig lett. Az igazolás alá vont 300 közalkalmazott közül 50 személyt kértünk tárgyalásra, 99%-ban a szakszervezetek és a Kommunista Párttól ott levő bizottsági tagok. Az 50 tárgyalt ügy közül mindössze egy személyt tudtunk áthelyezésre vinni. A többi, túlnyomó részben feddéssel, mind az állásában maradt. Ezért elhatároztuk, hogy az igazolást ilyen körülmények között nem fogjuk tovább folytatni. Ezen elhatározásunk okául szolgáljon a következő példa:

Igazolási tárgyalása volt a tűzoltó-főparancsnoknak, aki ellen a vád az volt, hogy a község tulajdonát képező locsolóautót és két tűzoltóautót szerelvényel együtt a tűzoltó-alparancsnok és néhány tűzoltó elvitte, pusztán azért, hogy a saját bőrüket mentse, mert félték az oroszoktól. A tűzoltó-főparancsnok ezt megengedte, s semmit nem tett a megakadályozására. A parancsnok azzal védekezett, hogy erre felsőbb parancsot kapott Gyuláról. Ezt a parancsot Gyuláról nem kaphatta, mert Gyula már délelőtt 9 órakor orosz kézen volt, ők pedig délután 5 óra után mentek el. Mi ketten ezért felelőssé tettük, egy tag nem látta tisztázva az ügyet, a többi tagok pedig igazolták. Az egész tárgyaláson, akik az igazolás mellett döntöttek, úgy magyarázták az ügyet, hogy lehetőleg ne kelljen elmarasztalni az igazolandót.

Ez a példa is bizonyítja, hogy az igazoló bizottság nem áll a feladata magaslatán, és a munkája üres időpazarlás. Semmi eredményt nem tud felmutatni, mely a községben éledni látszó reakció erőre kapását megakadályozza. Ha pedig ez itt lábra kap, könnyen veszélyessé válhat.

Ezért kérjük, hogy a behívott két tagtól a szavazati jogot meg kell vonni, mert ezek nem demokratikus párttagok, s így jogosan bizalmatlanok vagyunk velük szemben.

Azonkívül kérjük, hogy az igazoló bizottság oly esetben, mely nem oly súlyos, hogy a népbíróóság elé kerüljön, de nem kívánatos dolog, hogy az igazolandó továbbra is állásában maradjon, »nem igazoljuk« határozattal a közszolgálatból az illetőt eltávolíthassa.

Csak ilyen föltételek mellett tudunk eredményes munkát végezni, ami a mai időkben elengedhetetlen. Más körülmények között nem vagyunk hajlandók az igazolási eljárást tovább folytatni.

Kérésünk tudomásulvételét és mielőbbi intézkedést kérünk.

Orosháza, 1945. március 3-án.

Tisztelettel:

Vági József
ig. biz. tag

Légrádi L. István
ig. biz. tag"

Az orosháziak által igen korán jelzett problémák általánossá váltak. Az igazoltatásokat mindenütt – a későbbi hónapokban még inkább – üres formaságnak tekintették, és a legritkább esetben hoztak valóban elmarasztaló határozatot.

A Csanád megyei Nemzeti Bizottság fokozott mértékű közmunkára ítélte az elmenekült és csak december 1-e után visszatért egyéneket, s egyúttal érélyes intézkedéseket tett határozatának foganatosítására.

„Csanád vármegyei Nemzeti Bizottság. Makó.

124/1945. ikt. sz.

Makó m. város Rendőrparancsnokságának
és valamennyi község előljáróságának,

Székhelyeiken

A Nemzeti Bizottság f. hó 13-án tartott ülésében azt a határozatot hozta, hogy mindazon menekült személyek, akik 1944. évi december hó 1-e után eddig visszatértek lakhelyükre, 30 napi közérdekű munkaszolgálat teljesítésére kötelesek.

Ezen határozat végrehajtása céljából a Nemzeti Bizottság felhívja az előljáróságot, haladéktalanul közölje azon személyek névsorát nemre való tekintet nélkül, életkoruk és foglalkozásuk megjelölésével, akik 1944. évi december hó 1-e után visszatértek. Az ezután visszaérkező személyek adatai hazaérkezésük után nyomban közzelendők a Nemzeti Bizottsággal.

Makó, 1945. évi március hó 17-én.

Dr. Báron
titkár

Farkas Imre
elnök”

Az elmenekült köztisztviselők igazoltatására vonatkozóan fontos elvi megállapításokat tett a debreceni Nemzeti Bizottság március 22-i ülése; nem véletlen, hogy ugyanezen az ülésen határozat született a debreceni egyetemen végrehajtandó tisztogatás ügyében is.

„Jegyzőkönyv

a debreceni Nemzeti Bizottságnak 1945. március 22-én tartott üléséről.

105/1945. jkv. sz.

Dr. Erdős Imre (Nemzeti Bizottság) indítványozza, miszerint mondja ki a Nemzeti Bizottság, hogy az elmenekült köztisztviselők igazoltatásuk után ne lehessenek vezető állásban levő tisztviselők.

Ebbe az indítványba belekapcsolódva Szabó István (kommunista) felelősségre vonását indítványozza azoknak az elmenekült városi tisztviselőknek, akik elmenekülésük alkalmával a város pénzeit és értékeit magukkal vitték, mert ezek Debrecen város lakosságát rövidítették meg akkor, amikor a közvagyont elvitték magukkal, s őket mint a nép ellenségeit kell kezelni.

Miután pedig az elmenekült Csóka László volt polgármesternek az akkori törvényes helyettese, Balogh Sándor helyettes polgármester most visszajött Debrecenbe, a város jelenlegi polgármestere az elvitt városi pénzekért és értékekért azonnali számadás adására szólítsa fel dr. Balogh Sándort. S amennyiben utóbb nevezett nem tudna vagy nem akarna erről számot adni – úgy ellene a büntető feljelentést haladéktalanul tegye meg.

Többeknek hasonló tartalmú felszólalása után

1. A Nemzeti Bizottság tiltakozik azellen, hogy továbbra is hivatalfőnökök maradhassanak

azok a köztisztviselők, akik a vezetésük alatti hivatal elhagyásával német megszállta területre menekültek. Az ilyenek még igazoltatásuk esetében is csupán mint beosztott tisztviselők teljesíthessenek további szolgálatot. A demokratikus irányzat megszilárdulásának egyik fontos feltétele ugyanis az, hogy a hivatalok élén minden tekintetben kifogástalan és gyanú alá nem eshető, politikailag megbízható főnökök álljanak.

2. Kimondja a Nemzeti Bizottság, hogy haladék nélkül felelősségre kell vonni azokat a Debrecen városi tisztviselőket, akik elmenekülésük alkalmával a város pénzeit és értékeit magukkal vitték, mert ezek Debrecen város lakosságát rövidítették meg akkor, amikor a közvagyonot elvitték magukkal, s őket mint a nép ellenségeit kell kezelni.

Miután pedig az elmenekült Csóka László volt polgármesternek az akkori törvényes helyettese, dr. Balogh Sándor most visszajött Debrecenbe, a város jelenlegi polgármestere az elvitt városi pénzekért és értékekért azonnali számadás adására szólítsa fel dr. Balogh Sándort. S amennyiben utóbb nevezett nem tudna vagy nem akarna erről számot adni, úgy ellene a büntető feljelentést haladéktalanul tegye meg.

Miről a város főispánját és polgármesterét, valamint az igazoló bizottságokat dr. Lévay Zoltán igazoló bizottsági elnök úr útján jkv.-ön értesíti.

106/1945. jkv. sz.

Szabó István (kommunista) indítványt terjeszt a debreceni Nemzeti Bizottság elé, hogy fel kell számolni a debreceni egyetemen az antidemokratikus szellemet.

Dr. Bodnár János nemzeti bizottsági tag az indítványhoz csatlakozóan megálapítja, hogy a felhozott kritika teljesen jogos. A debreceni egyetem 50 professzora közül 41 menekült el; ezzel rossz példát mutatott a város lakosságának, mert éppen az egyetem professzori kara volt az, amelynek felvilágosodottságával meg kellett volna akadályoznia az esztelen propaganda sikerét, s helyett elősegítette azt. Azt az antidemokratikus szellemet tehát, amely ezt az állapotot felidézte, minél előbb fel kell számolni.

Többek hozzászólása után a Nemzeti Bizottság a következő határozatot hozta:

Az egyetem az elmúlt 25 év alatt a sötét

reakciós gondolatnak melegágya volt, és ebből a fertőzött talajból nőtt ki az a középosztálybeli nemzedék, mely elsősorban felelős hazánk romlásáért és a magyar névhez tapadt minden gyalázatért. Az egyetem nem lehet tovább a régi rendszer titkos bagolyvára. A Nemzeti Bizottság követeli, hogy a debreceni egyetemen, de a többiekén is új szellem érvényesüljön, és a tanári katedrákról új hang csendüljön fel. Ezért felhívja a kormányt, hogy az egyetemi tanári státus felfrissítése iránt minden tőle telhető intézkedést tegyen meg, és e célból szükség esetén rendkívüli jogokat is vegyen igénybe. Új, demokratikus szellemű értelmiség nevelése nélkül az ország építésére irányuló minden törekvés hiábavaló lenne.

Kéri a debreceni Nemzeti Bizottság a magyar kormányt, hogy a tisztogató munkát a debreceni egyetemen minél előbb elvégezni méltóztassék. Ennek eszközésére az egyetem tanácsait és rektorát már ezúttal felhatalmazza.

Miről a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter urat és a debreceni egyetem rektorát jegyzőkönyvi úton értesíti.

K. m. f.

Dr. Jubász Nagy s. k.
nemzeti bizottsági
elnök

Dr. Vass Károly s. k.
nemzeti bizottsági
jegyző"

Az igazoló bizottságok szervezésével párhuzamosan megindult a népbíróságok felállítására. A népbíróságok rendeltetéséről híven tájékoztat bennünket a debreceni Nemzeti Bizottság január 15-i üléséről felvett 14. számú jegyzőkönyv. Ezen az ülésen a bizottság a népbíróságok felállítását sürgette.

„*Dr. Jubász Nagy Sándor* elnök a napirendre kitűzött népbíróságok felállítására ügyében a következő bejelentéseket teszi:

Ma a nemzeti bizottságok kettős feladat előtt állanak. Először segíteni kell a múlt romjainak eltávolításában, másodsorban az újjáépítésben. Gyökeres átalakulás csak akkor lehetséges, ha eltávolítjuk a múlt emlékeit. A magyarság nem indulhat el az újjáépítés, a helyreállítás útján, ha nem vizsgálja meg, hogy ki a felelős az ország pusztulásáért, és nem torolja meg azokat a bűnöket, melyeknek eredménye az ország mai szomorú állapota. Nem bosszúról, hanem az igazság vizsgálatáról van szó. Az újjáépítés érdekében szükség van arra, hogy tisztán lássuk a múltat. A múlt vizsgálata hármassal célt szolgál. Először lehetővé teszi az igazságszolgáltatást, másodsorban megakadályozza, hogy az ország még egyszer német szolgál-

ságba süllyedjen, harmadszor jövendőnket is csak úgy biztosíthatjuk, ha okulunk a múlt bűnein. Az ország közvéleménye egyre inkább sürgeti a népbíróóságok felállítását. Felmerül természetesen annak a kérdése, kik kerülnek a népbíróóság elé? Három csoportot különböztetünk meg. Első azoknak a csoportja, akik a háborúba taszították az országot a német szövetség béklyója által. A németekkel való szövetkezés hallatlanul bűnös cselekedet volt, mert már magát a háborút jelentette. Ezek kétségtelenül a legnagyobb bűnösök. Második csoport az a tömeg – mert sajnos, tömegről van szó –, amely személyes terrorjával megakadályozta azt, hogy egy hang megszólalhasson ebben az országban, amelyik megakadályozta volna a háborút, amelyik ellenezte volna a német szövetséget. Ez a tömeg a legélesebb terrort alkalmazta, amikor az ország akkori vezetői – akár március 19-én, akár október 15-én – el akartak fordulni a német szövetségtől. A harmadik csoport, amelyik minden külpolitikai vonatkozás nélkül, a zsidóüldözéssel az emberi kegyetlenkedésnek olyan példáját szolgáltatva, amely kultúrállamban lehetetlennek látszott. A zsidóellenes rendelkezéseket, a gettót, a vagonberakást olyan egyéni brutalitással hajtották végre, amelyek az egész világ előtt meggyalázták a magyar nevet. Ezeket tulajdonképpen rendes bíróság elé is lehetne állítani, de mivel cselekedetük elsősorban politikai, a népbíróóság hivatott felettük ítélni. A népbíróóságban a nép maga fog ítéletet hozni. Nagyon fontos, hogy ezek a bíróságok olyan szabályozást kapjanak, hogy az eljárás minél gyorsabb legyen, de természetesen vigyázni kell arra, hogy a humanizmus törvényei itt is érvényesüljenek. Gondoskodnunk kell arról, hogy a vádlott védekezhessék. Meg kell szervezni a vádhatóságot, amely megállapítja, hogy alapos-e a vád; nem lehet kitenni egyeseket a személyi bosszúnak, és csak azokat lehet a bíróság elé állítani, akikről a vádhatóság megállapítja kétséget kizáróan a bűnösséget. A mi kötelességünk felszólítani a kormányzatot, hogy minél sürgősebben oldja meg a népbíróóság kérdését, másodsor pedig, hogy a magunk részéről is terjesszük szempontjainkat a kormányzat elé, hogy ezzel munkájában támogassuk.

Kötelességeinknél ki kell térnem a nemzeti bizottságok jövőbeli feladataira. A múltban a nemzeti bizottság helyettesítette a kormányt, mert a szükség törvénye folytán jogforrás volt. Feladataink egy részét most nemcsak a kormányra, hanem a törvényhatóságokra is át kell ruházni. Mindennek dacára szükségesnek tartom leszögezni, hogy a nemzeti bizottságokra továbbra is igen nagy szükség van, és fontos, hogy mint politikai szerv, a politikai feladatok megoldásánál tovább működjenek. A politikai pártok élén intéző bizottságok állanak. A nemzeti bizottságnak a politikai pártok helyi központi bizottságának kell lennie. Nem lesz hatósági jogköre, de minden politikai kérdésben állást kell foglalnia. A nemzeti bizottságnak tehát úgy kell működnie, mint az öt demokratikus párt szövetségének és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi vezető bizottságának; működésével hozzá kell járulnia Magyarország demokratikus formában való újjáépítéséhez. Minden remény megvan arra, hogy mind az öt politikai párt ezeket a szempontokat figyelembe fogja venni.

Vásáry József bizottsági tag a következőkben ismertette indítványát:

Ma tulajdonképpen vér nélküli forradalmon megyünk keresztül. Nekünk az eseményeknek elébe kell vágnunk. Fel kell hívnunk a kormány figyelmét egyes

problémákra, mert tulajdonképpen így támogatjuk a kormányt. A közvéleményt most egy kérdés izgatja: a múlt bűnöseinek megbüntetése. Ki kell venni ezt az izgató anyagot a köztudatból, amilyen gyorsan csak lehet. Meg kell oldanunk a kérdést, mert a közbékét veszélyeztetné ez a probléma. Lehetetlen az, hogy az események túlhaladjanak bennünket, és azok, akik bűnösök a mai állapotokért, itt maradjanak, sőt tovább intézkedjenek.

Meg kell állapítanunk, hogy tulajdonképpen Gömbös Gyula óta állunk német zsoldban. Akik Gömbös Gyula óta részt vettek az uralkodó pártokban, bizonyos fokig háborús bűnösök. Példát kell statuálnunk, hogy a jövőben ne nyúlhassanak felelőtlenül a politikához, hogy lássák be az emberek, hogy tetteikért vállalniuk kell a felelősséget. Indítványozom, hogy az elnök úr által meghatározott keretekben javasoljuk a kormánynak a népbíróságok minél előbbi felállítását.

Ezek után indítványozza, hogy a (debreceni) Nemzeti Bizottság elnökének elnöklete alatt minden párt küldjön ki egy-egy tagot a népbíróságok szervezetét kidolgozó bizottságba.

Végb Dezső bizottsági tag szükségesnek tartja a népbíróságok felállítását oly módon, hogy a bíróság tagjai ne legyenek feltétlenül jogászok, elég, ha csak az ügyész lesz jogász.

Dr. Harsányi Imre, Lada Ferenc és Leitner Jenő hasonló tartalmú pártoló felszólalása után *Herpay Gábor* indítványozza, hogy a népbíróság ítélete ellen legyen egy fokú fellebbezés. *Szabó István* a Magyar Kommunista Párt részéről azt indítványozza, hogy a háborús bűnösség kérdése ne csak Gömbös Gyuláig, hanem 1919-ig visszamenőleg megvizsgálta. A Szegedi Népbíróság példája, ha egyes kérdésekben túl is lőtt a célon, mégis azt bizonyítja, hogy a népakarat kívánja a népbíróságokat, és mivel a szegedi Nemzeti Bizottság ennek adott kifejezést, a debreceni Nemzeti Bizottság ezt örömmel üdvözli. Indítványozom, hogy a három csoport mellé egy negyedik csoport is vétessék fel, mégpedig azok a bűnösök, akik idegenben, a Szovjetunió földjén, a Bácskában és Kárpátalján követték el fegyveres gatzetteiket.

A Nemzeti Bizottság a népbíróság felállítását sürgősen kívánja, a háborús bűnösök felelőségre vonását ki kívánja terjeszteni:

- a) a háború és a német szövetség,
- b) a nyilasmozgalom és azok által elkövetett terrorcselekményekre,
- c) a zsidók ellen elkövetett cselekményekre,
- d) a külföldön magyarok által elkövetett cselekményekre.

Kifejezi a Nemzeti Bizottság azt az álláspontját, hogy a közhangulat nemcsak az 1939. szeptember 1. óta elkövetett politikai bűnösök felelőségre vonását kívánja, hanem a népbíróság működését ki kívánja terjeszteni a Gömbös-féle korszakig, sőt egészen az 1920. évi közállapotok vizsgálatáig.

A fenti alapelvek szem előtt tartásával rendezettervezet szerkesztését tartja szükségesnek a Nemzeti Bizottság, és evégből dr. Juhász Nagy Sándor elnöklete alatt küldöttséget alakít.”

A népbíróóságok tevékenysége az általunk bemutatott időszakot követően bontakozott ki. Ezért velük a továbbiakban már nem foglalkozunk.

„Helyreállítani az összeomlott államszervezetet”

A helyi önkormányzati szervek, mindenekeelőtt a nemzeti bizottságok, a demokratikusan választott községi képviselő-testületek és egyéb népi bizottságok, belső ellentéeteik ellenére – vagy néhol épp azért – a demokratikus kibontakozásnak, az új élet megindulásának egyedül lehetséges útját jelentették. A nélkül a kezdeményező erő nélkül, amely e szervezeteken keresztül, alulról kiindulva áthatotta egész közéletünket, mozdulni sem tudott volna e romokban heverő ország, nemcsak a központi hatalom megalakulása előtt, de még utána sem jó ideig. Épp az alulról, a népi bizottságoktól jövő kezdeményezésnek és a központi hatalom intencióinak találkozásából és kölcsönhatásából kellett hogy megszülessék az új magyar közigazgatás belső tartalma. Erről a problémáról 1945. január 18-án az egrí „Igazság” c. lapban a legilletékesebb, Erdei Ferenc belügyminiszter, „A népi önkormányzat útján” címmel a következőket írta:

„A háború, amelybe a bűnösen nemzetvesztő és népellenes politika sodorta így a magyar népet, nemcsak avval a következménnyel járt, hogy a nemzet katasztrófális összeomlásba zuhant, hanem azt is eredményezte, hogy az ország magukra hagyott, egymástól elszigetelt községekre, külön-külön vergődő városokra és falvakra esett szét. A nagy nemzeti szerencsétlenség mellett mindennapi bajok és kínok forrása, hogy minden községnek a maga erejéből kell küszködnie a nehézségekkel, és maga kezdeményezésére utalva kell megkísérelnie az élet megindítását.

Ebben a helyzetben az első segítség a rögtöni elsősegély, amire szüksége van az országnak: összekapcsolni a szétesett részeket, újra országgá fűzni össze a magukban vergődő falvakat és városokat. Mindennél előbb való kormányzati feladat most helyreállítani a közlekedést a községek és országrészek között, és helyreállítani az összeomlott államszervezetet. Ez az égetően sürgős életszükséglete most az országnak, s az állami élet megújulásának és a nemzeti újjáépítésnek ez a legelső lépése. Ez a lépés olyan életbe vágóan sürgős és annyira feltétele minden előrehaladásnak, hogy háttérbe szorítja a különben szintén sürgető és döntő fontosságú reformok megvalósítását a közigazgatásban és az államszervezet egyéb területén. Az tehát most a halasztást nem tűrő szükséglete az országnak, hogy azonnal és minden erővel helyreállítsa a közigazgatás gépezetét és az adminisztrációt.

ráció egyéb szervezeteit úgy, ahogy lehet, mert mindennél fontosabb, hogy legyen valamilyen összekapcsoló szervezet.

Akármiilyen sürgető azonban a szükség, és akármennyire nem aktuálisak az adott helyzetben az átfogó reformtervek, mégsem lehet arról szó, hogy a régi rendszer közigazgatási szervezetét változatlanul és mindenestől restauráljuk. Ez lehetetlen politikailag és lehetetlen gyakorlatilag. Az összeomlás olyan lesújtóan lezárta a régi rendszert minden tartozékával együtt, hogy az új ország még részben sem használhatja fel a maradványait. Másfelől pedig az újjáépülés, az állami élet újból való megindulása olyan égető feladat, hogy azt gyakorlatilag csak a nép közvetlen szervei indíthatják meg. Maga az államszervezet és a közigazgatási gépezet helyreállítása olyan munka, amit csak a felszabadult nép szervezetei, a megelevenedett népi önkormányzatok kezdenek meg.

Világosan áll tehát a feladat az Ideiglenes Nemzeti Kormány előtt: nem elvont reformtervek megvalósítása most a teendője ebben a vonatkozásban, hanem az előttünk álló sürgető szükségletek kielégítése. És ennek a módja is nyilvánvaló: erősíteni, segíteni és összehangolni a helyi népi önkormányzatok kezdeményezőseit, és szervezni, elősegíteni összekapcsolódásukat egy megújult államszervezetben.

Az önkormányzatnak és a decentralizált közigazgatási szervezetnek nagy múltja van a magyar történelemben. A vármegye különös és fejlett megvalósulása volt az önkormányzati elvnek, azonban mégsem a hagyomány és múlt az, ami most folytatható lenne. A vármegye gyökerében nemesi-rendi autonómia volt, és ezt a természetét a legutóbbi időkig megtartotta. Különböző reformok ugyan igyekeztek nagy óvatossággal demokratikusabb önkormányzattá alakítani, azonban ezek a reformok nagyon keveset változtattak a régi úri, rendi vármegye jellegén. És ha változtattak is valamit, azt másfelől lerontotta az, hogy másfajta reformok viszont az önkormányzatot magát fejlesztették vissza és sorvasztották el. Nem sokkal volt elevenebb és fejlődésképesebb a régi rendszer városi és községi önkormányzata sem. Egyfelől a nép képvisellete nem juthatott döntően szóhoz ezekben a testületekben, másfelől pedig ezeknek az önkormányzatoknak szerepét még nagyobb mértékben elsorvasztotta a reakciós fasiszta rendszer, mint a vármegyét.

Ott állunk tehát most ezekben a kritikus, sürgető időkben, hogy nincs kitaposott útja az önkormányzati rendszernek. El kell tehát indulnunk a népi önkormányzat új és járatlan útján, hogy az új ország és az új, demokratikus népi közigazgatás felépülhessen. Megkönnyíti azonban az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a belügyminiszter munkáját, hogy a magyar nép, mindenütt a felszabadult országrészekben, elindult ezen az úton. Mindenütt, ahol a felszabadult városokban és falvakban megindult a demokratikus pártok munkája, az önkormányzati kezdeményezés is megtörtént, és az önkormányzati szervek indították el a közigazgatás munkáját. A legtöbb helyen nemzeti bizottságok alakultak, és ezek a demokratikus összefogáson alapuló, népi politikai szervek megteremtették az önkormányzat képviselati szerveit, és megválasztották a városi és községi közigazgatás vezető tisztviselőit.

Az új, demokratikus kormányzatnak nem lehet más útja az államszervezet és a

közigazgatás helyreállítása és kiépítése felé, mint hogy alapul veszi ezeket a népi önkormányzati szervezeteket, egységesíti, összekapcsolja őket, és általános rendelkezéssel szabályozza működésüket. Olyan azonban még a helyzet, hogy a központi kormányzati szervek alig juthatnak el még távol eső városokhoz és falvakhoz, tehát egy időre még nagyon sok községe az országnak magára lesz utalva. Az ilyen helyeken ugyanaz a teendő, amit eddig csináltak a községek. Saját kezdeményezés alapján megalakítani az önkormányzat szerveit. Megújítani a népi demokrácia alapján a képviselő-testületet, és megválasztani ezen keresztül a vezető tisztviselőket.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány, programjának megfelelően, minél hamarabb általános rendelkezésekkel szabályozza a községi és megyei önkormányzatok szervezetét és hatáskörét. Addig azonban, míg ez bekövetkezik, és a kormány szervei megközelíthetik a vármegyéket és a községeket, azoknak a népi helyi szervezeteknek kell kezdeményezniük és eljárniuk, amelyek központi irányítás és szabályozás nélkül megalakultak vagy hamarosan megalakulnak. Változatos és sokban eltérő önkormányzati szervezetek és eljárások alakulnak így ki, azonban ebből semmi baj nem származik. Annál életképesebb és erősebb a magyar demokrácia, minél gazdagabb és változatosabb módjait alakítja ki a népi önkormányzatnak. A demokratikus kormány munkája annál eredményesebb, minél több helyi kezdeményezésre és példára alapíthatja általános rendelkezéseit és központi irányító munkáját.

A felszabadult ország városai és falvai a népi önkormányzat útján indították el újra az életet, és az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem fog mást tenni, mint szervezni és egységesíteni az önkormányzatok munkáját, és ezeken az alapokon építeni fel az új, magyar demokratikus és népi államszervezetet.”

Az igazság persze az, hogy 1945-ben szinte minden ügy politikai ügy volt Magyarországon, vagy legalábbis könnyen azzá válhatott. Ezért a nemzeti bizottságoknak csaknem mindenre oda kellett figyelniük. Legalábbis addig az időpontig, míg a községi képviselő-testületek ügye megnyugtató módon meg nem oldódott. A helyi nemzeti bizottságok és önkormányzatok egységesítésének célját szolgálták Bihar vármegye alispánjának 1945. január 23-i irányelvei. Más felszabadult vármegyékben is törekedtek arra, hogy ehhez hasonló módon öntevékenyen szabályozzák a nemzeti bizottságok összetételét és hatáskörét.

„Tárgy: Irányelvek a nemzeti bizottságok megalakításához.
Valamennyi járás fősolgabírájának és a komádi solgabírói kirendeltség vezetőjének

székhelyeiken

A nemzeti bizottságok megalakításával kapcsolatosan több község fordult hozzám felvilágosításért. A beérkezett jelentésekből pedig azt állapítottam meg, hogy ahány község, annyiféle módon állította össze a községi bizottságot. Egyöntetű eljárás végett a nemzeti bizottságok megalakítására vonatkozólag az alábbiakban tájékoztatom Fősolgabíró Urat, és Fősolgabíró Úron keresztül a járás minden községét.

A nemzeti bizottságok a demokratikus pártok helyi szövetségei. Ebből tehát következik az, hogy a bizottságok a helyi pártok megbízottaiból, illetve kiküldötteiből állítandók össze. Ebből a szempontból figyelembe jöhető pártok a következők: Demokratikus Polgári Párt, Független Kisgazda Párt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt. A nemzeti bizottságba minden párt egyforma számú tagot küld ki, éspedig lehetőleg 5–5 tagot. Mivel a figyelembe jöhető pártok száma 5, pártonként kiküldendő tagok száma szintén 5, így az összes pártok kiküldöttei összesen 25, ennyi tehát a nemzeti bizottságok tagjai. Olyan községben, ahol az összes pártok nincsenek megszervezve és nem működnek, a működő pártok kiküldik az ő 5 tagjukat, míg a hiányzó többi tag a szakszervezetek, érdekképviselések és egyéb társadalmi szervek demokratikus gondolkozású tagjaiból jelölendő ki. A kijelöléseknél, illetve kiküldéseknél figyelemmel kell lenni arra, hogy e nemzeti bizottságban a társadalom minden rétege képviselve legyen. Képviselést kell tehát a nemzeti bizottságban biztosítani a földművelő lakosságnál a nincstelének részére is, lehetőleg a gazdasági cselédeknek is. Az iparosoknak, kereskedőknek, szellemi foglalkozásúaknak szintén arányos képviselétről gondoskodni kell. Ha ezek nincsenek politikai pártokba tömörülve, úgy a kijelölést lehetőleg az egyes foglalkozási ágak saját kebelükön belül, maguk biztosítsák. A földművesek képviselét, ha a községben gazdakör van, úgy a gazdakör biztosítja, iparosoknál az iparoskör stb. Ha pedig olyan kevesen vannak egyes foglalkozású emberek, hogy a községben szervezetük nincs, úgy ajánlatos, hogy ezek egy helyen összegyűjtve, kijelölik saját maguk közül azokat, akiket nemzeti bizottságba akarnak kiküldeni.

Ha a nemzeti bizottság minden tagja megvan, úgy azokat alakuló gyűlésre kell összehívni. Az alakuló gyűlésen meg kell választani a helyi nemzeti bizottság elnökét, alelnökét, titkárát és jegyzőjét. Az alakuló gyűlésről jegyzőkönyv veendő fel, azt két példányban be kell terjeszteni Főszolgabíró Úrhoz, Főszolgabíró Úr annak egyik példányát hozzám terjeszti be. Az alakuló gyűlés egyik tárgysorozata legyen a járási nemzeti bizottsági tagok kiküldése. Minden község, amelyiknek a lélekszáma 1000-en alul van, egy tagot küld a járási bizottságba; 2000 lelken aluli község három tagot, 2500 lelken aluli község öt tagot, 3500 lelken felüli községek pedig 10 tagot küldenek ki a járási nemzeti bizottságba. Ebbe a járási nemzeti bizottságba nemcsak a községi nemzeti bizottság tagjai, de más demokratikus gondolkozású egyén is kiküldhető.

A községi nemzeti bizottság feladata a politikai közvélemény irányításán kívül átiratok és feliratok szerkesztése. Ebből kifolyólag szükséges, hogy a bizottság szabályszerű ügykezelést végezzen, iktatókönyve, postakönyve stb. legyen, gyűléséről jegyzőkönyvet vezessen. Már az első gyűlésen meg kell állapítani, hogy a nemzeti bizottság üléseit mikor tartja. Legjobb volna, ha úgy állapítaná meg, hogy gyűlését minden héten a hét egy bizonyos napján és órájában tartja, pl. csütörtökön délelőtt 10 órakor vagy szombat délután 2 órakor. Így minden bizottsági tag meghívás nélkül tudná, hogy mikor van ülés. Meghívást tehát csak rendkívüli ülésre kellene kiadni.

Megalakulása után köteles a nemzeti bizottság tagjairól névjegyzéket készíteni. Abban fel kell sorolni a nemzeti bizottsági tag nevét, foglalkozását, életkorát,

lakóhelyét, valamint azt, hogy a nemzeti bizottságban melyik párt képviselőjében van képviselve, vagy melyik foglalkozási ág vagy testület megbízottja.

A járási nemzeti bizottság feladata lesz egyéb teendőin kívül, hogy megválasztja a törvényhatósági bizottsági tagokat, éspedig a járásból 8 tagot. A járási nemzeti bizottság alakuló ülésére a meghívást a járási Főszolgabíró Úr fogja kiadni.

Minden Főszolgabíró Úr ennél fogva, ha a járása területén minden községben már megalakult a községi nemzeti bizottság, és minden községi nemzeti bizottság bejelentette a járási nemzeti bizottságba kiküldött nevét, ezt Főszolgabíró Úr hozzám bejelenti, és jelentésével egyidejűleg intézkedést kér a járási nemzeti bizottság alakuló gyűlésére.

A községi nemzeti bizottság feladatába fog tartozni a községi képviselő-testületi tagok kiküldése is. Erre vonatkozólag külön rendelkezést fogok kiadni.

Ha még a fentiek után is a nemzeti bizottságok megalakítása körül valami vitás dolog merül fel, az egyöntetű eljárás érdekében forduljanak a községek közvetlenül hozzám.

Hogy a községi nemzeti bizottságok működésüket akadálytalanul tudják biztosítani, utasítom a községi előjáróságokat, ha a nemzeti bizottság helyiség kiutalásáért vagy tűzrevalóért, vagy bármily más dologért fordul az előjárósághoz, kérelmüket a lehetőséghez képest kedvezően intézzék el. A községi előjáróság gondoskodjon arról, hogy a nemzeti bizottságok működésükhöz a szükséges anya-

Felhívás!

Baja város polgárságának tudomására
hozzuk, hogy 1945. január hó 27-én

megalakult

a Nemzeti Bizottság.

T A G J A I:

Dr. Bakonyi Péter	Peágyi Mihály
Csorszky István	Pék László
Csanyik József	Róth Leó
Dobler György	Szemlcs Antal
Felcz Antal	Szűcs István
Gogán Márk	Sztriknócz János
Imre János	Vadas István
Id. Markó József	

Sohajda Antal

elnök.

Lógó Sándor **Dr. Bánhidó Ferenc**

elnök.

elnök.

Földm. és M. Min.

gokhoz és felszerelésekhez mindenkor hozzájuthassanak, munkájukat mindenben segítsék elő.

Berettyóújfalu, 1945. január hó 23.”

A nemzeti bizottságok egyre inkább tisztuló, kikristályosodó feladatkörét a legtömörebben az egri Nemzeti Bizottság határozta meg. Mondanivalóját a legegyszerűbb formában hozta a nagyközönség tudomására. Kapujára kifüggesztette az Egri Nyomdánál előállított alábbi szövegű táblát:

„KÖZIGAZGATÁSI ÜGYEK NEM TARTOZNAK
A NEMZETI BIZOTTSÁGHOZ!
A NEMZETI BIZOTTSÁG CSAK POLITIKAI ÜGYEKET INTÉZ”

„Politikai pártok szervezkedésének ügye”

Az ország demokratizálódásáért folyó harc természetszerűleg a pártok megalakulásában, szervezkedésében, illetőleg belső életében nyilvánult meg a legjobban. A pártok a gazdasági fejlődés által adott, készen talált „osztályok és osztályfrakciók többé-kevésbé adekvát politikai kifejezései” voltak, ennél fogva hol nyílt, hol burkolt formában harcban álltak egymással. Ez nem mond ellent annak, hogy az ország talpraállítására érdekében összefogtak. Összefogásuk – politikai terminológiával élve – taktikai jellegű volt, és ilyen értelemben nem jelentette azt, hogy bármelyik párt is feladta volna a maga alapvető politikai célkitűzését. Ez viszont a pártok között óhatatlanul súrlódásokat, vitákat eredményezett. Különösen vidéken, ahol az elvetket mindig nehezebb magas eszmei szinten tartani.

A pártok szervezkedése nyomán támadt feszültségről s a feszültség megszüntetése érdekében tett intézkedésről tájékoztat a Bihar vármegyei főispán rendelete:

„Tárgy: Politikai pártok szervezkedésének ügye.

Valamennyi Főszolgabíró Úrnak

Komádi Szolgabírói Kirendeltség vezetőjének

székhelyeiken

Tudomásomra jutott, hogy egyes községek vezetősége, vezető jegyzője, községi bírása egyes pártok vagy párt szervezkedését minden meg nem engedhető eszközzel is elősegíti, míg más pártok szervezési munkája elé akadályokat gördít. Ezt a tényt a Berettyóújfaluban f. hó 21-én megtartott pártok közötti értekezleten számosan szóvá tették és kifogásolták.

Meg vagyok ugyan győződve, hogy az ilyen esetek túlnyomó része túlbuzgóságon vagy a való helyzet fel nem ismerésén alapul, kénytelen vagyok azonban az ilyen eljárást helyteleníteni és elítélni.

Köztudomású dolog, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint az általa választott Ideiglenes Kormány csakis a politikai pártok kölcsönös megegyezése alapján jött létre. Egyetlen párt sem vindikálta magának a jogot, hogy egyeduralgó legyen, miután a pártok felismerték azt, hogy egyik párt sem tudja önerejéből az újjáépítés munkáját elvégezni, azt csakis az összes pártok békés együtt-

működése biztosíthatja. Mindebből ésszerűen következik az, hogy a pártok szervezkedési munkáját semmiféle zavaró körülménynek gátolnia nem szabad. Egyik párt sem akadályozhatja meg a másik működését, szervezkedését. Ez homlok-egyenest ellenkeznek a pártok között létrejött megállapodással, de ellenkezik mindenekelőtt a demokrácia elvével, melynek egyik legelső elve a nép akaratának szabad, minden erőszaktól mentes érvényesülése.

Felhívom tehát a vezető jegyző urak, a községi főbíró urak és a községi előjáróságok figyelmét arra, hogy a jövőben előforduló és panasz tárgyává tett eljárások felett nem áll módomban napirendre térni, és kénytelen leszek a nép szabad akaratának érvényesülése érdekében a vétkeket felelősségre vonni, esetleg tiszttségükből elmozdítani. A község vezetősége bármely pártnak tagja lehet, ebből azonban nem következik az, hogy mint egy párt tagjai, esetleg hivatali állásuk adta előnyt felhasználva, egy másik párt szervezkedését, működését akadályozhatják, vagy lehetetlenné tegyék. Kötelességévé teszem minden község előjáróságának, hogy az összes megengedett demokratikus pártok szervezkedését pártatlanul elősegítsék, és a verseny abban nyilvánuljon meg, melyik párt tud többet alkotni és használni a közösségnek. A pártok közötti testvéri együttműködésre hívom fel tehát az egész megye lakosságát, mert csak így kecsegtet remény-nyel egy demokratikus Magyarország felépítésének érdekében kifejtett fáradozásunk. Felkérem Főszolgabíró Urakat, hogy a pártok szervezkedését, működését a fentiekben lefektetett elvek alapján kísérik figyelemmel, és minden e téren mutatkozó rendellenességet azonnal jelentsék nekem. Amelyik községben több párt működik, ott szükséges, hogy bizonyos időközönként a pártok vezetői pártközi értekezletre jöjjenek össze, ahol is úgy a minden pártot érdeklő közös ügyek, valamint az észlelt esetleges túlkapások, kilengések megbeszélendők és egyetértéssel kiküszöbölendők.

Berettyóújfalu, 1945. évi január hó 22-én.

*Erdélyi Károly s. k.
főispán''*

A tiszafüredi járás főszolgabírája a politikai pártok megalakítása ügyében a községi előjáróságoknak a következő utasítást küldte:

„A Magyar Kommunista Párt részéről panaszolták hatóságom előtt, hogy járásom több olyan községében, ahol más pártok vannak létszámaik szerint túlsúlyban, egyes vezető személyiségek megtiltják a lakosságnak azt, hogy szabad akaratára szerint abba a politikai pártba lépjen be, amelyik neki éppen a legjobban megfelel és célkitűzései tetszenek. – Ily erőszak alkalmazása helytelen, bármelyik párt is cselekszik így. Éppen ezért a lakosság felvilágosítása végett elrendelem, hogy három egymást követő napon dobszó útján tegye közhírré az alábbiakat minden községi előjáróság:

»A lakosság tájékoztatása végett közöljük, hogy mindenki abba a politikai pártba lép be, amelyikbe éppen akar, tehát ezen a téren senkit sem szabad erőszakolni senkinek sem. Akik erőszakoskodás miatt léptek be valamelyik politikai pártba, és abban továbbra nem kívánnak részt venni, e körülményt az illetékes

párt vezetőjének akár előszóval, akár pedig írásban azonnal jelentsék be, és ugyanakkor jogukban áll másik pártba is belépni. Mindazok a személyek pedig, akik egyszerre több párt tagjaként is szerepelnek, dolgukat úgy intézzék, hogy csakis egyetlen pártban vehetnek részt egyidőben, tehát a többi pártból 24 órán belül kérjék törlésüket. Közöljük még azt is, hogy a nemzetgyűlés által minden párt egyenjogúnak van elismerve, tehát nincs akadálya annak, hogy mindenki a belátása szerint álljon be a politikai pártok egyikébe.«

Rendeletem végrehajtásáról jelentést kérek.

Tiszafüred, 1945. február 24.

Dr. Magyary Pál
h. főszolgabíró”

A közbiztonság fokozottabb biztosítása

A gazdasági élet jobb megszervezésének és az általános politikai légkör nyugodtabbá válásának egyaránt előfeltétele volt a biztonságos életérzés kialakítása. Ennek érdekében az Ideiglenes Nemzeti Kormány január 4-én rendeletet hozott a „közbiztonság fokozottabb biztosításáról”, amelyben elrendelte a helyi polgárőrségek felállítását. Ezzel a már addig is működő, különböző elnevezésű helyi őrségek nagyobb súlyt, nagyobb hatáskört kaptak, eredményesebb munkát végezhettek. Ahol pedig még nem jöttek létre, ott megalakításuk a helyi közigazgatás elodázhatatlan kötelességévé lett. A rendelet megszületése után a szovjet katonai parancsnokságok is fokozottabb támogatást nyújtottak a polgárőrségeknek.

A január 4-i kormányrendelet végrehajtására adta ki Heves vármegye alispánja az alábbi rendeletet:

„Főszolgabíró Úrnak!

Polgármester Úrnak!

Felhívom figyelmét a „Magyar Közlöny” című hivatalos lap 1945. január 4-i 1. számában a közbiztonság fokozottabb biztosítása tárgyában megjelent 13/1945. ME. sz. rendelet rendelkezéseire. Különösen pedig e rendelet 2., 3. és 4. bekezdésében foglaltakra, mely szerint a polgárőrségeket haladéktalanul meg kell szervezni minden városban és községben. Különösen felhívom a figyelmét arra, hogy a polgárőrség keretében a külterületi őrségeket is szervezze meg megbízható, kint lakó polgárokból. A polgárőrségbe politikailag megbízható, katonaviselt és java-korabeli legénységet toborozzanak, és a helyi katonai parancsnokságnál járjanak el a felfegyverzés kieszközlése és a polgárőrség katonai támogatása érdekében. Megjegyzem itt, hogy a polgárőrséget a pártközi béke megóvása céljából minden pártból egyenlő arányban kell toborozni, és a felfegyverzésnél is ügyelni kell arra, hogy a különböző pártok tagjait képező polgárőrök minden pártból egyenlő arányban legyenek felfegyverezve.

Az így megszervezendő és már megszervezett polgárőrségeket utasítom, hogy a legerélyesebben és a legszigorúbban járjanak el a közrend és a személy-, valamint a vagyonbiztonság megsértőivel szemben, és azokkal szemben is, akik ilyen cselekményekhez kezet nyújtanak.

Az elfogott büntetéseket bíróság elé kell állítani, vagy szükség esetén a katonai

parancsnokságnak kell átadni. Ahol a bíróság valami okból nem működne, vagy az illetékes bíróság a közlekedési nehézségek miatt elérhető nem lenne, ott a polgárőrségek mindaddig tartsák szigorú őrizet alatt az elfogottakat, amíg az Ideiglenes Nemzeti Kormány felelősségre vonásuk felől intézkedik. A közrend és a közbiztonság minél sürgősebb és hathatósabb biztosítása érdekében fel kell hívni az ország lakosságát, hogy önkéntes őrségek megszervezésével, nyomravezetésével és azonnali jelentésekkel a maga részéről is legyen segítségére a polgárőrségeknek és katonai parancsnokságoknak. Különösen fel kell hívni mindenkit arra, hogy a bandákba verődött és álruhába öltözött fosztogatók, valamint az üzletszerűen működő felbujtók és bűnsegédek kézrekerítésében bátran és erélyesen legyen segítségére a polgárőrségnek, valamint a katonai parancsnokságoknak.

Megjegyzendőnek tartom, hogy a rendelet 2. bekezdésének első része kiemeli, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány a karhatalom egységes megszervezésére vonatkozó rendeletét a közeljövőben ki fogja adni, és a katonai parancsnoksággal egyetértően gondoskodni fog a rendőrség felfegyverzéséről.

E rendeletem továbbítandó a községi elöljáróságokhoz és a nemzeti bizottságokhoz.

Az eredeti rendelet színes falragasz-nyomtatvány formában már kiküldetett Címnek, szétosztás és széles körben való kiragasztás végett.

Eger, 1945. január 19.

Bartha
alispán”

Kiskunfélegyháza polgármesterének 1945. január 22-i hirdetménye:

„Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a közbiztonság fokozottabb biztosításáról szóló 13/1945. ME. sz. rendeletében részletesen intézkedett a karhatalom egységes megszervezéséről és a közrend és közbiztonság minél sürgősebb és hathatósabb biztosításáról.

Ennek alapján felhívjuk tehát a város lakosságát, hogy minden ellopott, elrabolt vagy a katonai alakulatok által náluk hagyott idegen tárgyat

büntetlenség mellett 1945. február 10-ig

jogos tulajdonosához feltétlenül szállítsák vissza, vagy a rendőrséghez szolgáltatásuk be, mert a többnyire ismert jogtalan bitorlók a legsúlyosabb büntetéssel lesznek sújtva.

Tudomásunkra jutott továbbá, hogy városunkban többen, bandákba verődve és álruhába öltözve, kihasználva a háború okozta rendkívüli viszonyokat, erőszakosságokra, rablásra és fosztogatásra vetemedtek, és rettegésben tartják még most is a város lakosságát.

Nyomatékosan figyelmeztetjük tehát a felelőtlen és bűnös elemeket, hogy ilyen magatartásukat azonnal szüntessék be, mert minden erőszakosságot, minden személy és vagyon elleni merényletet szigorúan és könyörtelenül meg fogunk torolni, nem riadva vissza a legkíméletlenebb büntetések alkalmazásától sem, annál is inkább, mert az elkövetett bűncselekményeket *visszamenőleg is* meg fogjuk torolni.

Kiskunfélegyháza, 1945. január 22-én.”

Orosháza rendőrparancsnoka 1945. január 25-én jelentést terjesztett elő a községi előljárásának a rendőrség helyzetéről, munkájáról, nehézségeiről:

- „1. Orosháza községben 1944. évi október hó 20. óta működik rendőrség.
2. Rendőrségünk létszáma: 1 parancsnok, 3 őrmester és 52 rendőr, összesen tehát 56 fő. (Jelen jelentéshez csatolt névsor megküldésekor 2 rendőri állás ürese-
désben van.)
3. A rendőrök karszalaggal és egyensapkával vannak ellátva.
4. Az orosz katonai parancsnokság jóváhagyásával 12 db gyalogsági puská és 2
db revolverünk van.
5. Rendőrségünk minden tagja fényképes igazolvánnyal van ellátva. A parancs-
nok és parancsnokhelyettes igazolványa orosz és magyar nyelvű, s az orosz
katonai parancsnok, illetve a magyar szöveget a járási főszolgabíró írta alá.
A többi rendőrségi fényképes igazolványok orosz nyelvűek, az orosz katonai
parancsnokság által kiállítva és aláírva. Ezeket az igazolványokat a rendőr-
parancsnok is aláírja a fénykép alatt.
6. Havi illetményre vonatkozókat a mellékelt névsor alatti megjegyzés adja.
7. Megválaszolására a közigazgatási közületek illetékesek.
8. A rendőrbíráskodást a szolgabíróság rendőri büntetőbírája végzi.
9. A helyi, úgy az orosz, mint a román katonai parancsnokság részéről, olyan
esetekben, amikor katonákkal szemben kell eljárni, mindig megértést tapasztal-
tunk, illetve a kért katonai támogatást megkaptuk. Polgári ügyekben, sőt
sok esetben katonai személyekkel szemben is önállóan is eljárunk.

A tanyai közbiztonságot alacsony létszámunk-miatt csak gyengén, alkalmosze-
rűen tudjuk ellátni. Kószáló, lógó katonák vagy mások részéről különösen ve-
szélyeztetett határrészekre esetenként 2–3 napi időre kéttagú puskás járort kül-
dünk ki. A viszonyokhoz mérten az ilyen »partizánvadászatok« elég jó eredményt
adtak. Tanyák világában felmerült esetekkel kapcsolatosan szükségessé vált el-
járások során kiküldött járőreink is utasítva vannak, hogy útvonalainkon a köz-
biztonsági állapotokat figyeljék, és ahol arra szükség van, alkalmi beavatkozások-
kal segítsenek. Korábban egyes, különösebben érintett részekben önkéntes polgár-
őrök is teljesítettek fegyvertelenül szolgálatot.

A rendőrség névsorát mellékelten küldöm.

Szabályzatunk vagy szabályrendeletünk nincs. Rendőrségünk az orosházi járás
területén levő községek egyöntetű és közös működésre megszervezett rendőrsé-
geinek irányító szerve. Parancsnoka a járásbeli községek rendőrségeinek – a
járási közigazgatási főnök, majd főszolgabíró és a helyi orosz katonai várospa-
rancsnok megbízásából – a járási rendőrparancsnoki teendőket is ellátja. Mint
ilyen, a járási főszolgabíróság jóváhagyásával időszakonként kiadott körparan-
csokkal, alkalmi utasításokkal irányítja a járási rendőrség munkáját. Az eddig ki-
adott körparancsok egy-egy másolati példányát csatolom.

Véleményem szerint, amennyiben a tanyavilág biztonságának ellátását is a
megszervezendő rendőrség hatáskörébe utalják, úgy annak megvalósítása a határ

messzebb fekvő pontjain létesítendő kirendeltségek és rendszeresített lovas rendőri járőrök által volna lehetséges és célszerű.

Orosháza, 1945. évi január hó 25-én.

Szverle Mibály
rendőrparancsnok”

A kiskundorozsmai járás főszolgabírája 1945. március 7-én kénytelen volt az alábbi utasítást kiadni:

„A közrend és nyugalom helyreállítását erősen akadályozza, hogy egyesek még mindig birtokukban tartanak jogtalanul olyan dolgokat, tárgyakat, ingóságokat, amelyeket az átmeneti helyzet kihasználásakor szereztek meg és akartak véglegesen tulajdonukban megtartani.

A közbiztonság, a közrend és a nyugalom azonban azt kívánja, hogy ezeket kutassuk fel, igazolt tulajdonosaiknak juttassuk vissza, és az eltulajdonítókat példásan büntessük meg. Az élet normális kerékvágásba jutását és az elöljárókkal szembeni bizalom helyreállítását csak akkor tudjuk megvalósítani, ha erélyesen és igazságosan járunk el.

Utasítom tehát a rendőrség parancsnokát, hogy a 13/1945. ME. sz. rendeletben foglaltakat a legszigorúbban hajtsa végre, akadályozza meg a további fosztogatásokat, kutassa fel az eddigi fosztogatókat, s a bűnösökkel szemben haladéktalanul a legszigorúbban járjon el, a náluk talált és a többszöri felszólításra vissza nem adott ingóságokat pedig kobozzák el és igazolt tulajdonosaiknak juttassák vissza.”

A Heves vármegyei Pásztó község rendőrparancsnoka jelentette 1945. március 7-én a községi elöljáróságnak:

„A közbiztonság fokozottabb biztosításáról szóló és ez évi január hó 4-én kelt 13/1945. ME. sz. rendelet értelmében Pásztón immár több hete működő polgárőrség (rendőrség) nevében legyen szabad a következő előterjesztést nb. tudomásukra hozni.

Már néhány tanácskozáson megállapítást nyert, hogy a polgárőrség tagjai teljesen lerongyolódtak, egyetlen fillér nélkül állanak, semmi jövedelmük nincs – holott a terhes szolgálat megköveteli, hogy ellátója legalább napi megélhetési gondokkal ne küzdjön, és miközben éjjel-nappal szolgálatban áll, *családja legszűkebb ellátása biztosítva legyen.*

Miután ez egyáltalán nincs biztosítva, az önkéntes polgárőrök

a) csoportja vasárnap estével hazamegy kiscsodateendőit folytatni, és a meginduló tavaszi munkálatokban eredeti élethivatását gyakorolni,
b) csoportja pedig – vagyis a nincstelen földmunkások és egyéb hivatásbeliek – a vegetáció megindulásával napszámos- és egyéb munkát óhajt vállalni, mert *levegőből* megélni köztudomás szerint senki sem tud.

Mielőtt fentiekből a következményt levonnám, legyen szabad röviden vázolni, hogy a pásztói polgárőrség (rendőrség) tulajdonképpen milyen szolgálatot lát el.

82. szán,
1944.

BAJAI VÖRÖSŐRSÉG PARANGSNOKSÁGATÓL.

D O B O L Á S .
R E N D E L E T .

Az utóbbi időben mindinkább szembetűnt a gyalogjárók tisztátalansága, miért is ELHRENDELLET, hogy a gyalogjárókat ismét rendszeresen tisztítani kell.

Felhívom tehát a háztulajdonosokat és házfelügyelőket, hogy a gyalogjárók tisztántartásáról gondoskodjanak.

Fentiek elmulasztása kihágási eljárást von maga után.

Baja, 1944. december 23.

A VÖRÖSŐRSÉG PARANGSNOKA.

A bajai vörösőrség rendelete a gyalogjárdák tisztántartásáról

1. Az orosz városparancsnokság rendeletére a következő állandó őrségeket adjuk:

Kommandón	3 fő
Katonai fadepónál	2 fő
Katonai műhelyeknél	2 fő
Zsidó szövetségnél	2 fő
Zagyva-hídon	3 fő
Malom melletti hídnál	3 fő
Északi útbetorkolatoknál	2 fő

Tekintve, hogy 24 óra szolgálat után mindenkinek ugyanennyi pihenésre is szüksége van, ennek dupláját kell előirányozni, vagyis 34 fő őrséget.

2. Közbiztonsági szolgálatra, vagyis községünk külső kerületeinek lejárására, tehát a tulajdonképpeni járőrszolgálatra mindössze 8 főt irányzok elő, ami 16 főnek felel meg.

3. Marad végül a központi szolgálat ellátása, amelyhez elsősorban a nyomozó osztály tartozik 3 fővel, majd ezeknek az ügyes-bajos dolgoknak az intézése, melyekkel a községek keresi tel a rendőrséget, és amihez a falopások törvényesi-

VASÚTÉPÍTÉS

BATYUZÓK

DOROGI BÁNYÁSZOK

AZ ELSŐ SZÁNTÁS A HARCIZAJ ELŐLTE UTÁN

MOSÁS
A VÁROSLIGETI
TERMÁLVÍZZEL

tésétől kezdve a klozetpucoláson keresztül bábaasszony-igénylésig minden hozzá tartozik, ami a közönség életében egyáltalán előfordul. Ide kell sorolnom az átvonuló oroszok és románok elszállásolását és a helybeli katonai alakulatok igényeinek kielégítését, ami nagyon sok esetben emberfeletti munka, és a most központban tartott kb. 10 embert állandóan foglalkoztatja.

Ha tehát összegezem az 1., 2. és 3. pontok alatt részletezett igényeket, akkor meg kell állapítanom, hogy szó sem lehet a polgárőrség mostani 56 főnyi legényégi és 4 főnyi tiszti létszámát csökkenteni. Az utóbbiakhoz tartoznak: Mészáros János, Tury Lajos, Ádám Balázs és alulírott.

Az előbb vázoltak alapján tisztelettel javaslom, hogy a karhatalom tagjainak minimum 300 pengő havi fizetést méltóztatassanak március hónapra kifizetni. Ennek fedezetére vagy Pásztó község közönségéhez kell fordulnunk önkéntes adományokért, és ezt a legsürgősebben végrehajtani, vagy a községnek kell előlegezni a 18 000 pengőt, amíg a kiutalás máshonnan megtörténik.

Alulírott egyáltalán nem érzem magam illetékesnek még csak tanácsadásra sem, azt azonban jelenthetem a Tekintetes Községi Elöljáróságnak, hogy a jövő héten vagy 15-én egyedül fogok maradni néhányad magammal az úgynevezett rendőrség berkeiben, mert ingyenes önkéntes szolgálatra nincs módomban kényszeríteni a karhatalom tagjait. Hogy aztán a karhatalom megszűntéért ki fogja a felelősséget vállalni, azt nb. bölcs elbírálásukra legyen szabad bíznom. Én részéről már néhányszor bátorkodtam szóval felhívni szíves figyelmüket erre az égető problémára – ezúton pedig írásban jelentem, további nb. intézkedésük elvártában.”

A közölt dokumentumok tanúsága szerint nem volt könnyű szolgálata, s nem volt könnyű élete a polgárőrségben dolgozóknak. Aki ezekben az időkben részt vállalt az ott folyó munkából, azért tette, mert felismerte a közbiztonság megteremtésének rendkívüli politikai jelentőségét. Az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy voltak azért itt is ügyes „előrelátók”, akik karrierizmusból mentek a „közrend érdekét” szolgálni. Mivel az ilyenek a polgárőrsekben csak átmenetileg vállaltak szerepet, nem érezték különösebben szívügyüknek a problémák gondos megoldását. A polgárőrsek rovására írt esetenkénti erőszakosságok, csakúgy, mint a reakciós megnyilvánulások nem kellő eréllyel való üldözése, az esetek nagy részében a karrierista elemek számláját terhelik.

„Szabadságbarcra toborzandó hadsereg”

Számba véve, elemezve 1945 első negyedének jelentős politikai eseményeit, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az új magyar demokratikus hadsereg megalakításának tényét, a felmerült problémákat sem.

A demokratikus magyar hadsereg megalakítására a fasiszta Németország elleni hadüzenet után került sor. A hadszíntérré vált ország viszonyai, a régi és az új szellem mérközése nyomán keletkezett eszmei zűrzavar közepette nem volt könnyű feladat hadsereget szervezni. Ennek ellenére voltak községek, városok, ahol a katonato-

borzás meglepően jó eredménnyel zárult; ugyanakkor volt olyan hely is, ahol egyáltalán nem akadt jelentkező. A toborzás munkájáról ad tájékoztatást a következő néhány oldal.

„*Debrecen, 1945. évi február hó 9-én.*

A hadügyminiszter úr f. hó 5-én kelt 20.120/Eln. I.-1945. sz. rendeletére:

A Vörös Hadsereg 1944. évi magyarországi nagy támadása óta a volt honvédalakulatok beosztottjainak egy része a visszavonuló német és magyar csapatok soraiból önként kivált, és polgári lakhelyén, vagy rokonainak, ismerőseinek lakásán jelenleg is megbújva tartózkodik.

A beérkező jelentések szerint az így bujkálók igen sok esetben nemcsak teljes személyi felszerelésüket, hanem alosztály-felszerelésük egy részét is megmentették az új magyar hadsereg számára.

A fegyverszüneti egyezmény aláírása előtti időben a bujkálók még nem látták elérkezettnek az időt a jelentkezésre, attól való félelmükben, hogy útközben orosz fogságba kerülnek. A fegyverszüneti egyezmény aláírása óta ez az eljárás többé már nem indokolt, és az új, felállítást alatt álló hadsereggel szemben egyenesen bűn.

Fentiek alapján felkérem Alispán Urat, hogy a községi előjáróság útján hívják fel a bujkálók figyelmét (hirdetmény, dobszó stb.) arra, hogy:

»A volt honvédség kötelékében legutóbb tényleges szolgálatot teljesített honvéd egyének, csoportok vagy alakulatrészek teljes megmentett honvédségi felszerelésükkel lehetőleg honvédegyenruhában a legközelebbi kiegészítő vagy kerületi parancsnokságnál haladéktalanul jelentkezni kötelesek.«

Gál s. k.”

Az egri Nemzeti Bizottság felhívása Kondor István színházigazgatóhoz:

„Felhívom, hogy a társulat munkáját állítsa a szabadságharcra toborzandó hadsereg szolgálatára. A Nemzeti Bizottság ragaszkodik a társulat további működése esetén németellenes és kuruc darabok, valamint a magyar szabadságharcról szóló demokratikus működéséhez és cigányzenekarokkal való játszásához.

A mai nap folyamán egy megfelelő toborzóbeszédet el is fog a Nemzeti Bizottság a társulathoz juttatni, és a legalkalmasabb taggal, megfelelő kísérő dalokkal, azt minden előadáson adja elő, vagyis a társulat működését a hadsereg toborzási ügyének segítségére kell fordítani.”

A tiszafüredi 741. honvéd bevonulási központ parancsnokságának 1945. március 21-i jelentése Heves megye Nemzeti Bizottságának a toborzáson megjelentek létszámáról:

„Jelentem, hogy toborzásra az alábbi létszámban jelentkeztek:

Tiszafüred	233 fő
Tiszaigar	51 fő
Tiszaörs	52 fő

Nagyiván	71 fő
Tiszaszöllős	61 fő
Örvény	20 fő
Poroszló	119 fő
Újlőrincfalva	14 fő
Sarud	91 fő

Összesen: 712 fő.

Tiszanána község a toborzási állítási lajstromot mai napig felszólítás dacára sem terjesztette be.

Olvashatatlan aláírás”

(A hátlapon: „Ülés elé.” – „Március 28-án jelenti a bevonulási központ-parancsnokság, hogy Tiszanánáról 88 fő jelentkezett toborzásra.”)

Az egri Nemzeti Bizottság átirata Heves megye főispánjához az új nemzeti hadseregbe való toborzás sikeréről:

„Tisztelettel jelentem, hogy a Nemzeti Bizottság elnöksége szükségesnek látta az új nemzeti hadsereg toborzásában részt venni, és ezért a 74. kieg. pság alá tartozó helységekben a Nemzeti Bizottság toborzó gyűléseket rendezett, 12 helyen; ahol is szóban és írásban, falragaszokon és újságokban megfelelő propagandát terjesztve, a toborzáson megjelentek nagy számát rávezette a helyes útra, és azok önként jelentkeztek a magyar hadseregbe katonai szolgálatra. A jelentkezettek száma a mai napig kizárólag 20 és 30 év közötti korosztályból önkéntes toborzáson 10 480 fő.

Tisztelettel tudomására hozzuk, hogy a jövőben a Főispán Úr bárminemű rendelkezésére állunk, és az új magyar hadsereg felállítási ügyét mindenben, mindenkor elősegítjük.”

Marjai Márton visszaemlékezése 1945 tavaszára:

„Az Ideiglenes Kormány rögtön hadat üzent Németországnak, és megkezdődött a toborzás az önkéntes alakulatokhoz. Én mint a MADISZ-nak a titkára jelentkeztem, és március 14-én vonultam be Hajdúhadházára. Ott körülbelül két hétig voltunk, onnan jöttünk át a debreceni pavilon-laktanyába. Azok az eredetileg hadifoglyok, akik jelentkeztek az új hadseregbe, már itt voltak, és akkor itt megalakult a hadosztály. Én elég hamar a hadosztálytörzshöz kerültem mint politikai tiszt. Mielőtt elmentünk volna, még tanúja, illetve nézője voltam egy hadbíróági tárgyalásnak. Tudniillik ennek a hadosztálynak a kiindulását meg akarták akadályozni. Ellenforradalmi összeesküvés kezdődött, azonban éppen az önkéntes alakulatok tagjai leleplezték. Az összeesküvés vezetője öngyilkosságot kísérelt meg, ez nem sikerült, úgyhogy a hadbíróági tárgyaláson elítélték. Innen aztán én kikerültem a 6. hadosztállal. A hadosztály Budapesten egy kis nyomdát rakott fel. Táborigényes volt, megindítottuk a „Honvéd Híradó”-t, útközben röplapokat is adtunk ki. Én annak a „Honvéd Híradó”-nak az egyik szerkesztője, munkatársa lettem . . .

... A hadosztály Burgenlandba, szóval a valamikori Nyugat-Magyarországba, német néven Eberauig jutott el. Ott voltunk egy hétig, aztán visszakerültünk a Dunántúlra, és a Balaton mellett először Balatonalmádiban, aztán Zircen, Veszprémvárosban, Székesfehérváron voltam; év végén szereltem le, és úgy kerültem vissza. Akkor már itthon rögtön beválasztottak a nemzeti bizottságba.”

Az új magyar demokratikus hadsereg toborzásának eredményét dr. Munk Károly hadtörténész 1964-ben írott munkájában így összegezte:

„A hadsereg szervezése lényegében 1945 februárjában indult meg. A honvédelmi miniszter 1945 február elején értesítette Debrecen polgármesterét, hogy a városba rövidesen több ezer, szovjet fogságból szabadon bocsátott volt hadifogoly érkezik. Jellemző a szovjet kormánynak a magyar néphadsereg megszervezését támogató készségére, hogy február 22-én Debrecenben már 8600, Pécs városában 1300, az ország más területein pedig több ezer hadifogoly tartózkodott készen arra, hogy belépjen az alakuló új magyar demokratikus hadsereg első egységeibe. Ily módon a szerveződő honvédség február 22-i létszáma már elérte a 10 400 főt. Hozzájuk csatlakozott a szovjet parancsnokság alatt álló ún. Budai Önkéntes Ezred . . .

. . . 1945. február utolsó napjaitól a magyar honvéd alakulatok szervezése lényegesen előrehaladt. A felhasználható tisztek és legénység létszáma március első napjaiban már meghaladta a 13 ezret.”

Az új magyar hadsereg megteremtésében nem a jelentkezők elégséges vagy elégtelen száma jelentette a fő problémát, hanem a demokratikus szellem kialakítása. A keserű igazság az, hogy jöllehet számos kiválóan képzett tiszt értette meg a társadalmi változás szükségességét és állt őszintén az új, demokratikus Magyarország szolgálatába, a hadseregben mégsem sikerült uralkodóvá tenni sem a fasiszmus elleni azonnali fegyveres harc szükségességének gondolatát, sem a haladó szellemű vezetést. Alább közöljük az egri Nemzeti Bizottság levelét Asztalossy Lajos egri ezredes, helyőrségi parancsnokhoz:

„A Honvédelmi Minisztérium 20.056/1945. számú rendeletével a magyar honvédség tagjainak igazolását rendelte el. A rendelet kiegészítésképpen a Magyar Nemzeti Bizottság tudomása szerint elrendeltetett, hogy a honvédségnek egy tagja sem addig ne foglalkoztassék, míg az igazoltatási eljárásom keresztül nem ment. Ugyanakkor elrendeltetett az is, hogy az igazoló eljárás alá vont katonai alkalmazottak névsora minden esetben adassék ki a politikai pártoknak és szakszervezeteknek is.

A Nemzeti Bizottságban tömörült demokratikus pártok vezetőségének a honvédségi igazoltatásokról Ezredes Úr eddig semmit nem hozott tudomására. Ezzel ellentétben a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Magyar Nemzeti Parasztpárt egri szervezete bejelentette, hogy Ezredes Úr fasiszta és reakciós, nyilas elemeket toboroz a demokratikus hadseregbe, és a városszerte közismert fasiszta egyénért kezességet vállal, a rendőrségről azt aláírásával kiadattatja, hogy ezzel a nemzeti kormány által felállított népbíróság elől elvonja.

Erre vonatkozólag a demokratikus pártok a március 1-én tartandó bizottsági ülésen bejelentést készülnék tenni. A bejelentés megtétele előtt a fent említett három párt felkérésére hivatali tisztelettel felkérem Ezredes Urat a demokratikus pártokkal való együttműködésre, és a Nemzeti Bizottság március 1-én délelőtt 10 órakor városháza I. em. 6. sz. helyiségben megtartandó ülésen megjelenni szíveskedjen."

Egy jelentés következik a budapesti helyzetről:

„Miniszterelnök Úrnak!

Debrecen

Miniszterelnökség felhívására budapesti körutamról jelentésemet az alábbiakban kívánom megtenni.

Megérkezésem után felkerestem Hátszeghi Ottó vezérkari ezredes lakását, hogy tájékoztassam magam a Budapesten megindult toborzás eredményéről, és a honvédséggel kapcsolatos egyéb katonai dolgokról. Hátszeghi azonban Debrecenben történt megbeszélés ellenére sem érkezett meg Budapestre, ottani tartózkodásom egész ideje alatt.

Megállapítottam, hogy Budapesten még nem indult meg a szervezés munkája olyan mértékben, mint ahogyan az szükséges volna. A Benczúr u. 41. szám alatt kevés munkaerővel inkább tudakozódó iroda működik, amelynek újjárendezése s kibővítése feltétlen szükséges. Felkerestem hivatalában Csorba Jánost, Budapest polgármesterét, valamint Vas Zoltánt, Budapest közéletlémezésének kormánybiztosát, aiktól a honvédség toborzásának menetéről kértem felvilágosítást. Mindkét úr egybehangzóan annak a nézetnek adott kifejezést, hogy a toborzás munkája nincs eléggé megszervezve, és ennél fogva az eredmény is nem kielégítő. Úgy Csorba Jánostól, valamint Vas Zoltántól kértem, hogy a honvédség pesti szervező munkájában tőlük telhetően legyenek segítségünkre. Vas Zoltán föl is ajánlotta, hogy akár a honvédségi egyének élelmezésében, valamint gépkocsik és egyéb honvédfelszerelések föl kutatásában legteljesebb mértékű támogatást fogja nyújtani. Eddig is már gépkocsikat, valamint több felszerelési tárgyakat nevezett meg Hátszeghiéknek igénybevétel céljából.

Megállapítottam, hogy Budapesten nagyon sok hadifelszerelést lehet fölku-
tatni, ha nagyobb tevékenységgel fogunk hozzá a munka elvégzéséhez. Azt is megállapítottam, hogy a toborzás sikerének előbbre vitele érdekében szintén szervezettebb munkát kell kifejteni. Éppen ezért elhatároztam a honvédelmi miniszter úr jóváhagyásával, hogy a jövőben minden hét három-négy napját személyesen Budapesten fogom tölteni addig is, amíg a kormány véglegesen Budapestre költözne.

Meglátogattam Csernyisov orosz tábornok urat, akitől a már rendelkezésünkre álló kijavított gépkocsik használatára kértem engedélyt, amit ő szíves készséggel meg is ígért.

Debrecen, 1945. március 8.

*B. Szabó István s. k.
honvédelmi államtitkár"*

Az akta, illetve levél hátán színes ceruzával, Miklós Béla miniszterelnök kézjegyével ellátva, a következő olvasható: „Tudomásul vettem. Március 9. *Miklós s. k.*”

A hadsereg problémája – a demokratikus vezetés és szellem meghonosításának sikertelensége – mint a dokumentumok tanúsítják, néhány hét alatt nyilvánvalóvá lett. Bár történtek próbálkozások, nem volt elegendő erő gyökeres fordulat végrehajtásához. Mivel a háború csakhamar véget ért, megszűnt a hadsereg fontossága. A hadseregben tovább élő visszahúzó erők miatt Magyarország elesett attól a lehetőségtől, hogy részese legyen – jól felfegyverzett katonaság bevetése révén – a fasiszmus elleni harcnak.

ÉLETET TEREMTENI A ROMOKON

1945 első hónapjaiban a gazdasági élet központi problémája a termelőmunka megindítása és folyamatossá tétele volt. Ez jelentette a kiindulópontot ahhoz, hogy a másik nagy gond, a fogyasztási cikkek egyre krónikusabb hiánya ne állandósuljon, ne váljék végzetessé. Bármennyire megmagyarázta is a hadszíntér okozta anyagi pusztulás, az emberek eltompult morális érzéke a termelőtevékenység akadozását, sőt néhol teljes leállását, ennek tartóssá válásába nem lehetett belenyugodni. Nem lehetett tűrni, hogy betakarítatlan kukorica-, cukorrépatáblák és bevetetlen földek mellett a legnagyobb nélkülözésnek nézzen elébe az ország – miközben az emberek egy része a legrövidebb úton, kupeckedéssel, csempészéssel, sőt lopással igyekezett magának a hiányzó dolgokat megszerezni, visszatartva ezzel a munkába állástól a dolgozni akarókat is.

Magán- vagy köztulajdon?

Mielőtt a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem részletproblémáira rátérnénk, bevezetőül ismertetjük a tulajdonjog kérdése körül ez idő tájt kialakult állásfoglalásokat.

December 28-án, hat nappal az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülészakának berekesztése után, de már az ott hangoztatott elvekre hivatkozva, a „Hajdúhadházi Nagyerdő és Csereerdő birtokosságának választmánya” a tulajdonjog kérdésében így foglalt állást:

„Miután tudomására jutott választmánynak, hogy egyes politikai pártok részéről a birtokosok tulajdonjogát veszélyeztető mozgalom indult meg, egyhangúlag kimondja, hogy feltétlenül ragaszkodik a birtokosok tulajdonjogának fenntartásához, annyival is inkább, mivel az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány kiáltványa szerint is az új, demokratikus társadalmi rendet a magántulajdon elvén kívánják felépíteni.

Továbbá, mivel a több ezer kisbirtokos részben öröklés, részben vétel útján szerezte erdőbirtokát, s mivel annak hozamára a birtokosoknak és családtagjaiknak tüzelő, szőlőkaró, kerítésoszlop stb. céljára szüksége van, és sok erdőbirtokosnak egyéb-jövedelme nincs, mint kis erdőbirtokának hozama.

Méltányolni kívánja azonban választmány az ellátatlanok helyzetét is, és ezért önként is hajlandó a fahozam egy bizonyos részét hatóságilag megállapított térítési ár ellenében közfogyasztás céljára átadni.

Végezetül kimondja választmány, hogy az erdőtestek mikénti kezelésére nézve

továbbra is a felügyeleti hatóságok utasítását tartja magára nézve kötelezőnek.

E határozatot teljes egészében felterjeszteni rendeli:

Földművelésügyi Miniszter Úr útján az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz, Hajdú vármege Alispán Urához és Erdőfelügyelőséghez.”

A kiskunfélegyházi szeszfőzde munkásai 1945. január 3-án megtartott üzemi értekezletükön a következőképpen határozták meg a felállítandó üzemi tanács hatáskörét – a régi tulajdonviszony érintetlenül hagyása mellett:

„Az üzemi tanács nem tulajdonosa, csak vezetője a vállalatnak, s mint ilyen, felelősségteljesen vezeti és intézi a vállalat életének minden megnyilvánulását, ide nem értve a vállalat tulajdonjogi viszonyát, mely fölött az állam vagy a város illetékes szervének van joga dönteni. Irányítja és ellenőrzi a vállalat összes alkalmazottainak a munkáját. Kötelessége:

a) A vállalat vagyonának megtartása és gyarapítása.

b) A vállalatnál dolgozók szociális igényeinek kielégítése.

Az üzemi tanács tagjait olyan munkakörben kell beosztani, hogy az üzem vezetésének és ellenőrzésének munkáját is elvégezhessék.”

A gyöngyösi Nemzeti Bizottság egyértelmű döntést hozott a Parádi Üvegyár tulajdonjogát illetően:

„A nép szabad akaratának képviselőjeként az alanti határozatot hoztuk.

A Parádi Üvegyár megbízottjainak felkérésére (Kinczel Emil üvegfúvó mester, Haindl György raktárnok) az üvegyárat a Nemzeti Bizottság kezelésébe veszi.

Utasításai a következők: 1. A gyár munkásságát, tisztviselőit, vezetőit össze kell hívni, és szavazás útján egy háromtagú bizottságot kell megalakítani, mely bizottság felelősséggel tartozik a gyöngyösi Nemzeti Bizottságnak a gyár mindenmű működése tekintetében. Ezen bizottság mint gyárvezetőség működik.

2. A megalakított gyárvezető bizottság gondoskodik arról, hogy ezen nemzeti vagyont képviselő üvegyár működését folytathassa. Gondoskodik arról, hogy raktárkészlete épségben megőriztessék.

3. Ezen gyárvezető bizottság, megalakulása után, kész munkaprogrammal a lehető legrövidebb időn belül felveszi az érintkezést a gyöngyösi Nemzeti Bizottsággal.

4. A vezetés alatt levő raktárkönyveket szignálás végett ugyanezen bizottság behozza magával, valamint az időközben beállott készletcsökkenést is megállapítja és jelenti.

5. A gyárvezető bizottságot minden rendelkezésünkre álló eszközzel és erőnkkel munkásságában támogatni fogja a Nemzeti Bizottság, és aki a gyárvezető bizottság, illetve a Nemzeti Bizottság utasításainak megfelelő módon nem tesz eleget, a munkát szabotálja, azt mint a nép ellenségét a Nemzeti Bizottság népbíróság elé állítja.

Gyöngyös, 1945. évi január hó 5-én.”

A gyöngyösi Nemzeti Bizottságéval azonos elvi döntést hozott a miskolci Nemzeti Bizottság a Miskolci Villamos Művek Rt. miskolci üzemének tulajdonjogát illetően:

„A kormányzat által elfogadott közös politikai program alapján a Nemzeti Bizottság szükségesnek tartja az energiagazdálkodás államosítását, illetőleg köztulajdonba való vételét. Kéri a Nemzeti Bizottság, hogy a kormányzat már most hozzon elvi döntést abban a tekintetben, hogy csak maga az energiatermelés kerüljön át állami tulajdonba; maga az elosztás (távvezetés) a területileg érdekelt megyei törvényhatóság kezelésébe, illetőleg tulajdonába jusson, s az ezzel kapcsolatos kereskedelmi, helyesebben közgazdasági tevékenységet a megyei törvényhatóságok folytassák; ezzel a megyei törvényhatóságok részére a mai időkben különösen nélkülözhetetlen új jövedelmi forrás nyitassék meg. Maga az áramelosztás, tehát az áramnak a fogyasztáshoz való juttatása s az ezzel kapcsolatos kereskedelmi tevékenység – az ezzel együtt járó haszon – a községek, illetőleg városok feladata legyen, amivel a különösen súlyos helyzetbe került megyei és törvényhatósági városok háztartási költségvetésének egyensúlya felé tétetnék jelentős lépés.

A Nemzeti Bizottság teljes tudatában van ugyan a villamosenergia-gazdálkodás államosítása nagy és nehéz feladatának, de azt is tudja, hogy a Miskolci Villamos Művek speciális helyzete lehetővé teszi, hogy az általános nagy államosítás, illetőleg köztulajdonba vétel előtt a Miskolci Villamos Művek, amely kizárólag csak áramkereskedéssel foglalkozik, haladéktalanul városi kezelésbe vételessék.

A Nemzeti Bizottság a megváltás kérdésében akként határoz, hogy tekintettel a külföldi érdekeltségekre, a megváltási összeg megállapítására vonatkozó tárgyalásokra és annak megállapítására a kormányt tartja illetékesnek; ennek megfelelően az átvétel anélkül volna eszközrendő, hogy a megváltási összeg már most megállapíttassék. Ennek összegét és fizetési módját tehát a várossal szemben későbbi időpontban a kormány állapítaná meg.

A Nemzeti Bizottság úgy találta, hogy határozatának közérdekből való mielőbbi jóváhagyását annál is inkább kérelmezheti, mert a Miskolci Villamos Művek gyors átvétele módot adna arra is, hogy mivel az energiagazdálkodás államosításával, illetőleg köztulajdonba való vételével kapcsolatban problémák országosan felvetődnének, azok előzetes megtárgyalása az energiagazdálkodás köztulajdonba vételének ügyét elősegítené.”

A Magyar Kommunista Párt egri szervezete – elismerve a magánkezdeményezés jogosságát – szót emelt a túlzott jövedelmek, a nyereszkeedés ellen, mégpedig egy „korlátolt felelősségű társaság (kft.)” ügyével kapcsolatban.

„Emlékirat

a Felnémeti Érseki Mészégető üzembe helyezése ügyében.

Jelen emlékiratunk sem kényszert, sem utasítást senki számára nem kíván tartalmazni, csupán az illetékességet annak meghallgatására és azután józan döntésre kéri.

Az elmúlt évek alatt a mézségető az emelkedő építési és egyéb vállalkozások mellett oly jövedelemmel járt, mely a vállalkozásba fektetett tőkével arányban nem állt. A legutóbbi bérlő, *Tóth Sándor*, köztudomású, hogy rövid idő alatt hatalmas vagyonra tett szert, míg a dolgozó munkások minimális bérjövédelmet élveztek, mely a szörnyű lakásviszonyok mellett csupán az éhenhalástól mentette meg őket.

A demokratikus Magyarország felépítése alatti ürüggyel egy új burzsoázia kiépítésére alakult vállalat kívánja most a mézségető vállalkozást magáévá tenni, és nagyobb tőkével, mint *Tóth Sándor*, befektetéseket eszközöl és az üzemet megindítja. A tisztán nyereszkedés vágyából alakított társaság, mely *Tóth Sándort* is felvette kft.-tagjai közé, oly tagokat gyűjtött a vállalkozáshoz, akik feltétlen bizonyos, hogy az üzemnél semmi néven nevezendő munkával a hatalmas összegként előálló jövedelemhez hozzá nem járulnak, hanem hatalmi súlyukkal a vállalkozást megszervezve, antiszociális működéssel maguknak hatalmas nyereséget vágnak zsebre.

A Magyar Kommunista Párt egri szervezete következőket kívánja leszögezni és javaslatot tesz.

A párt a kft.-szerződés áttanulmányozása után megállapította, hogy az ebben részt vevők között kézi munkás egyáltalában nincsen, vagy ha van, úgy az a demokratikus és szociális Magyarországnak nem lehet munkása múltbeli magatartása miatt.

Vizsgálni kívánjuk egyenként a kft. tagjait:

Száva János érseki titkár úr, nem vitásan magas papi beosztása mellett, kizárólag tőkésként kíván szerepelni e vállalkozásban, és ezzel papi hivatásával ellentétben álló közgazdasági tevékenységet fejt ki és gazdasági hatalmat szerez.

Szerepel továbbá a kft.-ben az eredeti bérlő, *Tóth Sándor*, kinek fasiszta működését és orosz katonákra, valamint németek ellen harcoló partizánalakulatokra vadászó szerepét későbbi időpontban kívánjuk igazolni.

Harmadikként szerepel a kft.-vállalatban *Szász Béla* építésmester, aki ugyan a jövőben a meszet működése alatt fel tudja használni, nem vitás azonban, hogy a vállalat munkájába belefolylni nem fog, és a jövőben előálló építkezések folytán úgyis elég munka és kereseti lehetőségek adódnak majd ahhoz, hogy sükségtelen neki kisemberek szociális üzemeinek, illetve szocializálásra átállítandó üzemeknek a vezetését megszereznie csupán kereseti lehetőségek miatt.

Részt vesz továbbá a kft.-szerződésben *Erdei Miklós* egri kereskedő, aki az elmúlt 25 év fasiszta és reakciós világában is hatalmas vagyont szerzett magának, mely vagyonnak az alapjait éppen a népellenes működéséről közismert „Hangya” Fogyasztási Szövetkezetről szerezte meg. A vagyonszerzést pedig befejezte és betetőzte az 1940-es évek közeledtével, mivel népellenes és antidemokratikus rendeletekkel a fa- és szénkereskedelemből kizárt magyar állampolgárok gazdasági holttestein keresztül magának fa- és szénkereskedésre engedélyt szerzett, és mint ilyen, a szénszállítást Eger megyei város lakói nagy részére kezében is tartotta.

Végül is *Csányi János* egri kereskedő, hasonlóképpen a fentiekhez, nem munkálkodni, hanem csak hatalmas összegeket keresni kíván, és mint ilyen, semmi

esetre sem jöhet számításba, hogy kereskedése mellett mészégető vállalkozásba fogjon . . .

A fentiekben előadottak világosan mutatják, hogy a kft.-ben tömörült öt egyén kizárólagos nagy összegű nyereszkesedési vágyból hozta létre a kft.-t, és ha a magyar kormány és demokratikus pártok programjába a magánkezdeményezés fel is van véve, ez a vállalkozás semmi esetre sem célozza a demokratikus, a népet, a kisembert védő átalakulást.

Megjegyezni kívánjuk, hogy a kft.-szerződésnek egyenként is semmi néven nevezendő jogi alapja nincs, mert a fennálló kormányrendeletek és kereskedelmi törvények szerint kft.- és egyéb társas cégek megalakulásához a magyar kormány engedélye szükséges, és csak a kormány jóváhagyása és engedélye után kezdheti meg a társas vállalkozás működését és juthat iparengedélyhez.

A Magyar Kommunista Párt egri szervezete, szem előtt tartva a mészégető kis-munkások és kisparasztek érdekeit, kénytelen tiltakozni azellen, hogy a kormányrendelet, illetve a kereskedelmi törvény félretevéseivel Heves vármegye alispánja iparengedélyt és a kft. részére működési engedélyt adjon. A mészégetésre vonatkozólag a párt javaslata az:

Hogy juttassa az illetékes tulajdonos vagy tulajdonos társaság évtizedek óta mészégetéssel foglalkozó kisembereknek, akik napi sok órás munkájukkal fogják előállítani a meszet, és a keresetet munkájuk arányában minden haszon- és tőke-tartalékolás kizárásával egymás közt felosztják. Kéri tebát az illetékeseket arra, hogy a fentiek megszívlelése után lépjenek a mészégető munkásság soraiból kiküldött szakemberekkel tárgyalásba, és juttassák nekik annál is inkább, hogy a magyar nép legszenvedőbb osztálya, a magyar parasztság és munkásság a mészégető telepnek neki való juttatásával lássa, hogy Magyarországon a Nemzeti Kormány és a demokratikus pártok bevonásával alakult Nemzetgyűlés az ország átalakítását egy demokratikus, egy szociális, kizárólag népérdekeket és kisembereket védő munkájával megindította.

*Magyar Kommunista Párt
Egri Szervezetének Titkársága
Csirmaz Dezső
Dr. Kardos László
Domboróczky József
Bóta Bernát
Hajnal Mihály”*

Szolnokon és Kisújszálláson a cipészek, illetve az asztalosok határozták el magukat a régi termelési viszonyokkal való szakításra. Termelőszövetkezeteket alakítottak.

„T. Polgármesteri hivatal,

Szolnok

A szolnoki Cipészipari Munkások Szabad Szakszervezetének tagjai elhatározták, hogy megalakítják Szolnokon a Cipészipari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezetét, ahol minden cipészipari munkával összefüggő munkát el fognak végezni.

Munkahelyiségnek a Baross utca 9. sz. (Madas-ház) alatti Matkulcsik-féle üzlethelyiséget szemelte ki a szövetkezet, és kéri ezen üzlethelyiségnek a kiutalását.
Szolnok, 1945. január 27.

Tisztelettel:
Bőripari Munkások Szabad
Szakszervezete.
Biró János
F. Tóth Sándor''

„T. Kisújszállás megyei város Polgármesterének.

Alulírott asztalosmesterek tisztelettel bejelentjük, hogy közös műhelyünket Széchenyi utca 13. szám alatt nyitottuk meg, ahol mindennemű asztalosmunkát közösen készítünk el.

Budai Ferencz s. k.

Fekete Imre s. k.

Hegedüs Lajos s. k.

Szabó Kálmán s. k.

Szarka Sándor s. k.

Somlai Mibályné

Ö. Tóth István

Zimányi Ferenc

Kisújszállás, 1945. február 4.

Teljes tisztelettel:
Józsa Endre
asztalosmester,
szakoszt. elnök''

A kormány álláspontját jól tükrözte a hajdúhadházi erdőbirtokosok választmányának fentebb idézett határozata: ragaszkodnak „a birtokosok tulajdonjogának fenntartásához”. Helyes volt, hogy a kormány védelmezte a magántulajdont; álláspontja megfelelt a nemzetközi és a hazai politikai erőviszonyoknak. Ez azonban nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a munkások – főleg az elmenekült tőkés tulajdonosok gyáraiban – felvessék a kisajátítás gondolatát. Törekvésük kifejeződése volt annak a forradalmi átalakulásnak, amely a szovjet hadsereg felszabadító harcai nyomán indult meg az országban. A kormány – a népfrontpolitika alapvető követelményeihez tartva magát – nem támogatta e korai társadalmisítási törekvéseket; ugyanakkor – már csak a termelési érdekek miatt is – nem szállt szembe velük érélyesen. 1945 viharos hónapjaiban, ha nem is válik általános jelenséggé, de fel-felbukkan egy-egy gyár, üzem kisajátításának igénye, egy-egy ipari vagy mezőgazdasági termelőszövetkezet létrehozásának gondolata. Amennyire helyes volt a helyi kezdeményezésű összefogás a termelés érdekében, annyira helytelen lett volna ezt állami-lag, felülről elrendelni, alapelveként elfogadni. Mindenekelőtt azért, mert megosztotta volna a népfrontot; ugyanakkor a termelőeszközök hiányára épülő összefogás szükségszerűen fogyatékos termelési eredményei lejáratták volna a köztulajdonon alapuló gazdálkodás elvét.

Nyilvánvaló, hogy a legjobb szervezettséggel sem lehetett 1945 tavaszán begyógyítani a háború ütötte sebeket, nem lehetett békebeli eredményeket elérni, de biztosíthatóvá vált egy olyan termelési szint, amely megmentette az országot az éhínségtől, s ez akkor óriási eredmény volt.

A mezőgazdasági termelés gondjainak megoldásában a legnagyobb jelentőségű lépés a földreform végrehajtása volt. A földreform jelentősége természetesen messze túlmutat a termelés fellendítésében betöltött szerepén, ezért a földreformról nem is itt, a gazdasági problémák keretében, hanem később szólunk majd.

1945 januárjától sok formában találkozunk az életbe vágóan fontossá vált mezőgazdasági munka és termelés szorgalmazására tett erőfeszítésekkel. Felhívásokat intéznek megyék, járások és községek földművelő lakosságához, felmérések készülnek a készletekről, gépekről, szerszámokról és az állatállományról, egyszóval a termelőmunka feltételeiről. A káosz leküzdésére, az erők összefogására és ésszerű elosztására a nemzeti bizottságok ún. termelési bizottságokat hoznak létre. Előbújnak a falu és a város összefogásának később oly gazdag gyümölcsöket érlelő első hajtásai is. Dokumentum-összeállításunkat Heves megye alispánjának 1945. január 24-i felhívásával indítjuk.

„A háborús viszonyok folytán aláhanyatlott munkakedv és munkateljesítmény arra indított, hogy nyomatékosan felhívjam Heves vármegye lakosságát a fokozottabb mértékű munkateljesítmény kifejtésére. Ébredjen fel a lakosságban ismét az életösztön, az élni akarás, a munkaszeretet és a becsületes munka iránti vágy, mert a nemzetnek szüksége van az összes munkabíró egyének fokozott mérvű munkateljesítményére.

A földművesek földjeiken és gazdaudvarokban, iparosok műhelyeikben, a kereskedők az üzleteikben, tanítók, tanárok az iskolákban, tisztviselők irodáikban stb. haladéktalanul kezdjék meg a munkát. Mindenki köteles munkahelyén a legnagyobb szorgalommal dolgozni és eredményes munkát kifejtetni. Munkavégzés alól senki sem nyer felmentést.

Mezőgazdasági munkások és gazdák kötelesek munkabíró családtagokkal együtt napkelettől napnyugtáig a földeken a föld fagya elmúltával azonnal, de a lehetőség szerint addig is mezőgazdasági munkálatokat folytonosan végezni.

Megműveletlen föld sehol sem maradhat, ezért minden birtokos és birtokkezelő köteles földje megműveléséről, bevetéséről hiánytalanul gondoskodni. A községi előjáróság pedig a község határában levő összes földek megműveléséért és bevetéséért felelős, és köteles azt úgy megszervezni már most, hogy a mezőgazdasági termelés folytonossága hiányt ne szenvedjen. A községi előjáróság a község területén található összes kézi és igaerő, gazdasági gépek és eszközök, üzemanyagok, valamint a szükséges vetőmagvak felett ellenérték ellenében elosztást [végez], illetőleg szabadon rendelkezik [velük].

Mindazok, akik fenti rendeletet megszegik vagy kijátsszák, mint szabotálók ellen a legszigorúbb büntető eljárást fogom folyamatba helyeztetni.

Felhívom a községi előjáróságot, hogy ezen rendeletnek a község több helyén

való kifüggesztéséről és többszöri kidoboltatásáról, valamint végrehajtásáról azonnal köteles gondoskodni.

Eger, 1945. január 24.

Dr. Bartha István s. k.
alispán-h.”

A gazdasági élet objektív és szubjektív nehézségeiről, a termelőtevékenység akadályairól tájékoztat bennünket az alábbi két irat.

Csanádapáca főjegyzője 1945. január 17-én a következőket jelentette, válaszul a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara kérdőívére:

„Mezőgazdasági helyzetjelentés Csanádapáca községből

– Van-e elég mezőgazdasági munkás? Van-e munkásfelesleg?

Van elegendő mezőgazdasági munkás. Felesleg nincs.

– Mik a napszám- és hónapos bérek?

Napszám 15 P, hónapos bér 200 P élelemmel.

– Milyen a mezőgazdasági munkásság munkakészsége?

Jó.

– A lakosság élelmiszerkészlete meddig elég? Mire volna legfőképpen szükség?

Miből mennyi a felesleg?

Élelmiszerkészlet kenyérgabonából április végéig elegendő. Szükség volna zsírra és áprilistól kenyérgabonára. Felesleg nincs.

– Mennyi az őszi búza, őszi rozs vetésterülete? Mennyivel kevesebb az átlagosnál?

Őszi búza 1561 kat. hold, rozs nincsen. Átlagosnál 50%-kal kevesebb.

– Mutatkozik-e valami elemi csapás vagy kár?

A vetések 10%-a víz alatt áll.

– Mennyi az árpa- és zabkészlet?

Készletünk nincsen, csupán a szükséges tavaszi vetőmag áll rendelkezésre.

– Mennyi a tavaszi vetőmagszükséglet? (Részletezve.)

Ha a jelenlegi mennyiség háborítatlanul marad, úgy szükséglet nincsen.

– Hány kataszteri holdon van még betakarítható termés, és hogy biztosítható behordása? (Részletezve.)

Körülbelül 2000 kat. holdon van betakarítható termés (cirok, tengeriszár, répa stb.), annak behordása a községben levő 15 db traktornak üzemanyaggal való ellátása révén biztosítható.

– Hány igáslovat, igásökröt, fejőstehenet, sertést, juhot vittek el, mennyi maradt igásló, igásökör, fejőstehén, sertés, juh?

600 db lovat, 40 db igásökröt, 110 db fejőstehenet, 200 db sertést, 80 db juhot elvittek. Maradt 185 db lehajtott, elcsigázott igásló, 28 db ökör, 2 db bivaly, 307 fejőstehén, 250 sertés és 12 db juh.

– Mennyi a megmaradt baromfiállomány? (Részletezve.)

Baromfiállomány: 4000 db tyúk, 520 db liba, 600 db kacsa, 120 db pulyka, 70 db gyöngyös.

– Mennyi a feltétlen tenyészanyag- és igaerőszükséglet fenti állatnemek szerint?

Szükséglet lóból 200 db, tehénből 400 db, sertésből 1200 db, juhból 300 db (100 db fejőskecske), 500 db fajbaromfi (tyúk, csirke), 700 db kacsza, 960 db liba.

– Mennyi törzskönyvezett apaállat maradt? (Fenti állatnemek szerint.)

Törzskönyvezett apaállat maradt: 3 db bika, 1 kan.

– Mennyi a feltétlen apaállat-szükséglet? A helyi állományból mennyi pótolható?

Apaállat-szükséglet: 2 db bika, 1 kan, 2 db mén. A helyi állományból nem pótolható.

– Melyek és milyen nagyok a gazdátlan birtokok?

Szabó Zalay Mihály 763 kat. hold. 1262 négyszögöl, vitéz Vén Jakab 223 kat. hold 648 négyszögöl gazdátlan birtok van a község területén.

– Hogyan biztosítható e birtokok termelése, van-e alkalmas birtokkezelő?

A termelés gondnok kinevezése által biztosítható, erre községünkben alkalmas kezelő van.

– Milyen fertőző állatbetegség lépett fel? Milyen arányban? (Száj- és körömfájás, sertéspestis, orbánc, sercegő üszök, lépfene, takonykór, baromfivész stb.)

Állatbetegségek: száj- és körömfájás 25⁰/₀-ban, sertéspestis 80⁰/₀-ban, orbánc 40⁰/₀-ban és baromfivész 50⁰/₀-ban.

– Van-e állatorvos és állati gyógyszer?

Állatorvos és állati gyógyszer nincsen.

– Helyi bajok és kívánságok, megjegyzések részletezése.

Helyi bajok: az értékesítés fennakadása, állatorvos- és állati gyógyszerhiány. Kívánságok: ezek teljesítése és piaci tájékoztató küldése.

– Piaci részletes tájékoztató? (Tényleg fizetett árak, forgalom, esetleges értékesítési akadályok.)

Sem állat-, sem gabonaforgalom nincs a szállítási akadályok miatt.

– Igénybe vehető és megjavítható szántó- és egyéb mezőgazdasági gépek, traktorok részletes felsorolása.

Igénybe vehető 15 db különféle gyártmányú üzemképes, de üzemanyag nélküli traktor.”

A Csanád–Arad–Torontál Vármegyei Gazdasági Egyesület az alispánhoz átiratot intézett, amelyben ugyanezen problémákat így foglalta össze.

„A vármegye községeihez intézett körlevelünkre beérkezett válaszokból sajnálatosul kell megállapítani azt, hogy az őszi vetésterületnek átlagosan 50⁰/₀-a hiányzik az előző évi őszi vetéssel szemben. Egy további általános panasz a vetőmaghiány; kivétel nélkül minden község vagonszámra kéri a tavaszi búzavetőmagot. Ennek a termelésével a megyében Mezöhegyes, Bánkút és Püspöktele községben foglalkoztak, egyéb helyen tavaszi búzavetés nem volt. A magunk részéről már tettünk lépéseket a vetőmagvak felkutatására, hogy a tavaszi vetéshez biztosíthassuk a szükségletet. Eddig még válaszunk nincs.

Az őszi munkák elvégzését hátráltatta nemcsak a gabona beszolgáltatása, hanem az igaerő és a traktorok üzemanyaghiánya is, és részben a lovakban, ökrökben beállott nagy hiány.

Olyan község is van, mint pl. Nagymajlát, ahol a lakosságot robotba rendelték ki, s emiatt maradtak a földek megmunkálatlanok. Nagymajlát már most kéri a szükséges lépések megtételét az iránt, hogyha már ősszel nem lehetett, úgy a lakosságnak tavasszal legyen ideje és lehetősége a vetési munkálatok elvégzésére.

A robotmunkára szintén általános a panasz, mert emiatt még a csekély, rendelkezésre álló igaerővel sem bírják a téli trágyahordást sem elvégezni. Rendkívül nagy kiterjedésű a szántatlanul maradt terület, márpedig az őszi szántás elmaradása a termésben mintegy 30⁰/₀ kiesést idézhet elő, átlagosan.

Általános a panasz abban a tekintetben is, hogy az ipari és kereskedelmi növényekből és magvakból behordani sikerült részt nem bírják a gazdák értékesíteni, aminek következtében pénztelenül állanak, és köztartozásaiknak sem tudnak eleget tenni.

Csanád–Arad–Torontál Vármegyei Gazdasági Egyesület, úgy is, mint a Mezőgazdasági Kamara kirendeltsége nevében:

Tóth Arisztid
ügyvezető igazgató"

A mezőgazdasági munkák megindulását akadályozó szervezetlenség kiküszöbölésére, a kormány intenciójára, a nemzeti bizottságok minden községben termelési bizottságokat hoztak létre. Ezek szerepére *Balogh István* így emlékezik vissza:

„Január végén vagy február elején a nemzeti bizottság elhatározta, hogy a termelés megindítására egy külön termelési bizottságot hoz létre. Tulajdonképpen a nemzeti bizottság volt minden intézkedésnek a forrása, a hatósági szervek csak végrehajtó szerepet vittek. A termelési bizottság felállítását az indokolta, hogy a harci cselekmények következtében a város határában mintegy 30–40 000 holdon még a tengeri is töretlenül állott egész télen keresztül, és azt kellett betakarítani, hogy a tavaszi munkákat meg lehessen indítani. Ugyanakkor a szovjet parancsnokság is bocsátott némi üzemanyagsegélyt a megye mezőgazdaságának rendelkezésére, talán két tartályvagon nyersolajat. Össze kellett írni a rendelkezésre álló igaerőt, gépeket. Debrecenben összesen három traktor és egy gőzeke volt, azonkívül számtalan ló. A hadi események következtében rengeteg ló maradt gazdátlanul, ezeket azonban nem a mezőgazdaságban használták fel, hanem legtöbb esetben fuvarosok fogták be. A tanyákon volt a legkevésbé biztonságban az ilyen lábasjóság, éppen ezért a nemzeti bizottság most már, tekintet nélkül arra, hogy milyen a jogállapot, elrendelte a lovak összeírását. Felvezettették az összes lovakat, még azokat is, amelyek csak három lábon tudtak járni, és le kellett bélyegeztetni őket, a tulajdonosnak meg igazolnia kellett a foglalkozását. Aki nem mezőgazdasági foglalkozású volt, attól irgalmatlanul elvettük a lovat. Óriási felháborodás lett ennek következtében, mert akkor már megindult a forgalom, piac is volt, és az áruhiány miatt a kedvezőbb helyzetű megyékből rengeteg árut hoztak, fuvaroztak ezek a vállalkozó szellemű emberek ide, be Debrecenbe. Végül is azonban mintegy 2000 db lóval megindulhatott a mezőgazdaság; kevés ahhoz képest, ami korábban volt, mert csak egytizedét jelentette a korábbi állománynak.

A „SZABADSÁG” ELSŐ SZÁMA A PESTI UTCÁN

VAS ZOLTÁN, BUDAPEST ÉLELMÉZÉSI KORMÁNYBIZTOSA A NEMZETI BIZOTTSÁGI TAGOKKAL

A SZOVJET KATONÁK KENYERET OSZTANAK A PESTIEKNEK

BUDAPEST NÉPE NAGYGYŰLÉSEN FEJEZI KI HÁLÁJÁT A SZOVJET ÉLELMISZERSEGÉLYÉRT

A NEMZETI SEGÉLYAKCIÓN KERETÉBEN PESTI GYEREKEK UTAZNAK VIDÉKRE

AZ ELSŐ TANÍTÁSI NAP AZ ISKOLÁBAN

HÍD HIÁNYÁBAN CSÓNAK BIZTOSÍTJA AZ ÁTKELÉST PESTRŐL BUDÁRA

ÜZEMBEN A PONTONHÍD

ELINDULT AZ ELSŐ VILLAMOS...

LEDÖNTIK AZ IRREDENTA SZOBROKAT

FÖLDOSZTÁS

A SZOVJET HADSEREG IGÁSÁLLATOKAT JUTTAT
A MAGYAR PARASZTOKNAK

„ROHAMRA!” A DUNÁNTÚLON MÉG HEVES HARCOK FOLYNAK

ИЛАНТ, АУСТРИА

A beérkezett üzemanyagot is el kellett valahol helyezni. Két ilyen üzemanyag-, nyersanyag-bizományos volt itt a városban; sikerült rávenni őket arra, hogy adják ki az üzemanyagtelepet, bocsássák rendelkezésre, és az akkor már nagy számban levő internáltak fejtették az olajat a tartályokba.”

A szolnoki Termelési Bizottság alábbi közleménye a mezőgazdasági termelésnek egy rendkívül fontos problémájával foglalkozik. A minden részletre kiterjedő, gondos utasítás jelzi az ügy súlyát, jelentőségét:

„Termelési Bizottság

I. sz. közleménye, közvetlenül a város alatt elterülő földeken létesítendő konyhakertekre vonatkozólag.

A város Termelési Bizottsága felhívja a város lakossága figyelmét arra, hogy a rendkívüli háborús viszonyokra tekintettel *minden családnak*, foglalkozásra tekintet nélkül, tehát tisztviselőnek, iparosoknak, kereskedőnek, vállalkozónak, földmunkásnak egyaránt önmagának, *két keze munkájával is kell biztosítania* a jövő évi megélhetéséhez *szükséges termékeket*.

Minden család, a családban levő munkaképes egyének számának megfelelően, *döntse el, milyen területet lesz képes* a város belterületén vagy a város közvetlen környékén, előreláthatólag a cukorgyári 40 holdon, a Simai-gazdaságban, Hasits Pál-, Jován Pál-féle földeken, a gurító mögötti területeken stb. *ásóval vagy kapával megművelni*, és abban megfelelő terményeket (krumplit, főzelékléfelket, árpát stb.) termelni.

A munkateher igazságos szétosztása és a munkálatok zavartalanságának biztosítása végett a Termelési Bizottság, a földművelésügyi miniszter 30.300/1945. FM. sz. rendelete alapján *felhív minden tulajdonost és birtokost*, akiknek akár a város belterületén vagy közvetlenül a város alatt kerti megművelésre alkalmas területük van, törvényes következmények terhe mellett *jelentsek be, hogy a tulajdonukban, illetőleg birtokukban levő kerti megművelésre alkalmas földjükön mennyit képesek*, illetve hajlandók kézi erővel kertileg megmunkálni, és

mennyi területet hajlandók igénylők részére holdanként 2 mázsa búza, illetőleg annak a fizetés időpontjában hatóságilag megállapított készpénzbeli egyenértéke fejében mint legmagasabb bérösszeg ellenében átengedni.

Azokat, akik kerti gazdálkodással kívánnak a fentiek értelmében mint bérlők foglalkozni, felhívja a Termelési Bizottság, hogy az általuk bérbbe venni kívánt és megművelendő földre vonatkozó *igényüket ugyancsak jelentsek be*.

Úgy a tulajdonosok, mint birtokosok, valamint a bérlők vetőmagkészletüket is bejelenteni tartoznak.

A bejelentést az e célra rendszeresített bejelentő lapokon kell megtenni, legkésőbb 1945. március hó 3-ig.

Bejelentő lapokat a postán és a bejelentő hivatalban, Szapáry u. 21. sz. alatt lehet kapni, a bejelentő lap ára 20 fillér.

A kitöltött bejelentő lapokat a bejelentő hivatalban kell leadni.

Figyelmezteti a Termelési Bizottság a tulajdonosokat és birtokosokat, hogy a saját részükre fenntartandó terület nagyságát akként állapítsák meg, hogy annak

kézi erővel való megműveléséről saját és családtagjaik közreműködésével feltétlenül gondoskodni tudjanak, mert amennyiben később megállapítást nyer, hogy indokolatlanul sok területet tartottak fenn, és emiatt föld maradt megműveletlenül, a hatóság az ily területeket ellenszolgáltatás nélkül fogja az igényjogosultak között szétosztani.

Családonként legalább 300 négyszögöl föld megművelése kötelező, és minden munkaképes családtag után további 100 négyszögöl föld megművelésre igényelhető, úgy azonban, hogy a megmunkáláshoz a határ külső részén foglalkoztatott iga fel nem használható.

Szolnok, 1945. február hó 26.”

A termelés biztosításának érdekében egyes termelési bizottságok nem riadtak vissza olyan határozatok meghozatalától sem, amelyek már a magántulajdon szentségének elvét érintették.

„Jegyzőkönyv

Felvétetett a biharnagybajomi Nemzeti Bizottság 1945. április hó 6-i, a biharnagybajomi községházánál tartott ülésén.

Jelen vannak: Somogyi Márton elnök, Vass Imre alelnök, Szücs Sándor titkár, Bagdi Károly, B. Földesi Imre, Falucskai János, Asztalos János, Nell József, Mile Barnabás, Mile Márton, Szücs Imre jegyző.

I.

Elnök a gyűlést megnyitja, megállapítván, hogy szabályszerűen van összehívva és határozatképes. A jegyzőkönyv hitelesítésére Mile Barnabás és Mile Márton tagokat kéri fel.

II.

Tárgyaltatik a helybeli Termelési Bizottság beadványa: »Termelési Bizottság a következő javaslatokat terjeszti a Nemzeti Bizottság elé, hozzon határozatot abban, a termelés biztosítása érdekében. 1. Mondja ki a Nemzeti Bizottság, hogy f. hó 8-9-10-én a község összes igával rendelkező lakosai ekével, boronával jelenjenek meg a községháza udvarán fogataikkal; jelenjenek meg azok is, akik még ez ideig tavaszi aprómagvakat iga hiányában nem tudtak vetni, azok részére induljanak vetésre. 2. Mondja ki a Nemzeti Bizottság, hogy azoktól, akik ez ideig sem magoknak, sem másnak nem vetettek, mert másnak jó magas fizetésért fuvaroztak, igavonó lovaikat vegyék el. 3. Akik a fentieknek eleget nem tesznek, a főszolgabíróhoz példás megbüntetésre Termelési Bizottság felterjeszthesse. 4. Termelési Bizottság elnöke megállapítja, hogy a feketézés annyira elfoglalja az igaerőket, hogy a termelés biztosítása nagy kárt szenved.

Biharnagybajom, 1945. április 6.

Tisztelettel:
Nemes Lajos
term. biz. elnök«

Mile Márton tiltakozik a tárgyalt javaslat ellen. Felhossa okul, hogy az ő igája szűnös-szüntelen munkában van, s igazságtalannak tartja, ha most a maga vállalta munkát ott kell hagynia, és esetleg olyan valakivel dolgozzon, aki viszont kézi

1945—II. sz.

HIRDETMÉNY

A Földművelésügyi Minisztérium 30.300/1945. F. M. sz rendelete alapján felszólítom Kecskemét thj. város közönségét, hogy a rendelkezésre álló erőforrások igénybevételével (igaerő, gépek, kézierővetőmag, stb.) a tavaszi mezőgazdasági munkákat **azonnal** kezdje meg!

A munkálatok irányítását, a városháza fsz 4. számú ajtó alatt székelő **Termelési Bizottság** látja el.

1. Azokat a mezőgazdasági munkásokat, törpe és kisgazdákat, akik a termelés szolgáltatásban állnak gazdaságonként az alább felsorolt közmunkadíj-váltás megfizetése esetén, f. évi május hó 1-ig a kötelező közmunka alól mentesítem

(Fizetendő: 5 k. holdig 60 P, 5—10 k. h-ig 80 P, 10—15 k h-ig 100 P, 15—20 k. h ig 120 P, 20—25 k. h-ig 140 P, 25—50 k. h-ig 180 P, 50—100 k. h-ig 250 P és 100 k. h-on felül birtokosok 300 P.)

2. Az a termelő, aki hanyagság, közönyösség miatt a termelést akadályozza, mint szabotáló ellen eljárást indítok és a birtokát a Termelési Bizottság rendelkezésére fogom bocsájtani

3. Azokkal a mezőgazdasági munkásokkal szemben, akik a Mezőgazdasági Bizottság által megállapított napi 20 P (ellátással 15 P) napszám ellenében a munkálatokat megtagadják, visszavonom a közmunka aloli mentesítést és közmunkálatokra rendelem be.

4. Azok a gazdasági munkások (cselédek) és kisparasztok, akik a tavaszi mezőgazdasági munkák során becsületes munkájukkal tanújelét adják gazdasági képességüknek és szorgalmuknak az előkészületben levő földreform során előnyben részesülnek!

5. Szántáshoz szükséges igaerő kölcsönösség alapján veendő igénybe. Ha ilyen irányban panasz merülne fel, forduljon a Termelési Bizottsághoz.

6. A gyümölcsfák kötelező ápolását (ták tisztítását, hernyó észkek leszedését, moniliás és száraz ágak levágását, ritkítást stb.) annál is inkább végezze el, mert a permetezőanyagok hiánya miatt már ezen munkálatokkal is megmentheti a gyümölcstermést.

7. Felszólítom a zöldségkertészeket, hogy a múlt évekhez viszonyítva nagyobb mennyiségű palántát termeljenek, hogy a kiosztott 800 kiskert tulajdonos részére is biztosítható legyen a palánta szükséglet

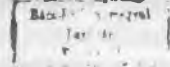
8. A mezőgazdasági termelőket felszólítom, hogy a kölcsönös igaerő és vetőmag igénybevételével az árpát és a zabot a legrövidebb idő alatt vessék el.

9. A sertésállomány nagy arányú csökkenése miatt elrendelem, hogy az étolaj biztosítására, az elmaradt őszivetések helyett, többszörösre növelje a **napraforgó** termesztését.

10. Az elmaradt mezőgazdasági munkálatok sürgőssége miatt, a nagypéntek és husvét első napjának kivételével, f. évi április hó 31-ig a vasár- és ünnepnap munkaszünetet felfüggesztem.

Az új és boldogabb demokratikus életet csak úgy tudjuk biztosítani, ha a parasztság is verejtékes munkájával járul hozzá az ország felépítéséhez! Kecskemét, 1945. március 15.

Toth László s. k. polgármester

munkával nem ment, vagy nem menne segítségére. *Asztalos János* ugyanilyen értelembe nyilatkozik. *Titkár* a javaslat mellett szól. Fejtegeti, hogy a közösségi szempont szerinti, bizottságilag irányított termelésnek lehetnek egyéni érdekekkel ellenkező jogos követelései. Lássuk be, hogy nem elegendő az, ha egy iga dolgozik, legalább valamelyes ideig olyan ember számára kell dolgoznia, akinek még egy talpalatnyi vetése sincs. – Többen a javaslat mellett nyilatkoznak.

Bizottság elismeri a javaslat fontosságát, s a következő határozatot hozza: 1. Utasítja a községi elöljáróságot, hogy f. hó 7-én dobszóval hirdesse ki, hogy mindazok, akiknek még vetésük nincs, de vetőmagjuk van, és vettetni akarnak, még azon a napon jelenjenek meg a községházánál névjegyzékbe vétel céljából. Másnap az igával rendelkezők e névjegyzékből választanak, s f. hó 9–10–11-én ezek részére dolgoznak. 2. Azoktól, akik f. hó 6-ig mezőgazdasági munkát nem végeztek, tehát nem szántottak, nem vetettek, igájuk elkobzandó. 3. Feljogosítja a Termelési Bizottságot, hogy e határozat ellen vétőket járási főszolgabíróhoz bejelentse, kérve példás megbüntetésüket.

III.

Több tárgy nem lévén, *elnök* a gyűlést bezárja.

Kmf.

Szűcs Imre s. k.
jegyző

hitelesítők:
Mile Márton s. k.
Mile Barnabás s. k.”

Somogyi Márton s. k.
elnök

A gondolkodó emberek előtt egy pillanatig sem volt kétséges, hogy az üzemi munka megindulása országos érdek, a fasizmus elleni harc érdeke. Tudták ezt a falvak nemzeti bizottságai is. Ezért, ahol csak teheték, élelmiszerek juttatásával igyekeztek hozzájárulni a munkások nyugodt munkájának biztosításához. Erről ad hírt a mezőcsáti Nemzeti Bizottság alábbi, január 19-én hozott határozata:

„6/a 1945.

Nemzeti Bizottság, Mezőcsát

Jegyzőkönyv

Felvétetett Mezőcsáton 1945. év január 19-én, a Bárány-féle házban, a Nemzeti Bizottság első rendes üléséről . . .

Tóth János szólal föl a kérdéshez: Nem szociális érzésünkről tennénk tanúságot akkor, midőn a búzakészletekkel kapcsolatban nem vennők figyelembe a diósgyőri munkásság ellátásbeli nehéz helyzetét, hiszen mi a fejadagon felül korlátlan kenyérvásárlásról kívánunk gondoskodni a község részére ugyanakkor, mikor talán a diósgyőri munkásság még napi fejadagját sem kapja meg.

Okvetlenül szükséges lenne tehát, hogy a majdan rendelkezésünkre álló búza-, illetve lisztkészletből juttassunk a diósgyőri munkásságnak is.

A bizottság tagjai egyöntetűen helyeslik a felszólaló indítványát, ahhoz hozzájárulnak és elhatározzák, hogy a bizottság futár útján megkérdezi a diósgyőri munkásságot: tudja-e biztosítani a részére felajánlandó búza-, illetve lisztmennyiség beszállítását. Addig is fölkéri a bizottság a főszolgabíró, szállítsa be a Takarékos által felajánlott búzát a malomba, őrljék azt ott meg, raktározzák el, hogy onnan szükség esetén elszállítható legyen.

A bizottság a közéletmezés kérdéseinek további tárgyalását legközelebbi ülésére halasztja.

Az elnök az ülést bezárja azzal, hogy a bizottság legközelebb hétfőn, f. hó 22-én délután 3 órakor új helyiségében, a volt leventeparancsnokság irodájában ül össze. Jegyzőkönyv felolvasás után helybenhagyólag aláíratott.”

A Vörös Hadsereg segítsége

Háta mögött a négyévi háború mérhetetlen pusztításaival a Vörös Hadsereg nem mondhatott le arról, hogy Magyarország legalább élelemmel és munkával segítse hadműveleteit.

Háború volt, kemény háború . . .

A Balaton és a Velencei-tó térségében még harcok dúltak, amikor a Szovjetunió kormánya a tavaszi mezőgazdasági munkák megkezdését akadályozó nehézségek leküzdésére, az állattenyésztés gondjainak enyhítésére 1675 tonna élőállat juttatásával sietett az ország segítségére. Az élelmezési gondokat pedig 4220 mázsás cukorszálitmánnyal enyhítette. Ezt a segítséget szemlélteti a most következő három dokumentum.

Szabolcs vármegye főispánja jelentette 1945. március 4-én a földművelésügyi miniszternek:

„Ma vett táviratra jelentem: orosz megyei parancsnok és ellenőrző bizottság elnökével folytatott tárgyalás szerint a megye területén őrizetükben levő igavonó ökröket és lovakat saját debreceni parancsnokságuktól veendő rendelkezés után készek gazdáink között elismervény ellenében tavaszi munkákra kiosztatni. Stop. Cséplő és traktor hajtóüzemanyaguk nekik maguknak sincs. Ilyet tehát nem kölcsönözhetnek. Stop.”

A debreceni kormány Földművelésügyi Minisztériuma 1945. április 6-án az illetékes szerveknek az alábbi értesítést küldte:

„Vármegyei Magyar Állami Gazdasági Felügyelőség,
Vármegyei Állattenyésztő Egyesületek Vezetői és
Mezőhegyesi Magyar Állami Ménesbirtok Igazgatóságának

Debrecen

Értesítem Címeiket, hogy a Szovjetunió kormánya Magyarország részére 1675 tonna húst ad át. E húsmennyiséget élő állatok formájában bocsátja rendelkezésünkre. Az átvételi kulcsot e tárgyban kiadott 12.057/1945. KM. sz. közellátás-

ügyi miniszteri rendelet szabályozza, ugyancsak e rendelet írja körül az átvétel módozatait és idejét.

Az átvétel helyét és mennyiségét az alábbiakban közlöm:

Békéscsabán	400 tonna
Orosházán	75 tonna
Békésen	252 tonna
Szeghalmon	75 tonna
Mezőhegyesen	423 tonna
Nyíregyházán	90 tonna
Mátészalkán	80 tonna
Törökszentmiklóson	30 tonna
Szerencsen	210 tonna
Debrecenben	40 tonna

összesen 1675 tonna

Fenti húsmennyiség fedezésére szarvasmarha, sertés és juh élő állapotban kerül átadásra. Lehetőleg sok szarvasmarha kerüljön átvételre. Minthogy az átvételre kerülő állatok nem lesznek azonnal levágva, hanem azok a mezőgazdasági munkálatok elvégzésére, továbbszaporításra, sőt továbbtenyésztésre is fel lesznek használva, és evégből a gazdák között szétosztásra kerülnek, elengedhetetlenül szükségesnek tartom, hogy ez állatok átvételénél szaktisztviselők jelenjenek meg. E szaktisztviselők az átvétel alkalmával az állatokat felülbírálják tenyésztési és más hasznosítási szempontból.

Utasítom Címeiket, hogy minden átvevőhelyen az átvétel időpontjában a gazdasági felügyelőség és az állattenyésztő egyesületek részéről egy-egy szaktisztviselő jelenjék meg, Mezőhegyesen pedig a Mezőhegyesi Magyar Állami Ménesbirtok vezetője, vagy pedig az általa kijelölt egy szaktisztviselő, akik a helyszínen mint szakértők az átvevő bizottságban közreműködnek.

Ugyancsak jelen kell lennie az átvételnél minden bizottságban egy állatorvosnak.

Utasítom Címeiket, hogy az átvétel, illetőleg kijelölés alkalmával nyilvántartást fektessenek fel továbbtenyésztésre alkalmas, átvett fajtisza állatokról, vegyék nyilvántartásba az átvett, igazásra alkalmas, és a kizárólag csak vágás céljaira használható állatokat a közellátási miniszter úr kiküldöttje által megadott utasítás szerint.

Az átvételre kiküldött szaktisztviselők a bizottság tagjaival való közös megállapodás szellemében kövessenek el mindent, hogy a lehetőséghez képest minél több fajtisza tehén kerüljön átvételre, amely talán átmenetileg kevesebb igaerőt tud biztosítani a tavaszi munkálatok elvégzésénél, de ezeknek átvétele a továbbtenyésztés szempontjából és a fajtisza állatok elszaporítása érdekében mégis fontosabb, mint az esetleg pillanatnyilag nagyobb igaerőt biztosító, korban előrehaladott ökröknek az átvétele . . .”

Faragho közellátásügyi miniszter utasítása a szovjet kormánytól kapott cukor elosztásáról:

A szovjetorszag kormány által rendelkezésre bocsátott cukorkészlet elosztása felöl az alábbiak szerint kell eljárni.

Az egyes vidéki közellátási kormánybiztosok joghatósága alá tartozó területeken lakó jogosultak számára az alábbi mennyiségek jutnak:

1. Borsod-Gömör és Kishont-Csonka Zemplén és Abaúj vm.	450,- q
2. Baranya vm. és Pécs városa	300,- q
3. Bács-Bodrog vm. és Baja	120,- q
4. Békés vm.	300,- q
5. Csonka Bihar vm.	150,- q
6. Csanád-Arad-Torontál vm.	150,- q
7. Csongrád vm., Hódmezővásárhely és Szeged	300,- q
8. Hajdú vm. és Debrecen	250,- q
9. Heves vm.	250,- q
10. Jász-Nagykun-Szolnok vm.	350,- q
11. Szabolcs-Ung vm.	300,- q
12. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. és Kecskemét	1000,- q
13. Nógrád és Hont vm.	300,- q

A fent jelzett cukormennyiségek a közellátási kormánybiztosok címére és székhelyére vannak irányítva. Leszállításukat a Vörös Hadsereg szervei végzik. Azok átvételéről, raktárra vételéről, őrzéséről és a községek (városok) közt leendő elosztásáról a közellátási kormánybiztosok gondoskodnak. A községi elosztó szerveket a községi elöljáróságok (polgármesterek) jelölik ki. A beérkező vagonokról az árut kellő számú munkás beállításával 3-4 órán belül ki kell rakni.

A cukor áraban a közellátási kormánybiztosok mázsánként 1400 P-t, azaz egyezernégyszáz pengőt tartoznak a Közellátásügyi Minisztériumnak téríteni. Ezekkel az összegekkel a kormánybiztoságok számláját megterheltem. A fogyasztói árat a joghatóságuk alá tartozó területre saját hatáskörükben és felelősségükre a közellátási kormánybiztosok állapítják meg. Ezen árak megszabásánál azonban csak a felmerülő készkiadásokat szabad felszámítani.

A most kiutalt cukrot kizárólag a terhes és szoptató anyák és gyermekek (gyermekmenhelyek) és azok közt kell kiosztani, akik az ellátás szempontjából nehéz testi munkásoknak tekintendők. A Kormánybiztos Úr által megállapítandó fejkvóta, s a gyermekeknél meghatározandó korhatár szerint. Emellett a beteglétszám arányában a kórházaknak kell juttatni megfelelő mennyiséget . . .

Debrecen, 1945. március hó 24.

A kiadmány hitelül:

Horváth József

miniszteri irodafőnök

Faragho s. k.

közellátásügyi miniszter”

Nem jelentett kisebb gondot az ipari termelőtevékenység megindítása sem. Az iparban is sok volt a pusztulás, meglazult a munkaerőkölcs. E területen mégis gyorsabban ment a munkások munkába állása. Ez természetesen következett az ipari munkások magasabb fokú öntudatából, munkatevékenységük nagyobb szervezettségéből. Akiknél nem hatott e két tényező, azokat elvitte az üzembe az a keserű valóság, hogy nem rendelkeztek élelmiszer-tartalékkal. A gyári munka megindulásáról némi ízelítőt ad az alábbi, kitöltött kérdőív.

„Kérdések:

A gyár megnevezése és helye

A gyár tulajdonosa

Helyben tartózkodik-e, vagy elmene-kült a tulajdonos?

Eltávozásuk előtt állítottak-e maguk helyett megbízottat?

Hány tisztviselőt és munkást foglalkoztatott a gyár a Vörös Hadsereg bejöve-tele előtt?

Hány tisztviselő és munkás áll rendelkezésre jelenleg?

A ki nem fizetett, de a munkavállalót jogosan illető munkabér milyen módon volna eszközölhető?

Milyen berendezése, felszerelése, haj-tóereje és gépei voltak a gyárnak?

Milyen állapotban vannak ezek a gé-pek?

Hogyan volnának pótolhatók az eset-leges hiányok?

Feleletek:

Budapest-Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő Rt. *Salgótarján*.

Részvénytársaság, Magyar Kereske-delmi Bank érdekeltség, Budapest. Salgótarjáni gyár igazgatója volt Tar-nay Kálmán okleveles gépészmérnök.

A gyár igazgatósága a gépek és anya-gok, valamint az élelem és készáru nagy részével Németországba mene-kült.

Bozó György üzemvezető és Millitz János műszaki tisztviselő. Az oroszok bevonulása után a gyár vezetését a központi igazgatóság és a munkások megbízásából Bozó György vette át.

Tisztviselő: 40, munkás: 620.

Tisztviselő: 11, munkás: 215. A csök-kentett üzem mellett ezen létszám ele-gendő.

A munkavállalót jogosan megillető munkabérek ez ideig ki lettek fizetve.

Berendezés: szerszámgépek, formázó-gépek, fűrőgépek, sajtológépek és kü-lönféle megmunkáló gépek, autók. Hajtóerő: elektromos áram.

Jelenleg a gyárban levő gépek használ-hatók.

Esztergapadok, sajtológépek, fűrőgé-pek Budapest elfoglalása és a szállítás megindulása után budapesti gyárunk-ból esetleg pótolhatók, tekintettel

arra, hogy ezen gyár ilyen gépek gyártásával foglalkozik. Legsürgősebben 1 db 200 kW-os transzformátorra volna a gyárnak szüksége, mert a jelenlegi kölcsön kapott 2 db 20 kW-os transzformátor nem elegendő.

Igen. Raktárakban van elhelyezve.

Több üzemanyaghiány. Szén, gázolaj, szilikol.

Szenet helyben, a Salgótarjáni Kőszénbányától. Azonban a bánya egyelőre áram[hiány] miatt nem termel. Nehézségek vannak a szállításnál is, a vasút tönkretétele miatt. Kocsival a szén nem szállítható, mert a lovakat is elvitték. Gázolaj az öntöde üzembe helyezése szempontjából szükséges, azonban ezen üzemanyag nélkül egyelőre az öntöde üzembe helyezhető, tekintettel arra, hogy kokszt cca. 50 vagon van.

Igen. A Salgótarján Városi és Járási Ipartestület.

Kályha, tűzhelyek és háztartási gépek, valamint lágy és szürke kereskedelmi öntvények, különféle hadi cikkek.

Romlástól meg vannak-e óva ezek az anyagok?

Van-e üzemanyag?

Milyen mennyiségben és hol tud erre vonatkozólag beszerzési forrásokat és lehetőségeket?

Területén működik-e ipartestület?

A gyártott iparcikkek megnevezése

Salgótarján, 1945. január 31.”

Balogh Istvánnak, az éledő borsodi szakszervezeti mozgalom egyik vezetőjének visszaemlékezése a borsodi bányavidék megszervezéséről:

„A felszabadulás után, kérem szépen, nekem a szakszervezet szervezése volt a feladatomban. Azt kaptam a párttól. Éspedig közösen, ketten Kopácsi Józsiával. Ő a Kommunista Párt részéről, én a Szociáldemokrata Párt részéről. A bányamunkásokat kellett először is megszervezni. A bányamunkásokat kellett rábírnunk arra, hogy térjenek vissza a bányába. Ez volt az első és legfontosabb feladatunk. Egyébként Nógrádi elvtárs még vissza fog emlékezni ránk ebben az ügyben.

A bányászok, kérem szépen, nem mindig fogadtak nagyon barátságosan, különösen akkor nem, mikor a vasárnapi munkáról volt szó. Hogy a múltban is nekik kellett dolgozni vasárnap, most is nekik kell dolgozni vasárnap. Hát mindig csak ők . . . Nekik mindegy, akármilyen rendszer lesz? Hát oszt fel kellett világosítani őket, hogy nem egészen mindegy, mert most magunknak dolgozunk. És volt egy nagyon érdekes jelenetünk Alberttelepen. Kértük a bányászokat, hogy dolgozzanak vasárnapon. Ketten mentünk ki Kopácsi Józsiával. És előbb Kopácsi elvtárs beszélt. Zúgolódtak. Majd azt mondtam én: Nézzék elvtársak, Kopácsi elvtárs itt

marad, maguk válasszanak ki egy embert, vagy hármat, bemegyünk Miskolcra a menhelyre, ahol az árva, elhagyott gyerekek voltak. *Meg fogják látni, hogy a gyerekek hogy vannak ottan, mezítláb járnak, hideg szobában alszanak, és ha ezek után sem fognak az elvtársak vasárnap dolgozni, akkor meg kell állapítani, hogy maguk nem magyar emberek.* Akkor felállt az egyik bányász, és megkérdezte, hogy becsületszavamra mondom én, hogy ez így van? Mondom, becsületszavamra elvtársak, bárki jöjjön velem, én bemegyek. Addig Kopácsi elvtárs itt marad. Hát, kérem szépen, egy vagon szenet kitermeltek vasárnap teljesen díjmentesen a menhely részére, átadtak egy egész vagon szenet, attól függetlenül a vasárnapi műszakot aztán megcsinálták. Aztán voltak nehézségek. Járművünk nem volt, vonat se mindig volt, aztán kosztról nem is beszélek, hogy az egyáltalán nem volt. Egy darab kenyeret elvittünk meg egy darab kolbászt, és azzal rágódtunk egész nap. Nekik sem volt. Kérem szépen, Mária táróról – az mennyi lehet ide? 15 . . . vagy 31 kilométer – gyalog jöttünk haza Kopácsi Jóskával. Reggel tartottunk ott, korán reggel, gyűlést; délelőtt 11 óraker tartottunk Sajószentpéteren egy gyűlést; Sajószentpéterről gyalog Miskolcra jöttünk haza. 16 kilométer volt. Amaz 8, az 24, hát, kérem szépen, 28–30 kilométer.

Elég volt, mire hazaértünk, és nem olyan ritkaság volt ez. Súlyombányába, ha ki kellett menni, vagy akármelyik bányába, Kazincbarcika még közel volt a vonat-hoz, ha valami volt is, de nem volt közlekedési lehetőség. Putnokon például egy olyan hideg szobában aludtunk, és közönségesen, parasztpokróccal takaróztunk, hogy reggelre majd megfagyunk mind a ketten. Aztán későbbben már jobban kialakult a helyzet . . .”

A posta és a vasút

A mezőgazdaság és az ipar mellett nem kisebb jelentőségű volt a posta mind eredményesebb működése. Ez biztosította a rokonok, barátok egymásra találását, s egyben megteremtette a nézetek, vélemények szélesebb körű és gyorsabb kicserélődésének lehetőségét. Mindez feltétlenül elősegítette a tisztulást. Január 27-én a Magyar Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium a postaforgalom igazán örvendetes javulásáról adhatott számot.

„Magyar Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium.

Debrecen.

IV. Posta. Táviró és Távbeszélő Főosztály

TÁJÉKOZTATÓ

a posta-, a táviró- és távbeszélő-forgalomról.

A) A posta.

A közönséges és ajánlott postai küldemények forgalmát az egész felszabadult országgal felvettük. Természetesen az arcvonaltól 50–100 km-es távolságra fekvő postahelyek a forgalomba csak fokozatosan kapcsolhatók be.

Levélposta-küldhető tehát jelenleg az egész Tiszántúlra, a Duna–Tisza közére,

Pest környék kivételével, az Észak-keleti Felvidékre, valamint a Dunántúl dél-keleti részébe. (Baranya vármegye.)

A minisztériumok mindennemű hivatalos és magánlevelezése az épületben elhelyezett postakirendeltségnél adható fel. A hivatalos levelezés az eddig szokásban levő módon, a díjátalány terhére történik. A díjátalány összegét a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium később állapítja meg, s szedi be az érdekelt minisztériumoktól és hatóságoktól. Magánlevelezés az eddig szokásban levő módon bélyeggel vagy pedig készpénzfizetéssel bérmentesítendő.

B) Távíró- és távbeszélő-forgalom

Debrecennek jelenleg az alábbi távbeszélő-központokkal van összekötetése. Ugyanezekhez a hivatalokhoz táviratokat is lehet küldeni. A hivatalok neve melletti számok a beszéd érthetőségi fokait jelzik. 1: jó, 2: kielégítő, 3: tűrhető, 4: csak távirat.

Debrecen	1	Mezőgyán	3
Apátfalva	4	Mikepércs	1
Berettyóújfalva	2	Mindszent	4
Békés	4	Monostorpályi	1
Békéscsaba	3	Nagyecsed	1
Biharkeresztes	2	Nagyléta	1
Biharnagybajom	3	Nagyszénás	4
Biharpüspöki	2	Nagykálló	3
Csakoly	4	Nyírbátor	3
Csenger	3	Nagyvárad	2
Csongrád	4	Nyírbogát	3
Derecske	1	Nyíregyháza	2
Fehérgyarmat	3	Nyírgelse	3
Geszt	3	Okány	3
Gyula	3	Orosháza	3
Hajdúbagos	1	Pocsaj	1
Hódmezővásárhely	4	Püspökladány	3
Hosszúpályi	1	Sáránd	1
Kecskemét	4	Sarkad	2
Kiskundorozsma	4	Sarkadkeresztúr	2
Kiskunfélegyháza	4	Szatmár	3
Kiskunhalas	4	Szatymaz	3
Kisszénás	4	Szeged	4
Komádi	3	Szeged alsóközpont	4
Konyár	1	Szegvár	4
Körösnyáras	3	Szentes	4
Körösszakál	3	Újszalonta	3
Snakó	4	Vásárosnamény	4
Méhkerék	3	Zsadány	2
Mátészalka	4		

Debrecen, 1945. január hó 27.”

Mivel Budapest volt az ország legfőbb közlekedési csomópontja, sem a főváros, sem a vidék nem nélkülözhetette sokáig a budapesti teher- és személypályaudvarokat. A MÁV Igazgatóságának első összefoglaló jelentéséből idézünk néhány részletet:

„... A budapesti pályaudvarokon a helyreállítási munkálatokat tovább folytattuk. Budapest Nyugati pályaudvaron a II. és XI. sz. raktárakat is a lehetőség szerint üzemképesé tettük. A pályaudvarra folyó hó 4-én Békés vármegye területéről 15 kocsi élelmiszer (liszt, bab, borsó, kenyér, zsír, szalonna, hús, kolbász), 5-én 5 kocsi élelmiszer és 1 kocsi vágómarha, 7-én 22 kocsi élelmiszer érkezett. A küldeményeket a székesfőváros polgármestere vette át, és saját munkaerejével kirakatta. A szétosztás a III. sz. raktárból történik. A küldemények részben kísérésőkmányokkal, részben számadások nélkül érkeztek, ezért azokat Budapest Nyugati pályaudvar állomás számolta el. A fuvardíjak kiegyenlítését a polgármesteri hivatal vállalta . . .

. . . Nagy-Budapest államvasúti vonalain a következő helyreállítási munkákat végeztünk el.

1. Budapest Nyugati pályaudvar-váci vonal

Budapest Nyugati pályaudvaron a XXII. sz. raktárhoz vezető vágányok közül 7 vágányt és 2 csonkavágányt, továbbá a III. rakodókhöz vezető vágányt és csonkavágányokat használható állapotba helyeztük. Ez idő szerint a még rendbe nem hozott 3 csarnoki vágány, az ún. amerikai raktári vágányok közül a I–V. számúak helyreállításán dolgozunk.

2. Budapest Nyugati pályaudvar-kőbánya-alsó-ceglédi vonal

a forgalomnak átadatott.

3. Budapest Nyugati pályaudvar-kőbánya-felső-rákosi (hatvani) vonal.

Rákos állomáson további 8 vágányt hoztunk rendbe. Eddig tehát összesen 13 vágányt állítottunk helyre. Jelenleg a fűtőház épületében egy kazán elhelyezésén dolgozunk, mely a víztartályt fogja pótolni.

4. Rákosrendező pályaudvar–budapest-magdolnavárosi–budapest-vizafogói vonal.

Rákosrendező pályaudvar–Budapest-Magdolnaváros között a vágány rendben van, azonban az mindaddig nem használható, míg a Magdolnaváros állomáson felrobbantott BSZKRT aluljáró hidjának ideiglenes helyreállítása meg nem történt. Előreláthatólag 4 nap múlva lesz kész. Budapest-Magdolnaváros és Budapest-Vizafogó állomás között a rákospataki híd provizórikus elkészítésével az összeköttetést helyreállítottuk.

5. Magdolnaváros-elágazás és Rákospalota-Újpest között a vágány rendben van. Az itt álló megrongált kocsik eltávolítása előreláthatólag 10 nap múlva nyer befejezést.

6. Rákosrendező pályaudvar–Magdolnaváros-elágazás állomás közötti összekötő vonal mindkét vágánya rendben van. A jobb vágány az ott álló megsérült kocsik eltávolítása után előreláthatólag 3 nap múlva a forgalomnak átadható lesz: a bal vágány azonban egyelőre nem használható, mert a katonaság Rákosrendező pályaudvaron ennek a vágánynak kiágazási váltóját eltávolította.

7. Rákos pályaudvar–Magdolnaváros-elágazás állomás közötti vonalon (bal

parti körvasút) a megsérült keresztúri és a felrobbantott Kerepesi úti hidak ideiglenes helyreállítása a bal vágányban megtörtént. A felrobbantott Erzsébet királyné úti híd helyreállítása és a vonalon álló megrongált kocsik eltávolítása után előreláthatólag 10 nap múlva Rákos állomás és Magdolnaváros-elágazás állomás között helyreáll az összeköttetés.

8. *Budapest Keleti pályaudvar–Kőbánya-Felső pályaudvar* között a bal vágány rendben van, akadályt képeznek azonban a felrobbantott Kerepesi úti ún. Százlábú híd törmelékei és a felrobbantott Pongrácz úti híd, amelynél egyelőre két hídszerkezetet fogunk ideiglenesen helyreállítani . . .

9. *Kőbánya-Felső pályaudvar–Budapest-Ferencváros pályaudvar* vonalon a felrobbantott Pongrácz úti híd 2 hídszerkezetének, valamint a felrobbantott Kőbányai úti híd egy hídszerkezetének ideiglenes helyreállítása után a forgalom felvehető lesz, mert egy vágány már rendben van.

10. *Budapest Ferencváros pályaudvar–Budapest-Soroksár állomások* között az összekötő ún. burmai vágányon mozdonyok már közlekednek. Ez a vonal pótolja egyelőre a Budapest-Ferencváros–Soroksári út–Soroksár állomások közötti fő vonalat (szabadkai vonal), melynek helyreállítását a felrobbantott Gubacsi úti és Soroksári úti hidak akadályozzák.

11. *Soroksár állomás–Szemeretelep állomás* közötti vágányon a mozdonyok már közlekednek, egyelőre csak 20 km-es sebességgel. E vonalnak a kőbányakispest-lajosmizsei vonallal való keresztezésénél az orosz katonaság most egy új deltavágányt épít egy 300 m sugarú jobb ív beiktatásával, ami által közvetlen összeköttetés létesül Soroksár és Lajosmizse állomások között. Ez a deltavágány előreláthatólag pár nap múlva elkészül. Soroksár állomáson jelenleg 4 vágány használható. Ezek közül 2 vágány csak Budapest felől. Az állomásba január 26-án futott be az első tehervonat. (Farönkökkel megrakva.) . . .

. . . Az Északi Főműhelyben 987, az istvántelki főműhelyben 1150, a dunakeszi főműhelyben 297, a 3 főműhelyben tehát eddig összesen 2434 alkalmazott jelentkezett szolgálattételre, vagyis az orosz bevonulás előtti személyzetnek mintegy 40,5%-a. Február hó elseje óta a főműhelyek 5 mozdonyt és 80 teherkocsit javítottak meg.

. . . Budapest Nyugati pályaudvar és Vác között az istvántelki és dunakeszi főműhelyek személyzetének munkába, illetve munkából való hazaszállítása céljából folyó hó 5-től kezdve az orosz katonai parancsnoksággal egyetértőleg naponta egy munkásvonat-párt közlekedtetünk. A vonatokhoz poggyász- és expresszáru egyelőre nem vehető fel, a posta, valamint a vasúti hivatalos levelezés továbbítását azonban biztosítottuk . . .

. . . A keleti fűtőháznál volt 38 db üzemképes mozdonyból 28 db-ot február hó 12-én Hatvanba küldött az orosz katonai parancsnokság. Jelenleg a budapesti fűtőházak állagában 15 db üzemképes mozdony van. Budapest Nyugati pályaudvar és Vác között február hó 5-én, Budapest Nyugati pályaudvar és Szolnok között február hó 13-án, Budapest Nyugati–Hatvan–Salgótarján között egy-egy vonatpár indult meg. Budapest Nyugati pályaudvar és Vác között, Budapest Nyugati és Szolnok között közlekedő vonatpár személyvonat, a Budapest Nyugati és Salgótarján között közlekedő vonatpár szénvonat . . .

... A vonatkozó menetrendek elkészítése és a szükséges forgalmi intézkedések megtétele után Budapest–Cegléd–Szolnok között egy személyvonatpárt, Budapest–Salgótarján között egy szénvonatpárt helyeztünk forgalomba. Felkészültünk egy Budapest–Gödöllő között közlekedő munkásvonatpár forgalomba helyezésére is. Az állomások helyzetéről érkezett jelentéseket folytatólagosan feldolgoztuk, melynek alapján megállapíthattuk, hogy a felszabadult állomásainkon a telefonok 60⁰/₀-a, a távirda- és biztosítóberendezés 95⁰/₀-a tönkrement, használhatatlan. A szolgálati helyiségeknek és felvételi épületeknek mintegy 30⁰/₀-a vált használhatatlanná. Az állomási vágányoknak mintegy 60⁰/₀-a vált járhatatlanná ...”

„Drága csempészúton beszerzett só ...”

Külön gondot okoztak a kereskedelem problémái. A kereskedelem ez időben a nélkülözhetetlen közszükségleti cikkek előteremtését jelentette – a háborús viszonyokból kifolyólag nem mindig éppen a legtörvényesebb úton-módon. A hivatalos állásfoglalás kialakítása a csempészekkel szemben nagyon nehéz és ellentmondásos feladat volt. A túlzott üldözés csak csökkentette, de nem szüntette volna meg a csempészt, és a kevesebb csempészárú még magasabb áron került volna forgalomba. Ezért, ha születtek is döntések a csempészet megszüntetésére, többnyire elvi elhatározások maradtak.

A csempészet és zugkereskedelem bonyolult problémáit tükrözik az alábbi iratok. A csanádpalotai pékmester 1945. január 3-án az alábbi levelet intézte a községi előljárósághoz:

„Az előállott sóhiány miatt a kenyeret a mai naptól kezdve só nélkül kell sütnöm.

Vagy pedig a nagyon drága csempészúton beszerzett só hozzáadásával. – Ami nem kívánatos. – Elsősorban, mert egészségügyi szempontból hátrányos, és végette a felelősséget már eleve elhárítom magamtól. Másodsor pedig nem kívánatos azért, hogy a kenyeret igen megdrágítja.

Eljártam már a sóügyben a helyi orosz katonai parancsnokságnál, aki hivatalos iratot bocsátott ugyan rendelkezésemre, de eredményt nem értem el vele, mert sót vásárolni nem lehet, mivel az zárolva van. Az orosz hatóságok sót el nem adnak, csak kiutalnak. Hogy kiutalást kérhet-e a csanádpalotai katonai parancsnokság, nem tudom, de a tapasztalatom szerint nem sok eredménnyel, mert mint a szegedi parancsnokságnál érveléseimre észleltem, a sót a frontra tartják fenn.

Ezen nemkívánatos tétel előtt azonban nem állhatunk meg, és valamiképpen segíteni kell magunkon, amit a következőkben gondolok megoldani. Községünket szinte naponta, de különösen piaci napokon, jó néhány csempész látogatja különböző árukkal. A sóbeszerzés gondját ezekre kell áthárítani. Mégpedig olyanformán, hogy minden csempész, aki a faluba érkezik, érkezése alkalmával, tekintet nélkül arra, hogy mit hozott, egy (1) kg sót naponként és személyenként természetben fizessen le. Ezután árulja portékáját, ahogy tudja.

Tisztelettel kérem a Tek. Előljáróságot, hogy utasítsa a rendőrparancsnokot

arra, hogy egy napra szóló eladási ténykedést csak azok részére engedélyezzen, akik személyenként és naponként 1 kg sót természetben lefizettek a rendőrparancsnokság kezeihez. Ezt lelkiismeretesen ellenőrizze, hogy visszaélés ne történjék, mert nem kívánatos, hogy a cserekereskedők helytelen eljárások miatt ténykedésüket megszüntessék.

Ezen díjtalanul beszedett sót pedig a helyi árakon az arra szorultaknak adják ki. Az ebből származó jövedelem mint piaci helypénz kezelendő.

Fenti kérelmemet a Tek. Elöljáróság szíves jóindulatába ajánlva, maradtam teljes tisztelettel

*Gazsó István
pékmester*

(A községi elöljáróság álláspontja egy január 5-i feljegyzés szerint: „Kivihetetlen.”)

A makói rendőrparancsnokság – alispáni rendeletre – 1945. január 21-én a községi rendőrparancsnokoknak a következő utasítást küldte:

„Felhívom a községi rendőrparancsnokokat, hogy jelentés alapján megállapítottuk, hogy különösen a határmenti községekben nagymértékben üzik az élelmicikkeknek és áruknek a községből való kicsempészését anélkül, hogy ezen áruk ellenében hiányzó közszükségleti cikkeket biztosítanának a község közönségének. Sőt, sok esetben az is megtörténik, hogy egyesek, akiknek megbízhatóságukhoz szó férhet, szállítási engedélyt nyernek a helybeli elöljáróságtól.

Miután ezen eljárás csak az egyesek vagyoni érdekeit szolgálja és mozdítja elő, és a község lakosságának nemhogy hasznára, de egyenesen kárára van.

Elrendelem, hogy a jövőben a rendőrség és az elöljáróság az ilyen csempészést és feketézést erélyesen akadályozza meg, és szállítási engedélyt csak megbízható egyéneknek adjon ki, és csak az esetben, ha a kiszállított közszükségleti cikkek ellenében a község más hiányzó közszükségleti cikkekhez jut. A szállítási engedély nélküli árukat a rendőrség és az elöljáróság kobozza el. Felhívom az elöljáróság figyelmét arra, hogy minden ezen kérdésben a helybeli polgárőrséggel karöltve és egyetértésben járjon el, aggály esetén a makói rendőrparancsnokság engedélyét kérje ki.

Továbbá, mivel a makói és egyben Csanád megyei orosz katonai parancsnok szigorú szesztilalmat rendelt el, utasítom a rendőrparancsnokságot és az elöljáróságot, hogy a szeszfőzést és árusítást tiltsa le, és a szeszfőző készülékeket a község házához behordva zárja le, és a szeszkészletet foglalja le és tárolja.

Kihágás esetén az illetékes népbíróshoz utalja át.

Makó, 1945. január hó 21.

*Igor Lajos s. k.
rendőrparancsnok*

És egy január 20-i jelentés Biharnagybajomból:

„A sárréti járás főszolgabírója, Biharnagybajom.
103/1945. szám.

Csonka-Bihar vármegye Alispánjának!

Berettyóújfalu

Fenti számú és tárgyú rendeletére tisztelettel jelentem, hogy járásom területén az összes kereskedők működésben vannak. Kereskedőket árubeszerzésre serkenteni nem szükséges, mert az a horribilis haszon, amellyel dolgoznak, és melynek során minden kockázat bőségesen jutalmaztatik, ösztönző hatással bír működésüknek. Sőt, mivel a beszerzési árakat ellenőrizni megfelelő számlák hiányában képtelenek vagyunk, a jogosított kereskedőkön túl még legalább ugyanennyi vagy több zugkereskedés működik, kiket munkájukban eleinte a lakosság közszükségleti cikkekkkel való ellátása érdekében nem korlátoztunk, s akiket, kereskedőkkel együtt belekóstolva a rövid idő alatti meggazdagodás lehetőségébe, ma szinte képtelenek vagyunk leállítani. Az ellenük való eljárás csupán úgy vezetne eredményre, ha jogosítvánnyal nem rendelkező üzérkedők áruját elkoboztatnám, azonban ennek szintén kiszámíthatatlan következményei lennének. A helyzet javulását a közállapotok stabilizálása előtt alig remélhetjük.

Járásom összes községe Dancsháza kivételével hetivásár-tartási joggal bír, s a vásárok szokott napon minden községben meg is tartatnak.

Biharnagybajom, 1945. január 20.

*Kecskés
főszolgabíró"*

A szolnoki polgármester a főispán segítségét kérte a községek önkényes adószedési gyakorlatával szemben:

„A város közellátása részére dolgozó kereskedők panasszal fordultak hozzánk, hogy Törökszentmiklós, valamint Rákóczi falva községek átszállítási díjakat szednek. Ezen díjszedések sok esetben olyan nagymérvűek, hogy a közellátás részére messziről érkező árut lényegesen megrágítják, de nemcsak megrágítják, hanem a kereskedők hosszabb idejét veszik igénybe. Tekintettel arra, hogy ezen áruk nem a nevezett községekből, hanem távolabb levő helyekről származnak, ezen ténykedés semmi esetre sem indokolt. A közellátás részére érkező árukat sok esetben 60–70 km-es távolságokról hozzák, és ha minden közbeeső község átszállítási díjakat szed, lehetetlenné teszik, hogy a már igen nagy mérvűket öltött feketepiacot a városban megakadályozzuk, illetve letörjük.

Fentiekre vonatkozóan kérjük Főispán Úr sürgős intézkedését, nehogy az amúgy is súlyos nehézségekkel küzdő közellátást lehetetlenné tegyék.

Szolnok, 1945. március hó 11.

Kalocsay Béla
v. tanácsnok

Zsenge Ferenc
polgármester"

A főispán intézkedése:

„Tárgy: illetéktelen vámszedések.
Községi előjáróság!

1. Törökszentmiklós
2. Rákóczifalva.

Értesülésem szerint községi előjáróság még a falun áthaladó élelmiszerszállítványok után is magas »vámokat« szed. Ez teljesen törvénytelen eljárás, mely súlyos következményeket vonhat maga után. Utasítom, hogy a jövőben ilyen eljárástól tartózkodják.

Szolnok, 1945. március 12.”

Az egyes közigazgatási egységeknek ez a középkori árumegállítási joggal rokon intézkedése a központi hatalom megalakulása előtti önállóságot őrzi.

„BASAHALMÁTÓL ŐS PÉTERFIÁIG ÁJER PEZSEG”

Az új központi hatalom által a felszabadult országrész nyugodt, szervezett életritmusának kialakítására tett erőfeszítések nem voltak hiábavalók. Az eredmények, még a legapróbbak is, azonnal megmutatkoztak a lakosság megváltozott életérzésében. Az élet normalizálódásának egyik biztos mutatója, amikor az emberek már megpróbálnak kiemelkedni a napi gondokból, mernek gondolni a jövőre, és jelentkezik bennük a kulturálódás, a szórakozás igénye is. 1944 december végén és 1945 első hónapjaiban, ha nem is gyakran és nem is mélyenszántó, nagy horderejű kezdeményezések formájában, de találkozunk már ilyen, a jövőre tekintő, az új, demokratikus életet szolgáló szellemi törekvéssel.

Debrecen, Böszörmény, Újpest

Juhász Géza visszaemlékezése a debreceni irodalmi élet újjáéledésére:

„Az Ady Társaság írói közül hamarosan megjelent itt Kardos László és Kardos Pál, itt volt Tóth Bandi – Tóth Endre a fiatalok közül, vagy fiatalabbak közül, most már ő is túl van az ötvenen. Ez a kis csoport a meginduló »Néplap«-nak indulástól fogva állandóan cikkírója volt. A kormány megalakulása után aztán ez az Ady Társaság hamarosan kezébe vette, mégpedig sok tekintetben felkérésre, a debreceni szellemi életnek az irányítását. Így jutottunk ahhoz a megtiszteltetéshez, hogy szilveszterkor mi rendezhettünk egy ünnepséget. Ott én Adyról tartottam előadást. Ady-szavalatok, zeneszámok hangzottak el, és a hallgatóság sorában két miniszter is jelen volt: Erdei Ferenc az egyik, és a másik az én szakminiszterem, Teleki Géza gróf, Teleki Pálnak a fia.”

Hollós Etel a debreceni munkáskultúra kezdeteiről így beszélt:

„Már volt akkor egy kis szavalókórusunk a gyerekekből. Ugyanis Benjámín László itt rekedt Debrecenben, és összekerült velem a Szociáldemokrata Pártban. Valahogy rögtön jó barátságba kerültünk. A munkásotthonnak kinevezett csapókereti kis helyiségnek könyvtárat is teremtettünk. A fiam egy kábeldobból csinált egy kis szekeret, és Benjámín Lacival meg a legnagyobbik fiammal elmentünk könyvekért a régi munkásotthon pincéjébe. Négyyszer vagy ötször fordultunk – mindannyiunknak, neki is, nekem is lyukas volt a cipőm, havas, szóval tele lettünk lucsokkal –, és rengeteg könyvet vittünk. Azt hiszem, ennek a mi első könyv-

tárunknak a nyomai még most is megvannak ott a csapókerti pártszervezetben. Benjámin elvtárs alakította meg ott az első szavalókórust és egy kis énekkart. A zongoránkat is helyrehozta valaki, és egy Sasvári Gyurka nevű, akkor még fiatal diák volt az első zongoristánk. A Csapókertben csendült fel, merem állítani, először, már decemberben, a később oly népszerű munkásinduló, a „Nézd a mi hadseregünket, a büszkét”. Addig játszotta ez a Sasvári, amíg aztán a közönség is megtanulta, amely akkor már, a mi kis szilveszteri műsorunkra, összejött ott.

A szilvesztert ott, abban a kis kultúrotthonban, a Csapókertben ünnepelték.

A fiatalok énekeltek, Sasvári zongorázott, volt egy pár szavalat, a gyerekeink is énekeltek.”

Marjai Márton a hajdúböszörményi iskolai oktatás megindulásáról és az ifjúsági könyvtár létrehozásáról visszaemlékezésében a következőket mondotta:

„A párt megalakítására Böszörményben december első hetében került sor. Megalakult a Végrehajtó Bizottság. Én is tagja lettem, és az ifjúsági szövetség megszervezése lett a feladatom a párt vezetőségében. Minthogy az idősebb tanári kar kétharmada elmenekült, ezért mi néhányan, akik a városban maradtunk, nagyon jó ismerősök és baloldali érzelmű fiatal egyetemisták, tanárjelöltek segítségével újra megindítottuk az iskolai tanítást, a gimnáziumban is. Ugyanakkor megkezdődött az ifjúsági szövetség szervezése, és úgy gondolom, hogy már január első felében sikerült megnyitni a könyvtárat. Ez egyike volt az első ifjúsági könyvtáraknak az országban. Úgy alakult, hogy az üres magánházakból, polgári lakásokból összehordták az ott talált ingóságokat, köztük a könyveket is. Ezeket én elkértem, hogy ne semmisítsék meg. Megválogattuk a magyar klasszikus sorozatokat és mindazt az ismeretterjesztő anyagot, amelyik megrostálva alkalmas volt arra, hogy szépen katalogizálva az ifjúság és a köz használatára bocsássuk . . .

Akkor lényegében a gimnázium egész felső tagozata olvasónk volt, mert a tanári és a gimnáziumi ifjúsági könyvtár akkor még nem működött. A gimnázium német megszállás alá került, ott minden össze volt forgatva.”

Szabó Piroska az újpesti kulturális élet megindulásáról:

„Nagyon hamar csináltunk kulturális rendezvényt. Major Tamás gyalog jött ki Újpestre, karján filmtekercssekkel, megtömött hátizsákkal. Csupa kosz volt, mire kiért, mert útközben elkapták a közismert dologra, hogy „nyemnoska rabot”, és jól agyonfáradva kijött. Akkor láttuk az első filmet. Azt hiszem, hogy még a filmvetítőt is Major Tamás forgatta, kezelte.

Egész biztosan szavalt is, hogy mit, arra már nem emlékszem.

Ez a rendezvény január 20-a körül lehetett, ott, a mi párhelyiségünkben. Összeverődött a Wolfner-gyári zenekar, és azonnal megtanulták az Internacionálét. Jó hamisan játszották, mi hamisan énekeltek, de mégis az Internacionálét énekeltek szabadon.”

Idézzük Gyoma község kommunistáinak határozati javaslatát a Nemzeti Függetlenségi Frontban tömörült pártokhoz:

„Pártunk szükségesnek tartja, hogy a demokratikus kialakulást minden vonalon elősegítse, és jelen javaslatunkban az országunkban régi idők óta, de különösen az átkos ellenforradalmi rezsim uralma alatt már a tűrhetetlenségig felfokozott cím- és rangkórság leépítését azonnal megkezdje. Már-már azt sem tudja az ember, mennyit használjon a kórságból, hogy címet avagy rangot meg ne sértsen.

Itt akar pártunk tiszta, igazán népi és demokratikus állapotokat teremteni, tehát a következő megszólításokat javasolja:

Tekintetes, nagyságos helyett: asszonyom, uram.

Neve avagy férje után: asszony.

Leányoknál: kisasszony.

Férfiaknál: úr.

A foglalkozás után: gépész úr.

Aki pedig a régi, ettől eltérő megszólítást adja avagy elfogadja, 50 fillér büntetést fizet a majdan közösen megállapított célra. E fizetés nevelő hatású is lesz, és a két beszélő fél korrektségét vagy aláása, avagy tiszta helyzetet teremt, mert úgy a megszólítottnak, mint a megszólítónak becsületbeli kötelessége a büntetés-pénzt a Demokratikus Blokkban tömörült pártok irodájában, nevezetesen: Kommunista Párt, Független Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt pénztárába nyugta ellenében azonnal lefizetni.”

(Az ügy elintézése: Gyoma község közigazgatási tanácsa a határozati javaslatot elfogadta.)

Kérvény – egy kisház nyitására

Kellér Dezső és Nádas László – ahogy kérvényüket aláírták: „budapesti színpadi szerzők” – 1945. január 25-én Debrecenben a következő beadvánnyal fordultak Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterhez:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Alulírottak azon alázatos kéréssel fordulunk Nagyméltóságodhoz, hogy részünkre egy

»Nefelejcs Színpad«

néven létesítendő, a felszabadult ország szellemének megfelelő színvonalas, irodalmi kisház megnyitását engedélyezni méltóztatnék.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a színház megnyitásához és fenntartásához szükséges tőke és minden más kellék (helyiség, díszletek stb.) máris rendelkezésünkre áll, és így kérelmünk kizárólag az engedély megadására szorítkozik.”

A kérvény mellékletei:

1. „A »Nefelejcs Színpad« célkitűzése és műsorterve

A kasszínház azért kapná ezt a nevet, mert ez lenne a világ első olyan szórakozóhelye, ahová a közönség nem azért járna, hogy felejtessen, hanem azért, hogy ne felejtessen.

Műsora hosszabb-rövidebb egyfelvonásos darabokból, aktuális jelenetekből, látványos, hangulatos, zenés képekből állana, de nem a szokványos kabaréstílusban, mert minden jelenetnek, minden képnek mai mondanivalója lenne. A volt budapesti Békeffi-féle Pódium Kabaré és Jusnij »Kék madár« című produkciójának vegyülete lenne ez az új műfaj, melynek színes, zenés, kifejező képeiben a Vörös Hadsereg magyarul nem értő tagjai is szórakozást találnának.

A műsoron szerepelnének Zilahy Lajos, Móricz Zsigmond, Avercsenko, Csehov stb. nagynevű magyar és külföldi szerzők egyfelvonásos darabjai, és – mivel a kasszínház nemcsak mulattatni, de nevelni is óhajtana – nem hiányozna a komoly, klasszikus ének és szavaltat sem, a többi között Ady, Petőfi, József Attila szcenírozott költeményei. A műsor többi részét Kellér Dezső és Nádas László írják, akik a kis színpad védnökségét felajánlották a debreceni Ady Társaságnak, hogy az irodalmi színvonalat ezzel is biztosítsák.”

2. „A »Nefelejcs Színpad« vezetői és társulata

A kasszínház vezetői Kellér Dezső és Nádas László budapesti menekült színpadi szerzők. Mindketten több mint egy évtizede tagjai a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének, sok nagy sikerű háromfelvonásos és sok száz kabarédarab szerzői, akik a fasisztaellenes Pódium Kabaré háziszervezői voltak. Kellér Dezső évekig dramaturgja is volt a Békeffi-kabarénak, Nádas László pedig három éven át volt a Royal Revüszínház művészeti vezetője.

A társulat tagjai: Simon Zsuzsa, a Belvárosi Színház volt tagja, Kompolti Györgyi, az Operaház volt ösztöndíjas tagja, Süli Manyi, a Csokonai Színház jelenlegi tagja, Mányai Lajos, a Belvárosi Színház és Vígszínház volt tagja, Rajz Jancsi, a Csokonai Színház jelenlegi tagja.

Ezeket, a már Debrecenben tartózkodó művészeket kívül értesítettünk néhány más városban tartózkodó, menekült fővárosi művészt, a többi között Rádai Imrét, a neves színészt, Fehér Pált, az Operaház kiváló szólóénekesét, Feleky Kamillt, a közkedvelt táncoskomikust, hogy azonnal induljanak Debrecenbe.”

Az elintézés:

„Kellér Dezső és Nádas László budapesti színpadi szerzőknek az egész felszabadított ország területére – a beadványukban előadott feltételek teljesítése mellett – színigazgatói engedélyt adok.

Debrecen, 1945. január 30.

Teleki s. k.
vallás- és közoktatásügyi miniszter”

Szovjet–Magyar Baráti Társaságért

A magyar kormány az alábbi javaslattal fordult a szovjet kormányhoz:

„A magyar kormány a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére tisztelettel javasolja – a Szovjetunió és Magyarország közti kulturális kapcsolatok megerősítésére – Szovjet–Magyar Baráti Társaság megalakítását.

Ennek a társaságnak, mely értelmiségi és munkástagokból állana, fő célja a két ország és nép kölcsönös megismerése, kultúrájának kicserélése. Ennek keretében kölcsönös tanulmányi utak szerveztetnének, előadások tartatnának, tanulók és egyetemi hallgatók, valamint kulturális ügyekkel foglalkozók egyes szekciókban egymást megismerhetnék, gondolataikat és ismereteiket kicserélhetnék, és így a két ország kultúrközösségét előmozdítanák.

Tisztelettel kérjük a Szovjetunió kormányát, hogy elvi álláspontját a magyar kormánnyal közölje, és a részletes terv közös kidolgozására jelölje ki a maga részéről azt a közeget, amely a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal ez irányban a tárgyalásokat minél sürgősebben felveszi.”

A kulturális társaság még 1945-ben megalakult Magyar–Szovjet Művelődési Társaság néven.

„*Horthy arcképe milyen elbánás alá essék?*”

Érdekes vita zajlott le a Csanád vármegyei Nemzeti Bizottság 1945. február 17-i ülésén.

„*Kiss Imre* napirenden kívül előadja, hogy egyes középületek hivatalos helyiségeiben még mindig fenn vannak a régi rendszer nagyságainak és hivatalvezetőinek arcképei. Indítványozza, hogy a bizottság hozzon olyan határozatot, amely szerint az illetékes hivatalok vezetői kötelesek ezen arcképek levételéről gondoskodni. Ugyancsak álláspont-nyilvánítást kér a bizottságtól, hogy Horthy Miklós kormányzó arcképe milyen elbánás alá essék. A kérdéshez *Zombori Lajos* szól hozzá. Az indítványt helyesnek tartja, azonban a kormányzó arcképe tekintetében az az álláspontja, hogy őt a hivatalos kormányzat sem vetette el, s azért az ő arcképét meg kellene hagyni. *Kiss Imre* előadja, hogy ez az álláspont nem helyes, mert a hivatalos esküszövegben sincs a kormányzóra való utalás, de egyébként a kormányzó – szerinte – mindig a demokratikus, baloldali gondolatnak akadályozója volt. *Szűcs Imre* hivatkozott a kormányzónak a hősi szobor leleplezése alkalmával történt beszédére, amikor is azon kijelentés hangzott el, hogy »nem lesz többé munkásmozgalom, mint 1918–1919-ben«. Hivatkozott a matrózlázadásra, az orgoványi, szatymazi vérengzésekre, majd az 1944. évi zsidó kiharcolásra, amikor nem tett egy lépést sem érdekükben. Ne vakítsuk el az ifjúságot – mondja –, mert a történelem meg fogja állapítani szerepét, s megtudja, mit tett 25 év alatt.

Diós Sándor szintén ezeket hangsúlyozza, és indítványt tesz arra, hogy Horthy Miklós arcképe valamennyi hivatal helyiségéből eltávolítandó.

Gorcsa Péter arra hivatkozott, hogy tulajdonképpen Horthy Miklós mindig angolbarát volt, amit mutat az október 15-én tartott rádiószózat is. Nem okolja Horthy Miklóst a bekövetkezettekért. Az javasolja, hagyják fenn arcképét. Ugyanez a véleménye *Szőnyi Imrének* is.

Zombori Lajos felhívja a bizottságnak, hogy az ifjúságra nagyon kell vigyázni, fegyelemre, rendre kell nevelni, mert az ifjúság még nem tud a szabadsággal élni, s ennek az öregek isszák meg a levét. Ne vegyék le az arcképet, tisztelje az ifjúság *Horthy Miklóst*.

Elnök a kérdést szavazásra bocsátja, és a bizottság 9:3 arányban a következő határozatot hozta:

Valamennyi közhivatal vezetője köteles gondoskodni arról, hogy a múlt rendszer vezető egyéniségeinek, hivatalfőnökeinek, valamint vitéz nagybányai *Horthy Miklósnak* arcképe, szobra a középületek helyiségeiből haladéktalanul el legyen távolítva. Erről értesítendő valamennyi helybeli közhivatali főnök azzal, hogy a hatósága alá tartozó összes hivatalokban ezen rendelkezés haladéktalanul végrehajtandó."

Bezárni az iskolákat?

Kormány szinten már nem volt ilyen egyértelmű az akarat a kulturális élet felpeszítésére. Egyesek, mint *Teleki Géza* vallás- és közoktatásügyi miniszter, politikai céljaikat óhajtották megvalósítani demagóg követelések hangoztatásával.

1945. január 11-én *Teleki Géza* a következő levelet intézte *Szuszejkov* vezérezedeshez:

„Vezérezedes Úr!

Mint az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* vallás- és közoktatásügyi minisztere tisztelettel kérem az alábbi ügyben a Szovjetunió kormányának sürgős segítségét:

A Magyarországon nap-nap után elterjedő járványok (kiütéses tífusz, nemű betegségek, bőrbajok), melyek minden hadszíntér járuléka, rövid időn belül arra fognak engem kényszeríteni, hogy az ország összes iskoláit – mint könnyen ragályterjesztő helyeket – rendeletileg bezárjam. Ez csak az esetben kerülhető el, ha

a) a Szovjetunió kormánya sürgősen segítségünkre siet orvosságok és antiszeptikumok küldése által, vagy pedig

b) megengedi, hogy az iskolák és kultúra fenntartása érdekében kormányunk a világ többi demokratikus államaihoz fordulhasson segítségért.

Ez nemcsak az iskolákra áll fenn, hanem az egyetemekre és a velük kapcsolatos klinikákra is vonatkozik, melyeknek tüzelőanyag-hiánya (szén) a már amúgy is romlott szervezetű emberek ellenállóképességét betegségek ellen lehetetlenné teszi.

Kérem támogatását kérve, fogadja Vezérezedes Úr őszinte tiszteletem nyilváníását."

Az ügy hátterét *Juhász Géza* így világította meg:

„*Teleki Géza* gróf tankerületi főigazgató-koromban inkább hátráltatta, mint elősegítette a munkámat. Ő kint járt ősszel Moszkvában. De amit 1944 őszén ott látott, sokat nem segített rajta. Azt mondta, hogy ő geológus szemmel nézi a dolgokat, és évmilliókban gondolkodik – hát persze a forradalom idején nem ez a leg-

célravezetőbb iram. És előállt egy olyan ötlettel, hogy betiltja a tanítást. Mert ez az egyetlen, ami a külföld szemében igazolhatja, hogy szovjet megszállás alatt lehet normális élet – hát ő nem hajlandó ezt fedezni. Alig tudtuk meggyőzni arról, hogy az iskola nemcsak a gyerekek számára, nemcsak a pedagógusok számára jelent előnyt, hanem az iskola felszerelését is menti, hogyha a tanítás folyik, mert hiszen lettek volna bőségesen abban az időben, akik egy-egy ilyen üresen hagyott iskolát szívesen felkerestek volna, már csak azért is, hogy a könyvtárukat az iskolai könyvtárból próbálják majd kiegészíteni. Akkor a kormány persze egy épületben volt, itt a Kossuth utcán, egy-egy minisztérium két-három szobából állott legfeljebb, és ezeket a tárcaügyi problémákat aztán egy délelőtt le lehetett bonyolítani. Ha a mi rábeszélésünk nem volt elég a Teleki miniszternek, kaptunk mi segítséget ahhoz, hogy a végén lebeszéljük erről a szándékáról.”

Juhász Géza leleplező szavai után, úgy hisszük, érthető lesz az az állításunk, hogy a nem kevés és nem jelentéktelen gondokat sokan csak azért hangsúlyozták – s egyben torzították –, hogy ezáltal politikai tőkét kovácsoljanak maguknak.

Demokrácia az iskolákban

Füzessy József, a szentmihálytelki állami népiskola igazgatója felettes tanügyi hatóságához a következő reformjavaslatot nyújtotta be:

„A demokratizálás alapfeltétele az állami népiskolában: szeretetre nevelni. Has-sunk oda, hogy a cselekvő jótékonykodásra készséggé váljon a gyermek. Ennek elérésére javaslom: kívánjuk meg, hogy az alsó tagozatokban szóbelileg, a felső tagozatban írásbelileg (naplószerűen) naponta számoljon be a tanuló véghezvitt jó cselekedeteiről.

Nemzeti, faji és vallási gyűlölet teljesen küszöböltessék ki a tanításból éppúgy, mint a túlzott nacionalizmus is, mely rövidlátókat nevel.

Az új társadalmi együttélési forma megkívánja a nagyobb fokú önzetlenséget, közösségi érzést, gerinccsereget, igazságszeretetet. Ezért az önző gyermek osztálytársai előtt szégyenítessék meg mindaddig, míg ő maga is utálattal nem fordul el önzésétől. A közösségi érzés emelésére az egyes foglalkozási ágak szükségessége, továbbá a város és a falu egymásrautaltsága erősen kihangsúlyozandó, hogy a minden rendű osztálytárs megérezze a másikban a közös magyar sors hordozóját – a testvért. Gerinccsere nevelés céljából az addig – sok helyen – uralkodó szolgai fegyelem megszüntetendő. Tegyük a gyermeket szókimondóvá, de szoktassuk hozzá, hogy minden szaváért helytálljon. Esméltessük rá az egynek (az »én«-nek) fontosságára, s így neveljük önbecsülésre. Igazságszeretetre nevelés céljából javaslom, hogy minden osztályban állíttassék fel az iskolai bíróság. Ez egy – tanulók-ból álló – 3–5 tagú szerv, amely 10–10 napra kap megbízást, és az ezen idő alatt előforduló fegyelmi vétségekért vagy tanulmányi hanyagságért szab ki büntetést a tanító irányításával.

Kívánatos lenne bevezetni az ingyenes iskolai fogászatot és ingyenes iskola-

orvosi intézményt, de ne úgy, hogy az csak a statisztika részére dolgozzon, hanem gyógyítson is.

Sporttér és tornacsarnok létesítése, tornaverseny tartása emelné a közösségi érzést, éppúgy, mint az énekverseny is.

Svájcban az ingyen tankönyvellátás, évi 4–6 ingyen kirándulás (vonattal és autócarokkal) már régen rendszeresítve van.

Protekciónélmentes tehetségkutató, díjtalan középiskolai és egyetemi oktatás bevezetése is kívánatos.”

Az iskolai nevelés problémáját külön erre a célra összehívott ülésen, 1945. március 15-én tárgyalta a biharnagybajomi Nemzeti Bizottság. Íme, a jegyzőkönyv:

„Tárgyaltatik a Magyar Kommunista Párt helybeli szervezetének 1945. február 23-án tartott gyűléséből a bizottsághoz további intézkedés végett jegyzőkönyvi kivonattal megküldött következő határozata: »Kázmér András felszólalásában előadja, hogy a gyermekek demokrata szellemben való nevelése úgy a család, mint a nemzet szempontjából rendkívül fontos. Ő azonban a gyermekek kikérdezése után arra jött rá, hogy a tanítók egy része még mindig nem érti meg az idők szavát, és nem hagyott fel a régi fasiszta szellemű tanítási módszerrel. Azt ő jól tudja, hogy máról holnapra demokrata szellemben nevelt tanítót az iskolához küldeni nem lehet; de hogyan legyen akkor a mai gyermekből demokrata-utánpótlás, ha az iskolában nem ezt a szellemet tanulja? Hiszen jól tudjuk, hogy a tanítóink tanítási módszere egész életünkre kihatással van. Javasolja, hogy a Nemzeti Bizottság útján az iskolafenntartó ref. egyház presbitériuma hívattassék fel erre a nem kívánatos jelenségre, és nyomatékosan hívassék fel a tanítók figyelme, hogy demokrata szellemnek megfelelő tanítási módszert alkalmazzanak. Ha erre nem kaphatók, akkor még mindig jobb, ha elhagyják állásaikat, és kevesebb tanító tanít, de a kívánt szellemben. A gyermekek nevelése kárt szenved ugyan, de mégsem annyit, mintha leventeszellemben nőnek fel. Pártgyűlés Kázmér András javaslatát egyhangúlag magáévá teszi, és Szöllösi Balázs párttitkárnak javasolja, hogy ezen határozatot a Nemzeti Bizottsághoz a szükséges utasítások elrendelése végett tegye át.«

Több bizottsági tag hasonló észrevételekről számol be. *Bagdi Károly* elmondja, hogy van tanító, aki véresre verte a gyereket, amiért az »Szabadság!« köszöntéssel üdvözölte. *N. Gál Lajos* indítványozza, hogy a bizottság keresse meg a tanfelügyelőséget, s kérje fel a tanítók ily irányú működésének fokozottabb ellenőrzésére.

Bizottság egyhangúlag magáévá teszi a Magyar Kommunista Párt helybeli szervezetének tárgyalat átiratát, elsősorú fontosságúnak tartva a demokrata szellemű iskolai nevelést. Megbízta az elnökséget, hogy a jegyzőkönyvi kivonat megküldésével hívja fel a tanfelügyelőség figyelmét a tanítók működésének ily irányú fokozott ellenőrzésére.”

A MARGIT-VONALTÓL A SUSANNE-ÁLLÁSIG

Szálasi panasza és kérése

1945. január 3-án Greiffenberg tábornok, a magyarországi német haderő meghatalmazott tábornoka (azelőtt budapesti katonai attasé) jelentette: Szálasi államfő magához kérette, hogy az új katonai egységek felállításáról, az ipartelemek leszereléséről és a védelmi állások építéséről tárgyaljanak. Ez alkalommal Szálasi arról panaszkodott, hogy a Führer újévi beszéde Magyarország vonatkozásában semmi biztatót nem tartalmazott, viszont az ország összeomlását Romániáéval együtt említette. Mindezt elő fogja adni személyesen is a Führernek, de addig is igyekszik megnyugtatni felbolygatott környezetét.

(Erre a Hitler–Szálasi megbeszélésre – tudomásunk szerint – nem került sor . . .)

1945. február 9-én Szálasi levélben fordult Hitlerhez. Kérései:

1. Azonnali offenzíva Magyarországon – jobb élmezési bázisok szerzése érdekében.
2. A magyar és a német csapatok fölötti főparancsnokság szimbolikus átadása az államfőnek (gyakorlati változás nélkül).
3. Hadúri jogainak fenntartása a még felállításra kerülő magyar SS-egységek fölé.
4. A magyar segédszolgálatosok részére új irányelvek megállapítása.
5. A magyar töredék egységek kivonása a német egységek közül.
6. További zárt magyar hadosztályok felállítása Németországban.
7. Kis egységek felállítása Magyarországon is, és az ehhez szükséges fegyverek szállítása.

A „Kriegstagebuch” a Führer válaszát nem tartalmazza . . .

„A közönség a legrosszabb véleményvel van ezekről az állapotokról”

Az új esztendő új és még nagyobb gondokkal köszöntött be a nyugati országrészen. Nőtt a városok zsúfoltsága, romlott közellátásuk, egészségügyi helyzetük és a lakosság hangulata.

Vas vármegye tiszti főorvosa a következőket jelentette az alispánnak a vármegye egészségügyi állapotáról az 1944. év második felében:

„Vas vármegye közegészségügyi és köztisztasági állapota az 1944. év második felében a háborús viszonyok folytán rendkívüli változáson ment át. A félév elején jónak mondható állapot a nagy számban összezsúfolódott katonaság és polgári menekültek elhelyezkedésével kapcsolatban fokozatosan romlott. A beözönlő

menekültek sok esetben fertőző betegségben szenvedtek, s így érkeztek a vármegye területére. Ezen esetek megfelelő elkülönítése járványok keletkezésének megakadályozása céljából az egészségügyi hatóságnak sok gondot okozott. Elkerülhetetlen, hogy az eredeti lakóhelyükön nyilvántartott bacilusgazdák új környezetükben, ellenőrzés és védekezési lehetőségek hiányában, fertőző betegséget ne közvetítsenek. Ebből magyarázható a hasi hagymáz- (107) és roncsoló toroklob-megbetegedések (135) emelkedő száma.

A nagy népmozgalom és a tisztálkodási lehetőségek hiánya miatt a tél beálltával a lakosság eltetvesedése megkezdődött, s ez ma már aggasztó mérvet öltött. Az alkalmazott óvintézkedések eddig eredményesek voltak, mert kiütéses tífusz-megbetegedések a polgári lakosság körében az 1944. év végéig nem történtek. A védekezéssel kapcsolatban végzett tetvetlenítések száma, valamint a hastífusz és diftéria ellen alkalmazott megelőző védőoltások száma több ezer . . .

. . . A vármegye területén működő 6 tüdőbeteggondozó intézet 824 esetben új, és 1660 esetben régi beteget gondozott. A szombathelyi nemibeteg-gondozó intézet forgalma 1259 esetben új, és 1334 esetben régi beteg volt. Feltűnő a nemi betegségek számának emelkedése a félév vége felé, mely a háborús viszonyokban leli magyarázatát, s a polgári és katonai hatóságok intézkedését tette szükségessé.

A menekülők ideözönlése s a gyógyszerkészletek utánpótlásának elmaradása folytán a félév vége felé már fenyegető gyógyszerhiány volt észlelhető, melynek enyhítése érdekében a szükségesnek mutakozó intézkedések folyamatban vannak . . .”

Hain Péter, a budapesti főkapitányság politikai rendészeti osztályának főnöke 1945 januárjában a „szombathelyi kirendeltség” vezetője volt, tekintettel arra, hogy a fővárosban akkortájt nem lett volna tanácsos működését folytatnia . . . 1945. január 8-án Hain részletes jelentést terjesztett Vas vármegye főispánja elé a lakosság hangulatáról.

Részletek a jelentésből:

„. . . A Szombathely és környéke közönségének hangulatáról tett megfigyeléseinkről szóló detektívjelentésekből az alábbi helyzetkép állítható össze, amelyet tisztelettel jelentünk.

A lakosság hangulatában a múlt év végén elterjedt csüggedést új év első napjaiban a reménykedés és a hangulat bizakodóbbá válása váltotta fel. Az az elterjedt hír, hogy a német hadosztályok Budapest felmentésére siettek, és a belügyminiszter úr közvetlen szavai, hogy Budapestre rövidesen felmegy, amelyeket a napilapok is részletesen közöltek, megnyugtatólag hatottak, és nagy népszerűségnek örvendnek.

Budapest védelmi harca állandó beszélgetési témája a közönségnek; aggódnak a fővárosért, és nagy általánosságban mondható, hogy együtt is éreznek a harcolókkal. Ezt bizonyítja a péküzletek előtt sorban állók beszélgetéseiből leszűrte azon véleménye a figyelő detektívjeinknek, hogy a kenyéradag leszállítása nagy együttérzést keltett a főváros lakóival, sőt örömmel fogadták. Sokakban lelkesedést is váltott ki. Többeknek szájából hallottuk a megnyilatkozásokat, hogy a

sokat szenvedők megérdemlik, és szívesen lemondanak még másról is, ha kell; voltak olyanok, akik azt mondták, hogy szívesen esznek minden második nap, csak a szenvedőknek legyen. Ezek a kijelentések, tovább terjedve, határozottan hazafias érzést is váltottak ki a lakosságból.

A közönség körében a fentiekkel szemben a *katonaságról a már régebben is észlelt rossz vélemény még súlyosabbá vált.*

A közönség nagy része nem tud napirendre térni és belenyugodni, és ennek hangos beszédekben is kifejezést ad, hogy amikor Budapesten fiatal gyermekek, hungarista légiók, csendőrök, rendőrök és német katonák élethalálharcot vívnak a túlerőben levő orosz hordákkal, akkor a még meg nem szállott rész minden községe zsúfolva van katonasággal, főként tisztekkel, akiknek szerintük elsősorban kellene ott harcolni, ahol a legszükségesebb a jelenlétük, nem pedig a hátszországban várni az események jobbra fordulását.

Általában a megfigyeléseink szerint a honvédségről és a tisztikarról a közönség minden rendű és rangú rétege rossz véleménnyel van olyannyira, hogy egyesekben ez a vélemény gyűlöletté kezd elfajulni, különösen azon szülők részéről, akiknek 17–20 éves fiúk önként jelentkeztek, és mint levették is megállják a harcban a helyüket.

A hét folyamán egyik este figyelő detektívjeink az egyik étteremben fültnüi voltak, amikor egy német repülőezredes és az asztalnál még helyet foglaló öt tiszt beszélgetés közben igen elítélően nyilatkoztak a városban levő állapotokról. Szerintük teljesen érthetetlen, hogy amikor az ország fővárosát az ellenség ostromolja, addig Szombathelyen ezrével szaladgálnak az egészséges, katonaköteles férfiak, *a magyar katonatisztek teljesen gondtalanul vacsoráznak, sokan női hozzártatózóikkal cigányzene mellett,* mintha minden rendben volna, és az ország nem volna ilyen súlyos helyzetben.

Az utcákon portyázó, szolgálatot teljesítő detektívjeink még mindig *nagy számban látnak minden valószínűség szerint kincstári eredetű ruházatban nőket sétálni.*

A közönség körében *megnyugtatólag hatott az az elterjedt hír, hogy a kitelepítési előkészületeket egyelőre beszüntetik.* Az emberek még mindig idegenkedéssel fogadják a kitelepítést és annak a gondolatát is, hogy az országot el kell hagyniuk. Ez vonatkozik a katonaságra is. Ez azonban részben annak tulajdonítható, hogy a németországi viszonyok, az ottani életkörülmények és a várható foglalkoztatások nincsenek kellőképpen ismertetve, azért híresztelik egyesek, hogy minden felvilágosítás nélkül nem hajlandók a bizonytalan jövőbe Németországba menni. Így nemcsak a városi lakosság, hanem a falu parasztja is a kellő tájékoztatás hiányában a fentiek szerint gondolkozik. Az egyik környékbeli faluban az összeíró közegeket ellenséges érzülettel fogadták, és *2000 lakosú körzetben mindössze 16 jelentkező akadt a kitelepítésre. Egy másik községben, ahol 3000 menekült van, csak 60 jelentkezett.*

A városi értelmiségi körökben minden eddiginél nagyobb méretű propaganda megszervezését látják szükségesnek, különösen a falusi lakoságnál, mert még igen sokan vannak, akiknek a szemeit elhomályosítja az az aknamunka, amelyet

az állítólag megszállt területről menekültek »jól értesültsége«, valóban pedig el-
lenséges ügynökök vagy baloldali érzelmű egyének terjesztettek.

Felsorolunk és jelentünk egy pár érdekesebb esetet, amelyekről figyelő detek-
tívjeink jelentést tettek:

A közérdekű munkaszolgálatlalt kapcsolatosan eszközölt megfigyeléseink során
azt tapasztaltuk, hogy e szolgálatnál (ásás) gyenge testalkatú és fizikumú fiatal
nők is részt vesznek. Ezek a testi gyengeségüknél fogva ily természetű munkára
teljesen alkalmatlanok, és minden hasznos eredmény nélkül csak megbetegedés-
nek vannak kitéve, sőt az intenzív munkát inkább akadályozzák, mint elősegítik.
Általában ezen munka nagyobb szorgalommal is folytatható volna.

Ezzel szemben a portyázó szolgálatunk során igen sok munkaszolgálatos egyént
állítottunk elő, akik a foglalkozási idő alatt is a városban csavarogtak. Ezekkel
történt beszélgetéseink során valamennyien arról panaszkodtak, hogy a laktanyá-
ban csak munka nélkül lézengenek, igen sokan. Panaszkodnak az ellátásuk miatt
is, és ezeknek kialakult véleménye az volna, hogyha állandó és megfelelő munkát,
valamint ellátást nem tudnak a részükre biztosítani, és így a munkaerejüket ki-
használni, akkor sokkal helyesebb volna, ha munkát vállalva saját keresetükből
tarthatnák el hozzátartozóikat, és a falvakban még hasznosabb munkát is végez-
hetnének.

Egy érdekes esetnek voltak a tanúi figyelő detektívjeim a Pénzügyigazgatóság-
gon. Megjelent itt a pénzügyigazgatónál egy nő, állítólag tisztnek felesége, aki a
zsidóktól lefoglalt női bundákból már előzőleg két nemes prémű bundát igényelt
és kapott, ez alkalommal pedig egy harmadik bundát követelt magának. A pénzü-
gyigazgató felismerte, hogy már több ízben járt nála, és természetesen elutasít-
totta a kérését. Mire a fiatal nő felháborodva hangoztatta, hogy a *Nyilaskeresztes
Pártban tett szolgálataiért feltétlen jogosult egy harmadik bundára is*, mert hi-
szen bundában csak nem utazhat, és az útra feltétlenül szüksége van egy kevésbé
finom bundára.

A figyelő detektívek nem közvetlen tapasztalat útján, hanem több esetet hal-
lottak, hogy vannak egyesek, akik indokolatlan kérelmükkel elvonják ezeket a
tárgyakat a rendeltetésüktől, és maguknak igyekeznek megszerezni.

Egy másik esetben a város egyetlen műkereskedése előtt ácsorgó közönség
körében megjegyzéseket hallottak a figyelő detektívek egy repülőtábornokra, aki
egy tisztársával vásárlás céljából oda betért. A kritizálás természetesen az volt,
hogy a *tábornok úrnak van ideje az ország mai helyzetében régiségeket vásárolni*.

A városban levő éttermekben a szeszes italok asztali kiszolgálásának betiltása
az éttermek forgalmát némileg csökkentette.

Az üzletek előtt hosszú embersorokat lehet látni, és sokszor olyan üzletek előtt
is, amelyek nem elsőrendű szükségleti cikkeket árulnak. Ez olyan benyomást kelt,
mintha az *emberek a birtokukban levő pénztől akarnának megszabadulni*, s min-
dent összevásárolnak, ami kapható, még akkor is, ha arra kimondottan szükségük
nincs.

A város közönsége nagy meglepéssel vette, és a város vezetőségének gon-
doskodását látja abban az intézkedésben, hogy a lakosságot télvíz idején cipőtalp-
pal látták el.

A közéletmezés az utóbbi héten rosszabbodott. A piacokra felhozatal nincsen. A falusi közönség árui csere ellenében a helyszínen adja el, ezért a feketepiac nagyon kezd terjedni, ami különösen a kis fizetésű embereket érinti, mert rendszerben képtelenek beszerezni még az elsőrangú élelmiszeri cikkek is.

Figyelő detektívjeim huzamosabb időn át figyelést eszközöltek a Menekültügyi Hivatalban. Megállapították, hogy a hivatal tisztviselői nem végzik megfelelő tapintattal, a mai idők követelményeinek megfelelően munkájukat. Habár valamennyi alkalmazott menekült, mégis sok esetben előfordul, hogy a menekülteket, akik valamilyen kéréssel fordulnak a hivatalhoz, durván elutasítják a kérésükkel. Sok esetben láttuk, hogy a tisztviselőnők férfi ismerőseikkel huzamosabb ideig beszélgetnek, közben a közönség türelmetlenül várakozik az asztalaik előtt. Vannak tisztviselőnők, akik egész napon át cigarettáznak, egyiket a másik után szívják akkor, amikor a jegyre kiadott cigarettamennyiség a férfiaknak sem elég.

A figyelők nagyon sok katonatisztet is láttak a hivatalban megfordulni, és ez feltűnő, mert a közönség menekült katonát nem ismer. Hogy ezek mi járatban voltak, figyelésünk során megállapítani nem tudtuk, de lehetséges az is, hogy magukat menekültként, vagy esetleg családtagjaikat jelentették be. A hivatalban megforduló és amúgy is könnyen ingerlékeny és sok szenvedésen keresztülment közönség a legrosszabb véleménnyel van ezekről az állapotokról, amelynek több esetben kifejezést is adott . . .”

„A magyar lakosságnak Németországba való áttelepítése”

1945. január 6-án 20 órakor a zirci magyar királyi honvéd állomásparancsnokság a következő rendeletet adta ki a községi jegyzőnek „Sürgős! Azonnal!” jelzéssel:

„A polgári lakosság kitelepülését a polgári közigazgatás szervezi meg, és az bonyolítja le. Ebben neki a katonai közigazgatási parancsnokság segít. Megfelelő meleg ruhával és élelemmel kell ellátni a kitelepülőket magukat, és ez annyi legyen csak, hogy esetleg azt gyalog maga is el tudja vinni. Az is feltűnő a névsort tartalmazó községi kimutatásban, amit el szeretne vinni, amit feltétlenül el akar vinni, és amit elvisz, ha férőhely van, magával. A hadba vonulók hozzátartozói, a nyugdíjasok, hadirokkantak száma 1000 fő lenne, egy szállítmányként kell megszervezni. Beosztandó a szállítmányvezető, az orvos, a tolmács és a csendőr. 1945. január hó 10-ig 3 példányban névjegyzéket kell szállítmányonként a legsürgősebben kiállítani, amelynek a következő adatokat kell tartalmaznia: 1. folyószám, 2. név, a családtagok neve egymás alá írva folytatógalagos sorszámmal, 3. lakóhely, 4. születési hely, 5. születési év, 6. vallás, 7. anyja neve, 8. foglalkozása. A kimutatásba bele kell foglalni a kitelepülők számát, úgy mint férfi, nő, gyermek, országos jármű állapota.

14 napi élelmet vihetnek magukkal és lőtápot. Az áttelepülők fényképes igazolványaikat, katonai polgári személylapjukat vigyék magukkal, úgy mint zsoldkönyv, személyazonossági igazolvány stb.

Az átvonuló területen üdítő állomást kell felállítani a községi előljáróságnak, ebbe a helybeli női intelligenciát is bele kell vonni.

A kitelepülők lovaikat, egyéb állataikat magukkal vihetik. 14 napi élelmet, lőtápot kell hozni, ha nincs készletük, helyben a katonai közigazgatási parancsnok vásárlás útján biztosítsa azt. A lovakat be kell vasalni téli patkóval, srófos szeggekkel, itatóveder, abrakos tarisznya, ponyva, kerékkötő, lánc, kocsikenőcs, kocsiszeg, balta, erdei fűrész, istállólámpa, zab, árpa, lótáp jó erős zsákokban, lópokrók, préselt széna.

Azoknak a kitelepülőknek, akik kocsiban fognak menetelni, vezetőkkel ellátva, a katonai útforgalom rendelkezéseit feltétlenül be kell tartaniuk. Így az útnak a jobbik oldalát használhatják, a katonai sebesültszállító, futár, harci kocsi stb. jelzéseire azonnal jobbra kell leállniuk, hogy az út közepe szabadon maradjon.

Légítámadások esetén, illetve akkor, ha ellenséges gépek közelednek, a kocsiról az országút melletti földekre kell szaladni, és ott fedezéket keresni. Veszélyes idő a tapasztalások szerint 9^h-tól 15^h-ig tart. A menetelő kocsioszlopok inkább a kora reggeli és a késő esti órákban közlekedjenek, és egyes kocsik között 20–30 m térköz legyen. A kocsioszlopok az útirány egyes kijelölt helységeiben éjjelezzenek; a kocsikat az utcán hagyni tilos, mivel akadályozzák az út forgalmát, így az udvarokba kell behúzatni. Az éjjelezési állomás helyi hatósága már előre értesítendő. Távbeszélőn, kerékpáros, előfogat vagy gépkocsi útján.

Közúti járműveken utazók elvileg sötétségben meneteljenek, hogy az ellenséges repülők mély támadását elkerüljék.

Vasúti szállítás esetén figyelemmel kell lenni arra, hogy a személykocsik nem lesznek fűtve. Ki kell jelölni a szállítmányvezetőt, meg kell számozni a szállítmány minden vagonját, és a szállítmányvezetők tartsák nyilván azok személyeit, illetve tartalmát. A szállítmány vezetőjének tudnia kell, hogy mely vagonnak ki a vezetője, hol van az orvos stb. A vagon vezetőjénél rendelkezésre kell álljon a vagonokban utazók nevééről, az útirányról és a végcélról szóló jegyzék. A vagonra krétával fel kell írni a vezetője nevét. A málhák a »G« kocsiba kerülnek, tehát mindenki jelölje meg málháját, a szállítmány vezetője meg nyilvántartja, hogy melyik kocsit jelölte ki az egyes vagonokban utazók málháinak elhelyezésére. A vagonok teljesen kihasználandók. Ha személyek részére is »G« kocsit utalnak ki, gondoskodás történik táborigényekről és a tüzfát illetően. Az áttelepülést úgy kell előkészíteni, hogy az útbaindítás a parancsra nyomban végrehajtható legyen.

vitész Tomory Nándor ezredes s. k.

Feltételezhető, hogy történt egy és más, ami aggodalmat keltett a frontközelségben élő, a kitelepítés veszélyétől fenyegetett lakosságban. Ezt az aggodalmat volt hivatva eloszlatni a zirci főszolgabírónak az ácseszéri jegyzőhöz intézett tájékoztató utasítása:

„Elvileg csak önkéntes kitelepítés van. A VDU (Verein der Deutschtum in Ungarn – A Magyarországi Németység Egyesülete – Szerk.) tagjaival és a német népességhez tartozókkal szemben a német SS valószínűleg bizonyos kényszert fog alkalmazni, ezt azonban magyar részről megakadályozni nem lehet. A *magyarság kitelepítése csak önkéntes alapon történhetik.*

A fentiekkel ellentétes minden eljárás önkényes, amiről a német parancsnoksá-

gok sem a magyar katonai parancsnokságokat, sem pedig a magyar hatóságokat nem értesítették. Amennyiben tehát ilyen eljárás történne, mint német részről történő túlkapás, parancsnokok, állománytest és az eset részletes leírása mellett, ide haladéktalanul jelentendő.

A kitelepítés megkezdése előtt jegyző úr kérje az SS vezetőjétől a kitelepítést elrendelő parancs felmutatását.

Zirc, 1945. évi január 6.”

Másnap, január 7-én kétségbeesett jelentés érkezett az ácseszéri körjegyzőtől:

„Jelentem, hogy ma délelőtt SS-hadseregétől egy törzsőrmester jelent meg a községben nálam azzal, hogy kedden reggel az egész községet kiüríti, nemcsak a német lakosságot, hanem a magyar lakosságot is, akár önként jelentkezett távozásra, akár nem. Írásbeli rendeletet ez ideig kérésemre nem mutatott be, azt felelve, hogy majd később jön egy parancsnok, s az fogja bemutatni.

Nem szeretném a lakosságot semmi kellemetlenségnek kitenni, s azért kérek felvilágosító értesítést, hogy jogosan készítik-e elő a község teljes kiürítését erőszakkal, vagy pedig csak az önként jelentkező magyarok és a német lakosság erőszakos eltávolításához van-e joguk. Bemondásuk szerint kedden mindenkit visznek, aki önként megy, az viheti ingóságait is, aki pedig nem akar önként menni, azt erőszakkal viszik úgy, ahogyan van.

Amennyiben ezen erőszakos kiürítéshez nincs joguk, kérem írásbeli rendeletet kiadni, és lehetőleg az ottani német állomásparancsnoksággal is kiadatni, és esetleg erőszakos cselekedetek megakadályozására intézkedni. Amennyiben ez tényleg el van rendelve, akkor a lakosságot igyekszem rábeszélni, hogy a kellemetlenség elkerülhető legyen. Az úgynevezett volksbundos lakosságtól is itt van még 59 család, akik az elmenetelről hallani sem akarnak, pedig több alkalommal magyaráztam nekik, hogy feltétlenül kötelesek elmenni.

Bemondásuk szerint pap, községi alkalmazottak maradhatnak felsőbb utasításig.”

Az ügy befejezéséről a körjegyző január 11-én tudósította a zirci főszolgabíró:

„Mint jelentettem, SS-különítmény jelent meg a községben a lakosság kiürítése végett. Főszolgabíró Úrtól érkezett írásbeli rendeletet nekik bemutattam, s annak alapján kérték, hogy a magyar lakosság névsorát állítsam össze. Kívánságukra ezt elkészítettem, s nekik átadtam. Kedden reggel nekem Zircre kellett menni értekezletre, s mire hazaértem, a kiürítés megtörtént. *Lakosságot az általam elkészített névjegyzéktől függetlenül, akit itthon értek, elszállították.* (Horváth Ferenc, Horváth József, Horváth János, Pázmándi József.) A magukat mindig magyarnak valló német nyelvű családokat szintén elszállították. A Volksbund tagjai közül többen még az éjjel eltávoztak a községből, s akik idehaza maradtak, úgyszintén Volksbund-házban lakó öregek közül is többen. *A lakosság egy része, látva, hogy személyválogatás nélkül visznek mindenkit, megszökött a községből, és azóta a közeli erdőkben és szomszéd községekben vannak.*

Az eltávozott, illetve kitelepítettek állatait elhajtották. Községi istállóból elvitték az ott levő 3 db tenyészbikát, melyek közül 2 a vármegye tulajdona. Községi bírót, mert az első háznál felszólalt, hogy azok magyarok, bár nevük német, arcul ütötték és fellökték. Községi bíró és családja a községből szintén eltávozott.”

A fronttól még valamivel távolabb élő zalaiak megnyugtatóására a zalaegerszegi járás gazdasági felügyelője az alábbi tájékoztatást küldte Zalaegerszeg polgármesterének, valamint a járás valamennyi jegyzőjének:

„M. kir. földművelésügyi miniszter úr rendelkezett, hogy a mezőgazdasági lakosságnak olyan mértékben, amennyire ezt a még befejezetlen német–magyar idevonatkozó tárgyalások megengedik, a kiürítés ügyében a kellő felvilágosítás megadassék.

Felkérem T. Címet, hogy az alábbiakról a mezőgazdasági lakosságot kellő formában tájékoztatni szíveskedjék.

Általában az arcvonal mögött 25 km-es sáv képezi a teljes kiürítés tárgyát. A közellátási miniszter úr ezen túlmenően is elrendelhet úgynevezett kereskedelmi kiürítést.

A teljes kiürítés alá eső területen nem maradhat vissza semmi, aminek az elenség hasznát veheti. Elsősorban nem maradhat ott ember, oly esetektől eltekintve, amikor betegség vagy aggkor miatt lehetetlen valakinek fekvő helyzetéből való kimozdítása. E felvilágosítás iránymutatójaként a mellékelt tájékoztatót megküldöm.

A lakossággal meg kell értetni, hogy ott, ahol kiürítés van elrendelve, annak idején valamerre indulni kell: vagy önként a biztosított úton nyugat felé, vagy kényszerrel kelet felé a végpusztulásba.

A közellátási kormányzat megfelelő mennyiségű élelmiszert szállított Németországba. A menekülők is vigyenek magukkal a kézipoggyászokon kívül mindent, amit fogatokon vinni tudnak.

A marhaállományért, gabonáért és minden ingóságért, amit esetleg leadnak, pénzt vagy nyugtát kapnak. A pénzt a határon beváltják, a nyugta értékét jóváírják, abból a német pénzügyi rendelkezések értelmében a jogosultak havi járandóságot kapnak, illetőleg számukra a nyugtázott értéket megtérítik . . .

. . . A Körmend, Zalaegerszeg környékéről indulók Graz felé irányíttatnak. Nyomatékosan felkérem T. Címet, hogy róluk a pihenő- és ellátó-állomásokon az ott állomásozó katonai parancsnokság megkeresése útján jó előre gondoskodás történjék. Egyben közlendő minden esetben hozzám az útba indult fogatok és állatok, valamint személyek létszáma.

Zalaegerszeg, 1945. január hó 12-én.”

A Szalasi-kormány rendelkezései azonban hiábavalóknak bizonyultak. A propaganda ellenére alig jelentkeztek önkéntes kitelepülők. Ha más nem volt hátra, az emberek elmenekültek az erőszakos kitelepítés elől, de az országot elhagyni nem akarták.

A hadi helyzet rosszabbodása fokozottabb propagandára ösztökélte a nyilas apparátust. Amikor január 10-e körül már a nyugat-magyarországi nyilas újságok is hírt adtak a debreceni Ideiglenes Kormány megalakulásáról, a Szálasi-kormány nyilatkozatban szögezte le:

„A magyar nemzet totális akaratelhatározásából a hatalom kizárólagosan Szálasi Ferenc nemzetvezetőt illeti meg, és *azt a hadi helyzettől függetlenül gyakorolja.*”

A soproni Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetének 1945. január 17-i gyűléséről a „Soproni Hírlap” közölt részletes beszámolót.

„. . . Gelethey Jenő, az ifjúsági városi propagandavezető szólította Szálasi táborába a magyar fiúkat.

A magyar ifjúság lelkesedésének határtalan tüze nem ismer határokat, ha a hazáról van szó – mondotta Gelethey propagandavezető . . .

1848-ban is az ifjúság indította el a nagyszerű szabadságharc óriási hullámát. – 1914-ben apáink az iskolakönyveket cserélték fel a fegyverrel. Bátran, magyarul mentek a csatába.

. . . »Táborba kell szállnunk! Hív a haza! Hív, mert az idősebbek kezében meg-ingott a fegyver!« . . .

. . . Látos László ifjúsági főkerületvezető tájékoztatta még szervezési kérdésekben a hungarista ifjúságot.

Első feladatom az ifjúsági szervezet felállítása, illetve megerősítése – mondotta az új soproni főkerület vezetője. – Visszaszerzem és megalapozom az ifjúság tekintélyét. Beszervezem a magyar ifjúságot a hungarista táborba.

A totális hadviselés érdekében 12–15 éves korig honvédelmi munkaszolgálatra veszem igénybe a fiúkat. 15 évtől 17 évig légvédelmi kiképzést irányítjuk a fiúkat, akik itthon vagy azokon a németországi telepeken, ahol magyarok vannak, átveszik a légvédelmi teendőket a magyar, illetve német katonáktól, 17–21 éves korig pedig a Hungarista Légőkbá toborozzuk a magyar fiúkat.”

Január 20-án a soproni Elite Mozgó műsora: „Felejts, ha tudsz!” – „Egy sofőr gróf szerelmi kalandjai. Német beszéd.”

A Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium a harci szellem és lelkesedés fokozására „Nemzetvédelmi Tudósító”-t adott ki. Részletek az 1945. január 27-i számból:

„. . . Mátyás király óta Szálasi Ferenc az első magyar államfő, aki tervszerű, rendszeresen ismétlődő országjárást végez. Évről évre bejárja az országot, néhány év alatt szinte minden községben megfordul, eljut a szegényes, tiszta kunyhóba, fényes fejedelmi palotába, kezét fog egyszerű szegényekkel és jómódú gazdákkal, mindenkivel, aki testvér és magyar. Csak így lehet nemzeteket a boldogság ösvényén vezetni, ha ismerjük, mi a baj, miként lehet rajta segíteni, és valójában segítünk is.

A Nemzetvezető 1945 első hónapjára is beállította munkatervébe az országjárást. Január 20–21-én Győr vármegyét látogatta meg. Útjára elkísérte Henney Árpád altábornagy, a Nemzetvezető körüli miniszter, vitéz Endre László, a hadművelési terület polgári közigazgatásának vezetője, Baky László, a Nemzetbiztonsági Iroda vezetője, dr. Jancsucskó Gábor pártvezető megbízott és Csonka Emil, a Nemzetvezető íródeákja, a pártifjúság országos vezetője. A Nemzetvezető három községben tartott értekezletet, amelyen megjelent a járás valamennyi illetékes katonai, polgári közigazgatási vezetője és a párt tisztségviselői.

A Nemzetvezetőt és kíséretét Győr megye határában Magyarffy Gyula főispán fogadta. A Nemzetvezető első útja mindenütt a hősök emlékművéhez vezetett, ahol a fegyveres erő, a közigazgatás vezetői és a párt községvezetői fogadták. A Nemzetvezető tisztelgett az emlékmű előtt . . .

Tét, Abda és Györszentmárton községekben tartott értekezletet a Nemzetvezető . . . Az értekezlet első felében a Nemzetvezető tájékoztatta a megjelenteket az értekezlet céljáról, és rögzítette azokat az alapokat, amelyre a hungarista nemzetvezetés épül. Majd a résztvevők kérdéseket tettek fel. Forradalmi jelentősége van ezeknek az értekezleteknek. Az elmúlt rendszerben az államfők csak jó vagy rossz tanácsadóikkal, a legfelsőbb szervekkel tartottak megbeszéléseket. Szálasi Ferenc az igazgatás alsó pilléreit, a végrehajtás szerveit is megkeresi, módot nyújt arra, hogy a köznapi nehézségekről tájékoztassák. Az értekezletek hatása rendkívül eredményes volt. A falu jegyzői, bírók és párttisztviselők eleinte mereven álltak szemben az eddig szokatlan eseménnyel. Szálasi Ferenc szavai azonban mindegyre jobban feloldották ezt a merevséget. Nem kell immár csodának tartani, ha az államfő személyesen foglalkozik a napi problémával, és a végrehajtás szerveivel átbeszéli a feladatokat. Ezzel lehetővé válik, hogy az irányítás, igazgatás és végrehajtás tökéletesen összhangban alakuljon ki, a jegyzők megértsék és személyesen, előadás révén megismerjék a Nemzetvezető felfogását, akaratát és elveit egyes kérdésekben.”

Egy másik, de ugyancsak nyílas forrás megörökítette a feltett kérdéseket és Szálasi válaszait. Íme, mutatóba néhány:

Kérdés: „A jegyzők helyzete igen nehéz. A rendelet megköveteli, hogy a bevonulási kötelezettségüknek eleget nem tett egyénnel szemben kíméletlenül lépünk fel, ha azonban ezt megcselekedjük, akkor a nép részéről zúgás és morgás kezdődik. Miképpen lehet ezt a helyzetet orvosolni?”

Szálasi válasza:

„A jegyző, ha a kötelességét teljesíti, ne törődjék azzal, hogy egyesek morognak. A vezető feladata, hogy kivizsgálja, hol és miért van a baj. Aki zúg és morog, az a szájával cselekszik, a szájnak testhez kell tartoznia, a testnek nevének kell lennie, a névhez pedig valaki tartozik. Az ilyent meg kell fogni . . .”

Most már tudta a jegyző, mit kell tennie . . .

Természetesen szóba került a hadi helyzet várható alakulása is. Az egyik felszólaló megkérdezte: „Kérünk felvilágosítást, illetve tájékoztatást azzal kapcsolatban, hogy a hadi helyzet állása folytán megtarthatjuk-e a jelenlegi arcvonalat?”

Szálasi válasza:

„... Az angol–amerikai és szovjet szövetség az 1944–1945-ös télre minden erejét beállítja a döntésre, és térdre akarja kényszeríteni Németországot... Joggal vehetjük fel a kérdést: miért oly rettenetesen sürgős az ellenségnek most ez a gyors lerohanás?... Miért igyekeznek kétségbeesett erőfeszítésekkel még ennek az évnek a tavaszáig kicsikarni a döntést? Ennek feltétlen oka van. Ez nem más, mint hogy az ellenség tudja, hogy a németeknek új fegyvereik vannak, melyeknek gyártása most van folyamatban. Ezért nem akarnak időt engedni a németeknek, hogy hadiiparuk kellő mennyiségben legyártsa az új fegyvereket, amelyeknek létezéséről az ellenség jobban meg van győződve, mint idehaza egyes nyafogó lelkek...”

A „Nemzetvédelmi Tudósító” szerint:

„A Nemzetvezető félreérthetetlenül tisztázta azt, ami ma a hungarista nemzetvezetés egyik legfontosabb alapja: *a magyar nemzetvezetés a szó legszorosabb értelmében a nemzetiszocialista világnézetet valló és hungarista gyakorlaton alapuló magyar–német élet-, társ- és sorsközösséget építi és munkálja.* Ehhez a kijelentésünkhöz azonban nem kacsintunk, mint az elmúlt rendszer kétlaki vezetői tették, hanem ezért a legbecsületesebben és legőszintebben dolgozunk, mert józanul így ítéljük ezt helyesnek. Megköveteljük mindenkitől, hogy ezt ugyancsak őszintén vegyék tudomásul, aki ezt meg nem érti, vagy eléje akadályokat igyekszik gördíteni, azzal szemben nemzetünk kíméletlenül fog eljárni...”

Es egy „megható” jelenet:

„Az országjárás végeztével visszafelé gördült már a Nemzetvezető kocsija, és az országúton hosszú oszlopban menetelő ifjúsági honvédalakulat mellett haladt el. A Nemzetvezető megállította gépkocsiját, *közéje ment az ifjúságnak, beállt a sorba, és mint rendfokozat nélküli gyalogos honvéd, hosszú kilométereket gyalogolt azzal a leendő hadsereggel, mely az új életet, a győzelmet, a felszabadítást hozza, mert hívő és fiatal, erős és megbízó, rendületlen és áldozatos, mint vezére:* Szálasi Ferenc.”

Ehhez illusztrációul szolgálhat a zirci járás főszolgabírójának 1945. február 18-i rendelete:

„Az 1927–1930. évfolyambeli leventék előreláthatólag f. hó 21–25-e között lesznek útbaindítva Németországba. A leventék Zirc, illetőleg Veszprémvارسány állomáson vagoníroznak be és indulnak útba.

Felhívom Jegyző Urat, haladéktalanul gondoskodjék, hogy a hozzám betérjesztett névjegyzékben összeírt leventeifjak 1945. február hó 21-én indulásra készen álljanak. A leventék a fent hivatkozott rendelettemmel közölt felszerelésen kívül ötnapi élelmet vigyenek magukkal. Jegyző Úr gondoskodjék arról, hogy a vasúti állomásra községenként egy kocsi szalma, két méter[mázsa] felaprított tűzifa, és a vagon fűtésére szolgáló vaskályha legyen a község által kiszállítva. Ugyancsak gondoskodjék távolabb fekvő községekből a leventéknek a vasútállomásra lófogatón való kiszállításáról is.

Zirc vasúti állomáson a következő jegyzőségekhez tartozó községek leventéi rakodnak: Bakonybél, Bakonycsernye, Borzavár, Dudar, Olaszfalu, Sur, Tés, Zirc.

Veszprémvarsány vasúti állomáson pedig: Ácsteszer, Bakonyszentkirály, Bakonyszentlászló, Bakonyszombathely, Bársonyos, Réde, Románd és Veszprémvarsány.

Az indulás pontos idejéről Jegyző Urakat futárral fogom értesíteni. Az indulás a vagonok kiállításától függ.

Jegyző Urak az illetékes csendőrörsökkel és községi katonai parancsnokokkal, valamint a Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetével karöltve gondoskodjanak arról, hogy az összeírt leventék ténylegesen el is menjenek.”

Ha a propaganda hatástalan volt is, maradt még hatásos eszköz az engedetlen elemek „meggyőzésére”, amint azt Vas vármegye alispánjának február 18-i átírt bizonyítja:

„Nemzeti Számonkérő Szervezet Parancsnokságának

Sárvár

Sárvár nagyközség elöljárósága jelentette, hogy a címzett parancsnokságtól értesítést kapott a *község főterén* – az utóbbi időben elszaporodott rémhírterjesztők és hazaárulók elrettentésére – *bitófa felállításáról*.

Jelentette továbbá, hogy mivel a község főterén van a r. kat. templom, az előtt a hősi emlékmű, ugyanott a községháza is, súlyos aggályai vannak a bitófának a főterén való felállítása miatt, tekintettel arra, hogy a rendkívüli állapotok és megélhetési nehézségek miatt amúgy is felizgatott lelkű polgárság idegállapotára a bitófának a legnagyobb forgalmú helyen való állandó látása talán túlságosan érzékeny kihatással lenne.

Mínthogy e tekintetben a község elöljárósága közbenjárásomat kérte, de azért is, mert a Nemzetvezető Úr országjárása során a munkarend minden községben a hősi emlékműnél kezdődik ünnepélyes keretek között, javasolom, hogy amennyiben a bitófa felállítása nem mellőzhető, az ne a nagyközség főterén, hanem a vár előtti útszakaszon vagy egyéb megfelelő helyen legyen felállítva, ahol éppen elegendő forgalom bonyolódik le ahhoz, hogy a község széles rétege tudomást vegyen annak intő célzatáról.

Anélkül, hogy a terv végrehajtását részleteiben kívánnám befolyásolni, kérem, hogy a bitófa felállítása ügyében a nagyközség elöljáróságával egyetértésben szíveskedjék eljárni.

Szombathely, 1945. február 18.”

A Budapest térségében dúló harcok, a frontvonal hullámozása arra készítette a német hadvezetőséget, hogy felkészüljön a 2. és a 3. Ukrán Front esetleges offenzívájára. 1945 január elejétől a Dunántúl német kézen levő részén egyre nagyobb mértékben vették igénybe a polgári lakosság munkaerejét – a Margit-vonaltól a nyugati határszélen húzódó Susanne-állásokig.

A bársonyosi körjegyző jelentette a zirci állomásparancsnokságnak:

„Jelentem, hogy Bársonyos községben 125 férfi 73 nő, Bakonybánk községben 107 férfi 69 nő, Kerékteleki községben 307 férfi és 138 nő dolgozik csoportokba osztva a hadimunkán.

Ugyanakkor jelentem, hogy Bársonyos és Kerékteleki községekből a német alakulatok a legszükségesebb szerszámokat (csákány, irtókapa) összeszedték, és a bakonybánk–lázi–tápiószentmiklósi főerődvonathoz vitték folyó év január hó 1-én, s így ezek hiánya a munkák menetét nagyban hátráltatja, mivel azokat mai napig nem kapta vissza a lakosság.

Bársonyos, 1945. évi január hó 7-én.”

Az ácseszéri körjegyző jelentése:

„Jelentem, hogy a községek körvédelme tárgyában kiadott rendeletet német katonai felügyelet mellett végrehajtottuk. Az általuk kijelölt helyeken az árkokat elkészítettük. Az elkészített árkokat a német katonai parancsnokság helyesnek találta.

Őrszolgálatot a községben elhelyezett katonai parancsnokság végzi. Polgári lakosság semmiféle fegyverrel nem rendelkezik. A község német lakosságának kitelepítése most van folyamatban, és még nem állapítható meg, hogy mennyi marad vissza a községben.

Az elkészített árkok vázrajzát már 5-én futár útján beterjesztettem a 250/1944. kg. számú rendeletre.

Aka községben ugyancsak német katonai felügyelet mellett folynak a munkálatok, és Csátka községben szintén.

Ácseszéren, 1945. január 8-án.”

Vitéz Tarnay őrnagy, a 205. munkadandár parancsnoka 1945. február 9-én közölte az Országos Erődítési Parancsnokság rendeletét a 653. és a 638. munkavezető törzsekkel:

„Az O. Er. Pság. 282/O. Er. Pság.

1. A Susanne-állás védőképességének emelésére a vasvári hídfőtől kezdődőleg nyugatra, Rábától délre egy előretolt állás kerül kiépítésre, általában Vasvár-Dél, Petőmihályfa, Gerse, Halastó területen.

2. A fentiek következtében a 811. ezred a 945., 947. és 948. zlj-jal Petőmihály-

7. A munkavezető törzsek a 3. pontban meghatározott községek előjáróságával, az illetékes főszolgabírákkal és a járási katonai parancsnokságokkal az érintkezést haladéktalanul vegyék fel.

8. Kapják: 653. és 638. sz. vezető törzsek végrehajtás végett, vasvári járási katonai parancsnokság szíves tudomásvétel végett.

Törzsszállás, 1945. február 9.”

A német főparancsnokság azt tervezte, hogy a Duna–Balaton–Velencei-tó között épített Margit-vonalon és a régi osztrák–magyar (1938 márciusától német–magyar) határon húzódó Susanne-állásokon tartóztatja fel a szovjet páncélos és gyalogsági erőket. Persze azt remélték, hogy újabb szovjet előnyomulásra nem kerül sor, mert a 6. német páncélos hadsereg offenzívája eléri a kitűzött célt: a 3. Ukrán Front csapatait visszaszorítja a Duna keleti partjára.

„A FÖLD MINKET ILLET. . .”

Magyarország demokratikus jövődjének formálásában az egyik legfontosabb feladat az agrárkérdés megoldása volt. Ennek szükségességét az Ideiglenes Nemzetgyűlés „Szózat”-a is leszögezte. Ezután nyomban megindultak a földreform előkészítési munkálatai.

Mivel a végrehajtandó földreformról határozott, s egyben következetesen demokratikus elképzelése csak a Magyar Kommunista Pártnak és a Nemzeti Parasztpártnak volt, a rendelet nagy hallgatások, majd hosszadalmas viták közepette készült. A vita alapját szélesítette, hogy még az egyes pártokon belül is több nézet, álláspont alakult ki a földreform végrehajtásának időpontját, jellegét, mértékét illetően.

Az előmunkálatokról

A földreformról szóló rendelet előkészítési munkálataira, a pártok közötti nézeteltérésekre és a rendelet megszületésére a szemtanúk és a munkatársak így emlékeznek vissza.

Balogh István (Nemzeti Parasztpárt, Debrecen):

„A debreceni kormány nyilatkozatában a földreform igen jelentős helyet foglalt el. Valóban a Földművelésügyi Minisztérium első teendője az volt, hogy megindította az előmunkálatokat. A mostani pénzügyi palotában három szobában dolgozott a Földművelésügyi Minisztérium. Nagy Imre földművelésügyi miniszter mellett a Parasztpárt részéről S. Szabó Ferenc volt az államtitkár. Őt bízták meg a földreform statisztikai anyagának összegyűjtésével. Itt akkor nemigen állott rendelkezésre semmi. A városi közművelődési könyvtár, amelyet én vezettem, rendelkezett bizonyos statisztikai kiadványokkal, elsősorban az 1935-ös mezőgazdasági összeírás néhány kötetével. Ezeket a köteteket vittük be. A statisztikai adatok előkészítésén három-négy társadalmi munkás is dolgozott ott, míg összeállítottuk, azonban, mint utóbb kiderült, erre nem nagyon volt szükség. Viszont sok baj volt az előkészítéssel, mert a pártközi tárgyalásokon, ahol az alapelveket kellett volna rögzíteni, a kisgazdák részéről – ma már nem tudom megmondani, hogy kik voltak – a képviselők különböző ellenvetéseket emeltek. Először a mentesítendő földbirtok nagysága tekintetében, amit ők 500 holdra akartak felemelni. Azután a mentesítendő parasztbirtokok határát akarták maximálatni és minimálatni, majd olyasmi álláspontot képviseltek, hogy a nagybirtokot kár is volna fel-

osztani, mert a rajta levő felszerelés és épületek tönkremennek, úgyszólván kolhoz lesz abból, tehát minek arra a rövid időre felosztani. Így érveltek az értekezleteken. Ugyanakkor a Kommunista Párt képviselői állandóan azt az álláspontot hangoztatták, hogy ki kell osztani a földet, mert hiszen ez biztosítja megmunkálását. A munka azonban igazi lendületet akkor vett, amikor valamikor február első napjaiban Veres Péter is megérkezett, sőt Darvas József is megjelent talán február végén itt, és attól kezdve a viták egy kicsit szakszerűbbek és politikusabbak is kezdtek lenni. Végül is aztán minden statisztikai előkészítő munka szükségtelennek bizonyult, mert talán 12-én vagy 13-án, utóbb Erdei Ferenctől tudtam meg, Vorosilov marsall összehívatta a pártoknak a vezetőit – én ebben már nem vettem részt, csak a technikai előkészítésben –, és megmondta nekik, hogy most már hamarosan tető alá kell hozni a földreformot, és lehetőleg március 15-re ki kell már hirdetni.”

Kállai Gyula (Magyar Kommunista Párt):

„A földreform-rendelet előkészítése során nagyon sok nézet és álláspont ütközött össze. Különböző társadalmi osztályok, rétegek képviselői nyilatkoztak, és nézeteik természetesen sok tekintetben ütköztek vagy éppen éles ellentétben álltak egymással. Volt olyan nézet – ez nem nyílt formában jelentkezett –, hogy a földkérdés megoldását olyan későbbi időpontra kell halasztani, amikor az ország egész területe felszabadul, és amikor a viszonyok valamennyire konszolidálódnak. Ezek az elemek, akárhogy vesszük is, a régi földbirtok képviselőinek a hangját szövegezték meg a vitában. Volt olyan nézet is, hogy a földreform olyan mélységű legyen, hogy a régi földbirtokos elemek kezében tulajdonképpen alig-alig maradjon valami.

Mi, kommunisták, azt az elvet vallottuk, hogy a határt a 200 holdban kell megszabni. Ennek nemcsak a parasztság többi rétegére való tekintettel kellett így történnie, hanem a további fejlődés és harc szempontjából is. Ez még az az időszak volt, amikor az ország területének nagyon jelentős része nem szabadult fel. Akkor mi még mindig erősíteni akartuk a fasizmus elleni harcot, minél több elemét akartuk a társadalomnak, még az addigi uralkodó osztályok tagjait is szembefordítani a fasizmussal, és ezért a földreform megoldásánál egy olyan határvonalat kellett húzni, ami lehetőséget adott arra, hogy a volt uralkodó osztály tagjait, a földbirtokosokat, ne taszítsuk teljesen a fasiszta erők karjaiba.

Végül is az az álláspont alakult ki, hogy 200 holdig meg lehet hagyni a földet. Nagyon jellemző az akkori helyzetre és a volt uralkodó osztályok, elsősorban a földbirtokos osztály taktikájára: amikor látták, hogy bennünket a földreform végrehajtásától még olyan indokolással sem lehet eltéríteni, hogy ez a termelési érdekeket is veszélyezteti – mert a szegényparasztoknak nincs jószág, felszerelése, ha odaadjuk neki a földet, úgyse tudja megmunkálni –, az ellenkező végletbe csaptak át. Azt javasolták, hogy mindjárt kolhozokat létesítsünk a nagybirtokok helyén. Ez provokatív jellegű javaslat volt, mert ők azt gondolták, hogy a Kommunista Párt két kézzel kap az ilyen javaslat után. A legjobban azt szerették volna, ha nagybirtokuk egy tagban együtt marad, és ott valami szövetkezeti vagy

állami gazdaság létesül, mert egy példa már volt előttük, a 19-es, amikor ez megkönnyítette bizonyos mértékben, hogy ők a földjeiket visszaszerezhessék. Ilyen javaslatok is voltak.”

Darvas József (Nemzeti Parasztpárt):

„Itt talán azt mondanám el, hogy ahogy ez a történelmi tényekből ismeretes, a földreform-tervezet első formáját tulajdonképpen a Nemzeti Parasztpárt vagy a Nemzeti Parasztpárt nevében Erdei Ferenc fogalmazta meg még Szegeden. Ez a tervezet hosszú vita és különböző formálódások után 1944 végén nyilvánosságra is került, ha jól emlékszem, Szegeden a »Dél-Magyarország«-ban, és utána Debrecenben is valamelyik lapban. Ezeknek a lapoknak a révén vált ismertté itt, Budapesten is ez a tervezet. Abban az időben még én is és Veres Péter is, aki később a Nemzeti Parasztpártnak az elnöke lett, itt voltunk Budapesten, mert Veres Péter is itt szabadult fel. Úgy magunk között – nem azzal az apparátussal és nem azzal a tárgyalási módszerrel, ahogy az ma szokásos, hanem egy asztal melletti beszélgetésnél – kézbe vettük ezt a földreform-javaslatot, és meg kell mondanom, hogy meglehetősen elégedetlenek voltunk vele, nem tartottuk elég radikálisnak.

Túlságosan magasnak tartottuk a kulákok, a gazdagparasztok számára a 200 holdas határt, de még az egyéb nagybirtokok 100 holdas határát is, nem nagyon értettünk egyet az ellenállási kivételezéssel sem. Magyarán mondván tulajdonképpen minden pontján vitattuk ezt a tervezetet. Bennünk egy 50 holdas határ gondolata élt. Mindjárt azt is megmondanám, hogy egyáltalán nem valamiféle megfontolatlan radikalizmusból. Veres Péter is szegényparaszti származású, én is szegényparaszti származású vagyok, és úgy éreztük, hogyha a gazdagparaszságot tönkretenni nem is kell, de azon a határon kell meghúzni a birtokmaximumot, amelyen belül még egy paraszt részese kell hogy legyen a föld megművelésének. Tehát nemcsak cselédekkel és napszámosokkal dolgoztat, hanem a maga munkáerejével is részt vesz a termelésben. Ezt körülbelül az 50 holdas határnál éreztük; egy 40–50 holdas paraszt azért még úgy élt –, ha volt is cselédje, napszámosa, főleg a nagyobb munkáknál –, hogy maga is kivette a részét a munkákból; úgyhogy ezt éreztük igazságosnak. Amikor február elején Veres Péterrel együtt végre lekerültünk Debrecenbe, részben a Nemzeti Parasztpárt ottani részlegével, vezetőivel is felvenni a kapcsolatot, részben a kormánnyal is érintkezést találni, természetesen már a Nemzeti Parasztpárt régebbi programja alapján is ez a kérdés volt az, ami először megbeszélés tárgya lett. Erdeivel bizony nagyon kemény, éjszakákba nyúló vitákat folytattunk. Neki is megvoltak az érvei, nem oktalan és nem helytelen politikai érvei, nekünk is megvoltak az érveink, ahogy az előbb már mondtam, olyan alapon, ahogy ezt mi igazságosnak éreztük. Végül is az az érvelés győzött, amelyik különböző politikai motívumokból egy magasabb határt szabott meg. Beláttuk mi is a végén, hogy az adott pillanatban, az adott szituációban nem a mi, egyébként önmagában talán igazságos radikalizmusunknak, hanem ennek a nagyobb politikai körülményeknek van igazsága.”

A földreform várható végrehajtásának időpontja, radikalizmusa fölött folyó vitákba beleszóltak a legilletékesebbek, a földet váró szegényparasztok is. 1945 január–februártól a rendelet megszületéséig az azonnali, radikális földreformot követelő szegényparaszt-küldöttségek csaknem mindennapos vendégei lettek az Ideiglenes Kormánynak.

„A földigénylőknek az áradata – emlékezik vissza Balogh István – úgy körülbelül februártól kezdve indult meg a közeli falvakból a Földművelésügyi Minisztérium felé. Az első küldöttség Balmazújvárosból jött, ahol igen jelentékeny volt a földmunkásmozgalom, és ahol igen értékes képviselői éltek, köztük egy Nádasdi József nevű, azóta meghalt parasztember, aki több ízben járt küldöttségben. De jöttek távolabbi megyékből is küldöttségek, s érdeklődtek a földreform előkészületei iránt.”

Egy-egy ilyen küldöttség létrejöttéről tájékoztat bennünket a következő két dokumentum.

„Kisújszállás megyei város polgármesterétől
Kunhegyes nagyközség főjegyzőjének

Kunhegyes

A kisújszállási Nemzeti Bizottság a mai napon tartott ülésén egyhangúlag elhatározta, hogy a kebeléből választandó küldöttség útján memorandumot juttat el az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökéhez, melyben kéri a földreform haladéktalan és radikális keresztülvitelét, minden 100. kat. holdat meghaladó birtokra kiterjedő hatállyal. Kéri továbbá a népellenes és fasiszta magatartású személyek legsürgősebb felelősségre vonását, és e célból a népbíróságok legsürgősebb felállítását.

A küldöttség a fenti memorandumot a Nagykunság nevében nyújtja át, miért is tisztelettel kérem a T. Címet, hogy a küldöttségbe az ottani nemzeti bizottságból legalább egy tagot kijelölni és azt városunkba oly módon elküldeni szíveskedjék, hogy legkésőbb e hó 14-én, vasárnap du. ideérkezzenek. Itt a kiküldött elszállásolásáról gondoskodni fogunk, és hétfőn innen indulunk Debrecenbe.

Kisújszállás, 1945. január 9.

(P. H.)

*Herpai s. k.
polgármester”*

A Magyar Kommunista Párt hajdúböszörményi elnökének előterjesztése a város Nemzeti Bizottságához 1945. január 15-én:

„A Magyar Kommunista Párt hajdúböszörményi szervezete nevében azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a Nemzeti Bizottsághoz, hogy a magyar sorskérdések megoldásának tervezetében méltóztassák a földreform minél sürgősebb megoldását és végrehajtását programjául kitűzni.

A fentiekre vonatkozóan határozati javaslatom az, hogy a Nemzeti Bizottság egy memorandumban forduljon az Ideiglenes Kormány elnökéhez és a földművelésügyi miniszter úrhoz, és abban kérje a földreformnak radikális, halaszthatatlan, sürgős, nemzetgyűlés előtt való letárgyalását, s ugyancsak a legsürgősebb idő alatt való végrehajtását.

Ennek a memorandumnak dokumentálni kell azt, hogy Hajdúböszörmény Nemzeti Bizottsága átérzi az ország népének, közelebbről a város parasztságának legfontosabb, megoldását váró kérdését, és ebbeli óhaját kifejezést juttatja azáltal, hogy állást foglal a kérdésben, és a memorandumot megfelelő külsőségek között parasztküldöttség kíséretében nyújtja át nevezetteknek.”

1945. február 4-én a Viharsarok parasztsága járt a miniszterelnöknél. Kifejezték bizalmukat a kormány iránt, és kérték a földkérdés mielőbbi megoldását.

„Tudják, hogy a magyar demokrácia központi kérdése a földkérdés; tudják, hogy mindaddig nincs és nem is lehet tartós demokrácia Magyarországon, míg a föld nem jut a földnélküliek tulajdonába, míg a föld nem azoké, akik megművelik.”

A küldöttségjárás mellett otthon is egyre célratörőbben foglalkoztak a nincstelenek a földreform gondolatával, és készülődtek a megvalósítására.

Hódmezővásárhely népe már 1945. január 11-én rokonszenvtüntetést rendezett az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a kormány programja mellett. A tüntető menet hatalmas táblákat vitt: „Éljen az Ideiglenes Kormány!”, „Földet a parasztnak!” feliratokkal. Január 19-én Szeged, Orosháza, Csongrád, Makó környékén falugyűléseket hívtak egybe, ahol egyöntetű lelkesedés közepette ismertették a földreform-tervezetet. Ezekben a gyűléseken percek alatt felengedett a paraszti bizalmatlanság, s a jelenlevők átalakultak a földigénylők közösségévé. Földigénylő bizottságokat szerveztek, vezetőket választottak.

A Földmunkás Szakszervezet február 18-án Orosházán kerületi kongresszust tartott, amely ugyancsak a leendő földreformmal foglalkozott. A kongresszus résztvevői határozati javaslatba foglalták elképzeléseiket a nagybirtokok felosztásának méreteiről, a kiosztott föld védelméről, a termelés biztosításáról stb. Szegeden február 25-én a parasztfiatalok tartottak gyűlést. Kijelentették: földreformot akarnak, hogy a parasztság „végre lerázhassa magáról azt a láncot, amellyel nemcsak a nyomorhoz, hanem egyúttal a testi és szellemi elnyomottsághoz is odakötötték”.

Ismerkedjünk meg közelebből is néhány, a földreformot követelő helyi határozattal. A tótkomlói földmunkások és törpebirtokosok szakszervezete a következő beadványt intézte Békés vármegye főispánjához:

„A tótkomlói Földmunkások és Törpebirtokosok Szabad Magyar Szakszervezete az alábbi kéressel fordul Önhöz:

A Tótkomlós községgel határos és más községektől távol eső Haáz Antal-féle 650 kat. hold Melinda-majorhoz és özv. gróf Zichy Aladárné-féle 4300 kat. hold. Szőlős-pusztai nagy- és kismajorhoz tartozó földterületet a földreform végrehajtásáig megmunkálásra részünkre biztosítani szíveskedjék.

.Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül

EL KELL KOBOSZNI

a hazaárulók,
a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetőik,
a Volksbund tagok, továbbá
a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait"

(Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Földreformbizottsága 4. sz.)

**Nem bíróság, nem igazolóbizottság,
hanem maga a Községi Földigénylő
Bizottság dönti el, hogy ki a hazaáruló,
ki a háborús és népellenes bűnös.**

Ne kiméljétek a hazaárulókat!
Ők se kimélték titeket!
Ők se kimélték az országot!

MAGYAR KOMMUNISTA PART

„Az ezeréves per végét ért”. Két kommunista plakát a földreformról

FÖLD KENYÉR SZABADSÁG! MUNKÁSOK! PARASZTOK!

Az ezeréves per végetért.

A magyar parasztság álma teljesült, a nagy per mely ezer évig folyt a föld népe és a nagybirtokosok között, most az új március idusán végetért.

A 48-as jobbágyfelszabadítás folytatása volt ez, akkor 550.000 jobbágy kapott földet és ma kb. 600.000 teljesen nincstelen és törpebirtokos jut 5.000.000 katasztrális hold földhöz.

Ezzel az agrárproletárok 34-e lesz földbirtokos.

Óriási jelentősége van az új földbirtok rendezésnek az ország demokratikus felépítésében. Ezzel örökre kirántottuk a reakció és a feudalizmus lába alól a talajt. De ezzel még nem ért véget a nagy harc, mert a föld urai mindent elfognak követni, hogy megakadályozzák a föld igazságos felosztását.

Új élet kapujában áll a magyar parasztság. Tehát harcolnia kell a demokráciáért, harcolni kell a reakció ellen, mert csak így biztosíthatja magának a földet. Harcában nem lesz egyedül, a Magyar Kommunista Párt minden erejével támogatni fogja.

**„Halál a német megszállókra!”
„Be az új nemzeti hadseregbe!”
„Népbíróság elé a hazaárulókkal!”**

**Éljen az új jobbágyfelszabadítás!
Éljen a magyar Nemzeti Függetlenségi Front!
Éljen a munkások és parasztok harci szövetsége!
Éljen a Magyar Kommunista Párt!**

M. K. P.
rákospalotai szervezete.

Tótkomlós községben mintegy 3500 mezőgazdasági munkás van munkára készen megszervezve.

A község határában nincsen nagybirtok, csupán a földreform alá nem eső kisbirtok.

Tekintettel arra, hogy a fent említett gazdaságokban hosszú évtizedek óta Tótkomlós község munkásai dolgoztak, és minden barázdához idáig csak szomorú emlék fűzi őket, most, amikor a fent említett két gazdaságban a föld megmunkálhatatlanul áll, mert a fasiszta tulajdonosai jobbnak látták elmenekülni, azt érezzük, hogy ez a verejtékünk által megmunkált föld minden gazdasági felszerelésével együtt minket és még az ott maradt cselédséget illeti.

Kérjük a Főispán Urat a fenti indokaink alapján, hogy kérelmünknek helyet adni, és arra feltétlenül érdemes munkásaink kérését teljesíteni szíveskedjék.

Tótkomlós, 1945. évi január hó 28-án.

Hirka János

szakszervezeti elnök

Hudák András

szakszervezeti jegyző"

Csanád vármegye Nemzeti Bizottságának 1945. február 22-i jegyzőkönyve:

„A pártok február hó 20-án tartott értekezlete 66/1945. ikt. sz. alatt kérelemmel fordult a Nemzeti Bizottsághoz az iránt, hogy utasítsa a Nemzeti Bizottság a pártokat, hogy a földigénylőkből alakítsak földreform-bizottságot, amely számba veszi az igénylőket és a rendelkezésre álló, kiosztandó földeket, és általában foglalkozik a földreform helyi előkészítő munkálataival.

A kérdéshez *Szönyi Imre* szólal hozzá először. Hangsúlyozza, hogy a bizottság ne előzze meg az eseményeket, mert meddő munka lehet ennek a kérdésnek korai elintézése, hisz a kormány intézményesen akar ezzel a kérdéssel foglalkozni.

Gy. Varga Sándor helyesli az indítványt. Szerinte igen nagy feladat e kérdés megoldása, s már a kormányrendelet megjelenése idején Makón kész terv állana rendelkezésre, és a kérdés könnyen lenne lebonyolítható.

Elnök is helyesli az indítványt, sőt helyesnek találja azt is, hogy ennek a földreform-bizottságnak a város bocsássa rendelkezésére a kataszterből a megfelelő iratokat is.

Dr. Báron, bizottsági tag, felhívja a figyelmet arra, hogy a kormány a földreform során juttatni kívánt földeket a jövő gazdasági év kezdetekor az igénylők telekkönyvi tulajdonába akarja adni, ezért e nehéz feladat megvalósításáért a Nemzeti Bizottságnak öntevékenyen kell közreműködni. Javasolja, hogy minden párt küldjön két-két tagot ebbe a megalakítandó földreform-bizottságba, és ennek létrehozása végett pártközi értekezletet kell tartani, melynek javaslata alapján a Nemzeti Bizottság megalakítaná a földreform-előkészítő bizottságot.

Bizottság ezt az indítványt elfogadja.

Kiss Imre jelenlevő bizottsági tag ezen szóbeli felhívást tudomásul veszi, és bejelentette, hogy intézkedik a pártközi értekezlet összehívásáról.”

„A mátraderecskei Nemzeti Bizottság elhatározta, hogy a Mátraderecske határában levő gr. Károlyi-féle birtokból a mátraderecskei nincstelen földmunkásokat az 1945-i gazdasági évben már a földreform tényleges rendezése előtt termőföldhöz juttatja. Mivel a Nemzeti Bizottság a nincstelen földmunkásságot, amely élelem híján van, a nélkülözésektől csak úgy látja mentesíthetőnek, ha ezek közt a nincstelenek közt a szükség szerint és a családtagok száma szerint 1-4 holdas arányban a Nemzeti Bizottság földet oszt ki.

Nemzeti Bizottság Elnöke:
Kocsa András”

„Megműveltek szinte minden talpalatnyi földet . . .”

A szegényparasztok mindenekelőtt azokban a falvakban láttak hozzá minden felsőbb intézkedés bevétele nélkül a földreform megvalósításához, ahol a földmunkásmozgalom és az 1919-es Tanácsköztársaság régi harcosai vagy olyan szegényparasztok éltek, akik a két világháború között kapcsolatban állottak az illegális Kommunista Párttal vagy a „Szabad Szó” körül szervezkedő népies mozgalommal. Ezek az emberek hamar megértették, mi készül, és nem féltek élére állni a szegényparasztok mozgalmának, sőt gyorsították is az eseményeket.

Szembetűnő, hogy Baranya megyében, amely lényegében egy időben szabadult fel a Tiszántúllal, nem volt komoly mozgolódás, nem volt korai földosztás, jöllehet az Ideiglenes Nemzetgyűlésben Baranya megye is képviseltette magát, s a képviselők megvitték a készülő földreform hírért. Ennek ellenére ez a megye csendben várt a földreformra a kormányrendelet megjelenéséig. Ezt a passzivitást mindenekelőtt azzal magyarázhatjuk, hogy Baranyában hiányoztak, vagy jóval kisebb számban éltek harcokban edzett agrárproletárok, olyanok, akik a Tiszántúlon forradalmi múltjuk tudatában, tapasztalataik birtokában bátran mertek cselekedni. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Baranya és Somogy megyék területén, illetőleg hozzájuk közel, egészen március végéig harcok folytak.

A szegényparasztoknak ez a cselekvő türelmetlensége nem sok kétséget hagyott sem a végrehajtás radikalizmusát, sem időpontját illetően. Természetes, hogy a földreform megvalósítását leginkább sürgető két párt, a Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt magáévá tette ezt a türelmetlenséget. Március 18-án megjelent a földreform azonnali végrehajtásáról szóló rendelet. Ezután – amint arra Balogh István emlékezik – „az első teendő az volt, hogy a szovjet parancsnokság által rendelkezésre bocsátott autókon a földreform-törvény kötegeivel felszerelt fiatal emberek elinduljanak a megyeszékhelyekre, hogy mint miniszteri biztosok teljhatalommal intézkedjenek a földreform azonnali végrehajtásáról.”

A 600/1945. ME. sz. földreform-rendelet elvileg szabályozza a nagybirtokrendszer megszüntetésének, a föld felosztásának legfontosabb módozatait. Tisztázta, kinek a földjét kell elkobozni, kiét kell megváltani, ki kaphat földet és mennyit. A rendelet legfontosabb tételeit néhány nap múlva betéve tudták a földre jogosult nincstelenek.

Ez elengedhetetlen is volt, mert a földreform végrehajtását, a földek szétosztását rájuk bízta a rendelet.

A földreform-rendelet a forradalmi földosztás eszméjére épült, paragrafusaival annak megvalósítását írta elő, illetve annak megvalósulását biztosította.

A földreform végrehajtása az első, még tétova léptektől eltekintve gyorsan haladt. Mire befejeződött az ország teljes felszabadítása, az ország keleti felében élő nincstelen szegényparasztok többségének kezében már ott volt a birtoklevél, amelyben ez állt:

„A birtoklevél ünnepélyesen tanúsítja a birtokszerző azon jogát, hogy a nemzet által kapott ingatlant háborítatlanul birtokolja. Köteles azon a maga és az egész nemzet felemelkedését szolgáló módon gazdálkodni.”

Az újonnan földhözjuttatottak megértették, hogy miről van szó, és bizonyítottak. Termeltek a legmostohább feltételek között is. Darvas József erre így emlékszik vissza:

„Ha nem osztottuk volna föl a földet, merem állítani, hogy 1945 tavaszán nem lett volna megművelve Magyarországon a föld. Így viszont megműveltek szinte minden talpalatnyi földet, természetesen nem úgy, mint egy korszerű nagyüzemi mezőgazdaságban. Ahol volt egy sánta ló, azt fogták be. Ott, ahol máskor szegény volt tehénnel szántani, tehenet fogtak be. Ha tehen se volt, akkor ásóval állt oda a paraszt az újonnan megkapott kis parcellájára, és elkezdte ásni; sőt még az sem volt ritka, hogy magukat fogták be az ekébe, és úgy szántottak. És megművelődött a föld. Az, hogy a következő évben mégiscsak volt az országnak kenyere, elsősorban abból adódott, hogy a párt, a kormány merre vállalni ennek a forradalmi földosztásnak még a lehetséges kockázatát is.”

A földreform, úgy is mint politikai-társadalmi, úgy is mint termelési probléma, a földek gyors szétosztásával nem került le a napirendről. Még hosszú ideig az egyik legtöbbet vitatott, a politikai harcok középpontjába került kérdése volt a magyar népi demokráciának. Ez azonban már kívül esik az általunk vizsgált időszakon, nem foglalkozhatunk tehát vele részletesebben. Csupán annyit szeretnénk megjegyezni, hogy a földreform jól megválasztott korai időpontja, a szegényparasztság aktivitása olyan előnyt és erőt biztosított a földreform híveinek, hogy képesek voltak visszaverni minden, a földreform eredményeinek megtépázására irányuló támadást.

MAGYARORSZÁG TELJES FELSZABADÍTÁSÁÉRT

1945. február 1.

A Führer döntése: a 6. páncéloshadsereget át kell dobni Magyarországra a hadviselés szempontjából döntő jelentőségű olajvidék védelmére, hogy azután márciusban a felszabaduló erőkkel csapást mérjen a keleti front középső szakaszára. („Waldteufel”-hadművelet.)

Február 25.

Führer-parancs a magyarországi hadműveletekről. A végső cél: a Dráva–Duna–Balaton háromszög megtisztítása. („Konrad III.”) Erőbevetés: a Déli Hadsereg-csoport a 2. páncéloshadsereggel a Balatontól délre keleti, a 6. hadsereg a Balatontól keletre déli irányban és a 6. SS-páncéloshadsereg az északkelet felé történő elreteszelésre.

A német támadó csoportosítás nagysága: 400 000 katona és tiszt, 6000 löveg és aknavető, 877 harckocsi és rohamlöveg, 900 páncélgépkocsi és 850 repülőgép.

Március 6-ra virradó éjjel.

A Dráva-fronton megkezdődött a „Waldteufel”-hadművelet. Az első hullám Mohács irányában támad; hajnali 4 órakor megindul a 2. páncéloshadsereg támadása, mely Nagybjom két oldalán 2–3 km-t halad előre; ez volt a mellécsapás.

Március 6, 8 óra 47 perc.

30 perces tüzérségi előkészítés után a német 6. páncéloshadsereg és a 6. hadsereg Seregélyes–Alsótarnóca szakaszon támadásba kezd, elfoglalja Seregélyest; itt a betörés szélessége 3,5 km, mélysége 3–4 km, a Sárvíz-csatornától nyugatra 2 km. Az arcvonal déli szakaszán a németek elérik a Drávacschi–Drávaszabolcs-vonalat, és 10 km széles, 5 km mély hídfőállást foglalnak el a Dráva északi partján.

Március 7, este.

A támadás kezdetétől elért német betörési mélység a Velencei-tótól délre 4 km, a Sárvíz-csatornától nyugatra 7 km.

Március 8.

A szovjet csapatok ellentámadásai az arcvonal déli szakaszán.

Március 9, este.

Az 1. és 12. SS-páncélosadosztály áttöri a 26. hadsereg fő- és második védőövét, és kijut a Bozótptatak–Dég–Újhódos–Enying-vonalra.

Tolbuhin marsall kérése a Legfelsőbb Parancsnoksághoz: engedélyezze a Budapesttől délnyugatra levő és a bécsi irányba való támadásra kijelölt 9. gárdahadsereg csapatait a védelem megerősítésére felhasználni.

A Legfelsőbb Parancsnokság március 9-i direktívája: „A 3. Ukrán Front védelmi harcokkal gyengítse az ellenség Székesfehérvár körzetében támadó harckocsi-csoportosítását, majd legkésőbb március 15–16-án jobb szárnyával lendüljön támadásba, zúzza szét az ellenséget a Balatontól északra, és fejlessze ki a csapást Pápa, Sopron irányába.

A 9. gárdahadsereget ne vonja be a védelmi harcokba, hanem a csapás kifejlesztésére és az ellenség végleges szétzúzására használja fel.

A 2. Ukrán Front, miután jobb szárnya kijutott a Garamhoz, a Dunától északra az egész arcvonalon menjen át védelembe.

A front bal szárnya (a 46. hadsereg) 1945. március 17–18-án lendüljön támadásba, a 3. Ukrán Front csapataival együttműködve zúzza szét az ellenség csoportosítását a Dunától délre, és fejlessze ki a támadást Győr irányában.

A 46. hadsereget erősítse meg két áttörő tüzérhadosztállyal és a 6. gárda harckocsi-hadsereggel.”

Március 10.

A német páncélosegységek a Velencei-tó és a Sárvíz-csatorna között elérik a Gárdony–Agárd–Kilicsány-vonalat, a Sárvíz-csatornától nyugatra pedig a Sárreges–Lajoskomárom–Enying–Balaton-vonalat.

Március 6-tól 10-ig a német támadás áttörte a 3. Ukrán Front fő védőövét és második védőövét; két részre szakították a front csapatait, de a Dunát nem érték el.

Március 12.

Seregélyestől délre a német csapatok elfoglalják Abát, Simontornyát, átkelnek a Sió-csatornán.

Március 13.

A németek kiszélesítik a Sió-csatorna déli partján levő hídfőt.

Március 14.

A németek visszaszorítják a 3. Ukrán Front csapatait a Sárvíz-csatornától nyugatra, és átkelnek a Kapos-csatornán.

Tolbuhin frontparancsnok utasítása: meg kell nyitni a Sió-csatorna zsilipjeit; a víz a csatornában 60 cm-t emelkedik.

Március 15.

A németek elérik a Gárdony–Seregélyestől keletre 2 km – Sárkeresztúrtól északra 1 km – Hatvan-pusztá–Simontornya–Mezőkomárom–Balaton-vonalat; a déli szakaszon elért betörés mélysége 6–8 km.

Az ellentámadás

Március 16.

A 2. és a 3. Ukrán Front bécsi támadásának kezdete.

A 2. Ukrán Front fő csapásának (46. hadsereg) iránya: a Dunától délre Dad–Győr.

Az erőviszonyok a 46. hadsereg sávjában: élő erő 1,3:1, löveg és aknavető 4,4:1, harckocsi és rohamlöveg 1,7:1 a 46. hadsereg javára.

A 7. gárdahadsereg a Dunától északra támad a Garam folyó mentén Komjatice, Szenec irányában, hogy kierőszakolja az áttörést Bratislava felé.

A 3. Ukrán Front fő csapásának (9. és 4. gárdahadsereg) iránya: Zámoly–Hóhérvártól szakaszon áttörni az ellenség védelmét Veszprém irányában, bekeríteni és megsemmisíteni a 6. német páncélos hadsereget Székesfehérvártól délre és délnyugatra; a déli frontszakaszon az 57. szovjet és az 1. bolgár hadsereg az arcvonaltól közép szakaszán elért áttörés után kezdi meg támadását.

Erőviszonyok a 3. Ukrán Front szakaszán: élő erő 4:1, lövegek és aknavetők 9:1, harckocsik és rohamlövegek 1:1, a 4. és a 9. gárdahadsereg javára.

A hadműveletek első szakaszában, 1945. március 16-tól 25-ig, a 2. és a 3. Ukrán Front csapatai áttörték az ellenség védelmét Esztergom és Székesfehérvár között, súlyos veszteségeket okoztak a Déli Hadseregcsoportnak, kijutottak a Vértes és a

Bakony nyugati lejtőire, és kedvező feltételeket teremtettek a támadás Bécs irányában történő sikeres kifejtéséhez.

A második etapban, március 26-tól április 4-ig, a szovjet csapatok, északnyugati irányban üldözve az ellenséget, befejezték Magyarország teljes felszabadítását.

Sem a Margit-vonal, sem a Susanne-vonal nem bizonyult elég erős gátnak . . .

*

A krónikásoknak – akik a Battonya és Nemesmedves felszabadítása között eltelt időszak eseményeinek visszaadására vállalkoztak – már csak egyetlen tényről: az ország teljes felszabadulásáról kell beszámolniuk.

Az ország lakosságának nagyobbik fele erről a sorsdöntő fordulatról a falusi kisbíróktól értesült, akik ezt is – mint minden fontos eseményt – dobszó útján adták hírül. Legjobb lesz, ha most mi is átadjuk nekik a szót.

Kocsolán – Tolna megye – 1945. április 9-én a figyelemfelhívó dobpergés után közhírré tétetett: „Magyarország területe 1945. április 5-ével felszabadult a háború nyomása alól. Magyarország területén tehát már nincsenek harcok.” – Rövid híradás, de hát mikor voltak bőbeszédűek a doboló kisbírók? Ez a hírközlési forma tömörséget követel. Mezőtúron – igaz, majd egy héttel később – valamivel azért több szó esett.

Mezőtúr, április 14: „Magyarország végre megszabadult a több száz éves német járomból. Magyarország területén nincs többé német katona. Az ország ünnepel. Ebből az ünnepből ki kívánja venni részét Mezőtúr városának lakossága is. Az ünnepi népgyűlés folyó hó 15. napján de. fél 11 órakor lesz a Piac téren. Felhívom a város közönségét, hogy az új Magyarországnak ezen a legnagyobb ünnepén mindenki vegyen részt. A pártok, szakszervezetek, egyesületek saját zászlóik alatt rendezetten vonuljanak fel az ünnepség színhelyére.”

Nem csoda, ha a kortársak a nagy fordulattal egy időben elsődlegesen a háború megszűnésének tényét érzékelték, azt hangsúlyozták. A háború gyötrelmei voltak a legfrissebbek, a legfájóbbak, ezek nélkül élni volt a legfontosabb. A háború megszüntét nem lehetett nem észrevenni. Tanúsította a csendes, ágyúdörgéstől többé nem háborított levegő, minden kitért ajtajú, üres légópince, a tempósan folyó szántás-vetés, a gyárakba igyekvő munkások egyre növekvő serege, egy-egy meginduló vonat. Minden, ami az úgynevezett hétköznapi életet jelenti, amelynek mozzanataira egyébként senki nem figyel oda – legfeljebb a költők, de ők is csak elágyult percekben –, de amelyeknek megszűnése vagy megháborítása elmondhatatlan fájdalmakat tud okozni.

A magyar nép 1944-ben történelmének legmélyebb pontjáról indult el az új, demokratikus Magyarország felépítésének útján. E történelmi mélypont azonban mindezekelőtt az uralkodó osztályok bűne miatt következett be. Ezért, ha a mindent elborító terror, a magyar progresszió különböző erőinek széthúzása miatt komoly fegyveres ellenállásra nem is kerülhetett sor a háború éveiben Magyarországon, a felszabadulás nyomán kialakult új helyzetben a magyar dolgozó osztályok nagy többsége készen állott a demokratikus rend megteremtésére. Sőt, annak megvalósításáért komoly áldozatoktól sem riadt vissza. A magyar népi demokrácia első hó-

napjainak és első éveinek ez a hősiesség volt a legfőbb tartalma. Küzdelem a gazdasági pusztulás, a gyötrelmes történelmi örökség, a társadalmi széthúzás megszüntetéséért. Küzdelem az új élet új formáinak, új tartalmának megteremtéséért, kíméletlen harc mindazok ellen, akik ezt tudatos politikai megfontolásból vagy az új iránti érzéketlenségből akadályozták. E haladásért folytatott küzdelem, a reakcióval folytatott harc élén természetesen szervezett politikai erők, politikai pártok – mindenekelőtt a Kommunista Párt – állottak, de a küzdelem, a harc sorsa, kimenetele a dolgozó osztályok magatartásán múlt.

Április 4-e, amennyiben többet jelentett a háború befejezésének tényénél, s a társadalmi felszabadulást ígérte, ezt az ország lakóinak nagy többsége 1945 áprilisában még nem érzékelhette. Ez még csak lehetőség, ígéretes jövő volt. Hogy történelmi valósággá váljék, ahhoz hosszú hónapok és évek kemény küzdelmére volt szükség.

BEKÖSZÖNTŐ ;

1 AMIT AZ ELŐZMÉNYEKRŐL TUDNI KELL 9

„A szép szavak nem használják, csak az elszánt tettek” – „A magyar batáron a Vörös Hadsereg!”

2 „FOGADJÁK ÉS SEGÍTSÉK A FELSZABADÍTÓ VÖRÖS HADSEREGET...” 13

„Az idő homokórája fogytán van...” – „Céltalan, öngyilkos báború...” – „200 vörösort állítottunk” – Akik maradtak, és akik elmenekültek

3 A MEGSZEGETT FEGYVERSZÜNET 34

A moszkvai előzetes fegyverszüneti feltételek – Koronatanács és proklamáció

4 A FORDULAT HÓNAPJA 47

„Nem 19-ben, hanem 1944-ben vagyunk...” – A másik Magyarországon...

5 „HUNNIÁBAN VALAMI KÉSZÜL...” 61

Párhuzamos naptár–1944 november – Az őszi munkálatok – „A vasút- és postaszolgálat megindult...” – Munkaerők előállítás... – A megyei közigazgatás megkezdte működését... – „A szellem mindenben demokratikus legyen!” – A gyermekeknek rendszeres iskolába járásáról gondoskodjanak”... – „A városi őrség fő tevékenysége”

6 ATTELEPÜLÉS A GYEPŰ I-RE ÉS A GYEPŰ II-RE 87

„800 egyént elvittek az SS-alakulatokba” – Sáncásás – Bécs védelmére – Hunyadi magyar fegyveres SS gránátoshadosztály... – „A budapesti zsidók evakuálása tervszerűen folyik...” – Az apatini átkelés

7 AKIK KARÁCSONYRA ÚJRA A KÁRPÁTOKBAN AKARTAK LENNI... 106

„Megfelelő közszellem nincs...” – „Az utolsó zászlóalj győz...” – „Ez tulajdonképpen önkéntes kiürítés...” – „Felrázni a defetizmusba süllyedt magyar közvéleményt...”

„A templomok és imabázak a következőképpen működnek...” – „Szemlélődünk az oroszázi piacon...” – Háborús terhek és rendellenességek – Kommunisták, szociáldemokraták, kispapok, parasztpártiak... – Két felhívás – „Nagyot végezni mégis mi jövünk...” – „Magyarország. Hadihelyzet”

9 AZ IDEIGLENES NEMZETGYÜLÉS 147

Elérkezett a központi irányítás ideje – Miért éppen Debrecen? – „A téli napfordulat napján...”

10 A MÁSODIK SZTÁLINGRÁD 172

Harcba vetik a „balálfejés” SS-hadosztályt – „Malinki robot” – Gille második robama – A pesti harcok időrendi krónikája – „A front szinte a Keleti pályaudvarnál búzózott...” – A IV. SS páncéloshadtest harmadik robama – „Élünk, vagyunk...” – A front közvetlenül a Vár alá ért – „A sapkára piros szalagot tűztek...”

11 PEST ÉS BUDA AZ OSTROM UTÁN 202

Népfrempolitika – „Hogy elkerüljük a katasztrófát...” – A közlekedésért – Az éhezőkért és a gyerekekért... – Ismét Oktogon... – „Lokálpatrióta kultúrmmunkáról volna szó”

12 „ÚJRA ORSZÁGGÁ FÜZNI A MAGUKBAN VERGŐDŐ FALVAKAT ÉS VÁROSKAT” 223

Gondok a számarány és az igazoltatás körül – „Helyreállítani az összeomlott államszervezetet” – „Politikai pártok szervezkedésének ügye” – A közbiztonság fokozottabb biztosítása – „Szabadságharcra toborzandó hadsereg”

13 ELETET TEREMTENI A ROMOKON 255

Magán- vagy köztulajdon? – Az ország kenyéréért – A Vörös Hadsereg segítsége – Az északi iparvidéken – A posta és a vasút – „Drága csempészúton beszerzett só...”

14 „BASAHALMÁTÓL ÓS PÉTERFIAIG AJER PEZSEG” 282

Debrecen, Bősörmény, Újpest – A cím- és rangkørság ellen – Kérvény egy kiszínház nyitására – Szovjet-Magyar Baráti Társaságért – „Horthy arcképe milyen elbánás alá essék?” – Bezárni az iskolákat? – Demokrácia az iskolákban

15 A MARGIT-VONALTÓL A SUSANNE-ÁLLÁSIG 290

Szállási panasza és kérése – „A közönség a legrosszabb véleménnyel van ezekről az állapotokról” – „A magyar lakosságnak Németországba való áttelepítése” – „A magyar-német élet-, társ- és sorsközösség” – A községek körvédelme

16 „A FÖLD MINKET ILLET...” 305

Az előmunkálatokról – Küldöttsegjárás Debrecenben – „Megtüveltek szinte minden talpalatnyi földet...”

17 MAGYARORSZÁG TELJES FELSZABADÍTÁSÁÉRT 315

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette Réz Miklósné. A borító, a kötésterv és a tipográfia Szántó Tibor munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő Székffy Gyula. Képszerkesztő Fábri Magda. A szedést 1969. X. 10-én kezdték meg. Megjelent 1970. II. 28-án, 8500 példányban. Terjedelme 28,35 (A/5) ív + 3 ív képmelléklet. PL - 40 - K - 7073

*69.4341 Athenaeum Nyomda, Budapest - Íves magasnyomás
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató*

A FELSZABADULÁS KRÓNIKÁJA

Koronatanácsi jegyzőkönyv, a Magyar Távirati Iroda rádiófigyelő szolgálatának feljegyzései, a német Wehrmacht főparancsnokságának hadinaplója, az események résztvevőinek magnetofonszalagra rögzített visszaemlékezései mind a „két Magyarországról”, korabeli újságok, röpcédulák — ilyen széles a „krónika” szerzői által felhasznált források köre.

Szabálytalan könyv ez: hol krónika, hol egyes problémák elvi kifejtése; forrásközlés is, monográfia is.

Első pillantásra nem látszik nehéz feladatnak az 1944. szeptember 24-től 1945. április 4-ig terjedő időszak történetének megírása. Így látták a szerzők is, míg hozzá nem kezdtek az ország 19 levéltárában az iratok feltárásához. Ekkor derült ki, hogy még mindig nagyon keveset tudunk a döntő jelentőségű 240 napról. Az ötéves kutatómunka során azután sok új tény, adat került napvilágra, majd közel 250 ezer irat összegyűjtése, feldolgozása után megszületett „A felszabadulás krónikája”. . . Szövegét számos korabeli rendelet, hirdetmény; röpcédula fakszimiléje és gazdag, zömében kevésbé ismert képanyag illusztrálja.

A kiadó felszabadulásunk 25. évfordulójára abban a reményben jelenteti meg a kötetet, hogy tanulságos és érdekes művel gazdagítja a közelmúlt történetének irodalmát, s egyben emléket állít a nagy idők hőseinek. Emlékeztetni kívánja azokat, akik átélték az eseményeket, tanítani és elgondolkoztatni az azóta felnőtt nemzedéket.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ KÖNYVBARÁTAI

10 + 1 *akciója*

I

1970-ben is folytatja Kiadónk a 10 + 1 könyvakciót. S hogy olvasóinknak még könnyebbé tegyük az akcióban való részvételt a szelvények beküldői már öt könyv megvásárlása esetén is, 50,—Ft-os vásárlási utalványt kapnak. Viszont aki mind a tíz könyvet megvásárolta, 100,—Ft-os utalványt kap. A felsorolt könyvek borítójáról levágott 1—10-ig számozott szelvényeket küldje be a Kossuth Könyvkiadó terjesztési főosztályára (Budapest, VI., Révay u. 16.). Postafordultával kap egy utalványt 100,— Ft (illetve öt könyv után 50,— Ft) értékben, amelyért tetszés szerint vásárolhat Kossuthkönyvet a politikai irodalom terjesztőknél éppúgy, mint az Állami Könyvterjesztő Vállalat, a Művelt Nép vagy a Szövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat boltjaiban.

A következő 10 könyv tartalmazza a szelvényeket:

A felszabadulás krónikája.

Közreadja:

Karsai Elek és

M. Somlyai Magda 56,— Ft

Találkozások Leninnel 25,— Ft

díszkiadásban 50,— Ft

Rátóti—Tolnay:

A világ országai 30,— Ft

Beljajev, A.:

Az utolsó atlantiszi —

A levegőkereskedő 25,— Ft

Zsukov, G.:

Emlékek, gondolatok 80,— Ft

Kende István:

Forró béke — hidegháború 34,— Ft

Brecht, B.:

Irodalomról és művészetről 60,— Ft

Smith, A.: Testünk titkai 65,— Ft

Dolmányos István:

A Szovjetunió története 60,— Ft

Karl Marx — Életrajz 65,— Ft

